

SMART

E-ISSN:2630-631X

International

Social

Mentality And

Researcher

Thinkers Journal

Vol: 8 Issue: 64 OCT.

Editor

Prof.Dr. E.Muge CETINER

2022

COMMUNICATION

www.smartofjournal.com

editorsmartjournal@gmail.com

FROM THE EDITOR / EDİTORDEN / ОТ РЕДАКТОРА

English

JOURNAL of SOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL (SMARTJOURNAL) journal began its publication in 2015. SMARTJOURNAL is an international, refereed fervent and online journal, that publishes academic studies in the field of social sciences.

We would like to thank you for your support to our advisory board, editorial board and arbitration board. We are also grateful to the scientists who share your study with us.

We are aware of the fact that we will be guided by stronger steps in the field of social sciences with the support you will give us in the future. For this reason, we are honored to see you in our broadcast, consultation or referee boards.

We would like to thank you for all the support you give in this way we are trying to become a social platform, and I offer respects.

Türkçe

JOURNAL of SOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL (SMARTJOURNAL) dergisi 2015 yılında yayın hayatına başlamıştır. SMARTJOURNAL, sosyal bilimler alanında yapılan akademik çalışmaları yayınlayan uluslararası, hakemli ve e-dergidir.

Şu ana kadar danışma kurulu, yayın kurulu, hakem kurulunda yer alarak bizlere destek veren hocalarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarınız bizlerle paylaşan bilim insanlarına da minnettarız.

Bundan sonraki zamanlarda da bizlere vereceğiniz destek ile sosyal bilimler alanında daha güçlü adımlarla yol alacağımızın farkındayız. Bu nedenle sizleri yayın kurulumuz, danışma kurulumuz veya hakem kurullarımızda görmekten onur duyarız.

Sosyal bir platform haline gelmeye çalıştığımız bu yolda vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Русский

Журнал «ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХИАТРИИ И ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ» (SMARTJOURNAL) начал свою публикацию в 2015 году. SMARTJOURNAL - это международный, справедливый и электронный журнал, который публикует научные исследования в области социальных наук.

Мы хотели бы поблагодарить вас за поддержку нашего консультативного совета, редакционной коллегии и арбитражного совета. Мы также благодарны ученым, которые разделяют вашу работу с нами.

Мы осознаем тот факт, что мы будем руководствоваться более сильными шагами в социальных науках с той поддержкой, которую вы нам дадите в будущем. По этой причине мы гордимся тем, что видим вас в наших вещательных, консультационных или судебных советах.

Мы хотели бы поблагодарить вас за всю поддержку, которую вы даете таким образом, мы пытаемся стать социальной платформой, и я предлагаю уважение. Мы хотели бы поблагодарить вас за всю поддержку, которую вы даете таким образом, мы пытаемся стать социальной платформой, и я предлагаю уважение.

Prof. Dr. E.Müge ÇETİNER

GENERIC PAGE / JENERİK / ОБЩАЯ СТРАНИЦА**JOURNAL ADMINISTRATION / DERGI YÖNETİMİ / УПРАВЛЕНИЕ ЖУРНАЛА**

Editor / Editör/Редактор		
Prof. Dr. E.Müge ÇETİNER	Istanbul Kultur University, Istanbul/Turkey	
Disciplines Editor / Disiplin Editörleri / Редактор дисциплин		
Prof. Dr. Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Prof. Dr. Jean-Marc TROUILLE	Economics	Bradford University
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Sociology	Omer Halisdemir Un.
Prof. Dr. Nauşabayeva HEKİMOĞLU	International Relations	Bitlis Eren University
Prof. Dr. Fatos UKAJ	Econometrics	Prishtina University
Prof. Dr. Dharm BHAWUK	Community Psychology	Hawaii University
Prof. Dr. Mieczysław W. SOCHA	International Advisory Board	Warsaw University
Prof. Dr. Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel Un.
Prof. Dr. Sabahat GOK	Business Management	Pamukkale University
Prof. Dr. Abdikalık KUNİMJAN	Pedagogy	Kazakh State University
Prof. Dr. Fikret SOYER	Sports Science	Sakarya University
Prof. Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ	Science Education	Mersin University
Prof. Dr. Beyhan ZABUN	Philosophy	Gazi University
Prof. Dr. H.Secil FETTAHLIOĞLU	Marketing	Kahramanmaraş S.U.
Foreign Language Linguist/Yabancı Dil Uzmanı/ Иностраный язык Лингвист		
Dr. Anna KAMINSKI	Vladivostok State University	
Dr. ZHI Huan Menc Huang	Minzu University of China	
Index Supervisor / İndeks Sorumlusu/ Супервизор индекса		
Tatiana KORLOVA		

ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU/ КОНСУЛЬТАТИВНАЯ КОЛЛЕГИЯ

Dr. Abdımanap ZHOLDASBEKOV	M. Auezov South Kazakhstan State University
Dr. Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University
Dr. Ablımanat ZHOLDASBEKOV	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University
Dr. Afağ SADIKOVA	Baku State University
Dr. Aizhan BAİMUKHAMEDOVA	Eurasian Research Institute
Dr. Akhan BİZHANOV	Institute of Philosophy, Political Science And Religion Studies
Dr. Altaiy ORAZBAYEVA	Kazakhstan Branch of the Moscow State University
Dr. Alia R. MASALİMOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Abdikalık KUNİMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Amanbay MOLDİBAEV	Taraz State Pedagogical University
Dr. Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA	Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
Dr. A.S. KİDIRŞAYEV	Western Kazakhstan State University
Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute
Dr. Badrıddin MAKSUDOV	Tajik National University
Dr. Bahıt KULBAEVA	S.Baybeşev Aktobe University
Dr. Bakıt OSPANOVA	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University
Dr. Bibiziya KALSHABAYEVA	Al-Farabi Kazakh National University
Dr. Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Cynthia CORREA	Sao Paulo University
Dr. Dınarakhın TURSUNALİEVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics
Dr. Elena Belik VENIAMİNOVNA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Fujimaki HARUYUKI	Tottori University
Dr. Gulşat ŞUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University
Dr. Hasan KAYA	Erciyes University
Dr. Jenishbek DUYSHEYEV	Toktomamatov International University
Dr. Jun NAGAYASU	Tohoku University
Dr. Kalemkas KALİBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Karlıgash BAYTANASOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Latkin A. PAVLOVIC	Vladivostok State University of Economics
Dr. Mahabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogical University
Dr. Maha Hamdan ALANAZİ	King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh
Dr. Mahbub Ul ALAM	Bangladesh Islami University
Dr. Maira ESİMBOLOVA	Kazakhstan Narkhoz University
Dr. Maira MURZAHMEDOVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Maryash KADRALİNOVA	Kostanay College of Social Adaptation
Dr. Merina B. VLADİMIROVNA	Vladivostok State University of Economics
Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR	Kyrgyzstan Elaralık University
Dr. Muhabbat KURBANOVA	Tashkent State University
Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ	University of Eurasia

Dr. Muhammad Ismaeel RAMAY	Bahria University
Dr. Nadejda HAN	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Nina KINDIKOVA	Gorno-Altai State University
Dr. Nobuaki TAKEDA	Sapparo City University
Dr. N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Olga PAVLOVSKAYA	Kuban State Agrarian University
Dr. P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Rövşen MEMMEDOV	Sumgayit State University
Dr. Ramazan KHALIFE	El Ezher University
Dr. Rustem KOZBAGAROV	M. Tınışbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Ryo YAMADA	Sapparo City University
Dr. Talantaaly BAKCHİYEV	International Association of Manasologists
Dr. Vera ABRAMENKOVA	Institute of Family and Educational Studies in Russia
Dr. Vlademir VISLIVİY	National Technical University of Ukraine
Dr. Wakako SADAHIRO	Sapparo City University
Dr. Wali RAHMAN	Sarhad University Of Science & Information
Dr. Yang ZITONG	Wuhan University
Dr. Zaki ALİBAYEV	Bashkir State Pedagogical University
Dr. Zaituna DUDAREVA	Bashkir State University
Dr. Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University
PUBLICATION BOARD / YAYIN KURULU/ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ	
Dr. Aiman AKYNBEKOVA	Talas State University
Dr. Ansi Rezeda SAFİULLİNA	Bulgarian Islamic Academy, Kazan Federal University
Dr. Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University
Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA	K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi
Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Dmitriy VASILYEV	Russian Academy of Entrepreneurship
Dr. George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute
Dr. G.I. ERNAZAROVA	Al - Farabi Kazak National University
Dr. Gulmira ABDİRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Gulzar İBRAHİMOVA	Baku Eurasian University
Dr. Ghulam DASTGEER	Pakistan Air University
Dr. İsaevna URKİMBAEVA	Abilay Han International Relations University
Dr. K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kenes JUSUPOV	M. Tınışbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Maryam ARPENTYEVA	Ugra State University
Dr. Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University
Dr. ShigeKO KAMISHİMA	Sapparo City University
Dr. Şara MAJİTAYEVA	E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi
Dr. Takashi HASUNI	Sapparo City University
Dr. Tsendiin BATTULGA	Mongolia State University
Dr. T.O. ABİSEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Tughral YAMİN	Pakistan National University Of Science
Dr. Ulbosın KIYAKBAEVA	Abay Kazak National Pedagogical University
Dr. Usam Faruk İMAM	El Ezher University
Dr. Yoshio KANAZAKİ	Tohoku University
Dr. Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University
REFEREE LIST / HAKEM LİSTESİ / СУДЕЙСКИЙ СПИСОК	
Prof.Dr. Emine KOCA	Ankara Hacı Bayram Veli University
Associate Prof.Dr. Ali AKPEK	Yıldız Technical University
Associate Prof.Dr. Erol KOÇOĞLU	İnönü University
Associate Prof.Dr. İbrahim GÜL	Ondokuz Mayıs University
Associate Prof.Dr. İbrahim Salkın	Gaziantep University
Associate Prof.Dr. Nazik ÇELİK YILMAZ	Kütahya Dumlupınar University
Associate Prof.Dr. Nevzat DİNÇER	Batman University
Associate Prof.Dr. Özlem DUĞAN	Uşak University
Associate Prof.Dr. Pınar TOKTAŞ	Ankara Hacı Bayram Veli University
Associate Prof.Dr. Suat POLAT	Ağrı İbrahim Çeçen University
Associate Prof.Dr. Şahap BULAK	Siirt University
Associate Prof.Dr. Ümit NALDÖKEN	Sivas Cumhuriyet University
Associate Prof.Dr. Yılmaz DAŞLI	Sivas Cumhuriyet University
Assistant Prof.Dr. Ahmet Musa KOÇ	Ankara Yıldırım Beyazıt University
Assistant Prof.Dr. Aynur KALKANOĞLU	Siirt University
Assistant Prof.Dr. Ayşe Gül ÇETİN	Kütahya Dumlupınar University
Assistant Prof.Dr. Başak ÖZKENDİRCİ	Doğuş University
Assistant Prof.Dr. Çiğdem ÖZDEMİR	Giresun University
Assistant Prof.Dr. Evrim EROL	Kütahya Dumlupınar University
Assistant Prof.Dr. Gülşah POLAT	Çanakkale Onsekiz Mart University
Assistant Prof.Dr. Mehmet Eşref ALKIŞ	Muş Alparslan University
Assistant Prof.Dr. Özgür TEMİZ	Atatürk University

Assistant Prof.Dr. Pınar CEYLAN	Beykent University
Assistant Prof.Dr. Selma ASLANTAŞ	Hatay Mustafa Kemal University
Assistant Prof.Dr. Yılmaz ÇIRACIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli University
Dr. Aynur ÇEVİK	Erciyes University
Dr. Şadi Mahmud	Gaziantep University
NAİLE ÇEVİK	
	International Scientific Indexing (ISI)
	Google Scholar (Academic Google)
	SOBIAD Atf Dizini
	Scientific Indexing Services (SIS)
	Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
	Cite Factor Academic Scientific Journals
	ResearchBible (Academic Resource Index)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Root Society for Indexing and Impact Factor Service
	I2OR Indexing Services & Evaluation of Publication Impact Factor (PIF)
	Active Search Results Engineer (ASR)
	OCLC WorldCat

CONTENTS / İÇİNDEKİLER / СОДЕРЖАНИЕ**Davut GÜREL & Fatıma Betül DEMİR**

Bir Yurttaşlık Boyutu Olarak Politik Okuryazarlık Açısından Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersi
Social Studies Course in Turkey in Terms of Political Literacy as A Citizenship Dimension

1777-1789**Coşkuner ARAS**

Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderliklerinin Farklı Değişkenler Üzerine Etkisini Araştırın 2016-2021
Yılları Arasındaki Tezlerin Doküman İncelenmesi
Document Investigation Of Thesis Between 2016-2021 Researching The Effect Of School Principal's
Educational Leadership On Different Variables

1790-1798**Muhammet Bilal KAYACIOĞLU & Özlem ATEŞ DURU**

Tıbbi Cihazların Hbys (Hastane Bilgi Yönetim Sistemi) Entegrasyonunun Sağlık Ekonomisine Katkıları
Contribution Of The Integration Of Medical Devices To The Himss (Hospital Information Management
System) To Health Economy

1799-1808**Yeliz RENDE & Özlem AKBULUT DURSUN**

Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti, Tekrar Tercih Etme Ve Tavsiye Etme
Niyetine Etkisi: Sivas İli Örneği ,
The Effect Of Service Quality In Health Institutions On Patient Satisfaction, Re-Choosing And
Recommendation Intention: Case Of Sivas Province

1809-1818**Ali Selami BAŞOĞLU**

Bulgaristan Şumnu İli Özelinde Mısır Ve Mısır Hasır Meci'nin Farklı İşlevleri
Different Functions of Corn and Corn Husk Mat Meci in the Shumen Province of Bulgaria

1819-1823**Çiğdem AVCI**

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetimi İle İlgili Tezlerin Doküman İncelemesi (2016-2021)
Document Review Of School Principals' Thesis On Conflict Management (2016-2021)

1824-1829**Berzan ŞİMŞEK; Tayfun İŞLEN & Yalçın DALAY**

Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Covid 19 Sürecinde Dijital Oyun Bağımlılık
Düzeylerinin İncelenmesi
Study Of Digital Game Dependency Levels In The Covid 19 Process Of Physical Education And Sports
School Students

1830-1839**Mukadder AKSAKAL & Fatma KOÇ**

Erzurum Ve Bayburt Yöresi Erkek Giysileri Ve Bir Zanaatkâr Abacı Ustasının Üretim Hikâyesi
Erzurum And Bayburt Region Men's Clothes And The Production Story Of A Craftsman Abacı

1840-1855**Ebru CENGİZ & Mürsel TİRGİL**

Covid-19 Pandemisi Döneminde Kişilerin Değişen Hijyen Alışkanlıkları
Changing The Hygiene Habits Of Persons During Covid 19 Pandemic Period

1856-1863**Gökhan Ömür ÖZSOY; Abdullah Enes ER; Yeşim BEŞİRLİ ER & Semra ÖZSOY**

İlkokul Öğretmenlerinin İkili Eğitime İlişkin Görüşleri
Primary School Teachers Opinions On Dual Education

1864-1875**Saime Bilge KARAÖZ**

İmgesel Dünyadaki Beden Deformasyonlarının Sanata Yansımaları
Reflection On Art Of Body Deformations In The Imagine World

1876-1886**Ünal YILDIZ**

Arjantin’de Bilgi Edinme Hakkı
Right To Information In Argentina

1887-1895**Ayla AVCI**

Örgüt İklimi Ve Kamu Kurumlarında Kapsayıcı Liderlik Üzerine Bir İnceleme
A Review On Organizational Climate And Inclusive Leadership In Public Institutions

1896-1899

Seçil KARTOPU; Ramazan GÜLER & Sare Şeyma ERSÖZ

Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Bulunan 2007 Ve 2048 Nolu Halılardaki Kompozisyon Ve Motiflerin Değerlendirilmesi

1900-1911

The Evaluation Of The Compositions And Motifs On The Carpet Number 2007 And 2048 Found In Ankara Foundation Works Museum

Hümeyra KOÇAK & Hasan KAYA

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri

1912-1928

Science Teachers' Opinions On Distance Education

Mine KÜÇÜK

Tasarım Kanonu Bağlamında İzometrik İnfografikler

1929-1944

Isometric Infographics In The Context Of The Design Canon

Nurdan KUMAŞ ŞENOL & Ali Osman ELMAS

Geçmişten Günümüze Moda İllüstrasyonlarının Karşılaştırılması (Erte ve Megan Hess Örnekleri)

1945-1953

Comparison of Fashion Illustrations from Past to Present (Examples of Erte and Megan Hess)

Yenal YILDIRIM

Uzaktan Eğitim Etkileşimlerinde Web 2.0 Araçlarının Kullanılması: 2020-2022 Sistemik Alanyazın Taraması,

1954-1962

Using Web 2.0 Tools In Distance Education Interactions: 2007-2021 Systematic Field Search

Ahmad ALBARAKA & Mahmod AL-ATRASH

أثر المقام في حذف الحرف ونكره في القرآن الكريم دراسة دلالية

1963-1973

Effect Of The Maqam In Deleting The Letter And Mentioning It In The Qur'an, A Semantic Study

İnci Selin GÜMÜŞ

Yeni Medya, Etkileşimli Tasarım Ve Simülasyon Evreni: Hipergerçeklik

1974-1980

New Media, Interactive Design And Simulation Universe: Hyperreality

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Social Studies EducationVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1777-1789Arrival
20 June 2022Published
25 October 2022
Article ID 64031Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64031>

How to Cite This Article
Gürel, D. & Demir, F.B. (2022). "Bir Yurttaşlık Boyutu Olarak Politik Okuryazarlık Açısından Türkiye'de Sosyal Bilgiler Dersi", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 8(64): 1777-1789

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bir Yurttaşlık Boyutu Olarak Politik Okuryazarlık Açısından Türkiye'de Sosyal Bilgiler Dersi

Social Studies Course in Turkey in Terms of Political Literacy as A Citizenship Dimension

Davut GÜREL¹ Fatıma Betül DEMİR²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bartın, Türkiye

² Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bartın, Türkiye

ÖZET

Politik okuryazarlık becerisi, özellikle Crick Raporu ile, günümüz dünyasının etkin ve katılımcı yurttaşları olabilmek için sahip olunması gereken en önemli becerilerden biri olarak görülmektedir. Bu durum yurttaşlık eğitiminde kullanılan öğretim programlarında da kendini göstermektedir. Nitekim bu beceri, 2018 yılında güncellenen ve Türkiye'de vatandaşlık eğitiminde oldukça önemli bir rolü olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrencilere doğrudan kazandırılması istenilen becerilerden birisi olmuştur. Politik okuryazarlığın öğrenciler tarafından etkili bir şekilde kazanımı için başta öğretmenler ve ders materyallerinin önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle yapılan bu çalışmada, politik okuryazarlık becerisinin sosyal bilgiler dersi öğretim programına, ders kitaplarına ne şekil yansıtıldığının belirlenmesi, 2023 Eğitim Vizyonunun ve Milli Eğitim Temel Kanununun politik okuryazarlık kavramları yönünden incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca, politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler dersinin yeterliliğinin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından ne şekilde değerlendirildiği de ortaya konulmuştur. Nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı çalışmada incelenen dokümanların genel olarak temel insan hakları, ulusal ve uluslararası kurumlar, ekonomi, katılım (demokratik, sosyal, politik), toplumsal sorunlar/konular, politika açısından yeterli kavrama yer vermişken çok kültürlülük, barışçıl protesto/eylem bilgisi, çıkar/baskı grupları açısından çok az kavrama yer verildiği veya hiç verilmediği görülmüştür. İncelenen dokümanlardan sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının politik okuryazarlıkla ilişkilendirilebilecek daha zengin bir içeriğe sahipken 2023 Eğitim Vizyonunun ve Milli Eğitim Temel Kanununun doğası gereği daha az içeriğe sahip olduğu belirlenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bir bütün olarak değerlendirdiği sosyal bilgiler dersinin ise politik okuryazarlık açısından yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politik okuryazarlık, sosyal bilgiler dersi, yurttaşlık eğitimi, 2023 Eğitim Vizyonu, Milli Eğitim Temel Kanunu

ABSTRACT

Political literacy is one of the most critical skills to be possessed to be effective and participatory citizens of today's world, especially with the Crick Report. This situation also shows itself in the curricula used in citizenship education. As a matter of fact, this skill has been required to be gained directly by the students in the Social Studies Curriculum, which was updated in 2018 and has a crucial role in citizenship education in Turkey. Teachers and course materials are of great importance for students' effective use of political literacy skills. Therefore, in this study, it was aimed to determine how political literacy skill is reflected in the social studies curriculum and textbooks; examine the 2023 Education Vision and the National Education Basic Law in terms of political literacy concepts. In the study also revealed how the adequacy of social studies course in terms of political literacy is evaluated by social studies teachers. In the study, in which qualitative and quantitative methods were used together, it was seen that the documents examined sufficiently included concepts in terms of fundamental human rights, national and international institutions, economy, participation (democratic, social, political), and social problems/issues, and politics. However, little or no concepts are included regarding multiculturalism, peaceful protest/action knowledge, and interest/pressure groups. The documents examined determined that while the social studies course curriculum and textbooks have richer content associated with political literacy, the 2023 Education Vision and the National Education Basic Law have less content due to their nature. It was concluded that the social studies course, which the social studies teachers evaluated as a whole, was satisfactory regarding political literacy.

Key words: Political literacy, social studies course, citizenship education, 2023 Education Vision, National Education Basic Law

GİRİŞ

Vatandaşlık, bireylerin toplumsal yapı içinde faaliyet gösterdiği sosyal, politik ve ekonomik unsurlarla sıkı sıkıya ilişkili olan ve bu unsurların işleyişini anlatan normatif bir kavramdır (Frazer, 2008, s. 72; Perveen ve Awan, 2017). Vatandaşlığın bireylere ancak değişime açık (politik, eğitim, sosyal vb.), etkin birer yurttaş ve temel politik bilgilere sahip olmalarına yönelik oluşturulacak bir eğitim vizyonu ile kazandırılması mümkündür. Nitekim toplumun şekillenmesinde merkezi bir rolü olan vatandaşın, toplumsal kurumlara dâhil olabilmesi, aktif katılım sağlayabilmesi, etkin vatandaşlık bilincine sahip olabilmesi, politik katılım hakkını ve sorumluluğunu kullanabilmesi önemlidir (Weinber, 2012'den akt. Dağ ve Koçer, 2019). Dolayısıyla bireylerin toplumsal hayata hazırlanma, politik konularda yetkin, etkin ve uyumlu bir vatandaş özelliğine sahip olma sürecinde vatandaşlık eğitiminin önemi büyüktür.

Vatandaşlara verilecek olan vatandaşlık eğitimi, siyaset felsefesi ve eğitim felsefesi gibi daha geniş alanlar ile ilişkili olduğundan karmaşık bir kavramdır. (Hopkins ve Coster, 2019). Bu nedenle basit bir şekilde vatandaşlık eğitimi ifade etmek gerekirse gerçek hayatta katılım ve deneyimle ilişkilendirilerek yapılması gerekenleri içeren bir öğrenme alanı olduğu söylenebilir (Ersoy, 2014). Fyfe (2007), bir öğrenme alanı olarak nitelendirilen vatandaşlık eğitiminin temelini bireyin gerçek hayata katılımının sosyal ve politik tartışmalara katılımının yanı sıra, sosyal ve ahlaki sorumluluklarının bilincinde olduğu bir politik okuryazarlığın oluşturduğunu belirtmektedir. Bir diğer yaklaşıma göre ise vatandaşlık eğitimi, yetişkinlerin genç bireylerde görmek istediği yurttaşlık erdemlerini içerdiği ifade edilmektedir (Crick, 2007). Nitekim etkili ve nitelikli bir toplum için gereken tüm beceri ve erdemlere sahip vatandaşlar yetiştirmek oldukça önemlidir. Bu amaçla verilecek bir vatandaşlık eğitiminin, algıları keşfetme, önyargı ve klişeleştirmeye karşı çıkma, çeşitliliğin yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde tanınmasını ve benimsenmesini sağlaması gerekmektedir (Faiz ve Dönmez, 2017).

Vatandaşlık eğitimi kapsamında bireylere temel düzeyde siyasi bilgilerin kazandırılması gerekmektedir. Bu durum politik okuryazarlık becerisini vatandaşlık eğitiminde önemli kılmaktadır. Geçmiş yıllarda İngiltere eğitim sisteminin değerlendirmesinde etkin rol oynayan Crick Raporu'nda, yönetime toplumun katılımını sağlamak ve kamu hizmetlerini gelecek kuşaklara aktararak bireylerin harekete geçmeleri için yeni yolların bulunması ve gençlerin kendine güvenen bireyler olarak yetiştirilmeleri için vatandaşlık eğitiminin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Crick Raporu ile politik okuryazarlık kavramı vatandaşlık eğitimi içinde yer almıştır (Crick, 1998). Rapora göre, bireyler politik okuryazarlıkla kazandıkları bilgi, beceri ve değerlerle "kamusal yaşamda" kendilerini nasıl etkili kılacaklarını öğrenirler. Kamusal yaşam ise günlük hayatta karşılaşılan temel ekonomik ve sosyal problemlere yönelik karar alma ve çözüme kavuşturmayla ilgili gerçekçi bilgi ve hazırlığı ifade eder. Türkiye'de ise yakın bir zamana kadar politik okuryazarlık konusunda bazı tarihsel engeller yaşanmıştır. Nitekim 1970'ler ve 1980'lerde Türkiye'de yaşanan gençlik olayları ve sonrasında yaşanan askeri darbeler nedeniyle gençlerin siyasi ve sosyal tartışmalara katılmamaları ve öğretmenlerden sınıfta siyasi konular hakkında konuşmalarını istenmiştir. Bu durum milli eğitim temel kanununda da ifadesini bulmuştur. Geçmiş yıllarda Türkiye'de vatandaşlık eğitimi çeşitli dersler adı altında verilmiş olsa da küreselleşmenin iyice kendini hissettirdiği ve Avrupa Birliği sürecinin hızlandığı 2000'lerden sonra ise Türkiye'de politik okuryazarlık beceri olarak da eğitim müfredatlarında yerine almıştır. Böylece öğrenciler tarafından topluma katılım yollarının bilinmesi, bu yolların kullanılması ile politik okuryazarlık becerisi önem kazanmaktadır. Bu nedenle günümüz Türkiye'sinde pek çok modern ülkede olduğu gibi öğrencilerden politik olarak okuryazar bireyler olarak yetişmeleri beklenmektedir. Nitekim aktif vatandaşlığın gündeme gelmesi ve eğitim sisteminde yeniden vurgulanması ile bu konulara olan ilgi de yeniden artmıştır. Buradan hareketle öğrencilerin politik okuryazar olmaları bekleniyorsa tartışmaya açık, demokratik ve şeffaf okullar, sınıflar oluşturulmalıdır (Kuş, 2013; Kuş, 2015).

21. yüzyılda Türk eğitim sisteminin temel amacı, değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir (Görmez, 2018). Bu bağlamda günümüzde vatandaşlık eğitimi, genelde dünyada ve özelde Türkiye'de önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Nitekim vatandaşlık eğitimi içerisinde politik eğitim, önemli bir boyutu oluşturmaktadır (Kuş ve Tarhan, 2016). Vatandaşlık eğitimi kapsamında politik okuryazarlık, politik eğitim amaçlı olarak bireylerin politik anlayışını geliştirmek üzere varlığını sürdürmektedir. Günümüzde de politik okuryazarlığı kapsayan bir vatandaşlık eğitimi ele alınmaktadır (Şan, 2021). Gençlerin politikaya ilgi duymaları, politika ve politik konular hakkında düşünceleri, etkili karar vermeleri ve politik yaşama katılmaları Türkiye gibi genç nüfusun ağırlıkta olduğu bir ülke için önem taşımaktadır. Bu nedenle bireylerin politik ilgi ve farkındalıklarını beslemek, politik varoluşlarını ve öznelliklerini gerçekleştirmelerine destek olmak, politik sürece katılmalarına fırsat vermek, bugünün ve geleceğin politik kültürünü şekillendirmeleri noktasında cesaretlendirmek onları daha bilinçli ve işlevsel politik okuryazarlar hâline getirecektir (Dağ ve Koçer, 2019: 2168). Söz konusu bu amaçları eğitim paydaşlarından öğretmenler başta olmak üzere öğretim programları, eğitim kanunu, ders kitapları gibi öğelerle ve eğitime ilişkin oluşturulan etkili gelecek vizyonları ile kazandırılması mümkündür.

Politika toplum ve yönetime dair bir anlayış ve bilgi geliştirmekle ilgilidir. İnsanların, fikirlerin ve kurumların arasındaki etkileşim, yerelden sektörel bölgesel, ulusal ve küresel düzeye kaynakların ve değerlerin paylaşımının nasıl olduğunu anlamamızı sağlar. Böylece, iktidar, adalet, düzen, çatışma, meşruiyet, hesap verebilirlik, zorunluluk, egemenlik, yönetim ve karar verme konularında kimin neyi, ne zaman, nasıl, niçin ve nerede sorularını merkeze alarak analiz eder (QAA, 2007; akt, Bochel, 2009). Bu durum genel olarak politik okuryazar bireyler olmanın gereklerini de ifade etmektedir. 21. yüzyılın öne çıkan çeşitli okuryazarlık türlerinden biri olan politik okuryazarlık, demokrasinin birbirine bağlı doğası ve toplumdaki güç ilişkileri hakkında anlayışın geliştirilmesi ve farklı siyasi argümanları, bakış açılarını değerlendirmek için katılımcı vatandaşlığı ve eleştirel düşünme yeteneklerinin geliştirilmesini içermektedir (Brooks ve Normore, 2010;

Hunter ve Rack, 2016). Genel olarak bireyler geçmişin siyasi gelenekleri üzerinde yaşayarak, kendi politik okuryazar becerilerini geliştirmektedir. Bu nedenle demokratik bir politik eğitimde, gerçek konuların tartışılmasının yanı sıra değerleri netleştiren bilgi, beceri ve değerler yer almalıdır (Crick, 2007). Bu bağlamda vatandaşlık eğitimi için önemli bir yeri olan politik okuryazarlık, bireylerin bilgi, beceri ve değerleri kullanarak yönetime katılımını da içermektedir (Şan, 2021). Bu çerçevede politik okuryazarlık sadece siyasi kurumlar ile ilişkilendirilmemelidir. Politik okuryazarlık aile ve eğitim kurumları gibi sosyalleşme bağlamlarında da geliştirilen yetkinlikleri ve toplumun tüm birimlerinde gerçekleşen yönetim, güç, politika hakkında bilgi, beceri ve değerlerin geliştirilmesini de kapsamaktadır (Malafaia, Neves ve Menezes, 2017; Şan, 2021). Özellikle eğitim kurumlarında, öğrencilerde geliştirilen bu bilgi, beceri ve değerler politik kavramları destekleyen nitelikte olmalıdır (Douglas, 2002).

Okullar, öğrencilerin en önemli sosyalleşme ortamlarından biridir. Okullar, bilinçli politik okuryazar aktif vatandaşlar yetiştirilmesi adına büyük bir fırsattır. Eğitim düzeyi, öğrencilerin siyasi bilgilerini ve siyasi katılımlarını etkilemektedir (Tarhan, 2016; Junn, 2000'den akt. Malafaia, Neves ve Menezes, 2017). Bu bağlamda politik okuryazarlık, bireye siyasi yaşamda önemli olan unsurları bilmeyi, anlamayı ve bunları değerlendirmeyi gösterdiği için öğrencilere verilecek politik eğitim, demokratik sistemi anlamada ve etkili birer vatandaş olarak yetişmede yardımcı olacaktır (Tarhan, 2015). Ayrıca politik okuryazarlık, öğrencinin siyasi perspektifi, kurumun, sürecin veya kavramın işleyişi hakkında bilgi edinmesini sağlayabilir (Douglas, 2002). Bu bağlamda öğretmenlerin de politik okuryazarlığı nasıl ele aldıkları önem taşımaktadır. Örneğin bazı politik kavramlar, öğrencilerin siyasi fikirler ve kurumlar hakkında daha karmaşık ve eleştirel düşüncelerini sağlamaktadır. Crick Raporu'nda sürecin başında öğretilmesi vurgulanan anahtar kavramlardan olan temsil, katılım, meşruiyet gibi kavramlar bunlar arasındadır. Öğretmenler bu kavramlardan birini tanıtabilecek, yaratıcı düşünmeyi sağlayabilecek bir etkinlik veya oyun hazırlayabilirler. Bu tür herhangi bir etkinlikte öğretmenin rolü, öğrencilerin kavram hakkında bilgi edinmelerini kolaylaştırmak, kavramın günlük hayatta nasıl kullanıldığını ve politik dünyadaki faaliyetlerle nasıl tanımlandığını belirterek onlara farkındalık ve anlayış kazandırmaktır (Douglas, 2002). Öğretmenlerin bunu yaparken politik okuryazarlık eğitiminin sosyokültürel, çevresel, tarihi, coğrafi ve ekonomik açıdan disiplinler arası olarak ele alınmasının önemini göz ardı etmemeleri de gerekmektedir (Hunter ve Rack, 2016).

Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin politik okuryazarlıklarını geliştirecek sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi farklı disiplinleri içinde barındıran bir derstir. Disiplinler arası bir yaklaşımla oluşturulan bu ders, öğrencileri gelecek yaşama hazırlayan, onların siyasete ilişkin olumlu tutumlar geliştirmesini, aktif ve etkili vatandaşlar olarak yetiştirilmelerini amaçlayan bir ders olmakla birlikte öğrencilerin sorgulama ve değerlendirme becerilerini geliştirerek politik okuryazarlık becerisini kazandırdıkları bir derstir. Öğrencilerin demokrasinin ilkelerine bağlı olan bilgili ve sorumlu vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri oldukça önemli görülmektedir (Tarhan, 2015). Bu bağlamda Türkiye'de ilkökul ve ortaokul düzeyinde politik okuryazarlık öğretiminin etkili olarak yapılabileceği derslerden biri sosyal bilgilerdir (Tarhan, 2016; Şan, 2021). Nitekim sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin siyasi sisteme yönelik olumlu görüşler geliştirdiği ve onların aktif vatandaşlar olmalarına fırsat veren katılımcı beceriler geliştirdikleri bir ders olarak görülmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersinin amaçlarından birinin aslında politik okuryazar bireyler yetiştirmek olduğu söylenebilir. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere ülke yönetimiyle ilgili kurum ve kuruluşların çalışma prensipleri, bu kurum ve kuruluşların toplumdaki yeri ve önemi, siyaset yapan kişilerin siyasetteki rolleri, seçim öncesi ve seçim sonrası sürecin nasıl işlediği, bu seçilme işlemi sırasında vatandaşların görevleri ve bireylerin kendi özlük haklarının neler olduğu hakkında bilgiler verilmektedir. Bu süreçte sosyal bilgiler öğretmenleri demokratik tutum ve değerleri kazandıran en önemli kaynaktır. Dolayısıyla bu dersi veren sosyal bilgiler öğretmenlerinin de sahip oldukları politik okuryazarlık becerisi verdikleri eğitimi de etkileyebilmektedir (Akhan, 2013: 43; Kuş, 2015; Tarhan, 2016; Görmez, 2018). Genel olarak eğitimle öğrencilere vatandaşlığın üç boyutunun kazandırılması amaçlandığı söylenebilir: katılım ve sorumluluk alma; sorgulama ve iletişim; aydın vatandaşlar olmak için ihtiyaç duyulan bilgi ve anlayış. Bu kavramların aynı zamanda politik okuryazarlıkla ilgili kavramlar olduğu görülmektedir (Bochel, 2009). Bu bağlamda vatandaşlık eğitiminde önemli bir rol üstlenen sosyal bilgiler dersinde politik okuryazarlık bir beceri olarak 2018 Sosyal Öğretim Programında yerini almıştır (MEB, 2018). Bu beceri ile öğrenciler, siyaseti anlama, gündemdeki olayları eleştirme ve yorumlayabilme, siyasetle ilgili düşüncelerini paylaşabilme yeteneğini de kazanmaktadır. Ayrıca politik okuryazarlık ile öğrenciler, siyasetin toplumun bugünü ve geleceğini nasıl etkilediğini anlayarak siyasi katılımın önemini, temel siyaset bilgisinin ve tutumlarının toplumları nasıl etkilediğini de kavrayabilmektedir. Bu önemli becerinin öğrencilere kazandırılmasını teşvik etmek için konuyla ilgili yeterli içeriğe sahip güncel ders kitaplarının ve öğretim programlarının hazırlanması, aynı zamanda farklı öğretim yaklaşımlarının kullanılması gerekmektedir (Offen, 2017; Tarhan, 2019).

Bireyler, politik süreçlerden ve alınan politik kararlardan etkilenen bir toplumsal çevrede yaşamaktadırlar. Bu nedenle bireylerin politik süreçlere etkin bir şekilde katılımlarını sağlamak için anlamlı öğrenmelerin gözden geçirilmesi gerekmektedir (Thompson, 1996). Bu durum bir bütün olarak özellikle de sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık açısından incelenmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlık ile ilgili görüşlerinin ortaya konulması, politik okuryazarlık konusunun 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına, sosyal bilgiler ders kitaplarına, 2023 Eğitim Vizyon belgesine nasıl yansıtıldığı ve Milli Eğitim Temel Kanunu'nda bu beceriye yer verilip verilmediğinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Böylece sosyal bilgiler dersi politik okuryazarlık açısından bir bütün olarak incelenmiş olacaktır. Tüm bu amaçlarla araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- ✓ Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?
- ✓ Sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?
- ✓ Milli Eğitim Temel Kanununda politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?
- ✓ Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinde politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?
- ✓ Sosyal bilgiler öğretmenleri politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler dersini nasıl değerlendirmektedir?

YÖNTEM

Araştırmada hem nitel hem de nicel yöntemler birlikte kullanılmıştır. Bu yöntemler ilgili başlıklar altında açıklanmıştır.

Araştırmanın Nitel Boyutu

Araştırmanın nitel boyutunda durum çalışması desenine bağlı olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan doküman incelemesi yöntemi, araştırılacak olan konuya ilişkin yazılı veya görseller materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.189; Özkan, 2021, s. 14). Dokümanlar, raporlardan günlüklere, fotoğraflardan anketlere her türlü yazılı ve görsel materyalleri içermektedir ve bu dokümanlar, gözlem ve görüşmelerin yanında nitel veri türlerinden birini oluşturmaktadır (Patton, 2018, s. 4). Bu çalışmada öncelikle araştırmanın amacına uygun olarak araştırmacılar tarafından seçilen kavramların frekanslarını ve metin içindeki dağılımını görmek için bilgisayar destekli metin analizine ihtiyaç duyulmuştur (Pollach, 2012). Analizlerin bilgisayar destekli yapılmasının analizlerin daha objektif ve elde edilen sonuçların tekrar edilebilirliği açısından önemli olduğu ve çalışmanın da güvenilirliğini artırabileceği düşünülmektedir (Meyer, 2020). Bu amaçla metinlerin incelenmesinde Sketch Engine yazılımı (<http://www.sketchengine.eu>) kullanılmıştır.

İncelenen Dokümanlar

Türkiye'de eğitim işlerinden sorumlu olan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2017 yılında tüm eğitim kademelerinde müfredat yenileme çalışmaları yapılmış ve 2018-2019 yıllarında bu müfredatlar uygulanmaya başlamıştır. Öncelikle çalışmada yenilenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018) ve bu programa göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Yeni müfredatlara göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarına Millî Eğitim Bakanlığının Eğitim Bilişim Ağından (EBA) ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada politik okuryazarlık açısından Millî Eğitim Temel Kanununu ve Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi de incelenmiştir. Çalışmada incelenen ders kitaplarına ilişkin detaylar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen ders kitapları

Kod	Kitap Adı	Ebat	Sayfa Sayısı	Yazar/lar	Yayıncı	Onay Yılı	Yayın Yılı
SS5	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders kitabı	B5	201	Evirgen ve Diğ.	MEB Yayınları	2019	2021
SS6	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders kitabı	B5	276	Yıldırım ve Diğ.	MEB Yayınları	2019	2019
SS7	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders kitabı	B5	256	Gültekin ve diğ.	MEB Yayınları	2018	2021

Her sınıf düzeyinde özel yayın evlerinin de kitaplarının okutuluyor olabilmesi nedeniyle bu çalışmada yalnızca Bakanlık yayınları tarafından basılmış olan ve basım tarihi en yakın olan kitaplar incelenmiştir. Sosyal bilgiler dersi, ilköğretim 4. sınıfta da verilmektedir. Fakat, bu sınıf düzeyinde bu dersi sınıf öğretmenleri yürüttüğünden bu düzeyde okutulan ders kitabı değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin Toplanması ve Analiz Süreci

Araştırmada veriler doküman incelenmesi ile toplanmıştır. Doküman incelemesi bir yöntem olmakla birlikte aynı zamanda veri toplama tekniği olarak da kullanılabilir (Özkan, 2021, s.4). Bu çalışmada veri kaynağı olarak sosyal bilgiler ders kitapları, 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programı, Millî Eğitim Temel Kanunu

ve Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi kullanılmıştır. Ders kitapları incelenirken ana metin ve başlıklar inceleme kapsamına alınmıştır. Kitapların ön bölümünde yer alan jenerik bölümü, milli marş, gençliğe hitabe, Atatürk resmi, Türk bayrağı, kitaplarda yer alan tüm görseller ve son bölümde verilen sözlük, dizin, kaynakça, haritalar kısımları kapsam dışı bırakılmıştır. Benzer şekilde Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinin de giriş ve tanıtım bölümü inceleme kapsamına alınmamıştır.

Dokümanlar incelenmeden önce Douglas (2002) tarafından Crick Raporundan hareketle oluşturulan anahtar kavramlardan esas alınarak politik okuryazarlıkla ilgili toplam 278 sözcükten oluşan bir kavram havuzu oluşturulmuştur. Tüm bu kavramlar, Staeheli (2008), Tam (1998), Wood (2010), Perveen ve Awan (2017) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulan 9 tema altında toplanmıştır. Daha sonra kavram havuzunda yer alan kavramlar Sketch Engine yazılımı kullanılarak ders kitaplarında taranmıştır. Bu kavramların bir kısmı tarama yapılırken daha kapsamlı bir tarama yapabilmek amacıyla eş anlamlıları ile kullanılmıştır. Kullanılan yazılım pek çok alandan araştırmacılar için farklı dillerde hazırlanmış metin koleksiyonlarının taranmasında kullanılan bir metin analiz yazılımıdır. Yazılımla Web içerikleri ile kullanıcılar tarafından yüklenen dokümanlar da taranabilmektedir. Online olarak kullanılan yazılım sistemine araştırma kapsamında incelenen sosyal bilgiler ders kitapları, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Millî Eğitim Temel Kanununu ve Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu yüklenerek 186,845 sözcük (tokens), 147,515 kelime (words) ve 10,672 cümlelik (sentences) bir külliyat oluşturulmuştur. Tarama sonucunda elde edilen bulgular niceliksel olarak tablolar halinde sunulmuş, bu bulgular metin içinden uygun alıntılar yapılarak nitel yönden de desteklenmiştir.

Araştırmanın Nicel Boyutu

Araştırmanın nicel boyutunda betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırmalar bir konuda katılımcıların görüşlerinin, ilgi, beceri veya yetenek, tutum gibi özelliklerinin belirlendiği görece büyük çalışma gruplarında yapılan ve genellikle anketlerin kullanıldığı çalışmalardır (Büyüköztürk vd., 2013, s. 177-180). Bu çalışmada da sosyal bilgiler dersinin değerlendirilmesi amacıyla katılımcılara bir anket formu uygulanmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler, SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve ulaşılan sonuçlar tablo halinde sunulmuştur.

Çalışma grubu

Çalışma kapsamında sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık açısından değerlendirilmesi amacıyla aktif olarak görevde bulunan 34 sosyal bilgiler öğretmeninin görüşü alınmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenler belirlenirken “en az 3 yıl sosyal bilgiler dersini yürütmüş olmak” ölçütü olarak alınmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin 15’i (%44,1) kadın, 19’u (55,9) erkektir. Bu öğretmenlerden Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı konusunda yeterli bilgi sahibi olduğunu ifade eden 17 (%50) öğretmen bulunurken öğretmenlerden 15’i (44,1) kısmen, 2’si (%5,9) ise program hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analiz Süreci

Çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin bir bütün olarak sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık açısından değerlendirmelerini almak için 10 soruluk 5’li Likert formatında bir anket formu kullanılmıştır. Perveen ve Awan (2017) tarafından oluşturulan ve Türkçeye uyarlanan anket formunda yer alan soruların araştırma için uygun olup olmadığının ve Türkçe uyarlamasının yeterliliğinin belirlenmesi için iki alan uzmanı ve bir dil uzmanının görüşü alınmıştır. Gerekli düzeltmelerin yapılmasından sonra uygun olduğuna karar verilen anket formu, Microsoft Forms’a aktarılmıştır. Anket Formunda yer alan sorular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Anket formunda yer alan sorular

Madde No	Madde
1	Sosyal bilgiler dersi insan haklarıyla ilgili yeterli bilgi içeriyor.
2	Sosyal bilgiler dersi ulusal kurumlarla (kamu kurumları) ilgili yeterli bilgi içeriyor.
3	Sosyal bilgiler dersi toplumun dil ve kültürel çeşitliliğini yeterince yansıtıyor.
4	Sosyal bilgiler dersi, toplumsal konularla ilgili tartışmalara katılmanın önemine yer veriyor.
5	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere barışçıl gösterilere/protestolara katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.
6	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çıkar gruplarına (dernek, sendika vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor
7	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere seçimlere katılmanın (oy kullanma) önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.
8	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere toplum yararına yönelik etkinliklere (ağaçlandırma çalışmaları vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.
9	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çıkar gruplarına (dernek, sendika vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.
10	Sosyal bilgiler dersi, herhangi bir sınıf düzeyinde (4. sınıf, 5. sınıf vb.) öğrencilerin demokrasi deneyimi yaşayabilmelerini destekliyor

Forms üzerinde çalışmaya ilişkin açıklayıcı bilgilere, etik kurul izninin alındığına, çalışmanın gönüllüğe dayandığına ve katılımcıların istedikleri zaman çalışmadan ayrılacaklarına yönelik ifadelere yer verilmiştir. Çalışmada Microsoft Forms’un kullanılmasının öncelikli nedeni ise Covid-19 salgınının ortaya çıkardığı çekincelerdir. Ayrıca, Forms’un veri toplama sürecinde kullanımının diğer nedenlerinin zaman ve maliyet

açısından kolaylık sağlaması ve katılımcıların formu doldururken yanlılığa neden olabilecek etkileri ortadan kaldırarak verilerin daha nesnel toplanmasına olan katkısı olduğu söylenebilir.

Anketle elde edilen veriler SPSS 22.0 veri analiz programı ile betimsel istatistikî yöntemler kullanılarak analiz edilmiş ve ulaşılan bulgular tablo olarak sunulmuştur. Ankete ilişkin Cronbach's Alpha güvenilirlik kat sayısı ise ,924 bulunmuştur. Bu oranın, elde edilen ölçümlerin güvenilirliği için oldukça uygun bir oran olduğu değerlendirilebilir (Büyüköztürk vd., 2013, s. 109).

BULGULAR

Bu başlık altında araştırma sorularına göre izlenen bir sıra ile çalışmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın birinci araştırma sorusu olan “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir. Tabloda ayrıca politik okuryazarlıkla ilişkilendirilen kavramlardan öne çıkanlardan bazıları da örneklendirilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında politik okuryazarlık

Tema	f	Öne çıkan kavramlar
Temel İnsan hakları	37	Eğitim, Seyahat, sağlık, Özgürlükler
Ulusal ve uluslararası kurumlar	12	Okullar, resmî kurumlar
Çok kültürlülük	-	İlişkili kavram yok
Barışçıl protesto/Eylem bilgisi	-	İlişkili kavram yok
Toplumsal sorunlar/konular	8	Kalıp yargı, pozitif ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığı
Çıkar/baskı grupları	8	Sivil toplum kuruluşları, medya, vakıflar
Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)	2	Aktif katılım, siyasi partiler
Ekonomi	41	Üretim, tüketim, meslekler, sanayi, pazarlama, tasarruf
Politika	27	Demokrasi, devlet, yasama, egemenlik, cumhuriyet

Tablo 3’te yer verildiği üzere 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programında *çok kültürlülük*, *barışçıl protesto/eylem bilgisi* ve *katılım (demokratik, sosyal, politik)* temaları ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir kavrama rastlanılmamıştır. Bununla birlikte programda politik okuryazarlık temalarından *temel insan hakları*, *ekonomi* ve *politika* ile ilişkilendirilebilecek kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramlardan *temel insan hakları* temasında eğitim, seyahat gibi temel özgürlüklere, *ekonomi* temasında üretim, tüketim ve meslekler gibi kavramlara daha çok değinildiği görülmektedir. *Politika* temasında ise sosyal bilgilerin temel amacı olan demokratik yurttaşlar yetiştirme amacına uygun olarak demokrasi, devlet, egemenlik gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Programda politik okuryazarlık temalarıyla ilgili kavramların genel olarak hemen her sınıf düzeyinde kazanımlarda yer aldığı söylenebilir. Programda temel insan hakları ile ilgili olarak yer verilen kavramlar sosyal bilgiler 7. sınıf kazanımlarından birinde şu şekilde yer almıştır: “Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.” Ders kazanımları düzeyinde ele alındığında bazı kazanımlarda yer verilen kavramların politik okuryazarlığın farklı alanları ile ilişkili olabilmektedir. Bu nedenle 6. sınıf düzeyinde yer alan “Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. (Konu siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, medya ve bireyler (kamuoyu) kapsamında ele alınır.) kazanımı hem *çıkar/baskı grupları* hem de *politika* teması ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yetkinliklere ilişkin bilgiye yer verilen bölümde vatandaşlık yetkinlikleriyle ilgili olarak “Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.” ifadeleri kullanılarak politik okuryazarlıkla ilişki kurulduğu söylenebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde öğretim programı bir derse ilişkin genel hatları içerdiğinden politik okuryazarlıkla ilgili detaylı bilgilerin yer almasını beklemek hatalı olabilir. Bu nedenle programın politik okuryazarlıkla ilgili tüm temalara yer verilmese de politik okuryazarlığın programda bir beceri olarak yer alması ve programda konuyla ilgili kavramlara değinilmesi programın yeterli bir içeriğe sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu olan “Sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlık

Tema	f	Öne çıkan kavramlar
Temel İnsan hakları	44	Çocuk hakları, düşünce özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü
Ulusal ve uluslararası kurumlar	129	Belediyeler, Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı, NATO
Çok kültürlülük	61	Ayrımcılık, çoğulculuk, kalıp yargı/ön yargı, farklılıklara saygı, mülteciler
Barışçıl protesto/Eylem bilgisi	6	Gösteri düzenlemek
Toplumsal sorunlar/konular	64	Şiddet, terör, erozyon, çocuk hakları, cinsiyet ayrımcılığı
Çıkar/baskı grupları	111	Medya, sivil toplum kuruluşları, Basın, vakıflar

Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)	38	Sosyal yardımlar, ağaçlandırma çalışmaları, seçimler, siyasi partiler
Ekonomi	934	Hayvancılık, meslekler, tarım, sanayi, ihracat, ithalat, para
Politika	549	Cumhuriyet, demokrasi, devlet, egemenlik, yargı, kamuoyu

Tablo 4’te görüldüğü üzere politik okuryazarlığın tüm boyutlarına ilişkin ders kitapları içeriğe sahiptir. Ders kitaplarında politik okuryazarlıkla ilgili en fazla kavramın yer verildiği temalar *politika*, *ekonomi* ve *ulusal ve uluslararası kurumlar* temalarıdır. *Ekonomi* temasında hayvancılık, meslekler, tarım, sanayi, ihracat, ithalat, para kavramları; *politika* teması altında cumhuriyet, demokrasi, devlet, egemenlik, yargı, kamuoyu kavramları; *ulusal ve uluslararası kurumlar temasında ise* belediyeler, Birleşmiş Milletler, İslâm İşbirliği Teşkilatı, NATO kavramları en fazla öne çıkan kavramlardır. Temalar arasında en az yer verilen kavramın olduğu temanın *barışçıl protesto/eylem bilgisi* teması olduğu ve yalnızca bir ilişkili kavramın bu tema altında yer aldığı görülmektedir. Bu tema altında yer alan kavramın “gösteri düzenlemek” şeklinde genel bir ifade ile verildiği konuyla ilgili herhangi bir detay veya farklı bir kavrama yer verilmediği söylenebilir. *Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)* teması altında öne çıkan kavramların katılımın politik, demokratik ve sosyal boyutlarıyla da ilişkilidir. En fazla ilişkili kavramın yer verildiği *ekonomi* teması ile ilgili olarak kitapta yer verilen bir ifade örneği şöyledir:

“Baharat Avrupa’da üretilmediği için çok değerliydi. Ancak doğudan batıya gelene kadar fiyatı çok artıyordu. Baharat Yolu’nda daha çok deniz yolculuğu yapılırdı. Mısırlılar ve Venedikliler bu yola hâkim olan devletlerdi. Daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti Mısır’ı ele geçirerek Baharat Yolu’na hâkim oldu. Baharat Yolu’nun ele geçirilmesi Osmanlı ekonomisine çok önemli katkılar sağladı. Avrupalılar baharatı daha ucuz alabilmek için yeni yollar aramaya başladılar ve yeni yollar keşfetmiş oldular. Baharat Yolu böylece önemini kaybetti.” SS6

İfadede ekonomi kavramı tarihsel açıdan ele alınarak ticaret yollarının devletler için ekonomik açıdan önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca ifade ekonomiyle ilgili olarak üretim, ticaret, fiyat, değer, ucuzluk kavramlarına da içermektedir. Ders kitaplarında politik okuryazarlığın bir boyutu olarak ekonomi ile ilgili kavramların pek çok konuda pek çok farklı biçimde ele alındığı söylenebilir. Benzer şekilde politik okuryazarlık temalarından en çok kavrama sahip olan *ulusal ve uluslararası kurumlar*, *ekonomi*, *politika* temalarıyla ilişkili kavramlara yer verilen bir metin örneği şu şekildedir:

“Türkiye ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla birçok kuruluşla iş birliği yapmaktadır. Bu iş birliği ülkemize ekonomik fayda sağlamakta ve ülkemizin yeni pazarlara açılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu kuruluşlar ülkeler arasındaki ekonomi, bilim, ticaret, eğitim, teknik, politik, kültürel ve siyasal konularda iş birliği geliştirmek amacıyla kurulmuştur.” SS7

Politik okuryazarlığın önemli bir teması olan *çıkâr/baskı grupları* teması altında yer verilen sivil toplum kuruluşları kavramına yönelik ders kitabında geçen örnek ifade ise şöyledir:

“Nüfusumuz da giderek artmaktadır. Bu nedenlerle devletimize sivil toplum kuruluşları (STK) destek olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları çevrelerindeki toplumsal ihtiyaçlara duyarlı insanlar tarafından kurulmuştur. Gönüllülerin desteğiyle toplum için önemli hizmetler görürler. Birçok insana yardım ederler. Toplumsal birliktelik ve dayanışmayı artırır.” SS5

Baskı ve çıkar grupları olarak hizmet eden sivil toplum kuruluşları demokrasilerde katılımın en önemli araçlarından biridir. Bu yönüyle sivil toplum kuruluşları politik okuryazarlığın birden fazla boyutuyla ilişkilidir. Metinde de ifade edildiği üzere sivil toplum kuruluşlarının toplumlar için önemine değinilerek bu kuruluşlara yönelik farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu olan “Millî Eğitim Temel Kanununda politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Millî Eğitim Temel Kanununda politik okuryazarlık

Tema	f	Öne çıkan kavramlar
Temel İnsan hakları	2	Eğitim hakkı, örgütlenme
Ulusl ve uluslararası kurumlar	2	Okul, bakanlıklar
Çok kültürlülük	-	İlişkili kavram yok
Barışçıl protesto/Eylem bilgisi	-	İlişkili kavram yok
Toplumsal sorunlar/konular	-	İlişkili kavram yok
Çıkâr/baskı grupları	-	İlişkili kavram yok
Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)	-	İlişkili kavram yok
Ekonomi	10	Maliye Bakanlığı, Kalkınma, sermaye, meslekler
Politika	9	Laiklik, yürütme, demokrasi, devlet, hükümet

Tablo 5’te yer aldığı üzere ilgili temalardan *Ekonomi* temasında en fazla kavrama yer verildiği, onu da *Politika* temasının takip ettiği görülmektedir. *Çok kültürlülük, barışçıl protesto/eylem bilgisi, toplumsal sorunlar/konular, çıkar/baskı grupları, katılım (demokratik, sosyal, politik)* temalarıyla ilgili ise incelenen dokümanda doğrudan ilişkilendirilebilecek kavrama rastlanılmamıştır. İncelenen doküman Türkiye’de eğitimle ilgili temel kanun olduğundan her temayla ilgili kavrama rastlanılmaması olağan bir durum olarak yorumlanabilir. Fakat, özellikle çok kültürlülük ve katılım ile ilgili kavramlara yer verilmesi beklenilebilir. En çok kavramın yer aldığı ekonomi temasında altında incelenen kavramların geçtiği metne örnek olarak Milli Eğitim Temel Kanununun 40. maddesi 7. fıkrasında “Kısa süreli ve kademeli eğitim uygulayarak ekonomimizin gelişmesi doğrultusunda ve istihdam politikasına uygun meslekleri edinmelerini sağlayıcı imkanlar hazırlamak”; 8. fıkrasında ise “Çeşitli mesleklerde çalışmakta olanların hizmet içinde ve mesleklerinde gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmaktır.” ifadeleri örnek olarak verilebilir. Kanunun 11. Maddesinde ise politika ilgili ilgili kavramlara yer verildiği maddelerden biridir. İlgili maddede şu ifadeler kullanılmıştır:

“Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez.”

Yukarıda yer alan ifadede demokrasi, ülke yönetimi, anayasa gibi kavramlara yer verilmiş; ilgili maddede eğitim kurumlarında resmî ideoloji dışında herhangi bir siyasi ideolojinin telkininde bulunulmaması veya ideolojik tartışmalara karışılmaması vurgulanmıştır.

Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın dördüncü araştırma sorusu olan “Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinde politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinde politik okuryazarlık

Tema	f	Öne çıkan kavramlar
Temel İnsan hakları	-	İlişkili kavram yok
Ulusal ve uluslararası kurumlar	127	Bakanlık, okullar
Çok kültürlülük	1	Göçmenler
Barışçıl protesto/Eylem bilgisi	-	İlişkili kavram yok
Toplumsal sorunlar/konular	-	İlişkili kavram yok
Çıkar/baskı grupları	8	Medya, sivil toplum kuruluşu
Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)	1	Sorumluluklar
Ekonomi	47	Meslek, sanayi, sermaye, üretim, turizm
Politika	18	Politika, kamuoyu

2023 Eğitim Vizyonu Belgesi, MEB tarafından 23 Ekim 2018 tarihinde kamuoyuyla paylaşılmış olan ve Türk eğitim sisteminin pek çok boyutuna ilişkin muhtevaya sahip olan bir belgedir. Tablo 6’da görüldüğü üzere bu belgede politik okuryazarlık boyutlarından en fazla *ulusal ve uluslararası kurumlar* bilgisine yer verilmiştir. Bu temada başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere çeşitli bakanlıklara ve farklı eğitim kurumlarına değinildiği görülmektedir. Belgede öne çıkan bir diğer tema ise *ekonomi* temasıdır. Bu tema altında en çok yer verilen kavramların meslekler, sanayi, sermaye gibi kavramlardır. Türk milli eğitiminin geleceğini nasıl olması gerektiğini ortaya koyan bu belgede *temel insan hakları* ve *toplumsal sorunlar/konular* teması ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir kavrama yer verilmemiştir. Benzer şekilde *barışçıl protesto/eylem bilgisi* temasıyla ilgili kavrama da rastlanmamıştır. Belgede en çok kavramın yer aldığı *ulusal ve uluslararası kurumlar* temasıyla ilgili örnek bir amaç ifadesi şöyledir: “*Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı iş birliğiyle mesleki ve teknik okul sayısı artırılacaktır.*” Örnek ifadenin görüldüğü üzere *ulusal ve uluslararası kurumlar* temasıyla ilgili olmadığı aynı zamanda *ekonomi* temasının kapsamında olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak *ekonomi* temasıyla ilişkilendirilen bir örnek bir ifadede “*Toplumsal refahın artması ve ülkemizin sosyal, kültürel ve sürdürülebilir ekonomik kalkınması, eğitim sistemin ilk basamağı olan okul öncesinden başlamaktadır.*” denilmiştir. Burada da görüldüğü üzere bu ifade hem kurumlar hem de ekonomi kavramlarıyla ilişkili bir ifadedir. Çalışmanın doğası gereği temalar arasında her zaman net sınırlar bulunmamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde bu belgenin spesifik bir alan özgü vizyon belgesi olması nedeniyle politik okuryazarlığın tüm boyutlarına yer verilmesi gereken bir belge olduğu düşünülmemektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde politik okuryazarlık açısından belgenin yeterli veya yetersiz içeriğe sahip olduğu yönünde net bir yorum yapılması uygun olmayacaktır.

Beşinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın beşinci araştırma sorusu olan “Sosyal bilgiler öğretmenleri politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler dersini nasıl değerlendirmektedir” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlere göre sosyal bilgiler dersi ve politik okuryazarlık (N=34)

Madde No	Madde	Cinsiyet	N	Mean*	$\bar{x}$
1	Sosyal bilgiler dersi insan haklarıyla ilgili yeterli bilgi içeriyor.	Kadın	15	3,27	3,53
		Erkek	19	3,74	
2	Sosyal bilgiler dersi ulusal kurumlarla (kamu kurumları) ilgili yeterli bilgi içeriyor.	Kadın	15	3,33	3,62
		Erkek	19	3,84	
3	Sosyal bilgiler dersi toplumun dil ve kültürel çeşitliliğini yeterince yansıtıyor.	Kadın	15	3,20	3,29
		Erkek	19	3,37	
4	Sosyal bilgiler dersi, toplumsal konularla ilgili tartışmalara katılmanın önemine yer veriyor.	Kadın	15	3,27	3,47
		Erkek	19	3,63	
5	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere barışçıl gösterilere/protestolara katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	3,00	3,06
		Erkek	19	3,11	
6	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çıkar gruplarına (dernek, sendika vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	3,13	3,32
		Erkek	19	3,47	
7	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere seçimlere katılmanın (oy kullanma) önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	3,67	3,91
		Erkek	19	4,11	
8	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere toplum yararına yönelik etkinliklere (ağaçlandırma çalışmaları vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	3,73	3,79
		Erkek	19	3,84	
9	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çıkar gruplarına (dernek, sendika vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	2,93	3,09
		Erkek	19	3,21	
10	Sosyal bilgiler dersi, herhangi bir sınıf düzeyinde (4. sınıf, 5. sınıf vb.) öğrencilerin demokrasi deneyimi yaşayabilmelerini destekliyor.	Kadın	15	3,33	3,62
		Erkek	19	3,84	

*Her bir maddeden alınabilecek en düşük puan 1, en yüksek puan 5’tir.

Tablo 7, sosyal bilgiler dersini aktif olarak veren öğretmenlerin sosyal bilgiler dersini politik okuryazarlık açısından değerlendirmelerini içermektedir. Tabloda yer aldığı üzere 15’i (%44) kadın, 19’u (%56) ise erkek olan 34 katılımcının genel aritmetik ortalamaları 3,47’dir. Bu sonuçtan hareketle katılımcılar sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık becerisini kazandırabilme açısından uygun olduğunu düşündüğü varsayılabilir. Maddeler bazında bakıldığında ise erkek katılımcılar, kadınlara göre tüm maddelerde daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bu da erkek öğretmenlerin sosyal bilgiler ve politik okuryazarlık arasında daha fazla bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Ayrıca, 7. maddenin ortalamasının diğer maddelere yönelik en yüksek ortalamaya sahip olduğu, 5. maddenin ise en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. 7. Maddenin yüksek ortalamaya sahip olmasının pek çok nedeni olabilir. Bunlar arasında Türk toplum hayatında siyasi seçimlerin demokrasi için oldukça önemli olduğuna ilişkin genel kanı, seçimlerin zamandan bağımsız olarak günlük hayatı oldukça meşgul eden bir durum olması veya okullarda sınıf başkanlığı ve yardımcılığı seçimi gibi uygulamaların seçim kavramı üzerindeki pekitici rolü olması sayılabilir. Benzer şekilde 5. maddenin düşük orana sahip olmasının nedeni olarak ise Türk toplumunda daha önce yaşanan pek çok protesto ve benzer eylemlerin sonuçları itibariyle olumsuz bir algıya neden olmuş olabileceği düşünülebilir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Vatandaşlık eğitiminin önemli bir ayağı olan politik okuryazarlık, yerel, ulusal ve uluslararası alanda alınan kararları ve politikaları etkileyen, ayrıca bu demokratik sürece katılan bireylerin nasıl hareket edeceğine ilişkin bir anlayış geliştirmek anlamına gelmektedir. Disiplinler arası yaklaşıma uygun olan politik okuryazarlık, öğrencilerin siyasi yaşamda düşüncelerini, deneyimlerini ve değerlerini geliştirmede önemli rol oynamaktadır. Politik okuryazarlığın bir beceri olarak yer aldığı sosyal bilgiler dersinde öğrencilere temel politik bilgilerin kazandırılması hedeflenmektedir. Bu noktada araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin genel olarak sosyal bilgiler dersini politik okuryazarlık açısından değerlendirmeleri alınmış, politik okuryazarlık konusunun 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına, sosyal bilgiler ders kitaplarına ve 2023 Eğitim Vizyon belgesine nasıl yansıtıldığına ve Milli Eğitim Temel Kanunu’nda yer verilip verilmediğine bakılmıştır. Sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık bakımından tüm yönleriyle incelendiği bu araştırma demokratik sistemin eğitim ayağında sürdürülebilirliği adına da önem taşımaktadır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmada sosyal bilgiler dersi öğretim programında politik okuryazarlığa yer verilme durumu incelendiğinde, en fazla temel insan hakları (eğitim, seyahat, sağlık, özgürlükler), ekonomi (üretim, tüketim, meslekler, sanayi, pazarlama, tasarruf) ve politika (demokrasi, devlet, yasama, egemenlik, cumhuriyet) temalarına yer verildiği; çok kültürlülük, barışçıl protesto/eylem bilgisi temalarına yer verilmediği tespit edilmiştir. Nitekim politik katılım ve sesini duyurma becerisinin vatandaşların sosyoekonomik kaynaklara ne kadar iyi sahip olduklarına bağlı olduğu belirtilmektedir (Malafaia, Neves ve Menezes, 2017). Bu bağlamda politik okuryazarlıkla ilgili kavramların daha çok ekonomi temasına ilişkin kavramlar olduğu görülürken, en az barışçıl protesto/eylem temasında kavrama yer verilmiş olması önemli bir sonuçtur. Bu durumun, katılım adına gençlerin yalnızca, oy kullanmak gibi, sonuçları itibariyle daha az sorumluluk gerektiren ve kendilerini

daha pasif kılan eylemlerde bulunmasına neden olduğu söylenebilir. Bu sonucu daha önce yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar da desteklemektedir. Forum İstanbul Gençlik Plâformu tarafından yapılan bir çalışmada her beş gençten yalnızca biri düzenlenen bir toplu yürüyüşe katıldığını, gençlerin %10 kadarının ise bir boykot eylemine katıldığını ifade etmiştir (Dağ ve Köçer, 2019). Bu durum gençlerin onlara verilecek etkili bir eğitimle onların konuyla ilgili daha iyi bir farkındalığa ve sivil cesarete sahip olması gerektiğini göstermektedir. Politik okuryazarlığın sosyal bilgiler öğretim programlarında yer verilme durumunun incelendiği Görmez (2018) tarafından yapılan çalışmada, politik okuryazarlık becerisinin temelini oluşturan anayasa, yasa, insan hakları, özgürlük, bağımsızlık, sosyal katılım, farklılıklara saygı, katılım hakkı, düşünce özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, vatandaşın görev ve sorumlulukları, vergi verme, bilinçli tüketici, çocuk hakkı, demokrasi vb. birçok konu ve kavrama yer verildiği tespit edilmiştir. Mevcut çalışmada da yer verilen kavramlar ve temaların bu çalışma ile benzer olduğu söylenebilir. Kara ve Tangülü (2017) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise 2008 sosyal bilgiler dersi öğretim programının genel amaçlar, beceriler, kavramlar, değerler, öğrenme alanları ve kazanımlarının hukuk okuryazarlığı ve politik okuryazarlık ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde sosyal bilgiler dersi öğretim programının politik okuryazarlığa ilişkin pek çok kavramı içerse de bazı kavramlara hiç yer verilmemiş olması program açısından bir eksiklik olarak ifade edilebilir.

Araştırmada sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlığa yer verilme durumu incelendiğinde, en fazla ekonomi (hayvancılık, meslekler, tarım, sanayi, ihracat, ithalat, para), politika (cumhuriyet, demokrasi, devlet, egemenlik, yargı, kamuoyu), ulusal ve uluslararası kurumlar (belediyeler, Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı, NATO) temalarına yer verildiği; en az barışçıl protesto/eylem bilgisi (gösteri düzenlemek) temasına yer verildiği görülmektedir. Toplumun yapısı ve değerleri toplumsal kurumlar tarafından korunması gereğinden hareketle kamu düzenini sağlayan, yönetim işlerini düzenleyen temel kurumlardan biri olan siyasetin, sosyal bilgilerde ayrı bir önemi vardır. Bu bağlamda bireylerin toplumda uyum içinde yaşayabilmesini hedefleyen ulusal ve uluslararası kurumlar kapsamında ele alınan politik okuryazarlık becerisinin ders kitapları aracılığıyla öğrencilere aktarılmasının doğru bir adım olduğu söylenebilir (Demir ve Tatan, 2019). Ayrıca, politik okuryazarlığın bir boyutu olarak ekonomi ile ilgili kavramların çok geniş bir yelpazede kullanılabilmesi ve birçok kavramla ilişkili olması nedeniyle bu tema altında pek çok kavramın ders kitaplarında sıklıkla kullanıldığı düşünülmektedir. Nitekim tüm bu kavramlar, öğrencilere siyasi fikirler ve kurumlara ilişkin eleştirel düşünme fırsatı sağlayabilir (Douglas, 2002). Dolayısıyla öğretme ve öğrenme sürecinde etkin rol oynayan sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlığa ilişkin farklı türde kavramların yer alması, öğrencilere politik okuryazarlık becerisini günlük hayatta politik konularda kullanabilme imkânı sunabilir. Mevcut çalışmada Barışçıl protesto/Eylem bilgisi temasında en az sayıda ilgili kavram olduğu tespit edilmiş olsa da tüm temalarla ilgili pek çok kavramın ders kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de sosyal bilgiler ders kitaplarının politik okuryazarlık kavramlarına görece daha fazla yer verdiği sonucuna ulaşılabılır. Ulaşılan bu sonucu, Görmez (2018) tarafından politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler ders kitaplarının incelendiği çalışmanın sonuçları da destekler niteliktedir. Araştırmada Millî Eğitim Temel Kanunu’nda politik okuryazarlığa yer verilme durumu incelendiğinde, sosyal bilgiler ders kitaplarında da en fazla ekonomi (Maliye Bakanlığı, kalkınma, sermaye, meslekler) temasına yer verildiği; çok kültürlülük, barışçıl protesto/eylem bilgisi, toplumsal sorunlar/konular, çıkar/baskı grupları ve katılım temalarına yer verilmediği görülmektedir. Benzer şekilde Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi’nde politik okuryazarlığa yer verilme durumu açısından çalışmada en fazla ulusal ve uluslararası kurumlar (Bakanlık, okullar) ile ekonomi (meslek, sanayi, sermaye, üretim, turizm) temalarına yer verildiği; barışçıl protesto/eylem bilgisi ve toplumsal sorunlar/konular temalarına yer verilmediği tespit edilmiştir.

Perveen ve Awan (2017) inceledikleri Pakistan’ın 2009 Eğitim Politikasının, vatandaşlık eğitiminin boyutlarıyla ilgili siyasi okuryazarlık unsurlarının çoğuna rehberlik ettiğini belirtmektedir. Fyfe (2007) bireyleri siyasi hayata hazırlamayı amaçlayan mevcut eğitim programlarının uygunluğu ve etkililiğinin önem taşıdığını vurgulamaktadır. Geçmiş yıllarda politik okuryazarlık veya politik eğitim kavramlarına duygusal yaklaşıldığı ve “beyin yıkama” olarak görüldüğü, özellikle de politik okuryazarlığın toplumsal statükonun aktarımı anlamına geldiği ifade edilmiştir. Konuyla ilgili olarak 1997’de İskoçya’da yaşanan pek çok tartışmadan sonra politik okuryazarlık siyasi programa alınmıştır (Bochel, 2009). Bu örnekten hareketle Türkiye’de de eğitimin geleceğine ilişkin oluşturulan Vizyon Belgesinde de politik okuryazarlığa yer verilmemesi olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar belgede politik okuryazarlık doğrudan yer almamış olsa da politik okuryazarlıkla ilişkili kavramlardan bir kısmına yer verildiği de görülmektedir. Bunlar arasında en fazla vurgulanan kavramlar ulusal ve uluslararası kurumlar, demokrasinin ulusal ve uluslararası kurumları, uluslararası sorunları, uluslararası uygulamaların toplumsal süreçte yerel, bölgesel,

ulusal ve uluslararası çerçevede nasıl etkili olduğunu öğrenmek gerekmektedir. Bu amaçla tüm bunların bilgi kadar beceri ve değerler aracılığıyla ele alınması da önem arz etmektedir (Douglas, 2002).

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler dersini nasıl değerlendirdikleri incelendiğinde, çalışmaya katılan öğretmenlerin önemli bir kısmı, sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık becerisini kazandırabileceğine yönelik görüş belirtmiştir. Ayrıca, tüm maddeler genelinde değerlendirme yapıldığında erkek öğretmenlerin, kadın öğretmenlere göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun pek çok nedene bağlı olarak (Güldü ve Ersoy-Kart, 2009) erkeklerin politikaya karşı eğilimlerinin veya politik ilgilerinin kadınlara göre daha fazla olabileceğinden sosyal bilgiler dersini politik okuryazarlık ile daha fazla ilişkilendirdikleri söylenebilir. Araştırmada öğretim programında politik okuryazarlık becerisinin kazanıldığına ilişkin bilgiler ortaya konulmaktadır. Fakat bu bilgilerin uygulamaya konulmasında uygun ortamlar gerekmektedir. Dolayısıyla bu ortamların oluşturulmasında öğretmenlere büyük rol düşmektedir. Görmez (2018) bireylerin siyasete katılımını artırmak için temel politik bilgilerin öğrencilere verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretmenlerine rehber olan öğretim programında politik okuryazarlığın ele alınması, öğrencilere temel politik bilgileri kazandırmayı amaçladığının göstergesi olduğu söylenebilir.

Hunter ve Rack (2016) öğretmenlerin politik okuryazarlığı sosyal bilgilerin önemli bir yönü olarak gördüklerini, öğretim programlarının öğrencilerin siyasi kararlara katılmasında ihtiyaç duyduğu becerileri içerdiğini belirtmektedir. Ayrıca son sınıflarda politik okuryazarlığa odaklanmanın gerekli olduğunu öne sürmektedirler. Tüm bu ifadeler, mevcut araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Kuş ve Tarhan (2016) yapılan çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde politik konuların öğretilmesini ve politik süreç hakkında bilgiler verilmesini vurguladıkları görülürken, araştırmacıların elde ettikleri gözlem sonuçlarında ise genel olarak öğretmenlerin, politik konulara ve politik süreç hakkında bilgilere, ders sürecinde yer vermedikleri tespit edilmiştir. Bu durum öğretmenlerin söylemlerinin uygulamaları ile çeliştiğini göstermektedir. Yapılan bir diğer çalışmada, sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının, siyasi partiye katılmak, aday olmak, siyasi yazılar yazmak, devlet yönetiminde yer almak gibi durumlara sıcak bakmadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Akhan, 2013). Bir diğer çalışmada da sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının politika ve siyaset okuryazarlığı kavramlarına ilgisiz oldukları, siyasi konuların sınırlı bir şekilde öğretilmesi gerektiğine inandıkları görülmektedir (Kuş, 2015). Bu çalışmalarda elde edilen sonuçların aksine mevcut çalışmada, öğretmenlerde sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık açısından uygun bir ders olduğu inancı hakimdir. Ortaya çıkan bu sonuç konuyla ilgili tam bir fikir birliğinin olmadığını göstermektedir. Tüm bunlara ek olarak yapılan diğer çalışmalarda da ortaya konulduğu gibi gençlerin politik katılıma ilgi göstermeseler de pek çok gencin gönüllülük çalışmalarında ve çeşitli kampanyalarda yer alması önemli görülmektedir. Çünkü bu aktivitelerin onların zamanla politikaya ilişkin bilgilerini, farkındalıklarını ve anlayışlarını geliştirebileceği düşünülmektedir (Bochel, 2009; Roker, Player ve Coleman, 1999). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin de politik okuryazarlığın öğrenciler tarafından etkin bir şekilde kazanılması için gerekli hassasiyeti gösterecekleri düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlıkla yakından ilişkisinin olduğunu belirttikleri; politik okuryazarlık konusunun 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na, sosyal bilgiler ders kitaplarına, 2023 Eğitim Vizyon belgesine ve Milli Eğitim Temel Kanunu'nda sırasıyla en fazla ekonomi, politika ve ulusal ve uluslararası kurumlar; en az barışçıl protesto/eylem bilgisi, katılım ve toplumsal sorunlar/konular temaları çerçevesinde yer verildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda incelenen dokümanlarda yetersiz görülen temaların desteklenmesi ve öğrencilerin günlük yaşamlarında siyasi konularla ilgili temel bilgilere sahip olması için öğretmenler sınıf ortamında öğretim programı çerçevesinde siyasetle ilgili sorunlar ortaya koyan etkinlikler hazırlayabilirler. Bu sorunları çözmeye, siyaseti değerlendirerek eleştirel düşünme ve etkili karar verme süreçlerine ilişkin öğrencilere fırsatlar sunulabilir. Politik olarak okuryazar bir nesil yetiştirmek için eğitim politikalarında bunun benimsenmesinin önemli olduğu varsayılmaktadır. Sosyal bilgilerde politik okuryazarlığı kazandırmada öğretim programı, ders kitabı ve öğretmen en etkili bağlamlardır. Bu nedenle bu bağlamların birbirini tamamlayacak nitelikte olmasına özen gösterilebilir. Öğrencilerin politik algıları, sosyal bilgilerin politik okuryazarlığı ilerletme sürecine ışık tutulacağı düşünülerek araştırmacılar ilgili konuyu farklı perspektifte ele alabilir.

KAYNAKÇA

1. 2023 Eğitim Vizyonu. (2023). Millî Eğitim Bakanlığı. 01.06.2022 tarihinde <https://tegm.meb.gov.tr/www/2023-vizyonu/icerik/23> adresinden alındı.
2. Akhan, O. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının politika bilimine yönelik eğilimlerinin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(14), 37-68.

3. Bochel, H. (2009). Political literacy. In M. McManus & G. Taylor (Eds.), *Active learning and active citizenship: Theoretical contexts*, (pp. 150-168). Birmingham: C-SAP, The Higher Education Academy Network.
4. Brooks, J. S., & Normore, A. H. (2010). Educational leadership and globalization: Literacy for a global perspective. *Educational Policy*, 24(1), 52-82.
5. Crick, B. (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools*. Final Report Of The Advisory Group On Citizenship. 05.16.2022 tarihinde <https://dera.ioe.ac.uk/4385/1/crickreport1998.pdf> adresinden alındı.
6. Crick, B. (2007). Citizenship: The political and the democratic. *British journal of educational studies*, 55(3), 235-248.
7. Dağ, N. & Koçer, M. (2019). Türkiye'de Politik Okuryazarlık. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2150-2175. Doi: 10.26466/opus.567352
8. Demir, F. B. & Tatan, M. (2019). Sosyal bilgiler ve toplumsal kurumlar. B. Ü. İbret & S. Kaymakçı (Ed.), *Sosyal Bilgiler ve Toplum* içinde (s. 237-272). Ankara: Pegem Akademi.
9. Douglas, A. (2002). Educating for real and hoped for political worlds: ways forward in developing political literacy. 16.04.2022 tarihinde <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.461.8017&rep=rep1&type=pdf> adresinden alındı.
10. Ersoy, A. F. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkin vatandaşlık deneyimleri: Sivil toplum kuruluşları örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 65-88.
11. Evirgen, Ö. F., Özkan, J., & Öztürk, S. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
12. Faiz, M., & Dönmez, C. (2017). Opinions of some nationals (North American, South Korean, Chinese, Indian, Turkish, and Latin American) on some concepts of citizenship education. *Universal Journal of Educational Research*, 5(4), 631-640. Doi: 10.13189/ujer.2017.050412
13. Frazer, E. (2008). Key perspectives, traditions and disciplines: overview. In J. Arthur, I. Davies and C. Hahn (eds.) *The Sage Handbook of Education for Citizenship and Democracy*. Sage.
14. Fyfe, I. (2007). Hidden in the curriculum: Political literacy and education for citizenship in Australia. *Melbourne Journal of Politics*, 32, 110-135.
15. Görmez, E. (2018). Güncellenen sosyal bilgiler programının politik okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(STEMES'18), 109-114.
16. Güldü, Ö., & Kart, M. E. (2009). Toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasal tutumlar: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(03), 97-116.
17. Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P., & Aygün, S. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
18. Hopkins, N., & Coster, W. (2019). The levellers, political literacy and contemporary citizenship education in England. *Education, Citizenship and Social Justice*, 14(1), 68-81. Doi: 10.1177/1746197918760084
19. Hunter, P., & Rack, J. (2016). Advancing young citizens' political literacy. *Teaching and Learning*, 3, 23-28.
20. Kara, H. & Tangülü, Z. (2017). Sosyal bilgiler öğretim programında hukuk ve politik okuryazarlığı üzerine bir durum incelemesi. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 2(1), 1-28.
21. Kuş, Z. & Tarhan, Ö. (2016). Political education in social studies classrooms: A perspective from Turkey. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 464-483.
22. Kuş, Z. (2013). Politik okuryazarlık ve aktif vatandaşlık. E. Gençtürk & K. Karatekin (Ed.). *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar* (ss.208-227). Ankara: Pegem Akademi.
23. Kuş, Z. (2015). Political literacy status of pre-service social studies teacher. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 177, 197-202.
24. Malafaia, C., Neves, T., & Menezes, I. (2017). In-between fatalism and leverage: the different effects of socioeconomic variables on students' civic and political experiences and literacy. *JSSE-Journal of Social Science Education*, 16(1), 43-55. Doi: 10.2390/jsse-v16-i1-1587
25. MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). 12.02.2022 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> adresinden alındı.

26. Meyer, T. G. (2020) Difference as privilege: identity, citizenship and the recontextualisation of human rights in Japan's social studies curriculum. *Critical Studies in Education*, 61(1), 17-36. Doi: 10.1080/17508487.2017.1352007
27. Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973, 14 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 14574). 24.05.2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden alındı.
28. Offen, S. (2017). Places of Remembrance: Spaces for Historical and Political Literacy. A Lesson Report. *JSSE-Journal of Social Science Education*, 16(4), 110-121. Doi: 10.4119/UNIBI/jsse-v16-i4-1642
29. Özkan, U. B. (2021). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
30. Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (2. Baskı). (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
31. Perveen, M., & Awan, A. S. (2017). Analysis of Curriculum about Political Literacy as a Dimension of Citizenship Education. *Bulletin of Education and Research*, 39(1), 187-202.
32. Pollach, I. (2012). Taming textual data: The contribution of corpus linguistics to computer-aided text analysis. *Organizational Research Methods*, 15(2), 263-287. Doi: 10.1177/1094428111417451
33. Roker, D., Player, K., & Coleman, J. (1999). Young people's voluntary and campaigning activities as sources of political education. *Oxford Review of Education*, 25(1-2), 185-198.
34. Staeheli, L. A. (2008). Citizenship and the problem of community. *Political geography*, 27(1), 5-21. Doi: 10.1016/j.polgeo.2007.09.002
35. Şan, S. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık eğitimi odaklı politik okuryazarlığının geliştirilmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
36. Tam, H. (1998) *Communitarianism: A new agenda for politics and citizenship*. Macmillan Press. Doi: 10.1007/978-1-349-26489-6
37. Tarhan, Ö. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının politik okuryazarlığa ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 649-669.
38. Tarhan, Ö. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset kavramına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 11(19). Doi: 10.7827/TurkishStudies.10034.
39. Tarhan, Ö. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin siyaset okuryazarlık düzeyleri ve temel siyaset bilimine ilişkin görüşleri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
40. Thompson, J. D. E. (1996). *Political literacy and civic education curriculum: An integrated approach*. Koo Bay Community Education And Development Network. 03.05.2022 tarihinde <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED395139.pdf> sayfasından alındı.
41. Wood, J. (2010). Preferred futures': Active citizenship, government and young people's voices. *Youth & Policy*, 105, 50-70.
42. Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
43. Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., & Yılmaz, M. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Education ManagementVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1790-1798Arrival
06 July 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64471Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/smryj.64471>

How to Cite This Article
Aras, C. (2022). "Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderliklerinin Farklı Değişkenler Üzerine Etkisini Araştıran 2016-2021 Yılları Arasındaki Tezlerin Doküman İncelenmesi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1790-1798

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderliklerinin Farklı Değişkenler Üzerine Etkisini Araştıran 2016-2021 Yılları Arasındaki Tezlerin Doküman İncelenmesi

Document Investigation Of Thesis Between 2016-2021 Researching The Effect Of School Principal's Educational Leadership On Different Variables

Coşkuner ARAS¹ ¹ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul

ÖZET

Bu araştırmada, okul müdürlerinin öğretimsel liderliklerinin farklı değişkenlerle ilişkisini araştıran lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Ulusal Tez Merkezi'nde 2016-2021 yılları arasında yayınlanmış lisansüstü tezlerin öğretimsel liderlikle ilişki hangi değişkenlerle ilişkilendirildiği, bu tür ilişkinin ne düzeyde incelendiği sistematik olarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Yapılan tarama sonucunda "öğretimsel liderlik", "okul müdürleri" ve "okul yöneticileri" anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan çalışmada belirlenen tezler içinde yalnızca öğretimsel liderlik ile en az başka bir değişken ile ilişkisinin araştırıldığı toplam 18 tez belirlenmiştir. Bu tezlerin 3 tanesi doktora 15 tanesi yüksek lisans tezidir. Yıllara göre dağılıma bakıldığında genel olarak yıllara göre artış görülmekte, 2021 yılında bu alanda yapılan 5 tez ile en yüksek sayıya ulaşılmıştır. Araştırmaya alınan tezlerin 15 tanesi nicel yöntemle ve 3 tanesi hem nicel hem de nitel desenlerin kullanıldığı karma yöntemle yürütülmüştür. Nicel yöntemde 7 tarama, 8 ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tezlerin yürütüldüğü enstitüler sosyal bilimler ile eğitim enstitülerinde eşit oranda dağılmış, şehir olarak en fazla İstanbul'daki üniversitelerde incelenmiştir. Konuyla ilgili değerlendirme yapmak için tezlerin büyük çoğunluğu öğretmen görüşlerine başvurmuştur. Tezlerdeki örneklem sayısının en yüksek 400-500 kişi aralığında olduğu belirlenmiştir. Okul müdürlerinin öğretimsel liderliği ile ilişkisi en çok araştırılan değişken örgütsel bağlılık, ardından okul etkililiği ve öğretmen motivasyonudur. Bu konuda daha fazla çalışma yapılması sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretimsel Liderlik, Okul Yöneticileri, Okul Müdürleri, Lisansüstü Tezler, Doküman İncelenmesi.

ABSTRACT

In this research, it is aimed to examine the postgraduate theses that investigate the relationship between the instructional leadership of school principals and different variables. It is aimed to systematically evaluate the postgraduate theses published between 2016-2021 in the National Thesis Center with which variables are associated with the relationship with instructional leadership, and to what extent this type of relationship is examined. As a result of the scanning, a total of 18 theses were determined among the theses determined in the study using the keywords "instructional leadership", "school principals" and "school administrators", in which only the relationship between instructional leadership and at least one other variable was investigated. 3 of these theses are doctorate and 15 of them are master's theses. Looking at the distribution by years, there is an increase in general by years, and the highest number was reached with 5 theses in this field in 2021. Fifteen of the theses included in the study were conducted with the quantitative method and 3 of them were conducted with a mixed method in which both quantitative and qualitative designs were used. In the quantitative method, 7 scanning and 8 relational scanning models were used. The institutes in which the theses are carried out are equally distributed in social sciences and educational institutes, and they are mostly studied in universities in Istanbul as a city. In order to make an evaluation on the subject, the majority of theses have applied to the opinions of teachers. It was determined that the sample number in the theses was in the range of 400-500 people at the highest. The most researched variable in relation to the instructional leadership of school principals is organizational commitment, followed by school effectiveness and teacher motivation. More work can be done on this subject.

Keywords: Instructional Leadership, School Administrators, School Principals, Graduate Theses, Document Analysis.

GİRİŞ

Dünyanın girmiş olduğu olağanüstü gelişim hızı bilginin de büyük hızla ve büyük hacimde genişlemesine ve değişmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler nedeniyle yaşanan bilgi patlaması son yüzyılda, tüm insanlık tarihi boyunca üretilen bilgi miktarını aşmıştır (İlgar, 2005). Çağın gerisinde kalmamak için var olan okulların da gelişimleri dikkatle takip etmesi ve kendini güncellemesi gerekir. Geleneksel yönetim anlayışı ile eğitim kurumlarının yönetilerek başarıya ulaşması güçleşmiş, yeni nesil yönetim stratejileri ile çağın hızına uyum sağlamaya odaklanması gerekir (Tekeli, 2005).

Bireylerde istendik davranış değişikliği yaratmak için programlar uygulayan okullar, bireysel olarak davranış kazandırmakla birlikte öğretimsel olarak da yön vermeye çalışır (Eren, 1993). Okulların başarısında birçok faktörün etkisi vardır. Bu faktörlerden biri de okulda yapılan faaliyetleri sınırlayan ve yönlendiren kişi olarak okul müdürleridir. Eğitim kurumlarında müdürler, milli ve örgütsel politikalara bağlı olarak hedeflerini gerçekleştirirken, okulun başarısından sorumludur (Balci, 2007). Bunu yaparken, yönetim, yasal sorumlulukların, öğrenmeyi sağlama, okul ortamını öğrenmeye hazırlama gibi birçok görevi vardır. Okul

müdürlerinin 1980’li yıllarda okul bekçisi algısının günümüzde öğretimsel liderliğe dönüştüğü görülmektedir. Okul müdürleri artık etkili liderler olarak, okul iklimini düzenleyen, öğretmenler, öğrenciler ve veliler için örnek olan rol modellerdir (Aslan, 2009). Okul müdürlerinin yöneticilikten çok liderlik görevi üstlenmesi yeni yüzyıla girerken beklenen bir özelliktir (Çelebi, 2009).

Son yıllarda liderlik türlerinden biri olarak sayılan öğretimsel liderlik, akademik olarak da okullarda da ilgi görmeye başlamıştır. Bu ilginin temel sebebi, bu liderlik türünün eğitim alanıyla doğrudan ilişkili olmasıdır. (Şişman, 2018). Okul müdürünün, bir eğitim kurumunda yönetici olması nedeniyle eğitim ve öğretim süreçlerine de doğrudan müdahil olması gerektiği, öğrenme ve öğretmeyi okulun birinci önceliği haline getirdiği savunulmaktadır (Yılmaz ve Kurşun, 2015).

Öğretimsel Liderlik Kavramı

Öğretimsel liderlik, okul müdürlerinin, eğitim-öğretim sürecinde öğretmenler kadar aktif rol alarak, öğrencinin başarısını arttırmak ve etkili öğrenmenin gerçekleştiği etkili okul ortamının oluşturulması ve bu amaçla kullandığı güç ve davranışların tamamı olarak tanımlanmaktadır (Şişman, 2014: 54). Kış (2013: 8), eğitim kurumlarına özgü, öğrenme ve öğretme süreçlerini geliştirmeye odaklı bir liderlik yaklaşımı olarak kısa ve öz bir tanımlama yapmıştır. Öğretimsel liderlik, ayrıca; okul müdürlerinin okulun performansını yükseltmek için davranışlarda bulunması, rehber ve mentor olması anlamına da gelmektedir. Okul müdürleri, öğretmenlerin mesleki gelişimlerini teşvik eder, okulda sürekli görünür olarak velilerle, sınıf içinde öğrenci ve öğretmenlerle iletişim halinde olarak öğretimsel durumun nasıl devam ettiğini takip eder (Yılmaz ve Kurşun, 2015).

Öğretimsel liderlik rolleri, oldukça geniş bir perspektife yayılmaktadır. Öğretimsel liderliğin boyutlarını Aksoy ve Işık (2008); “okul misyon ve vizyonunu tanımlama”, “olumlu okul iklimi geliştirme”, “öğretim sürecinin düzenlenmesi”, “öğrencilerin değerlendirilmesi”, “okul kadrosunun geliştirilmesi”, eğitim programı ve öğretiminin yönetilmesi” olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, öğretimsel liderlik kavramının içeriği ve etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için öğretimsel liderlik ile başka değişkenlerle ilişkisinin daha fazla araştırılması önemlidir. Hoy ve Hoy (2013), öğretimsel liderlerin görevlerini şöyle sıralamıştır; okul kültürünü iyimserlik yönünde teşvik etme, öğretmen ve öğrencilerin akademik başarılarını takdir etme, eğitim ve öğretim alanındaki yenilik ve gelişmeleri takip etme, örnek uygulamaları paylaşmalı ve paylaşımına teşvik etmeli, öğretmenlerle daha iyi arayışı içinde birlikte hareket etmeli, öğrenmenin merkezine öğretmenleri koyarak yaratıcı ve yenilikçi uygulamalar için destek olmalı ve kaynak sağlamalı, yüksek standartları olan ulaşılabilir akademik hedefler koyarak odaklanmış bir öğrenme ortamı hazırlamalıdır (Limon, 2013).

Öğretimsel Liderliğin Etkileri ve İlgili Çalışmalar

Öğretimsel liderliğin, etkili ve başarılı okulların yaratılmasında kilit bir rol oynadığı ifade edilmektedir (Balcı, 2007). 1960’lı yıllarda, okulların başarısızlığının sorumlusu olarak okul müdürlerinin eleştirilmesi nedeniyle ortaya çıkan rekabet ortamı okul müdürlerinin öğretimsel liderlik rolünü üstlenmelerine yol açmış ve bu konudaki araştırmalar giderek hız kazanmıştır. Başlangıçta öğretimsel liderlik öğretim programlarının düzenlenmesi biçiminde algılanırken, zamanla okul iklimini etkileyen daha geniş bir kavram olarak yerleşmiştir (Deniz, 2021). Çakır (2021), yaptığı çalışmada okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile okul etkililiği üzerine yaptığı araştırmada her iki değişken arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ve öğretimsel davranışların alt boyutlarında okul etkililiğini yordadığını belirlemiştir.

Serin ve Buluç (2012), okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını araştırdığı çalışmada, Konya’da 17 ilköğretim okulunda çalışan 419 öğretmenin görüşlerini alarak sonuçları analiz etmiştir. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin üst düzey bir örgütsel bağlılık gösterdikleri ve okul müdürlerinin öğretimsel davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Okul amaçlarının belirlenerek paylaşılması alt boyutunun da örgütsel bağlılık üzerinde yordayıcı olduğu ifade edilmiştir. Sarıkaya (2016) öğretim liderliği davranışlarının alt boyutlarından biri olan "düzenli öğretim çevresi ve iklimi oluşturma" tarafından örgütsel bağlılığın "özdeşleşme" ve "içselleştirme" alt boyutlarını yordadığını belirlemiştir.

Deniz (2021), okul müdürlerinin öğretimsel davranışları ile eğitim inançları arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada, öncelikle okul müdürlerinin eğitim inançlarını akımlar çerçevesinde belirlemiştir. En yaygın eğitim inançları arasında varoluşçuluk, ilerlemecilik, daimicilik ve yeniden kurmacılık olduğunu belirlemiştir. Esasicilik görüşünün ise en düşük düzeyde olduğu ifade edilmiştir. Öğretimsel liderlik davranış düzeyi "çoğu zaman" olarak belirlenmiş, öğretimsel liderlik davranışları ile eğitim inançları arasında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir.

Sucu (2016) ve Dil (2020) yaptıkları çalışmada okul müdürlerinin örgütsel davranışları ile öğretmenlerin motivasyonları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Sucu (2016), değişkenler arasında pozitif orta düzeyde

anamlı ilişki belirlerken Dil (2020), öğretimsel liderlik ile öğretmenlerin bağlılığını belirlemek üzere uyguladıkları ölçeklerin tamamında olmasa da, alt boyutlarının bazılarında pozitif anlamlı ilişkiler belirlemiştir.

Öğretimsel liderlik ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran ve bu çalışmanın da kapsamına giren pek çok çalışma vardır (Ay, 2021; Deniz, 2021; Şahan, 2021; Çakır, 2021; Eker, 2021; Özdoğru, 2020; Kurt, 2020; Dil, 2020; Eren, 1993; Eren 2020; Oran, 2019; Yorulmaz, 2018; Şimşek, 2018; Olukçu, 2018; Şenay, 2017; Bağrıyanık, 2017; Yıldız, 2017; Sucu, 2016; Sarıkaya, 2016). Kış (2013), yaptığı meta analiz çalışmasında okul müdürlerinin öğretimsel davranışlarını incelemiştir. Aynı konuda farklı yer ve zamanlarda yapılan yerel çalışmalar, belirli kriterler çerçevesinde derlenerek bütünsel bir anlamlandırma yapabilmek üzere değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran tezlerin incelenmesini amaçlamaktadır. Son yıllarda daha fazla önem kazanan liderlik stillerinin daha özel bir alt alanı olan öğretimsel liderlik, okul müdürlerinde aranan özelliklerden biri haline gelmiştir. Okul müdürlerinin öğretimsel liderliklerinin farklı değişkenlerle ilişkisinin araştırılması, kavramsal olarak tüm yönlerini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Öğretimsel liderlik davranışının önemi, diğer değişkenlerle ilişkisi açıklandığı ölçüde ortaya çıkabilir. Bu nedenle öğretimsel liderlik davranışının diğer değişkenlerle ilişkisini araştıran çalışmalar ve bu çalışmaların bir araya getirilerek bütünsel çıkarımların yapılması oldukça kıymetlidir. Kış (2013), yaptığı doktora çalışmasında, okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarını inceleyen araştırmaları bir araya getirerek bir meta analiz çalışmasıyla değerlendirmiştir. Bu türden çalışmaların literatürdeki açıkları da belirleyerek ve sonraki çalışmalar için zemin hazırlayarak devam ettirilmesi, toplumsal yansımaları da takip etmek açısından önemlidir. Limon (2022), okul müdürlerinin öğretimsel liderliklerini inceleyen tezlerin doküman incelemesini daha büyük bir tarama çerçevesi ile gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada ise sadece okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen tez çalışmaları dahil edilerek araştırma özelleştirilmiştir. Böylece, bu çalışmayla sonraki çalışmalar için bir zemin hazırlamak ve araştırmacıları literatürdeki boşlukları doldurmaya yönlendirmesi sağlanacaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırma soruları şöyle belirlenmiştir:

- ✓ İncelenen tez araştırmalarının türüne ve yıllara göre dağılımı nasıldır?
- ✓ İncelenen tez araştırmalarının yürütüldüğü enstitü türüne göre dağılımı nasıldır?
- ✓ İncelenen tez araştırmalarının yürütüldüğü şehirlere göre dağılımı nasıldır?
- ✓ İncelenen tez araştırmalarının araştırma yöntemine göre dağılımı nasıldır?
- ✓ İncelenen tez araştırmalarının örnekleme göre dağılımı nasıldır?
- ✓ İncelenen tez araştırmalarının örneklem sayısına göre dağılımı nasıldır?
- ✓ İncelenen tez araştırmalarının ilişkisi araştırılan değişkenler ve tezlere göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, okul müdürlerinin öğretimsel liderlik özellikleri ile farklı değişkenler üzerinde yapılan araştırmaların sistematik bir şekilde doküman incelemesini yapmak üzere nitel desende tasarlanmıştır. Bir konu hakkında bir çerçeve çizerek, belirli sınırlar içinde analiz edilen ve anlamlı bir bilginin üretildiği araştırma yöntemine doküman incelemesi denir (Karasar, 2009).

Verilerin Toplanması

Bu çalışmadaki verilerin toplanmasında Ulusal Tez Merkezi'nin veri tabanı kullanılmıştır. "Öğretimsel liderlik", "okul müdürü", "okul yöneticileri" anahtar kelimeleri ile belirlenen tezler içinden yalnızca okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile başka değişkenlerle ilişkisi araştırılan tezler araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Tezlerin belirlenmesinde dikkat edilen kriterler aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- ✓ Araştırmaların lisans üstü tezi olması
- ✓ Araştırmaların okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleriyle ilgili olması,
- ✓ Öğretimsel liderlik ile ilişkisi araştırılan değişkenlerle ilgili olması,
- ✓ Türkiye'de yapılmış olması,
- ✓ 2016-2021 yılları arasında yapılmış olması.

Bu kriterler doğrultusunda belirlenen tezler Tablo 1'deki gibi kodlanmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya katılan tezler.

Kod	Yazar	Tez Başlığı
T1	Fatma Nacak Deniz	"Okul yöneticilerinin eğitim inançları ve öğretimsel liderlik davranışlarının incelenmesi"
T2	Zuhal Zerbap Şahan	"Okul müdürlerinin çalışan boyutu ile öğretimsel liderlik uygulamalarının öğretmenlerin örgütsel adalet algısına etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü"
T3	Esra Çakır	"Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile okul etkililiği arasındaki ilişkinin incelenmesi"
T4	Rüstem Eker	"Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarının okul mutluluğuna etkisinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi"
T5	Cihat Ay	"Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ile öğretmenlerin özerklikleri arasındaki ilişki: siirt ili örneği"
T6	Mehmet Özdoğru	"Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ile kurumsal itibar algısı arasındaki ilişki"
T7	Ercan Kurt	"Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile sınıf rehber öğretmenlerinin rehberlik uygulamaları arasındaki ilişki"
T8	İlyas Dil	"Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışlarının öğretmen motivasyonuna etkisi"
T9	Ayşe Eren	"İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile etkili okul arasındaki ilişki"
T10	Hakan Oran	"İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile öğretmenlerin yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişki"
T11	Tuğba Yorulmaz	"İlkokul yöneticilerinin öğretimsel liderlik algıları ile zaman kullanımları arasındaki ilişki"
T12	Hasan Ali Şimşek	"Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye düzeyleri ile okul müdürlerine yönelik öğretimsel liderlik algıları arasındaki ilişki (Çanakkale örneği)"
T13	Emrah Olukçu	"Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik rolleri ile öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeylerinin ilişkisi (Çorum ili örneği)"
T14	Tuğçe Şenay	"Okul öncesi öğretmenlerinin yöneticilerinde algıladıkları öğretimsel liderlik davranışı ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki"
T15	Hüseyin Bağrıyanık	"Öğretmenlerin okul yöneticilerine yönelik öğretimsel liderlik algıları çerçevesinde örgütsel bağlılık ve örgütsel sinizm"
T16	Salih Yıldız	"Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile iş tatmini özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri İstanbul ili Bayrampaşa ilçesi örneği"
T17	Ayça Sucu	"Öğretmenlerin motivasyonu ile okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları arasındaki ilişkinin analizi"
T18	Nuray Sarıkaya	"Ortaöğretim okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki"

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında belirlenen araştırmalar doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiş ve betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Araştırmaların türü, yıllara göre dağılımı, enstitü türüne göre dağılımı, çalışmaların yürütüldüğü şehirler, örnekleme ve örneklem sayısının belirlenmesi ve tezlerde kullanılan değişkenlerin belirlenmesi betimsel yöntemle kategorize edilmiş ve frekansları tablolarda sunulmuştur.

BULGULAR

Tezlerin Türleri ve Yıllara Göre Dağılımı

Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran tezlerin türüne ve yıllara göre dağılımı Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Tezlerin yıllara ve türüne göre dağılımı.

Yıl	Kodlar (Yüksek Lisans Tezleri)	Kodlar (Doktora Tezleri)	Frekans
2021	T1, T3, T4, T5	T2	5
2020	T7, T8, T9	T6	4
2019	T10	-	1
2018	T11, T12, T13	-	3
2017	T14, T16	T15	3
2016	T17, T18	-	2

Tablo 2'de görüldüğü gibi, konuyla ilgili en çok çalışmanın yapıldığı belirlenen 2021 yılında 5 tez vardır. Bu tezlerden 4 tanesi yüksek lisans, 1 tanesi doktora tezidir. 2020 yılında 3 yüksek lisans tezi 1 doktora tezi olmak üzere 4 tez yapılmıştır. 2019 yılında 1 yüksek lisans tezi, 2018 yılında 3 yüksek lisans tezi, 2016 yılında 2 yüksek lisans tezi yapılmış, bu yıllarda doktora tezi bulunmamaktadır. 2017 yılında 2 yüksek lisans ve 1 doktora tezi olmak üzere toplam 3 tez yapılmıştır.

Tezlerin Yürütüldüğü Enstitü Türü

Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran tezlerin yürütüldüğü enstitü türüne göre dağılımı Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Tezlerin yürütüldüğü enstitü türüne göre dağılımı.

Enstitü Türü	Kodlar	Frekans
Sosyal Bilimler Enstitüsü	T1, T2, T5, T7, T11, T13, T16, T18	8
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	T3, T6, T9, T10, T12, T14, T15, T17	8
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	T4, T8	2

Tablo 3'te görüldüğü gibi, okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile ilgili çalışmalardan Sosyal Bilimler Enstitüsünde 8 tanesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsünde 8 tanesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde 2 tanesi olduğu belirlenmiştir.

Tezlerin Yürütüldüğü Şehirler

Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran tezlerin yürütüldüğü şehirlere göre dağılımı Tablo 4'teki gibidir.

Tablo 4. Tezlerin yürütüldüğü şehre göre dağılımı.

Şehir	Kodlar	Frekans
İstanbul	T2, T4, T8, T11, T16, T18	6
Karaman	T1, T7	2
Ankara	T6, T9	2
Çanakkale	T12, T14	2
Amasya	T13	1
Siirt	T5	1
Van	T10	1
Erzurum	T3	1
Gaziantep	T15	1
Malatya	T17	1

Tablo 4'te görüldüğü gibi, konuyla ilgili tezlerin 6 teze en fazla İstanbul'da yapılmıştır. Karaman, Ankara, Çanakkale'de ikişer tez yapılmıştır. Ayrıca Amasya, Siirt, Van, Erzurum, Gaziantep, Malatya'da birer tez yapılmıştır.

Tezlerde Kullanılan Örneklem

Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran tezlerde kullanılan örneklem göre dağılımı Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5. Tezlerin örnekleme göre dağılımı.

Örneklem Türü	Kodlar	Frekans
Öğretmen	T2, T3, T4, T5, T7, T8, T9, T10, T12, T13, T14, T15, T16, T17, T18	15
Okul Müdürü	T11	1
Öğretmen ve Okul Müdürü	T1, T6	2

Tablo 5'te görüldüğü gibi, okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile ilgili tezlerde genellikle öğretmen görüşlerinin alındığı (15) belirlenmiştir. Okul müdürlerinin görüşlerinin alındığı 1 tez, okul müdürleri ile öğretmenlerin görüşlerini birlikte alan 2 tezin olduğu belirlenmiştir.

Tezlerde Kullanılan Örneklem Sayı Aralıkları

Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran tezlerin yürütüldüğü örneklem sayı aralığına göre dağılımı Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Tezlerde örneklem sayısı dağılımı.

Örneklem Aralığı	Kodlar	Frekans
0-99	T6, T11, T15, T16	4
100-199	T6	1
200-299	T10, T14	2
300-399	T2, T7, T8, T12	4
400-499	T3, T4, T6, T9, T13, T18	6
500 ve üzeri	T1, T5, T15	3

Tablo 6'da görüldüğü gibi, konuyla ilgili araştırmalarda örneklem sayısının en fazla 400-499 aralığında (6 tez) olduğu, 0-99 ile 300-399 aralığında dörder tez olduğu, 500 ve üzeri aralığında 3 tez, 200-299 aralığında 2 tez ve 100-199 aralığında 1 tez olduğu belirlenmiştir.

Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri

Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran tezlerde kullanılan araştırma yöntemi ve araştırma modeline göre dağılımı Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7. Tezlerin yöntemi ve dağılımı.

Desen	Model	Kodlar	Frekans
Nicel	Tarama	T1, T5, T10, T14, T16, T18	6
	İlişkisel tarama	T3, T4, T7, T8, T12, T13, T17	7
	Nedensel tarama	T17	1
	Açımlayıcı Sıralı Desen	T6	1
Karma	Nicel+nitel	T6, T15, T16	3

Tablo 7’de görüldüğü gibi, değişkenler arası ilişkilerin incelendiği nicel yöntem tüm araştırmalarda kullanılmıştır. Ek olarak nitel analizin de kullanıldığı nitel araştırmaların da kullanıldığı 3 tez bulunmaktadır. Nicel yöntemlerde ise ilişki tarama modelinin kullanıldığı 7 tez, betimsel taramanın kullanıldığı 6 tez, nedensel tarama ve açımlayıcı sıralı deseni kullanan birer tez belirlenmiştir.

Öğretimsel Liderlik ile İlişkisi Araştırılan Değişkenler

Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran tezlerde araştırılan değişkenlere göre dağılımı Tablo 8’deki gibidir.

Tablo 8. Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile ilişkisi araştırılan değişkenler.

No	Değişken	Kodlar	Frekans
1	Eğitim İnançları	T1	1
2	Örgütsel Adalet	T2	1
3	Psikolojik Güçlendirme	T2	1
4	Çalışan Boyutu	T2	1
5	Okul Etkililiği	T3, T9	2
6	Örgütsel Mutluluk	T4	1
7	Öğretmenlerin Özerklikleri	T5	1
8	Kurumsal İtibar	T6	1
9	Rehber Öğretmenlerin Rehberlik Uygulamaları	T7	1
10	Öğretmen Motivasyonu	T8, T17	2
11	Öğretmenlerin Yaratıcılık Düzeyi	T10	1
12	Zaman Kullanımları	T11	1
13	Öğretmenlerin Pozitif Psikolojik Sermaye Düzeyleri	T12	1
14	Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşleşme Düzeyi	T13	1
15	Örgütsel Bağlılık	T14, T15, T18	3
16	Örgütsel Sinizm	T15	1
17	İş Tatmini Özellikleri	T16	1

Tablo 8’de görüldüğü gibi okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile ilişkisi araştırılan 17 farklı değişken belirlenmiştir. Bu değişkenlerden örgütsel bağlılık değişkenini araştıran 3 tez, öğretmen motivasyonu ve okul etkililiğini ele alan ikişer tez vardır. Öğretimsel liderlik ile ilişkisi araştırılan diğer değişkenler ise sadece birer kere ele alınmıştır. Bu değişkenler; “eğitim inançları”, “örgütsel adalet”, “psikolojik güçlendirme”, “çalışan boyutu”, “okul etkililiği”, “örgütsel mutluluk”, “öğretmenlerin özerklikleri”, “kurumsal itibar”, “rehber öğretmenlerin rehberlik uygulamaları”, “öğretmen motivasyonu”, “öğretmenlerin yaratıcılık düzeyi”, “zaman kullanımları”, “öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye düzeyleri”, “öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeyi”, “örgütsel bağlılık”, örgütsel sinizm”, “iş tatmini özellikleri” olarak belirlenmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, okul müdürlerinin öğretimsel liderliklerinin farklı değişkenlerle ilişkisini araştıran lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Ulusal Tez Merkezi’nde 2016-2021 yılları arasında yayınlanmış lisansüstü tezlerin öğretimsel liderlikle ilişki hangi değişkenlerle ilişkilendirdiği, bu tür ilişkinin ne düzeyde incelendiği sistematik olarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Yapılan tarama sonucunda “öğretimsel liderlik”, “okul müdürleri” ve “okul yöneticileri” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan çalışmada belirlenen tezler içinde yalnızca öğretimsel liderlik ile en az başka bir değişken ile ilişkisinin araştırıldığı toplam 18 tez belirlenmiştir. Limon (2022), benzer biçimde okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile ilgili yapıllı lisansüstü tüm çalışmaları içerecek biçimde bir doküman incelemesi araştırması yapmış ve 99 tez belirlemiştir. Bu çalışmada ise daha özel olarak sadece okul müdürlerinin öğretimsel liderliklerinin başka değişkenler üzerindeki etkisini ya da ilişkisini araştıran çalışmalar incelenmiştir.

Bu kapsamda belirlenen tezlerin 3 tanesi doktora 15 tanesi yüksek lisans tezidir. Yıllara göre dağılıma bakıldığında genel olarak yıllara göre artış görülmekte, 2021 yılında bu alanda yapılan 5 tez ile en yüksek sayıya ulaşılmıştır. Ancak bu artış, araştırılan değişkenlere göre değerlendirildiğinde meta analiz gibi daha ileri çalışmalar için yeterli görünmemektedir.

Araştırmaya alınan tezlerin 15 tanesi nicel yöntemle ve 3 tanesi hem nicel hem de nitel desenlerin kullanıldığı karma yöntemle yürütülmüştür. Nicel yöntemde 7 tarama, 8 ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Bu bulgular, daha ileri çalışmalar için yol gösterici olmaktadır. Örneğin ilişki tarama, tarama ya da Özdoğru (2020), Bağrıyanık (2017) ve Yıldız (2017) gibi daha az sayıda yapılan karma çalışmaların sayılarının ve araştırma alanlarının artırılmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca meta analiz gibi daha bütünsel sonuçlar elde etmek için yapılan çalışmalar için de yeterli veri tabanı oluşturulmuş olur.

Tezlerin yürütüldüğü enstitüler sosyal bilimler ile eğitim enstitülerinde eşit oranda dağılmış, şehir olarak en fazla İstanbul’daki üniversitelerde incelenmiştir. Konuyla ilgili değerlendirme yapmak için tezlerin büyük

çoğunluğu öğretmen görüşlerine başvurmuştur. Kış (2013), yaptığı meta analiz çalışmasında okul müdürlerinin öğretimsel davranışlarını incelemiştir. Aynı konuda farklı yer ve zamanlarda yapılan çalışmaları değerlendirerek okul yöneticileri ve öğretmenler olarak ayırdığı örneklem gruplarının etki düzeylerini demografik bazı değişkenlere göre belirlemeye çalışmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre ise okul müdürlerinin görüşlerini bütünsel bir değerlendirmeye alınamayacak kadar az çalışmanın olduğu görülmektedir.

Tezlerdeki örneklem sayısının en yüksek 400-500 kişi aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu sayı, çok geniş bir örneklem aralığında veri toplandığını göstermektedir. Ancak örneklem aralıkları tek tek tezler bağlamında incelendiğinde değişkenlerin farklılığı nedeniyle birleştirici bir ilişki görülemez. Ancak tüm bu tezlerde öğretimsel liderliğin belirlenmesiyle ilgili ölçek bazlı araştırmalardan veriler ayrıca çekilerek öğretimsel liderliğe yönelik fakat değişkenlerden bağımsız bütünsel çalışmalar da yürütülebilir.

Öğretimsel liderlikle ilgili yapılan tezlerin incelemesini 10 yıllık bir aralıkta yapan Limon (2022), toplam 99 teze ulaşmış ve bunların içinden belirlediği kriterlere göre 62 tezin doküman incelemesini yapmıştır. Limon (2022), çalışmasında kelime bulutu oluşturmuş örgütsel bağlılık ve bu çalışmayla benzer şekilde öğretmen motivasyonu ve okul etkililiği en çok kullanılan diğer değişkenler olduğunu belirlemiştir. Bu çalışmada yapılan araştırma sonucunda da son beş yılda, okul müdürlerinin örgütsel davranışları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi araştıran 3 çalışma Sarıkaya (2016), Bağrıyanık (2017), ve Şenay (2017) olarak belirlenmiştir. Tüm çalışmaların da 2016-2017 yılında gerçekleştiği ve sonraki yıllarda yeterli çalışmanın devam etmediği dikkati çekmektedir. Okul etkililiği ile öğretimsel liderlik arasındaki ilişkiyi inceleyen iki çalışma ise Eren (2020) ve Çakır (2021) son yıllarda yapılan çalışmalardır. Okul etkililiğinde öğretimsel liderliğinin etkisinin daha fazla çalışıldığını hem bu makalenin hem de Limon (2022) tarafından daha geniş bir tarih aralığında ve daha geniş kriterlerde yapılan araştırmanın sonuçlarına bakarak söylenebilir.

Okul müdürlerinin öğretimsel liderlikleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişkisini ele alan tezlerin yapılan doküman incelemesinde, elde edilen sonuçlardan geliştirilen bazı öneriler aşağıdaki gibidir:

- ✓ Okullarda öğretimsel liderlik konusunun daha fazla değişkenle ilişkisinin araştırıldığı çalışmaların artması, kavramsal algıyı derinleştirmeyi sağlayacaktır.
- ✓ Öğretimsel liderlikle ilgili çalışmalarda örneklemin ve çalışma gruplarının zenginleştirilmesi faydalı olabilir.
- ✓ Benzer çalışmalar daha geniş çaplı veri tabanları ve araştırmalarla genişletilebilir.
- ✓ Benzer çalışmalar daha fazla şehirde tekrarlanarak araştırma alanı genişletilebilir.
- ✓ Yapılan çalışmaların genellikle ikinci bir tekrarının olmadığı dikkati çekmektedir. Bu da verilerin güvenilirliğini sarsmaktadır. Bu nedenle benzer konularda daha fazla çalışma yapılması sağlanabilir.
- ✓ Bu konuyla ilgili meta analizlerin yapılabilmesi için gerekli amaç ve kriterler geliştirilerek bütünsel değerlendirmelere gidilebilir.

KAYNAKÇA

1. Aksoy, E. ve Işık, H. (2008). "İlköğretim okul müdürlerinin öğretim liderliği rolleri". Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 235-249.
2. Aslan, Ş. (2009). Duygusal zekâ ve dönüşümcü, etkileşimci liderlik, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
3. Ay, C. (2021). "Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ile öğretmenlerin özerklikleri arasındaki ilişki: Siirt ili örneği", Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
4. Bağrıyanık, H. (2017). "Öğretmenlerin okul yöneticilerine yönelik öğretimsel liderlik algıları çerçevesinde örgütsel bağlılık ve örgütsel sinizm", Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
5. Balcı, A. (2007). Etkili okul, okul geliştirme, kuram uygulama ve araştırma. Pegem A, Ankara.
6. Çakır, E. (2021). "Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile okul etkililiği arasındaki ilişkinin incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
7. Çelebi, S. (2009). "Özel ve kamu ilköğretim okullarında görev yapan müdürlerin göstermiş oldukları öğretim liderliği davranışlarına ilişkin öğretmenlerin ve müdür yardımcılarının görüşleri", Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
8. Deniz, F.N. (2021). "Okul yöneticilerinin eğitim inançları ve öğretimsel liderlik davranışlarının incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

9. Dil, İ. (2020). "Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışlarının öğretmen motivasyonuna etkisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
10. Eker, R. (2021). "Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarının okul mutluluğuna etkisinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
11. Eren, A. (2020). "İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile etkili okul arasındaki ilişki", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
12. Eren, E. (1993). Yönetim ve Organizasyon, Beta Yayınları, İstanbul.
13. Ilgar, L. (2005). Eğitim yönetimi, okul yönetimi, sınıf yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
14. Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Dağıtım, Ankara.
15. Kış, A. (2013). "Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin yönetici ve öğretmen görüşlerine yönelik bir meta-analiz", Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
16. Kurt, E. (2020). "Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile sınıf rehber öğretmenlerinin rehberlik uygulamaları arasındaki ilişki", Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
17. Limon, İ. (2022). "Türkiye’de öğretimsel liderlik araştırmaları: Lisansüstü tezlerin incelenmesi", Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF), 6(2), 241-256.
18. Olukçu, E. (2018). "Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik rolleri ile öğretmenlerin örgütsel özdeşleşme düzeylerinin ilişkisi (Çorum ili örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
19. Oran, H. (2019). "İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile öğretmenlerin yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişki", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
20. Özdoğru, M. (2020). "Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ile kurumsal itibar algısı arasındaki ilişki", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
21. Sarıkaya, N. (2016). "Ortaöğretim okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
22. Serin, K.S. ve Buluç, B. (2012). "İlköğretim okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 18 (3), 435-459.
23. Sucu, A. (2016). "Öğretmenlerin motivasyonu ile okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları arasındaki ilişkinin analizi", Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
24. Şahan, Z.Z. (2021). "Okul müdürlerinin çalışan boyutu ile öğretimsel liderlik uygulamalarının öğretmenlerin örgütsel adalet algısına etkisinde psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
25. Şenay, T. (2017). "Okul öncesi öğretmenlerinin yöneticilerinde algıladıkları öğretimsel liderlik davranışı ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
26. Şimşek, H.A. (2018). "Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye düzeyleri ile okul müdürlerine yönelik öğretimsel liderlik algıları arasındaki ilişki (Çanakkale örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
27. Şişman, M. (2014). Öğretim Liderliği. Ankara: Pegem Yayıncılık.
28. Şişman, M. (2018). Öğretim Liderliği, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
29. Tekeli, M. (2005). "İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin yönetici ve öğretmen algılarının karşılaştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
30. Yıldız, S. (2017). "Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışları ile iş tatmini özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri İstanbul ili Bayrampaşa ilçesi örneği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

31. Yılmaz, E. ve Kurşun, A.T. (2015). “Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Akademik İyimserlik Düzeyleri Arasındaki İlişki”, Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 1(1), 35-48.
32. Yorulmaz, T. (2018). "İlkokul yöneticilerinin öğretimsel liderlik algıları ile zaman kullanımları arasındaki ilişki", Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Healthcare ManagementVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1799-1808Arrival
13 July 2022Published
25 October 2022
Article ID 64588Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/smryj.64588>

How to Cite This Article
Kalaycıoğlu, M.B. & Ateş Duru, Ö. (2022). "Tıbbi Cihazların Hbys (Hastane Bilgi Yönetim Sistemi) Entegrasyonunun Sağlık Ekonomisine Katkıları", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1799-1808

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Tıbbi Cihazların Hbys (Hastane Bilgi Yönetim Sistemi) Entegrasyonunun Sağlık Ekonomisine Katkıları

Contribution Of The Integration Of Medical Devices To The Hmss (Hospital Information Management System) To Health Economy

Muhammet Bilal KAYACIOĞLU¹ Özlem ATEŞ DURU²

¹ Nişantaşı Üniversitesi, Araştırmacı Mühendis, İstanbul, Türkiye

² Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Günümüzde Sağlık, Bilgi ve Yönetim Sistemleri (HIMMS) ve Endüstri 4.0 ile sağlıkta dijitalleşme devam etmektedir. Gelişen dijital sistemler ve tıbbi cihazların evrilen yazılımları sayesinde programlar, dijital çeviricilerin de desteğiyle tıbbi cihaz verileri hastane bilgi yönetim sistemlerine (HBYS) kaydedilebilmektedir. Fakat HBYS yazılımı ve tıbbi cihazların veri çıktılarının entegrasyonu etkili bir şekilde gerçekleştirilemediğinden tıbbi cihazların izlenebilirliği ve kaydedilebilirliğinde sorunlar devam etmektedir. Covid-19 pandemisinde tıbbi cihazların doğru kullanımı, izlenebilirliği, bakımı ve kalibrasyonunun sağlık ekonomisi üzerindeki etkileri de açıkça görülmüştür. Özellikle ventilatör cihazları verilerinin anlık olarak sadece tıbbi cihaz ekranından izlenebilir olması durumu sağlık ekonomisi bakımından incelendiğinde yoğun bakımı ünitelerindeki müdahaleleri ve yoğun bakım yatış sürelerini etkileyebilmekte olduğundan yoğun bakım maliyetlerini artırabilmektedir. HBYS ile bütünleşmiş ventilatör sistemlerin bulunmaması ve verilerin online sistemlere aktarlamayı Covid-19 ve farklı solunum yolu hastalıklarının değerlendirilmesinde, tanı ve tedavi süreçleri için katkı sağlayabilecek bilgilere ulaşamamasına neden olmaktadır. Ayrıca tıbbi cihazların tamamen dijital olan HBYS entegrasyonunun gerçekleştirilememesinden dolayı, hastanede kâğıt ve zaman tasarrufu yapılamamakta ve buna bağlı olarak kalite süreçleri de etkilenmektedir. Bu sistem geliştirildiğinde gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin sağlık ekonomilerinde sürdürülebilir ve çevreci süreçlerin gelişmesine de katkı sağlayacaktır. HBYS sistemine kayıtlı hasta verileri sayesinde farklı branştaki doktorların hastayı anlık takip etmeleri mümkün olacak, hastalığının seyrini değiştirmesi ve erken müdahale imkânı da oluşabilecektir. Yoğun bakım üniteleri ve ventilatör cihazlarının verimli kullanımı ile ekonomik açıdan da etkisi olacaktır. Düşük entegrasyon maliyetleri ve doğru uygulama sistemleri ile ülkemizin gelişmiş tıbbi cihaz sistemlerinin altyapılarını güçlendirerek dünya sağlık literatürü ve ekonomisinde öncelikli bir yere sahip olma yolunda önemli adımlar atılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Yönetim Sistemi, Tıbbi Cihazlar, Ekonomi

ABSTRACT

Today, digitalization in health continues with Health, Information, and Management Systems (HIMMS) and Industry 4.0. Medical device data can be recorded in HIMMS with the support of programs, and digital converters because of the development of digital systems and the evolvement software of medical devices. However, since the integration of the HIMMS software and the data outputs of the medical devices cannot be carried out effectively, problems continue in the traceability and recordability of medical devices. The effects of the correct use, traceability, maintenance, and calibration of medical devices on the health economy have also been seen in the Covid-19 pandemic. The ventilator device data can be viewed instantly only on the medical device screen; therefore, it can affect the interventions, the length of stay, and costs in intensive care units. The absence of ventilator systems integrated with HIMMS and the inability to transfer data to online systems cause the inaccessibility of information that can contribute to the evaluation, diagnosis, and treatment processes of Covid-19 and different respiratory diseases. In addition, because the fully digital HIMS integration of medical devices cannot be realized, paper and time savings cannot be made in the hospital and quality processes are affected accordingly. When this system is developed, it will contribute to the development of sustainable and environmental processes in the health economies of developing and developing countries. Through the patient data registered in the HIMMS system, it will be possible for doctors from different branches to follow the patient instantly, to change the course of the disease and early intervention. It will also have an economic impact with the efficient use of intensive care units and ventilator devices. Important steps will be taken towards having a priority place in the world health literature and economy by strengthening the infrastructure of advanced medical device systems in our country with low integration costs and correct application systems.

Key words: Information Management System, Medical Devices, Economy

GİRİŞ

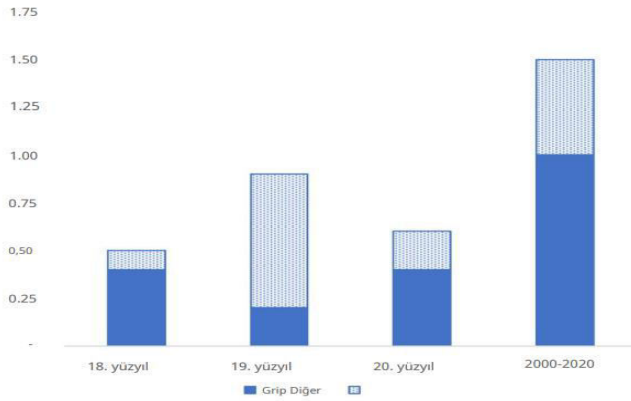
Dünya sağlık örgütü, sağlık finansmanını sağlık sistemlerinin altı temel yapı taşından biri olarak belirlemiştir ve diğer beş blok için yeterli finansman esastır. Çalışmalar, kişi başına düşen hükümet sağlık harcamalarının azaltılmasının artan çocuk, yetişkin ve anne ölümlerine yol açabileceğini göstermiştir (Dieleman, 2019).

Elde edilen verilere göre Türkiye’de toplam sağlık harcaması 2020 yılında bir önceki yıla göre %24,3 artarak 249 milyar 932 milyar TL’ye yükselmiş ve genel devlet sağlık harcaması %26,3 artarak 198 milyar 62 milyon TL’ye ulaşmıştır. Ayrıca toplam sağlık harcamasının %49,4’ü hastanelerde yapılmıştır (TUİK, 2021: 12).

Sağlık harcamalarındaki son artışın büyük çoğunluğu tıbbi ürün ve hizmetlerin kullanımındaki ve yoğunluğundaki büyümeden kaynaklanmıştır (Martin, Hartman, Lassman, Catlin, & Health, 2021). 2020

küresel COVID-19 pandemisinde önce sağlık harcamalarındaki göreceli istikrar, sağlık hizmetlerini ve genel ekonomiyi önemli ölçüde etkilemiştir. Salgının sağlık sektörü üzerindeki tam etkisi henüz bilinmemekle birlikte, sağlık ürünleri ve hizmetlerinin sağlanması ve tüketimi, programlar ve sağlık hizmetleri üzerinde ciddi etkileri olacağı beklenmektedir (Martin, Hartman, Lassman, Catlin, & Health, 2021). Pandemi süreçlerinde durgunluklar da görülmektedir. Durgunluklar 2 tipte gelebilir. Bunlar V şeklinde ve U şeklindedir. V şeklindeki bir durgunluk kısadır ve gerilemeden sonra hızla toparlanma görülmektedir. U şeklindeki bir durgunluğun ise toparlanmadan önce daha uzun bir dönemi vardır. V şeklindeki durgunlukların akılda kalıcılığı çok daha azdır. Covid-19 durgunluğunun kısa süreli olacağı varsayılmış fakat bu varsayım doğru çıkmamıştır. Çünkü Covid-19 önemli bir topluluk yayılımı içerisinde olmuştur. İnsanların kendilerini riske maruz bırakmada tereddütleri olduğundan sağlık krizi çözülene kadar ekonominin de eski haline dönmesi mümkün olmaz (Cutler, 2020). Muhakkak Covid-19' un insanlığın yaşayacağı son pandemi olmadığı bilinmektedir. Barınma, hijyen ve yaşam standartlarındaki gelişmelere rağmen pandemi sıklığı 1700'den beri artış göstermiştir. Bunun nedeni, sağlık hizmetlerindeki iyileştirmelerin ve sosyal gelişimin, daha yüksek pandemik risk karşısında geride kalmasıdır. Bu risk, küresel seyahat, insan-yaban hayatı etkileşimi, küresel gıda üretiminin yoğunlaştırılması ve nüfusun yoğunlaşması ile ilişkilidir (Bergeijk, 2021).

Şekil 1. Yıllara göre pandemi sıklığı

Kaynak: Bergeijk, 2021

Pandemi sıklığı artarken (Şekil 1) iyi eğitilmiş sağlık personelinin sayısı ve pandemiler sırasındaki kaliteli bakım arasında net sınırlar mevcuttur. Karantinaların maliyetleri ve yeni bir hastalığın mevcut hastalıklara göre önceliklendirilmesinin bedeli çok yüksek olduğundan, gelecekteki 'ilaç dışı müdahalelerin' daha akıllı bir şekilde tasarlanması, toplumların yeniden yapılandırılmasına yardımcı olmak ve temelde bilinçsiz ve yerel bir durumdan pandemi bilincine sahip bir topluma geçişi desteklemek gerekmektedir.

Pandemi bize kaynakların ne kadar değerli olduğunu ve efektif kullanılması gerektiğini gösterdiği gibi tıbbi cihazlarında ne ölçüde ekonomik değeri olduğunu, verimli kullanım ve takip edilebilir formatlarını geliştirerek ekonomiye ne denli katkı sağlayabileceğini de göstermiştir. Özellikle ventilatör cihazlarının yetersiz olması hangi hastaya öncelik verilmesi konusunda tartışmalara sebep olmuştur. Hangi ölçütlerin izleneceği veya hangi mevzuata uyulacağı, etik ve ahlaki yargılar sağlık profesyonellerinin işini zorlaştırmıştır. Hayat kurtaran tıbbi cihazlarda öncelik belirlenmesinde çok fazla ölçüt olduğu ve verilen kararın tüm toplumu eşit haklar çerçevesinde etkilemesi bu alanda araştırma yapılmasının önemini oluşturmuştur (Pinho, 2020). Bu sorunun çözümü olarak tıbbi cihazlar için cihaz bakımlarının ve veri aktarımlarının uzaktan bağlantı sistemleri ile yapılması önerilebilir. Tıbbi cihazlarda verileri takip eden sensörler servis mühendislerinin olası arızaları anlamak için kullandığı yöntemlerdir. Mevcutta cihazlar (ventilatörler, tedavi koltukları, hemodiyaliz makineleri vb.) Radyo Frekansı ile Tanımlama (RFID) bağlantıları üzerinden kontrol edilebilmektedir. Örneğin cihazların güç kaynaklarını kapatmak, hava akış valflerine rotasyon vermek çeşitli pnömatik mekanizmaları hareket ettirmek ya da aktüatörler yardımı ile belirli modları ölçmek üzere kullanılabilir (Ambrosino, ve diğerleri, 2016). Servis mühendisleri cihazları uzaktan bağlantı yöntemi ile kontrol ederek verileri okuyabilmekte iken mevcutta her ventilatör cihazının farklı bir yazılımı ve firmalar tarafından engelli bağlantı modelleri bulunduğu verilerin Hastane Bilgi Yönetim Sistemine entegrasyonu gerçekleştirilmemektedir. HBYS sistemine kayıtlı elektronik hasta kayıtlarının depolanması sayesinde bulaşıcı olmayan hastalıkların tedavisi, dijital sağlık koçluğu, hastaya özel bakım modelleri ve bakım kalitesinin iyileştirilmesi gibi faydaları bulunmaktadır (Sharma ve diğerleri, 2018; Prahalad ve Hood, 2018). Bununla birlikte, HBYS sistemi ile hastalık belirtileri veya yan etkiler ile ilgili verilerin elde edilmesi ve analizi yeni tedaviler ve kişiselleştirilmiş tıp açısından binlerce hastaya umut ışığı olabilir ve yeni hastalık sürveyansına çözüm sağlayabilir (Yang ve diğerleri, 2019).

SAĞLIKTA DİJİTALLEŞMENİN SAĞLIK EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİSİ

Sağlık Ekonomisi

Toplumun ve bireylerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için hizmete ve temel ihtiyaçlara dayalı çeşitli üretim ve tüketim faaliyetlerini geliştirmeleri gerekmektedir. Toplumlar daha çok üretim modelini benimsemiştir (Tıraş, 2013). Sağlık ekonomisi mevcut durumda kısıtlı imkânları daha efektif kullanabilmek amacı ile imkânların analizlerini gerçekleştirmekte ve bunun sayesinde karar verici mercilere katkı sağlamaktadır. Fakat her geçen gün artan maliyetler bu işlem ve analiz yeteneğinin sağladığı olumlu faydaları kısıtlamaktadır. Bununla beraber maliyet giderlerini arttıran farklı sebepler de oluşmuştur: Medikal sağlık teknolojilerinde maliyetli inovatif dönüşümler, toplumun yaşam ömrü döngüsünün uzaması, çeşitli bulaşıcı salgımlar, toplumun sağlık ile ilgili farkındalığının artması, kronik hastalıkların artması (Karaca ve Atılgan, 2020). Bu parametrelere bakıldığında dünya genelinde özellikle Doğu Asya ülkelerinde veri tabanlı sağlık sistemi oluşturma ve dijital sağlık endüstrilerinin önemi artmaktadır. Nüfusları eşi görülmemiş bir oranda yaşlanmakta olan bu ülkelerde özellikle yaşlı nüfusun dünyada en hızlı arttığı ülke olan Güney Kore'de bu durum, ulusal maliyete artan bir yük getirmektedir (Hwang, Yeon, ve Kim, 2018). Ayrıca, Kore'de yüksek tansiyon ve diyabet gibi kronik hastalıkların prevalansı hızla artmakta ve bu da devlet tarafından karşılanan tıbbi harcamalara eklenmektedir (Jung, Kim ve Lee, 2016). Bu sebeple, bu maliyetleri azaltmak ve sağlık hizmetlerinin kalitesini ve verimliliğini artırmak için inovasyon, veriye dayalı bir sağlık sistemi tarafından yönlendirilmelidir. Güney Kore'de veriye dayalı sağlık hizmeti inovasyonu daha yaygın hale gelirken önemi de artmaktadır. Ancak önceki çalışmalar göstermektedir ki; veriye dayalı sağlık ekonomisinin gelecekteki olası koşullarına yeterince odaklanılmamıştır. Çoğu çalışma, yalnızca dijital sağlık hizmetlerinin teknik yönüne veya mevcut durumuna odaklanmıştır (Han ve diğerleri, 2020). Bu verilerden yola çıkarak dünya genelinde sağlık ihtiyaçlarının artmasından kaynaklı artan sağlık ekonomisi harcamalarının öncelik sırasını belirlemek ve analizini yapmak için toplum adına faydası daha yüksek olan modelleri geliştirmek son derece önemlidir.

Dijital Sağlık/ Sağlık Bilgi ve Yönetim Sistemleri Topluluğu /Sağlıkta Bilişim

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sağlık bilişiminde yol kat edilmiştir. Sağlık bilişiminde hekimler, bakım endüstrisi ayrıca yönetim sistemi kullanan ilaç şirketleri, sağlık sigortası şirketleri sağlık sisteminde gelişen bilişim sisteminden yararlanmaktadır. Sağlık bilişiminin temelinde internet bulunmaktadır ve kısmi erişilebilir olarak güvenli veri ve analiz olanağı sağlamaktadır (Siau, 2003).

Bilişim teknolojilerinin kullanımı sayesinde hasta stabilizasyonu ve denetimi sağlanmaktadır. Bu durum hizmet kalitesinin artış göstermesi, hasta memnuniyetinin yükseltilmesi ve hata payının düşürülmesi sonuçlarını doğurmaktadır. (Carroll, Edwards ve Rodin, 2012).

Sağlık bilişimi, biyomedikal bilgi sistemlerinin diğer programlar ile entegrasyonunu sağlamaktadır (Shortliffe ve Blois, 2008). Biyomedikalde son teknoloji cihazlar kullanılması tedavi metotlarında pozitif yönde değişikliğe gidilmesini sağlamakta ve sağlık bilişiminde ameliyatlarda, teşhis ve tedavide gelişime katkı vermektedir (Haux, 2010).

Hastane Bilgi Yönetim Sistemleri (HBYS) ve Klinik Bilgi Sistemleri

Günümüzde hastane ve klinik bilgi sistemleri hasta karar ve destek mekanizmasında çok önemli bir yere sahiptir. Sağlık sistemindeki hataları engellemekte ve çalışma esnasında biriken işlem ve planlanan işlerin hızlı bir biçimde sonuçlandırılmasını sağlamaktadır. Temelde amaç sağlık yönetiminde genel işleyişin etkinliğini artırmaktır. Elektronik ve kağıtsız olarak sağlık merkezlerinden alınan bilgiler sağlık bilgi sistemleri müdürlüğünde kolaylıkla işlenebilmektedir (Yelmen, 2016). Dijital sağlık bilgi sistemleri sağlık merkezlerinde kurum içinde bulunan çeşitli tıbbi cihazların algılayıcılar ve ağlar sayesinde çeşitli verileri çevrimiçi alıp gönderebildiği bir sağlık hizmeti sistemidir (TCSB, 2018). HBYS ve Klinik Bilgi Sistemleri alt başlıkta çeşitli isimlere ayrılmıştır. Ülkemizde Sağlık Bakanlığı bünyesinde e-devlet çatısı altında akıllı sağlık paketleri bünyesinde çeşitli uygulamalar mevcuttur.

Hastane Bilgi Yönetim Sistemleri

Hastane bilgi yönetim sistemi hastaneyi oluşturan analiz ve yöntemlerin tamamını birleştirerek bir bütün halinde efektif kullanımını amaçlayan genel bir sistem olarak tanımlanmaktadır.

Hastane Yönetim Sistemi (HYS): Sağlık kurumlarının niteliksel olarak taramalarını yaparken değişen değerleri ölçeklenen ve analizini yapabilen bir sistem olmasının yanı sıra sağlık kurumunun yenilenebilecek tıbbi süreç, plan ve programlarını düzenleyen bütünleşmiş sistemlerdir.

Laboratuvar Yönetim Sistemi (LYS): Sağlık kurumlarının laboratuvarlarında bulunan tıbbi cihazların veri çıktılarının alışverişini yöneten talep, onay, çıktı grafikselleştirme ve sonuç gibi raporlamaları HBYS çatısı altında bütünleştirmiş yazılımlardır (TCSB, 2018).

Hemşirelik Bilgi Sistemi: Hemşirelerin kendi branşları ile ilgili rutin programlarına ve hasta veri bilgisinin geliştirilmesine fayda sağlamayı amaçlayan modüllerdir. İlgili sağlık personelleri HBYS üzerinden veri paylaşımlarını gerçekleştirebilmektedir (Lin ve Chen,2016).

Eczane Bilgi Sistemi: Kullanılan ilaçların farklı tesirlerini ve uyarıcı-uyuşturucu ilaçların envanter takibi gibi işlemlerini yürüten modüldür (Kavuncubaşı ve Yıldırım, 2015).

Görüntü Arşivleme İletişim Sistemi (PACS): Ultrason cihazları, bilgisayarlı tomografi, EMAR gibi tıbbi cihazların görüntülerinin işlenip kaydedildiği modüldür.

Yoğun Bakım Yönetim Sistemi: Yoğun bakım birimlerinin işletilmesi medikal cihazların denetiminin ve yönetiminin sağlanması gerekmektedir. Temel düzeyde; yatan hastanın takibi yapılabilmesi ve gerekli müdahale/televi süreçleri geliştirilebilmesi, cihaz çıktı verilerinin sağlık bakanlığı ve hastane bünyesinde bulunan entegrasyon sistemlerine aktarımları gerçekleştirilebilmelidir (TCSB, 2018).

Akıllı Sağlık Paketleri

Ülkemizde Sağlık Bakanlığı Bünyesinde e-devlet çatısı altında akıllı sağlık paketleri bünyesinde çeşitli uygulamalar mevcuttur.

E-Nabız: Toplumun ve sağlık personellerinin internet üzerinden her türlü tedavi, sağlık geçmişi muayene vb. veriler hakkında bilgi sahibi olabildiği uygulamadır (E-Nabız, 2022).

Kişiyeye Özel Ölçüm Cihazları: Şeker ölçüm cihazları ve tansiyon aletlerinden alınan verileri kaydeden ve işleyen cihazlar ve sistemlerdir.

Akıllı Telefon Uygulamaları: Su içme, pedometre, ilaç uygulamaları, kalori hesaplamaları gibi insanın günlük yaşantısında kullandığı hayati önem sağlayan uygulamaların bütünü oluşturulan sistemlerdir.

Yoğun Bakım Sistemleri: Kan tahlilleri, tomografi cihazı verileri, Ultrason cihazı verileri gibi birçok veriyi içinde barındıran sistemlerdir. Bu sistemlerde yoğun bakım ünitelerinde bulunan ventilatör sistemlerinin hastane bilgi yönetim sistemine tam olarak entegre edilemeyişi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Dijital Arşiv: Sağlık kurumlarının genel olarak bilgi ve belgelere etkin ve süratli bir biçimde ulaşmaları gerekmektedir. Hasta verilerini dijital formata çevirip sisteme yüklemek dosyaların yer kaplamasını önlemekte kâğıt tasarrufu sağlamak ve verilerin uzun süreli saklanması kolaylaştırmaktadır.

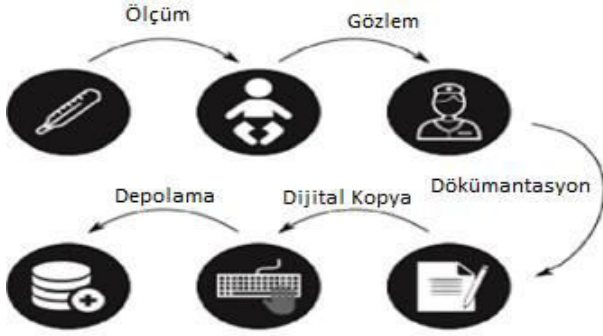
Tele tıp: Toplum ve tüzel kişi sağlığının artırılması hastalıkların teşhis ve tedavi süreçlerinde edinilen bilgilerin açık bir biçimde erişime sunulması sonucu tüm sağlık çalışanlarının eğitilmesini öngörmektedir (WHO, 2010).

DÜNYA GENELİNDE TIBBİ CİHAZLARIN ENTEGRASYONUNA YÖNELİK LİTERATÜR ÇALIŞMALARI

Gelişen ihtiyaçlar, izlenebilirlik, güvenlik, ekonomik boyutlar ve sürdürülebilirlik göz önünde bulundurulduğunda tıbbi cihazların entegrasyonunun gelecek dönemlerde kaçınılmaz olduğu son derece açıktır. Tıbbi cihazların entegrasyonu dünyada çeşitli cihazlar üzerinde kapsamı az da olsa başlamış bulunmaktadır. İleriki dönemlerde ise birden çok cihazdan gelen hasta durumu ile ilgili bilgi veren elektronik veriler entegrasyona bir bütün olarak dahil edilecektir. Örneğin, hasta odasındaki bütün klinik cihazlardan gelen verilerin tek bir ağda bütünleşmiş veri olarak toplanabilmesi ve hasta odasında bulunan ekrandan takip edilebilmesi öngörülmektedir (King ve diğerleri, 2009).

Bilirubin cihazının entegrasyonuna yönelik bir çalışma:

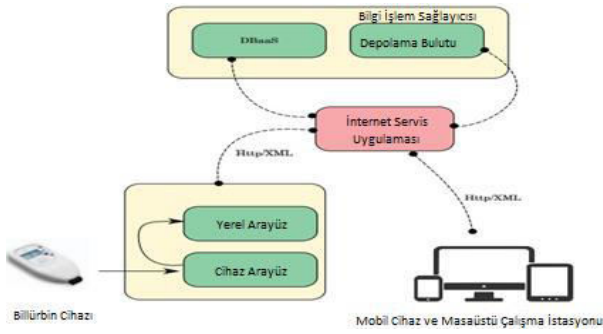
Bilirubin cihazı temel olarak bebeklerde sarılık ölçüm işlemini gerçekleştirmektedir. Genellikle bebek yoğun bakım ünitesinde veya kliniğinde farklı marka ve model bilirubin cihazları bulunabilmekte ve her biri kendine ait özel yazılıma, kendine ait özel ekrana sahiptir. Doktor ve ilgili personelin sırayla tüm bilirubin cihazlarından ilgili verileri toplaması hem zaman kaybı hem de verilerin korunabilirliği açısından engel teşkil etmektedir (Şekil 2) (Cenci ve diğerleri, 2016).

Şekil 2. Bilirubin cihazı entegrasyonu gerçekleştirme diyagramı
Kaynak: Cenci ve diğerleri, 2016

Hastaların bakımında anlık verilerin her zaman hekim tarafından takip edilebilmesi, hastalıkların teşhis ve tedavi süreçlerinin hızlı, ekonomik ve en iyi biçimde sonuca kavuşturulmasına destek olacaktır. Ayrıca hastanın sağlık durumu hakkındaki ince detayların gözden kaçırılmaması ile daha doğru bir tedavi uygulanması sağlanacaktır.

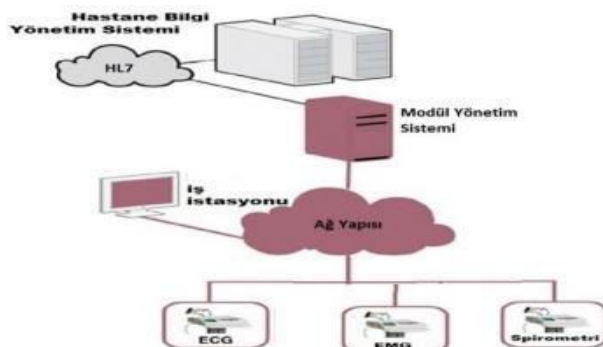
Bu konuya çözüm getirmek amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmada prematüre bebek beşiğinde, cihaz ara yüzünü oluşturan seri port veya USB port gibi donanım bileşenleri ile verileri toplamak, kodlamak, şifrelemek ve iletmek için yazılımlarla donatılmış cihaz bağlantıları kullanılmıştır. Cihazdan alınan veriler çeşitli dönüştürücü programlar sayesinde toplanarak XML dilinde tanımlanmış kayıt formatı HL7 dili ile ilişkilendirilmiştir. Kullanılan verilerin tamamı bulut sistemine aktarılmıştır. Bulut sistemi ara yüz web işlemcisi üzerinden ya da bağımsız bir uygulama üzerinden kontrol edilebilmektedir (Şekil 3) (Cenci ve diğerleri, 2016).

Şekil 3. Bilirubin cihazının bulut sistemine entegre edilme diyagramı
Kaynak: Cenci ve diğerleri, 2016

EKG, EEG-EMG, ve Spirometre cihazlarının HBYS sistemine entegrasyonuna dair bir çalışma:

Bu çalışmada kalp sinyallerinin ölçülmesi ve anlamlandırılması amacıyla kullanılan elektrokardiyografi cihazının, beyin dalgalarının ölçülmesi ve anlamlandırılması için kullanılan elektroensefalografi cihazının, kas aktivitesi sonucu ortaya çıkan biyopotansiyel sinyalleri kullanan elektromiyografi cihazının ve akciğer kapasitesi ve solunum eğrisini ölçmek için kullanılan spirometre cihazının çıktılarını elektronik ortamda saklamak üzerine çalışılmıştır.

Şekil 4. EKG-EEG-EMG entegrasyon diyagramı
Kaynak: Fidan, Ergün, & Süzme, 2016

Hastanede farklı birimlerde bulunan EKG, EEG-EMG ve spirometre cihazlarının verilerinin bilgisayar üzerinden geliştirilen modülleri sayesinde çeşitli formatlarda aktarımı gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesindeki temel sebep tıbbi cihazların genelinde olan USB çıktılarından veri almayı engellemek

için konulmuş şifreleme yönteminin aşılamamış olmasıdır. Bunun yerine bilgisayardan ekran görüntüleri alınarak resim formatına dönüştürülmüştür. Çıktılar modül üzerinden bütün bir biçimde görüntü olarak alınıp HL7 formatına dönüştürülmüştür. Toplu bir biçimde HL7 formatına dönüştürülen veriler HBYS ye entegre edilmiştir. Bu sayede hekimlerin her cihazdan ayrı ayrı kağıtlara çıktı almasının önüne geçilmiş ve doktorları zaman kaybından kurtararak ekonomiye katkı sağlanmıştır (Fidan, Ergün, & Süzme, 2016).

Desentralize Otomatikleştirilmiş İlaç ve medikal sarf malzeme yönetiminin HBYS ye aktarılması ile ilgili bir çalışma:

Bu çalışmada hastanede bulunan tıbbi amaçlı buzdolapları ve soğutucularının HBYS sistemine entegrasyonu gerçekleştirilmiştir. İlaçların kaybolma – çalınma risklerini ortadan kaldırarak ilaçların stok takibinin yapılması amaçlanmıştır. Hemşirelerin ve diğer sağlık personellerinin hasta ile daha detaylı ilgilenmesi sağlanabilecek, hizmet kalitesi artırılabilir ve ilaç dozajında uygulanabilecek dikkatsizliklerin önüne geçilebilecektir (Ekren, ve diğerleri, 2015). Soğutuculara eklenen sıcaklık-nem sensörleri, çekmece kilit sensörleri ve çeşitli elektronik kartlar sayesinde alınan veriler çalışmada geliştirilen Astore yazılımı sayesinde HBYS sistemine aktarılmıştır. Bu sayede program ısı – nem ölçme özelliği, barkot basım özelliği, rapor çıktısı alma özelliği, narkotik takip özelliği gibi özelliklerde kazanım sağlanmıştır.

VENTİLATÖR CİHAZININ HBYS SİSTEMİNE ENTEGRASYON SÜRECİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

Özellikle COVID-19 salgını, tıbbi cihazların yetersizliğini ve bundan kaynaklı sorunları ortaya çıkarmıştır. Tıbbi cihazların öncelik sırası sürekli bir problem meydana getirmiştir ancak mevcut pandemide hangi hastanın tedavi edileceğini, hangi hastanın cihazlara bağlanacağını belirleme ihtiyacı daha da önem kazanmıştır. Hangi kriterlerin dikkate alınacağı, hangi yönergelerin takip edileceği yöneticilerin karşılaştığı büyük sorunlardır. Tıbbi cihazların hangi hastalarda öncelikli olarak kullanılacağını belirlemek, etik izinlerin bütünü oluşturmakta ve toplumun tamamını ilgilendirdiğinden dolayı ayrıntılı olarak araştırılması gerekmektedir (Pinho, 2020).

Yoğun bakım ünitelerinde ventilatör cihazlarının kullanımı ile ilgili karar verme süreçleri gerçekleşmektedir. Yoğun bakım doktorlarının ve hemşirelerinin ventilatör cihazlarını eş zamanlı olarak takip edebilmesi ve değerlendirebilmesi hastanede ayrı bir iş yükü oluşturmaktadır. Eş zamanlı HBYS sistemine tanımlanmış bir sistem oluşturulabilirse bu sistem ile hem ventilatör cihazı daha fazla ihtiyacı olan bir hastanın kullanımına sunulacak hem de cihazların efektif kullanılması sonucu sağlık ekonomisine büyük katkı sağlanacaktır.

Ventilatör cihazlarında çeşitli parametreler ve modlar vardır ve bunların anlık olarak izlenmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Hekimler -ventilatör cihazı HBYS ye entegre olduğunda- aşağıdaki parametrelerden oluşan verileri HBYS üzerinden bilgisayarından takip edilebileceklerdir. Ayrıca modlarda oluşan hasta trendleri bilgisayar üzerinden hastane entegrasyon sistemine aktarılarak hekim ve ilgili personelin takibini kolaylaştırması amaçlanmaktadır.

Yukarıda bulunan her parametre eski ve yeni nesil ventilatörlerde farklılık gösterdiği gibi teknolojik olarak çağımızdaki teknolojinin getirmiş olduğu yenilikler sayesinde çeşitli veri çıkış yöntemleri oluşmuştur;

Uygulama 1:

Teknolojinin getirdiği bağlantı ve aktarım yöntemleri sayesinde USB, LAN, Bluetooth, Wİ-Fİ gibi aktarım kanalları sayesinde veriler aktarılabilir. Fakat tıbbi cihaz firmalarının farklılık gösteren işletim sistemleri özel bağlantı noktaları ve sadece servis mühendislerinin erişebildikleri veri aktarım kısıtlamaları nedeni ile verilerin HBYS ve diğer entegrasyon sistemlerine aktarılmasında sorun yaşanmaktadır. Görsel 1' de yeni nesil ventilatör cihazının arka tarafındaki bağlantı noktaları bulunmaktadır.

Görsel 1. Yeni tip ventilatör çıkışları

Uygulama olarak ilk aşamada cihazın ara yüzüne girildiğinde veri almak istenilen mod seçilmekte ve hasta inspirasyon ve ekspirasyon verileri izlenmeye başlanmaktadır. Seçilen trendler 30sn-60sn-3dk-5dk-15dk gibi sürelerde izlenmektedir. Görsel 1’ de ventilatör cihazının arkasında bulunan işaretli USB bölümüne verileri yedeklemek amacı ile flash bellek takılmıştır. Takılan flash bellek ventilatör cihazının tarama menüsünden seçilerek entegrasyonu gerçekleştirilmiştir. Görsel 2’ de ayarlar menüsü başlığı altında medya bölümünde bulunan test cihazı sayesinde oluşturulan hasta trend videolarını ve ekran görüntülerini işaretleyerek seçimi sağlanmıştır. Seçilmiş verilerin ayarlar menüsünün başlığı altında bulunan dışa aktarım modülünden USB cihazının seçilimi ile aktarımı gerçekleştirilmiştir.

Görsel 2. Ventilatör cihazı USB aktarımı

USB ile alınan test verileri hayali bir hasta ismi oluşturularak hastanenin bilgi işlemi ile ortak ağda oluşturulan klasöre aktarılmıştır. Ortak klasörden çekilen verilerle ilk önce ventilatör cihazının orijinal programının görüntülenmesi sağlanmış sonrasında görüntüler ve hasta trend videoları bilgisayara yüklenen ekran kaydedici programlar sayesinde JPEG ve mp4 formatlarına çevrilmiştir. Elde edilen veriler hastanenin anlaşılabilir olduğu HBYS sistemine yüklenilerek hekimlerin ve diğer sağlık personellerinin uzaktan erişimine açık hale getirilmiştir.

Uygulama 2:

Görsel 3. Eski nesil ventilatör cihazı

Eski ventilatör cihazlarında Görsel 3’te USB, Wİ-Fİ, LAN gibi aktarım kanalları bulunmadığından Görsel 4’te cihazın VGA çıkışına bağlanılan kablo bilgisayarda bulunan ekran kartının VGA çıkışıyla kablo yardımı ile bağlanmıştır. Ekran kartından alınan veriler monitörde eş zamanlı olarak takip edilmeye başlanmıştır. Aynı

zamanda kullanılmış olan ekran kaydedici program sayesinde ekran görüntüleri ve test hasta trend videoları bilgisayarın masaüstüne kaydedilmeye başlanmıştır. Kaydedilen veriler uygulama 1’de olduğu gibi ortak klasörden paylaşılarak HBYS sistemine kaydı sağlanmıştır.

Görsel 4. VGA kablo bağlantısı

SONUÇ

Tıbbi cihazların entegrasyon sistemlerine uyarlanması, nitelikli tıbbi cihazların insanlık için doğru kullanımını sağlayacak ve gereksiz cihaz alımlarının önüne geçilebilecektir. Hekim ve hemşirelerin tıbbi cihazların yanında bulunarak analiz etmeleri gereken veriler minimize edildiğinde sorumluların artan vakitlerini hastalar üzerinde daha verimli kullanmalarına imkân sağlayacaktır. Bulut ve entegrasyon sistemine arşivlenen veriler hastalara verilen matbu dökümlerinden ve kâğıt masrafından hastaneleri kurtarıp personellerin tamamen online ortamda hastaların verilerine ulaşabilmelerini sağlayacaktır. Verilerin saklanabilirliği artarak farklı hastalık ve ileri tedavi yöntemlerinde doktor ve sağlık profesyonellerinin tedavi öngörülerini kolaylaştıracaktır. Entegrasyon sayesinde iş yükü azalacak daha az sağlık personeliyle daha fazla hastanın analizi yapılabilecektir. Tıbbi cihazların tamamının eş zamanlı çalışması ile sağlanacak veriler anlık değerlendirilerek, gözden kaçan ayrıntılar minimize edilebilecektir.

Sağlık ekonomisine büyük faydalar sağlanacaktır. Öncelikle ihtiyaç harici tıbbi cihaz alımları önlenebilecek, hastaneler ve diğer sağlık kuruluşları kâğıt masrafından kurtarılacaktır. Hasta verilerinin paylaşılabilir olmasının dünya sağlık literatürüne fayda sağlamasının yanı sıra daha hızlı ve ekonomik tedavi yöntemleri geliştirilebilecek, yanlış analiz ve uygulamalar önlenip kurumun alabileceği cezalar ve yaptırımlar ortadan kaldırılabilecektir. Hekimlerin ve diğer sağlık personellerinin analiz ve bakım süreleri kısaltılarak daha fazla hastaya bakım ve analiz olanağı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

1. Ambrosino, N.; Vitacca, M.; Dreher, M.; Isetta, V.; Montserrat, J. M.; Tonia, T. & Vagheggini, G. (2016). Tele monitoring of Ventilator Dependent Patients: A European Respiratory Society Statement. *CrossMark*, 648-659.
2. Bergeijk, P. A. (2021). The political economy of the next pandemic. The Netherlands: International Institute of Social Studies.
3. Carroll, S. S.; Edwards, J. N. & Rodin, D. (2012). Using Electronic Health Records to Improve Quality and Efficiency: The Experiences of Leading Hospitals. *The Commonwealth Fund*, 1-40.
4. Cenci, A.; Liciotti, D.; Ercoli, I.; Zingaretti, P. & Carnielli, V. P. (2016). A Cloud-based Healthcare Infrastructure for Medical Device Integration: The Bilirubinometer Case Study. *IEEE*, 1-6.
5. Cutler, D. (2020). How Will COVID-19 Affect the Health Care Economy? *JAMA Forum*, 1-2.
6. Dieleman, D. J. (2019). Past, Present, and Future of Global Health Financing: A Review. *Global Burden of Disease Health Financing Collaborator Network*, 2233-2260.
7. Ekren, E.; Eken, E. G.; Boz, K.; Boyraz, A.; Atmaca, E. & Kaplan, M. K. (2015). Hastane Bilgi Yönetimi Sistemleri ile Entegre Olabilen, Desentralize Otomatikleştirilmiş İlaç ve Medikal Sarf Malzeme Yönetim Sistemi: *Astore. Tıptekno* 15 (S. 361-364).

8. Fidan, U.; Ergün, U. & Süzme, K. (2016). HI7 Standardına Uygun HBYS Entegrasyonu: Fizyolojik İşaretleri (EKG, EMG ve Spirometre) Depolama Ve Raporlama. *Engineering Sciences*, 54-62.
9. Han, J.H.; Hyun, Y.G.; Chae, U.R.; Lee, G.H.; Lee, J.Y. (2020). A Study on The Healthcare Technology Trends Through Patent Data Analysis. *J. Digit. Converg.* 18, 179–187.
10. Haux, R. (2010). Medical Informatics: Past, Present, Future, *International Journal of Medical Informatics*, 79, 599–610.
11. Hwang, Y.J.; Yeon, S.J. & Kim, S.W. (2008). A Morphological Analysis of u-Healthcare Services. *Telecommun. Rev.*, 18, 305–314.
12. Jung, I.Y.; Kim, S.K.; Lee, D.E. & Lee, Y.H. (2016). Emerging Healthcare Innovations Driven by Data and Its Policy Implications. *Policy Stud.*, 15, 25–31.
13. Karaca, P. Ö. & Atılgan, E. (2020). Sağlık Ekonomisinde Ekonomik Değerlendirme Teknikleri. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 28-38.
14. Kavuncubaşı, Ş. & Yıldırım, S. (2015), Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
15. King, A.; Procter, S.; Andresen, D.; Hatcliff, J. & Warren, S. (2009). An Open Test Bed for Medical Device Integration and Coordination. *IEEE*, 141-150.
16. Lin, H.C.; Chiou, J.Y.; Chen, C.C. & Yang, C.W. (2016). Understanding the Impact of Nurses' Perception and Technological Capability on Nurses' Satisfaction with Nursing Information System Usage: A Holistic Perspective of Alignment. *Computers in Human Behavior*, 57, 143-152. doi: 10.1016/j.chb.2015.12.001.
17. Martin, A. B.; Hartman, M.; Lassman, D.; Catlin, A. & Health, T. N. (2021). National Health Care Spending In 2019: Steady Growth For The Fourth Consecutive Year. *Health Affairs*, 1-10.
18. Pinho, M. (2020). The Challenge Posed by The COVID-19 Pandemic: How to Decide Who Deserves Life-Saving Medical Devices? *Emerald Insight*.
19. Prahalad, P.; Tanenbaum, M.; Hood, K. & Maahs, D. (2018). Diabetes Technology: Improving Care, Improving Patient-Reported Outcomes and Preventing Complications in Young People With Type 1 Diabetes. *Diabet Med*, 35(4):419-429.
20. Sharma, A.; Harrington, RA.; McClellan, MB.; Turakhia, MP.; Eapen, ZJ.; Steinhubl, S.; et al. (2018). Using Digital Health Technology to Better Generate Evidence and Deliver Evidence-Based Care. *June 12;71(23)*.
21. Shortliffe, E.H.; Blois, M. S. (2008). “The Computer Meets Medicine And Biology: Emergence of A Discipline”, *Medical Informatics Computer: Computer Applications in Health Care and Biomedicine*. (Ed: E.H. Shortliffe, J.J. Cimino), (Çeviri Ed: H. Soncul), 3-45, Güneş Tıp Kitabevi, Ankara.
22. Siau, K. (2003). Health Care Information, *IEEE Transactions On Information Technology in Biomedicine*, 7(1): 1-7
23. Tıraş, H. H. (2013). Sağlık Ekonomisi : Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 125-150.
24. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, E-nabız Sistemi, <https://enabiz.gov.tr/Yardim/Index?lang=tr>, Erişim Tarihi 09.05.2022.
25. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, Tam Donanımlı Dijital Hastane Kılavuzu, <https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/Eklenti/23473,tam-donanimli-dijital-hastane-kilavuzupdf.pdf?0>, Erişim Tarihi:09.05.2022.
26. Türkiye İstatistik Kurumu, Sağlık Harcamaları İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamaları-Istatistikleri-2020-37192#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Toplam%20sa%C4%9F1%C4%B1k%20harcamas%C4%B1%202020%20y%C4%B11%C4%B1nda,milyon%20TL%20olarak%20tahmin%20edildi>, Erişim Tarihi: 09.05.2022.
27. WHO, Global Status Report, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44579/9789240686458_eng.pdf?sequence=1 Erişim Tarihi: 09.05.2022.
28. Yang, C.Y.; Chen, R.J.; Chou, W.L.; Lee, Y.J. & Lo, Y.S. (2019). An integrated influenza surveillance framework based on national influenza-like illness incidence and multiple hospital electronic medical

records for early prediction of influenza epidemics: design and evaluation. J Med Internet Res, Feb 1;21(2).

29. Yelmen, A. (2016). Klinik Bilgi Sistemlerine İlişkin Lisans, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 365-380.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Healthcare ManagementVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1809-1818Arrival
21 July 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64696Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/smryj.64696>

How to Cite This Article
Rende, Y. & Akbulut
Dursun, Ö. (2022).
“Sağlık Kurumlarında
Hizmet Kalitesinin Hasta
Memnuniyeti, Tekrar
Tercih Etme Ve Tavsiye
Etme Niyetine Etkisi:
Sivas İli Örneği”,
International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(64): 1809-1818

Social Mentality And Researcher
Thinkers is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti, Tekrar Tercih Etme Ve Tavsiye Etme Niyetine Etkisi: Sivas İli Örneği

The Effect Of Service Quality In Health Institutions On Patient Satisfaction, Re-Choosing And Recommendation Intention: Case Of Sivas Province

Yeliz RENDE¹ Özlem AKBULUT DURSUN²

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, Türkiye

² Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Sosyal Bilimler MYO, Büro Hizmetleri Ve Sekreterlik Bölümü, Sivas, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı özel sağlık kuruluşundan hizmet almış bireylerin, sunulan hizmete yönelik kalite algılarını, hizmet kalite algılarının memnuniyet, tekrar tercih etme ve tavsiye etme niyetlerine etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler Sivas ilinde özel bir hastaneden hizmet almış farklı demografik özelliklere sahip bireylerden anket yöntemi ile toplanmış ve 329 adet değerlendirilebilir anket elde edilmiştir. Araştırma Sivas ilinde hizmet sunan tek özel hastane çerçevesinde son bir yıl içerisinde hizmet almışlar üzerinden yapılmış, 18 yaş altı bireyler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Veri toplamada Cronin ve Taylor (1992) tarafından geliştirilen ve beş alt boyuttan oluşan SERVPERF Ölçeği; Voss vd. (1998) tarafından geliştirilen Memnuniyet Ölçeği; Hoşgör (2019) tarafından çalışmalardan derlenerek oluşturulan Tekrar Tercih Etme Niyeti Ölçeği ve Tavsiye Etme Niyeti Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın amacına bağlı olarak yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; sağlık kuruluşunun yardım etme ve hızlı hizmet sunma istekliği ile çalışanların bilgi, nezaket ve güven verme yeteneklerine ilişkin kalite algısının sağlık hizmeti alıcılarının memnuniyetlerinin %64'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Sağlık kuruluşunun tesis, ekipman, personel görünümü, hizmeti güvenilir bir şekilde yerine getirme yeteneği, bireysel ilgisi ve yardım etme konusundaki istekliliğine yönelik kalite algısının sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşunu başkalarına tavsiye etme niyetlerinin %59,8'ini açıkladığı belirlenmiştir. Ayrıca sağlık kuruluşunun gösterdiği özen, personel görünümü, sahip olduğu ekipman, hızlı hizmet sunma, yardım etme ve güven verme yeteneğine ilişkin kalite algısının sağlık hizmeti alıcılarının sağlık kuruluşunu tekrar tercih etme niyetlerinin %49,8'ini açıkladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Hizmet Kalitesi, Hasta Memnuniyeti, Tekrar Tercih Etme Niyeti, Tavsiye Etme Niyeti

ABSTRACT

This study aims to reveal the effect of service quality perceptions of individuals who received service from a private health institution on their satisfaction, re-preference, and recommendation intentions. We used the convenience sampling method in the study and collected the data from individuals with different demographic characteristics who received service from a private hospital in Sivas and obtained 329 usable questionnaires. We used the SERVPERF Scale, which was developed by Cronin and Taylor (1992) in data collection and consists of five sub-dimensions; Voss et al. (1998) Satisfaction Scale developed by; The Intention to Recommend Scale and the Intention to Recommend Scale, compiled by Hoşgör (2019) from studies. According to the findings of the regression analysis carried out regarding the purpose of the study; It has been determined that the willingness of the health institution to help and provide faster service and the quality perception of the employees' ability to give information, courtesy, and confidence explain 64% of the satisfaction of the health service recipients. It was determined that the quality perception of the facility, equipment, personnel appearance, ability to perform the service reliably, individual interest, and willingness to help explain 59,8% of the health care recipients' intention to recommend the health institution to others. In addition, it has been determined that the quality perception of the health institution regarding the care shown, the appearance of the personnel, the equipment it has, the ability to provide faster service, help, and confidence explains 49,8% of the health care recipients' intention to choose the health institution again.

Keywords: Perceived Service Quality, Patient Satisfaction, Re-preference Intent, Intention to Recommend

GİRİŞ

Sağlık ve sağlık hizmeti sunumu, insanın varlığını sürdürdürebilmesinde, daha kaliteli bir yaşam standardı oluşturmasında ve sağlıklı yaşam halinin korunmasında her bir birey için büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede sağlık hizmetlerinin kalite düzeyi, ülkelerin sosyal ve ekonomik açıdan gelişmişlik boyutunun da bir işareti olarak değerlendirilmektedir. Sağlık hizmetleri; hizmetin verilmesi, finanse edilmesi, tedarik süreçleri ve paydaşları gibi çok boyutlu ve kapsamlı süreçlerden oluşmaktadır. Bu açıdan, sağlık kurumlarının sundukları hizmetlerin kalitesinin ölçülebilmesi, bu süreçlerin tamamını içine alacak bir bakış açısıyla ele alınmasını gerektirmektedir (Zerenler, Öğüt, 2007).

Günümüzde, bireylerin sağlıklarına önem göstermesi, bu konudaki bilinç düzeylerinin ve beraberinde beklentilerinin artması sağlık işletmelerini daha iyi hizmet sunma hususunda itici rol üstlenmektedir. Bunun neticesinde de sağlık işletmeleri kendilerinden hizmet alanların sunulan hizmeti nasıl algıladığı ve ne oranda memnuniyet duyduğu, varsa sorunların nasıl giderileceği, memnuniyet halinin nasıl artırılacağı gibi hususlarda çalışmalar yapmaktadır. Özellikle son yıllarda ülkemizde özel sağlık kuruluşlarının yaygınlaşması, devletin sunduğu imkânlarla her bir vatandaşın özel hastanelerden yararlanabilir hale gelmesi bir rekabet ortamı doğurmakta ve hizmet kalitesinin, memnuniyetin, hasta bağlılığının önemini açığa çıkarmaktadır. Yaşanan değişim ve dönüşümler sonucunda sağlık kuruluşları kendilerini yeniden yapılandırmakta, hizmet kalite anlayışlarında bir standart ortaya koymakta, her bir hastanın memnuniyetini önemsemektedir. Bu noktada

kuruluşlar her kademede daha kaliteli hizmet sunma yönünde gayret göstermekte, sorunları anında çözüme kavuşturacak sistemler geliştirmekte, memnun olan hastaların tekrar tercih etme ve çevrelerine tavsiye etme isteklerini harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmada Sivas ilindeki özel bir hastaneden hizmet alanların algıladıkları hizmet kalitesinin memnuniyet, tekrar tercih etme ve tavsiye etme niyetlerine etkileri incelenmektedir.

Dünya Sağlık Örgütüne göre sağlığın tanımı; “yalnızca hastalık veya sakatlık durumunun olmayışı değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali” şeklindedir (World Health Organization). Dünya Sağlık Örgütünün yaptığı bu tanımda sağlığın; fiziksel, ruhsal ve sosyal olmak üzere çeşitli boyutlardan oluştuğu ve bunların dengeli bir halde bir araya gelmeleriyle sağlıklı olma halinin sürdürülebileceği belirtilmektedir. İnsanlar için son derece büyük öneme sahip olan sağlıklı olma halinin kalitesi ve düzeyinin artması yönünde yapılan tüm çalışmalar sağlık hizmetleri kavramıyla anlatılabilir (Arısoy, 2017). Sağlık Hizmeti kavramı, sağlık alanının temelini oluşturan Asıl Sağlık Hizmetleri'nin, daha kısa olarak ifade edilmesidir. Günümüzde sağlık hizmetleri, “sağlık” için çıktı, ürün, hizmet, sonuç gibi paydaları oluşturan tüm kişi, kurum ile bu alanda yürütülen tedbir, tarama, teşhis, tedavi ve sonrası hizmetler gibi üretimleri kapsamaktadır (Sargutan, 2005).

Sağlık hizmetlerinin uygulanmasında kalite kavramı; uluslararası alanda da kabul edilmiş standartlara uygun tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin yanı sıra, hizmetin sunulduğu tüm aşamalarda hastaların ihtiyaçlarının ve beklentilerinin tam anlamıyla karşılanması olarak ifade edilebilir (Tengilimoğlu, 2020). Caldwell'e (1998) göre ise sağlık hizmeti kalitesi; bireyin sağlık durumunda ortaya çıkabilecek olumsuzlukları durdurmaya çalışmak bununla birlikte iyileşmeyi sağlamak adına yürütülen tüm çabaları kapsamaktadır. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Sağlıkta Kalite Sistemi'nin amacını; “Türkiye’de sağlık hizmetinin etkin, etkili, verimli, zamanında ve adaletli bir şekilde sunulmasını sağlarken; hizmeti alan ve sunan güvenliği ile hasta ve çalışan memnuniyetini en üst düzeye çıkarmaktır” şeklinde ifade etmektedir (SHGM, 2020).

Sağlık kurumlarında hasta memnuniyeti, genel olarak hastaların beklentilerinin karşılanması ya da beklenti ve dilediklerinin üzerinde hizmet sunulması olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre hasta memnuniyetini belirleyen iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki hasta beklentileridir. Hastaların sağlık kuruluşlarında bulmak istedikleri bilimsel, yönetsel ve davranışsal nitelikler olarak adlandırılan beklentiler; bireyin yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik özellikleri ve sağlık alanındaki geçmiş tecrübelerine göre farklılık göstermektedir. Hasta memnuniyetini belirleyen ikinci unsur ise bireyin aldığı hizmeti algılama halidir. Bu hizmeti değerlendirme safhasında da hastalar yukarıda bahsedilen demografik özellikleri ve tecrübelerinden etkilenmektedirler. Bir tüketici beklediğine ulaşırsa kuruluşun sunduğu hizmetten tatmin olmakta iken beklediğinden fazlasını aldıgındaysa memnun olmaktadır. Memnun olmuş bir müşterinin de yeniden işletmeyi ziyaret etme olasılığı büyük oranda bulunmaktadır (Zor & Biçer, 2020). Sağlık hizmetlerinden yararlanan birey, verilen hizmetten tatmin olma haline göre yeniden aynı hizmeti satın alıp almamaya karar vermektedir (Kavuncubaşı, 2000). Bu noktada da hizmetten yararlananların davranışsal niyetleri önem kazanmaktadır. Davranışsal niyet genel olarak, hizmetin satın alınmasının ardından tüketicinin sergileyeceği tutum, davranış kısaca eylemi ifade etmektedir. Tüketicilerin kendilerine sunulan hizmetin sonucuna yönelik hissedecekleri olumlu ya da olumsuz duyguları, hizmeti aldıkları kuruluş hakkındaki yaklaşımlarını ve sonrasında ortaya koyacakları davranışsal niyetlerini de büyük oranda etkilemektedir (Dölarıslan, 2013). Smith ve arkadaşları (1999) ise çalışmalarında davranışsal niyetleri ekonomik ve sosyal davranışlar olmak üzere iki grupta değerlendirmektedir. Tekrar satın alma (tercih etme) davranışı, işletmeye daha çok ödeme yapma ya da firmadan ayrılma gibi kuruluşun finansal yapısını direkt ilgilendiren hususlar ekonomik davranışsal niyetler çatısı altında toplanmaktadır. Bununla birlikte şikâyet etmek ya da olumlu olumsuz görüşleri ağızdan ağıza iletişim ile aktarmak gibi konular da sosyal davranışsal niyetleri oluşturmaktadır (Lyon & Powers, 2004; Zeithaml vd, 1996). Yine Zeithaml ve arkadaşlarına (1996) göre müşterilerin pozitif niyetlerinin muhtemel sonuçları firma ile ilgili olumlu görüş bildirmek, başkalarına tavsiye etmek, tekrar tercih etme eylemi gerçekleştirerek firmanın sadık müşterisi haline dönüşmek, daha çok hizmet satın almak ve yüksek ücret ödemeye razı olmaktır. Buna karşılık müşterilerin olumsuz davranışsal niyetlerinin olumsuz olası sonuçları ise firmaya yönelik olumsuz cümleler kurmak, şikâyet etmek, işletme ile bağı en aza indirmek ya da hiç alışveriş yapmamak şeklindedir.

LİTERATÜR ÖZETİ

Sağlık hizmetlerinde algılanan hizmet kalitesini araştıran, hizmet kalitesinin hasta memnuniyeti, tekrar tercih etme ve tavsiye etme niyetlerine etkilerini ortaya koyan aşağıdaki çalışmalara rastlanmıştır.

Wilson (1994) sağlık hizmet kalitesinin boyutları, memnuniyet düzeyi ve fiyat arasındaki ilişkileri araştırmıştır. ABD’de yapılan çalışmada hastaların memnuniyetinin, teknik kaliteden bağımsız olarak, kişilerarası iletişimin kalitesi ve tedavi süresi ile bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Choi ve arkadaşlarının (2005) Güney Kore’de gerçekleştirdikleri hizmet kalitesi boyutları ve hasta tatmini arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarına göre kaliteli hizmet algısına en fazla etki eden unsur doktorlar dışında yer alan sağlık çalışanlarının davranış ve ilgisi oluşturunca; bunu takip eden sıralarda ise tedavi süreci ve doktorların ilgisi yer almıştır.

Bireylerin sağlık hizmetine yönelik algıladıkları kalite ve hastane tercih nedenlerini araştırmayı amaçlayan Zerenler ve Öğüt (2007), çalışmalarında hastane tercihine en fazla etki eden faktör olarak sosyal güvenlik kurumu ile anlaşma bulunmuştur. Tercih etkileyen ikinci neden tavsiye olurken, üçüncü sırada hekimin tanınırlığı yer almıştır. Aynı çalışmada algılanan hizmet kalitesinin unsurları olarak da fiziksel ortam, kaliteli hizmet ve yeme-içme hizmetleri öncelik olarak belirlenmiştir.

Demirel ve arkadaşları (2009), hastaların algıladığı hizmet kalitesinin, hastane tercihi ve tavsiye etme niyetlerine etkisini incelemiştir. Hastaların %80’i yeniden hizmet almak üzere tekrar aynı hastaneyi ziyaret edeceklerini ve diğer insanlara da tavsiye edeceklerini belirtmiştir. Algılanan hizmet kalitesi ile hastaneyi tekrar tercih etme ve başkalarına tavsiye etme arasında olumlu ilişkinin bulunduğu araştırmada, kuruma duyulan itimat ile tavsiye etme ve tekrar tercih etme arasında kuvvetli bir bağ bulunmuştur.

Yılmaz (2011) tarafından yapılan araştırmada; sağlık alanında hizmet alanların tavsiye alma – tavsiye verme alışkanlıkları ve tavsiyesine güvenilen kişilerin hangi özelliklere sahip olduğu, bununla birlikte hizmetten memnuniyet duyanların tepkilerinin ölçülmesi ile bu tepkilerin sosyo-demografik özellikleriyle ilişkisi incelenmiştir. İstanbul’da üç büyük devlet hastanesinde yüz yüze görüşme şeklinde yapılan ve 400 değerlendirilebilir ankete ulaşılan araştırma sonucunda katılımcılardan %95’inin tavsiye ile sağlık kuruluşu ve hekim tercihi yaptığı anlaşılmıştır.

Romanya’da, Purcarea ve diğerleri (2013) tarafından hizmet kalitesi algısını ölçmeye yönelik yapılan araştırmada sağlık hizmeti alıcılarının kalite algısı sıralamasında güvenilirlik, bağlılık ve empati üst sırada yer alırken, fiziki özelliklere yönelik memnuniyet düşük bulunmuştur.

Ağızdan ağıza pazarlama yönteminin algılanan hizmet kalitesi ve hasta memnuniyeti üzerindeki etkisini inceleyen Öz ve Uyar (2014); algılanan hizmet kalitesi ve memnuniyetin tavsiye üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hizmete yönelik kalite algısında ise en üst düzey beklenti doktor ve hemşirelerin güvenilirliği ile bilgi düzeylerinin yeterli olmaları olarak saptanmıştır.

Çalışmasında; hastalar tarafından algılanan hizmet kalitesi açısından kamu ve özel sağlık kurumları arasında farklılıklar olduğunu ortaya koyan Bişgin (2018), doktorlar harici diğer sağlık personeli ile hastanede verilen yeme-içme hizmetlerine yönelik kalite algısının memnuniyet üzerinde anlamlı etkileri olduğunu tespit etmiştir.

Tarcan ve Balçık (2020) çalışmalarında özel hastanelerin zamanı doğru yönetme, fiziksel olanaklar, nezaket, empati yeteneği, teknolojik ekipman ve hijyen açısından kamu hastanelerine kıyasla daha avantajlı olduğunu saptanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Sivas ilinde hizmet sunan özel bir hastaneden sağlık hizmeti satın alanların algıladıkları hizmet kalitesinin hizmetten duydukları genel memnuniyet, tekrar tercih etme ve tavsiye etme niyetlerine etkisinin incelendiği çalışmada; araştırma verileri Mart 2021-Nisan 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Veriler Sivas ilinde özel bir hastaneden hizmet almış farklı demografik özelliklere sahip 350 bireyden internet ortamında toplanmış olup 329 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Nicel yöntemle dayalı yapılan pek çok araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da birtakım kısıtları bulunmaktadır. Katılımcılardan 18 yaş altı olanlar araştırmaya dâhil edilmemiş, hastaneden son bir yıl içerisinde hizmet almamış olan sağlık hizmeti alıcıları da değerlendirilmemiştir. Bununla birlikte katılımcılardan cevapların bir defada toplanmış olması, zaman içerisinde katılımcıların algılarının nasıl ve ne yönde değişim gösterdiğinin anlaşılması açısından bir kısıtlılık oluşturmaktadır. Zaman ve ekonomik gerekçelerle araştırma evreninin genişletilememesi de bir diğer sınırlılık konusudur.

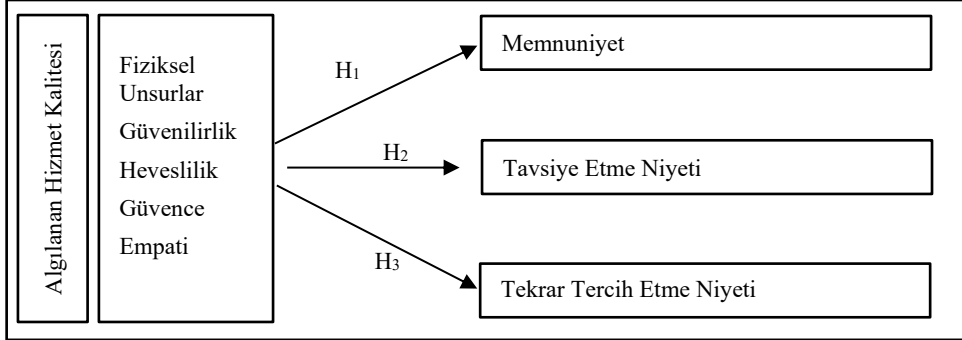
Veri Toplama Araçları

Çalışmada; Cronin ve Taylor (1992) tarafından algılanan hizmet kalitesini ölçmek amacıyla 22 değişkenden ve beş alt boyuttan oluşan SERVPERF ölçeği; memnuniyeti ölçmek amacıyla Voss vd. (1998) tarafından oluşturulan ve 3 değişkenden oluşan Genel Memnuniyet Ölçeği kullanılmıştır. 3 değişkenden oluşan Tavsiye Etme Niyeti Ölçeği ve 4 değişkenden oluşan Tekrar Tercih Etme Niyeti Ölçeği ise Hoşgör (2019)’ün çalışmasında kullandığı ölçeklerdir. Katılımcıların algılanan hizmet kalitesi (performansı), genel

memnuniyetleri, tekrar tercih etme ve tavsiye etme niyetlerini belirlemek için 5'li Likert Ölçeği ile (5=Kesinlikle Katılıyorum.....1=Kesinlikle Katılmıyorum) hazırlanan ifadelerle katılma dereceleri sorulmuştur.

Araştırma Modeli

Bu çalışmayla sağlık hizmetlerinde algılanan hizmet kalitesinin hasta memnuniyetine, tekrar tercih etme ve tavsiye niyetine etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç ve beklentiler doğrultusunda geliştirilen araştırma modeli Şekil 1.'de sunulmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacına yönelik belirlenen hipotezler şunlardır:

H₁: Sağlık hizmeti alıcılarının algıladıkları hizmet kalitesinin genel memnuniyetleri üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H_{1a}: Sağlık hizmeti alıcılarının algıladıkları hizmet kalitesi alt boyutlarının genel memnuniyetleri üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₂: Sağlık hizmeti alıcılarının algıladıkları hizmet kalitesinin tavsiye etme niyetleri üzerinde olumlu etkisi vardır.

H_{2a}: Sağlık hizmeti alıcılarının algıladıkları hizmet kalitesi alt boyutlarının tavsiye etme niyetleri üzerinde olumlu etkisi vardır.

H₃: Sağlık hizmeti alıcılarının algıladıkları hizmet kalitesinin tekrar tercih etme niyetleri üzerinde olumlu etkisi vardır.

H_{3a}: Sağlık hizmeti alıcılarının algıladıkları hizmet kalitesi alt boyutlarının tekrar tercih etme niyetleri üzerinde olumlu etkisi vardır.

VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

Çalışmada kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Geçerlilik için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmış; güvenilirlik için ise Cronbach's alpha güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Geçerlilik çalışmalarında daha önceden geliştirilen ölçeklerle elde edilen verilerin geçerliliği incelenirken doğrulayıcı faktör analizi tavsiye edilen yöntemdir (Thompson, 2004). DFA'da modellerin veriye uygunluğunu sınamak için CFI, TLI, RMSEA ve SRMR değerleri kullanılmıştır. Verilerin geçerliliği ve güvenilirliği sağlandıktan sonra, elde edilen boyutlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi için Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Daha sonra algılanan hizmet kalitesinin genel memnuniyet, tavsiye etme niyeti ve tekrar tercih etme niyeti üzerine etkisini görmek üzere çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analizlerde Mplus 8.2 ve SPSS 22.0 istatistiksel veri analiz paket programları kullanılmıştır.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Cinsiyet	Sayı	%	Eğitim	Sayı	%
Kadın	117	35,6	İlkokul ve altı	8	2,4
Erkek	212	64,4	Lisans	182	55,3
Toplam	329	100,0	Lisansüstü	79	24,0
Yaş	Sayı	Yüzde	Lise	55	16,7
18-25 arası	37	11,2	Ortaokul	5	1,5
26-35 arası	108	32,8	Toplam	329	100,0
36-50 arası	135	41,0	Gelir	Sayı	Yüzde
51-65 arası	41	12,5	3000 ₺v altı	18	5,5
65 yaş ve üstü	8	2,4	3000-5000₺arası	65	19,8
Toplam	329	100,0	5000-7000 ₺arası	96	29,2
Medeni Durum	Sayı	Yüzde	7000-9000 ₺arası	46	14,0
Bekar	97	29,5	9000 ₺ve üzeri	104	31,6
Evli	232	70,5	Toplam	329	100,0
Toplam	329	100,0			

Tablo 1. incelendiğinde çalışmaya katılanların %64.4'ünün erkek olduğu, %41,0'nın 36-50 yaş arasında ve %70,5'inin evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde %55.3'ünün lisans, %24,0'ının ise lisansüstü mezunu olduğu; gelir seviyeleri bakımından ise yaklaşık %32,0'nın 9000 TL ve üzeri aylık gelire sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Test Edilmesi

Çalışmada kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerin geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. DFA analizlerinde tahmin (estimation) yöntemi olarak Maximum Likelihood kullanılmıştır. Analizlerde maddelerin yükleri belirlenen boyutlar altında 0.30'dan düşük bir faktör yüküne sahip olduğunda analizden çıkarılmıştır. Kalan maddeler ve boyutlar aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 2. Algılanan Hizmet Kalitesi Ölçeğinin DFA Model Uyum Değerleri

Model Uyum İndeksleri	Model Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri
Ki-Kare (X^2)	191.90	
Serbestlik Derecesi(sd)	94	
X^2/sd	2.04	$0 < Ki-kare/sd < 5$
RMSEA	0.056	$0.00 < RMSEA < 0.08$
SRMR	0.039	$0.00 < SRMR < 0.10$
CFI	0.96	$0.90 < CFI < 1.0$
TLI	0.95	$0.90 < TLI < 1.0$

Algılanan hizmet kalitesi ölçeğinin model uyum değerleri hesaplanmış olup, X^2/sd oranı referans aralığının altında 2,04 olarak hesaplanmıştır. RMSEA 0,056 ile kabul edilebilir aralıkta olup CFI ve TLI değerleri de kabul edilebilir uyum düzeyindedir. Model uyum değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir. Elde edilen model uyum indekslerine bakıldığında modelin veriye uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Algılanan Hizmet Kalitesi	St.Faktör Yüğü	Standart Hata	t istatistik	Cronbach's Alpha	R ²
Fiziksel Unsurlar				0.813	
Hastane modern araç-gereç ve donanımına sahiptir.	0.701	0.053	13.133**		0.492
Hastanenin fiziksel imkânları görsel açıdan çekicidir.	0.683	0.048	14.329**		0.466
Hastane çalışanları temiz ve düzgün görünüşlüdür.	0.607	0.062	9.870**		0.369
Hast.kullanılan malzemeler modern ve kullanışlıdır.	0.893	0.024	37.258**		0.798
Güvenilirlik				0.871	
Hastanede hastalara, hizmetin tam olarak ne zaman yerine getirileceği söylenir.	0.812	0.029	28.292**		0.659
Has.çal., hizmetleri mümkün olan en kısa sürede verir.	0.813	0.031	26.637**		0.661
Hastane, bir işi ne zaman yapacağını taahhüt ediyorsa o zamanda gerçekleştirir.	0.872	0.021	42.090**		0.761
Heveslilik				0.800	
Hastanede uygulanan işlemler ilk seferinde ve doğru olarak yapılır.	0.758	0.036	21.001**		0.574
Has.hizmetlerini söz verdikleri zamanda gerçekleştirir.	0.880	0.029	30.188**		0.774
Güvence				0.878	
Hastane çalışanları davranışlarıyla güven verirler.	0.883	0.023	37.661**		0.779
Has.per.ile ilişkilerimde kendimi güvende hissederim.	0.885	0.019	45.439**		0.783
Hastane çalışanları bana karşı kibardır.	0.691	0.043	15.988**		0.477
Hastane çalışanları, sorularına cevap verebilecek yeterli bilgi seviyesine sahiptir.	0.763	0.038	19.956**		0.582
Empati				0.848	
Has.ihtiyaçlarım doğrultusunda bireysel ilgi gösterilir.	0.876	0.022	39.347**		0.768
Hastane çalışanları, bana kendimi özel hissettirir.	0.834	0.031	27.014**		0.696
Has.çalışanları, menfaatlerimi her şeyin üstünde tutar.	0.729	0.035	20.941**		0.531
Genel Memnuniyet	St.Faktör Yüğü	Standart Hata	t istatistik	Cronbach's Alpha	R²
				0.937	
Bu hastane tarafından verilen hizmetten memnun kaldım.	0.972	0.011	89.988**		0.945
Bu hast. sağlanan hizmet kalitesinden memnun kaldım.	0.944	0.018	53.062**		0.891
Bu hast. sağlanan hizmet seviyesinden memnun değilim.	0.826	0.033	25.391**		0.682
Tavsiye Etme Niyeti	St.Faktör Yüğü	Standart Hata	t istatistik	Cronbach's Alpha	R²
				0.902	
Tavsiyem sorulduğunda bu hastaneyi öneririm.	0.823	0.038	21.831**		0.678
Çevremdeki kişileri bu hastaneden hizmet almaya teşvik ederim.	0.937	0.026	36.694**		0.878
Bu hastaneden hizmet aldığımı söylemekten gurur duyuyorum.	0.846	0.027	30.903**		0.716
Tekrar Tercih Etme Niyeti	Standart Faktör Yüğü	Std Hata	t istatistik	Cronbach's Alpha	R²
				0.943	
Tekrar sağlık hizmetine ihtiyaç duyduğumda bu hastaneyi ilk tercihim	0.931	0.021	43.504**		0.867

olarak değerlendiririm.					
Daha sonrasında bu hastaneden sağlık hizmeti almaya devam etmeyi düşünüyorum.	0.908	0.020	45.255**		0.825
Tekrar bir seçim yapmak durumunda kalsam, yine bu hastaneyi tercih ederim.	0.922	0.017	53.804**		0.850

** p < 0.01

Tablo 3’de görüldüğü gibi Algılanan hizmet kalitesinin 5 boyutu olup her boyutun Cronbach’s Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 6 madde faktör yükleri düşük olduğu için analizden çıkarıldıktan sonra Tablo 3’de verilen maddeler ve maddelerin ait olduğu boyutlar elde edilmiştir.

Genel memnuniyet, tavsiye etme niyeti ve tekrar tercih etme niyeti ölçeklerinin her birinde toplamda 3 değişken doğrulayıcı faktör analizine sokulduğu için model uyum indeksleri hesaplanamamıştır. DFA’da doymuş modellerde model uyum indeksleri hesaplanamamaktadır. Buna rağmen maddelerin faktör yükleri 0.30’un üzerinde olduğu ve açıklanan varyansların (R²) yüksek değerlere sahip olduğu için modelin veriye uygun olduğu söylenebilir.

Genel memnuniyet ölçeğinde 3 değişkenden elde edilen verilerin sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir. Faktör yükleri incelendiğinde 3 değişkenin de standart faktör yüklerinin 0,30’dan yüksek olduğu görülmektedir.

Tavsiye etme niyeti ölçeğinde 3 değişkenden elde edilen verilerin sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Faktör yüklerine bakıldığında 3 değişkenin de standart faktör yüklerinin 0.30’dan yukarı olduğu görülmektedir.

Tekrar Tercih Etme Niyeti ölçeğinde normalde 4 değişken analiz edilmiş fakat 3. değişken diğer değişkenlere göre daha düşük faktör yüküne sahip olduğundan ve model uyum indekslerini olumsuz yönde etkilediğinden dolayı analizden çıkarılmıştır. Geriye kalan 3 değişkenden elde edilen verilerin sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir. Faktör yüklerine bakıldığında 3 değişkenin de standart faktör yüklerinin 0,30’dan yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırma Modelinin Test Edilmesi

Öncelikle her bir ölçeğin boyutlarına ait değişkenlerin aritmetik ortalaması hesaplanıp faktör puanı olarak belirlenmiş ve bu puanların arasındaki ilişkileri incelemek için (Karadaş ve Salihoğlu 2020) Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmış ve Tablo 4’te gösterilmiştir. Sonrasında araştırma modelinde yer alan bağımlı değişkenleri sınamak üzere değişkenler arasında regresyon analizi sonuçlarına bakılmıştır.

Tablo 4. Korelasyon Katsayısı Sonuçları

	Memnuniyet	Tavsiye	Tercih	Fizikselunsurlar	Güvenilirlik	Cevaplana bilirlik	Güvence	Emp.
Memnuniyet	1							
Tavsiye	,750**	1						
Tercih	,760**	,842**	1					
Fizikselunsurlar	,580**	,570**	,514**	1				
Güvenilirlik	,674**	,573**	,523**	,627**	1			
Heveslilik	,714**	,701**	,640**	,583**	,791**	1		
Güvence	,766**	,687**	,639**	,625**	,716**	,740**	1	
Empati	,700**	,705**	,646**	,580**	,664**	,706**	,833**	1

** p < 0.01

Algılanan Hizmet Kalitesinin Genel Memnuniyet Üzerindeki Etkisinin Analizi

Katılımcıların algıladıkları hizmet kalitesi alt boyutlarının memnuniyetleri üzerindeki etkisini derinlemesine görmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 5. Algılanan Hizmet Kalitesinin Genel Memnuniyet Üzerindeki Etkisinin Test Edilmesine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken(ler)	Standardize Edilmemiş		Standardize Edilmiş		t İstatistiği	p Değeri	VIF
	β	Std. Hata	β				
Sabit	-0,086	0,173	---		-0,493	0,622	
Fiziksel Unsurlar	0,105	0,056	0,085		1,888	0,060	1,858
Güvenilirlik	0,098	0,066	0,087		1,472	0,142	3,171
Heveslilik	0,252	0,065	0,233		3,870**	0,000	3,311
Güvence	0,475	0,081	0,396		5,879**	0,000	4,157
Empati	0,102	0,064	0,099		1,602	0,110	3,495
Bağımlı değişken: Genel Memnuniyet							
	R ²	R ² (Düzeltilmiş)	F		F Anlamlılık		Durbin Watson
	0,647	0,642	118,414		0,000		1,810

Tablo 5’te yer alan verilerden ANOVA test sonucu incelendiğinde; F değerinin 118,414 ve F anlamlılık değerinin ise 0,00 (p<0,005) olmasından dolayı regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Regresyon katsayısının anlamlılığını gösteren t istatistikleri fiziksel unsurlar (t=1,888;

p=0,060), güvenilirlik (t=1,472; p=0,142) ve empati (t=1,602; p=0,110) alt boyutları için anlamsızdır. Heveslilik (t=3,870; p=0,000) ve güvence (t=5,879; p=0,000) boyutlarının ise genel memnuniyet üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir (H_{1a}). Tablo 5'teki veriler incelenmeye devam edildiğinde; düzeltilmiş R² değerinin 0,642 olduğu; genel memnuniyetteki değişimin %64,2'sinin algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarından fiziksel unsurlar ve güvence tarafından açıklandığı yönünde ifade edilebilir. H_{1a} hipotezine ait regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$\text{Genel Memnuniyet} = -0,086 + 0,252 * \text{Heveslilik} + 0,475 * \text{Güvence}$$

Algılanan Hizmet Kalitesinin Tavsiye Etme Niyeti Üzerindeki Etkisinin Analizi

Katılımcıların algıladıkları hizmet kalitesi alt boyutlarının tavsiye etme niyetleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 6. Algılanan Hizmet Kalitesinin Tavsiye Etme Niyeti Üzerindeki Etkisinin Test Edilmesine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken(ler)	Standardize Edilmemiş		Standardize Edilmiş		t İstatistiği	p Değeri	VIF
	β	Std. Hata	β				
Sabit	0,016	0,187	---		0,085	0,932	
Fiziksel Unsurlar	0,209	0,060	0,167		3,492**	0,001	1,858
Güvenilirlik	-0,182	0,071	-0,159		-2,552**	0,011	3,171
Heveslilik	0,453	0,070	0,411		6,454**	0,000	3,311
Güvence	0,156	0,087	0,128		1,797	0,073	4,157
Empati	0,332	0,068	0,317		4,848**	0,000	3,495
Bağımlı değişken: Tavsiye Etme Niyeti	R²	R² (Düzeltilmiş)	F		F Anlamlılık		Durbin Watson
	0,604	0,598	98,598		0,000		1,799

Tablo 6'da yer alan verilerden ANOVA test sonucu incelendiğinde; F değerinin 98,598 ve F anlamlılık değerinin ise 0,00 (p<0,005) olmasından dolayı istatistiksel olarak regresyon modelinin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Regresyon katsayısının anlamlılığını gösteren t istatistikleri güvence (t=1,797; p=0,073) alt boyutu için anlamsızdır. Fiziksel unsurlar (t=3,492; p=0,001), güvenilirlik (t=-2,552; p=0,011), Heveslilik (t=-6,454; p=0,000) ve empati (t=4,848; p=0,000) alt boyutlarının ise tavsiye etme niyeti üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir (H_{2b}). Ancak güvenilirlik alt boyutunun tekrar tercih etme niyeti üzerinde negatif etkisi vardır. Tablo 6'daki verilerin değerlendirilmesi sürdürüldüğünde; düzeltilmiş R² değerinin 0,598 olduğu; tavsiye etme niyetindeki değişimin %59,8'inin algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarından fiziksel unsurlar, güvenilirlik, heveslilik ve empati tarafından açıklandığı şeklinde ifade edilebilir. H_{2b} hipotezine ait regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$\text{Tavsiye Etme Niyeti} = 0,016 + 0,209 * \text{Fiziksel Unsurlar} - 0,182 * \text{Güvenilirlik} + 0,453 * \text{Heveslilik} + 0,332 * \text{Empati}$$

Algılanan Hizmet Kalitesinin Tekrar Tercih Etme Niyeti Üzerindeki Etkisinin Analizi

Katılımcıların algıladıkları hizmet kalitesi alt boyutlarının tekrar tercih etme niyeti üzerindeki etkisini incelemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Algılanan Hizmet Kalitesinin Tekrar Tercih Etme Niyeti Üzerindeki Etkisinin Test Edilmesine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken(ler)	Standardize Edilmemiş		Standardize Edilmiş		t İstatistiği	p Değeri	VIF
	β	Std. Hata	β				
Sabit	0,175	0,220	---		0,793	0,428	
Fiziksel Unsurlar	0,176	0,070	0,133		2,491**	0,013	1,858
Güvenilirlik	-0,179	0,084	-0,148		-2,128**	0,034	3,171
Heveslilik	0,425	0,083	0,365		5,135**	0,000	3,311
Güvence	0,213	0,103	0,166		2,078**	0,038	4,157
Empati	0,300	0,081	0,271		3,712**	0,000	3,495
Bağımlı değişken: Tekrar Tercih Etme Niyeti	R²	R² (Düzeltilmiş)	F		F Anlamlılık		Durbin Watson
	0,506	0,498	66,135		0,000		1,734

Tablo 7'de bulunan verilerden ANOVA test sonucuna bakıldığında; F değerinin 66,135 ve F anlamlılık değerinin ise 0,000 (p<0,005) olmasından dolayı regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Regresyon katsayısının anlamlılığını gösteren t istatistikleri fiziksel unsurlar (t=2,491; p=0,013), güvenilirlik (t=-2,128; p=0,034), heveslilik (t=5,135; p=0,000), güvence (t=2,078; p=0,038) ve empati (t=3,712; p=0,000) alt boyutlarının tekrar tercih etme niyeti üzerindeki etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu söylenebilir (H_{3a}). Ancak güvenilirlik alt boyutunun tekrar tercih etme niyeti üzerinde negatif

etkisi vardır. Tablo 7’deki verilerin değerlendirilmesi sürdürüldüğünde; düzeltilmiş R² değerinin 0,498 olduğu; tekrar tercih etme niyetindeki değişimin %49,8’inin algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarından fiziksel unsurlar, heveslilik, güvence ve empati tarafından açıklandığı yönünde değerlendirilebilir. H_{3a} hipotezine ait regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$\text{Tekrar Tercih Etme Niyeti} = 0,175 + 0.176*\text{Fiziksel Unsurlar} - 0.179*\text{Güvenilirlik} + 0.425*\text{Heveslilik} + 0.213*\text{Güvence} + 0.300*\text{Empati}$$

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı; Sivas ilinde hizmet veren özel bir hastaneden sağlık hizmeti alanların algıladıkları hizmet kalitesinin memnuniyet, tekrar tercih etme ve tavsiye etme niyetlerine etkisinin incelenmesidir. Katılımcıların %64,4’ü erkek, %41,0’ı 36-50 yaş arasında, %70,5’i evlidir. Eğitim durumları bakımından %55,3’ü lisans, %24,0’ı ise lisansüstü mezunu olan katılımcıların; %32,0’ının 9000TL ve üzeri aylık gelire sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmaya yönelik oluşturulan hipotezlerin test edilmesi aşamasında algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarının sağlık hizmeti alıcılarının duydukları memnuniyete etkisini ortaya koymak üzere çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre; ‘heveslilik’ ve ‘güvence’ boyutlarının hasta memnuniyeti üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Heveslilik, sağlık kuruluşunda görev yapanların hastalara talep ettikleri hizmeti hızlı bir şekilde vermeye hazır ve istekli olmalarını ifade eder. Bununla birlikte hizmetin zamanında yapılmasını da kapsar. Güvence ise; hizmetin her bir aşamasında görev alan personelin bilgi düzeyiyle, nazik tutumları ve yetenekleriyle güven uyandırmaları anlamına gelmektedir. Her iki boyutun da temelinde insani tutum ve davranışlar yer almaktadır. O halde sağlık kuruluşunun personelinin seçiminden, yeterli oranda istihdamına, doğru pozisyonda görevlendirilmesinden, meslek içi eğitimlerinin sağlanmasına kadar çalışanlarına yönelik yaklaşımlar sergilemesi hastaneye karşı duyulan memnuniyeti de artıracaktır.

Algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarının tavsiye etme niyetine etkisini ortaya koymak maksadıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel unsurlar, heveslilik ve empati boyutlarının tavsiye etme niyeti üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür.

Algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarının tekrar tercih etme niyeti üzerindeki etkisini açığa çıkarmak üzere yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; fiziksel unsurlar, heveslilik, güvence ve empati boyutlarının tekrar tercih etme niyeti üzerinde olumlu etkisinin, güvenilirlik alt boyutunun ise negatif etkisinin olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre sağlık kuruluşlarının göz önünde bulundurması gereken önemli hususların başında hizmet kalitesi gelmektedir. Hastaneler sundukları kaliteli hizmet ile rekabetin giderek arttığı sektörde üstünlüğü sağlayabileceklerdir. Sağlık kuruluşunun sunduğu hizmete yönelik hasta ve yakınlarının zihinlerinde oluşan hizmet kalitesi algısının memnuniyeti, tavsiye etme ve tekrar tercih etme niyetlerini olumlu etkilediği bu araştırma dâhilinde açığa çıkmıştır. Araştırma bulguları, Choi ve diğerleri (2005), Cronin ve Taylor (1992), Zeithaml vd (1996), Bişgin (2018), Demirel vd, (2009) Wesso (2014), Öz ve Uyar (2014), Purcarea vd (2013) tarafından yapılan çalışma bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

“Algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarının tavsiye etme niyetine etkisi” ile “algılanan hizmet kalitesi alt boyutlarının tekrar tercih etme niyetine etkisi”ni görmek amacıyla yapılan regresyon analizlerinde her iki hipotezi de olumlu etkileyen ortak alt boyutların olduğu görülmektedir. Bu alt boyutlar; fiziksel unsurlar, heveslilik ve empati alt boyutlarıdır. Fiziksel unsurlar; hizmetin sunulduğu mekânın görünümü, kullanılan materyallerin niteliği, personelin düzeni gibi kuruluşa dair somut, fiziki yaklaşımları ele alırken, heveslilik ve empati alt boyutları insan unsurunu odağına almaktadır. Personelin hizmeti sunmaya istekli olması, hizmetin vaktinde sunulması gibi hususlar heveslilik alt boyutunda değerlendirilirken, hastayı anlama ve ona özenli davranma gibi yaklaşımlar da empati alt boyutunun kapsamındadır. Bu sonuçlar ışığında hastaların hastaneyi tekrar tercih etmesinde ve de başkalarına tavsiye etmelerinde sağlık kuruluşlarının; fiziksel yapılarını iyileştirmeleri, hasta beklentileri oranında düzenlemeleri gibi hususlar ile hastayla iletişimde beceri sahibi, anlayışlı, istekli, uzman bir kadroyla hizmet sunmalarının, olumlu anlamda etkili olduğu ifade edilebilir.

Bu araştırma Sivas ilinde hizmet sunan bir özel hastanede bir yıl içerisinde hizmet almış hastalar ile sınırlandırılmıştır. Daha genel sonuçlara ulaşmak adına çalışma sağlık kuruluşlarının tüm ülkedeki hastalarına yönelik yapılabilir ve daha genel verilere ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

1. Arısoy, D. Ş. (2017). “Sağlık Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi ve Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntemi ile Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3), 1079-1102.
2. Bişgin, F. (2018). “Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Konya İlinde Bir Uygulama”. International Review of Economics and Management, 6(1), 150-72.
3. Caldwell, C. (1998). Sağlık Kuruluşlarında Stratejik Yönetim. (Çev.: O. Akınhay), Sistem Yayıncılık, İstanbul.
4. Choi, K.-S., Lee, H., Kim, C., & Lee, S. (2005). “The Service Quality Dimensions And Patient Satisfaction Relationships İn South Korea: Comparisons Across Gender”, Age And Types Of Service. Journal of Services Marketing, 19(3), 140-149.
5. Cronin, J. J., & Taylor, S. (1992). “Measuring Service Quality: A Reexamination And Extension”. Journal of Marketing, 56(3), 55-68.
6. Demirel, Y., Yoldaş, M., & Divanoğlu, S. (2009). “Algılanan Hizmet Kalitesinin Tatmin, Tavsiye Davranışı ve Tercih Etme Üzerine Etkisi”. Akademik Bakış, 5(4), 1-14.
7. Dölarıslan, E. Ş. (2013). “Kalite, Değer ve Tatminin Davranışsal Niyet Üzerine Etkileri: Perakendecilik Sektöründe Alternatif Modellerin Değerlendirilmesi”. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31(2), 15-52.
8. Hoşgör, H. (2019). “Sağlık İşletmelerinde İlişkisel Pazarlama Stratejileri ile Hastaların Davranışsal Niyetleri Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
9. Karadaş H., A., ve Salıhoğlu E., (2020). Seçili Makroekonomik Değişkenlerin Konut Fiyatlarına Etkisi: Türkiye Örneği, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 16(1), 63-80
10. Kavuncubaşı, Ş. (2000). Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
11. Lyon, D. B., & Powers, T. (2004). “The Impact on Structure and Process Attributes on Satisfaction and Behavioral intentions”. Journal of Services Marketing, 18(2), 114-121.
12. Öz, M., & Uyar, E. (2014). “Sağlık Hizmetleri Pazarlamasında Algılanan Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti Üzerinde Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16(26),123-132.
13. Purcarea, V. L., Gheorghe, L., & Petrescu, C. (2013). “The Assessment of Perceived Service Quality of Public Health Care Services in Romania Using the SERVQUAL Scale”, Procedia Economics and Finance, 573-585.
14. Sargutan, A. (2005). “Sağlık Sektörü ve Sağlık Sistemlerinin Yapısı”, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 8(3), 400-428.
15. SHGM. (2020). <https://kalite.saglik.gov.tr/>. Aralık 28, 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü: <https://kalite.saglik.gov.tr/TR-8785/turkiye-saglikta-kalite-sistemi.html> adresinden alındı
16. Smith, A. K., Bolton, R., & Wagner, J. (1999). “A Model of Customer Satisfaction with Service Encounters Involving Failure and Recovery”. Journal of Marketing Research, 31(3), 356-372.
17. Tarcan, G. Y., & Balçık , P. (2020). “Sağlık Hizmeti Kalite Algısını Etkileyen Faktörlerin Servper Modeli ile Belirlenmesi”, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 23(1), 81-92.
18. Tengilimoğlu, D. (2020). Sağlık Hizmetleri Pazarlaması, Siyasal Kitabevi, Ankara.
19. Thompson, B. (2004). “Exploratory and Confirmatory Factor Analysis: Understanding Concepts and Applications”. Washington: DC: American Psychological Association.
20. Voss, G. B., Parasuraman, A., & Grewal, D. (1998). “The Roles of Price, Performance and Expectations in Determining Satisfaction in Service Exchanges”. Journal of Marketing, 62(4), 46-61.
21. Wesso, A. D. (2014, May). The Perceived Quality of Healthcare Services and Patient Satisfaction in South African Public Hospitals: Ljubljana. South Africa: Faculty of Economics, University of Ljubljana.
22. WHO. (2018). “Delivering Quality Health Services: A Global Imperative for Universal Health Coverage”. Switzerland: World Health Organization.

23. Wilson, D. H. (1994). “The Relationships Between the Dimensions of Health Care Quality and Price: The Case of Eye Care”. *Medical Care*, 32(4), 175-182.
24. Yılmaz, E. (2011). “Sağlık Hizmetlerinde Ağızdan Ağıza Pazarlama”. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 1-19.
25. Zeithaml, V. A., Berry, L., & Parasuraman, P. (1996). The Behavioral Consequences of Service Quality. *Journal of Marketing*, 60(2), 31-46.
26. Zerenler, M., & Öğüt, A. (2007). “Sağlık Sektöründe Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hastane Tercih Nedenleri Araştırması: Konya Örneği”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3),501-519.
27. Zor, M. G., & Biçer, D. (2020). Hastaların Sağlık Kuruluşu Tercihlerinde Marka İmajının Etkisi. *Business Management Studies: An International Journal*, s. 3655-3689

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Turkish LanguageVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1819-1823Arrival
22 July 2022Published
25 October 2022
Article ID 64715Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64715>**How to Cite This Article**
Başoğlu, S. (2022).
“Bulgaristan Şumnu İli
Özelinde Mısır Ve Mısır
Hasırı Mecisinin Farklı
İşlevleri”, International
Social Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(64): 1819-1823Social Mentality And Researcher
Thinkers is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

Bulgaristan Şumnu İli Özelinde Mısır Ve Mısır Hasırı Mecisinin Farklı İşlevleri

Different Functions of Corn and Corn Husk Mat Meci in the Shumen Province of Bulgaria

Ali Selami BAŞOĞLU¹ ¹ Öğr.Gör.Dr., İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye

ÖZET

Kırsal yerleşim alanlarında ihtiyaçların giderilmesi toplu hareketi, dayanışmayı, birlikte iş yapmayı gerektirir. Bu gereklilik kırsalda sosyal bir olgu olarak imece kültürünü ortaya çıkarmıştır. İmece işlerin el birliğiyle yapılan sosyal bir işlevi varken bir yandan da imeceler, sadece yardımlaşmanın değil aynı zamanda insanların birbirini gördüğü, dertleştiği, üzüntülerini, sevinçlerini paylaştığı sosyal zeminler haline gelmiştir. Bu sosyal zemindeki paylaşımlar bir yönüyle bünyesinde milli manevi kültürel öğeleri de barındırmaktadır. Bu sözlü kültürel öğeler, imeceler vasıtasıyla gelecek nesillere aktarılmakta ve yaşatılmaktadır.

Balkanlarda, komünizmle birlikte Bulgaristan’da meciler (imece); halkın benliğinin, kültürünün, dini değerlerinin korunmasında ve bunların gelecek nesillere aktarılmasında, evlilik yolunda iletişimin kurulmasında önemli işlevlere sahip etkinliklerden olmuştur. Bu sayılan unsurların doğal yapısı içinde en iyi işlendiği ortamlar da mısır ve mısır hasırı örme mecileridir.

Bu çalışma Bulgaristan’ın kuzeydoğusunda Şumnu özelinde komünizmin etkilerine rağmen maddi ve manevi kültür öğelerinin muhafazasında önemli bir işleve sahip unsurlardan birini, mısır ve mısır hasırı mecilerini; bu geleneğin farklı işlevlerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışma, yüz yüze görüşme yöntemiyle on üç kişiden elde edilen kayıtlar değerlendirilip belge taraması yapılarak oluşturulmuştur.

Bir araya gelen insanların mısır ve mısır hasırı örme mecileri vasıtasıyla maddi ihtiyaçlarını dayanışma içerisinde gidermelerinin yanında sözlü halk kültürü unsurlarını yaşattıkları, değerlerini gelecek nesillere aktardıkları, evliliğe giden yolda görücü usulünün ve iletişimin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Şumnu ili, meci geleneği, mısır hasırı.

ABSTRACT

Meeting the needs in rural settlements requires collective action, solidarity and working together. This necessity has revealed the imece culture as a social phenomenon in the countryside. While the works in imece have a social function, which are done collaboratively, on the other hand, imece has become a social ground not only for helping each other, but also for people to see each other, to converse, to share their sorrows and joys. Sharing on this social ground, in a way, also includes national, spiritual and cultural elements. These oral cultural elements are transferred to future generations and kept alive through collaborative works.

In the Balkans, together with communism, in Bulgaria meci (imece); It has been one of the activities that have important functions in preserving the identity, culture and religious values of the people and transferring them to future generations, establishing communication on the way to marriage. The environments in which these elements are best processed in their natural structure are corn and corn husk mat knitting meshes.

This study covers one of the elements that have an important function in the preservation of material and spiritual cultural elements, corn and maize wicker mechs, despite the effects of communism in the northeast of Bulgaria, especially in Shumen; It has been prepared in order to reveal the different functions of this tradition. This study was created by evaluating the records obtained from thirteen people by face-to-face interview method and scanning documents.

It is seen that the people who come together not only meet their material needs in solidarity through corn and corn husk mat knitting mejis, but also keep the oral folk culture elements alive, transfer their values to the next generations, and the arranged method and communication are carried out on the way to marriage.

Keywords: Bulgaria, Shumen province, meji tradition, corn husk mat.

GİRİŞ

İmece (Meci) Kavramı

İmece: Genellikle köylerde yardımlaşma ile yapılan iş, emece > émece> imece (Gülensoy, 2011:433). Büyük Lugat ve Ansiklopedi’de (esk. Türk. emgek, emek’ten emgece > imece). Köylerde bir kişiye veya köye ait işleri toplanarak elbirliği ile yapmadır (1971:291). Yeni Türk Ansiklopedisi’nde (1985:1434) imece, yardımlaşarak toplu halde iş görme esasına dayanan bir Türk geleneğidir.

Türkçe Sözlük’te (2005: 962) imece, kırsal topluluklarda köyün zorunlu ve isteğe bağlı işlerinin köylülere eşit şartlarda emek birliğiyle gerçekleştirilmesi, birçok kimsenin toplanıp el birliğiyle bir kişinin veya bir topluluğun işini görmesi ve böylece işlerin sıra ile bitirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Kaderli (2008: 96) imeceyi, kırsal alanda köy işlerinin, ortak işlerin, köyün ortak ihtiyaçlarının, kişisel işlerin, köyün zorunlu veya isteğe bağlı görevlerinin, ortak emek verilerek, elbirliğiyle, bir araya gelerek, emeklerin ortaklığıyla, karşılıklı olarak, sırayla, toplu halde, eşit şartlar altında yapılması, bu amaçla yapılan örgütlenme, gönüllü katılıma dayanan karşılıklı yardımlaşma sistemi, çalışma yöntemi, işlerin tamamlanması, ortaklaşa iş, geleneksel yardımlaşma biçimi, toplu iş yapma esasına dayanan Türk geleneği, usul, ücretsiz iş mükellefiyeti

olarak tanımlamaktadır. Caferoğlu, imece âdetinin bütün Türkler arasında eski çağlardan beri başvurulan bir yardımlaşma usulü olduğunu belirtmektedir (Eren, 1974: 548). Güngör (2006: 76) kültürü, toplumun hayatı sorunlarını çözmek amacıyla tecrübe edilen ve uzun yıllar içinde standartlaşan yöntem ve araçların bir bütünü olarak tanımlamıştır. Cambazov (2001:113) mecileri, konu komşu arasında sadece zor zaman yardımlaşması değil; insanların birbirini görüp dertleşme, sevincini ve kaderini paylaşma ihtiyacının doğurduğu ekonomi ve sosyal içerikli bir töredir şeklinde farklı bir sosyal boyutuyla değerlendirmektedir.

İmecenin ortaya çıkışı mevsimsel ortak yapılabilecek işlerin varlığı ve ortak yaşam olgusunun getirdikleridir. İmecede asıl olan bireyin yetersizliğinin toplumsal olarak tamamlanmasıyla işlerin görülmesidir.

Derleme Sözlüğünde (2009:2536) imece, birçok kimselerin toplanıp elbirliğiyle bir kişinin işini görmesi olarak ifade edilmiştir halk ağzında. Anadolu ağızlarında genellikle imece, imeci, emeci, meci olarak telaffuz edilen bu kavram Bulgaristan'ın Şumnu ilinde halk ağzında meci olarak kullanılmaktadır. Şumnu ilinde genellikle düğün işlerinde, tarımsal faaliyetlerde, köyün ortak inşaat işlerinde, kışlık hazırlıklarda meciler yapılmaktadır. Çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu köylerde mısır mecisi güz zamanı Kolö ve İvan'dan başlayarak Ahmet ve Mehmet'te bitiyor (Halil, 2003:17). Bulgar komşularımızı da çağırdığımız zaman bize yardıma koşarlar. Umumi ve millet işleri mecburi olursa (angarya), gönül arzusu ile meydana gelirse (mecii) deriz (Cambazov, 2001:113).

Bulgaristan Şumnu İli Coğrafi Konumu

Bulgaristan fiziki coğrafyasının temel belirleyici faktörü Balkan Dağları olmuştur. Bu dağ silsilesi, oluşumu yönüyle Alp Dağları oluşum sisteminin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Balkan Dağları, Bulgaristan'ı genel olarak ikiye ayırmaktadır. Bu dağların kuzeyinde kalan topraklar Kuzey Bulgaristan; güneyinde kalanlar ise Güney Bulgaristan olarak adlandırılmıştır. En eski mufassal tahririne göre tespit edilen XVI. yy. Şumnu kazası idari alanı, Kuzeydoğu Bulgaristan'da Doğu Balkan Dağları'nın kuzey kesimleri, Tuna Platosunun bir bölümü olan Deliorman Platosu ve Vrana Ovası'nı kapsamaktadır (Yılmaz, 2021: 62-63).

Şumnu; Balkan Dağları ile Tuna Nehri arasında, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan Şumnu platosunun doğu kısmında, deniz seviyesinden 220 metre yükseklikte ve Poroyna Deresi vadisinin iki yamacında kurulmuştur. Şumnu şehrinin Bulgarca ismi Şumen'dir. Şumnu şehri kendi adıyla anılan ilçenin ve ilin merkezidir. Şumnu şehri, batıdan ve güneybatıdan, en yüksek noktası 502 metre olan plato sahası tarafından kuşatılmaktadır (Ertürk, 2013: 282). Şumnu'nun kuzeyinde Silistre, güneyinde Burgaz, doğusunda Varna ve batısında Targovişte bulunmaktadır. Şumnu, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın orta kesiminde 630 kilometre karelik bir alanda yer almaktadır (www.shumen.bg). 1.02.2011 nüfus sayımına göre ilin nüfusu 180 528 kişidir (www.nsi.bg/census2011).

Etrafının küçük dağ silsileleriyle çevrili oluşu Şumnu'ya tabii korunma imkânı sunduğu gibi nispeten mutedil bir iklim de sağlamıştır. Zengin bir bitki örtüsüne sahiptir ve yüksek kesimleri ormanlarla kaplıdır (Köksal, 2006: 17).

BULGARİSTAN ŞUMNU İLİ VE ÇEVRESİNDE MISIR VE MISIR HASIRI MECİSİ

Hasır yapılışı bir süreç işidir. Bu süreçte mısır, tarladan toplanarak saplarından ve kabuğundan ayrılıp hasıra dönüşene kadar birtakım işlemlerden geçer. Bu işlemler şu şekilde gerçekleşir.

Eylül ayı geldiği zaman mısırlar kırmaya başlanır. Tarlalarda herkes o mısırı soyarken kapçık denilen beyaz yerlerini toplar ve bağlarlar demet şeklinde. Mecilere konuyu komşuyu çağırırlar. Tarladan getirdikleri mısırları yığarlar toplaşanların önüne. Hem türkü söylenir hem soyulur mısırlar. Şenlenir hane bir iki saatliğine. Genç kızlar, gelinler pişirirler ve pişirilenler, gelenlere ikram edilir. Yaz başı ekilen ve güzün toplanan mısırlar, koçanlarında soyulmamış olarak saplarından biçilip hepsi, hane sahibi tarafından avıl (avlu) içine yığılır (Kaderli, 2008:96). Gençlerin tanışması ve görüşmesinde en büyük işlevi meci (imece) ortamları görmüştür. Çünkü dış ortamlarda avlu içlerinde yapılan imecelere genç kızlar ve erkekler rahatlıkla katılabilmektedirler. İç ortamlarda, ev içlerinde yapılan imecelere ise yalnızca genç kızlar katılabilmektedir (Kaderli, 2004:171). Hasır dokuma mecileri kadınların işi idi. Beş on kadın toplanır bir komşuya birkaç hasır dokurlar. Bu iş çok düzenli bir organizasyon içinde yapılır. Kimisi hasırın esas malzemesi olan kapçıyı hazırlar, bazıları erişlerini bukerler. Çulhalığa ise usta dokuyucu oturur (Cambazov, 2001:114). Ev sahibi bir gün öncesinden meciyi haykırır. Mısır soymaya gelen kızlar yığının bir tarafına, erkekler de öbür tarafına oturur. Meciyeye önce kızlar gelir. Kızların işe başlayıp ağız birliğiyle türkü söylemesi ve seslerinin duyulması ile, delikanlılar da meciye gelip katılırlar. Mısır soyma işi başladıktan sonra, delikanlılar karşılarında oturan kızları görebilmek ve onlara kendilerini gösterebilmek için önlerindeki mısırları hızlı hızlı soymaya ve aradaki yığını kaldırarak kızlara ulaşmaya çalışırlar. Böylece, işin çabuk bitmesi de sağlanmış olur (Kaderli, 2004:171).

Bu süreçte, görmeye ve görünmeye çalıştığı kız tarafından fark edilmediğini hisseden delikanlı, kızın kucağına bir mısır koçanı atar. Kız, kendisine olumlu bir tepki verirse, delikanlı kendi önünü bırakarak kıza mısır soymada yardım etmeye başlar. Bu sırada delikanlılar, beğendikleri kızlara haber gönderirler. Gönderilen teklifi kabul eden kız tuvalete gitme bahanesiyle, avıl/ avlu dibine kaçar ve delikanlıyla konuşur. Meci sahibi bütün bu olayları ve yapılan işi aynı anda aşırılıklara izin vermeden izlemek zorundadır. Çünkü her hane, kızını, meci sahibinin olayları kontrol altında tutma yetisine dayanarak ve güvenerek oraya gönderir (Kaderli, 2004:171).

Hasırlar mısır kabuğundan olur. Yere çökerler, mısır kabuğunu soyar ve bir yerde toplarlar. Kabuk kesti yaparlar, sıkırlar, koyarlar. Sonra kış geldiğinde iplerle bağlı çuvallara konulmuş kabukları açarlar. Kış akşamları mısır hasırını için konu komşuya haber ederlerdi. Kilimler olmadığından mısır sapından hasır örerlerdi. Kış günleri nineler ellerinde fenerlerle haneye gider, orada fenerleri yakar hasır örerlerdi. O zamanlar evlerde elektirik yoktu. İdareyle(gaz lambası) aydınlatılırdı evler. Evlerde hasır örerken türküler, maniler söylenir, masallar anlatılırdı. Mecilerde güzel sesli bir türkücü ve iyi bir anlatıcı bulunurdu Mecilerde aşk, hasretlik, gelin kaynana konulu türküler daha çok seslendirilirdi. Bu türküler çoğu zaman hep birlikte söylenirdi.

İndim çeşme başına.
Yazı yazdım taşına.
Sevda nedir bilmezdim.
O da geldi başıma.
Sevginin mumu sönmez.
Gözyaşları hiç dinmez.
Denizde su tükenir.
Aşkta dert tükenmez..

...

Zaman zaman mani atışmaları olurdu :

Ay duvar aşmak ister.
Top zülûf yaşmak ister.
Beni bubam verecek.
Yedi yüz kayma ister.

...

Armit dalda sallanır.
Yere düşse ballanır.
Çocukla vezir olsa
Gızla gitme nazlanır

...

Garafil teste gider.
Kokusu dosta gider.
Bize gelen çocuklar,
Evine hasta gider

Mecilerin olmazsa olmazı gelin kaynana türküleridir.

Sergene sepet koydum.
İçine köpek koydum.
Ben kaynanamın adını
Zincirli köpek koydum.

Kaynanayı napmalı
Sıcak suya sokmalı.
Yandım gelinim dedikçe
Altına odun atmalı.

Sergene fincan koydum.
İçine mercan koydum.
Ben kaynanamın adını
Kuyruklu sıçan koydum.

Evvel hane içine delikanlı çocuklar alınmazdı. Hasır örmeye gidildi mi delikanlı çocuklar camlardan bakarlardı. Evvel kızlarla konuşmaya kimse izin vermezdi. Gençler gündüz gezinirken nerede, kimde meci olacak öğrenirler ve birbirlerine haber verirler. Köyde gençlerin toplanma yerleri olurdu. Orada oyunlar oynanır, yakınlıklar kurulur, yabancılıklar giderilirdi. Bu toplanma yeri çoğunlukla okulun çevresi olurdu. Haberi alan gençler akşam toplaşıp mecinin yapılacağı haneye giderler. Pencereden kızlara bakarlar, pencere yüksekteyse gençler bakmak için basamak gibi şeyler kurarlardı. Pencereden içeri gözetleyen gençleri fark eden hane sahibi bastonla veya sopayla gençleri kovalar denk geleni sopalardı. Hane avlulu ise hanenin avlusuna giren gençler pencereden dalgın dalgın bakarken ev sahibine yakalanır, ev sahibi avlu kapısını kilitler basar sopayı. Yabancı veya tanıdık gençleri sopayla bastonla döverdi. Genç erkeklerin hasır mecisine gitmeleri yasaktı. Hasır mecilerinde mısır kabukları kapçıklarından burup burup eriştilir. Toparлак örülür, ağaçtan cufalık olur onlara gerilir. Sonra başlardı kırnap germeye, bir parmak arayla gerilirdi. Kapçıkları dövüp kırdıklarını geçirip geçirip örer, örgülerlerdi. Önceleri hasır örmeye gidildiğinde ikram yokmuş sonraları koca bir kazana kara kabağı yararlar, kabağın içinden ihtiyarlar çekirdeklerini temizler, kabağı koca kazanlarda pişirirler. Hasır örme bittiğinde kabak aşı yenirmiş.

SONUÇ

Sosyalizmle birlikte Bulgaristan'da meci (imece); halkın benliğinin, kültürünün, dini değerlerinin korunmasında ve bunların gelecek nesillere aktarılmasında, evlilik yolunda iletişimin kurulmasında önemli işlevlere sahip etkinliklerden olmuştur. Bu tür mecilerin ekonomik ve sosyal işlevinin yanında sözlü halk kültürünün bu coğrafyada gelişmesinde ve yaşatılmasında önemli rolleri olmaktadır. Mecilerde yardıma gelen insanlar, bir yandan bedenen çalışırken bir yandan da türkü ve maniler söyleyip fıkraları, masalları, hikâyeleri anlatarak bunların gelecek nesillere taşınmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bir araya gelen insanların mısır ve mısır hasırı örme mecileri vasıtasıyla maddi ihtiyaçlarını dayanışma içerisinde gidermelerinin yanında sözlü halk kültürü unsurlarını yaşattıkları, değerlerini gelecek nesillere aktardıkları, evliliğe giden yolda görücü usulünün ve iletişimin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu meciler, zamanında gençlerin imkân dahilinde bireysel ve sosyal bir ihtiyacı karşılar duruma gelmiştir

KAYNAKÇA

1. Büyük Lugat ve Ansiklopedi, (1971), "İmece", Cilt 6: 291, İstanbul.
2. Cambazov, İsmail (2001). "Mecinin Halk Kültüründeki Yeri ve Rolü", II. Uluslararası Bulgaristan Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri,(Editör: Metin Turan) Folklor Araştırmaları Kurumu, s.113-122 Ankara.
3. Eren, Hasan, (1974). "Anadolu'da Toplu Yardımlaşma Gelenekleri İmece", Türk Dili, 271: 545-549.
4. Ertürk, Selma Akay (2013). "Şumnu Şehri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Süha Göney'e Armağan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
5. Gülensoy, Tuncer (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
6. Güngör, Erol.(2006). Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
7. Halil, Vijdan Vejdi,(2003). Timarevo Köyünde Yaşayan Türk ve Bulgarların Yaşam ve Kültürleriyle İlgili Sözler ve Söz Öbekleri, Yüksek Lisans Tezi, Şumen Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Bulgaristan, Şumen.
8. Kaderli, Zehra, (2004). Deliorman (Bulgaristan) Türk Sözel Kültüründe Geçiş Törenleri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
9. Kaderli, Zehra (2008). "Deliorman'ın Aydoğdu Köyünde Meci/İmece", Türkbilig,16:90-112.
10. Köksal, Osman (2006). XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası Şumnu, Araştırma Yayınları, İstanbul.
11. Türk Dil Kurumu, (2005), Türkçe Sözlük, TDK yayınları, Ankara.
12. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü,(2005), TDK yayınları, Ankara.
13. Yeni Türk Ansiklopedisi,(1985), "İmece", Cilt 4: 1434, İstanbul.
14. Yılmaz, Hasan Hüseyin (2021). XVI. yy. Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Kaynak Kişiler

15. Hüsniye Şakir, 68 yaşında, Sıtmale (Vetrişte)
16. Hilmi, 75 yaşında, Pamukçu (Pamukçii)
17. Halime Mehmedov, 74 yaşında, Rahmanlar (Kragortsi)
18. Osman Dilsizoğlu, 84 yaşında, Yankova (Yankovo)
19. İsmail Hüseyin, 73 yaşında, Akdere (Byala Reka)
20. Sıtkiye Memet, 71 yaşında, Ası (Dobri Voynikovo)
21. Ayşe Nimet, 70 yaşında, Baykocalar (Baykovo)
22. Ali İbrahim, 72 yaşında, Baykocalar (Baykovo)
23. Yusuf Mustafa, 85 yaşında, Davulcular (Gusla)
24. Hüseyin İbrahim Mehmet, 81 yaşında, Kaykı Köy (Stoyan Mihaylovski)
25. Fatma İsmail, 77 yaşında, Orta Köy (Srednya)
26. Uriye Feti, 72 yaşında, Makak (Makak)
27. Fatma Hüseyinova, 65 yaşında, Turuca (Staniyantsi)

İnternet Kaynakları

28. <https://www.nsi.bg/census2011/> (24.02.2022)

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Education ManagementVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1824-1829Arrival
25 July 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64743Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/smryj.64743>**How to Cite This Article**
Avcı, Ç. (2022). "Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetimi İle İlgili Tezlerin Doküman İncelemesi (2016-2021)", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1824-1829

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetimi İle İlgili Tezlerin Doküman İncelemesi (2016-2021)

Document Review Of School Principals' Thesis On Conflict Management (2016-2021)

Çiğdem AVCI¹ ¹ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı

ÖZET

Bu araştırma, 2016-2021 yılları arasında YÖK Tez'de bulunan lisansüstü tezlerin sistematik taramasıyla, okul müdürlerinin çatışma yönetimiyle ilgili çalışmalara yönelik yapılan incelenmesini amaçlamaktadır. Böylece konuya üniversitelerin lisans üstü düzeyinde nasıl yaklaştığına ve hangi yönde çalışmalar yürüttüğüne ışık tutacağı, sonraki çalışmalara da rehberlik edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan tarama sonucunda "okul yöneticileri", "okul müdürleri", "çatışma", "çatışma yönetimi" gibi anahtar kelimeleriyle aramalar yapılmış ve belirlenen kriterlere uyan araştırmalar çalışmaya dahil edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 2016-2021 yılları arasında okul yöneticilerinin çatışma yönetimi konusunu ele alan toplam 21 lisans üstü tez belirlenmiştir. Bu tezlerden yalnızca 1 tanesi doktora düzeyinde, 20 tanesi yüksek lisans düzeyindedir. Tezlerin yıllara göre dağılımı düzensiz olmakla birlikte en fazla çalışma 2021 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar en fazla İstanbul'da ve nicel yöntemlerden ilişkisel tarama modeliyle tasarlanmıştır. Örneklem ya da çalışma grubu için en fazla öğretmenlerle görüşülmüş, örneklem aralığı en yüksek olarak 1-100 aralığında olmakla birlikte nicel çalışmaların ağırlıkta olması nedeniyle yüzün üzerindeki değer aralıklarında dağılmış olarak daha fazla çalışma bulunmaktadır. Araştırmaların kapsamı incelendiğinde okul yöneticilerinin çatışma çözme yöntemlerinin belirlenmesi ve ardından örneklem çatışmaya ve okul müdürlerinin çatışma yönetimine yönelik algısı en fazla araştırılmıştır. Okul müdürlerinin çatışma çözüm yöntemleriyle ilişkisi olan değişkenlerden en fazla mizah yönü araştırılmış, diğer değişkenler genellikle birer tezde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul yöneticileri, Çatışma Çözümü, Çatışma Yönetimi, Doküman İncelemesi.

ABSTRACT

This research aims to systematically review the postgraduate theses in YÖK Thesis between the years 2016-2021, and to examine the conflict management studies of school principals. Thus, it is thought that it will shed light on how universities approach the subject at the graduate level and in which direction they carry out studies, and will guide further studies. In this context, as a result of the scanning carried out in the National Thesis Center, searches were made with keywords such as "school administrators", "school principals", "conflict", "conflict management" and researches that met the determined criteria were included in the study. As a result of the examinations, a total of 21 postgraduate theses on the conflict management of school administrators between the years 2016-2021 were determined. Only 1 of these theses is at doctoral level and 20 of them are at master's level. Although the distribution of theses by years is uneven, the most studies were carried out in 2021. The studies were mostly in Istanbul and were designed with the relational survey model among the quantitative methods. Most of the teachers were interviewed for the sample or study group, the sample range is between 1-100 with the highest sample size, but there are more studies distributed in the value ranges above one hundred due to the weight of quantitative studies. When the scope of the research was examined, the determination of the conflict resolution methods of the school administrators and then the perception of the sample towards the conflict and the school principals' conflict management were investigated the most. Among the variables related to the conflict resolution methods of the school principals, the humor aspect was investigated the most, and the other variables were generally examined in a thesis.

Keywords: School administrators, Conflict Resolution, Conflict Management, Document Review.

GİRİŞ

Örgütler, belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelen insanların bulunduğu kurumlardır. Kurumun özelliklerine de bağlı olmak üzere, birbirinden farklı özelliklere sahip insanlar, ilgi, algı, yetenek, bilgi, beceri, tecrübe, değer, karakter gibi farklılıklarına rağmen bir arada çalışmak durumunda kalır. Bu da birçok fikir ve çıkar çatışmasının yaşanmasına neden olur (Göçer, 2021).

Çatışmayı; Rahim (2005, s. 370), "toplumsal ilişkilerde bireyler arası farklılık ve uyuşmazlık", Koçel (1998, s. 453), "bireyler arasında çeşitli kaynaklardan doğan anlaşmazlık", Gümüşeli (1994, s. 24), "kişiler ya da bireyler arasındaki uyumsuzluklar sonucunda ortaya çıkan dinamik bir etkileşim süreci" olarak tanımlamıştır (Çarıkçı, 2020). Konuyla ilgili birçok farklı tanımlama olmakla birlikte netleşmiş kesin bir tanımlama yoktur. Çatışma ile ilgili tanımları gözden geçiren Baron (1990), bu tanımlardaki ortak noktaları aşağıdaki gibi sıralamıştır;

1. Bireyler veya gruplar arasındaki karşıt çıkarılardan kaynaklanır.
2. Çatışma, karşıt çıkarıların tanınmasıyla açığa çıkar.
3. Bireylerin ya da grupların çıkarlarının engellendiği ya da engelleneceği inancı oluşur.
4. Bireyler arasındaki ilişkilerden veya geçmiş etkileşimlerden gelişen ve yansıtan bir süreçtir.
5. Tarafların organizasyon içindeki eylemleri diğerlerinin hedeflerine engel oluşturur.

Çatışmalar incelendiğinde bireysel, örgütsel, iletişim, algı, amaç, yönetim ya da organizasyon yapısı gibi farklı faktörlerden kaynaklandığı belirtilmektedir (Kurt, 2020). Çatışma çözümü, günlük yaşamda sürekli karşılaşılan çatışma içeren zorlu problemlerle baş etmek üzere geliştirilmiş yöntemler bütünüdür. Çatışma yönetimi için geleneksel yaklaşım, davranışsal yaklaşım, etkileşimci yaklaşımlar geliştirilmiştir (Tan, 2016).

Birçok çatışma yönetim stratejisi tanımanmıştır. Literatürde; Thomas, Gordon, Blake ve Mouton, Rahim ve Bonoma gibi teorik çatışma çözüm stratejileri bulunmaktadır. Çözüm stratejileri genel olarak; geri çekilme, güç kullanma, yumuşak, uzlaşma, sorunu çözmeye yönelik görüşme olarak özetlenebilir (Maral, 2016).

Çatışma, özellikle sosyoloji ve sosyal psikolojinin alanına girmekle birlikte son yıllarda, eğitim yönetiminin de alanına girmiştir. Eğitim kurumları, yapısı ve eğitim politikaları gereği birçok farklı kesimden insanı bir arada tutan örgütler olduğu için okullarda gerek kurumlar arası, gerek okul içinde çalışanlar arasında gerekse öğrenciler ya da veliler gibi diğer paydaşlar arasında çatışmalar ortaya çıkması genellikle karşılaşılan durumlardır (Yaylalı, 2017).

İnsan etkileşiminin ve iletişiminin en yüksek olduğu kurumlar olan okullarda çatışmalar genellikle yönetici ve öğretmenlerin yenilikçi fikirleri arasındaki uyumsuzlıklardan, nöbet durumları, ders programları, bireysel kültür farklılıkları, okul kuralları, ideolojik çıkar çatışmaları gibi durumlardan kaynaklandığı belirtilmektedir (Özmen ve Aküzüm, 2010). Yöneticiler ile öğretmenler arasındaki çatışmalar genellikle yöntem aksaklıklarından kaynaklanır. Adil iş bölümü, net görev tanımı, yetki paylaşımı ve devri önemli çatışma alanlarıdır (Ören, 2021).

Çatışmalar, örgüt içinde çalışmalarını yavaşlatan, aksatan ya da tamamen durduran işlevlerde bulunabilir. Bu nedenle örgüt içinde ortaya çıkan çatışmaların doğru yönetilmesi önemlidir. Çatışmalar doğru yönetilmediği takdirde, örgütsel sessizlik, performans düşüklüğü gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle okul müdürlerinin sorumlu olduğu alan içinde olası çatışmaların farkında olması ve doğru yönetmesi okulun ikliminin sağlıklı sürdürülebilir olması açısından önemlidir (Özel, 2019).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, okul yöneticilerinin çatışma çözümünü ele alan tezlerin döküman incelenmesi amaçlanmıştır. 2016-2021 yılları ile sınırlandırılmış çalışmada okul müdürlerinin çatışma çözümüyle ilgili yapılan çalışmaların yoğunluğu ve eğilimi belirlenerek sistematik olarak değerlendirilmiştir. Böylece sonraki çalışmalar için okul müdürlerinin çatışma çözümüne yönelik bir yol haritası oluşturması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Bu araştırma, okul müdürlerinin çatışma çözümüne yönelik hazırlanan tezlerin nitel yöntemlerden, döküman analizi yolu ile hazırlanmış bir çalışmadır. Doküman incelemesi, bilgiyi belirli bir çerçevede irdelemek ve sistematik olarak incelemek amacıyla sesli, yazılı ya da görsel dökümanlar üzerinde düzenlemeleri kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Bu çalışmada Ulusal tez Merkezi veritabanında bulunan tezler aşağıdaki kriterlere uygun olarak taranmıştır;

1. 2016-2021 yılları arasında yapılmış olması. ,
2. Okullardaki yöneticere yönelik olması,
3. Çatışma çözümüne yönelik olması.

Bu kriterler doğrultusunda bulunan tezler sistematik olarak categorize edilmiştir. İncelemeye katılan tezlerin koay gruplandırılabilmesi için Tablo 1'deki gibi kodlanmıştır.

Tablo 1. Tezlere atanan kodlar.

Kod	Künye	Kod	Künye	Kod	Künye	Kod	Künye	Kod	Künye
A1	Tan 2016	A6	Şengür 2018	A11	Güneş 2019	A16	Özcelik 2021	A21	Göçer 2021
A2	Maral 2016	A7	Çarıkçı 2018	A12	Özkara 2019	A17	Süter 2021		
A3	Şahin 2016	A8	Kurt 2019	A13	Arslan 2020	A18	Demirtaş 2021		
A4	Casiadi 2017	A9	Özel 2019	A14	Girgin 2020	A19	Korkmaz 2021		
A5	Yaylalı 2017	A10	Şimşek 2019	A15	Yüksel 2020	A20	Ören 2021		

Tablo 1, okul yöneticileri ve çatışma çözümü ile ilgili tezlerin kodlarını göstermektedir. Belirlenen 22 tezdten A14 kodlu Girgin (2020) tezi doktora tezi, diğer 21 tez ise yüksek lisans tezidir.

BULGULAR

Tezlerin Yayın Yılına Göre Dağılımı

Okul yöneticilerinin çatışma çözümünü araştıran tezlerin 2016-2021 yılları arasındaki dağılımı Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Yayınlanan araştırmaların yıllara ve türlerine göre dağılımı.

Yayın Yılı	Kod	Frekans
2016	A1, A2, A3	3
2017	A4, A5	2
2018	A6, A7	2
2019	A8, A9, A10, A11, A12	5
2020	A13, A14, A15	3
2021	A16, A17, A18, A19, A20, A21	6

Tablo 2'deki bilgilere göre, okul yöneticilerinin en fazla 6 tez ile 2021 yılında yapıldığı, yıllara göre düzenli bir dağılımın olmadığı söylenebilir. 2019 yılında 5 tez, diğer yıllarda ise 2 ya da 3 tez yayınlanmıştır.

Tez Araştırmalarının Yapıldığı Şehre Göre Dağılımı

Okul yöneticilerinin çatışma çözümünü araştıran tezlerin araştırıldığı şehre göre dağılımı Tablo 3’te sunulmaktadır.

Tablo 3. Tezlerin yürütüldüğü şehre göre dağılımı.

Şehir	Kod	Frekans
İstanbul	A1, A2, A3, A4, A8, A14, A16, A19, A20	9
Antalya	A9, A11, A21	3
Ankara	A17, A18	2
İzmir	A5	1
Elazığ	A6	1
Bilecik	A7	1
Rize	A10	1
Mersin	A12	1
Eskişehir	A13	1
Aydın-Denizli	A15	1
Kocaeli	A19	1

Tablo 3'teki bilgilere göre, yapılan araştırmaların en fazla 9 tez ile İstanbul’da uygulandığı, ardından Antalya’da 3 tezin, Ankara’da 2 tezin yürütüldüğü, diğer tezlerin ise farklı şehirlerde uygulandığı görülmektedir.

Araştırma Modeli ve Analiz Yöntemine Yönelik Bulgular

Okul yöneticilerinin çatışma çözümünü araştıran tezlerin yöntemine ve desenine/modeline göre dağılımı Tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Araştırmaların modeli ve türüne göre dağılımı.

Yöntem	Desen/Model	Kod	Frekans
Nitel	Durum Çalışması	A21	1
	Olgubilim	A9, A13	2
Nicel	Betimsel Tarama	A1, A4, A10, A18, A20	5
	İlişkisel Tarama	A1, A2, A3, A5, A7, A8, A11, A12, A16, A17, A19	11
Karma		A6, A14, A15	3

Tablo 4’teki bilgilere göre, en fazla nicel yöntemin ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı görülmektedir. Yapılan tezlerin 3 teizde nitel desen kullanılmış, bunlardan 2 tez olgubilim, 1 tez durum çalışması ile yürütülmüştür. Nicel yöntemde 16 tez yürütülmüş, bunlardan 11 tezin ilişkisel tarama modeli ile, 5 tanesi betimsel tarama modelinin uygulandığı görülmektedir. Karma yöntemle 3 tez yürütülmüştür.

Örneklem ve Çalışma Grubuna Yönelik Bulgular

Okul yöneticilerinin çatışma çözümünü araştıran tezlerin çalışma grubuna ya da örnekleme göre dağılımı Tablo 5’te sunulmaktadır.

Tablo 5. Çalışma grubu ya da örnekleme ilgili bulgular.

Çalışma Grubu/Örneklem	Kod	Frekans
Öğretmen	A4, A5, A7, A10, A12, A14, A16, A20	8
Okul Yöneticileri	A6, A9, A11, A17, A18, A19, A21	7
Yönetici Adayları	A6	1
Öğretmen ve Yönetici	A1, A2, A3, A8, A13, A15	6

Tablo 5'teki bilgilere göre, tezlerde 8 tezle en fazla öğretmen görüşünün alındığı ikinci olarak 7 tezle okul yöneticilerinin görüşlerinin alındığı görülmektedir. Hem öğretmen hem okul yöneticilerinin görüşlerini alan 6 tez vardır. 1 tezde ise ek olarak yönetici adaylarıyla da görüşme yapılmıştır.

Okul yöneticilerinin çatışma çözümünü araştıran tezlerin çalışma grubuna ya da örneklem aralığına göre dağılımı Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. Çalışma grubu ya da örneklem sayısına yönelik bulgular.

Örneklem Sayı Aralığı	Kod	Frekans
1-100	A6, A9, A13, A14, A15, A21	6
101-200	A8, A17, A18	3
201-300	A1, A10, A11, A19	4
301-400	A2, A3, A4, A7, A20	5
401-500	A5	1
501 ve üzeri	A12, A14, A15, A16	4

Tablo 6'daki bilgilere göre, örneklem ya da çalışma grupları 6 tezle en fazla 1-100 aralığında, ardından 300-400 sayı aralığındadır. Çalışmalar genellikle nicel olduğu için yüksek sayılı örneklem ağırlandı.

Araştırma Kapsamına Yönelik Bulgular

Okul yöneticilerinin çatışma çözümünü konu alan tezlerin kapsamı veya çatışma çözümüyle ilişkisi araştırılan diğer değişkenlere göre dağılımı Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7. Başlıkta konuya yaklaşımların dağılımı.

Araştırma Konusu	Kod	Frekans
Çatışma yönetme stillerinin belirlenmesi	A8, A10, A14, A15, A21, A22	6
Çatışma ve çatışma çözme algıları	A9, A13, A15	3
Liderlik stilleri	A2, A5, A19	3
Mizah tarzları	A17, A18	2
Problem çözme	A1	1
Sosyal zeka ve kişisel değişkenler	A3	1
İletişim becerileri	A4	1
Eylem öğrenme	A6	1
Duygusal emek	A7	1
Duygusal zeka yeterliliklerini iş yaşamında kullanma	A7	1
Benlik saygısı	A11	1
Okul kültürü	A12	1
Örgütsel sessizlik	A14	1
Stres kaynakları	A16	1
Dinleme becerileri	A20	1

Tablo 7'deki bilgilere göre, okul yöneticilerinin çatışma çözme yöntemleri 6 tezle en fazla araştırılmıştır. Örneklem çatışma ve çatışma çözümüne yönelik algısı 3 tezde araştırılmış, okul müdürlerinin çatışma çözüm yöntemleri ile liderlik stilleri arasındaki ilişkiyi inceleyen 3 tez, okul müdürlerinin çatışma çözümü ile mizah tarzları arasındaki ilişkiyi inceleyen 2 tez vardır. Ayrıca okul müdürlerinin çatışma çözüm yöntemleri ile ilişkisi araştırılan diğer değişkenler içinde problem çözme, sosyal zeka ve kişisel değişkenler iletişim becerileri, eylem öğrenme, duygusal emek, duygusal zeka yeterliliklerini iş yaşamında kullanma, benlik saygısı, okul kültürü, örgütsel sessizlik, stres kaynakları ve dinleme becerileri bulunmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, 2016-2021 yılları arasında YÖK Tez'de bulunan lisansüstü tezlerin sistematik taramasıyla, okul müdürlerinin çatışma yönetimiyle ilgili çalışmalara yönelik yapılan incelenmesini amaçlamaktadır. Böylece konuya üniversitelerin lisans üstü düzeyinde nasıl yaklaştığına ve hangi yönde çalışmalar yürüttüğüne ışık tutacağı, sonraki çalışmalara da rehberlik edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan tarama sonucunda "okul yöneticileri", "okul müdürleri", "çatışma", "çatışma yönetimi" gibi anahtar kelimeleriyle aramalar yapılmış ve belirlenen kriterlere uyan araştırmalar çalışmaya dahil edilmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda 2016-2021 yılları arasında okul yöneticilerinin çatışma yönetimi konusunu ele alan toplam 21 lisans üstü tez belirlenmiştir. Bu tezlerden yalnızca 1 tanesi doktora düzeyinde, 20 tanesi yüksek lisans düzeyindedir. Tezlerin yıllara göre dağılımı düzensiz olmakla birlikte en fazla çalışma 2021 yılında gerçekleştirilmiştir. Yine de genel olarak ilgili çalışmaların artış gösterdiği söylenebilir.

Çalışmalar en fazla İstanbul'da yürütülmüştür. Bu eğitim yönetiminin bölgesel olarak konuyla ilgili farklılıkları ortaya koymak açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu nedenle daha fazla bölgede saha araştırmalarının artırılması konunun tam olarak ortaya konması için önemli bulgular sağlayabilir.

Araştırmaların geneline bakıldığında önemli bir bölümünün nicel yöntemlerden ilişkiisel tarama modeliyle tasarlandığı belirlenmiştir. Bu konuyla ilgili farklı çalışmaların karşılaştırılması açısından avantajlar sağlamaktadır. Diğer taraftan ise Yıldırım ve Şimşek (2008) gibi araştırma yöntemleri ile ilgili kaynakların sağladığı birçok farklı yöntemin ortaya koyduğu değişik boyutlardan konuya yaklaşım geliştirilmesinin önüne geçmektedir. Örneklem ya da çalışma grubu için en fazla öğretmenlerle görüşülmüş, örneklem aralığı en yüksek olarak 1-100 aralığında olmakla birlikte nicel çalışmaların ağırlıkta olması nedeniyle yüzün üzerindeki değer aralıklarında dağılmış olarak daha fazla çalışma bulunmaktadır. Tüm bu veriler ışığında Çalık ve Sözbilir (2014) tarafından belirtilen kriterlere uygun olarak meta sentez çalışmaları yapılabilir. Nitel araştırmalar için ise konunun derinleştirmesinin yapılması için daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç vardır.

Araştırmaların kapsamı incelendiğinde okul yöneticilerinin çatışma çözme yöntemlerinin belirlenmesi ve ardından örneklemin çatışmaya ve okul müdürlerinin çatışma yönetimine yönelik algısı en fazla araştırılmıştır. Okul müdürlerinin çatışma çözüm yöntemleriyle ilişkisi olan değişkenlerden en fazla mizah yönü araştırılmış, diğer değişkenler genellikle birer tezde incelenmiştir. Bu değişkenlerle ve daha fazla değişkenle ilişkili çalışmaların artırılması, okul müdürlerinin çatışma yönetiminin etkisini araştırmak açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Arslan, G. (2020). Okul yöneticileri ve öğretmenlerin çatışma yönetimine ilişkin algıları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
2. Baron, R. A. (1990). Conflict in organizations. (Ed. K. R. Murphy ve F. E. Saal), Psychology in organizations (ss. 197-216), NJ: Erlbaum, Hillsdale.
3. Casiadi, S. (2017). Öğretmenlerin okul müdürlerinin iletişim becerileri ve çatışma yönetimi konusunda görüşleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
4. Çalık, M. & Sözbilir, M. (2014). "İçerik Analizinin Parametreleri". Eğitim ve Bilim, 39(174): 33-38.
5. Çarıkçı, E. (2018). Okul yöneticilerinin duygusal zekâ yeterliklerini iş yaşamında kullanma düzeyleri ile duygusal emek ve çatışmayı çözme stratejileri arasındaki ilişki (Bilecik İli örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
6. Demirtaş, K. (2021). İlkokul yöneticilerinin çatışma yönetimi stratejilerinin uyguladıkları liderlik stilleri ile ilişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
7. Girgin, S. (2020). Öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin çatışma yönetim tarzları ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
8. Göçer, O. (2021). Ortaokul müdürlerinin çatışmalara ilişkin görüşleri ve çatışma yönetimi stratejileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya.
9. Gümüşeli, A.Ş. (1994). "İzmir ortaöğretim okulları yöneticilerinin öğretmenler ile aralarındaki çatışmaları yönetme biçimleri". (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
10. Güneş, E.N.Ş. (2019). İlk ve ortaokul yöneticilerinin çatışma yönetimi stilleri ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
11. Koçel, T. (1998) İşletme yöneticiliği: Yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik-modern-çağdaş yaklaşımlar, Beta, İstanbul.
12. Korkmaz, G. (2021). Okul yöneticilerinin çatışma çözme ve dinleme becerileri arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
13. Kurt, E. (2019). İlkokul yöneticileri ile öğretmenler arasında yaşanan çatışmalar ve yöneticilerin uyguladıkları çözüm yolları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
14. Maral, M. (2016). Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile çatışma çözme stratejileri arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

15. Ören, D. (2021). Okul müdürü ile öğretmenler arası çatışmalarda yöneticiler tarafından kullanılan çatışma yönetim tarzlarının incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
16. Özçelik, A. (2021). Okul yöneticilerinin çatışma yönetim stratejileri ile mizah tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
17. Özel, H. (2019). Kadın okul yöneticilerinin iş-aile ve aile-iş çatışmalarına ilişkin algıları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
18. Özkara, E. (2019). Okul yöneticilerinin çatışma yönetim stratejileri ile okul kültürü arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
19. Özmen, F., & Aküzüm, C. (2010). “Okulların Kültürel Yapısı İçinde Çatışmalara Bakış Açısı Ve Çatışma Çözümünde Okul Yöneticilerinin Liderlik Davranışları”. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(2): 78-83.
20. Rahim, M.A. (2005). “Managing conflict in organizations”. (Ed. P. Fenn & R. Gameson), Construction conflict management and resolution, ss. 370-379, E & FN Spon, Taylor & Francis e-Library.
21. Süter, S. (2021). Okul yöneticilerinin stres kaynaklarının örgütsel çatışma yönetim stillerine etkisi: okul yöneticilerine yönelik bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
22. Şahin, S. (2016). Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin çatışma yönetimi stillerinin sosyal zekâ ve bazı kişisel değişkenlere göre incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
23. Şengür, D. (2018). Okul yöneticilerinin eğitiminde eylem öğrenmenin karar verme ve çatışma yönetme becerileri üzerindeki etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
24. Şimşek, N. (2019). İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin çatışma çözme stilleri hakkında öğretmen görüşleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
25. Tan, G. (2016). Okul yöneticilerinin çatışma yönetme stilleri ve problem çözme becerileri arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
26. Yaylalı, M. (2017). Anadolu lisesi öğretmenlerinin algılarına göre anadolu lisesi okul müdürlerinin liderlik stilleri ile kullandıkları çatışma yönetim stratejileri arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
27. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, (6. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
28. Yüksel, Y.M. (2020). Okul müdürlerinin çatışma yönetim stillerinin öğretmen motivasyonu açısından incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Sports SciencesVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1830-1839Arrival
28 July 2022Published
25 October 2022
Article ID 64782Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/smryj.64782>

How to Cite This Article
Şimşek, B., İşlen, T. & Dalay, Y. (2022). "Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Covid 19 Sürecinde Dijital Oyun Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1830-1839

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Covid 19 Sürecinde Dijital Oyun Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi

Study Of Digital Game Dependency Levels In The Covid 19 Process Of Physical Education And Sports School Students

Berzan ŞİMŞEK¹ Tayfun İŞLEN² Yalçın DALAY³

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat, Türkiye

² Doktora Öğrencisi Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor ABD, Muş, Türkiye

³ Doktora Öğrencisi Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor ABD, Aydın, Türkiye

ÖZET

Bu araştırma Batman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda Okuyan Öğrencilerin Dijital Oyun Bağımlılıklarının İncelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evreni 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Batman ilinde Batman Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Batman ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinden mail yoluyla gönderilen çevrimiçi anket çalışmasına gönüllü olarak katılım sağlayan 262 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler "kişisel bilgi formu" ile elde edilmiştir. Lemmans, Walkenburger ve Peter tarafından (2009) tarafından geliştirilen Ilgaz (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı Ölçeği (EİOBÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Veriler; ikili değişkenler için Mann Whitney U testi, ikiden fazla değişkenler ise Kruskal Wallis H testi ile analiz yapılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların oyun bağımlılığı ile kişisel özellikler arasında yapılan analiz sonucu yaş, cinsiyet, sınıf, bölüm, günlük oyun oynama saati, arkadaşlık kurma şekli değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ve katılımcıların oyun bağımlılık düzeyleri düşük olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Oyun Bağımlılığı, Öğrenci

ABSTRACT

This research was conducted to study Digital Game Dependencies of students at Batman University School of physical Education and Sports. The universe of the research consists of students studying at Batman University in the 2021-2022 academic year. The sample of the study is 262 students who voluntarily participate in the online survey study sent by mail from university students who studied in Batman in 2021-2022 academic year. As a data collection tool, information about the demographic characteristics of students was obtained with the "personal information sheet". For adolescents adapted to Turkish by Ilgaz (2015), developed by Lemmans, Walkenburger and Peter (2009), Gaming addiction Scale (EIOBO) was used. The SPSS 25.0 package program was used to analyze the data. The data was analyzed with the Mann Whitney U test for binary variables and more than two variables with the Kruskal Wallis H test. The study found that the participants' analysis of game dependency and personal characteristics showed statistically significant differences in age, gender, class, chapter, day-to-day playtime, how to build friends, and that the participants' levels of game dependency were low.

Keywords: Addiction, Game addiction, Student

GİRİŞ

Oyun oynamak her yaştan insanın temel isteklerinden birisidir. İnsanlığın varlığı kadar eski olduğu varsayılan oyun, tüm kültür ve medeniyetlerde bulunmaktadır (Adanır, 2016). Oyunlar çocukların işidir. Çocukların işi olan oyunlar, uzun bir zaman boyunca yetişkin bireyler tarafından eğlenmek ve zaman kaybı olarak görülmüştür. Bilhassa oyunlar, mükemmel bir öğrenme ortamı sunmaktadır (Aral, 2000; Tuğrul, 2013). Oyun tanımlamaları ile ilgili birçok fikir ortaya atılmıştır. Bu tanımlamaların ortak noktaları, oyunların çocukların yaşamlarındaki en değerli ve önemli bir uğraş olmasıdır (Hacıosmanoğlu, 2007). Oyunlar çocukların temel ihtiyaçları (beslenme, bakım, uyku vb.) gibidir.

Oyun, çocuk ve yetişkin bireylerin arzularını yaparak yapmış olduğu, kuralların ya da kuralların olmadığı, bir hedef doğrultusunda olan veya hedef doğrultusunda olmayan, çocukların bütün gelişim gösterebileceği alanların temelini oluşturan öğrenim süreçlerindedir (Baykoç Dönmez, 1992). Freud çocukların zihinsel sağlıklarını "oynamak ve sevmek" olarak tanımlamaktadır. Çocuklar ile iletişim ve etkileşim kurmak en kolay oyun yolu ile olur (Tarhan ve Nurmedov, 2013). Schiller oyunu, "kişinin üst seviyedeki ideallerini ve hedeflerini gerçekleştirebileceğine imkan sağlayan" olarak tanımlar. Bireyler oyunlara eğilimli biri olarak dünyaya gelmektedir. Oyunlar, bireylerin gelişim göstermeleri için elzemdir ve oyun araç gereçlerin yerlerini farklı araç gereçler dolduramamaktadır. İlgi, öğrenmek ve hayal etmek, tecrübelerini oyunlarda yaşayan çocukların oyunları, yıllar içerisinde değişim göstermiştir. Günümüze bakıldığında sokakta oynanan oyunlar ve oyuncaklar yerlerini elektronik cihazlar ile oynanan çeşitli oyunlara bırakmıştır. Çocukların elektronik cihazlar ile fazla vakit harcaması, çocukların gelişimlerinde sorunlar yaşanmasına sebebiyet verebilmektedir. Günümüz oyuncakları ise çocuklar ve yetişkinlerin toplumdaki görevleri, terbiye seviyelerini ve görgü kanunlarının kabullenilmesine yönelik olmadığı, sürekli tüketme psikolojisi durumunu bireylere ve yetişkinlere aşılmasına yönelik bir değişim gösterildiği görülmektedir. Bu nedenle sistem, çocukları bir kazanç olarak görmektedir (Elkind, 2011). Bir eşya ya da karakter önce ekranlarda filmler, çizgi filmler, reklamlar olarak

gösterilmekte, sonra bu eşyanın ya da karakterin, çocuklar üzerine yönelik araç ve gereçleri satılmakta (oyuncaklar, defterler, kalemler, saatler, kıyafetler, tokalar, ayakkabılar, çantalar vb.) aileler de bu araç ve gereçleri almaktadır.

Günümüz teknolojisindeki hızlı gelişimler neticesinde günümüz çocukları oyunlar, oyun eşyaları ve oyun partnerleri değişim göstermiştir (Tuğrul ve ark., 2014). Oyun kavramına ilişkin çocukların ve ergen bireylerin düşünce tarzları da eskiye göre farklılaşma göstermiştir. Çocukların oyunlara ilişkin düşünsel imgeleri günümüzde; oyunların yaşam dolu oldukları, temel gereksinim olduğu, farklı bir dünya olduğu, boşa geçen zamanı değerlendiren bir aktivite olduğu, oyun bağımlılığı yapabildiği, eğlendirerek mutlu ettiği, dinlendirme, rahatlatma, eğitime yoluyla çocukları geliştirdi ve mücadeleyi öğrettiği yönündedir (Metin-Aslan ve ark., 2015). Bebek, çocuk ve ergen bireyler elektronik çağın bir bileşeni olarak büyümektedir (Lauricella ve ark., 2014). Günümüz bebekleri ve çocukları, hangi oyunları tercih edecekleri konusunda reel oyunlar ile elektronik oyunların arasında kalarak tercih yapmakta zorladıkları için ikisini de oynamaktadırlar; ergen ve yetişkin bireyler oyunları, genelde elektronik oyun olarak oynamaktadır.

Elektronik oyunlar, bireylerin en çok tercih ettiği, boşa geçen zamanı değerlendirme aktivitesidir (Griffiths, 2010). Bazı Avrupa ülkeleri arasında yapılan bir çalışmada elektronik oyunlar 6 ile 16 yaş aralığındaki çocuk ve ergen bireylerin en çok tercih etmekte oldukları etkileşimi olan medya aracıdır (Fromme, 2003). UNICEF'in 2017 senesinde yayın olarak sunduğu "Dijital Dünyada Çocuklar" raporlarına göre çocukların internet ağını yetişkin bireyler kadar kullandığını tespit etmiştir. İnternet ortamında ise çocukların en çok yapmakta oldukları aktiviteler içerisinde "elektronik oyunlar oynamak" bulunmaktadır. Türkiye'de oyun bağımlılığı üzerine yapılan çalışmalar oldukça azdır. Türkiye nüfusunun %29'unu 0 ile 17 yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır. İlk olarak çocuklar, ergenler ve gençler olmak üzere Türkiye'deki birçok kişi elektronik oyunlar ile küçük yaşlarda tanışmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2013 senesinde yapmış olduğu bir çalışmaya göre Türkiye'deki 6 ile 10 yaş aralığındaki bireylerin bilgisayar kullanma başlangıç yaşları 6; 11 ile 15 yaş aralığındaki kişilerin bilgisayar kullanma başlangıç yaşları 10 olduğu tespit edilmiştir. İnternet ağını kullanma yaşı ise ortalama 9 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2013). Bilgi iletişim teknolojisinin içerisine doğan ve erken yaşlardan itibaren bilgi iletişim teknolojisini kullanmaya başlayan, bu nedenle teknolojik araç ve gereçlerle elektronik oyunlar oynamakta olan çocuk ve ergen bireyler bağımlılık konusu hakkında bilinçlendirilmeleri önem arz etmektedir. Bağımlılık unsuru teşkil eden bir madde bulunmamasına rağmen davranış olarak oyunların da bağımlılık yapabildiğine, kötü sonuçlar oluşturabileceğine ve oyun bağımlılığının davranış bağımlılıklardan biri olabileceğine ait bilgilerin ve konuların önemlerine yönelik araştırmalara gereksinim vardır. Yapılan bu çalışmada, beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin covid 19 sürecinde dijital oyun bağımlılık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır.

- ✓ Üniversite öğrencilerinin oyun bağımlılığı düzeyleri nasıldır?
- ✓ Yaş
- ✓ Cinsiyet
- ✓ Sınıf
- ✓ Bölüm
- ✓ Günlük oyun oynama süresi
- ✓ Haftalık oyun oynama
- ✓ Arkadaşlık kurma şekli
- ✓ Daha önce twitch yayınları izleme değişkenine göre Oyun bağımlılık düzeyleri arasında istatistiki açıda anlamlılık var mıdır?

YÖNTEM

Yapılan araştırma Batman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda eğitim görmekte olan öğrenci katılımcıların dijital oyun bağımlılıklarının belirlenmesi amacı ile yapılmaktadır. Çalışmanın yöntem bölümünde araştırma modeli, evreni ve örneklem büyüklüğü, dataların elde edilme süreçleri ve dataların istatistiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Araştırma Modeli

Yapılan çalışma da nicel çalışma yöntemlerinden betimsel nitelikte tarama modeli kapsamında yapılandırılmıştır. Bu model var olan durumları, oldukları şekliyle betimlemeyi amaç edinen bir yaklaşımdır. (Karasar, 2015).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın araştırma grubunu 2021-2022 yılı Batman Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri oluşturmuştur.

Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada öğrencilere ölçek formları Google Formlar aracılığıyla gönderilmiş ve katılım sağlamada gönüllü olmak esas alınmıştır. Toplam da 262 kişiye ulaşılmış ve analizler için 262 anket formları değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada dataların toplanması için kullanılan anket iki kısımdan oluşmaktadır. ilk kısımda demografik bilgiler, ikinci kısımda Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı Ölçeği oluşturmuştur.

Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı Ölçeği

Lemmans, Walkenburg ve Peter (2009) tarafından geliştirilen Ilgaz (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı Ölçeği (EİOBÖ) 21 madde ve 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Belirginlik, tolerans geliştirme, ruh hali değişikliği, geri çekilme, nüks etme, çevredekilerle çatışma ve problem yaşama şeklindeki 7 kriterin her biri için 3 madde geliştirmişlerdir. Ölçek “Asla (1), Nadiren (2), Bazen (3), Sıklıkla (4) ve Çok Sık (5)” olarak 5’ li likert tipinde derecelendirilmiştir. Yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının sonucunda 21 maddelik ölçeğin ve kısaltılmış 7 maddelik sürümünün yüksek seviyede geçerliliğe ve güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür. Ölçekten alınan en düşük puan 9, en yüksek puan 45’dir. Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı ölçeği Cronbach alfa değeri 0,890 olduğu tespit edilmiştir.

Veri Analizi

Dataların analizi için SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. İstatistiki bakımdan, frekans analizi, güvenilirlik katsayısı hesaplamaları analiz edilmiştir. Analizlerin yapıldığı aşamada %95 güven aralığına göre analizler yapılmıştır. Datalar; ikili değişkenler için Mann Whitney U testi, ikiden fazla değişkenler ise Kruskal Wallis H testi ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Demografik Değişkenler

Değişkenler	f	%
Yaş	17-20 yaş	21,8
	22-24 yaş	48,9
	25-28 yaş	18,7
	29 yaş ve üzeri	10,7
Cinsiyet	Kadın	30,5
	Erkek	69,5
Sınıf	1. sınıf	31,3
	2. sınıf	24,0
	3. sınıf	10,3
	4. sınıf	17,9
	Mezun	16,4
Bölüm	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	22,5
	Antrenörlük Eğitimi	32,1
	Spor Yöneticiliği	30,5
	Spor Yöneticiliği iö	14,9
Günlük Oyun Oynama Süresi	0-2 saat	79,4
	3-5 saat	15,6
	6 saat ve üzeri	5,0
Arkadaşlık kurma şekli	Sosyal çevre	60,7
	Dijital ortam	3,8
	Her ikiside	35,5
Toplam	262	100

Tablo 1’e göre öğrencilerin büyük kısmının 22-24 yaş katılımcılardan (%48,9) oluşmaktadır. Kendi kategorilerinde en çok değere sahip olan değişkenler; erkek katılımcılar (%69,5); 2. Sınıf öğrencileri (%24,0); spor yöneticiliği öğrencileri (%30,5); günlük 0-2 saat oyun oynayanlar (%79,4); haftalık 1-2 gün oyun oynayanlar (%64,9); sosyal çevre aracılığıyla arkadaşlık kuranlar (%60,7) katılımcılardan oluşmaktadır.

Tablo 2. Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçek	Cronbach Alpha Katsayısı
Belirginlik	,868
Dayanıklılık	,837
Durum Değiştirme	,847
Gerçek Çekilme	,744

Nüksetme	,844
Çatışma	,786
Sorunlar	,714
Oyun Bağımlılığı	,949

Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı Ölçeği iç tutarlılığının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen güvenilirlik analizinde belirginlik alt boyutu Cronbach's Alpha değerinin 0,868; Dayanıklılık alt boyutunda 0,837; Durum Değiştirme alt boyutunda Cronbach's Alpha değerinin 0,847;Geri Çekilme alt boyutunda ,744; Nüksetme alt boyutunda ,844; Çatışma alt boyutunda ,786; Sorunlar alt boyutunda ise ,714 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar SSBÇB ölçeğinin güvenilir olduğu göstermektedir.

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı Değerler

Değişkenler	Min	Max	$\bar{x}$	Ss
Belirginlik	3,00	15,00	5,6756	2,81309
Dayanıklılık	3,00	15,00	6,1832	2,88423
Durum Değiştirme	3,00	15,00	7,4389	3,24038
Geri Çekilme	3,00	15,00	5,6145	2,67675
Nüksetme	3,00	15,00	5,1908	2,74208
Çatışma	3,00	15,00	4,9695	2,41781
Sorunlar	3,00	15,00	5,5687	2,62486
Oyun Bağımlılığı	21,00	102,00	40,6412	16,07672

Katılımcıların Oyun Bağımlılığı değerlendirildiğinde düşük düzeyde olduğu görülürken ($\bar{x}=40,64$) tüm alt boyutların ise puan ortalamalarının düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	p	Statistic	df	p
Oyun Bağımlılığı	,111	262	,000	,927	262	,000

Veri setine, uygulanan normallik testi sonucu Kolmogorov-Smirnov testine göre anlamlı farklılık düzeyi 0,05'den küçük olduğundan daların normal dağılım sergilemediği görülmekte (Tablo 4) ve analizler için parametrik olmayan testler uygulanmıştır.

Tablo 5. Oyun Bağımlılığının Yaş Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek	Boyutları	Yaş	N	Sıra Ortalaması	Ki-kare Değeri	df	p
Belirginlik		⁽¹⁾ 17-20 yaş	57	129,75	2,024	3	,567
		⁽²⁾ 22-24 yaş	128	133,34			
		⁽³⁾ 25-28 yaş	49	138,52			
		⁽⁴⁾ 29 yaş ve üzeri	28	114,36			
Dayanıklılık		⁽¹⁾ 17-20 yaş	57	132,70	3,590	3	,309
		⁽²⁾ 22-24 yaş	128	127,68			
		⁽³⁾ 25-28 yaş	49	147,78			
		⁽⁴⁾ 29 yaş ve üzeri	28	118,02			
Durum Değiştirme		⁽¹⁾ 17-20 yaş	57	140,56	6,517	3	,089
		⁽²⁾ 22-24 yaş	128	130,36			
		⁽³⁾ 25-28 yaş	49	141,68			
		⁽⁴⁾ 29 yaş ve üzeri	28	100,46			
Geri Çekilme		⁽¹⁾ 17-20 yaş	57	125,32	7,007	3	,072
		⁽²⁾ 22-24 yaş	128	131,75			
		⁽³⁾ 25-28 yaş	49	151,67			
		⁽⁴⁾ 29 yaş ve üzeri	28	107,63			
Nüksetme		⁽¹⁾ 17-20 yaş	57	135,63	6,930	3	,074
		⁽²⁾ 22-24 yaş	128	133,75			
		⁽³⁾ 25-28 yaş	49	139,74			
		⁽⁴⁾ 29 yaş ve üzeri	28	98,39			
Çatışma		⁽¹⁾ 17-20 yaş	57	126,15	6,138	3	,105
		⁽²⁾ 22-24 yaş	128	138,16			
		⁽³⁾ 25-28 yaş	49	136,77			
		⁽⁴⁾ 29 yaş ve üzeri	28	102,71			
Sorunlar		⁽¹⁾ 17-20 yaş	57	131,38	4,537	3	,209
		⁽²⁾ 22-24 yaş	128	133,75			
		⁽³⁾ 25-28 yaş	49	140,98			
		⁽⁴⁾ 29 yaş ve üzeri	28	104,88			
Oyun Bağımlılığı		⁽¹⁾ 17-20 yaş	57	132,39	6,112	3	,106
		⁽²⁾ 22-24 yaş	128	132,96			
		⁽³⁾ 25-28 yaş	49	144,29			
		⁽⁴⁾ 29 yaş ve üzeri	28	100,61			

*P<0.05

Tablo 5'e bakıldığında Dijital oyun bağımlılığı ile yaş değişkeni arasında yapılan analiz sonucuna göre ölçek toplam ve tüm alt boyutlara bakıldığında istatistik bakımından farklılık bulunamamıştır (p>0,05).

Tablo 6. Oyun Bağımlılığının Cinsiyet Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıralama Toplamı	U Değeri	z	p
Belirginlik	Kadın	80	112,65	9012,00	5772,000	-2,713	,007*
	Erkek	182	139,79	25441,00			
Dayanıklılık	Kadın	80	116,78	9342,00	6102,000	-2,116	,034*
	Erkek	182	137,97	25111,00			
Durum Değiştirme	Kadın	80	109,44	8755,00	5515,000	-3,147	,002*
	Erkek	182	141,20	25698,00			
Geri Çekilme	Kadın	80	111,69	8935,00	5695,000	-2,884	,004*
	Erkek	182	140,21	25518,00			
Nüksetme	Kadın	80	125,58	10046,00	6806,000	-,887	,375
	Erkek	182	134,10	24407,00			
Çatışma	Kadın	80	123,10	9848,00	6608,000	-1,251	,211
	Erkek	182	135,19	24605,00			
Sorunlar	Kadın	80	107,39	8591,00	5351,000	-3,493	,000*
	Erkek	182	142,10	25862,00			
Oyun Bağımlılığı	Kadın	80	110,15	8812,00	5572,000	-3,025	,002*
	Erkek	182	140,88	25641,00			

Tablo 6'a bakıldığında Oyun Bağımlılığı ile cinsiyet değişkeni arasında yapılan analiz sonucuna göre nüksetme ve çatışma puanları dışında tüm değişkenlerde istatistik açısından anlamlı farklı bulunmuştur ($p < 0,05$). Belirginlik, dayanıklılık, durum değiştirme, geri çekilme, sorunlar alt boyutları ve ölçek toplamalarında erkek katılımcıların puan ortalamalarının kadın öğrencilerden daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre de oyun bağımlılık seviyeleri kadın öğrencilerden daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 7. Oyun Bağımlılığının Sınıf Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Sınıf	N	Sıra Ortalaması	Ki-kare Değeri	df	p	Fark
Belirginlik	(1)1. sınıf	82	115,66	5,968	4	,202	-
	(2)2. sınıf	63	143,68				
	(3)3. sınıf	27	134,13				
	(4)4. sınıf	47	133,94				
	(5)Mezun	43	139,55				
Dayanıklılık	(1)1. sınıf	82	109,40	12,896	4	,012*	2,5>1
	(2)2. sınıf	63	144,75				
	(3)3. sınıf	27	146,93				
	(4)4. sınıf	47	127,21				
	(5)Mezun	43	149,22				
Durum Değiştirme	(1)1. sınıf	82	121,95	2,039	4	,729	-
	(2)2. sınıf	63	137,17				
	(3)3. sınıf	27	138,54				
	(4)4. sınıf	47	135,05				
	(5)Mezun	43	133,09				
Geri Çekilme	(1)1. sınıf	82	116,82	5,336	4	,255	-
	(2)2. sınıf	63	133,56				
	(3)3. sınıf	27	142,13				
	(4)4. sınıf	47	143,65				
	(5)Mezun	43	136,51				
Nüksetme	(1)1. sınıf	82	117,89	6,722	4	,151	-
	(2)2. sınıf	63	130,31				
	(3)3. sınıf	27	128,22				
	(4)4. sınıf	47	142,84				
	(5)Mezun	43	148,86				
Çatışma	(1)1. sınıf	82	107,32	14,709	4	,005*	4,5>1
	(2)2. sınıf	63	136,40				
	(3)3. sınıf	27	137,50				
	(4)4. sınıf	47	145,97				
	(5)Mezun	43	150,86				
Sorunlar	(1)1. sınıf	82	107,30	14,465	4	,006*	5>1
	(2)2. sınıf	63	133,60				
	(3)3. sınıf	27	151,96				
	(4)4. sınıf	47	142,77				
	(5)Mezun	43	149,42				
Oyun Bağımlılığı	(1)1. sınıf	82	111,13	8,832	4	,065	-
	(2)2. sınıf	63	137,87				
	(3)3. sınıf	27	141,43				
	(4)4. sınıf	47	140,86				
	(5)Mezun	43	144,53				

*P<0.05

Tablo 7'e bakıldığında Oyun Bağımlılığı ile sınıf değişkeni arasında yapılan analiz sonucuna göre dayanıklılık, çatışma ve sorunlar alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamsal farklılık tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Gruplar arası farklılaşmanın tespiti amacıyla yapılan analiz sonucu dayanıklılık alt boyutunda 2. Sınıf ve mezun öğrencilerin puanları 1. Sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu; çatışma alt boyutunda 4. Sınıf ve mezun öğrencilerin puanları 1. Sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu; sorunlar alt boyutunda mezun öğrencilerin puanları 1. Sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Oyun Bağımlılığının Bölüm Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Bölüm	N	Sıra Ortalaması	Ki-kare Değeri	df	p
Belirginlik	(1) Öğretmenlik	59	133,52	1,974	3	,578
	(2) Antrenörlük	84	130,79			
	(3) Yöneticilik	80	137,61			
	(4) Rekreasyon	39	117,45			
Dayanıklılık	(1) Öğretmenlik	59	147,35	4,543	3	,208
	(2) Antrenörlük	84	125,95			
	(3) Yöneticilik	80	132,55			
	(4) Rekreasyon	39	117,32			
Durum Değiştirme	(1) Öğretmenlik	59	129,38	2,464	3	,482
	(2) Antrenörlük	84	130,89			
	(3) Yöneticilik	80	140,39			
	(4) Rekreasyon	39	117,78			
Geri Çekilme	(1) Öğretmenlik	59	144,22	3,379	3	,337
	(2) Antrenörlük	84	133,18			
	(3) Yöneticilik	80	121,22			
	(4) Rekreasyon	39	129,73			
Nüksetme	(1) Öğretmenlik	59	150,03	5,518	3	,138
	(2) Antrenörlük	84	122,33			
	(3) Yöneticilik	80	129,63			
	(4) Rekreasyon	39	127,04			
Çatışma	(1) Öğretmenlik	59	152,23	7,095	3	,069
	(2) Antrenörlük	84	124,75			
	(3) Yöneticilik	80	121,91			
	(4) Rekreasyon	39	134,35			
Sorunlar	(1) Öğretmenlik	59	148,01	4,072	3	,254
	(2) Antrenörlük	84	128,09			
	(3) Yöneticilik	80	123,40			
	(4) Rekreasyon	39	130,49			
Oyun Bağımlılığı	(1) Öğretmenlik	59	144,45	2,494	3	,476
	(2) Antrenörlük	84	127,93			
	(3) Yöneticilik	80	130,11			
	(4) Rekreasyon	39	122,46			

* $P < 0,05$

Tablo 8'e bakıldığında Oyun Bağımlılığı ile bölüm değişkeni arasında yapılan analiz sonucuna göre ölçek toplam ve tüm alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamsal bir farklılaşma bulunmamıştır ($p > 0,05$). Sonuca göre ise katılım sağlayanların okudukları bölümleri fark etmeksizin oyun bağımlılık düzeyleri aynı seviyede olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 9. Oyun Bağımlılığının Günlük Oyun Oynama Saati Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Günlük Oyun Saati	N	Sıra Ortalaması	Ki-kare Değeri	df	p	Fark
Belirginlik	(1) 0-2 saat	208	113,56	57,263	2	,000*	2,3>1
	(2) 3-5 saat	41	194,72				
	(3) 6-8 saat	12	215,67				
Dayanıklılık	(1) 0-2 saat	208	116,52	40,504	2	,000*	2,3>1
	(2) 3-5 saat	41	180,61				
	(3) 6-8 saat	12	212,42				
Durum Değiştirme	(1) 0-2 saat	208	114,55	50,249	2	,000*	2,3>1
	(2) 3-5 saat	41	190,28				
	(3) 6-8 saat	12	213,63				
Geri Çekilme	(1) 0-2 saat	208	119,17	26,637	2	,000*	2>1
	(2) 3-5 saat	41	178,44				
	(3) 6-8 saat	12	174,00				
Nüksetme	(1) 0-2 saat	208	120,20	24,912	2	,000*	2,3>1
	(2) 3-5 saat	41	166,99				
	(3) 6-8 saat	12	195,29				
Çatışma	(1) 0-2 saat	208	119,21	27,847	2	,000*	2,3>1
	(2) 3-5 saat	41	174,99				
	(3) 6-8 saat	12	185,08				
Sorunlar	(1) 0-2 saat	208	118,26	31,336	2	,000*	2,3>1
	(2) 3-5 saat	41	176,12				
	(3) 6-8 saat	12	197,67				

Oyun Bağımlılığı	(1) 0-2 saat	208	113,76	54,381	2	,000*	2,3>1
	(2) 3-5 saat	41	193,43				
	(3) 6-8 saat	12	216,58				

*P<0.05

Tablo 9'a göre Oyun Bağımlılığı ile Günlük Oyun Oynama Saati değişkeni arasında yapılan analiz sonucuna göre ölçek toplam ve tüm alt boyutlarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir fark bulunmuştur(p<0,05). Gruplar arası farklılığın tespiti amacıyla yapılan analiz sonucu belirginlik, dayanıklılık, durum değiştirme, nüksetme, çatışma, sorunlar ve ölçek toplam puanında 3-5 saat ve 6-8 saat günlük oyun oynayan katılımcıların puanlarının günlük olarak 0-2 saat oyun oynayan katılımcılardan yüksek olduğu; geri çekilme alt boyutunda ise 3-5 saat günlük oyun oynayan katılımcıların puanlarının günlük olarak 0-2 saat oyun oynayan katılımcılardan yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Oyun Bağımlılığının Arkadaşlık Kurma Şekli Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Arkadaşlık Kurma	N	Sıra Ortalaması	Ki-kare Değeri	df	p	Fark
Belirginlik	(1) Sosyal çevre	159	116,14	17,171	2	,000*	3>1
	(2) Dijital ortam	10	156,35				
	(3) Her ikisinde	93	155,09				
Dayanıklılık	(1) Sosyal çevre	159	118,19	12,849	2	,002*	3>1
	(2) Dijital ortam	10	151,10				
	(3) Her ikisinde	93	152,15				
Durum Değişirme	(1) Sosyal çevre	159	117,59	13,832	2	,001*	3>1
	(2) Dijital ortam	10	156,15				
	(3) Her ikisinde	93	152,62				
Geri Çekilme	(1) Sosyal çevre	159	123,65	4,986	2	,083	-
	(2) Dijital ortam	10	157,65				
	(3) Her ikisinde	93	142,11				
Nüksetme	(1) Sosyal çevre	159	123,57	7,368	2	,025*	2>1
	(2) Dijital ortam	10	177,30				
	(3) Her ikisinde	93	140,13				
Çatışma	(1) Sosyal çevre	159	123,60	7,673	2	,022*	3>1
	(2) Dijital ortam	10	180,00				
	(3) Her ikisinde	93	139,80				
Sorunlar	(1) Sosyal çevre	159	122,49	6,797	2	,033*	3>1
	(2) Dijital ortam	10	165,50				
	(3) Her ikisinde	93	143,25				
Oyun Bağımlılığı	(1) Sosyal çevre	159	118,43	12,735	2	,002*	3>1
	(2) Dijital ortam	10	170,65				
	(3) Her ikisinde	93	149,63				

*P<0.05

Tablo 10'e baktığımızda oyun bağımlılığı ile arkadaşlık kurma şekli değişkeni arasında yapılan analiz sonucuna göre geri çekilme alt boyutu dışında ölçek toplam ve tüm alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamsal bir farklılaşma tespit edilmiştir (p<0,05). Gruplar arası farklılığın tespiti amacıyla yapılan analiz sonucu belirginlik, dayanıklılık, durum değiştirme, çatışma, sorunlar ve ölçek toplam puanlarında hem sosyal çevre hem de dijital ortam (Her ikisinde) aracılığıyla arkadaşlık kuranların puanlarının sosyal çevre ile arkadaşlık kuran katılımcılardan yüksek olduğu; nüksetme alt boyutunda ise dijital ortam ile arkadaşlık kuran katılımcıların sosyal çevre ile arkadaşlık kuran katılımcılardan yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Gerçekleştirilen bu çalışmaya katılan katılımcıların demografik değişkenleri sonuçlarına göre katılımcıların çoğunluğunu yaş değişkenine göre 22-24 yaş katılımcılar oluşturduğu görülmektedir. Kendi kategorilerinde en çok değere sahip olan değişkenler; cinsiyet değişkenine göre erkek katılımcılar, sınıf değişkenine göre 2. Sınıf öğrencileri, bölüm değişkenine göre spor yöneticiliği öğrencileri, günlük oyun oynama değişkenine göre günlük 0-2 saat oyun oynayanlar, arkadaşlık kurma değişkenine göre sosyal çevre aracılığıyla arkadaşlık kuran katılımcılardan oluşmaktadır. Çalışmaya katılan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrenci gruplarının yaş değişkeni incelendiğinde Dijital oyun bağımlılığı ile yaş değişkeni arasında yapılan analizler sonucuna göre ölçek toplam ve tüm alt boyutlarda istatistiksel açıdan anlamsal bir farklılık bulunmamıştır.

Öztekin, Kavan, Dündar ve Meriç (2021) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin korona virüs salgını sürecindeki dijital oyun bağımlılıklarının incelenmesi sonucunda üniversitede öğrenim gören öğrencilerin olduğu yaş aralığı değişkeni açısından elektronik oyunlar bağımlılık seviyeleri arasında istatistiksel açıdan bir farklılık yoktur. Literatürdeki bu çalışmalar araştırmamızın bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Bülbül, Tunç ve Aydil (2018) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinde oyun bağımlılığı kişisel özellikler ve başarı ile ilişkisi incelenmesi sonucunda elektronik ortamlarda, oyunlar ile tanışma yaşları bakımından kümeler arasında istatistiksel olarak anlamlılık olduğu görülmektedir. Alan yazında yapılan bu çalışmalarda araştırmamızın bulgularını desteklememektedir. Bunun nedeni çalışmada farklı bir yöntem kullanıldığı düşünülmektedir.

Çalışmaya katılan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrenci katılımcıların cinsiyet değişkenine bakıldığında, oyun bağımlılığı ölçeği ile cinsiyet değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında nüksetme ve çatışma puanları dışında belirginlik, dayanıklılık, durum değiştirme, geri çekilme, sorunlar, oyun bağımlılığı alt boyutlarına göre istatistik bakımından anlamsal bir fark bulunmuştur. Dijital oyunları erkek bireylerin daha fazla ilgi göstermesi, merak etmesi, dijital oyunları daha fazla oynaması ve katılım gösterdiği söylenebilir.

Bülbül, Tunç ve Aydil (2018) tarafından yapılan çalışmada üniversitede öğrenim gören katılımcılarda oyun bağımlılığı kişisel nitelikler ve başarı ile ilişkisi incelenmesi sonucunda cinsiyet ile dijital oyun bağımlılığı ilişkisi arasında anlamsal fark olduğu görülmektedir. Göldağ (2018) tarafından yapılan çalışmada lise öğrencilerinin elektronik oyunlar bağımlılığı seviyelerinin demografik özelliklerine göre analizi sonucunda kadın ve erkek öğrencilerin elektronik oyunlar bağımlılığı seviyeleri arasında istatistiki bakımdan farklılık olduğu saptanmıştır. Literatürdeki bu çalışmalar araştırmamızın bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Çalışmaya katılan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin sınıf değişkeni incelendiğinde oyun bağımlılığı ölçeği ile sınıf değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına göre dayanıklılık, çatışma ve sorunlar alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamsal farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların sınıf seviyeleri arttıkça dijital oyun bağımlılıklarında artış olduğu bunun nedeni ise öğrencilerin pandemi nedeniyle yaşanan sosyal hayat kısıtlamaları olduğu söylenebilir.

Tekindal ve Çalışkan'ın (2016) tarafından yapılan çalışmada üniversite okuyan 1. sınıf öğrencileri ile yapılan araştırmada savaş ve strateji oyunları oynayan öğrencilerin; macera, zeka ve mantık oyunları oynayan öğrencilere göre daha çok çevrimiçi oyun bağımlısı oldukları sonucuna varılmıştır. Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular bu çalışmayı desteklemektedir.

Arslan, Bardakçı (2020) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin elektronik oyunlar bağımlılığı seviyelerinin iletişim becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi sonucunda öğrencilerin öğrenim görmüş oldukları sınıf düzeyine göre istatistik bakımından farklılaşma olduğu görülmektedir. Arslan (2019b) tarafından yapılan çalışmada Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrenci katılımcıların iletişim becerileri ve öz-yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi sonucunda sınıf düzeyi ile iletişim becerisi arasında anlamsal farklılık görülmediği tespit edilmiştir. Öztekin, Kavan, Dünder ve Meriç (2021) tarafından yapılan çalışmada üniversitede öğrenim gören öğrencilerin korona virüs salgın sürecindeki elektronik oyun bağımlılık düzeylerinin incelenmesi sonucunda salgın sürecinde sınıf düzeyi değişkeninin elektronik oyunlar bağımlılığı seviyelerinin etkisi üzerinde istatistiki açıdan anlamlı farklılaşma görülmektedir. Bunun nedeni çalışmada farklı bir yöntem kullanıldığı düşünülmektedir.

Çalışmaya katılım sağlayan Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrenci katılımcıların bölüm değişkeni incelendiğinde oyun bağımlılığı ölçeği ile bölüm değişkeni arasında yapılan analizler sonucuna göre ölçek toplam ve tüm alt boyutlarda istatistik açıdan bir fark bulunmamıştır. Bulgular neticesinde katılımcıların okudukları bölümleri fark etmeksizin oyun bağımlılık düzeyleri aynı seviyede olduğu sonucuna ulaşıldığı söylenebilir.

Orak, Üzüm ve Yılmaz (2021) tarafından yapılan çalışmada eğitim-öğretim gördükleri bölümler ile elektronik oyun bağımlılığı puanları incelenmesi sonucunda eğitim-öğretim gördükleri bölümler ile elektronik oyun bağımlılığı puanları arasında anlamsal farklılaşma tespit edilmiştir. Bilge ve diğ. (2018) yaptığı araştırmada Spor Bilimleri Fakültesi'nde eğitim gören öğrencilerin başka fakültelerde eğitim-öğretim gören öğrencilere göre dijital oyun bağımlılığı puanlarının anlamsal seviyede daha fazla olduğu görülmektedir. Başka bir çalışmada ise Bekar (2018) tarafından yapılan çalışmada Spor bilimleri Fakültesi öğrencilerinin katılımı olmamış olsa bile; Teknoloji Fakültesi katılımcılarının dijital oyun bağımlılığı düzeylerinin Eğitim, İletişim, İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi ile Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu öğrenci katılımcılara nazaran daha yüksek seviyede görüldüğü sonucuna varılmıştır. Bunun nedeni çalışmalarda farklı bir örneklem kullanıldığı düşünülmektedir. Literatür taraması sonuçlarında elde edilen bulgular bu araştırma ile benzerlik göstermemektedir.

Bu araştırmada beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin Günlük Oyun Oynama Saati değişkeni incelendiğinde Oyun Bağımlılığı ile Günlük Oyun Oynama Saati değişkeni arasında yapılan analiz sonucuna göre tüm alt boyutlarında istatistiksel bakımdan anlamlı farklılık görülmektedir. Belirginlik, dayanıklılık, durum

değiştirme, nüksetme, çatışma ve sorunlar alt boyutlarında 3 ile 5 saat ve 6 ile 8 saat günlük oyun oynayan katılımcıların günlük olarak 0-2 saat oyun oynayan katılımcılardan yüksek olduğu; geri çekilme alt boyutunda ise 3-5 saat günlük oyun oynayan katılımcıların günlük olarak 0-2 saat oyun oynayan katılımcılardan yüksek olduğu görülmektedir. Günlük yaşamın büyük bir bölümünün dijital ortamda vakit geçirdiklerinden dolayı olduğu düşünülmektedir.

Kaya (2021) tarafından yapılan çalışmada adolesan bireylerde elektronik oyun bağımlılığının bazı sosyodemografik değişkenlere göre incelenmesi, dijital oyunlar bağımlılığı gün içerisinde kaç saat elektronik oyunlar oynandığı değişkenine göre farklılık durumunu incelemek için yapılan Anova testi sonucunda tüm boyutlar için anlamsal farklılaşmaya rastlanmıştır. Alan yazında elde edilen sonuçlar bu çalışma ile örtüşmektedir.

Karataş (2021) tarafından yapılan çalışmada pandemi sürecinde spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin dijital oyun bağımlılıklarının incelenmesinde çalışmaya katılım sağlayan katılımcıların çatışma, yoksunluk ve arayış ile duygu değişimi ve dalma seviyelerinin haftalık antrenman yaptıkları süreler göre istatistiki açıdan anlamsal farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular bu çalışmayı desteklemektedir.

Çalışmaya katılım sağlayan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin arkadaşlık kurma şekli değişkeni incelendiğinde oyun bağımlılığı ile arkadaşlık kurma şekli değişkeni arasında yapılan analiz sonucuna göre geri çekilme alt boyutu dışında tüm alt boyutlarında istatistik açıdan farklılık olduğu tespit edilmiştir. Belirginlik, dayanıklılık, durum değiştirme, çatışma ve sorunlar alt boyutlarında anlamlı farklılaşma görülmektedir. Hem sosyal çevre hem de dijital ortam (Her ikiside) aracılığıyla arkadaşlık kuranların dijital ortam ile arkadaşlık kuran katılımcılardan yüksek olduğu; nüksetme alt boyutunda ise dijital ortam ile arkadaşlık kuran katılımcıların sosyal çevre ile arkadaşlık kuran katılımcılardan yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Pandemi sürecinden dolayı daha fazla ev ortamında, bilgisayar, telefon, tablet gibi elektronik aletlerle vakit geçirdiklerinden dolayı dijital ortamda daha fazla arkadaşlık kurdukları ve zaman geçirdikleri söylenebilir.

Karataş (2021) tarafından yapılan çalışmada pandemi sürecinde Spor Bilimleri Fakültesi öğrenci katılımcıların elektronik oyunlara bağımlılıklarının incelenmesinde çalışmaya katılım gösteren katılımcıların aşırı odaklanma ve erteleme ile duygu değişimi ve dalma seviyelerinin eğitim gördükleri bölümlere göre istatistiki açıdan anlamsal düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Fakat çatışma, yoksunluk ve arayış seviyelerinin eğitim-öğretim görülen bölümlere göre istatistiki bakımdan anlamsal düzeyde farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular bu çalışma ile örtüşmektedir.

Sonuca bakıldığında Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu katılımcıların pandemi sürecinde dijital oyun bağımlılıklarının çeşitli demografik değişkenlerine göre dijital oyun bağımlılık düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise katılımcıların dijital ortamda daha fazla zaman geçirdikleri ve dijital oyunlara bağlı kaldıkları düşünülmektedir.

Öneriler

- ✓ Üniversitelerde öğrencilere dijital oyun bağımlılığının olumsuz etkileri ile ilgili öğrencilere eğitimler verilmelidir.
- ✓ Dijital oyun bağımlılığıyla ilgili seminerler düzenlenmeli ve bilgiler verilmelidir.
- ✓ Oyun bağımlısı olan öğrenciler için psikolojik destekler verilmeli ve olumsuz etkilerin önüne geçilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Adanır, A., Özatalay, E., Doğru, H. (2016). Oyuna Adanmış Yaşam: Bir Olgu Sunumu Üzerinden İnternet Oyun Oynama Bozukluğuna Kısa Bir Bakış. Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 20(2): 85-90.
2. Aral, N. (2000). Çocuk Gelişiminde Oyunun Önemi. Çağdaş Eğitim, 25(265), 15-17.
3. Arslan, A. (2019b). "Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve Öz Yeterlik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi" Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(1), 146-173. DOI: 10.7822/omuefd.491548
4. Bardakçı, S. & Arslan, A. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılıklarının Sosyal Kaygı Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 50 (230), 899-922. DOI: 10.37669/milliegitim.710703
5. Baykoç, Dönmez N. (1992). Oyun Kitabı. Esin Yayınevi: İstanbul.

6. Bekar, T. (2018). Üniversite öğrencilerinde teknoloji ile ilgili bağımlılıklar ve ilişkili faktörler. Yayımlanmamış Uzmanlık tezi, T.C. Pamukkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Denizli.
7. Bilge, A., Beğli, Y., Yılmaz, D., Manap, G. ve Korkmaz, Y. (2018). “Üniversite Öğrencilerinde Patolojik İnternet ve Oyun Kullanımının İncelenmesi” Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 34(3),14-23.
8. Bülbül, H., Tunç, T. ve Aydil, F. (2018). “Üniversite Öğrencilerinde Oyun Bağımlılığı: Kişisel Özellikler ve Başarı İle İlişkisi”. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(3), 97-111.
9. Elkind, D. (2011). Oyunun Gücü (Çev.: Onur, B.), İmge Kitabevi, Ankara. s.:15-95.
10. Fromme, J. (2003). Computergames as a part of children’s culture. Game Studies, 3(1), <http://www.gamestudies.org/0301/frommeadresinden> Erişim tarihi: 07.02.2022
11. Göldağ, B. (2018). “Lise Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılık Düzeylerinin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi”. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(1), 1287-1315.
12. Griffiths, Md. (2010). Aloma: Revista De Psicologia [Computer Game Playing And Social Skills: A Pilot Study]. Ciències Del'educació I De L'esport, 27, 301-310.
13. Hacıosmanoğlu, M. (2007). Oyun Terapisi (1. Baskı). Kurtiş Matbaa, İstanbul.
14. Ilgaz, H. (2015). Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama Çalışması. İlköğretim Online, 14(3). DOI: 10.17051/io.2015.75608
15. Karasar, N. 2015. Araştırmalarda Rapor Hazırlama (19. Basım). Nobel Yayınları, ISBN: 978-605-542615-6, İstanbul, 152 s.
16. Karataş, B. (2021). “Pandemi Sürecinde Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılıklarının İncelenmesi”. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 23(2), 195-207. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunibesyo/issue/63280/946943>
17. Kaya, A. (2021). “Ergenlerde Dijital Oyun Bağımlılığının Bazı Sosyodemografik Değişkenlere Göre İncelenmesi”. Yeni Medya Elektronik Dergisi, 6(1), 1-12. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejnm/issue/67647/952181>
18. Lauricella Ar, Cingel Dp, Blackwell C, Wartella E, Conway A. (2014). The Mobile Generation: Youth And Adolescent Ownership And Use Of New Media. Communication Research Reports, 31(4), 357–364.
19. Metin Aslan Ö, Sümer Me, Taşkın Mh, Emil B (2015). Sokaktan bilgisayara metaforlarla oyun yolculuğu: Lise öğrencilerin oyun kavramı ile ilişkin metaforları. Electronic Turkish Studies, 10(11): 1165-1182.
20. Orak, M. E., Üzüm, H. ve Yılmaz, E. (2021). “Üniversite Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılığı Düzeylerinin Belirlenmesi”. Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6(2),279-293. DOI: 10.25307/jssr.961293
21. Öztekin, A., Kavan, N., Dündar, M. ve Meriç, İ. (2021). “Üniversite Öğrencilerinin Koronavirüs Salgını Sürecindeki Dijital Oyun Bağımlılıklarının İncelenmesi”. Asya Studies, 5(18), 109-119. DOI: 10.31455/asya.990464
22. Tarhan N, Nurmedov S. (2013). Bağımlılık. İstanbul: Timaş Yayınları.
23. Tekindal, M. & Çalışkan, B. (2016). Üniversite 1. Sınıf Öğrencilerinin Çevrimiçi Oyun Oynama ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi: Hacettepe Üniversitesi İİBF Örneği. Ufku Ötesi Bilim Dergisi, 16(1), 1-26 Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uobild/issue/42561/513019>
24. Tuğrul B. (2013). Okul Öncesi Öğretmenliği, Çocukta Oyun Gelişimi (Edit. N. Aral) (1. Basım). Ankara: Alan Bilgisi Yayınları.
25. TÜİK (2013). 06-15 yaş grubu çocuklarda bilişim teknolojileri kullanımı ve medya. Erişim Adresi: [<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15866>]. Erişim Tarihi: 24/04/2019.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Fashion DesignVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1840-1855Arrival
29 July 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64818Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64818>**How to Cite This Article**
Aksakal, M. & Koç, F. (2022). "Erzurum Ve Bayburt Yöresi Erkek Giysileri Ve Bir Zanaatkâr Abacı Ustasının Üretim Hikâyesi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1840-1855

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Erzurum Ve Bayburt Yöresi Erkek Giysileri Ve Bir Zanaatkâr Abacı Ustasının Üretim Hikâyesi¹

Erzurum And Bayburt Region Men's Clothes And The Production Story Of A Craftsman Abacı

Mukadder AKSAKAL¹ Fatma KOÇ² ¹ Öğr.Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Dinar Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, Afyon, Türkiye² Prof.Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Moda Tasarımı Bölümü, Ankara, Türkiye

ÖZET

Giyim kuşam bir toplumun sosyal ve kültürel yaşam içerisindeki gelenek ve göreneklerini gösteren maddi kültür öğeleridir. Anadolu'nun her bölgesi kendine özgü giyim kuşam biçimlerine sahiptir. Bu çeşitlilik zengin kültür varlığının göstergesidir. Ancak farklı bölgelerde olmalarına karşın yakın illerin giyimlerinde biçimsel ve kullanım benzerlikleri görülmektedir. Bu duruma örnek olarak Erzurum ve Bayburt yöresi erkek giysilerini vermek mümkündür. Bu iki il farklı bölgelerde olmalarına karşın kültürel özellikleri benzerdir. Bu benzerlik erkek giysilerine de yansımıştır. Günümüzde farklı nedenlere bağlı olarak yöresel giysiler değişikliğe uğrayarak biçim ve fonksiyonlarını değiştirmeye ve günlük kullanımdan kalkmaya başlamıştır.

Erzurum ve Bayburt yöresinde gazeki, gömlek, yelek, kuşak ve zıgva (zıvga) gibi parçalardan oluşan erkek giysilerinin kesim, süsleme ve terzilik aşamaları aynı olup sadece renk farklılığı görülmektedir. Bu giysiler yörede "abacı" adı verilen esnaflar tarafından dikilmektedir. Yoğun el işçiliği gerektirdiği, zaman ve maliyetinin yüksek olması nedeniyle bu alanda çalışan terziler neredeyse yok denecek kadar azdır. Gömlek üzerine giyilerek kullanılan "çift kapaklı açık yakalı yeleklerin" ve pantolon olarak kullanılan "zıgva (zıvga)" yöreye ait teknik ve süsleme açısından özel bir üretim yöntemi bulunmaktadır.

Bu çalışma; Erzurum ve Bayburt yöresi erkek halk giyiminin önemli bir giysisi olan "çift kapaklı yeleklerin" ve "zıgvanın geçmiş ve günümüzdeki yöresel özelliklerinin belirlenmesi, Yusuf Yurttaş tarafından üretilen yapılan bu giysinin kesim, dikim, süsleme ve terzilik uygulamalarının kayıt altına alınarak belgelendirilmesi amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Çalışma maddi ve manevi pek çok kültürel değere sahip olan Türk halk giyim kuşamının, belgelenmesi, kültürel mirasın korunması, yaşatılması, tanıtılması, geleceğe aktarılması, ilgili literatüre katkıda bulunarak kaynak oluşturması ve bu konuda yapılan ilk çalışma olması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum-Bayburt, Yusuf Yurttaş, kıyafet, zıgva- çift kapaklı yelek, terzi, gelenek

ABSTRACT

Clothing is the material culture items that show the traditions and customs of a society in the social and cultural life. Each region of Anatolia has its own unique clothing styles. This diversity is an indicator of rich cultural existence. However, although they are in different regions, there are formal and usage similarities in the clothing of the nearby provinces. As an example for this situation, it is possible to give men's clothes in Erzurum and Bayburt regions. Although these two provinces are in different regions, their cultural characteristics are similar. This similarity is also reflected in men's clothing. Today, depending on different reasons, local clothes have begun to change, changing their form and functions, and getting out of daily use.

In Erzurum and Bayburt regions, the cutting, ornamentation and tailoring stages of men's clothes, which consist of pieces such as gazeki, shirt, vest, belt and zıgva (zıvga), are the same, but only color differences are seen. These clothes are sewn by the tradesmen called "abacı" in the region. Tailors working in this field are almost non-existent, as it requires intensive handwork, time and cost. There is a special production method in terms of local technique and ornamentation of "double capped open collar vests" used on shirts and "zıgva" (zıvga) used as trousers.

This work; It was planned and carried out to document the past and limited local examination of capped vests and "pitch", which is an important interest in men's folk wear in Erzurum and Bayburt regions, cutting this target made by Yusuf Yurttaş, sewing, planned and recording targeting of tailoring practices. It is important that Turkish design, which has many tangible and intangible values, should be documented, promote the product, keep it alive, create the first reference in the literature and have this character.

Keywords: Erzurum-Bayburt, Yusuf Yurttaş, clothing, zıgva-double cap vest, tailor, tradition

GİRİŞ

Giysiler bir toplumun kültürünün gerçek bir yansıması olarak görülmektedirler. Dış görünürlüğü ilk göstergesi olan giysiler, bir toplumun kültürel yapısı, adet, gelenek ve görenekleri, dini inançları ve yaşam şekilleri hakkında bilgi verebilecek önemli kaynaklar arasında yer alır. Halk giysileri halk kültüründen etkilenecek şekillendiği için, halkın kültür yapısını ve dokusunu yansıtmada konusunda önemli bilgiler verir. Maddi kültür öğesi olan giysilerimiz, ait olduğu kültürün özellikleri ile bütünleşerek bulunduğu bölgenin değerlerini geleceğe aktarma konusunda önemli rol üstlenmiş, halkın gelenekleri doğrultusunda geliştirdikleri kültürel varlıklardır. Geum (1995) toplumun kültür birikimi ile oluşturulan halk giyim kuşamlarının biçimlendirilmesindeki etkenlerin başında doğallık, köklü kimlik, inanca dayalı uygulamaların ve geleneklerin etken olduğunu belirtmiştir. Geum'un söz konusu sınıflaması değerlendirildiğinde gelenekli toplumların her bir biriminde farklı giysi biçimlerinin, süsleme özelliklerinin ve kuşanma usulleri bir araya getirildiğinde

¹ Bu çalışma "Erzurum Yöresi Halk Giyiminde Kullanılan Çift Kapaklı Erkek Yelekleri" başlığıyla (04.05.2017 -06.05.2017) , VIII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinliklerinde bildiri olarak sunulmuş ve ilgili bölüm bu çalışmaya revize edilerek dâhil edilmiştir.

sayılamayacak kadar çok giyinme biçimi ile karşılaştığı muhakkaktır. Bu zenginlik giysi biçimlerinin çeşitlenmesinin yanı sıra bu giysilerin üretim biçimlerinde de etkili olmuştur.

Toplumların üretmiş oldukları geleneksel giysiler ülkeler arasında farklılık gösterdiği gibi aynı ülkenin bölgeleri arasında hatta ilçeleri arasında dahi farklılıklar göstermektedir. İnsanların giyinme şekilleri buldukları toplumun kültürel değerleri ile biçimlenerek diğer toplumlardan ayırıcı özelliklere sahip olmaktadır (Koç, Koca ve Kaya Durmaz, 2013:48). Horn ve Gurel (1981:3), giyinmeyi "günlük yaşamın en kişisel unsurlarından biri olan ve aynı zamanda bir dönemin kültürel kalıplarının gömülü olduğu sosyal aktivitelerin bir ifadesidir" şeklinde açıklarken giysilerin ait olduğu toplumun kültürel alt yapılarını öne çıkartan önemli kanıtlar olarak kullanılabilceğini belirtmişlerdir.

Aynı bölgede yaşayan insanların aynı formlara sahip giysiler giyerek yaşadıkları bölgenin gelenekleri, coğrafi özellikleri gibi birçok benzer özelliği yansıttıklarını söylemek mümkündür. Gelenekli toplumlarda giysiler ile onların kuşanma biçimlerine ilişkin değerler toplumsal kimliğin belirginlik kazanmasında önemli bir sembolüdür. Bölgeler, şehirler, köyler, yöreler, etnik gruplar, arasındaki ayrışmayı ve benzerlikleri, sahip oldukları etnokültürel yapılarını vb. pek çok niteliklerini toplum fertleri söz konusu giysiler ve giyinme biçimlerini kullanarak bedenleri üzerinde taşırlar ve kültürel kimliği görünür hale getirirler (Koç ve Koca,2019: 224). Kültür, her alan için, bireylerin yaratıcılığı yerleşik biçimleri yeniden şekillendirir, bazen kabul edilebilir olduğu düşünülen sınırların ötesine geçer. Bu çabalardan genel olarak kabul edilebilir yeni formlar ortaya çıkar (Eicher and Tonye: 29). Erzurum ve Bayburt yöresi erkek giysileri kültürel değerlere batılı giysi özelliklerinin kabulü ile değişime uğramış ancak geleneksel özellikleri de üzerinde taşıyan kendine özgü nitelikleri içinde barındıran bir giysi biçimi ve kullanım üslubu oluşturulmuştur. Söz konusu giysiler geleneğin bazı değerlerini üzerlerinde taşıırken Osmanlı Devletindeki düzenlemeler ve Cumhuriyet Devrimleri ile gerçekleştirilen kıyafet değişimlerinden de etkilenecek bölgeye has bir giysi biçimi ve kullanım üslubu gelişmiştir.

Sultan II. Mahmut tarafından başlatılan reformlar Osmanlı modernleşmesinin dönüm noktası olarak kabul görmektedir. Söz konusu modernleşme sürecinde giysiler ile giyinme usullerinde de değişim gerçekleştirilmesi ön görülmüştür. 1839' da Tanzimat Fermanının ilanı ile Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısında köklü değişiklikler yapılmıştır. Ferman daha sonra yapılacak modernleşme için gerekli olan zorunlu temeli kurmuştur (Aktel, 1998: 183). Türk halkının kılık kıyafetteki asıl değişim, Cumhuriyet döneminde her yönüyle Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat kendisinin planladığı ve tatbik ettiği bir çağdaşlaşma hareketi ile başlamıştır (Koca, 2012:10). 25 Kasım 1925'te çıkarılan bir yasayla fes ve diğer gelenekli giyim kuşam usulleri kanunlarla yasaklanmıştır. Erkek giysileri ile ilgili çıkan bu kanunlar kadın giyiminde daha yavaş seyreden ve kendi kendine gerçekleşen modernleşme sürecinin erkeklerde çok hızlı ve birden bire gerçekleşmesine neden olmuştur. Yapılan reformlar ve çıkartılan kanunlar özellikle yöresel erkek giyimi ile ilgili ürünler ve bunların kullanım alanlarını kısıtlamış yok denecek kadar azalmıştır. Günümüzde üretimi de dâhil olmak üzere varlığını sürdüren Erzurum ve Bayburt ili erkek giysileri yöre halkının bölgesel kimliğini tanımlayabilecek göstergeleri üzerinde taşıyabilen karakteristik niteliklere sahip olma özelliğini önemli ölçüde karşılayarak benzersizlik kazanmıştır. Anadolu'da sadece Erzurum ve Bayburt yöresinde kullanılan bu erkek giysileri hem biçim hem kullanım hem de üretim teknikleri açısından kendine ait özellikleri ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

Bu çalışma; Erzurum ve Bayburt yöresi erkek halk giyiminin önemli bir giysisi olan "çift kapaklı yeleklerin" ve "zığvanın geçmiş ve günümüzdeki yöresel özelliklerinin belirlenmesi, Yusuf Yurttaş tarafından üretimi yapılan bu giysinin kesim, dikim, süsleme ve terzilik uygulamalarının kayıt altına alınarak belgelendirilmesi amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırma maddi ve manevi pek çok kültürel değere sahip olan Türk halk giyim kuşamının, belgelenmesi, kültürel mirasın korunması, yaşatılması, tanıtılması, geleceğe aktarılması, ilgili literatüre katkıda bulunarak kaynak oluşturması ve bu konuda yapılan ilk çalışma olması açısından önemlidir. Ayrıca yöresel terzilik uygulamalarının analiz sonucunda tespit edilen uygulamaların tasarımcılara kaynak oluşturması ve kaybolan değerlerin belgelendirilmesi gerekliliği açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Erzurum ve Bayburt çevresinde erkeklerin kullandığı gömlek, yelek, gazeki ve zığva gibi parçaların birleşimi ile oluşan yöresel erkek giyiminin önemli bir parçası "çift kapaklı açık yakalı yelekleri" ile "zığva (zıvga)" olarak bilinen arkası pilili pantolonların diğer yörelerde kullanılan örneklerinden farklılık gösteren üretim ve kullanım özelliği bulunmaktadır. Bu giysilerin yöresel değerleri ve kullanım özellikleri ile terzilik uygulamalarının kayıt altına alınması amacı ile yapılan bu betimsel araştırmada, öncelikle konu ile ilgili literatür taranmıştır. Bu çalışmada betimleyici ve yorumlayıcı bir yaklaşım olarak nitel yöntem izlenmiştir. Nitel yöntem, toplumsal olayları betimlemeyi, açıklamayı ya da, onları anlamaya yönelik öğeleri, ortaya

koymayı amaçlar (Armağan, 1983:2). Bu çalışmada bir yörede kullanılan giysi özelliklerinin üretim ve kullanım değerleri örnek bir çalışma ve geçmişe dayalı görsel materyaller ile kaynak kişilerin bilgileri birleştirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma iki aşamadan oluşmaktadır. Öncelikle araştırmacılar tarafından Erzurum ve Bayburt ili ve çevresinde bu giysiyi kullanan, daha önceki yıllarda kullanmış veya kullanımına şaht olmuş kaynak kişiler ile iletişime geçilmiş ve ilgili literatür ile birleştirilerek giysinin geçmişte kullanımı ve günümüzdeki durumu açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra, giysinin üretimini yapan zanaatkâr usta terzi Yusuf Yurttaş'a ulaşılmış ve çift kapaklı açık yakalı yekek ile zığva olarak bilinen pantolonun üretilmesinde kullanılan yöresel üretim yöntemleri ve tekniklerin kayıt altına alınabilmesi için araştırmacılar tarafından giysi inceleme ve gözlem formu hazırlanmıştır. Üretim sürecinin analizinin yapılabilmesi ve yöresel uygulamaların tespiti için Yusuf Yurttaş tarafından üretilen bir adet yekek ile zığvanın tüm üretim aşamaları ile süsleme yöntemleri fotoğraflanmış bazı detayların çizimleri yapılmış ve üretim sürecine dâhil olan aşamaların ne olduğu, nasıl yapıldığı ve neden böyle kullanıldığı gibi sorulara yanıt arayarak detaylandırılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Erzurum ve Bayburt yöresel erkek giysileri gömlek(içlik), yekek, zığva ve gazeki (ceket) olmak üzere dört temel parçası bulunmaktadır. Giysiyi tamamlayan aksesuar olarak kullanılan en önemli giysi parçası başa giyilen ahmediye adı verilen fes, bele takılan şal kuşak ile gümüş köstekli, saat ve kola takılan pazubent ve mendildir. İçlik olarak kullanılan gömlek, dik yakalı, yaka kısmı kruvaze kapamalı, kol ve manşetleri biyelidir. Gömleğin, yaka kruvaze parçasına ve manşetlere süsleme amaçlı düz dikiş makinesinde sırıma işlemi yapılmaktadır. Kruvaze parçasına verev motifler, manşetlerinde ise yöresel motifler kullanılmaktadır. Gömleğin dikim aşamaları standart gömlek dikim aşamaları ile benzer olduğu için bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Gömlek üzerine kola süs olarak takılan, içinde muska veya yazılı bir süre bulunan kol bağı pazubent takılmaktadır. Gazeki adı verilen üste giyilen ceketler çok önceleri kullanılırken günümüzde kullanımdan kalkmıştır, bu nedenle üretimi yapılmamaktadır.

Erzurum ve Bayburtta “*abacı*” olarak bilinen zanaatkâr yöresel terziler, bu giysileri uzun yıllar kendilerine ait yöntemleri kullanarak üretmişlerdir. Usta çırak ilişkisi ile zaman içerisinde aktararak günümüze kadar gelen “*abacı*” ustalarının sayıları giderek azalmış ve günümüzde sadece Yusuf Yurttaş yöresinin tek abacı ustası olarak kendi olanakları ile mesleğini sürdürmeye çalışmaktadır. Bulut (1984:9)' un Erzurum folkloru üzerine yapmış olduğu çalışmasında “*Erzurum'da 50 yıl öncesine kadar Kavaflar Çarşısında 100' e yakın abacı olduğunu, yöresel giysilerin günlük yaşamda kullanımı zaman içerisinde değerini yitirmeye başlayınca abacılık mesleğini icra eden ustaların giderek azaldığını*” belirtmiştir. Günümüzde Erzurum ilinde Erzurum ve Bayburt yöresi erkek giysilerinin dikimini yapan Abacı Ustası Yusuf Yurttaş'a dönemin Erzurum Palandöken ilçe belediye başkanı Orhan Bulutlar tarafından “*Recep Tayyip Erdoğan Kültür Merkezinde*” halk oyunları giysilerinin yöresel özelliklerini öne çıkartarak sürdürülebilir kılmak amacı ile “*Geleneksel Giysi Atölyesi*” kurulması ve giysilerin üretiminin yapılması sağlanmıştır.

Halk kültürünün önemli halkalarından birisini teşkil eden giysiler günümüzde gerek müzik ve hareket gerekse giyim kuşamıyla bünyesinde maddi, manevi kültür öğelerini üzerinde barındıran “*çift kapaklı açık yakalı yekekler*” ile “*zığva*” adı verilen pantolonların günümüzde yöre halkı tarafından kullanımı yok denecek kadar azdır. Ancak bu giysiler genellikle halk oyunları giysisi, özel gün veya yöresel halk kültürünün icra edildiği gecelerde kostüm amaçlı olarak kullanıldığı araştırmacılar tarafından yörede yapılan tarama sonucunda tespit edilmiştir.

Erzurum ve Bayburt Yöresi Çift Kapaklı Erkek Yekekleri ve Zığva

Erzurum ve Bayburt erkek halk giyiminde kullanılan “*çift kapaklı açık yakalı yekekler*” ile “*zığva*” kullanım biçimi, yapım teknikleri ve üzerine yüklenen anlamlar açısından değerlendirildiğinde benzersizlikle tanımlayabileceğimiz karakteristik özelliği olan giysi parçaları olarak karşımıza çıkar. Atılcan'ın (1991:101) yapmış olduğu çalışmasında gömlek, pantolon, gazeki ile yekeğin ve diğer aksesuarların takım olarak giysi bütünlüğü içerisinde kullanılan Erzurum- Bayburt erkek giyiminde “*çift kapaklı ve açık yakalı yekekler*”, ve “*çift kapaklı dik yakalı yekekler*” olmak üzere iki tür yekek kullanımının mevcut olduğunu, belirlemiştir. Çift kapaklı dik yakalı yekeklerin genellikle esnafar tarafından tercih edildiğini, günümüzde bu yekeklerin kullanımının neredeyse terk edildiğini belirtmiştir.

Görsel 1: Erzurum erkek halk giyimi (çift kapaklı yelek-zığva)

Görsel 2-3: Erzurum erkek giyimi ve başlığı (ahmediye başlık) (KK3 fotoğraf albümü)

Görsel 4-5: Bayburt erkek halk giyimi ve başlığı (ebaniye) (KK4 fotoğraf albümü)

Genellikle çuha kumaştan yapılan erkek yelekleri gömlek üzerine giyilir ve “gazeki” adı verilen ceket ile alt bedene giyilen “zığva” olarak adlandırılan pantolonlar ile birlikte kullanılır. Yeleğin etek uçları zığvanın belinin içine gelecek şekilde yerleştirildikten sonra zığvanın uçkuruna sıkıştırılır ve üzerine bel kuşağı bağlanır, üzerine mendil takılır ve köstekli saat ile birlikte kullanılır (KK1). Erzurum yöresinde köstekli saat boyundan geçirilerek kullanılır (Gör.1). Bayburt yöresinde ise yelek cebine asılarak kullanılmaktadır (Gör4-5). 25 Kasım 1925’te ilan edilen kıyafet devrimi öncesinde Erzurum’da erkekler yöresel giysileri ile birlikte başa “dalfes” adı verilen fesler kullanılmış ve fesin etrafına “Amame, Abaniye, Ahmediye, Kefiye” isimleri verilen ince kumaşlardan hazırlanan sarıklar sarılarak yandan bir ucunu omuzlara bırakarak kullanılmışlardır (Gör. 2-4). Bayburt yöresinde biçimleri aynı olan bu başlıklar “Keçe Külah” ve “Fes Ebaniye” olarak isimlendirilmiştir. Başlıklar Türkiye Cumhuriyeti’nin benimsediği giysi formlarına paralel olarak kullanımdan kalkmıştır (Gör.3). Uzun bir süre giysi ile birlikte kullanılabilen uygun bir başlık bulunamaması nedeni ile Erzurum yöresi erkek giyimi başlık kullanılmadan giyilebilen ender yörelerimizden biri olarak kabul görmüştür (KK 2). Ancak günümüzde kültürel giysi bütünlüğünün korunması amacı ile Erzurum ve Bayburt yörelerinde tekrar başlık kullanılmaya başlanmıştır.

Anadolu ve çevresi halk giyiminde bölgesel giysi özellikleri açısından hem erkek hem kadınlar tarafından üst bedene giyilerek kullanılan, yörelerde yaygın olarak “yelek” adı ile bilinen kolsuz üstlükler farklı şekillerde ve katmanlarda içe veya dışa giyilerek kullanım yeri bulabilmiş özellikli bir giysi parçasıdır (Koç ve Koca,2015:516). Günümüzde erkek halk giysiler çok az kişi tarafından kullanılmakta ve üretilmektedir. Diğer bir değişle yok olma sınırına dayanmıştır. Atılcan, (1991: 89) çalışmasında “Erzurum ili erkek halk giysileri olan “gazeki, gömlek, yelek ve zığva” “abacı” adı verilen esnaflar tarafından dikilir ve bu giysilerde kullanılan kumaşların büyük bir kısmı saf koyunyününden eğrilen ipliklerle tezgâhlarda dokunarak elde edildiğini” belirtmiştir.

Erzurum ve Bayburt ilinde erkekler tarafından kullanılan “çift kapaklı açık yakalı erkek yelekleri” yöresel özellikleri üzerinde taşıyan benzersiz bir giysi çeşidi olarak karşımıza çıkmıştır. Yusuf Usta (2019: KK1) yeleklerde kullanılan kumaşların özelliklerini ve renklerini şu şekilde açıklamıştır. “Bu yeleklerin eskiden yapılanları koyunyününün elde eğrilerle üretilen iplikler ile el tezgâhlarında dokunan kumaşlardan dikilirdi. Bu kumaşlar genellikle kahverengi, siyah lacivert ve gri renklerde olurdu, günümüz uygulamalarında ise Erzurum’da sadece lacivert Bayburt’ta ise siyah renk yünlü kumaşlar kullanılmaktadır”.

Çift kapaklı açık yakalı erkek yelekleri kolsuz, boyu bel ile kalça düşüklüğü hattı arasında, ön kapaması soldan sağa doğru kruvaze olacak şekilde kapanmaktadır. Arka beden ön bedene göre daha geniş olarak kesilmekte ve

yan dikiş öne doğru kup oluşturacak şekilde kaydırılarak dikilmektedir. Kol altında kup çizgisi üzerine her iki tarafa da aplike cep yerleştirilmiştir. Ceplerin üzeri yöresel motifler kullanılarak işlenmiştir. “V” şeklinde açılan yakanın çevresine floş iplikle elde örülerek oluşturulan (eski örnekleri ipek ipliklerden yapılırdı) kaytanlar sıralı olarak 7-8 cm. yana yana dizilerek yaka ucuna kadar yerleştirilmiştir. Yerleştirilme yapılırken yaka ucunda daha geniş omuzlara doğru daha dar olarak yapılmakta, arka yaka çevresine yapılmamaktadır. Klapanın her iki kenarına ön ortasına paralel olacak şekilde kaytan geçirilmiş ve kaytanların kenarlarına ilikler yerleştirilmiştir. Klapanın açık olan kenarına kapamayı sağlamak için yörede “zigil” adı verilen ve mumlu ayakkabı bağcığından elde örülerek yapılan düğmeler dikilmiştir. Yeleğin arka kol kenarlarından roba biçimi verecek şekilde “koçboynuzu” adı verilen motif kaytan ile yapılmaktadır bu süsleme motifleri ön yaka kenarına da işlenmektedir. Yeleğin üzerinde kullanılan tüm detaylar ve çeşitli örme teknikleri ile farklı şekillerde biçimlendirilirken el işçiliği kullanılmaktadır.

Görsel 6: Çift kapaklı açık yakalı erkek yelek ön ve arka görünüm

Çizim 1: Çift kapaklı açık yakalı erkek yelek ön ve arka görünüm (Çizim, Aksakal, M.)

Anadolu'nun diğer bölgelerinde "Zıpka, Zıvka" olarak bilinen dar paçalı giysi Erzurum yöresinde “Zığva” Bayburt yöresinde ise “Zıvga” olarak söylenmektedir. Türkçe sözlükte zıpka: "Karadeniz kıyısı halkının giydiği dar paçalı potur" olarak tanımlanmıştır (hptt://www.tdk.gov.tr.). Sezen (1994: 275) zığvayı, uçkurlu, beli bol, arkası torba şeklinde pililer ile kaplı, siyah ipek kaytan süs olarak kullanılır şeklinde açıklamıştır. Birçok yörede kullanılan zığvalar (zıpka, zıvka, zıvga) yörenin şartlarına, kültür ve geleneklerine göre şekillenmiştir. Erzurum yöresinde "güngörmez zığva, doğramalı zığva ve kadı biçimi zığva" olmak üzere üç çeşit zığva kullanılmıştır. Bu zığva çeşitlerinden günümüzde halk oyunlarında kullanılan "Doğramalı zığva" dır. Doğramalı denilmesinin sebebi ise arka bedende bulunan "galle" olarak isimlendirilen pililerdir. Yapılan araştırmalarda "Doğramalı zığva", "Güngörmez zığva" nın stilize edilerek (biçimlendirilerek) oluşturulmuş yeni biçimi olduğu söylenebilir. Gerek ve Ünveren (2006: 6)'in yapmış oldukları çalışmada bugün Erzurum'da giyilen erkek giysileri, geleneksel giyim tarzına bağlı kalınarak, günün şartları ve gençlerin arzu ve istekleri doğrultusunda Abacı Esnafı (ustaları) tarafından üretilmiş bir giyim tarzı olduğu belirtilmiştir. Atılcan (1991: 96)'ın yapmış olduğu çalışmada zığvanın Erzurum yöresinde güngörmez zığva olarak adlandırılan zığva çeşidinin geliştirilip doğramalı zığva durumuna getirilmesinin serüveni olduğunu belirtmiş ve bu serüveni şöyle açıklamıştır.

... Gün gelmiş kimi yeniliği seven, moda icat eden gençler, Güngörmez zığvanın biçimini değiştirip daha zarif ve süslü bir giysi biçimi ortaya atmışlar. Kendilerinin beğendiği yeni biçim abacılar tarafından benimsenerek yapılmaya başlanmış. Ama doğramalı zığvanın dar oluşu, bacakları sıkı sıkıya sarması ve arka kısmında gallenin zengin pileler ile süslü olması nedeniyle kimi yaşlı tutucu Erzurumlularca sert tepkiyle karşılanmış. Bu zığvaları giymiş olanlar durdurularak galleleri kesilmiştir. Böylesi sert tepkilere rağmen Doğramalı zığva, Güngörmez zığvanın yerini almış ve başka bir değişikliğe uğramadan günümüze ulaşmıştır (Atılcan, 1991 : 96).

Görsel 7: Zıgva ön yan ve araka görünüm
Çizim 3-4: Zıgva ön ve arka görünüm (Çizim, Aksakal, M.)

“Doğramalı zıgva” adı verilen arkası pilili zıgvalar ilk zamanlar tepkiyle karşılanmasına rağmen günümüzde en yaygın olarak kullanılan halk oyunları giysisidir. Geleneksel giysiler ilk önceleri yerli koyun yünlerinden yapılan ve el tezgâhlarında dokunan orijinal yün renginden yapılan ve Erzurum yöresinde “şal kumaş” olarak isimlendirilen örüldüğü ilçenin veya köyün adıyla bilinen (Tortum şalı, Köşk köyü şalı gibi) kumaşlardan yapılmıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda artık el tezgâhlarında dokunan kumaşlar bulunmadığı için fabrika üretimi kumaşlar kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde Erzurum ve Bayburt erkek giyimini birbirinden ayıran en önemli özellik Erzurum yöresinde lacivert, Bayburt yöresinde ise siyah renk kumaşın kullanılması olarak kaydedilmiştir.

Osmanlının son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında geleneksel erkek giysilerini (güngörmez zıgva, doğramalı zıgva, kadı biçimi zıgva, yelek, gazeki) abacı adı verilen zanaatkâr ustalar tarafından yöresel teknik uygulamalar kullanılarak üretildiği kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir. Erzurum ve Bayburt yöresinde abacı ustalarının yapmış olduğu üretim ile terzilikte yapılan üretimlerin birbirinden farklı uygulamaları gerektirdiği belirlenmiştir. Abacı ustalar; genellikle geleneksel giysiler diken ve bu giysileri dikerken günümüzde giysi üretiminde kullanılan teknikleri (kalıp, çizim gibi) kullanmadan kumaş üzerinde alınan birkaç ölçü ile kesim yapan ve dikimde daha çok el işçiliği uygulayarak üretim yapan zanaatkâr terzilerdir. Teknolojinin ilerlemesi ile hazır giyim üretiminin artması ve günümüzde birçok etkenle birlikte artık geleneksel giysilerin kullanılmaması bu zanaat dalının ve teknik uygulamaların kaybolmasını ve giysilerin giderek unutulmasını hızlandırmıştır.

Erzurum - Bayburt Yöresi Abacı Ustası Yusuf Yurttaş

Erzurum ve Bayburt yöresinde erkekler tarafından kullanılan giysilerin üretiminin nasıl yapıldığı ile ilgili araştırma yapıldığında, bu giysilerin üretimini yapan 1966 yılı Erzurum doğumlu “Yusuf Yurttaş”ın yörenin tek ustası olduğu tespit edilmiştir. Yusuf usta mesleğini, abacı ustası olan babası İbrahim Yurttaş’tan öğrenmiştir. Çırak olarak işe başlayan usta; ilk olarak kaytan örme ve zigil yapmayı, sonrasında kesim dikim işlerini öğrendiğini belirtmiştir. Yusuf usta, 1978 yılında Erzurum halk oyunları halk türküleri derneğinde 35 yıl halk oyunları oynamıştır. Halk oyunları oyunculuğu ile birlikte abacılık mesleğine ilgisinin arttığını ve mesleğini geliştirdiğini bildirmiştir. Usta, yaklaşık 40 yıldır abacı ustası olarak terzilik mesleğini sürdürmektedir. Erzurum/ Bayburt erkek halk giysilerinin her bir aşamasında yoğun emek olduğunu, en çok zaman alan ve zor olan işlemin ise kaytan örme işlemi ile dikim aşamaları ve zigil yapım aşamaları olduğunu belirtmiştir. Geleneksel giysi dikim işinin çok fazla el emeği ve sabır gerektirdiğini belirtmiş bu nedenle de yetiştirecek çırak bulunmanın zor olduğuna değinmiştir.

Erzurum ili “Bat pazarı” semtinde “Terzi Yusuf” adında kendi işletmesinde yöresel giysileri üretmek için çalışan Yusuf ustaya, 2016 yılında Erzurum Palandöken İlçesi dönemin Belediye Başkanı Orhan Bulutlar tarafından Erzurum Belediyesi bünyesinde açmış oldukları “*geleneksel giysi atölyesini*” kurarak yok olma sürecine giren bu mesleğe sahip çıkmayı hedeflemişlerdir. Bu zanaatın devamlılığını sağlamak ve Erzurum ili kültür mirasını korumak amacıyla dayanarak atölyede özel dikim, yöreye ait teknik ve süsleme açısından özel bir üretim yöntemi bulunan yöresel giysi üretiminin unutulmaması için yeni zanaatkarlar yetiştirilmeye ve bu zanaat dalı gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır. Yusuf Usta tarafından dikilen yelek ve zığva üretim aşamaları araştırmacılar tarafından 18.01.2016- 13.02.2016 tarihleri arasında kayıt altına alınarak Yusuf Yurttaş Ustanın geliştirdiği yöntem, teknik ve yöresel uygulamalara ilişkin işlemler aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır.

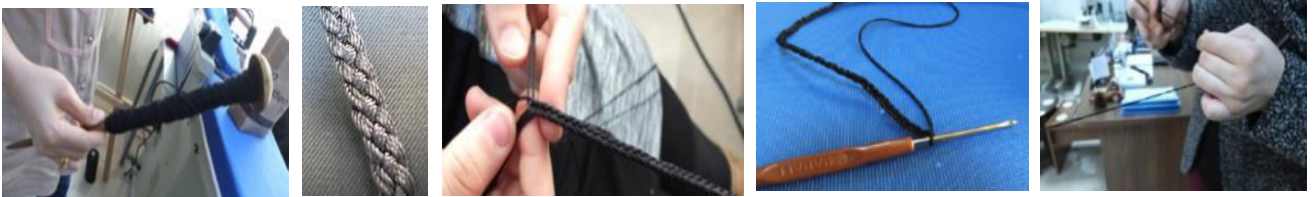

Görsel 8: Abacı ustası Yusuf Yurttaş

Çift Kapaklı Erkek Yeleği ve Zığvanın Üretim Yöntem ve Teknik Uygulamaları

Yusuf Yurttaş’ ın atölyesinde yapmış olduğu çift kapaklı açık yakalı yelek ile zığvanın üretim aşamaları araştırmacılar tarafından fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır. Bu giysilerin teknik detayları ile üretim aşamalarının bazı uygulamaları ortaktır. Bu nedenle öncelikle ortak olan uygulamalar daha sonra yelek ile zığvanın üretim aşamalarındaki farklılıklar ayrı ayrı olarak ele alınarak alanın gerektirdiği şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

Kaytanın Hazırlanması

Görsel 9: Floş ipliğin teşi yardımı ile bükülmesi, bükümlü iplikler ile baklava kaytanlarının örülmesi, bükümlü iplik ile örülen kılçık kaytanları, tığ ile zinciri çekilmesi ve bükümlü kaytan yapımı.

Yelek ile zığvanın dikişlerinin üzerini kapatmak ve süslemek amacıyla kaytan kullanılmaktadır. Kaytanların yelek kesim ve dikim işleminden önce işlemeye hazır hale getirmek için siyah floş ipliklerden kaytanlar ve kılçıklar yöreye özel teknik uygulamalar ile hazırlanmaktadır. Kaytan ve kılçıklar tamamen elde yapılmaktadır. Atılcan (1991:91) Erzurum giysileri ile ilgili yapmış olduğu bir çalışmada farklı renklerde örülen kaytanların kullanıldığı da belirtilmiştir. Bu kaytanların yöre halkı kadınlarının giysilerinde, masa örtüsü, bohça gibi ev mefruşatlarınsa süsleme amacıyla kullandıklarını belirtmiştir.

Kaytanlar önceden ipek iplik ile yapılırken günümüzde floş ipliklerden üretilmektedir. Eski ve yeni uygulamalarda kaytan iplikleri İstanbul'dan temin edilmektedir (KK1). Kaytanların hazırlanması oldukça zaman alıcı ve el emeği gerektiren işlemdir. Kaytanlar giyside kullanılacak yere göre değişik örgü teknikleri kullanılarak farklı genişliklerde yapılmaktadır. Yelek süslemesi için “*baklava, kılçık, bükümlü floş iplik ve zincir*” örgü tekniğinde hazırlanmış kaytanlar kullanılmaktadır (KK1) “*Baklava*” örgü olarak adlandırılan kaytanlar elde örülerek yapılmakta ve yaka etrafında kullanılmaktadır. “*Kılçık*” olarak adlandırılan kaytanlar

elde örülerek (saç örgüsü şeklinde) elde edilmekte ve yaka etrafında, ön ortasında (iki sıra), arka koçboynuzu motifinde kullanılmaktadır. "Bükümlü" kaytanlar ise karşılıklı iki kişi floş ipliği ters yöne doğru bükerek elde etmektedir ve yaka etrafının "çivi" olarak adlandırılan son halkasında, ön ortası çiçek motifinde kullanılmaktadır. "Zincir" örgü tekniği ile örülen kaytan ise klapanın her iki kenarına ilik yapımı ve cep motifleri ile cep etrafında kullanılmaktadır (KK1).

Kumaşın Kesilmesi

Yusuf Usta "çift kapaklı açık yakalı yelek" ile "zığva" üretimini yapabilmek amacı ile kendisi tarafından geliştirdiği temel bir kalıp kullanılmaktadır. Çocuk ve yetişkinler için ayrı ayrı olan temel kalıp standart olarak tek beden olarak hazırlanmıştır. Farklı bedenlerde büyütme veya küçültme yapılması gerektiğinde kişinin en ve boy ölçülerine uygun olarak kesim sınırları ayarlanmaktadır. Yusuf Usta standart kalıplarını mukavva üzerine geçirmiş ve tüm kesimlerini bu kalıplar ile yapmaktadır. Yusuf Usta, hazırlanmış olduğu bu kalıpları sadece belirli sınırları çizmek amacı ile kullanılmaktadır. Verilen sipariş ölçülerine göre kalıp kumaşa yerleştirildikten sonra beden farklılıkları için büyütme veya küçültme işlemlerinin yapılmasını yılların verdiği tecrübeye dayalı olarak kullandığı bir sistem ve kendine özgü pratik uygulamalar ile gerçekleştirmektedir.

Yelek kalıbı düz boy iplik yönünde kumaşa yerleştirilerek etrafı sabunla çizilir. Yeleğin yan dikiş kenarından dışa doğru açma yapılır. Yusuf Usta bu açma işlemine "kup çizimi" adını vermiştir. Bu açma yapılırken kullanacak kişinin beden genişliği göz önünde bulundurulur. Yani kup yeleğin bedene uyumunu sağlamak amacı ile dar veya geniş olarak çizilerek yeleğin kesimi yapılır.

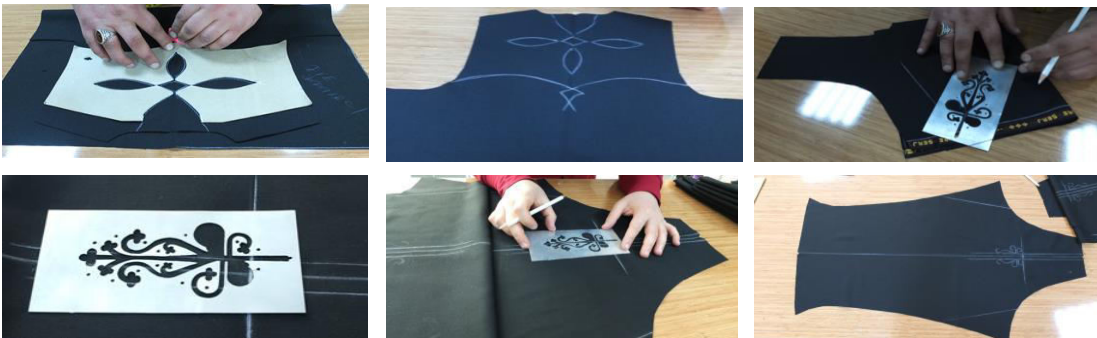
Görsel 10: Kalıbın kumaşa yerleştirilmesi ve kesilmesi ve ön bedene kup çizimi

Görsel 11: Ön ve arka paçanın kesilmesi, iç paça ek yerinin işaretlenmesi ön ve arka süsleme yerinin işaretlenmesi

Zığva kesimi yapılırken kumaş düz boy iplik yönünde katlanır. Paça için oluşturulan kalıbın düz olan yan dikiş hattı katlı kenara gelecek şekilde düz boy iplik yönünde yerleştirilir. Kumaş kesimi yapılmadan önce giyen kişinin beden ölçülerine uygun olarak iç paça ve ağ hattında genişletme ve daraltma işlemleri yapılır. Yusuf Usta tarafından hazırlanan zığva kalıbı ön ve arkayı aynı kalıp ile kesme üzerine hazırlanmıştır. Kalıp kumaşa yerleştirildikten sonra arka ağ bir miktar genişletilerek çizilir. Kişinin ölçüsüne uygun olarak paça boyu ile paça genişlik ölçüsü işaretlenir. Riga yardımı ile iç bacak kavisi verilerek çizilir. Çizim işlemi tamamlanan zığvanın kesim işlemi yapılır.

Kesimi yapılmış olan zığva iç bacak ek parça yeri çizilir. Önceleri bu ek parça ayrı olarak kesilip birleştirilirken günümüzde ise işçilikten ve zamandan tasarruf sağlamak amacıyla kalıpta bütün olarak çalışılmaktadır. Ek parçalarının bulunduğu kısım kaytanlarla süslenmektedir. Kesimi yapılmış olan zığva kumaşı ikiye açılır, ön ve arkada ütü hattında olacak şekilde kaytan işlenecek kısım çizilerek işaretlenir.

Yelek ile Zığvanın Süsleme Motiflerinin Kumaşa Geçirilmesi

Görsel 12: Metal levhaya aktarılmış zığva ve yelek motif şablonları ve kumaşa aktarılması.

Kesimi yapılan yeleğin sağ ve sol beden ön ortasına verev olacak şekilde çiçek motifi işleme için desen yeri belirlenmektedir. Kullanım kolaylığı ve desenin her çalışmada aynı olmasını sağlamak amacı ile desen için metal bir plakadan şablon oluşturulmuştur. Hem yelek için hem de zığva için hazırlanan bu desen şablonları arka beden robasına, ön beden yaka kenarının köşesine ve zığvanın yan dikikş hattına gelecek şekilde aktarılır. Yeleğin arka beden robasına çizilen motif “koçboynuzu” olarak adlandırılmaktadır. Çocuklar için hazırlanan zığvanın motifleri, kumaşa aktarılırken motifin yarısı çizilir; yetişkinler için hazırlanan zığvalara ise desenin tümü uygulanır.

Yeleğin Süslemelerinin Uygulanması (Kaytanın Dikilmesi, Kılçıkların Geçirilmesi)

Önceki dönemlerde Abacılar tarafından üretilen yeleklerin süslemeleri ile ilgili işlemler el dikişleri ile yapılırken günümüzde Yusuf Usta tarafından yapılan uygulamalarda makine dikişleri kullanılmaktadır. Atılcan (1991:91) konuya ilişkin yapmış olduğu çalışmasında eskiden abacıların kaytan dikim işlemlerini yaparken diz üzerinde ve bu iş için ucunda kanca bulunan, kumaşı germeye yarayan deri veya kalın kumaştan yapılmış bir aracın kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca kaytan dikim işleminin sabır ve yetenek gerektirdiği için bu işlem kalfalara yaptırılmadığını ve ustalar tarafından özenle yapıldığını belirtmiştir.

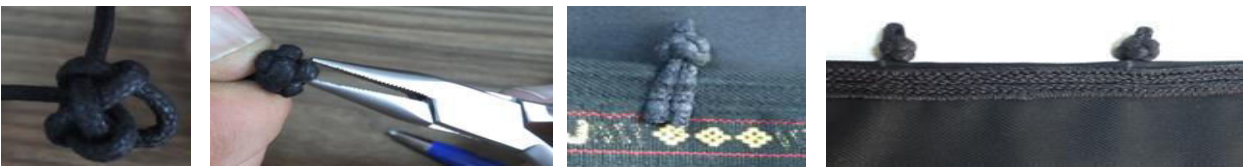
Görsel 13: Yaka kaytanların dikilmesi, ön beden motif sarım işlemi, arka beden motif örneği

Günümüzde zaman ve maliyet açısından kaytanlar makinede zemin kumaş üzerine düz dikiş ile dikilmektedir (KK1). Yaka etrafına ilk önce iki sıra kılçık ve daha sonra baklava örgüsü dikilmektedir. Yetişkin için dikilen yelekte 7-8 cm çocuk için dikilen yelekte ise 5-6 cm genişliğine ulaşacak şekilde işlem tekrar edilmektedir. Ön ortasında daha geniş omuzda daha dar olan kaytan genişliğine ulaşabilmek için belli bir noktadan sonra ara bir mesafeden başlanarak kaytanlar kısa mesafeli geri dönüşler yapılarak dikilmektedir. Ön beden de bulunan çiçek motifi için kumaş kasnağa geçirilerek gerilir ve hazırlanan kaytanlar makinede sarma tekniği ile dikilerek kumaş üzerine sabitlenerek motif oluşturulur. Arka bedende koçboynuzu motifi oluşturulurken kaytan makinede düz dikiş ile dikilerek tutturulur. Erzurum ve Bayburt yöresinde kullanılan yeleklerde genellikle koçboynuzu motifi kullanılır ancak yeleği diken ustanın estetik algısı ve kullanılan bölgenin yöresel özellikleri ile motiflerde farklılıkların olduğu da gözlenmiştir.

Yaka etrafına kaytan sık aralıklarla yan yana getirilerek tutturulur. Yakanın kenarlarına geçirilen kaytanın dikim işlemi tamamlandıktan sonra fazla iplik uçları temizlenir. Yaka etrafında bulunan dikiş payı içe doğru katlanarak çima dikişi çekilir. Bu işlem yeleğin astarlanma aşamasında kolaylık sağlayan bir işlev olduğu için yapılmaktadır.

Zigil (Düğme) Yapımı ve Dikimi

Yeleğin ön bedeni geniş bir kruvaze kapamayı içeren bir modele sahiptir. Yörede bu kapama işlemine çift kapak adı verilmiştir. Kapamayı sağlamak için yörede “zigil” adı verilen ve mumlu ayakkabı bağcığı kullanılarak elde örülerek yapılan düğmeler kullanılmaktadır. Düğmelerin örülmesi yöresel bir uygulama tekniği ile yapılmaktadır. İpliğin birbiri içerisinden geçirilmesi sonucunda düğüm yapılarak oluşturulan düğmeler kargaburnu ile sıkıştırılarak sağlamlaştırılır. Zigiller soldan sağa doğru kapanan yeleğin sol kenar dikişi ile sağ kup dikişi üzerine makinede düz dikiş ile tutturulur. Zigiller dikildikten sonra ön ortasına “kılçık” örgüsünde kaytanlar yan yana iki sıra olacak şekilde dikilir.

Görsel 14: Zigil yapım aşaması, kargaburnu yardımı ile ipliklerin sıkıştırılması, kapama hattına zigil ve kaytanın dikilmesi.

Yeleğin Birleştirilmesi ve Astarlanması

Yeleğin ön bedeni astarlandıktan sonra arka beden astarı ile birlikte yan dikişler birleştirilir ve torba şeklinde çevrilerek yeleğin birleştirilmesi sağlanmış olur. Yeleğin cep ile ilik yerlerinin oluşturulması astarlama işlemi

tamamlandıktan sonra yapılmaktadır. Ön ortası dikiş payları içe doğru katlanarak çima çekilir. Yelek kalıbına uygun olarak kesilmiş astar parçaları (astar genellikle zemin kumaşından kesilir) sağ ve sol ön beden üzerine dikilir ve yelek parçaları tek tek astarlandıktan sonra birleştirilir. Astarlanan yeleğin fazla payları kesilerek temizlenir ve çevrilir. Kol oyuntularına, etek ucu ve kup kısımlarına çima çekilir. Bu aşamalarda kaytanların zarar görmemesi için kesinlikle ütü işlemi yapılmaz.

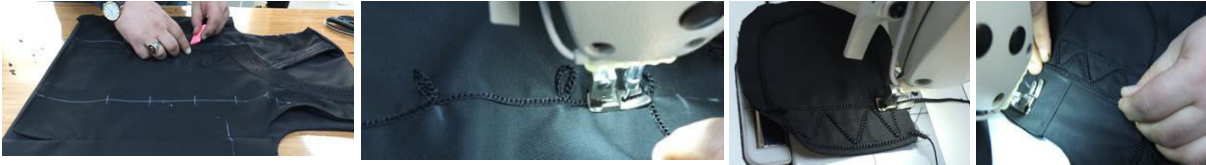
Önceleri arka beden koçboynuzu kısmı zemin kumaştan ve geri kalan sırt kısmı ise astar kumaştan yapılırken günümüzdeki uygulamalarda arka beden astar kumaşı ön beden gibi zemin kumaştan kesilerek yapılmaktadır(KK1).

Görsel 15: Ön beden astarlama işlemi, arka beden astarlama işlemi

Yelek İliklerinin Yapılması ve Cep Dikimi

Zincir örgü kaytan kullanılarak ilikler yapılır. İlikler için kaytanın dikileceği yer belirlenerek çizilir ve makinede düz dikiş ile dikilir. İliklerin hemen yanına bir sıra daha zincir kaytan dikilmektedir.

Görsel 16: İlik yerinin tespit edilmesi, iliklerin yapılması, cep kaytan dikimi ve bedene tutturulması

Cep süslemesi için zincir örgü kaytanı kullanılır. Cep ağzına zig-zag motif uygulanmaktadır. Cep etrafına tek sıra zincir kaytan dikilir ve cep yeri tespiti yapıldıktan sonra çima ve gaze dikişi ile cep yeleğe dikilmektedir.

Çift Kapaklı Açık Yakalı Erkek Yeleğinin Bitmiş Görünümü

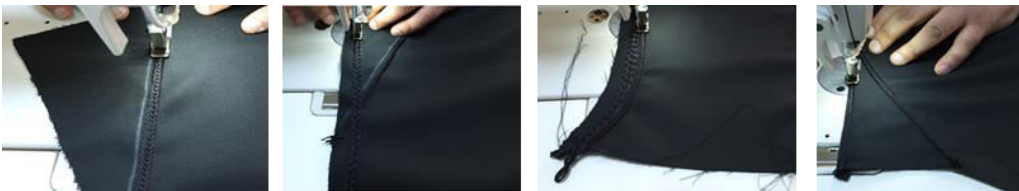
Bitmiş ürünün iplikleri temizlenir ve kaytan uçları çakmakla yakılır. Kaytanlar zarar görmeyecek şekilde buharlı ütü ile yeleğin son ütüsü yapılarak "çift kapaklı açık yakalı yelek" in üretimi tamamlanmaktadır.

Görsel 17: Son kontrolü yapılmış çift kapaklı açık yakalı yelek (ön - arka)

Zıgva Dikimi

Paçalara Kaytan ve Kılçıkların dikilmesi

Görsel 18: Paça kaytanları ile kılçıkların dikilmesi

Balıksırtı örgüsünde olan kaytan, zıgva ek parça kısımlarına ve iç bacak kenarına makinede düz dikiş ile dikilir. Balıksırtı örgüsündeki kaytan yanına kılçık kaytanlar. Bu işlem bir kenar için uygulanır. Diğer kenar kısmına ise sadece balıksırtı örgüsünde olan kaytan dikilir. Bu işlem iç bacak dikişi birleştirildiğinde bütünlük sağlamak için yapılmaktadır. Sağ iç bacak kısmına balıksırtı örgüsünde olan kaytan makinede düz dikiş dikilir.

Görsel 19: Paça ütü hattına kaytan ve kılçık geçirilmesi, süsleme işlemleri tamamlanmış paçalar.

Sağ ve sol bedenleri birleştirmede kolaylık sağlamak, ara dikişi gizlemek ve kaytanlarda bütünlük sağlamak amacıyla kaytan dikilen kenarın dikiş payı içe doğru katlanarak kaytan üzerinden tekrar makine dikişi ile dikilir. Zığvanın paçalarının ön bedende kesimi yapılırken işaretlenen ütü çizgisi üzerinde zığva kılçık kaytan ve bu kaytanın her iki kenarına gelecek şekilde balıksırtı örgüsünde kaytan dikilerek bir hat oluşturulur.

Zığva için Galle Yapımı

Görsel 20: Galle parçalarının kesilmesi ve hazırlanması

Galle parçasının boyu ise genellikle yetişkin için dikilen zığvada 130-145 cm arası ile 150-160 cm arasında değişmekte, çocuk için dikilen zığvada ise 90-110 cm arasında değişmektedir. Galle yüksekliği bacak oyuntusuna göre ayarlanır, oyuntu kısmı ise baldır genişliğine göre yapılmaktadır. Galle parçası dikdörtgen şekilde kesilir ve kumaşa hacim vermek amacı ile amerikan bezi ile kaplanarak dört kenarından makine dikişi ile birbirine tutturularak astarlanır. Astarlama işlemi yapılmış olan galle parçasının pili üst dikiş yeri işaretlenerek çizilir. İlk işaretten sonra galle parçası dört eşit parçaya bölünür ve her bölüm sabun ile çizilerek işaretlenir.

Görsel 21: Gallenin pililerin yapılması ve makine dikişlerinin çekilmesi.

Galle parçasının ortası belirlenir. Galle parçasının uzun kenarı üzerinde ilk işaret alınan yerden arka ortasında pilikaşe oluşturulacak şekilde 1,5 cm aralıklarla pililer yapılarak arka ortasına doğru katlanır ve makine dikişi ile tutturulur. Pililer, kumaş boyunca katlanarak çizilen dört çizgi üzerinden düzeltilir ve makine çekilerek kövrüklü bir parça haline getirilir. Dikimi tamamlanan galle parçasının ütü süsü yapılır ve zığva paçalarına geçirilmek üzere hazır hale getirilir.

Efşan Yapım Aşaması

Zığva yelek ile giyildiğinde giysinin kuşanma özelliği doğrultusunda beden üzerine düzenin bozulmaması için çıkartılıp yeniden giyilmesi oldukça güç bir eylemdir. Bu nedenle giyen kişinin fizyolojik ihtiyacını karşılayabilmesi için zığvanın ön ortasına gelecek parça üzerine efşan adı verilen 7-8 cm uzunluğunda bir yırtmaç açılır. Efşan yapmak için ilik paçası efşan yapılacak ön ağ parçasının ortasındaki işaretlenen yere yerleştirilir ve 7-8cm. uzunluğunda ve 1cm. genişliğinde makine çekilir. Dikilen ilik parçasının ortası kesilir ve uçları üçgen şeklinde çitlatılır. Oluşan açıklıktan ilik paçası arka yüze doğru çevrilir ve ilik etrafına makine çekilir.

Görsel 22: Efşan yapılması ve makine dikişlerinin çekilmesi.

Ön Ağ Parçası ile Galle Parçasının Birleştirilmesi

Efşan çalışılmış ön ağ parçası aynı boyutta kesilen astar parçası ile birlikte gallenin kısa kenarı makine dikişi ile birleştirilir. Dikilen parçaların fazla payları kesilerek düzeltilir. Dikiş hattından gaze dikişi yapılarak paylar tek tarafa yatırılır.

Görsel 23: Ön ağ parçası ile galle parçasının birleştirilmesi ve makine dikişlerinin çekilmesi.

Uçkur büzüldüğü zaman arka kısımda bombeli bir görüntü oluşumunu sağlamak amacı ile galle parçasının ön ağ parçasından daha uzun olması gereklidir. Bu uzunluk giyen kişinin vucut özelliğine göre farklılık gösterebilir. Ön ağ parçasında daha önce çalışılan efşan açıklığından iç kısımdaki astar kesilerek katlanır ve efşan etrafından açıklığı makine çekilerek tutturulur.

Zığva Parçalarının Birleştirilmesi

İki paça ve hazırlanan ağ parçasının birleştirilmesi ve uçkur geçirilecek yerin hazırlanmasını gerektiren işlemler dizisini kapsamaktadır. Kaytanları dikilen ve iç bacak kısmını birleştirmek için hazır hale getirilen zığva parçası, dikiş payı katlı olarak çalışılan kenar, dikiş payı açık olan kenarın üzerine konularak kılçık kenarından makinede düz dikiş ile dikilerek birleştirilir.

Görsel 24: Zığva parçalarının birleştirilmesi

Galle ve ön ağ parçası ile zığva paçaları birleştirilir. Paçalar galle ve ön ağ parçası ile birleştirilirken arka galle parçası ön ağ parçasından uzun olduğu için galle ve ön ağ parçasının birleşme noktasından paça ağ oyuntusu 2 cm galle kısmına kaydırarak dikilmesi önemlidir. Bu işlemin yapılması gallenin arkada bombeli şekilde durması açısından oldukça önemlidir.

Zığvanın Astarlanması

Zığva yünlü kumaştan yapıldığı için bedene giyildiğinde konforu sağlamak, beden üzerindeki duruşunu netleştirmek hem de kumaşın mukavemetini artırmak amacı ile tamamı astarlanır. Zığva paça kalıbına astar payı verilerek kesilir ve iç bacak kısımları birleştirilir. Astar zığva içine geçirilir ve makinede düz dikiş çekilerek tutturulur.

Görsel 25: Zığvanın astarlanması

Kurtağzı Dikimi ve Paçaya Geçirilmesi

Kurtağzı, zığva paça ağzına dikilen üzeri kaytanla işlenmiş bir parçadır. Kurtağzı, zığva paçalarının ayakkabı üzerine düşüşünü ve paçanın tam olarak ayakkabı üzerine yerleşerek şık bir görüntü sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Kurtağzı parçası daha önce hazırlanan kalıp ile kesilir ve dikiş kenarlarından dikilir. Üzerine tüm yüzü kaplayacak şekilde balıksırtı örgüsünde kaytan yan yana gelecek şekilde dikilir. Hazırlanan bu parça zığva paça ağzına makinede düz dikiş ile birleştirilir.

Görsel 26: Kurtağzı kesimi ve kaytan dikimi

Kaytanlar dikildikten sonra fazla payları kesilerek kenarlar düzeltilir. Kurtağzı parçasını zığva paça ağzına birleştirmede kolaylık sağlama için parçanın dikiş payları ters yüze doğru katlanarak dikilir.

Görsel 27: Kurtağzı parçasını zığva ile birleştirilmesi.

Zığva paça ağzı düzeltildikten sonra kurtağzı parçası zığva paça ağzına yerleştirilir. Kurtağzı makine dikişi ile birleştirilir. Kurtağzı parçası zığva paça ağzına dikildikten sonra zığva kumaşından kurtağzı parçasını astarlamak için kumaş eklenir. Paça ağzına eklenen kumaş parçası içe doğru katlanır ve bir kaç sıra makine dikişi çekilir. Zığva paça astarı kurtağzı parçasına dikilir. Kaytanlarındaki iplik uçları çakmakla yakılarak temizlenir.

Uçkur Yerinin Dikilmesi ve Uçkurun Geçirilmesi

Bedene giyilebilmesi için bel genişliğinden daha geniş olan zığvanın bele uygunluğunun sağlanabilmesi uçkur geçirilerek sağlanmaktadır. Uçkur parçası zığvanın bel genişliği ölçüsüne göre siyah poplin kumaştan kesilir. Uçkur dikilecek bel kısmına dikiş çekilir ve fazla paylar kesilerek temizlenir. Uçkur parçası zığva iç kısımdan dış kısma çevrilecek şekilde bel hattına yerleştirilerek dikilir. Uçkur ipini geçirebilmek için zığva ön ağ bel kısmının her iki tarafından açıklık bırakılır.

Görsel 28: Uçkur dikimi

Uçkur parçası ikiye katlanır ve zığva dış kısmına doğru çevrilerek dikilir. Uçkur ipi firkete yardımı ile geçirilir.

Görsel 29: Uçkur dikimi

Uçkur ipliğinde gaz lambaları fitili olan şerit kullanılmaktadır. Sağlam ve esnemeyen bir malzeme olduğu için tercih edilen gaz lambası fitili, zığvanın ilk dikiminden günümüze kadar orijinal halini korumuştur. Yusuf Usta, önceleri çokça bulunan gaz lambası fitilinin günümüzde kullanımı olmadığı için İstanbul'da bir firmanın yılda yalnızca iki kez üretim yaptığını ve temin etmekte güçlük yaşadıklarını belirtmiştir.

Zığvanın Katlanması

Görsel 30: Zığva katlanması

Zığva katlanarak saklanmaktadır. Bu nedenle yörede özel bir katlama usulü geliştirilmiştir. Zığva paçaları üst üste getirildikten sonra galle kısmı paçalara doğru katlanır. Daha sonra paçadan bele doğru ikiye katlanır ve Kurtağzı zığva içine doğru katlanarak kaldırılır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Erzurum ve Bayburt yöresinde “çift kapaklı açık yakalı erkek yelekleri” ile “zığva” kıyafet devrimine kadar yöre halkı tarafından yaygın olarak kullanılan giysi biçimi olmuştur. Giysiye ait aksesuarlar ve giyinme biçim ve sırasına göre; "gömlek, zığva, yelek, serhatlık, kuşak, mendil, köstek, pazubent, gazeki, başlık, yün çorap, cıstik (ayakkabı)" giyilmiştir. Araştırma kapsamına alınan çift kapaklı açık yakalı erkek yelekleri ile zığvanın kesim, süsleme, dikim ve terzilik aşamaları fotoğraflanarak belgelendirilmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- ✓ Gömlek, zığva, yelek ve gazeki gibi ana giyim unsurlarının yanı sıra serhatlık, kuşak, başlık ve aksesuarlar ile tamamlayıcı giyim kuşam unsurlarının kullanıldığı çok parçalı giyim biçimi kullanılmıştır.

- ✓ Erzurum ve Bayburt yöresinde “*çift kapaklı açık yakalı erkek yelekleri*” ile “*zığva*”nın kesim, süsleme, dikim ve terzilik aşamaları aynıdır. Giysilerde kullanılan renklerde farklılık bulunmaktadır. Erzurum yöresinde lacivert renk, Bayburt yöresinde ise siyah renk kullanılmaktadır.
- ✓ Köstek kullanım biçimi Erzurum ve Bayburt yöresinde ayırt edici özelliğe sahiptir. Erzurum yöresinde köstekli saat boyundan geçirilerek Bayburt yöresinde ise yelek cebine asılarak kullanılmaktadır.
- ✓ Günümüzde serhatlık gibi aksesuarlar kullanılmamaktadır.
- ✓ Başlıklar, Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsediği giysi formlarına paralel olarak kullanımdan kalkmış uzun bir süre kullanılmamıştır. Günümüzde kültürel giysi bütünlüğünün korunması amacı ile Erzurum ve Bayburt yörelerinde tekrar başlık kullanılmaya başlanmıştır.
- ✓ “*Çift kapaklı açık yakalı yelekler*”, ve “*çift kapaklı dik yakalı yelekler*” olmak üzere iki tür yelek kullanımının mevcut olduğu, çift kapaklı dik yakalı yeleklerin genellikle esnaflar tarafından tercih edildiği, günümüzde kullanımının mevcut olmadığı bilgisine ulaşılmıştır.
- ✓ Çift kapaklı açık yakalı yeleklerin ise günümüzde kullanımı mevcut olup ve yalnızca halk oyunları ekipleri tarafından kullanılmaktadır.
- ✓ Erzurum yöresinde “*güngörmez zığva, doğramalı zığva ve kadı biçimi zığva*” olmak üzere üç çeşit zığva kullanılmıştır.
- ✓ Erzurum yöresinde “*zığva*” olarak, Bayburt yöresinde ise “*zıvga*” olarak isimlendirilmiştir.
- ✓ Zığva çeşitlerinden günümüzde halk oyunlarında kullanılan “*Doğramalı zığva*”dır. Doğramalı denilmesinin sebebi ise arka bedende bulunan “*galle*” olarak isimlendirilen pилilerdir.
- ✓ Çift kapaklı açık yakalı yelekler ile zığva yapımında kumaş ve süsleme materyallerinde günümüz şartlarına göre temin etme ve maliyet açısından değişiklikler yapılmıştır. Bu giysilerde önceden çuha kumaş kullanıldığı günümüzde ise gabardin kumaş kullanıldığı tespit edilmiştir. Kaytan yapımında ise ipek iplikler kullanılırken günümüzde floş iplik kullanılmaktadır.
- ✓ Kaytanlar önceden elde dikilirken günümüzde düz dikiş makinesinde dikilmektedir.
- ✓ Yöre halkının kullandığı giysileri “*abacı*” esnafı tarafından dikilmiştir. Günümüzde abacı esnafı bulunmamaktadır.
- ✓ Erzurum ve Bayburt erkek halk giyiminde kullanılan çift kapaklı açık yakalı yelekler ile zığvanın kullanım biçimi, yapım teknikleri ve üzerine yüklenen anlamlar açısından değerlendirildiğinde benzersizlikle tanımlayabileceğimiz karakteristik özelliği olan giysi parçaları olarak karşımıza çıkar.
- ✓ Karakteristik özelliğe sahip olan giysilerin terziliğini yapan tek usta 1966 Erzurum doğumlu “*Yusuf Yurttaş*” olduğu tespit edilmiştir.

Yörelere kültürel değerlerini bünyesinde barındıran özel üretim tekniği ile üretilen giysilerimize yakın gelecekte ulaşamayacağı aşikârdır. Geleneksel giysi dikim işi çok fazla el emeği ve sabır gerektirdiği için günümüzde bu alanda yetiştirilecek çırak bulunması güçleşmiştir. Maddi kültür varlıklarımızı oluşturan giysilerimizin korunması, bu giysilerin belgelendirilerek kayıt altına alınması gerekmektedir. Yöresel giysi üretimi yapan ustalara sahip çıkılması ve bu mesleğin gelecek nesillere aktarılması önemlidir ve Erzurum Palandöken İlçe Belediyesi tarafından kurulan “Geleneksel giysi atölyesi” örnek teşkil etmekte olup ve bunun gibi çalışmaların yapılması kültürel değerlerimiz korumak adına önemlidir.

Araştırma kapsamında incelenen çift kapaklı açık yakalı erkek yeleğinin ve zığvanın üretim aşamalarının, süsleme de dâhil fotoğraflanarak belgelendirilmesinin sağlanması ile kültürel değerleri gelecek nesillere aktarmak, ilgili literatüre ve tasarımcılara kaynak oluşturmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aktel, M.(1998). Tanzimat Fermanının toplumsal yansıması. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 177-184.
2. Atılcan, İ.C.,(1991). *Erzurum Barları ve Yöresel Giysileri*. Erzurumlular Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul: Dinç Ofset.
3. Bulut, S.,(1984). Kuşaktan Kuşağa Erzurum Folkloru. Erzurum Halk Oyunları Halk Türküleri Derneği Yayınları, Ankara:Emekli Ofset.
4. Geum, K. S. (1995). *The Art of Joseon Dress*. Seoul: Youlhwadang.

5. Horn, M. & Lois Gürel (1981). *The Second Skin*. Boston: Houghton Mifflin Company.
6. Koca, E. (2012). *Osmanlı da yapılan kılık kıyafete ilişkin reformların erkek giysilerinin biçimsel özelliklerine etkileri*. 20. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Çalışmaları (CIEPO). <http://www.researchgate.net> sayfasından erişilmiştir.
7. Koç, F. & Koca, E. & Kaya Durmaz, L. (2013), Giresun – Şebinkarahisar’ın Benzersiz Bir Halk Giysisi “Fingo”, *II. Yöresel Ürünler Sempozyumu ve Uluslararası Kültür/Sanat Etkinlikleri Bildiriler Kitabı* Akdeniz Üniversitesi, 14-17 Kasım, Antalya, 47-56
8. Koç F. & Koca E. (2015), Türk Halk Giyiminde Kullanılan Kolsuz Kadın Üstlükleri. *IV. Uluslararası Türk Sanatları Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri Bildirileri*, 515-522.
9. Koç, F. & Koca E. (2019) “Türk Halk Giysilerinin Biçimlendirilmesinde Tasarrufa Yönelik Terzilik Uygulamaları”, *Uluslararası Ankara Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, 04-06 Ekim / Ankara, s.223-235.
10. Joanne B. Eicher & Tonye V. (1995). Dress and Ethnicity: Change Across Space and Time: Why do they call it Kalabari? Cultural Authentication and the De marcation of Ethnic Identity Dress and Ethnicit, berg fashion library DOI: 10.2752/9781847881342/DRESSETHN0012

Kaynak Kişiler

11. Yusuf Yuttaş, Terzi, Erzurum / Palandöken İlçesi (KK 1).
12. Yrd. Doç. Dr. Zinnur Gerek, Atatürk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon Bölümü, Erzurum / Merkez (KK 2).
13. Ayşe Neslihan Hatunoğlu, Erzurum /Merkez (KK 3) Gör. 1-2 Aile albümünden.
14. Ahmet Kocanumanoglu, Halk oyunları 3. Kademe antrenör ve Ulusal halk oyunları hakemi, Bayburt (KK4).

Covid-19 Pandemisi Döneminde Kişilerin Değişen Hijyen Alışkanlıkları

Changing The Hygiene Habits Of Persons During Covid 19 Pandemic Period

Ebru CENGİZ¹ Mürsel TİRGİL² ¹ İstanbul, Türkiye² Öğr.Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkisi altına Covid-19 pandemisi, başta sağlık sistemleri olmak üzere sosyal hayat ile ekonomileri olumsuz şekilde etkilemiş ve milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Söz konusu pandemiden Türkiye de olumsuz şekilde etkilenmiş ve pandemi ile mücadele için çeşitli stratejiler uygulamaya koyulmuştur. Bunların başlıcaları arasında "maske, sosyal mesafe ve hijyen kuralları" gelmektedir. Hijyen kuralları çerçevesinde Türkiye'de Covid-19 ile mücadele için "alkol içeren kolonyalar, dezenfektanlar, sabun ve deterjan" gibi çeşitli kimyasallar kullanılmaktadır. Pandeminin ilk zamanlarında bu ürünlere olan talep, arzdan daha fazla arttığından ürünlerin stokları tükenmiş, ayrıca bu ürünlere olan ilgi internet üzerinden yapılan aramalara da yansımıştır. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinde kişilerin hijyene dair tutumlarındaki değişimin internet aramaları verileri aracılığıyla incelenmesidir. Çalışma nitel bir çalışmadır. Kişilerin hijyen alışkanlıkları önemli olmakla beraber, covid-19 pandemisiyle bu değişikliklerin neler olduğu konusu da halk sağlığı açısından önemlidir. Çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Türkiye özelinde son beş yılda söz konusu ürünlere ilişkin internet aramaları incelendiğinde "kolonya, dezenfektan, el dezenfektanı, sabun" kelimelerinin 8-14 Mart 2020, "maske" kelimesinin de 5-11 Nisan 2020'de internet arama sıklığının diğer zamanlara kıyasla daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, hijyen, maske, pandemi.

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic, which emerged in Wuhan city of Hubei province of China and affected the whole world, negatively affected social life and economies, especially health systems, and caused the death of millions of people. Turkey has also been negatively affected and several strategies have been put in place to struggle the pandemic. The main ones are "mask, social distancing and hygiene rules". Within the framework of rules of hygiene in Turkey for combating Covid-19 include various chemicals are used such as "cologne containing alcohol, disinfectants, soaps and detergents". In the early days of the pandemic, these products became out of stock because the demand increased more than the supply. Also the interest in these products reflected in the searches made on the internet. In this regard, the purpose of this study is to examine the change in people's attitudes towards hygiene in the Covid-19 pandemic through internet search data. The study is a qualitative study. Although the hygiene habits of people are important, the issue of what these changes are with the COVID-19 pandemic is also important for public health. It is thought that the study will contribute to the literature. For "Cologne, disinfectant, hand disinfectant, soap" words in 8-14 March 2020 and "Mask" word in 5-11 April 2020 in Turkey when internet searches for the products in question are examined in last five years found higher internet search frequency compared to other times.

Keywords: Covid-19, hygiene, mask, pandemic.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olan çeşitli pandemiler ortaya çıkmıştır ve bunların en sonuncusu da "Covid-19 Pandemisi"dir. Covid-19 pandemisi, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde başlayıp kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır ve 21. yüzyılda insanlığın gördüğü en büyük salgın haline gelmiştir. Covid-19, Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından 30 Ocak 2020'de "uluslararası kamu acil durumu"; 11 Mart 2020'de ise "pandemi" olarak ilan edilmiştir (WHO, 2005). Covid-19 pandemisinin yayılımı incelendiğinde, 7 Ocak 2021'de dünya genelinde 88.171.040 kişinin enfekte olduğu ve 1.900.990 kişinin hayatını kaybettiği belirlenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021). Türkiye'de ise Covid-19 sebepli ilk vaka 10 Mart 2020'de, ilk ölüm ise 17 Mart 2020'de gerçekleşmiştir. İlk vakanın tespit edildiği tarihten Şubat 2022'ye kadar Sağlık Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de Covid-19, 12.823.000 vakaya; 90.240 ölüme neden olmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020: T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Bu dönemde bireyler bazı alışkanlıklarını değiştirmiştir. Bunların başında da hijyen alışkanlığı gelmektedir. Hijyen, bireylerin hastalıklardan korunması için üstünde durmaları gereken önemli bir konudur (Deveci, 2010). Özellikle pandemi döneminde hijyenin önemi oldukça büyüktür. Hijyenin sağlanması durumunda virüsün insanlara bulaşması önenebilecektir. Hijyen sağlama adına farklı kimyasallardan yararlanılmaktadır. Bunlardan en bilinenleri, alkol içeren kolonyalar, dezenfektanlar, sabunlar ve deterjanlardır. Bu tür ürünlere olan talep, ilk vakanın bildirildiği Mart 2020 tarihi itibarıyla oldukça fazla şekilde artmış ancak arz yetersiz kalmıştır ve hükümet çeşitli önlemler alarak talebin karşılanmasına çalışmıştır. Hijyen için gerekli kimyasalların bulunamamasının en önemli etkenlerinden biri de bu ürünleri üreten işletmelerin bu durum karşısında hazırlıksız olmalarıdır. Bireyler ürünlere ulaşamadıkları durumlarda internet üzerinden sipariş vermek için çeşitli araştırmalar yapmıştır (İnce ve

Tor Kadioğlu, 2020). Bu araştırmalar neticesinde Google Trends uygulamasına çeşitli veriler yansımış ve pandemi doneminde bu ürünlerin arama oranlarının oldukça yüksek olduğu gozlemlenmiştir. Bu çalışmadaki amaç Covid-19 doneminde kişilerin hijyene dair davranışlarının değişimini internet araştırmalarıyla incelemektir.

Pandemi Kavramı ve Geçmişten Günümüze Bazı Büyük Pandemiler

Pandemi, Eski Yunanca'da "tüm" anlamına gelen "pan" ve "insanlar" anlamına gelen "demos" sözcüklerinden oluşan "tüm insanları etkileyen" anlamında bir kavramdır (Budak ve Korkmaz 2020). Geçmişten günümüze bakıldığında onlarca pandemi ortaya çıkmış, milyonlarca insan hayatını kaybetmiş ya da hastalığın yaşam boyu süren etkilerine maruz kalmıştır.

Tablo 1: Geçmişten Günümüze Bazı Büyük Pandemiler(Murray ve ark., 2010)

Salgın-Pandemi	Zaman Dilimi	Tahmini lm Sayısı
Kara Veba	1347-1351	200 milyon
iek Hastalığı	1700'l yıllar	20 milyondan fazla
Kolera Pandemileri	1817-1923	1 milyondan fazla
İspanyol Gribi	1918-1920	100 milyondan fazla
Hong Kong Gribi	1968-1970	1 milyon
HIV/AIDS	1981-günümüz	Yaklaşık 35 milyon
SARS	2002-2003	770
Domuz Gribi	2009	Yaklaşık 10 bin
Ebola	2014-2016	11 bin
MERS	2015-2018	850
Covid-19	2019-günümüz	Yaklaşık 6 milyon

Tarihte ilk pandemi M.. 412 yılında Hipokrat ve Livy tarafından grip pandemisi olarak bildirilmiştir (Kuszewski ve Brydak, 2000). İNFLUENZA pandemisine ait kayıtlar 1580 yılına ait olup, bu pandemiden sonra 31 pandemi tanımlanmıştır. 1918-1919 yıllarında saptanan en büyük pandemi olup, 100 milyondan fazla kişinin ölümüne neden olduğu tahmin edilmektedir (Murray ve ark., 2010; Aslan, 2020). Aşağıdaki tabloda 1347 yılından günümüze kadar olan süreçte yaşanan bazı büyük pandemiler tahmini ölüm sayıları ile birlikte gosterilmektedir.

SARS CoV-2 (COVID-19) Pandemisi

Koronavirüsler (CoV), nezle gibi toplumda sık gorlen, hafif klinik tablolara yol açabildiği gibi, *Orta Doğu Solunum Sendromu* (Middle East Respiratory Syndrome, MERS) ve *Ağır Akut Solunum Sendromu* (Severe Acute Respiratory Syndrome, SARS) gibi ciddi ve ölümcül enfeksiyonlara da yol açabilen geniş bir virüs ailesidir. Koronavirslerin insandan insana bulaşabilen alt tipleri bulunmakla birlikte; hayvanlarda saptanan bazı alt tipleri de insanlara geçerek ciddi hastalık tablolarına neden olabilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020; Park ve ark., 2020).

SARS-CoV, 21. yüzyılın ilk uluslararası acil sağlık durumu olarak 2003 yılında Çin'in Guandong eyaletinde, daha önceden bilinmeyen bir virüs halinde ortaya çıkmıştır. lkeler arası seyahatler sonrası kısa süre içerisinde Hong Kong, Vietnam gibi lkelere yayılmış; Temmuz 2003'te salgın bittiğinde, 6 kıtada, 29 ülkede, 916'sı (% 10.8) lmcl olmak üzere 8422 vaka kaydedilmiştir (Hasöksüz ve ark., 2020). SARS'tan on yıl kadar sonra koronavirüs ailesinden, daha önce insan ya da hayvanlarda varlığı gosterilmemiş olan MERS-CoV, Suudi Arabistan'da yaşayan 60 yaşındaki birinde izole edilmiş; Dünya Sağlık rgt (DSÖ) verilerine gore 2020 yılı itibariyle 27 ülkede %34,4 ölüm oranıyla 858 kişinin ölümüne neden olmuştur (WHO, 2020).

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletindeki Wuhan şehrinde başlayan ve kısa sürede tüm dünyaya yayılarak 21.yüzyılda insanlığın gordğ en büyük salgın haline gelen COVID-19, DSÖ tarafından 30.01.2020'de "uluslararası kamu sağlığı acil durumu" (WHO 2005); 11.03.2020'de ise "Pandemi" olarak ilan edilmiştir. Dünya genelinde 2022 şubat sonu itibariyle 435.287.322 vaka ve 5.948.764 ölüm bildirilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021; T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2022).

lkemizde ilk vaka 10 Mart 2020'de, ilk ölüm ise 17 Mart 2020'de bildirilmiş ve COVID-19 bu tarihten itibaren 25 şubat 2022 tarihi itibariyle 12.823.699 vakaya; 90.240 lme neden olmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020; T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2022).

Pandeminin Bireylerin Alışkanlıkları zerine Etkisi

Yüksek bulaş hızı ve ölüm oranları, aşısının henüz tam olarak etkinliğinin belli olmayışı, tedavi yöntemlerinin ve bunun sonucunda yan etkilerinin net olmayışı; hastalığın tekrar etme riskinin,

prognoz'unun (hastalığın seyri hakkında tahmini ve iyileşme şansı olup olmadığı) ve uzun dönemdeki sonuçlarında belirsizlik bulunması COVID-19 ile ilgili endişe ve korkuları arttırmaktadır. Ayrıca artan toplumsal kaygı, sosyal ilişkileri kısıtlarken ekonomik faaliyetlerdeki azalmayla psikososyal problemleri beraberinde getirmiştir(Demir ve ark., 2021).

Bu dönem, bireylerin bazı alışkanlıklarının değişmesine de neden olmuştur. Bu değişiklikler neredeyse hayatın her alanında gerçekleşmiştir. Çalışma şekilleri, tüketim alışkanlıkları, seyahatler, arkadaşlık-komşuluk ilişkileri, yeme-içme çeşitleri, günlük ve sosyal aktiviteler (konser, sinema, spor yapma vb.), alış-veriş ortamları (e-ticaret, telefonla sipariş vb.), ödeme şekilleri (kapıda ödeme, kredi kartı vb.) değişen bu alışkanlıklardan bazılarıdır. Bu incelemede sayılan bu alışkanlıklar dışında bireylerin değişen hijyen alışkanlıkları ayrı bir başlıkta değerlendirilmiştir. Ancak daha önce pandemi dönemlerinde bulaştan korunmak için alınan bireysel ve toplumsal önlemlere değinilmiştir.

Pandemiden Korunmak İçin Alınan Toplumsal Tedbirler

Sosyal ilişkiler, özellikle COVID-19 pandemi döneminde olduğu gibi ciddi belirsizliğin ve sıkıntıların yaşandığı, sosyal temasın stres faktörlerine karşı bir tampon görevi görebildiği dönemlerde daha çok önem kazanmaktadır (Cengiz, 2022).

Sosyal ilişkilerinin kısıtlanması insanların fiziksel ve ruhsal sağlıklarında önemli sonuçlar doğurabilir(Holt-Lunstad, 2018). COVID-19 pandemisi, içerdiği risklerin yanı sıra 21. Yüzyılda benzerine rastlanmamış sosyal izolasyon önlemlerinin yaygın olarak uygulanmasına neden olmuş ve insanların olağan sosyal yaşamlarında önemli değişikliklere yol açan küresel bir stres faktörü olarak görülmüştür. Virüsün yayılmasını engellemek amacıyla, çoğu ülkede sokağa çıkma yasağı ve çeşitli sosyal izolasyon önlemlerini içeren uygulamalar yapılmıştır. Ülkemizde de kamu kurumlarında çalışanların izinli sayılması, özel sektör çalışanlarının mümkün olduğunca evlerden çalışmaya yönlendirilmesi, gönüllü izolasyon ve kısa süreli sokağa çıkma yasağı gibi çeşitli politikalar uygulanmıştır.

Basılı ve elektronik kaynaklarda, pandemi hakkında hükümetler, ulusal ve uluslararası sağlık kuruluşları tarafından yazılmış çok sayıda broşür ve bilgilendirme yazısı yer almaktadır. Ayrıca sosyal medyada da resmi verilere dayanan paylaşımların yanı sıra doğruluğu şüpheli birçok paylaşım yer almaktadır. Tüm bunlar, hastalığa karşı önlemleri artırmak ve yayılmasını engellemek gibi iyi amaçlarla yapılmıştır(Aşut, 2020).

Devletlerin uyguladığı toplumsal önlemler arasında, önce 65 yaş üstü ve 20 yaş altı vatandaşlar için daha sonra tüm yaş grupları için sokağa çıkma kısıtlamaları, grup etkinliklerinin yasaklanması(düğün, nişan vb.), toplu taşımada oturma düzeninin seyrekleştirilmesi, okullarda, sinema, lokanta gibi mekanlarda, işyerlerinde kapanmaya gidilmesi spor etkinlikleri ertelenmesi, ardından etkinliklerin seyircisiz yapılması sayılabilir. Okulların kapatılmasıyla birlikte kişiler, uzaktan eğitim, lokantaların kapanmasıyla gel-al servisleri ya da evden, internetten sipariş, sinemaların kapanmasıyla dijital platformlar, işyerlerinin kapanmasıyla uzaktan çalışma gibi alışkanlıklar kazanmıştır.

Salgının hızlı bir şekilde seyretmesi ve yeni bir virüs olması nedeniyle insanlar tam olarak bilgilendirilememiştir. Pandeminin ilk zamanlarında bulaşma yollarının neler olduğu hakkında yapılan çalışmaların henüz netlik kazanmaması nedeniyle birtakım yanlışlar yapılmıştır. Örneğin insanlar çevreden edindikleri yanlış bilgiler doğrultusunda virüse karşı etkili olduğunu düşündükleri yiyecek ve içecekleri tüketmişlerdir. Ancak zamanla bu bilgilerin yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca maske kullanımının başlarda bulaşmayı engellemediği konusunda yanlış bilgilendirmeler yapılmış olsa da, daha sonraki zamanlarda maske kullanımının bulaşmayı büyük oranda engellediği görülmüştür. Bulaşmayı engelleyen en önemli üç tedbirin ise maske, mesafe ve hijyen olduğu görülmüştür.

Pandeminin Bireylerin Hijyen Alışkanlıkları Üzerine Etkisi

Hijyen sözcüğü, Yunan mitolojisinde "Şifa Tanrıçası" olan "Hygieia" adından gelmektedir. Mitolojiye göre Hygieia sağlığı korumakla görevli bir tanrıçadır. Bundan yola çıkarak sağlığı korumak amacıyla çalışmakta olan bilime ait bu dala Hygieia Tanrıçası'nın ismi verilmiştir. Günümüz kullanımında hijyen genellikle *temizlik, sağlığı korumak* anlamlarında kullanılmaktadır(Şimşek, 2017: Jumaa, 2005).

Hijyen kelimesi kökenini, Antik Yunan'da tıp tanrısı olarak bilinen Asklepios'un kızının isminden almaktadır. Asklepios'un kızı Hygiea(Hijyen) bir temizlik tanrıçasıdır. Yunanlılara ait mitolojide tanrıça olarak bilinmekte olan Hygieia; insanların bedenî, zihni ve ruhi temizliğini sürdürmek için ruhi şifa enerjisi sağlayan tanrıça olarak bilinmektedir. Hygiea, hekimliğin simgesinde yer alan yılanı besleyen bir kız olarak ifade edilmektedir. Kavram olarak hijyen; geçmiş zamanlarda sıhhat ve güzelliği temsil

etmekteyken, günümüzde sağlığı sürdürmek için çalışmakta olan bilim kolu olarak bilinmektedir (Tözmen ve Sözmen, 2015; Cömert ve Özel, 2015).

Tıp tarihine bakıldığında, ellerin yıkanması ile bulaşıcı hastalıklarının önlenebileceğine dair bulgular, 19. yy kadar açık bir şekilde ortaya konulamamış olsa da, 19. yy ortalarında L. Pasteur ve J. Lister'in uygulamaları aracılığıyla modern tıba girmiştir. Ayrıca aynı yıllarda Ignaz Semmelweis'in sağlık personelinin elleri ile hastaya mikroorganizma bulaşabileceğini göstermesiyle adeta çığır açılmıştır (Demirdal, 2007).

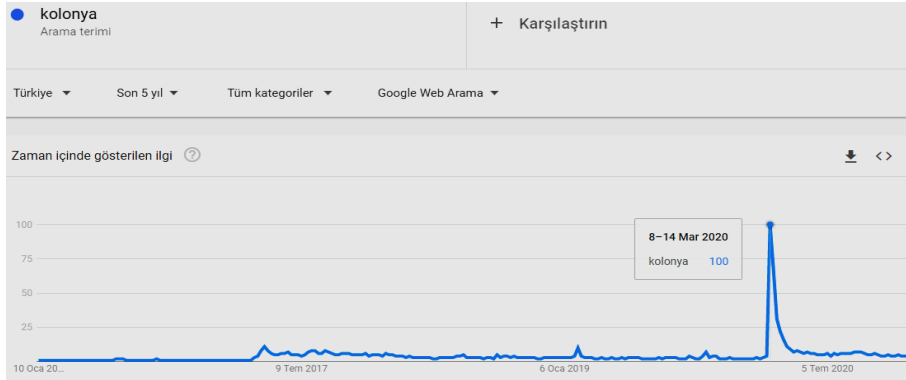
Sağlığın bir bilimi olan hijyen; sağlığı korumak ve sürdürebilmek amacıyla yapılan tüm uygulama ve temizliğe ait tedbirleri içermektedir (Karahocagil ve ark., 2011). Türk Dil Kurumu'na göre hijyen; "sağlık bilgisi, sağlığı sürdürme, hıfzı's-sıhha, sağlığa zarar veren unsurlardan korunma amacıyla yapılan uygulamalar ve alınan temizlik tedbirlerinin hepsi" anlamlarına gelmektedir (TDK, 2021).

"Klasik tıp metinlerinde önemli bir yer tutan *hıfzı's-sıhha*, sağlıklı bir yaşam için yapılan uygulamaların ve alınan önlemlerin tümü; sağlık bilgisi, hijyen anlamına gelmektedir. Günümüzde, Arapça kökenli olan bu sözcüğün yerini Fransızcadan dilimize geçen hijyen sözcüğü almıştır. Osmanlı tıbbında hıfzı's-sıhha hava, iklimler, yeme içme, giyim, uyku, bedenin ve ruhun dinlendirilmesi, banyo, yaz ve kış sporları, kan alma, gibi daha geniş kapsamlı anlamlarda kullanılıp koruyucu hekimlik bilgileri verirken günümüzde hijyen sözcüğü daha özel anlamda kullanılmakta ve genellikle sağlıklı olmak için gereken önemli temizlik kurallarından bahsetmektedir" (Özdoğan ve Kartalcık, 2016).

Bireyler yaşamları boyunca tüm dış çevrenin kirletici faktörlerinin sürekli etkisi altında kalmaktadırlar. Bu yüzden hijyen, bireylerin hastalıklardan korunması açısından üstünde durulması gereken önemli bir mevzudur (Deveci ve ark., 2010).

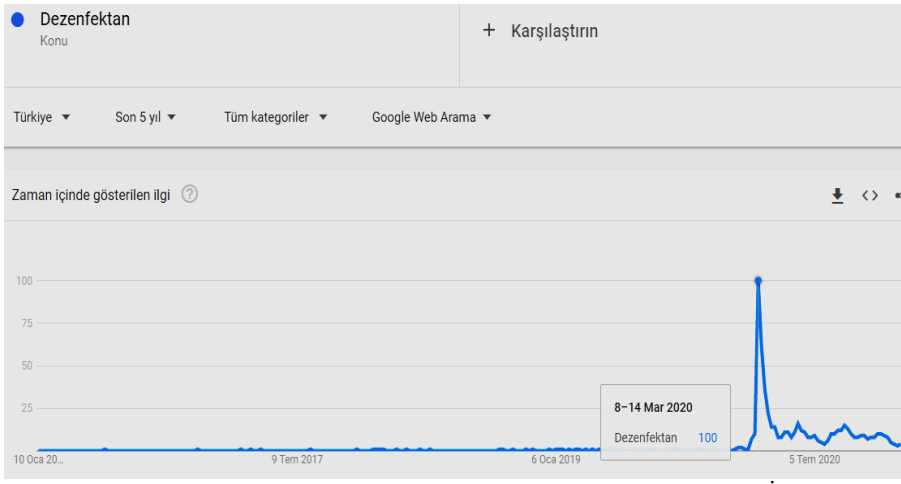
Özellikle pandemi döneminde hijyenin önemi son derece büyüktür. Hijyenin sağlanması virüsün bulaşma ortamlarından insanlara bulaşmasını önleyebilecektir. Hijyen sağlanması için farklı kimyasallar kullanılmaktadır. Bunlar arasında en bilinenleri, alkol içeren kolonyalar, dezenfektanlar, sabunlar, deterjanlar gibi ürünlerdir. Bu dönemde bu tür ürünlerin satışları oldukça artmıştır. Öyle ki Türkiye'de Mart 2020'den sonra bu ürünlerin satış hacimleri ve fiyatları artmış, hatta bu ürünler neredeyse bulunamaz hale gelmiş, karborsaya düşmüştür. Bunda en önemli etken ise bu ürünleri üreten işletmelerin hesapta olmayan bu durum karşısında hazırlıklı olamamaları gelmektedir.

Aşağıdaki grafiklerde Google Trends uygulamasından alınan son beş yıllık kolonya, dezenfektan, el dezenfektanı, maske ve sabun kelimelerinin aranma istatistikleri Türkiye özelinde verilmiştir.

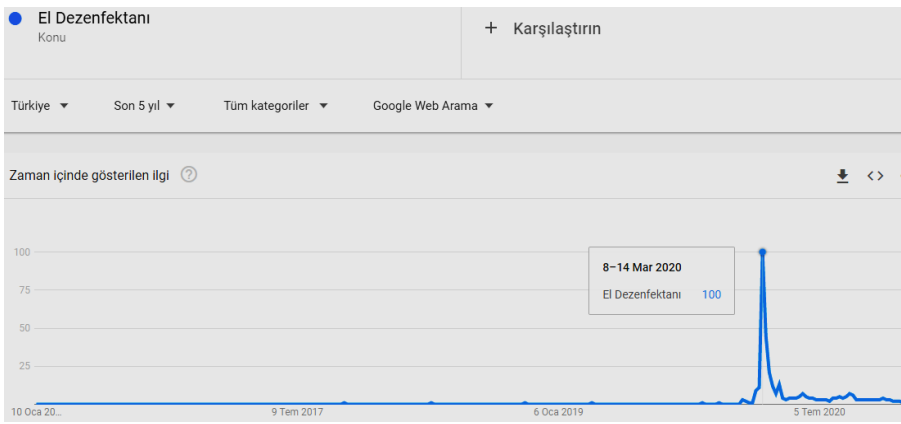
Grafik 1: Google Trends Uygulaması ile Kolonya Kelimesinin Aranma İstatistikleri (<https://trends.google.com.tr/>, 2021)

Grafik 1 incelendiğinde; Google'da kolonya kelimesinin son beş yıl içerisinde pik yaptığı tarihin 8-14 Mart 2020 tarihinde olduğu görülmektedir. Bu tarihte kolonya kelimesinin fazla aranmasının nedeni, dezenfektan olarak kullanılabilir ve kolay ulaşılabilir ucuz bir ürün olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak ilk zamanlarda fiyatlarında artış yaşanması ve piyasada bulunamaması nedeniyle o tarihte fazla arandığı da söylenebilir.

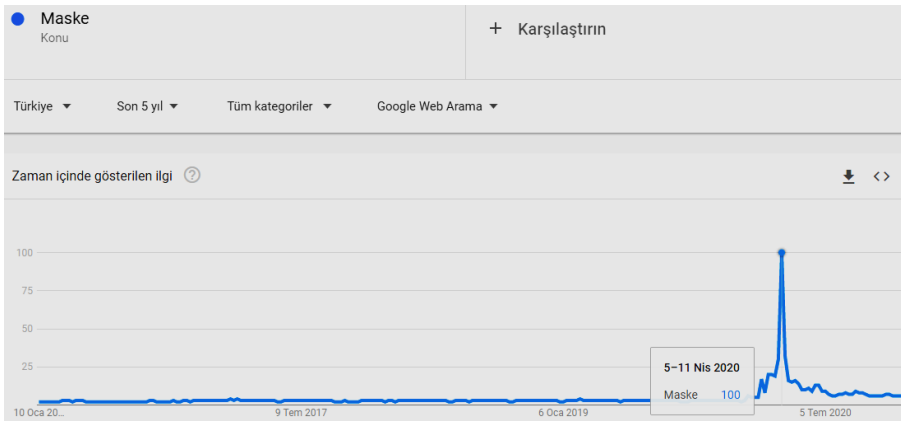
Grafik 2: Google Trends Uygulaması ile Dezenfektan Kelimesinin Aranma İstatistikleri (<https://trends.google.com.tr/>, 2021).

Grafik 2’de ise dezenfektan kelimesinin Google Trends uygulamasında aranma istatistikleri son beş yıl için verilmiştir. Grafik incelendiğinde yine 8-14 Mart 2020 tarihinde maksimum aranma oranına ulaşıldığı görülmektedir.

Grafik 3: Google Trends Uygulaması ile El Dezenfektanı Kelimesinin Aranma İstatistikleri (<https://trends.google.com.tr/>, 2021)

Grafik 3’te Google Trends uygulamasında son beş yılda aranan el dezenfektanı kelimesinin seyri verilmiştir. Buna göre kolonya ve dezenfektan kelimesinin aranmasında olduğu gibi pik yapan tarihin, Covid-19 vakasının Türkiye’de görülmeye başladığı 8-14 Mart 2020 arasında olduğu görülmektedir.

Grafik 4: Google Trends Uygulaması ile Maske Kelimesinin Aranma İstatistikleri (<https://trends.google.com.tr/>, 2021).

Yukarıda verilmiş olan grafik 4’te ise yine Google Trends uygulamasında son beş yıl içerisinde maske kelimesinin aranma istatistiği görülmektedir. Ancak burada maske kelimesinin aranmasının maksimum olduğu tarih kolonya, dezenfektan ve el dezenfektanı kelimelerinden farklı olarak 5-11 Nisan 2020 olduğu görülmektedir. Bu tarihin 8-14 Mart 2020’den yaklaşık bir ay sonra olmasının nedeni kanaatimizce ilk başlarda ülkemizde yaşanan "Maske gerekli mi, değil mi?" tartışmalarının son bularak maskenin şart olduğunun anlaşılması olduğu gibi, aynı zamanda hijyenik maske imalatçılarının bu denli yoğun bir talebin bir anda ortaya çıkması neticesinde üretime ve dağıtıma yetişememiş olmalarıdır.

Grafik 5: Google Trends Uygulaması ile Sabun Kelimesinin Aranma İstatistikleri (<https://trends.google.com.tr/>, 2021)

Grafik 5'te ise sabun kelimesinin son 5 yıllık aranma istatistikleri verilmiştir. Buna göre sabun kelimesinin aranmasının maksimum olduğu tarih 8-14 Mart 2020 olduğu görülmektedir.

Yukarıda verilmiş olan grafiklerden anlaşılacağı üzere ülkemizde tüm dünyada olduğu gibi pandeminin başlamasıyla hijyen ürünlerine olan talep artmıştır. Bu talebin artış göstermesinin ana nedeni Covid-19 virüsüne karşı hijyen sağlamanın en kolay yollarından olan dezenfektanların, kolonyaların, sabunların ve maskelerin etkili olmasıdır. Bireylerde pandeminin başlamasının ardından bu ürünler sürekli olarak kullanılabilir hale gelmiştir. Pandemiden önce bireylerin hijyenlerine bu derece yüksek oranda önem vermedikleri düşünülebilir. Zira günlük hayat içerisinde insanlar ellerinde kolonya, dezenfektan vb. hijyen ürünleri ile dolaşmakta, bir yere dokunduklarında ya da evlerine, arabalarına geldiklerinde kapı kolları, asansör düğmeleri gibi yerlere bu hijyen ürünlerini sürmeden dokunmamaktadırlar. Bu tür hijyen alışkanlıklarının pandemi döneminin sona ermesinden sonra da epeyce bir süre daha devam edeceği öngörülebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel çapta yaşanan bazı olayların, toplumların ve özelinde insanların yaşam tarzlarını, alışkanlıklarını, dünyaya bakış açılarını, birbirleriyle olan ilişkilerini ve iletişimlerini değiştirebilmek gibi bir gücü vardır. Sanayi devrimi ile beraber kırsal alanda yaşayan insanlar kentlere göç etmeye başlamışlardır. Önceleri tek katlı, bahçeli, doğa ile iç içe yaşam süren insanlar kentlere göçle beraber, çok katlı binalarla, yeşilin daha az olduğu alanlarla, trafikle, hava kirliliği ile vb. karşılaşmışlardır. Benzer şekilde önceden günde iki öğün yemek yiyen insanlar, işçi sınıfının çalışmalarında haklarını aramaları sonucunda öğle yemeği alışkanlığı edinmiştir. Dünya savaşlarının yaşanması ve bu savaşlarda pek çok erkeğin de hayatını kaybetmesi sonucunda kadınlar çalışma hayatında daha fazla yer almaya başlamışlardır. Böylece kadınların eş ve anne olma rollerinin yanına ev geçimine destek olma rolü de eklenmiştir. Benzer örnekleri çoğaltabilmek mümkündür.

Dünyada 2019 yılı sonlarında ortaya çıkan Covid-19 virüsü de pandemiye neden olmuş ve insanların pek çok alışkanlığının değişmesine sebep olmuştur. En basitinden çalışma alışkanlıkları değişmiş, uzaktan çalışmaya geçilmiştir. Bu dönemde alışveriş alışkanlıkları da değişmiştir. Artık mağazalardan yapılan alışverişler telefonla ya da internetle sipariş şeklinde dönüşmüş, fiziksel para dijital paraya dönmüştür. İnsanların pandemi nedeniyle değişen alışkanlıklarından biri de hijyen alışkanlıklarında olmuştur. Bu kapsamda hijyen ürünlerine olan talep rekor oranda artmış, artık herkes elinde bir dezenfektanla dolaşır hale gelmiştir. Daha önceleri yüzünde cerrahi maske görülen insanların hasta oldukları düşünülürken, şimdi ise bu maskeleri takmayan neredeyse kalmamıştır. Hijyen sağlayabilmek için insanlar tokalaşma alışkanlıklarından vazgeçmişler, aldıkları tüm ürünlere potansiyel hastalık kaynağı muamelesi yaparak onları dezenfekte etmeden kullanmaz olmuşlardır. El yüz yıkama sıklıkları artmıştır. Değişen bu hijyen alışkanlıklarının uzun süre de devam edeceği düşünülebilir. Çizilen bu tabloya göre sonuç olarak tüm dünyada insanların pandemiyle beraber hijyen alışkanlıklarında hiç olmadığı kadar büyük bir değişikliğin yaşandığı söylenebilir. Çalışma kapsamındaysa aşağıdaki önerilerde bulunulabilir;

- ✓ Pandeminin neden olduğu değişen hijyen alışkanlıklarının ölçülmesi için nicel araştırmalar yapılabilecek ölçekler geliştirilebilir.

- ✓ Doğru hijyenin nasıl sağlanabileceği ile ilgili bilgilendirme çalışmalarının daha fazla yapılması gerekebilir.
- ✓ Pandemiye değişen diğer alışkanlıklar üzerinde de çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Hijyen sağlayabilmek için kullanılan kimyasalların anlık ve gelecekte neden olabileceği sorunlar araştırılabilir.

Alana Katkı

Google Trends Üzerinden, Covid-19 ile birlikte toplumun değişen hijyen alışkanlıklarında hangi konuya ne zaman ve ne ölçüde yöneldiği görülebileceği ve toplumu ilgilendiren bazı durumlarda da veri elde edilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aslan R., Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Covid-19. Ayrıntı Dergisi, (2020) 8(85).
2. Aşut G., Covid-19 Pandemisi Sırasında Tedavi Almakta Olan Kanser Hastalarında Psikolojik Dayanıklılık ve İlişkili Faktörler, Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara, 2020.
3. Budak F. ve Korkmaz Ş., Covid-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi 1 (2020): 62-79.
4. Cengiz, E., Pandemiiden Korunmak İçin Alınan Toplumsal Önlemler, <https://shmyo.gelisim.edu.tr/haber/pandemiden-korunmak-icin-alinan-toplumsal-onlemler>, (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
5. Cömert M. ve Özel K., Otel İşletmelerinde Hijyen ve Sanitasyon Kurallarının Mutfak Personeli Tarafından Bilinirlik ve Uygulanma Düzeyi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2015;3(16): 310-322.
6. Demir, B., Demşir, S. ve Doğrul, A. C., COVID-19 Salgını Sürecinde Türkiye’de Endişe, Stres, Öfke ve Korkudaki Değişim: Seri-Kesitsel takip Bulguları. Klinik Psikiyatri Dergisi, 2021; 24:537-546.
7. Demirdal T., Uyar S. ve Demirtürk N., Bir Üniversite Hastanesinde Çalışanlarda El Yıkama Uygulamalarının ve Bilgi Düzeylerinin Değerlendirmesi. The Med J of Kocatepe, 2007;8(3): 39-43.
8. Deveci S. E., Açık Y., Ercan E. ve Oğuzöncül A. F., Bir Üniversite Hastanesinde Temizlik Çalışanlarının Temizlik ve Hijyen Konusundaki Davranışlarının Değerlendirilmesi. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi, 2010; 24(2): 123-127.
9. Google Trends, <https://trends.google.com.tr/>, (Erişim Tarihi: 01.01.2021).
10. Hasöksüz M., Kılıç S. ve Saraç F., Coronaviruses and SARS-COV-2. Turkish Journal of Medical Sciences. 2020; 50: 549-556.
11. Holt-Lunstad, J., Why social relationships are important for physical health: A systems approach to understanding and modifying risk and protection. Annual review of psychology. 69: 437-458, 2018.
12. İnce M. ve Tor Kadioğlu C. (2020). Tüketicilerin Covid19 (Korona) Virüsüyle Artan Stoklama İsteğinin Online Satın Alma Davranışına Etkisi. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16 (29) , 1875-1906.
13. Jumaa P. A., Hand Hygiene: Simple and Complex. International Journal of Infectious Diseases, 2005; 9(1): 3-14.
14. Karahocagil M. K., Yaman G., Gökaş U., Sünnetçioğlu M., Çıkman A., Bilici A., Akdeniz H., Hastane Enfeksiyon Etkenlerinin ve Direnç Profillerinin Belirlenmesi. Van Tıp Dergisi, 2011; 18 (1): 27-32.
15. Kuszewski K. ve Brydak L., The epidemiology and history of influenza. Biomed Pharmacother 2000; 54(4):188-195.
16. Murray P. R., Rosenthal K. S. ve Phaller M. A., Tıbbi mikrobiyoloji kitabı. (Çeviri: C. Başustaoglu). Ankara: Atlas Kitapçılık; 2010:583-93.
17. Özdoğan H. Ü. ve Kartalcık V., Klasik Osmanlıca Dönemi Bir Tıp Metni: İlm-İ Tıbb Ve Dil Özellikleri. Mediterranean Journal of Humanities, 2016; 6(1): 323-336.
18. Park M., Thwaites R. S. ve Openshaw P. J. M., COVID-19: Lessons from SARS and MERS. European Journal of Immunology 2020; 50: 308–316.
19. Şimşek A., Hijyen Alışkanlıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi Örneği. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD), 2017; 7(2): 149-156.

20. T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Koronavirüs Covid-19 Dünya Haritası, <https://corona.cbddo.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 07.01.2021).
21. T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Koronavirüs Covid-19 Dünya Haritası, <https://corona.cbddo.gov.tr/Home/DeathConfirmedRatio>, (Erişim Tarihi: 25.02.2022).
22. T.C. Sağlık Bakanlığı. COVID-19 (SARS-CoV2 enfeksiyonu) Rehberi. 2020.
23. T.C. Sağlık Bakanlığı: COVID-19 bilgilendirme sayfası. <https://covid19.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 26.12.2020).
24. T.C. Sağlık Bakanlığı: COVID-19 bilgilendirme sayfası. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>, (Erişim Tarihi: 07.01.2021).
25. Tözün M. ve Sözman M. K., Halk Sağlığının Tarihsel Gelişimi ve Temel Kavramları The Historical Development and The Fundamental Concepts of Public Health. Smyrna Tıp Dergisi, 2015:58-62.
26. Türk Dil Kurumu (TDK) “Hijyen Tanımı. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=H%C4%B0JYEN, (Erişim Tarihi: 22.12.2020).
27. WHO, Statement on the second meeting of the International Health Regulations (2005) - Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV). [https://www.who.int/news-room/detail/23-01-2020-statement-on-the-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committeeregarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news-room/detail/23-01-2020-statement-on-the-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committeeregarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)). (Erişim Tarihi: 26.12.2020).
28. World Health Organisation. Middle east respiratory syndrome coronavirus(MERS-CoV). 2020. <https://www.who.int/emergencies/merscov/en/>. (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research Article**Subject Area**
Education ManagementVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1864-1875Arrival
03 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64853Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/smryj.64853>**How to Cite This Article**
Özsoy, G.Ö.; Er, A.E.;
Beşirli Er, Y. & Özsoy,
S. (2022). "İlkokul
Öğretmenlerinin İkili
Eğitime İlişkin
Görüşleri", International
Social Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(64): 1864-1875Social Mentality And Researcher Thinkers
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

İlkokul Öğretmenlerinin İkili Eğitime İlişkin Görüşleri

Primary School Teachers Opinions On Dual Education

Gökhan Ömür ÖZSOY¹ Abdullah Enes ER² Yeşim BEŞİRLİ ER³ Semra ÖZSOY⁴ ¹⁻²⁻³⁻⁴ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Samsun, Türkiye

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ilkokul öğretmenlerinin ikili eğitime ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Nitel bir çalışma olan araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılı, Samsun ili, Atakum, Canik ve İlkadım İlçelerinde İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı ikili eğitim yapan ilkokullarda görevli 30 ilkokul öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeden elde edilen veriler nitel veri analizi yöntemlerinden betimsel analiz ile çözümlenmiştir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğu ikili eğitimin öğrenciler açısından dezavantajlı olduğunu dile getirmişlerdir. Öğretmenler ikili eğitim yapılan okullarda çok sayıda problem olduğunu ifade etmişlerdir. İkili eğitim yapan okullarda teneffüslerin kısa oluşu, öğretmenler ve öğrenciler için yeterli dinlenme zamanının olmaması, aynı derslik ve sınıf malzemelerini hem sabah hem de öğleden sonra eğitim yapan iki farklı grubun kullanmasındaki problemler, ikili eğitim yapılan okullarda okulun sabah çok erken başlaması ya da akşam çok geç bitmesinin olumsuzluğu öğretmenler tarafından dezavantajlar olarak dile getirilmiştir. Az sayıdaki öğretmen ikili eğitimin öğrenciler açısından avantajlarına değinmiştir. Bazı öğretmenlere göre, öğrenciler okul dışında kalan zamanlarını verimli kullandığında ve tüm gün okulda olmak yerine kalan zamanlarını istediği aktivitelere yönelerek geçirdiğinde ikili eğitim avantajlı olabilir. Araştırmaya katılan öğretmenler ikili eğitimi, eğitimin kalitesi açısından çok fazla benimsemese de günün geri kalan bölümünde kişisel ve mesleki işlerini yapabilmeleri açısından ikili eğitimin avantajlı olduğunu düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Öğretmen, İkili Eğitim.

ABSTRACT

The aim of this research is to reveal the views of primary school teachers about dual education. The study group of the research, which is a qualitative study, consists of 30 primary school teachers working in primary schools affiliated to the District National Education Directorates in the province of Samsun, Atakum, Canik and İlkadım in the 2017-2018 academic year. The study group of the research was determined by purposive sampling method. A semi-structured interview form was used as a data collection tool in the research. The data obtained from the interview were analyzed with descriptive analysis, one of the qualitative data analysis methods.

When the results of the research are examined, the majority of the teachers stated that dual education is disadvantageous for students. Teachers stated that there are many problems in schools with dual education. Short breaks in schools with dual education, lack of sufficient rest time for teachers and students, problems in using the same classroom and classroom materials by two different groups teaching both in the morning and in the afternoon, school starts too early in the morning or too late in the evening in schools with dual education. The negativity of the ending was mentioned as disadvantages by the teachers. Few teachers mentioned the advantages of dual education for students. According to some teachers, dual education can be advantageous when students use their time out of school productively and spend the rest of their time focusing on activities they want instead of being at school all day. Although the teachers participating in the research do not adopt dual education in terms of the quality of education, they think that dual education is advantageous in terms of being able to do their personal and professional work for the rest of the day.

Keywords: Primary School, Teacher, Dual Education

GİRİŞ

Her milletin kendine özgü bir eğitim anlayışı vardır. Bu anlayış toplumun iç dinamiklerine, politik durumuna, sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre şekillenir (Duman, 1991). Ayrıca bu anlayışın şekillenmesinde milletlerin tarihsel kökenleri, buldukları coğrafyanın jeopolitik özellikleri, devletin ekonomik kalkınma hedef ve öncelikleri de eğitim anlayışı üzerinde etkili olmaktadır. Her toplumun kendi özelinde farklı coğrafyalarda ürettiği bu özellikler eğitime bakışı da toplumdan topluma farklılaştırmıştır (Aslan, 2001). Eğitimin günümüzde en önemli somut merkezi okullardır. Okul, milletlerin eğitim anlayışlarının uygulamaya yansıtıldığı, toplumların gelecek hedefleri doğrultusunda çok sayıda değişkeni içinde barındıran ve her milletin idealleri doğrultusunda sürekli geliştirmeye çalıştığı kurumlardır. Taymaz'a (2003) göre, eğitim sisteminin üretim noktası olan okulların başarısızlığı demek aile, ülke ve küresel anlamda insanlık için geri dönüşü mümkün olmayan kayıplar demektir. Bu sebeple okulun hedeflerine ulaşabilmesi sistemin mümkün olan en iyi şekilde planlanması ve planların uygulanmasına bağlıdır.

Türk Milli Eğitim Sisteminin yapısına bakıldığında eğitim, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılabilir. Örgün eğitim, okul öncesi eğitimi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretime kapsar. Örgün eğitim belirli yaş grubunda ve seviye itibarıyla aynı durumdaki bireylere, belirli amaçlar doğrultusunda hazırlanmış olan programlar çerçevesinde, okullarda verilen sistematik eğitimidir. Yaygın eğitim ise örgün eğitimin yanında ya da dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin tümüdür. Türkiye'de örgün eğitim kurumlarında genel olarak normal eğitim olarak adlandırılan tam gün eğitim yapılmaktayken, bazı okullarda, ikili eğitim olarak adlandırılan ve aynı okulda ayrı öğrenci gruplarıyla sabah ve öğleden sonra yapılan eğitim ve öğretim

uygulamaları bulunmaktadır (MEB, 2021). Bu durum fiziki olanakların yetersizliği, bölgenin nüfus yoğunluğu, nüfusu karşılayacak sayıda okul binasının olmaması, okulların çeşitli sebeplerden dolayı geçici olarak boşaltılması ve başka bir okul bünyesinde eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmesi, yoğun göç alan bölgelerdeki eğitim planlamasındaki sorunlardan kaynaklı olarak ikili eğitim uygulaması tercih edilebilmektedir. Bu sebeplerden ötürü bir seferde yapılması gereken eğitim öğretim faaliyeti sabahçı grup ve öğlenci grup olarak adlandırılan iki ayrı faaliyet olarak planlanmaktadır.

Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde yer alan şehirlerin iç dinamiklerinden kaynaklı olarak eğitim olanakları birbirinden farklılık göstermektedir (Koçberber ve Kazancı, 2010). Bu farklılıklardan kaynaklı olarak bazı illerde ikili eğitim uygulamalarının daha çok olduğu gözlenmektedir. İkili eğitim uygulamaları ülke genelinde tercih edilen bir durum olmamakla birlikte zorunlu durumlardan kaynaklı olarak uygulanan eğitim öğretim faaliyetidir. İkili eğitim yapan okulların ülke geneline göre dağılımına bakıldığında, köy okullarına oranla kentlerde daha yoğun olarak uygulandığı görülmektedir (Erdoğan, 2002). Bu durumun en önemli nedeni örgün eğitim çağındaki nüfusun kentlerde yoğunlaşmasıdır. Çağ nüfusuna yetecek okul sayısının yetersiz olduğu bölgelerdeki okullar, eğitim öğretim faaliyetlerini aksatmamak adına ikili eğitim uygulamasına başvurmaktadır. Çocuklar ikili eğitimde günün yarısını okulda diğer yarısını ise okul dışında eğitimden uzak ortamlarda geçirmektedirler. Sınıf sayısının bu şekilde dahi yetersiz olduğu durumlarda derslik dışı alanlar, laboratuvar, atölye, kütüphane gibi bölümler sınıf düzenine çevrilerek yeni sınıflar oluşturulmaktadır (Özdemir, 1995). Bu oluşumlar eğitim faaliyetlerinin amacına ulaşmasındaki verimi düşürmektedir. Camuzcu (2007) normal eğitim ve ikili eğitime ilişkin yapmış olduğu çalışmasında, 4. ve 5. sınıf düzeylerinde normal eğitim yapan eğitim kurumlarındaki öğrencilerin akademik başarılarının aynı sınıf düzeyinde ikili eğitim yapan akranlarına kıyasla daha başarılı oldukları sonucuna ulaşmıştır. Aktay, Işık ve Gençsoy (2019) ikili eğitim uygulamasının öğrencilerde sabah çok erken saatlerde okula gidilmesi ya da akşam geç saatlerde eve dönülmesi, kış aylarında iklim koşullarından kaynaklı olarak öğrencilerin zorluk yaşaması, sabahçı öğrencilerin uyku problemi yaşaması gibi sorunların olduğunu ancak öğrencilerin okul dışında daha çok zaman harcayabileceği öngörüldüğünden bu durumun olumlu olarak düşünüleceğini belirtmişlerdir. Türkiye de ikili eğitimin en yoğun olduğu kademenin ilköğretim kademesi olduğu görülmektedir. 2017 – 2018 yılı Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre, Türkiye genelinde ilköğretim kademesinde ikili eğitim uygulanan okul oranı %43,04 iken aynı dönemde lise kademesinde ikili eğitim yapılan okullar ülke genelinde %7,36'dır (MEB, 2017). Bu da Türkiye'de eğitim sistemi içerisinde ikili eğitimin ilköğretim kademesi için olumlu ve olumsuz yanları içinde barındıran önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

TÜRKİYE'DE İLKÖĞRETİM SİSTEMİ

Dünya genelinde hemen her ülke ilköğretime büyük önem vermektedir. Türkiye'de de ilköğretim kademesi son derece önemsenmektedir. Türkiye'de her vatandaşın ilköğretim kademesinde eğitim alması devlet eliyle şart koşulmuş ve ilköğretimin zorunlu tutulduğu ve devlet okullarında parasız olduğu kanunla da yasalaştırmıştır. Mecburi ilköğretim çağı olarak ifade edilen bu dönem 6 – 14 yaş aralığındaki kız ve erkek çocukları kapsamaktadır. (MEB, 1961). Dünya ülkelerinin çoğunluğu çocuklarının ilköğretim eğitimi almalarını toplumsal ve ekonomik açıdan gelişmenin temel şartı olarak görmektedirler (Başaran, 1984). Bu sebeple ülkeler ilköğretime son derece önem vermektedirler. İlköğretim örgün eğitimin başlangıcı olduğu için zorunlu eğitim tartışmalarının her zaman merkezinde yer almıştır. Tarihsel sürece bakıldığında, ilköğretimin Türk tarihinde devlet eliyle resmi olarak zorunlu tutulduğu ilk düzenleme II. Mahmut tarafından çıkarılan fermanla yapılmıştır. Fermanla ilköğretim zorunlu tutulmasına rağmen uygulamada aksaklıklar meydana gelmiştir (Akyüz, 2006). 1847 yılında yayınlanan talimatla, Sıbyan Mekteplerinin 4 yıl ve Rüşdiye Mekteplerinin de 2 yıl olacak şekilde toplamda 6 yıllık zorunlu eğitim uygulamaya sokulmuştur (Koçer, 1992). 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Tüzüğü) ile ilköğretim yurt genelinde zorunlu tutulmuştur. Her köy ve mahallede açılması planlanan okullarda 6-10 yaş aralığındaki kız çocukları ile 7-11 yaş aralığındaki erkek çocuklarına zorunlu eğitim şartı getirilmiştir (Tekeli ve İlkin, 1999; Bilim, 2002). 1913 yılına kadar devam eden bu sürecin ardından Tedrisat'ı İptidaiye Kanun-u Muvakkat (Geçici İlköğretim Yasası) çıkarılarak ilkokul ve ortaokullar birleştirilmiştir. Bu kanunla ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu ifade edilerek, 2+2+2 şeklinde üç devreye yayılan ilkokul ve ortaokul sistemi kurulmuştur. Buna göre birinci bölüme Devre-i Ulâ, ikinci iki yıllık bölüme Devre-i Mutavassıta veya Vasatiye, üçüncü iki yıllık bölüme ise Devre-i Âliye denilmiştir (Ergün, 1996).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte 1924 yılında II. Heyeti İlmiye kararları kapsamında zorunlu eğitim 5 yıl indirilmiştir (Akyüz, 2006). Köy ve benzeri kırsal bölgelerde zorunlu eğitim öğretmen yetersizliği, sosyal ve ekonomik koşullar sebebiyle 3 yıl olarak uygulanabilmiştir (Güven, 2010). 1939 yılında toplanan I. Milli Eğitim Şurası'nda alınan kararlar sonucunda köy ve benzeri kırsal yerlerde de zorunlu eğitim 5 yıl olarak

uygulanması yönünde karar alınmıştır (Gülcan, Türkeli, Parabakan, Şölen ve Albayrak, 2003). 1946 yılında III. Milli Eğitim Şurası ile ilköğretimin durumu gündeme gelmiş beş yıllık ilkokul ve üç yıllık ortaokul eğitiminin birleştirilerek 8 yıllık zorunlu eğitim fikri tartışılmış ama öneri olarak kalmıştır (Doğan, Demir ve Pınar, 2014). 1961 yılında çıkarılan 222 Sayılı Kanun ile ilkokul ve ortaokul arasındaki ayırım kaldırılarak “ilköğretim okulu” kavramı kullanılmaya başlanmıştır (MEB, 1961). 1973 yılında yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile Türkiye’de ilköğretim çağındaki 6-14 yaşları arası kız ve erkek çocuklar için eğitim, 8 yıllık ve zorunlu hale gelmiştir. Temel eğitimin ilköğretim kurumları bünyesinde verileceğinin belirtildiği kanunda, ilköğretim kurumlarının 5 yıllık ilkokul ve 3 yıllık ortaokuldan oluşacağı birlikte veya bağımsız kurulabileceği belirtilmiştir (MEB, 1973). 1997 yılına kadar tüm girişimlere rağmen kesintisiz bir ilköğretim sistemi kurulamamış, her ne kadar kanunda ilköğretimin 8 yıllık ve zorunlu olduğu ifade edilse de uygulamada arzu edilen eğitim düzeyine ulaşamamıştır. İl ve bölge bazında bazı girişimlerde bulunulmasına rağmen uygulamalar ülke geneline yayılamamıştır (Güven, 2012). 1997 yılında yayınlanan 4306 sayılı kanun ile ilköğretim kurumlarının 8 yıllık eğitim veren okullardan oluştuğu, kesintisiz eğitim veren kurumlar olduğu ve eğitimi bitirenlere ilköğretim diploması verileceği hükmü ile çerçeve şekillenmiştir. Böylece ilkokul ve ortaokullar birleştirilerek 8 yıllık zorunlu ilköğretim okullarına dönüştürülmüştür (Resmi Gazete, 1997).

1997 yılından itibaren ilkokul ve ortaokulların ilköğretim okulu çatısı altında toplanması ve 8 yıllık zorunlu eğitime geçilmesiyle birlikte yeni sorunlar meydana çıkmıştır. Diploma almak 8 yıllık zorunlu eğitimin ardından gerçekleşeceği için ilkokuldan sonra okuldan ayrılmalar azalmış ortaokula devam eden öğrenci sayısı artmıştır. Kente yönelik göçler, kentteki zorunlu eğitime devam edecek nüfusun artması, ilkokul ve ortaokulun aynı çatı altında olması, 8 yıllık zorunlu eğitim, toplumun gelecek kaygısı sebebiyle eğitime yönelmesi gibi etkenler zorunlu eğitime yönelen öğrenci sayısını artırmıştır. Bunun sonucunda öğretmen sayısının yetersizliği, derslik ve okul eksikliği, fiziki imkanlardaki sıkıntılar artmaya başlamıştır. Böylece ikili eğitim uygulamaları yoğunlaşmaya başlamıştır. MEB (2017) verilerine göre, 2002 – 2003 yılında ikili eğitim yapan ilköğretim okulu oranı %57,13’tür. Bu oranın büyük bölümü kent merkezlerine aittir. Bu sebeple Devlet Planlama Teşkilatı’nın 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda eğitim başlığı altında kaliteyi ve verimi artırmak için tedbirlerle birlikte ikili eğitime son verilmesi yönünde planlamalar mevcuttur (DPT, 2001). 30 Mart 2012 yılında tarihinde 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda yapılan bir değişiklik ile eğitim sisteminde 4+4+4 diye bilinen uygulamaya geçilerek 12 yıllık zorunlu eğitime geçilmiştir. Bu değişiklik neticesinde ilköğretim dört yıl süreli zorunlu ilkokul ve dört yıl süreli zorunlu ortaokuldan oluşan Milli Eğitim ve Öğretim Kurumu şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 1961). Bu değişiklik sonucunda ilkokul ve ortaokulların programındaki farklılıklar sebebiyle iki kademe için ayrı binaların kullanılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

İLKÖĞRETİM KADEMESİNDE İKİLİ EĞİTİM UYGULAMASI

Eğitim kaynaklı kalkınmanın temeli ilköğretim kademesinin etkililiği ve verimliliğidir (Ünal, 2001). İlköğretim kademesinin okul sayısı, derslik sayısı, öğrenci yoğunluğu, öğretmen ihtiyacı, okulun fiziki yeterlilikleri, okulun bulunduğu bölgenin sosyoekonomik yapısı, okulun bulunduğu coğrafyanın iklim koşulları, ulaşım şartları, bölgedeki sosyokültürel yapılar eğitim sürecini etkilemektedir. Bu değişkenler okullardaki öğretim şeklini de etkilemektedir. Bu değişkenlerin durumuna göre, Türkiye’de okulların konumuna göre normal eğitim ya da ikili eğitim uygulanmaktadır (Kocaoluk, 1991).

Okullarda uygulanan normal eğitim ve ikili eğitim uygulamaları incelendiğinde, normal eğitimin ikili eğitime göre daha etkili bir eğitim olduğu anlaşılmaktadır (Gullo, 2000; Herry, Maltais ve Thompson, 2007; Karweit, 1992; Lee, Burkam, Ready, Honigman & Meisels, 2006). Ancak Türkiye’de ikili eğitimin istenen, tercih edilen bir uygulama değil zorunluluk dolayısıyla başvuru bir öğretim şekli olduğu bilinmektedir. Bu sebeplerden başlıcaları köyden ya da kırsaldan kent merkezlerine yönelik yoğun göç dalgasıdır. Göç dalgası sonucunda okul mevcutlarının artması, derslik sayılarının yetersizliği, okulun fiziki imkanlarının ihtiyaçlara cevap vermemesi gibi planlamanın dışında karşılaştığı bu durumlar sebebiyle ikili eğitim yapılması zorunluluğu doğmuştur (Erdoğan, 2002). Adres kayıt bölgesi dışından yapılan öğrenci kayıtlarının da okulların kapasitesinin çok üzerinde bir okul nüfusu oluşturduğu ve bu durumun da okullarda ikili eğitime yol açtığı görüşündedir. Adres kayıt bölgesi dışından yapılan yoğun kayıtlarda özellikle görevi ve yetkisi bakımından etkin konumda bulunan insanların okullar üzerindeki talepleri bu duruma yol açmaktadır. Benzer taleplerin sıklığı sonucunda artan sınıf öğrenci sayıları ikili eğitimin yolunu açmıştır (Yücel, Boyacı, Demirhan ve Karataş, 2013). 4+4+4 eğitim düzenlemesinin ardından ilkokul ve ortaokulların ayrı binalarda eğitim görmesi gerekliliği ve yetersiz okul sayıları sebebiyle mümkün olmamasının bir sonucu olarak sonucunda yine bu okullar ilkokullar bir grup, ortaokullar bir grup oluşturacak şekilde ikili eğitim yapmak zorunda kalmışlardır (Akbaşlı ve Üredi, 2014).

Milli Eğitim Bakanlığı ikili eğitimin, eğitim sistemine yansımalarının farkındadır. 2019–2023 Stratejik Planı’nda MEB konunun önemine değinerek ikili eğitime son vermek adına sürdürülen çalışmalar ve

hedefleri ifade etmektedir (MEB, 2019). İkili eğitim yapan kurumlarda çalışan öğretmenler, tam gün eğitim veren okullardaki meslektaşlarına göre daha farklı durumlarla karşılaşmaktadırlar. Bu bakımdan ikili öğretim okullarda görevli öğretmenlerin ikili eğitimin olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin değerlendirmeleri önem arz etmektedir. Bu çalışmada ilkokullarda çalışan öğretmenlerin görüşlerine başvurularak aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

- ✓ İkili eğitimin öğrenci açısından avantaj ve dezavantajları nelerdir?
- ✓ İkili eğitimin öğretmen açısından avantaj ve dezavantajları nelerdir?
- ✓ İkili eğitimde dersliklerin sabah bir grup, öğleden sonra diğer grup tarafından müşterek kullanılmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
- ✓ İkili eğitimin öğretmenin ve öğrencilerin sosyal ilişkileri üzerindeki etkisine yönelik görüşleriniz nelerdir?
- ✓ İkili eğitimin öğrencilerin akademik başarılarına etkisine ilişkin görüşleriniz nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

İlkokul öğretmenlerinin ikili eğitime ilişkin görüşlerinin neler olduğunun derinlemesine ortaya konulmasını amaçlayan çalışma olgubilim deseninde tasarlanmış, veriler nitel araştırma yöntemiyle elde edilmiştir. Olgubilim, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında, Samsun İli merkez ilçeleri olan Atakum, Canik ve İlkadım İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı ikili eğitimin uygulandığı ilkokullarda görev yapan 30 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenler amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Burada amaç göreceli olarak küçük bir örneklem grubu oluşturmak ve oluşturulan bu örnekte araştırılan probleme taraf olabilecek bireylere ait maksimum çeşitliliği yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışma grubunda Atakum ilçesinden 10, Canik ilçesinden 10 ve İlkadım ilçesinden 10 öğretmen bulunmaktadır. Öğretmenlerin cinsiyet durumuna göre 17'si kadın, 13'ü erkektir. Medeni duruma göre öğretmenlerin 21'i evli, 9'u bekar. Hizmet süresi bilgileri bakımından 1-5 yıl aralığında 4; 6-10 yıl aralığında 6; 11-15 yıl aralığında 7; 16-20 yıl aralığında 7; 21 ve üzeri hizmet yılında 6 öğretmen bulunmaktadır. Eğitim durumuna göre öğretmenlerin 22'si lisans mezunu, 8'i lisansüstü eğitim mezunlardır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan ve nitel veri toplama tekniklerinden biri olan görüşme tekniğine göre, yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak toplanmıştır. Soruların oluşturulması aşamasında ilgili literatür taranarak bilgi toplanmıştır. Toplanan bilgiler ışığında çok sayıda sorudan oluşan soru havuzu oluşturulmuştur. Ardından uzman görüşüne başvurularak konunun özellikle araştırılmak istenen boyutları çerçevesinde oluşturulan havuzdan araştırmanın amacına en uygun olanlar belirlenerek sorular hazırlanmıştır. Soruların içeriği ve sayısı belirlenmiştir. Hazırlanan soruların amaca hizmet etme derecesinin belirlenmesi amacıyla iki deneme görüşmesi yapılmıştır. Bu görüşmelerde hazırlanan sorular görüşme sırasında katılımcılara yöneltilmiş anlaşılmayan yönler tekrar uzman görüşüne başvurularak gözden geçirilmiştir. Yapılan düzeltmelerin ardından görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, ilkokul öğretmenlerinin ikili (sabahçı-öğlenci) eğitime ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile ikili eğitimin uygulandığı okullarda görev yapan öğretmenlerden görüşme yoluyla toplanmıştır. 5 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu Samsun ilinde ikili eğitim yapan ilkokullarda görev yapan Atakum ilçesinde 10, Canik ilçesinde 10 ve İlkadım ilçesinde 10 olmak üzere toplamda 30 öğretmene uygulanmıştır. Görüşmeler öğretmenin dersinin olmadığı saatlerde ve okul rehberlik servisi odalarında yapılmıştır. Her öğretmene yarım saat zaman dilimi ayrılan görüşmeler yaklaşık olarak bir ay sürmüştür. Görüşmeler katılımcı öğretmenlerin izniyle ses kaydına alınmıştır. Görüşmelerin ardından ses kayıt cihazı yardımıyla toplanan veriler yazılı metne dönüştürülmüş ve bu metinler katılımcılara tek tek sunularak, kendi görüşleri olduğuna dair onay alınmıştır. Onayın ardından ses kayıtları imha edilmiştir.

Verilerin Analizi

İlkokul öğretmenlerinin ikili eğitime ilişkin görüşlerinin analizinde, nitel veri analiz tekniklerinden betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli tekniklerle toplanan verilerin, önceden belirlenen temalara

göre özetlenerek yorumlanmasına dayanan nitel bir veri analiz çeşididir. Betimsel analizde amaç, bulguları düzenleyip ve yorumlayıp okuyucuya sunmaktır. Betimsel analiz yapılan araştırmalarda doğrudan alıntılara sık sık yer verilebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Araştırmaya katılan 30 öğretmenin cevapları öncelikle G1, G2,..şeklinde kodlanmıştır. Araştırmada, yarı yapılandırılmış sorulara verilen cevaplar, cevapların içeriğine göre önce anlamlı gruplar haline getirilmiştir. Daha sonra sorulardan elde edilen veriler, temalara göre ayrı ayrı tablolaştırılmıştır. Tabloda benzer cevaplar ve bu cevapları veren kişi sayıları verilmiştir. Birer kişi tarafından verilen farklı cevaplara tabloda yer verilmemiştir. Öğretmenlerin verdiği cevaplardan bazıları doğrudan tabloların altına yazılarak yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde ilkokul öğretmenlerinin ikili eğitime ilişkin görüşleri nelerdir? sorusuna ilişkin bulgular yer almaktadır. Araştırmanın ilk sorusu “ikili eğitimin öğrenci açısından avantaj ve dezavantajları nelerdir?” şeklindedir. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin yanıtları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. İkili Eğitimin Öğrenci Açısından Avantaj ve Dezavantajlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri

	Öğretmen Görüşleri	n
Avantajları	Okul dışında kalan yarım günün değişik aktiviteler ile değerlendirilebilmesi.	16
	Öğrenci sayısının tam güne göre daha az ve sınıfların ferah olması.	2
Dezavantajları	Sabahçı grubun erken kalkması, öğlenci grubunun da geç saatte okuldan çıkması.	24
	Teneffüslerin kısa olması ve dinlenme süresinin yetersizliği.	10
	Beslenme konusunda sıkıntıların yaşanması.	6
	Aynı sınıfın kullanılmasının zorlukları.	2

Tablo 1’e göre, araştırmada yer alan öğretmenlerin 16’sı arda kalan yarım günün değişik aktiviteler ile değerlendirilebilmesinin, 2 öğretmen de öğrenci sayısının tam güne göre daha az ve sınıfların ferah olması bakımından ikili eğitimin öğrenci açısından avantajlı olduğunu belirtmiştir. 24 öğretmen sabahçı grubun erken kalkması, öğlenci grubun da geç saatte çıkmasının dezavantaj olduğunu ifade etmiştir. 10 öğretmen teneffüslerin kısa olması ve dinlenme süresinin yetersizliğini dezavantajlı durum olarak ifade etmişlerdir. 6 öğretmen beslenme konusunda sıkıntıların yaşanmasını, 2 öğretmen de aynı sınıfın kullanılmasının zorlukları bakımından ikili eğitimin öğrenci açısından dezavantajlı olduğunu belirtmiştir. Buna ilişkin bazı öğretmen görüşleri:

“Öğrenci açısından avantajları eğer öğrenci sabahçı ise öğleden sonraları değişik aktiviteler ve etkinliklere rahat katılabilir. Dezavantajları ise sabahçı olan öğrencilerin erken kalkıp okula gelmesi, öğlenci olan öğrencilerin de geç saatlerde eve gelmesini söyleyebilirim (G2).”

“Öğrenci sabah çok erken kalkıyor. Teneffüsler çok kısa. Akşam eve geç gidiliyor. Aynı sınıf kullanıldığı için sabahçılar çıktıktan sonra sınıf yeterince temizlenemiyor (G3).”

“Öğrencilerin okulda kalma saatleri normal eğitimden daha az olduğu için bence iyi. Fakat teneffüslerin az veya kısaltılmış olması dezavantaj. Çocuklar ihtiyaçlarını yeterince gideremiyor ve dinlenemiyor. Ayrıca beslenme de büyük problem oluşturuyor (G5).”

“Sabahçıların sabah çok erken kalkmaları, öğlencilerin geç saate kalması, sabah iştahsızlık nedeniyle öğrencilerin yemeden gelmeleri, teneffüslerin kısa olması öğrenciler açısından dezavantaj olarak görüyorum. Avantaj olarak günün yarısının öğrencilere kalması, diğer etkinliklere katılma açısından avantaj gibi duruyor (G9).”

“İkili eğitimde sabahçı grup çok erken saatlerde başlıyor. Öğlenci grup akşam çok geç saate kalıyor. Teneffüs araları çok kısa olduğundan yeterli dinlenme sağlanamıyor. İhtiyaçları karşılamaya yeterli olmuyor. Avantaj olarak evde daha fazla vakit geçiriyorlar (G13).”

“Öğrenci açısından avantajı kalan zamanını sosyal aktivitelerle ayırır. Dezavantaj olarak kendi kendini yönetmede sıkıntı olabilir. Öğrencilerin derse giriş-çıkış saatleri sıkıntılıdır (G17).”

“Avantajlı yönleri; sosyal etkinlikler için zaman kazanırlar. Kendisine uygun olan bir okulda okuma şansları artar. Öğrenci sayısı tam güne göre daha az olacağı için daha etkili öğrenme ortamına kavuşur. Dezavantajlı yönleri ise; özellikle sabah grubu için saat çok erken olduğundan uyku ve kahvaltı problemleri yaşanmaktadır. (G23).”

“Avantaj olarak, sınıf mevcudunun azalmasına ve öğrencilerin daha rahat bir ortamda eğitim görmesini sağlar. Dezavantajlarının öğrenciler açısından daha çok olduğunu düşünüyorum. Özellikle kış aylarında soğuk ve karanlıkta yarı uykulu okula gelmeleri, dersleri kısa süreli aralarla peş peşe dinlenmeden, oyun oynamadan almaları, bazı okullarda kendine uygun olmayan sıraları kendinden büyükler ya da küçüklerle paylaşmak

zorunda olmaları örnek olarak verilebilir. Okulda bir etkinlik yapılacak olsa bu etkinliklere katılımı da sorunlar yaşayabilirler (G28).”

Araştırmanın ikinci sorusu “ikili eğitimin öğretmen açısından avantaj ve dezavantajları nelerdir?” şeklindedir. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin yanıtları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. İkili Eğitimin Öğretmen Açısından Avantaj ve Dezavantajlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri

	Öğretmen Görüşleri	n
Avantajları	Günün yarısının öğretmene kalması büyük bir avantajdır.	19
Dezavantajları	Sabahçı gurubun erken kalkması, öğlenci gurubun da geç saatte okuldan çıkması.	16
	Teneffüslerin kısa olması ve dinlenme süresinin yetersizliği.	6
	Aynı sınıfın kullanılmasının zorlukları.	3
	Öğretmen ve öğrenci arasındaki sosyal ilişkiyi azaltması.	2

Tablo 2’ye göre araştırmada yer alan öğretmenlerin 19’u günün yarısının kendisine kalmasının büyük bir avantaj olduğunu belirtirken, diğer 11 katılımcı ikili eğitimin avantajlı olduğu yönünde görüş belirtmemiştir. İkili eğitimin dezavantajları anlamındaysa öğretmenlerin 16’sı sabah erken kalkılması, öğleden sonra da geç saatlerde çıkılmasını, öğretmenlerin 6’sı teneffüslerin kısa olması ve dinlenme süresinin yetersizliği, öğretmenlerin 3’ü aynı sınıfın kullanılmasının zorlukları ve 2’si öğretmen ve öğrenci arasındaki sosyal ilişkiyi azaltması sebebiyle ikili eğitimin öğretmen açısından dezavantajlı olduğunu belirtmiştir. Buna ilişkin bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

“Sabahçı ise öğleden sonra değişik aktivitelere, etkinliklere katılabilir. Bunun aksine erken kalkmasına, öğlenci ise geç saatlerde eve gitmesine neden olur. Ayrıca sınıfı bir başkasıyla ortak kullanmak zorunda olduğu için ortak kullanım alanları ve panoların kullanılmasında sorunlar çıkabiliyor (G4).”

“Sınıf panolarına asılan etkinliklere zarar verilebiliyor. Öğlenci olunca, sabahçılar çıktığında sınıf yeterince temizlenmediği için öğretmen temizlikle ilgilenmek zorunda kalıyor (G7).”

“Öğretmen açısından avantajı yarım günün kendisine kalması sayesinde işlerini halledebilmesidir. Dezavantajı ise teneffüslerin kısa olması sebebiyle dinlenmeden bir sonraki derse girmesi (G10).”

“Öğretmen için de avantajı yoktur. Uykusunu tam alamayan eğitimci çocuğa tam anlamıyla bir şey veremez. Eğer öğlenciye akşam geç vakitte eve döneceği için aile içi sorunlar yaşayacaktır. Bu da ister istemez öğretmenin verimini olumsuz etkileyecektir. Öğretmen ne kadar mutlu ise okuldaki başarısı da o denli yüksektir (G11).”

“Avantajları öğretmenin banka işleri, hastane işleri gibi kendi özel işlerini halledebileceği vaktinin olması. Dezavantajları; teneffüs araları kısa olduğundan dinlenmeden sürekli derse girmek ve sınıfı başka bir öğretmenle paylaşmak (G20).”

“Öğretmen açısından özellikle sabahçı olmanın avantajlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü okul sonrası özel veya resmi işlerin yapılmasına olanak sağlar. Dezavantajları; aynı dersliği başka sınıflarla paylaşmak büyük sorun olur. Yaptığım etkinlikleri sergileyemezsin. Özellikle 1. sınıflarla üst sınıfların aynı sınıfı kullandığı okullarda bu büyük bir sorundur. (G22).”

“Avantajları; ders dışında geçirilecek zamanın artması, öğretmenlerin sosyal faaliyetlerini arttırabilecekleri fırsatı yakalaması. Dezavantajları; öğretmen-öğrenci ilişkisinin derslerle sınırlı kalması, öğretmen-öğrenci arasındaki sosyal ilişkinin azalması (G28).”

Araştırmanın üçüncü sorusu “ikili eğitimde sınıfların sabah bir grup, öğleden sonra diğer grup tarafından müşterek kullanılmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir? şeklindedir. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin yanıtları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. İkili Eğitimde Dersliklerin Müşterek Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri

	Öğretmen Görüşleri	n
Avantajları	Aynı sınıfı kullanmak, paylaşım ve sorumluluk bilinci geliştirir.	3
	Aynı düzeyde olan sınıfa, etkinlik açısından zenginlik katar.	3
Dezavantajları	Sınıfın temiz bırakılmasıyla ilgili sorunlar yaşanmaktadır.	11
	Panoların kullanımında sıkıntılar yaşanır.	7
	Sınıf eşyaları ve düzeniyle ilgili sorunlar yaşanır.	6
	Aynı sınıfı paylaşmak sorun oluşturur.	3

Araştırmada yer alan öğretmenlerin 3’ü aynı sınıfı kullanmanın paylaşım ve sorumluluk bilincini geliştirmesi, 3’ü de aynı düzeyde olan sınıfa etkinlikler açısından zenginlik katması bakımından aynı sınıfı kullanmanın avantajlı olduğunu belirtirken, 24 öğretmen bu durumun avantajlı olmadığı görüşündedirler. İkili eğitimde ortak sabah ve öğleden sonra iki ayrı grubun ortak sınıf kullanımının dezavantajlarını ise öğretmenlerin 11’i

sınıfın temiz bırakılmasıyla ilgili sorunların yaşanması, 7'si panoların kullanımında sıkıntıların yaşanması, 6'sı sınıf düzeni, temizliği, sıra düzeni ile ilgili sorunların yaşanması, 3'ü de aynı sınıfı paylaşmanın sorun oluşturması bakımından dezavantajlı olduğunu belirtmiştir. Buna ilişkin bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

“Öğrenciler diğer sınıfların panosuna zarar verebiliyor. Sınıfların temiz bırakılması ile ilgili sorunlar oluşabiliyor (G1).”

“Sınıfı paylaşan öğretmenler genelde birbirinden şikayetçi oluyor. Sınıfın temizliği, düzeni, panoların paylaşımı gibi konular şikayet konusu oluyor (G6).”

“İki farklı şubenin aynı sınıfı kullanması dezavantajdır. Sınıfın fiziki koşullarını her şube farklı kullanmak isteyebilir. Bu nedenle uygun değildir (G9).”

“Öğrencilerin sınıflarını müstakil kullanması sorumluluk bilincini olumlu yönde geliştiriyor (G10).”

“Çok problem yaşamaktadır. Bizzat kendim bu durumu yaşıyorum. Sınıf düzeni olmuyor. Sınıflar aşırı kirleniyor. Buna benzer birçok problemle karşı karşıya kalıyoruz (G14).”

“İkili eğitimde, sınıf paylaşımında öğretmenler arasında birçok sorun yaşanıyor. Sınıf temizliği, pano paylaşımı, duvarlara asılan etkinliklerin zarar görmesi gibi. Öğrencilerin yaşları farklı olduğu için bir devreye uygun olan masa, sıra, sandalye, yazı tahtasının yüksekliği diğer devre için yüksek veya alçak kalabiliyor. Bu yüzden ikili eğitimin sınıf kullanımında zorluk yaşattığını, sorunlara yol açtığını düşünüyorum (G20).”

“Aynı sınıfı aynı düzeydeki öğrenciler kullanıyorsa sabah 4/A, öğleden sonra 4/B gibi çok sorun olmayacaktır. Dersler aynı olduğu için etkinlikler de aynı oluyor. Hatta sınıf ortamına zenginlik katıyor. Ancak farklı düzeydeki sınıfların öğretmen ve öğrenciler için sorun oluşturacağını düşünüyorum. Öğretmenler istediği gibi etkinlik köşelerini oluşturamazlar (G21).”

“Bu şekilde sınıf kullanımının sıkıntılar ortaya çıkardığını düşünüyorum. Panoların paylaşımı, sınıf düzeni ve temizliği açısından sıkıntılar oluşuyor. Bir de farklı düzeyde sınıflar aynı sınıfı kullanıyorsa iyice düzen bozulur. Öğrenciler diğer sınıfın hazırlamış olduğu panolara zarar verebiliyor. Yapılan çalışmalar sınıf içinde sergilenirken yeterli yer kalmayabiliyor. Bir sınıf U düzeninde oturmak isterken diğer sınıf buna uygun değilse sürekli bir sınıf düzeni yapıp bozmak durumunda kalınıyor (G26).”

Araştırmanın dördüncü sorusu “İkili eğitimin öğretmenlerin ya da öğrencinin sosyal ilişkileri üzerindeki etkisine yönelik görüşleriniz nelerdir? şeklindedir. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin yanıtları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. İkili Eğitimin Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Sosyal İlişkileri Üzerindeki Etkisine Yönelik Öğretmen Görüşleri

	Öğretmen Görüşleri	n
Avantajları	Kalan yarım günün avantaja dönüştürülmesi sosyal ilişkileri artırır.	6
Dezavantajları	İletişim ve dinlenme için yeterli zamanın olmayışı sosyal ilişkileri olumsuz etkiler.	8
	Okullardaki sabah erken, öğleden sonra da geç saatler ilişkileri olumsuz etkiler.	3
	İkili eğitimde öğretmen-öğrenci birbirlerini yeteri kadar tanıyamaz.	2
Etkisiz	Zaman kaliteli kullanıldığı sürece ikili eğitim ya da tam gün eğitim fark etmez.	2

Tablo 4’e göre, öğretmenlerin 6’sı kalan yarım günün avantaja dönüştürülmesinin sosyal ilişkileri arttıracığı yönünde yani avantajlı olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin 8’i iletişim ve dinlenme için yeterli zamanın olmayışı, 3’ü sabah erken ve öğleden sonra da geç saatlerde giriş- çıkışların olması, 2’si ikili eğitimde öğretmen ve öğrencinin birbirlerini yeterince tanıyamayacağı ve bu durumun sosyal ilişkileri olumsuz etkileyeceği yönündeki görüşleri sebebiyle ikili eğitimin dezavantajlı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin 2’si zamanın kaliteli kullanıldığı sürece eğitimin ikili ya da tam gün olmasının sosyal ilişkiler üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olmayacağı şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Buna ilişkin öğretmen bazı görüşleri şu şekildedir:

“Öğretmenler ve öğrenciler ikili eğitimde sosyal açıdan iletişim ve ilişkilerini geliştirmek için zaman bulamayabilir. Ancak okuldan sonra kalan yarım günlük sürelerde okul dışı faaliyetleri birlikte yaptıkları takdirde çok daha zengin bir öğrenme ortamı sağlamış olabilirler (G7).”

“Sosyal ilişkiler bence zayıflıyor. Hızlı bir ders maratonu devam ediyor. Öğretmen ve öğrenci iletişim için yeterli zaman bulamıyor (G9).”

“İkili eğitimde öğretmen-öğrenci yeteri kadar birbirlerini tanıyamazlar (G14).”

“Sabah erken kalktığımızda ilişkilerimiz uykusuzluk nedeniyle olumsuz etkileniyor. Kendimize tam gelemeden günün yarısı gidiyor. Öğlenci olduğunda ise durum daha kötü, birey öğlene kadar yatıyor. Öğleden sonra da okula gidiyor. Gün tamamen bitiyor. Bu da ilişkiler bakımından ciddi problemler doğuruyor (G19).”

“Sosyal ilişki geçirilen zamanla değil de, bu zamanın kalitesiyle ilgili. Kaliteli geçirilen zamanda tam gün, yarım gün hiç fark etmez (G21).”

“İkili eğitimde teneffüs süreleri çok kısa olduğu için öğrenciler yeterince oyun oynama ve arkadaşlarıyla kaynaşma fırsatı bulamazlar. Okul derslerin işlendiği yani öğretimin yapıldığı yer olarak kalır. Okulun eğitim yönü göz ardı edilir. Öğretmenler de okulda etkinlik paylaşım uygulamaya süre kalmadığı için okula çok katkı sağlayamazlar. Sabah erken kalkmak bütün günü olumsuz etkileyebilir. Bu durum okul-öğretmen etkileşimini olumsuz etkiler. Öğretmenler arasında çok etkileşim olmadığı için okulun gelişmesi için de ortak çalışma yapılamaz (G22).”

“İkili eğitim sayesinde öğretmen ve öğrenci kendine daha çok vakit ayırırken sınıf içinde geçireceği süre azalacağından öğretmen ve öğrenci arasındaki bağın zayıflaması gündem olur. Öğretmenin öğrencisini daha yakından tanıyabilme imkânı azalacaktır. Ama bu dezavantaj gibi görünen durum, öğretmenin okul dışı etkinlikleri düzenlemesiyle avantaja dönüşebilir. Örneğin okul dışında sınıf günleri planlanabilir. Okul içerisinde öğrencisini tanıma fırsatı bulamayan öğretmen okul dışındaki etkinliklerle bu açığı kapatabilecektir (G26).”

“Normal eğitim ve ikili eğitimin sosyal ilişkiler açısından bir farklılık oluşturduğunu düşünmüyorum(G27).”

“İkili eğitim yapan okullarda öğretmen ve öğrencinin ders dışında çok fazla paylaşımı olmaz. Çünkü tam gün bir okulda, öğlen tatilinde öğretmeni ile voleybol oynayabilen bir öğrenci, ikili eğitim yapan bir okulda kişisel ihtiyaçlarını bile teneffüslerde zor yetiştirmektedir. Dolayısı ile öğretmen ve öğrencinin ders dışındaki geçirdiği zaman kısıtlıdır. Sosyal ilişkilerin gelişmesi ve pekişmesi açısından tam gün okulların daha verimli olduğunu düşünüyorum(G30).”

Araştırmanın beşinci sorusu “ikili eğitimin öğretmen ve öğrencilerin sosyal ilişkilerine yönelik görüşleri nelerdir? şeklindedir. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin yanıtları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. İkili Eğitimin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşleri

	Öğretmen Görüşleri	n
Avantajları	Kalan yarım gün, öğrencilerin akademik eksikliklerini gidermesi ve kendini geliştirmesi için bir fırsattır.	8
	Zamanın tasarruflu kullanılması akademik başarıyı olumlu etkiler.	2
	Sınıf mevcudunun az oluşu akademik başarıyı olumlu etkiler.	2
Dezavantajları	Sabah erken kalkmak ve düzgün beslenememek başarıyı olumsuz etkiler.	10
	Dinlenme sürelerinin kısa oluşu akademik başarıyı olumsuz etkiler.	5
	Öğrenci gurbunun okula yorgun gelişi, verimli zamanı evde harcaması olumsuzdur.	4

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 8’i kalan yarım günün öğrencilerin akademik eksikliklerini gidermesi ve kendini geliştirmesi için bir fırsat olması, 2’si ikili eğitim sayesinde zamanın tasarruflu kullanılması, 2’si de sınıf mevcudunun az olması sebebiyle öğrencilerin akademik başarılarını olumlu etkileyeceği yönünde avantajlı olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin 10’u öğrencilerin sabah erken kalkması ve düzgün beslenememesi, 5’i öğrencilerin dinlenme sürelerinin kısa oluşu, 4’ü de öğlenci gurbunun okula yorgun gelişi ve en verimli zamanlarını evde harcaması nedeniyle ikili eğitimin öğrencilerin akademik başarılarını olumsuz etkileyeceğine yönelik dezavantajlı yönlerini belirtmişlerdir. Buna ilişkin bazı öğretmen görüşleri şu şekildedir:

“Evde ya da etüt merkezinde eksikliğini tamamlama açısından olumlu olacağını düşünüyorum (G4).”

“Zamanı daha tasarruflu kullanmak öğrencilerin akademik başarılarını olumlu etkiler. Bu sebeple ikili eğitimde zamanı doğru kullanan öğrenci için avantaj olduğunu düşünüyorum (G9).”

“Sabah çok erken kalkmaları, uykularını alamamaları başarılarını olumsuz etkiliyor (G13).”

“Sabah erken saatlerde öğrenciler derse hazır olmadıkları kahvaltı yapmadıkları, geç geldikleri için akademik başarıları olumsuz etkileniyor (G15).”

“İkili eğitimin öğrencileri akademik yönden olumsuz etkilediğini düşünüyorum. Çünkü öğrenciler ya sabahçı olup, uykulu uykulu derste uyuyorlar ya da öğlenci olup en verimli saatlerini evde geçirdikleri için öğleden sonra derse konsantre olamıyorlar. Teneffüsler çok kısa olduğu için dinlenmeden, ihtiyaçlarını gidermeden derse girmek zorunda kalıyorlar (G20).”

“Sabah okula erken gelen öğrenciler derse dikkatini toplamakta sorun yaşayabilirler. Özellikle son yıllarda kış saati uygulamasının olmayışı çocukların ilk derslerini uykulu geçirmesine neden oluyor. Teneffüs sürelerinin kısa olması yeterince dinlenmelerini engelliyor. Bu durumda da ders başarıları düşüyor. Ancak sınıf mevcudlarının az olması, öğretmen – öğrenci etkileşimini arttırdığı ve birebir öğretime fırsat verdiği için akademik başarıya olumlu bir katkı sağladığı söylenebilir (G21).”

İkili eğitimde öğrencilerin uykularını yeterince alamadığını düşünmüyorum. Öğrenci uykuya daha fazla zaman ayıramadığı için sağlıklı beslenme de gerçekleşmiyor. Bu da akademik başarıyı olumsuz etkiler (G24).”

“İkili eğitimde öğrencinin okul dışındaki zamanının tam gün öğretime göre daha fazla olması, başarıyı da beraberinde getirir. Çünkü öğrencinin dinlenmek için ve ders çalışmak için daha fazla vakti vardır. Öğrencinin dinlenme ihtiyacını gidermiş olması, evdeki ders tekrarları ve ödevlerini yapmaları açısından çok önemlidir. Bu durum öğrencinin akademik başarısını olumlu yönde etkilemektedir (G30).”

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma ve Sonuç

İkili eğitime yönelik öğretmenlerin görüşlerinin neler olduğunun ortaya konulmaya çalışıldığı bu araştırmada; öğretmenlere yöneltilen birinci soruda ikili eğitimin öğrenci açısından avantajları ve dezavantajlarının neler olduğu sorulmuştur. Yapılan araştırma sonuçları incelendiğinde; araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir bölümü ikili eğitimin daha çok dezavantajlarına vurgu yaparken, az sayıdaki öğretmenin de ikili eğitimin avantajlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgulardan hareketle ilkökul öğretmenlerinin ikili eğitimle ilgili öğrenciler açısından daha çok olumsuz yargılar taşıdığı söylenebilir.

Araştırmada, görüşmeye katılan öğretmenlere ilk olarak İkili eğitimin öğrenci açısından avantajlı olup olmadığı sorulmuştur. Görüşmeye katılan öğretmenlerin büyük bölümü sabahçı gurubun erken kalkmasından dolayı hem beslenmesinin yetersiz ve düzensiz oluşu, hem uykusunu yeteri kadar alamaması, hem de derse geç kalmaları bakımından dezavantajlı bir durum olarak nitelendirmektedirler. Ayrıca öğrenci gurubun en verimli saatleri evde geçirerek derse yorgun bir şekilde gelmesi, ardından da geç saatte eve gitmesi; yeterli dinlenme, eğlenme ve çalışma için vakit bulamaması gibi nedenlerden ötürü İkili eğitimin öğrenci gurup için de dezavantajlı bir durum olduğunu göstermektedir. Teneffüs sürelerinin kısa olmasından dolayı yeteri kadar dinlenememeleri öğrenci açısından olumsuz bir durum yaratmaktadır.

Öğretmenler aynı sınıfı iki gurubun kullanması, hatta sınıf kademeleri farklı ise aynı sınıfın kullanımı büyük sorunlar yaratmaktadır. Öğrenciler sıra düzeni vb. sınıf düzeniyle ilgili konularda sorunlar yaşamaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin bir kısmı da arda kalan yarım gün sayesinde öğrencilerin değişik aktiviteler yapabilecek zamana sahip olması ve ilgi ve yetenekleri doğrultusunda istedikleri faaliyetlere katılım için fırsat bulabilmeleri bakımından avantajlı yönleri hakkında görüşlerini belirtmiştir. Öğrenci sayısının tam gün eğitim yapan okullara göre daha az olması, sınıfların daha ferah ve bire bir eğitime daha çok imkan sağlaması nedeniyle diğer avantajlı yönü hakkında görüş bildirmişlerdir.

Alanyazına bakıldığında, ikili eğitimin öğretmen açısından avantaj ve dezavantajlarına ilişkin olarak öğretmenlerin büyük bölümü günün yarısının kendisine kalmasının bir avantaj olduğunu belirtmiştir. Öğretmenler tam gün eğitimde halledemediği kişisel ve mesleki işler için zaman ikili eğitimin tercih edilebilir olduğu düşüncesindedir. Ekinci'nin (2012) yapmış olduğu çalışmada da öğretmenler ikili eğitimi kendilerine kalan zaman açısından değerlendirdiklerinde tercih edilebilecek yanları bulunduğuna değinmişlerdir.

Sabahçı gurubun erken kalkması, öğrenci gurubun da geç saatlerde eve gitmesi, öğrencilerde olduğu gibi öğretmenler için de dezavantajlı durum olarak belirtilmiştir. Doğan, Uğurlu ve Demir'in (2014) araştırmasında da ikili eğitim yapılan okullarda okula çok erken saatlerde gelmesi ve akşam geç saatlerde çıkılması öğrencilerde olduğu gibi öğretmenler açısından da olumsuzluklar yarattığına değinilmiştir.

Teneffüs sürelerinin kısa oluşu, öğretmenlerin yeteri kadar dinlenememesine sebep olmakta, derslere dinlenmiş bir şekilde girememelerine yol açmaktadır. Camuzcu (2007) ve Kaya (2013) araştırmalarında ikili eğitimden kaynaklı olarak teneffüs sürelerinin kısalmasının öğretmenleri de öğrenciler kadar olumsuz etkilediğine değinilmiştir. Aynı sınıfın iki öğretmen tarafından paylaşılmasının öğretmenler açısından problem yarattığı belirtilmiştir. İkili eğitimde okuldaki vaktin, kısa bir zaman dilimi içerisinde sığdırılmasının öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişimi azalttığı görülmüştür. Gök ve Gürol'da (2002) ikili eğitim sebebiyle öğrencilerin okulda çok az zaman geçirdiklerini bunun öğrenci gelişimi açısından sorunlara yol açtığını bildirmiştir.

İkili eğitimde ortak sınıf kullanımına ilişkin sorulan üçüncü soruya öğretmenlerin çok azı aynı sınıfı kullanmanın paylaşım ve sorumluluk bilincini geliştireceğini ve aynı düzey sınıflar için etkinlik açısından zenginlik katacağını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bölümünün verdiği cevaplara bakıldığında, müşterek derslik kullanımı ile ilgili öğretmenler sınıfın temiz bırakılmasıyla ilgili sorunların yaşandığına, sınıf düzeni ve etkinlikler için kullanılan panolarla ilgili problemlerin görüldüğüne ilişkin görüş bildirmişlerdir. Öğretmenler genel anlamda ikili eğitim sonucunda ortaya çıkan ortak sınıf kullanımından

rahatsızdırlar. Bu bulgular, Dağlı ve Han'ın (2017) araştırmasındaki ikili eğitimin müşterek derslik kullanımı ile ilgili bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

İkili eğitimin sosyal ilişkilere olan etkisine (öğretmen - öğrenci açısından) yönelik sorulan dördüncü soruya ilişkin öğretmenlerin büyük kısmı iletişim ve dinlenme için yeterli zamanın olmamasından dolayı sosyal ilişkileri olumsuz etkilediğini belirtmiştir. İkili eğitimde öğretmen ve öğrencinin birbirlerini yeteri kadar tanıyamayacağını; sabah erken vakitten kaynaklı, öğleden sonra da yorgunluk ve saatin geç olmasından dolayı sosyal ilişkiler üzerinde olumsuz durum oluşturduğu yönünde görüşlerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu cevabı Korkmaz ve Sadık'ın (2011) araştırmasındaki ikili eğitim yapan okullarda öğretmenler hem iş arkadaşlarıyla hem de öğrencilerle daha kısıtlı zaman geçirir bulgusuyla benzerlik göstermektedir.

Öğretmenlerin bir kısmı ise kalan yarım gün eğer avantaja dönüştürülürse sosyal ilişkileri arttıracığı yönünde görüşlerini belirtmişler. Ayrıca zaman kaliteli kullanıldığı sürece ikili ya da tam gün eğitim olmasının fark yaratmayacağı yönünde görüş de ortaya konulmuştur. Öğretmenler zamanı iyi kullandığı müddetçe sosyal ilişkilerinde herhangi bir sorun yaşanmayacaklarını belirtse de Boyraz ve Kocabaş (2020) araştırmasında normal eğitim yapan okullarda çalışan öğretmenlerin, ikili eğitim yapan okullarda görev yapan öğretmenlere göre zamanı daha verimli kullandığı sonucuna ulaşmıştır.

İkili eğitimin öğrencilerin akademik başarılarına etkisine yönelik beşinci soruya öğretmenlerin çoğu bu eğitim şeklinin öğrenci akademik başarısını olumsuz etkilediği düşüncesine sahiptir. Sabah erken vakitte kalkıldığı için düzgün beslenemeyen çocuk okulda dinç ve başarılı olamayacağı için akademik başarısına olumsuz yansıtacaktır. Ayrıca dinlenme sürelerinin kısa oluşu da derslere dikkatini vermesi açısından akademik başarısını kötü yönde etkileyecektir. Öğrenci gurubun okula yorgun şekilde gelmesi, en verimli zamanını evde harcaması bakımından da akademik başarısını olumsuz yönde etkilediği hakkında öğretmenler görüşlerini belirtmişlerdir. Bu düşünceler genel anlamda Doğan, Uğurlu ve Demir (2014) ile Yurdabakan ve Tektaş'ın (2013) araştırma bulgularındaki ikili eğitimin öğrencilerin başarılarını olumsuz etkileyeceği görüşleriyle paralellik göstermektedir. Öğretmenlerin görüşlerine göre öğrenciler açısından avantajlı olarak değerlendirilen noktalar ise kalan yarım günün öğrencinin eksikliklerini giderebilmesi ve kendini geliştirmesi için bir fırsat olduğu düşüncesidir. Aynı zamanda İkili eğitim sayesinde sınıf mevcudunun az oluşu da öğrenciye birebir eğitimde daha çok fırsat yaratacağı için akademik başarı açısından avantajlı görülmektedir. Sınıfların nüfusu ikili eğitim yapan okullarda daha az olması beklenirken Gök ve Gürol'un (2002) araştırmasında da belirtildiği üzere sınıflar beklenenin aksine çok kalabalıkta olabilir. Bu sebeple kalabalık sınıflar, ikili eğitimin bir başka dezavantajı haline gelebilir. Kalabalık sınıflar eğitim öğretimi faaliyetini yürütülmesi ve sınıf yönetimini zorlaştırabilir. Yılmaz ve Altunkurt (2011) araştırmasında ikili eğitim yapan okullarda sınıfların kalabalık olmasına ve bunun eğitim açısından bir başka önemli problem yarattığına değinmiştir. Bu anlamda bulgular ilgili araştırma ile benzerlik göstermektedir.

Tüm bu veriler genel olarak ele alındığında, öğretmenler ikili eğitimin yorucu olduğunu, kaliteyi düşürdüğünü, öğrenci açısından avantajlı durumlarından ziyade dezavantajlarının bulunduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca öğretmenler ikili eğitimin genel anlamda eğitim sistemi açısından sorun teşkil ettiğini düşünmektedirler. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ikili eğitimin tamamen sona erdirilmesi için tüm eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca ikili eğitimin avantajlı olduğu yönler doğrultusunda tam gün eğitimde de iyileştirmeler yapılarak daha sistemli ve kaliteli bir işleyişe sahip eğitim- öğretim sistemi oluşturulabilir.

Öneriler

Bu bölümde yapılan araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara yönelik önerilere yer verilmiştir. Yapılan araştırma kapsamında elde edilen bulgular sonucunda aşağıdaki öneriler yapılabilir:

- ✓ Aynı sınıfın kullanımından doğan problemler giderilmelidir. Sınıf düzeni ve panolar ile ilgili sabahçı ve öğlenci gurubun öğretmenleri arasında fikir alışverişi sağlanmalıdır. Aynı kademedeki sınıfların aynı dersliği kullanması yoluna gidilerek sorunlar bir nebze de olsa azaltılabilir.
- ✓ İkili eğitimin öğretmen ve öğrenci arasındaki sosyal ilişki konusunda zayıf olduğu görülmüştür. Bu sorunu gidermek için arda kalan yarım günlük boş vakit değerlendirilerek öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkiyi arttıracak sosyal etkinlikler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

1. Akbaşı, S. ve Üredi, L. (2014). Views of teachers on the 4+4+4 structure in the Turkish education system. Journal of Teacher Education and Educators, 3(1), 109-142.

2. Aktay, S., Işık, E. ve Gençsoy, E. (2019, 24-27 Nisan). Tam gün öğretim mi ikili öğretim mi?. 3. Uluslararası Sınırsız Eğitim ve Araştırma Sempozyumu (USEAS 2019), Muğla, Türkiye.
3. Akyüz, Y. (2006). Türk eğitim tarihi. Pegem A Yayıncılık. Ankara
4. Aslan, K. (2001). Eğitimin Toplumsal Temelleri, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(5), 16-30.
5. Başaran, İ.E. (1984). Temel eğitim ve yönetimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
6. Boyraz, M. ve Kocabaş, İ. (2020). İlkokul öğretmenlerinin zaman yönetimi becerilerinin belirlenmesi. Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1), 42-57.
7. Bilim C. Y. (2002). Türkiye’de çağdaş eğitim tarihi. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
8. Camuzcu, S. (2007). Normal (tam gün) ve ikili (yarım gün) öğretim yapan ilköğretim okullarında birinci kademe öğrencilerinin okul başarılarının karşılaştırılması (Gaziantep ili örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Gaziantep.
9. Dağlı, A. ve Han, B. (2017). Öğretmen görüşlerine göre Diyarbakır ili eğitim sorunları ve çözüm önerileri. Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 6 (12), 108 – 124.
10. Duman, T. (1991). Türkiye’de ortaöğretimde öğretmen yetiştirme-tarihi gelişimi. İstanbul: MEB Basımevi.
11. Doğan, S., Demir, S. B. ve Pınar, M. A. (2014). 4+ 4+ 4 kesintili zorunlu eğitim sisteminin sınıfl öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. İlköğretim Online, 13(2), 503-517.
12. Doğan, S., Uğurlu, C. T. ve Demir, A. (2014). 4+ 4+ 4 eğitim sisteminin okul paydaşlarına olumlu ve olumsuz etkilerinin yönetici görüşlerine göre incelenmesi. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 13(1), 115-138.
13. Ekinci, A. (2012). İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretmenlerin mesleki sorunlarına empatik yaklaşımlarının ikili karşılaştırmalar metodu ile incelenmesi. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 11(3), 759-776.
14. Erdoğan İ. (2002). Yeni bir bin yıla doğru Türk eğitim sistemi sorunlar ve çözümler. Ankara: Sistem Yayıncılık.
15. Ergün, M. (1996). II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908-1914). Ankara: Ocak Yayınları.
16. Gök, H. ve Gürol, M. (2002). Zaman ve ergonomik açıdan ilköğretim okul binalarının kullanım durumu (Elazığ ili örneği). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 263-273.
17. Gullo, D. F. (2000). The long term educational effects of half-day vs full-day kindergarten. Early Child Development and Care, 160(1), 17-24.
18. Gülcan, M. G., Türkeli, Y., Parabakan, F., Şölen, A. ve Albayrak, F. (2003). Türkiye’de ilköğretim: Dünü, bugünü, yarını. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
19. Güven, İ.(2010). Türk eğitim tarihi, Naturel Yayınları, Ankara.
20. Güven, İ. (2012). Eğitimde 4+ 4+ 4 ve fatih projesi yasa tasarısı = reform mu?. İlköğretim online, 11(3), 1-22.
21. Herry, Y., Maltais, C. ve Thompson, K. (2007). Effects of a full-day preschool program on 4-year-old children. Early Childhood Research & Practice, 9(2), 1-20.
22. Karweit, N. (1992). The kindergarten experience. Educational Leadership, 49(6), 82-86.
23. Kaya, K. (2013, 24-25 Haziran). Okul idarecilerinin gözüyle seçmeli ders uygulaması. Kesintili On İki Yıllık Zorunlu Eğitim Modelinde Seçmeli Dersler Sempozyumu, Van, Türkiye.
24. Kocaoluk, S. (1991). İlköğretim temel mevzuat. İstanbul: Kocaoluk.
25. Korkmaz, G. ve Sadık, F. (2011). The analysis of perception levels of primary school teachers with regard to quality of school life. İlköğretim Online (elektronik), 10(1), 285-301.
26. Koçberber, G., ve Kazancı, L. B. (2010). İlköğretim olanaklarındaki farklılıkların incelenmesinde yeni bir yaklaşım. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (38), 165-176.
27. Koçer, H. A. (1992). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

28. Lee, V. E., Burkam, D. T., Ready, D. D., Honigman, J., & Meisels, S. J. (2006). Full-day versus half-day kindergarten: In which program do children learn more?. *American Journal of Education*, 112 (2), 163-208.
29. MEB (1961). 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.222.pdf>
30. MEB (1973). 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>
31. MEB (2019). 2019–2023 Stratejik Plan. Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/31105532_Milli_EYitim_BakanlYYY_2019-2023_Stratejik_PlanY__31.12.pdf
32. MEB (2017). Tam gün eğitim için 45 bin derslik yatırımı. <http://www.meb.gov.tr/tam-yatirimi/haber/15189/tr> 14.12.2017
33. MEB (2021). Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2020/’21. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/10141326_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2020_2021.pdf
34. Özdemir Y. (1999). Sekiz yıllık ilköğretimde karşılaşılan sorunlar (Ankara ili Mamak örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlaması Ana Bilim Dalı, Ankara.
35. Resmi Gazete (1997). 4306 Sayılı Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4306.pdf>
36. Taymaz, H. (2003). Okul yönetimi. Ankara: Pegem A.
37. Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1999). Osmanlı İmparatorluğu’nda eğitim ve bilgi üretim sistemi oluşumu ve dönüşümü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
38. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara. Seçkin Yayıncılık.
39. Yılmaz, K. ve Altinkurt, Y. (2011). Öğretmen adaylarının Türk eğitim sisteminin sorunlarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 942-973.
40. Yurdabakan, İ. ve Tektaş, M. (2013). Taşımali ilköğretim öğrencilerinin taşımali eğitime ilişkin görüşleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 511-528.
41. Yücel, C., Boyacı, A., Demirhan, G. ve Karataş, E. (2013). Milli eğitim örgüt sisteminde ‘kayıt alanı’ (hinterland) uygulamasının yönetsel işlevselliğinin değerlendirilmesi ve ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye açılarından doğurduğu problemlerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(1), 135-151.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Traditional Turkish ArtsVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1876-1886Arrival
06 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64900Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/smryj.64900>**How to Cite This Article**
Karaöz, S.B. (2022).
“İmgesel Dünyadaki
Beden
Deformasyonlarının
Sanata Yansımaları”,
International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(64): 1876-1886Social Mentality And Researcher Thinkers
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

İmgesel Dünyadaki Beden Deformasyonlarının Sanata Yansımaları

Reflection On Art Of Body Deformations In The Imagine World

Saime Bilge KARAÖZ¹ ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat Ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Ankara, Türkiye

ÖZET

İnsanlar çeşitli doğa şartları karşısındaki çaresizlikleri, korkuları, korunma ya da kendilerinde olmayan güçlere ulaşma istekleri gibi nedenlere bağlı olarak imgelerinde bu olanaklara sahip gerçek üstü varlıklar yaratmışlardır. İlk çağlardan beri doğu ve batı kültürlerindeki toplumların inançları doğrultusunda ortaya çıkan düşsel varlıkların, insan ve hayvan bedenlerinin deforme edilmesi yolu ile tasvir edilmesi düşüncesi, sanat yapıtlarının biçimlenmesine de kaynaklık etmiştir. Çok çeşitli malzeme ve teknikte biçimlendirilen imgesel yaratıklar, genellikle insan ve hayvan bedenlerinin deformasyonu yolu ile ifade edilmiştir. Çalışma tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Konuya ilişkin kaynaklar taranarak farklı kültürlerle ait örnekler incelenmiş ve görsellerle zenginleştirilerek yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda insan bedeninin çeşitli hayvan bedenleri ile birleştirilmesi; farklı hayvan bedenlerinin tek bedende yer alması; insan ve hayvan bedenlerindeki organların olması gereken yerden farklı yerlere yerleştirilmesi; insan ve hayvan bedenlerinin bitkiler ile birleştirilmesi; yine insan ve hayvan bedenlerin nesnelere ya da coğrafi elemanlarla birleştirilmesi gibi yöntemlerle deformasyonun sağlandığı görülmüştür. Tarihsel süreç içerisinde, ait olduğu toplumun değer yargıları ve kültürü çerçevesinde hemen hemen tüm dünyada çeşitli örnekleri ile görmek mümkündür. İmgesel dünyadaki varlıkların beden deformasyonu ile biçimlenerek, insanoğlunun avcılık toplayıcılık dönemlerinde yaptıkları çizgisel (linear) resimlerden günümüzdeki gerçeküstü yapıtlara kadar devam ettiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İmgesel Dünya, Efsanevi Hayvanlar, Mitoloji

ABSTRACT

People have created surreal beings with these possibilities in their images due to several reasons such as their desperation against various natural conditions, their fears, their desire to be protected or to access powers that they do not have. The idea of depicting it by deforming it has also been a source for the shaping of works of art. Imaginary creatures shaped in a wide variety of materials and techniques are often expressed through the deformation of human and animal bodies. The study is a descriptive research based on a survey model. The sources related to the subject were scanned and examples from different cultures were examined and interpreted by enriching them with visuals. As a result of the study, combining the human body with various animal bodies; the inclusion of different animal bodies in one body; the placement of organs in human and animal bodies in different places from where they should be; combining human and animal bodies with plants were observed in addition to this, it has been also observed that deformation is achieved by methods such as combining human and animal bodies with objects or geographical elements. In the historical process, it is possible to see it with various examples almost all over the world within the framework of the value judgments and culture of the society it belongs to. It is possible to say that the beings in the imaginary world, shaped by body deformation, continue from linear paintings made by human beings during hunting and gathering periods to surreal works of today.

Keywords: Imaginary World, Legendary Animals, Mythology

GİRİŞ

İnsanlar çeşitli doğa şartları karşısındaki çaresizlikleri, korkuları, korunma ya da kendilerinde olmayan güçlere ulaşma istekleri gibi nedenlere bağlı olarak imgelerinde bu olanaklara sahip gerçek üstü varlıklar yaratmışlardır. “Panofsky’ye göre her imge, belli bir toplumda belli bir dönemde belli bir anlayış biçiminin, inancın, maddi ve manevi değer yargılarının sanatçı aracılığıyla somut biçimde dışa yansımadır” (Yenişehirlioğlu, 1993: 581).

İlk çağlardan beri doğu ve batı kültürlerindeki toplumların inançları doğrultusunda ortaya çıkan düşsel varlıkların, insan ve hayvan bedenlerinin deforme edilmesi yolu ile tasvir edilmesi düşüncesi, sanat yapıtlarının biçimlenmesine de kaynaklık etmiştir. Bu düşsel yaratıklara, ayrı kültürlerde ikonografik olarak bazen ortak bazen de değişik anlamlar yüklenmiştir. Toplumların yaşadıkları coğrafya ve inanç yapıları bu anlamların farklı ya da aynı olmalarında etkin rol oynamıştır. Yakın coğrafyalarda etkileşim kaçınılmazdır.

Gerek doğu gerekse batı kökenli mitlerin içinde gerçeküstü düşsel yaratıklara daima yer verilmiştir. En eski çağlardan beri dünya uygarlık tarihinde doğudan batıya, kuzeyden güneye yer alan hemen her toplumun sanat yapıtlarında imgesel yaratıklar çok değişik biçimlerde karşımıza çıkmaktadır.

Konunun çok geniş ve örneklerin de fazla olmasından dolayı burada sadece insan ve hayvan bedenlerinin birleştirilmesinden oluşmuş imgesel yaratıklar ele alınmıştır. Araştırma tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Konuya ilişkin literatür taranmış, mevcut dokümanlar analiz edilmiştir. Doküman analizi araştırılan konuya ilişkin belgelerin bilimsel esaslar doğrultusunda detaylandırılmasına dayalı olarak oluşturulmaktadır (Kıral, 2020: 170-189).

Araştırmanın evreni imgesel dünyaya ait varlıklar olup örneklemini ise birbirine benzer özellikler gösteren, farklı kültür ve coğrafyalara ait varlıklar oluşturmuştur. Araştırmada konuya ilişkin dokümanlar incelenerek

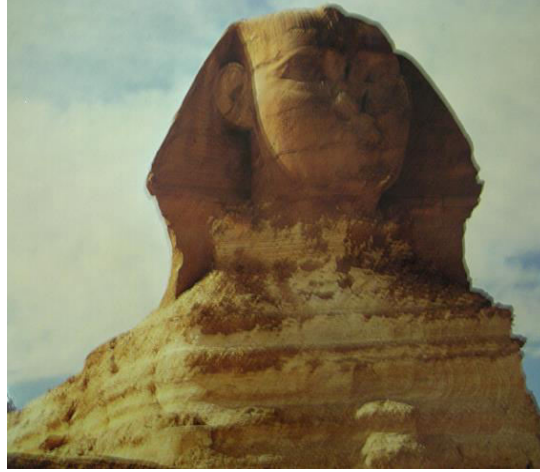
görsel kaynaklara ulaşılmıştır. Benzer özelliklere sahip varlıklar belirlenmiş, karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek yorumlanmıştır.

İmgesel Dünyadaki Varlıklar

Sfenks: Fantastik yaratıkların en popüler olanı sfenkslerdir. Eski Mısır, Hitit (Görsel 1a) gibi uygarlıklarda bekçilik görevi üstlendirilmiş olan sfenksler, insan başlı aslan vücutlu yaratıklardır. Anadolu Selçukluları'nda bir çok kültür ve uygarlıkta hemen hemen eş anlamlar yüklenen sfenksler, Keops Piramidi'nin ünlü sfenksi (Görsel 1b), ve II. Amon-ofis'in portresinin yer aldığı (Görsel 1c) gibi devasa boyutlarda olanlardan tutun da zarif Kubad-abad çinilerine (Görsel 1d) kadar pek çok sanat yapıtına kaynaklık etmiştir.

Görsel 1a: Hitit Başkenti Hattuşas (Boğazköy) Sfenksi Berlin Müzesinde sergilenmektedir.

Görsel 1b: Keops Piramidi Sfenksi (Early Civilization, 1968:Kapak)

Görsel 1c: II. Amen-ofis Portreli Sfenks (Challaby, 2005:48).

Görsel 1d: Anadolu Selçuklu Sfenksi Kubadabat Çinilerinden (Firat, 1996: 97)

Centaour: Sanat yapıtlarına kaynaklık etmiş yarı insan yarı hayvan bedenli imgesel yaratıkların bir diğeri Antik Yunan mitolojisinde yer alan Centaouroslardır. Centaouroslar yarı insan, yarı at biçiminde yaratıklardır. “Bu figüre satyr de denmektedir ve çoğu satyr, insan bacaklı ve ayaklı olup ancak birkaçı at bacaklıdır; toynakla biten insan bacakları ise genellikle bir Doğu Yunan özelliğidir” (Görsel 2a) (Carpenter, 2002:161). Batı sanatında Rönesans döneminde de resimlere kaynaklık etmiş bir figürdür.

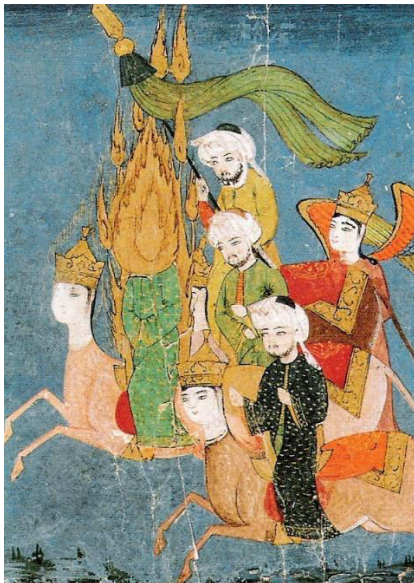

Görsel 2a: Herakles ve Nessos 530 civarı (Carpenter, 2002: 161)

Aynı figür doğu sanatlarında da görülmektedir (Görsel 2b). Örnek olarak Osmanlı minyatürlerinde karşımıza çıkan Burak bunlardan biridir. Görsel 2c'deki minyatürde ise Burak sırtında Hz. Muhammed, Halife Ebubekir ve öteki halifelerin gökteki yolculuğu gösterilmektedir (And, 2004: 85).

Görsel 2b: Türk El Yazması'ndan yay burcunu temsil eden Centaour (Çaycı, 2002: 231).

Görsel 2c: Ahvâl -i Kıyâmet (And, 2004: 85)

“Berlin Müzesi’ndeki Selçuklu stuko parçasında sağdan sola doğru sırasıyla geyik, centaour (Görsel 3a) ve grifon figürleri yer almaktadır. Grifon figürünün ejder ağzı ile son bulan kuyruğu yukarı doğru kalkıktır ve gövdesinden kıvrık dal şeklinde bir kanat çıkmaktadır. Centaour figürü ise, kuyruğundaki ejdere ok atmaktadır.

İmgesel düşünceden yola çıkan bir başka deforme edilmiş bedenden oluşan yaratık ejderhadır. “Gök ışığı ile yeryüzü ejderhası arasındaki çatışma efsanesi, Doğu’da karma bir organizmanın yaratılmasına yol açmış ve bu da Avrupa’ya taşınmıştır. Rakipler aynı varlıkta birleşmektedir. Dünya canavarı, bir yıldız veya bir takım yıldız simgeleyen bir yaratığın kuyruğu haline gelmekte; bazen ayaklarını ve gövdesini muhafaza etmekte; bazen de koca kafalı bir yılan olmaktadır. Kuyruk, kendisine bir ok atan, okçuya saldırmaktadır. Bu görüntü, Selçuklu taş kabartmalarında, XII. ve XIII. yüzyıl kakma bakır işlerinde ve Artuklu sikkelerinde ve XIII. yüzyılın sonundan XIV. yüzyıla kadar birçok Fransız, Flaman ve İngiliz el yazmasında bu figürün bütün biçimlerini görmek mümkündür. Çoğu zaman Yay burcu söz konusu olmaktadır. Bazen burç simgesi, ayaklı bir hayvan yerine, tek gövde üzerinde birbirleriyle boğuşan bir insanla bir ejderha haline gelmektedir” (Görsel 3b) (Çaycı, 2002:104). Benzer bir figür aslanın kuyruğuyla bütünleşen ejder figürüdür; bu kompozisyonda zoomorfik yapıdaki aslan figürünün güneşi ve onun kuyruğundan çıkan organik birlikteliğe sahip ejderin de ayı temsil ettiği düşünülmektedir. Ortaçağ Anadolu Selçuklu mimarisinde bazı cami, kale, türbe kervansaraylarda ejder figürü arslan figürlerin kuyruklarında, bazılarında çift başlı kartal ve siren figürlerin kanatlarında tasarlanmıştır. Genellikle arslan ve çift başlı kartal figürlerinin sultanı, devleti temsil eden güç göstergesi olduğunu ve kuyruklarında saldırmaya hazır olarak tasvir edilen ejder figürlerin ise düşmanı sembolize ettiğini söylemek mümkündür (Saklavcı, 2021: 1613).

Görsel 3a: Kuyrukla kavga. Berlin Müzesi.

Görsel 3b: Artuklu sikkesi (1202) (Çaycı, 2002:183). Selçuklu Stuko Parçası 13.yy (Çaycı, 2002: 191)

Boğa, İnek ve İnsan Bedeni İle Oluşmuş Simgesel Yaratıklar: Çatalhöyük ve Alişar Höyük'te örneklerini gördüğümüz gibi “Kadının inek başı ile sembolize edilmesi ve inekle eşleştirilmesi dünyanın her bölgesinde ve tüm neolitik dönemde son derece yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır” (Ateş, 2002:100). Yunan mitolojisinde de Zeus’un karısı Hera sık sık ineğe dönüşmüştür. Girit’teki Miken Evi’nde bulunan mühürlerden birinin üzerinde arka tarafında bir baş olan uçan bir hayvan görülmektedir (Görsel 4a). Bu şekil XII. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı tahmin edilen Emir Saltuk Kümbeti’ndeki boğa ve insan başı birlikteliği ile aynıdır (Görsel 4b) (Çaycı, 2002:163). Mısır’da tanrıça İsis ve Hator’da ay ve inekle sembolize edilmiştir (Ateş, 2002: 101). Pers mücevherlerinde çok yaygın olarak kullanılan imge, sakallı ve taçlı bir insan başı olan kanatlı boğadır (Luis, 2018: 237).

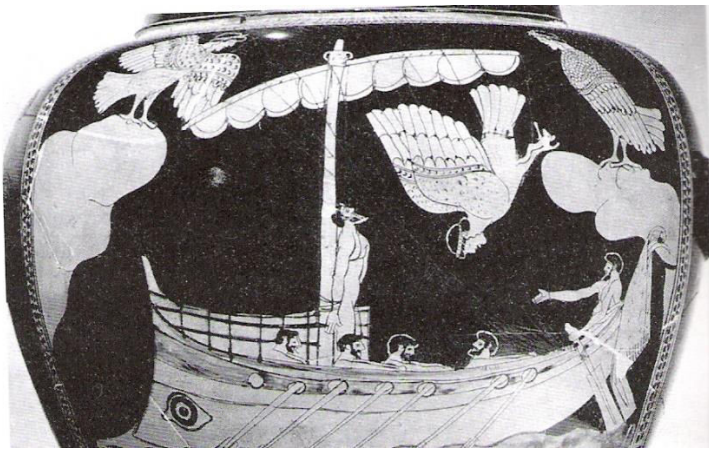
Görsel 4a: Yer değiştiren başlar. Girit, Zakro'daki Miken evinde bulunan mühür (Baltrusaitis, 2001: 32)

Görsel 4b: Emir Saltuk Kümbeti'ndeki boğa ve insan başı birlikteliği (Çaycı, 2002: 163)

Siren: Antik Yunan mitolojisindeki sirenler, sonradan bütün Avrupa efsanelerine de kaynaklık eden deniz kızlarıdır. Homeros'un Odysseia destanında adı geçen bu yaratıklar güzel sesleri, büyüleyici şarkıları ile kandırdıkları gemicileri "kapıp-kaçanlar" olarak tanımlanırlar (Görsel 5a). Bunlar genellikle çiftli olarak tasvir edilirler ve birinin adı "aello" (kasırğa), diğerininki "okypde" (hızlı uçan bora) manasındadır. Çocukları kaçırırlar ve ruhları hadese taşırlar (Erhat 1984:132). Arkaik Etruria'da sirenler gökyüzünün şeytanları olarak bilinmiştir (Çaycı, 2002: 105). Platon'a göre Homeros, Yunan dünyasında bütün inanışların babasıdır (Homeros 2018: X). Bir anlamda Antik Yunanların dilini, kültürünü, dinini ve hayat felsefelerini de kurmuştur (Sevindik, 2018: 980).

Türk mitolojisinde ise sirenler bir kadının başına bir deniz hayvanının ya da kuşun gövdesi yerleştirilmiş olarak tasvir edilmiştir (Görsel 5b). Selçuklu sanatında sirenlere "güçsüzlere yardım, kötülüklerden koruma, avcılara şans getirme ve ölümlere kılavuzluk ederek öbür dünyaya uğurlama gibi anlamlar yüklenmiştir" (Tema Larousse, 1993: 226).

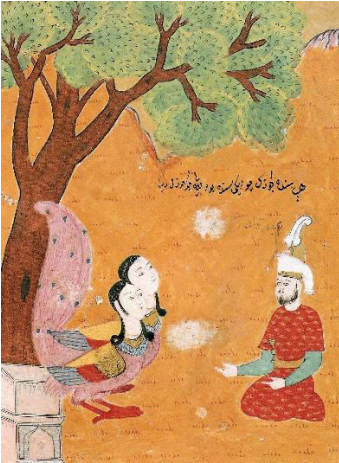

Görsel 5a: 580 civarı (Carpenter, 2002: 248)

Görsel 5b: Niğde, Hüdavent Hatun Kümbeti, detay (1312) (Fırat, 1996: 179)

Osmanlı sanatında, aynı anlamda kadın başı ile kuş bedeninin birleşimi farklı biçimde çeşitlenmiştir. Görsel 5c’de tavus kuşu bedenli ve kadın başlı iki imgesel yaratık ve Görsel 5d’de ise erkek başlı kuş bedenli bir örnek görülmektedir. Siren, harpy ve benzeri imgesel yaratıklar, Mısır’daki Fatımiler’in kızıl çömleklerinin ve İran’ın 11. ve 12. yüzyıl çömleklerinin üzerinde en sevdiği ve önemli bulduğu sembolik anlamlı süs unsurları olarak kullanılmıştır (Nouri Hosseyini, 2018: 212).

Görsel 5c: Tavuskuşu ile konuşurken (And, 2004: 419)

Görsel 5d: Osmanlı Dönemi el yazmasında siren (Kıssa-i Şehr-i Şâtıran el yazması) (And, 2004: 87).

Türk sanatında görülen sirene benzer bir başka efsanevi yaratık Harpylerdir (Görsel 6a, Görsel 6b). Harpyler, bir kadının başına bir akbabanın göğsü ve pençelerinin eklenmesi ile oluşturulmuş ölümlle ilgili bir semboldür. Fırtınaların yaratıcısı olduğu düşünülen bu yaratık aynı zamanda dişilik imgesine de atıfta bulunur (Cooper, 1992: 64). Kuşların tanrıçaların atribüleri olarak temsillerinde, onların tanınırlığını sağlamak yanında sembolik olarak derin anlamlar taşıyan varlıklar olduğu görülmektedir. Kuşlarla daha çok kadın tanrıçalar özdeş tutulduğu için, kadın-kuş ilişkisi bağlamında sanat yapıtlarından örnekler, ele alınan senks ve diğer fantastik yaratıklar “kadın-kuş” birlikteliğine dikkat çekmektedir (Özden, 2021: 246).

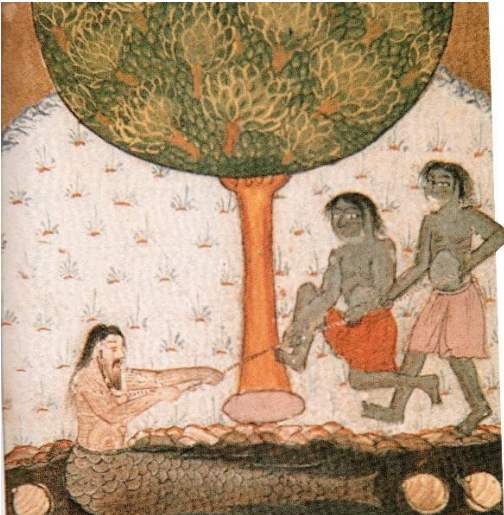

Görsel 6a: Kubadabad Sarayı Çinilerinden Harpy (Fırat, 1996:97)

Görsel 6b: Konya İnceminareli Medresesi'nden Harpy Kabartması (Fırat, 1996: 82)

Zamanla Ortaçağ Avrupa'sında İskandinav mitlerinin etkisi ile sirenler kanatlarını kaybederek bedeni insan, belden aşağısı balık biçimindeki deniz kızlarına dönüşmüştür. Daha sonraları örneğin; Amerika kıtasının keşfine dair bir eserin minyatürlü yazmasında (adı; Târih-i Hind-i Garbî), denizde yaşayan, yarısı balık olan sakallı bir adamın minyatürü (Görsel 7a), Amerika'nın keşfinden yaklaşık yüz yıl sonra 1583'te Sultan III. Murad'a sunulmuştur. Bu el yazması Amerika kıtasının keşfinin yanı sıra yörelere ilişkin bilgiler, bitkiler, kuş ve çeşitli hayvanlar, orada yaşayan halkın töreleri ve gelenekleri üzerine bilgileri de içermektedir (And, 2004: 71). Bu figür Antik Yunan'da da kullanılmıştır (Görsel 7b).

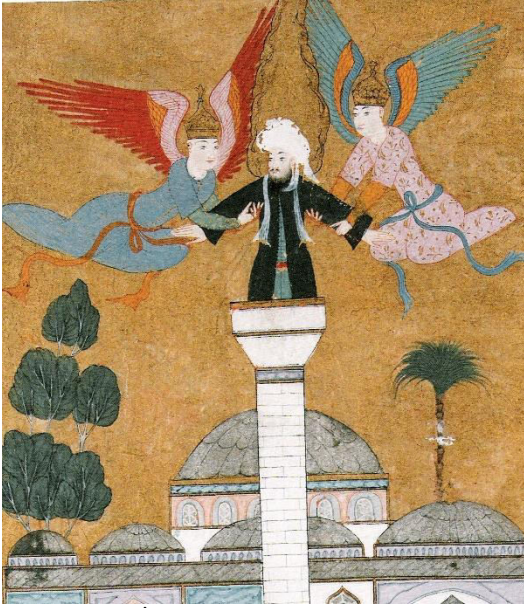

Görsel 7a: Tarih-i Hind-i Garbi (And, 2004:71)

Görsel 7b: Antik Yunan'da balık bedenli Okeanos (Carpenter, 2002:68)

Melek: Kanatlı insan biçiminde gösterilen bu imgesel figür, hem doğu hem de batı sanatlarının önemli bir malzemesi olmuştur. Selçuklu sanatında tanrı ve kulları arasında habercilik vasfı yanında yağmur ve bereket kaynağı gibi sembolik anlamlar da yüklenen melek, genellikle uçuyormuş izlenimi verecek şekilde tasvir edilmiştir. Doğu kültürlerinin minyatürlerinde karşımıza çıkan melekler (Görsel 8a), Batı sanatlarına da çok önemli esin kaynağı olmuştur (Görsel 8b).

Görsel 8a: Hz. İsa'yı melekler minarenin üzerine indirirken. Terceme-i Cifri'l-Câmi (And, 2004: 305)

Görsel 8b: Platel S.Botticelli (Mandel, 1985)

Şahmaran: İmgeler dünyasının bir başka figürü yılan ve insan birlikteliğinden oluşmuş Şahmaran olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu figür Anadolu’da başı ve gövdesi kadın, belden aşağısı yılan olarak tasvir edilmiştir (Görsel 9). Yılan ve insan vücudundan oluşmuş önemli bir sanat teması da Güney Amerika Aztek uygarlığının ünlü tanrısı tüylü yılan (Quetzalcoatl)’dır. Gökyüzü ile yeryüzünün birliğini temsil eden bu fantastik yaratık, başı insan, vücudu tüylerle kaplı yılan biçiminde tasvir edilmiş olarak heykel ve kabartmalarda yer almaktadır.

Görsel 9: Şahmaran (G.Ü. Somut Olmayan Kültürel Miraslarımız Sergisi)

Demonlar: Orta Asya kökenli Şamanist geleneklerin etkisinde biçimlenmiş korkunç yüzleri, sivri dişleri, boynuzları, pençeleri ile hayal dünyasının ürünleri olan demonlar, Siyah Kalem’in etkileyici anlatımıyla karşımıza çıkmaktadır. Başka örneklerde rastlanılmayan Siyah Kalem’in dünyası “inanç, umut ve korkuyla bağlanılan nesnelere” yer aldığı bir deneyim dünyasıdır (Görsel 10a, Görsel 10b). Buradaki her şey görünmeyen gizli güçlerin etkisi altındadır. Bu yüzden Siyah Kalem, resimlerinde nesnelere dış görünümünü vermekle yetinmez, bütün Ortaçağ sanatında olduğu gibi, onun sanatı da “görünen”de “görünmeyen”i arar, öze yöneliktir. Siyah Kalem duyularla algılanan görünümünden hareket etmemiştir. Öze ulaşabilmek için, algıladığını düşüncesinde parçalamış ve onu yeniden kurmuştur. Resim yapma ve büyü yapma bu resimlerde eş anlam taşımaktadır ve ruhların çağırılmasına aracı olmaktadır (İpşiroğlu, 2004: 20).

Görsel 10a: Demon (Karamağaralı, 1984: 98)

Görsel 10b: Demon (Karamağaralı, 1984:98)

Cennet Cehennem Tasvirlerindeki İnsan Hayvan Karışımı Yaratıklar: Cennet ve cehennem tasvirleri içinde insan biçimli, boynuzlu, kuyruklu, bazıları yarasa kanatlı, pençeli ya da tüylü olarak betimlenen imgesel yaratıklar, her zaman diliminde ve her toplum tarafından işlenmiş bir konudur (Görsel 11a).

Osmanlı minyatürlerinin konu yelpazesinde dinsel konular çok önemli yer tutar; evrenin yaratılışı, Kur'an, Tevrat, İncil gibi üç büyük kutsal kitaptaki peygamberler, onların mucizeleri, onlarla ilgili önemli olaylar, kıyamet, cennet-cehennem gibi sahneler çok zengindir (And, 2004: 295). Batı sanatında da özellikle Ortaçağ el yazmalarında cennet-cehennem tasvirlerinin birçok örneği mevcuttur (Görsel 11b).

Görsel 11a: Cennet cehennem. Ahvâl-i Kıyâmet. (1596) (And, 2004: 85)

Görsel 11b: Cehennem (Mitchell, 1965: 81)

Bu tuhaf figürlerin doğmasına katkıda bulunan güçler Ortaçağ'dan sonra da yaşamaya devam etmiştir. Bosch, Mandyn, Huys, Met de Bles ve Bruegel'in gryllosları (Baltrusaitis, 2001: 266), eski bir dünyadan kaynaklanıyor olmakla birlikte, çoktan yeni bir dünyanın unsurları haline gelmişlerdir. Ortaçağ'ın sonlarına doğru, Hollanda'da yaşayan Jerome Bosch cenneti ya da cehennemi düşündüğünde aklına gelenleri tablolarına dökmeyi tercih etmiştir. Düş gücü çok zengin olduğundan, cehennem tablolarını, insanlara acımasızca işkence yapan yarı insan, yarı hayvan şeytanlarla kaynayan sahnelerle tasvir etmiş, cenneti ise melekler, çiçekler ve bahçelerle dolup taşan görüntülerle göstermiştir (Sington, 2003: 22).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanoğlunun yaşamını etkileyen gizemli güçler, toplumların imgelerinde biçimlenerek, tarih öncesi mağara resimlerinden itibaren her türlü sanat yapıtı üzerinde yer almıştır. Çok çeşitli malzeme ve teknikle biçimlendirilen imgesel yaratıklar, genellikle insan ve hayvan bedenlerinin deformasyonu yolu ile ifade edilmiştir. Bu deformasyon insan bedenlerinin hayvan bedenleri ile birleştirilmesi, farklı hayvan bedenlerinin tek bedende yer alması, insan ve hayvan bedenlerindeki organların yerlerinin olması gereken yerden farklı yerlere yerleştirilmesi, insan ve hayvan bedenlerinin bitkiler ile birleştirilmesi, insan ve hayvan bedenlerin nesnelere ya da coğrafi elemanlarla birleştirilmesi gibi yöntemlerle anlatılmıştır. Böylelikle sfenks, centaur, grifon, siren, harpy, melek, şahmaran, demon gibi cennet ve cehennem tasvirlerindeki insan hayvan karışımı yaratıklar, boğa inek insan bedenli simgesel yaratıklar ve benzerleri olan imgesel bir dünya oluşmuştur.

Belirli inanç yapısı, gelenek ve toplumsal değer yargısı gibi olgulardan yola çıkılarak yaratılan bu fantastik varlıklara hemen hemen bütün dünya kültürlerinde rastlamak mümkündür. İmgesel dünyadaki varlıkların beden deformasyonu ile biçimlenmesi, insanoğlunun avcılık toplayıcılık dönemlerinde yaptıkları çizgisel (linear) resimlerden, günümüzdeki gerçeküstü yapıtlara kadar devam etmiştir. Bazen de imgesel yaratıklar günümüz dünyasında da hafızalardan silinmeyen sıradışı karakterler olarak ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu sanki imgesel varlıklarla olan ilişkisini bir ihtiyacı olarak ortaya koymuştur. Çünkü bu imgesel yaratıklar, tek düzelyeğe bir tepki gibi anormal karakterler olarak, tipler ve yaratıklar olarak çeşitli ortamlarda yeniden güncellemelerle, yeni özgün imgeler ile oluşturulmaya devam etmektedir. Bu örnekler, elektronik kültür ortamlarında film, reklam ve bilgisayar oyunlarında görülebilir.

Tarihsel süreç içerisinde farklı kültür ve coğrafyalarda var olan imgesel dünyaya ait varlıkların ayrıntılı olarak incelenmesi ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek belgelenmesinin bu alanlarda yapılan araştırmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Ayrıca bu tarz araştırmaların farklı kültürlerin tanıtımına, benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkmasına katkı sağlayacağını da söylemek mümkündür. Kültürel mirasın sürdürülebilir yerel kalkınmayı desteklemesi için, kültürel mirasın korunması ve sanal erişilebilirliğinin sağlanması, kültür yayılımını artırmak için insan-teknoloji etkileşimine önemli katkılar sunulmaktadır. İmgesel yaratıklar da bu etkileşime katkı sağlayabilir. Günümüz tüketim toplumunda, imgesel yaratıklar ile oluşturulabilecek her türlü kullanım malzemesi ve sanat tasarımları her zaman piyasada yer edinebilecektir.

KAYNAKÇA

1. And, M. (2004). Osmanlı Tasvir Sanatları: 1; Minyatür, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
2. Ateş, M. (2002). Mitolojiler ve Semboller, Aksi Seda Matbaası.
3. Baltrusaitis, J. (2001). Düşsel Ortaçağ, İmge Kitabevi, Ankara.
4. Chalaby, A.(2005). All of Egypt, Editrice Bonechi via Cairol, Florence, Italy.
5. Carpenter, T. H. (2002). Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji, Homer Kitabevi, İstanbul.
6. Cooper, J.C. (1992). Symbolic and Mythological Animals, London.
7. Çaycı, A. (2002). Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri, Kültür Bak.Yayınları, Ankara.
8. Erhat, A. (1984). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitebevi. İstanbul.
9. Fırat, S. (1996). Selçuklu Sanatı "Selçuklu Aydınlığı", T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
10. Homeros (2018). İlyada.. (çev. A. Erhat ve A. Kadir). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
11. İpşiroğlu, M. Ş. (2004). Bozkır Rüzgârı Siyah Kalem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
12. Karamağaralı, B. (1984). Muhammed Siyah Kalem'e Atfedilen Minyatürler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:573, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
13. Kırıl, B. (2020). Nitel Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
14. Luis, (2018). Düşsel Varlıklar Kitabı. (çev. C. Üster). İstanbul:İletim Yayınları.
15. Mandel, L. (1985). The Annunciation Florence, Uffizi, Penguin Boks, Italy.
16. Mitchell, S. (1965). Medieval Manuscript Painting, Compass History Of Art, Holland.
17. Nouri, N.,Hosseyini, S. (2018). "Eploring Symbolic Animal Motifs Of Egyptian Fatimid Lusterware Pottery And Pottery Products Of The Middle Ages In Iran", *TÜBA-AR*,s.211-225.
18. Özden, F.D. (2021). Kuş İmgesinin Söylenbilimde ve Sanatta Temsili Anaerkillik-Ataerkillik İkiliği Bağlamında Kuş İzleği. *Beykoz Akademi Dergisi*. 9(2), 223-248.
19. Saklavcı, F. (2021). Ortaçağ Anadolu Türk İslam Mimarisinde Kanat ve Kuyrukları Ejjderle Biten Figürler. *Turkish Studies*, 16(5), 1593-1617.
20. Sevindik, A. (2020). Sosyo-Kültürel Bağlamda Anormal Tip İhtiyacı:Sözlü Anlatılarda Anormal Tipler. *Karadeniz Araştırmaları*.XVII/68: 973-988.
21. Sington A.& Ross, Tony. (2003). Resim ve Ressamlar, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 189, Ankara.
22. Tema Larousse. (1993). Milliyet Yayını, C.6.
23. The Mind Alive Encyclopedia. (1968). Early Civilization, Italy.
24. Yenişehirlioğlu, Ş. (1993). İmgelerin Sisi. Alkim Yayınevi, Ankara.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research Article**Subject Area**
Administrative LawVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1887-1895Arrival
07 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64927Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/smryj.64927>**How to Cite This Article**
Yıldız, Ü. (2022).
“Arjantin’de Bilgi
Edinme Hakkı”,
International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(64): 1887-1895Social Mentality And Researcher Thinkers
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Arjantin’de Bilgi Edinme Hakkı

Right To Information In Argentina

Ünal YILDIZ¹ ¹ Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, Erzurum/Türkiye

ÖZET

Arjantin’de Bilgi Edinme Hakkı Kanunu oldukça yakın bir tarihte, 2016 yılında kabul edilmiştir. Kanun, bilgi edinme hakkı açısından kendine has modern özellikler taşımaktadır. Bu modern özellikler arasında Bilgi Edinme Kurulu Başkanı’nın seçim usulü bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı temelde, Arjantin’de bilgi edinme hakkının, Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun sistematik olarak incelenmesi ve Kanun’un özelliklerini vurgulamaktır. Ayrıca Kanun’un yürürlüğe girmesinden önce bilgi edinme hakkıyla ilgili düzenlemeler, Kanun’un yürürlüğe girme süreci, bilgi edinme hakkı ile ilgili Arjantin Anayasası hükümleri, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi’nin konuya yaklaşımını incelenecektir. Bu kapsamda; Arjantin’de bilgi edinme hakkı öncesi dönem, bilgi edinme hakkı ile ilgili anayasa hükümleri, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nde bilgi edinme hakkı ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi’nin bilgi edinme hakkına yaklaşımı, Arjantin’de Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun kabul edilmesine yönelik süreç gözden geçirilecektir. İlave olarak kimlerin bilgi ve belge vereceği, kimlerin bilgi talep edebileceği, bilgi ve belgenin nasıl tanımlandığı, bilgi edinme usulü, istisnalar, Arjantin Bilgi Edinme Kurulu ve aktif şeffaflık gibi Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nda düzenlenen konular bu çalışmanın alt başlıklarını oluşturacaktır. Sonuç olarak, Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun Amerika İnsan Hakları Sözleşmesiyle, Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi’nin bilgi edinme hakkı yorumuyla ve Mahkeme’nin bu hakla ilgili Maksimum Açıklık İlkesi gibi kriterleriyle uyum içinde olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Edinme Hakkı, Arjantin, Latin Amerika, Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi.

ABSTRACT

In Argentina, the Right to Information Act was passed quite recently, in 2016. The Act has unique modern features in terms of the right to information. Among these modern features is the method of choosing the Chairman of the Information Board. This study aims to systematically examine the right to information and the Argentine Right to Information Act in Argentina and to emphasize the characteristics of the Act. In addition, it also examines the regulations on the right to information before the Act comes into force, the enactment process of the Act, the provisions of the Argentine Constitution on the right to information, the provisions of the American Convention on Human Rights and the approach of the Inter-American Court for Human Rights to the subject. In this context; the period before the right to information in Argentina, constitutional provisions on the right to information, the right to information in the American Convention on Human Rights, and the approach of the Inter-American Court for Human Rights to the right to information, the adoption of the Right to Information Act in Argentina. By reviewing the process, issues like who can provide information and documents, who can request information, how to define the information and document, how to obtain information, exceptions, and Argentina Information Board that are regulated in the Act will form the sub-titles of this study. As a result, Argentina’s Right to Information Act is believed by the Inter-American Court for Human Rights’s view of the Americas regarding information, with the goal of maximum openness regarding that right.

Key Words: Right to Information, Argentina, Latin America, American Human Rights Convention.

GİRİŞ

Arjantin’de Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, bu konuda Dünya’daki gelişmelere nazaran oldukça erken bir tarihte, 2000 yılında kabul edilmiş; ancak Bilgi Edinme Hakkı Kanunu uzun yıllar kabul edilememiştir. Arjantin’de Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yakın bir zamanda, 2016 yılında, uzun uğraşlar sonucunda kabul edilmiştir. Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (ABEHK), bilgi edinme taleplerinde talebe cevap süresinin ilgili idare tarafından uzatılma ihtimalinde başvuruçulara bu sürenin kısaltılmasını talep etme imkanının getirmesi, Aktif Şeffaflık hükümleri ve Bilgi Edinme Kurulu Başkanı’nın seçim usulü gibi bilgi edinme hakkı açısından oldukça modern özelliklere sahip bir kanundur. Çalışmanın konusunu ve amacını Arjantin’de bilgi edinme hakkının, Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun incelenmesi ve Kanun’un özelliklerinin vurgulanması oluşturmaktadır.

Çalışma iki başlığa ayrılmaktadır. İlk başlıkta Arjantin’de bilgi edinme hakkı öncesi dönem incelenecek, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu öncesi dönemdeki düzenlemeler mercek altına alınacaktır. İlave olarak bu başlıkta Arjantin’de bilgi edinme hakkı ile ilgili anayasa hükümleri, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nde bilgi edinme hakkı ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi’nin bilgi edinme hakkına yaklaşımı incelenecektir. Daha sonra ise Arjantin’de Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun kabul edilmesine yönelik süreç kısaca aktarılacaktır. İkinci başlıkta ise Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu incelenecektir. Bu başlık altında Kanun’un kapsamı, kimlerin bilgi ve belge vereceği, kimlerin bilgi talep edebileceği, bilgi ve belgenin nasıl tanımlanacağı, bilgi edinme usulü, istisnalar ve Arjantin Bilgi Edinme Kurulu gibi konular alt başlıklar halinde ele alınacaktır. Bu minvalde Kanun’un sistematığına sadık kalarak, Kanun’un hükümlerinin özünün kısaca aktarılması hedeflenmektedir. İlgili hükümleri içeren her bir alt başlık altında gerekli görülen yerlerde değerlendirmeler yapılacaktır.

ARJANTİN'DE BİLGİ EDİNME HAKKI KANUNU ÖNCESİNDEKİ DURUM VE BİLGİ EDİNME HAKKIYLA İLGİLİ DİĞER DÜZENLEMELER

Kanun Öncesi Durum

Arjantin'de Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun kabul edilmesine kadar olan süreçte bilgi edinme hakkı, 1172 sayılı Başkanlık Kararnamesiyle düzenlenmiştir. Anlaşılacağı üzere bu kararname sadece Yürütme Organı ve idare için bağlayıcı olmuştur (Baron, 2004: s. 2; Asociacion Por Los Derechos Civiles, 2007: s. 12; Harlow, 2013: s. 7; Simo, 2013: s. 11-12; Perlingeiro, 2015: s. 135; Inter-American Commission on Human Rights, 2012: 77). Benzer şekilde Temsilciler Meclisi ve Senato, bilgi edinme hakkıyla ilgili kararlarını yürürlüğe koymuşlardır. Bu kararlara göre yasama organının faaliyetleri belirli aralıklarda yayımlanmaktaydı. Yüksek Mahkeme'nin bir kararına göre yargı organı, kamu ihalelerine ilişkin bilgileri, mahkemelerin yıllık bütçelerini, altı aylık istatistikleri ve aylık faaliyet raporlarını yayımlamak zorundaydı (Perlingeiro vd., 2018: s. 81-82).

Arjantin'de olduğu gibi, bilgi edinme hakkının kanunlar yerine yürütme organı tarafından kararnameler yoluyla düzenlenmesinin çabuk yerine getirilebilir olma, hükümet taahhüdünü ve siyasi iradeyi gösterme, gizlilik kültürünü şeffaflık kültürüyle değiştirme, düzenlemeye yönelik uygulama tecrübesi sağlama ve daha detaylı yasal düzenlemeler için bir zemin oluşturma gibi faydaları olmuştur. Fakat bilgi edinme hakkının kanunlar yerine yürütme organı tarafından kararnamelerle düzenlenmesi büyük dezavantajlara sahiptir. Öncelikle kararnameler sadece yürütme organına uygulanır ve diğer devlet erkleri ile özel sektöre uygulanmaz. Dahası bu tür kararnameler her derde deva bir ilaç olarak görülerek, şeffaflığı bir nebze sağlasalar da bilgi edinme hakkına yönelik bir kanun yapılmasına ilişkin süreci engellerler. Ayrıca kanunlaştırılmadıkları için bu tür düzenlemeler uygulamaya yönelik bütçeden de mahrum olurlar. Bilgi edinme hakkı ile ilgili kararnamelerdeki hükümler diğer kanunlardaki gizlilik hükümleriyle çatışacağı için ve bu gizlilik hükümleri kararname hükümlerine üstün tutulacağı için, bu kararnameler amaçlarına ulaşamaz. Bu tür kararnameler nadiren kapsayıcı bir şekilde hazırlanmaktadır. Kararnamelerin danışma ve taslak hazırlama süreçlerinde meşruiyet ve yeterli katılım sağlanması için fırsat eşitliği oluşmaz. Son olarak bu tür kararnameler etkili bir şekilde uygulanmazsa karşılıksız beklentileri artırabilir ve hükümetin meşruiyetini azaltabilir (Neuman & Calland, 2007: s. 7).

Eyaletlerdeki Durum

Arjantin Eyaletleri tarafından çeşitli bilgi edinme hakkı kanunları çıkartılmıştır. İlk bilgi edinme hakkı kanunu Rio Negro Eyaleti'nde 1984 yılında yürürlüğe girmiştir, benzer şekilde Chubut Eyaleti'nde 1992 yılında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çıkartılmıştır. 1989 yılında ise Jujuy Eyaleti'nde bilgi edinme hakkına yönelik bir kanun çıkartılmıştır (Michener, 2010: s. 191-192). Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te de 1999 yılında bir bilgi edinme hakkı düzenlemesi yapılmıştır. Tabi tüm bu düzenlemelerden ilgili eyaletlerde ikamet eden kişiler belli bir ölçüde faydalanmıştır (The Constitution Unit, 2019). Eyaletler tarafından yapılan bu düzenlemeler, kamu yetkililerine yönelik bilgilendirici çalışmalar ve sivil topluma yönelik bilinçlendirme çalışmaları olmamasından dolayı verimli olmamıştır (Baron, 2003: s. 3).

Arjantin'de Bilgi Edinme Hakkı ile İlgili Anayasa Hükümleri

Bilgi edinme hakkı, bir temel hak ve özgürlük olarak 1994 yılındaki Anayasa değişikliğiyle birlikte Arjantin Anayasası'na eklenmiştir (Baron, 2004: s. 1). Arjantin Anayasası'nın 14. maddesine göre tüm vatandaşlar dilekçe hakkına sahiplerdir (Constitution of The Argentina Nation, 2003: s. 2). Maddedeki dilekçe ibaresi günümüzdeki demokratik ilkelere uygun olarak bilgi edinme hakkını kapsayacak şekilde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte Arjantin Anayasası 41 ve 42. maddelerinde düzenlenen çevre hakkı ve tüketicilerin korunması hükümleri bilgi edinme hakkını içerecek bir şekilde yorumlanmaktadır (Bellochio, 2016: s. 108; Bellochio, 2016a; s. 40-41).

İlave olarak, Arjantin Anayasası 43. maddesi¹ bilgi edinme hakkının önemli bir parçasını yani habeas data hakkını düzenler. Habeas data hakkına göre herhangi bir kişi kendisi hakkında tutulan bilgilere erişmek, gerekli olduğu hallerde bunları güncellemek veya düzeltmek için kamu tüzel kişilerine, özel hukuk tüzel kişilerine veya gerçek kişilere karşı mahkemeye başvurabilir (Mendel, 2008: s. 21-22; Mendel, 2009: 24).

¹ "Herhangi bir kişi, kamu kayıtlarında veya kamuya ait veya özel veri kayıt sistemlerinde, kendisi hakkında tutulan veriler ve bu verilerin ne amaçla tutulduğu hakkında bilgi edinmek ve verilerin yanlış olduğu veya ayrımcılığa sebep olduğu durumlarda ilgili verinin silinmesi, düzeltilmesi, gizli tutulması, güncellemesi için başvuruda (habeas data) bulunabilir. Gazetecilik faaliyetlerinin kaynağını oluşturan gizli bilgiler bu başvurunun dışındadır". Arjantin'de bilgi edinme hakkıyla ilgili 1172 sayılı Başkanlık Kararnamesinin kabul edilmesinden önceki dönemde, vatandaşlar habeas data hakkını kullanarak kendileriyle ilgili kamu kayıtlarındaki bilgilere erişmişlerdir (Suominen, 2003: s. 47).. Habeas data köken itibarıyla Latince'dir, kelimesi kelimesine Türkçeye çevrildiğinde "veriye sahip olmalısın" anlamına gelmektedir. Habeas data, kişisel verileri toplayan, saklayan ve işleyen kurum ve kişilerin kötü uygulamalarına karşı birçok Latin Amerika ülkesinde anayasal hak olarak vatandaşlara tanınmıştır (Kaya, 2004: s. 98-99). Konuyla ilgili bilgi için bkz. (Yıldız, 2022).

Arjantin ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Bilgi Edinme Hakkı

Arjantin, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin taraf devletlerinden biridir². Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi ifade özgürlüğünü düzenlemektedir³. İlgili madde bilgiyi talep etme, alma, açıklamayı da içermektedir. Sözleşmeyi uygulamak ve yorumlamakla yükümlü Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, söz konusu hükmü bilgi edinme hakkını kapsayacak şekilde yorumlamıştır. Mahkeme'nin bir kararına göre: “*Vatandaşlar için başkalarının düşüncelerini bilmek veya bilgiye erişmek, kendi düşüncelerini açıklamak için gerekli bir hak olarak kabul edilir*”. Mahkeme'ye göre bilgi edinme hakkı, ancak sözleşmede öngörülen hükümlere göre kanunla sınırlandırılabilir. Yine Mahkeme'nin görüşüne göre, bilgi edinme hakkı anayasada düzenlenen temel hak ve özgürlüklerdendir ve Sözleşmeye taraf olan devletler bununla bağlıdır (Peled & Rabin, 2011: s. 389-390).

Amerika İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre demokratik bir toplumda devlet, Maksimum Açıklık İlkesi'ne göre hareket etmelidir. Bu İlke tüm resmi bilgilerin belli başlar istisnalar dışında kamuya açık olması gerektiği anlamına gelir. Mahkemeye göre gerek kanunların gerekse düzenleyici işlemlerin bilgi edinme hakkının en etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacak şekilde ve sözleşmeye uygun olarak yorumlanması gerekir. Bu şekilde tüm bilgilerin kamuya açık olduğu kabul edilir ve kanunların yorumunda da bu İlke gözetilmelidir. Bilgi edinme hakkına getirilen istisnalarda Ölçülülük ve Kanunilik ilkelerine de uyulmalıdır (Perlingeiro vd., 2018: s. 106). Maksimum Açıklık İlkesi'ne göre devletler, bilgi edinme hakkına getirilen sınırlamaların sözleşmedeki ifade özgürlüğü hükümleriyle uyumlu olduğunun ispat yükü altındadırlar. İfade özgürlüğünün ve bu kapsamda bilgi edinme hakkının sınırlandırılabilmesi için üç aşamalı bir ölçülülük testi uygulanır. Öncelikle sınırlamaların kanunla şekli ve maddi olarak açık bir şekilde yapılp yapılmadığına bakılır. Daha sonra sınırlamaların Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin amaçlarını taşıyıp taşımadığına bakılır. Bununla kastedilen, sınırlamaların bireylerin haklarını veya itibarlarını veya ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığını veya ahlaki koruma amacı taşıyıp taşımadığıdır. Son olarak, Ölçülülük İlkesi'ne göre sınırlamalar demokratik toplumlarda acil amaçlara ulaşmak için gerekli olmalıdır. Kanunilik İlkesi'ne göre de sınırlamalar, herhangi bir düzenleyici işlemle yapılmamalı, şekli kanun biçiminde anayasalarda öngörülen yasama organları tarafından ve yasama usullerine göre yapılmalıdır (Bellochio, 2016: s. 109-110; Bellochio, 2016a: s. 41-42).

Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun Kabul Edilmesine Yönelik Süreç

Arjantin'de ilk Bilgi Edinme Hakkı Kanunu taslağı 2004 yılında hazırlanmış, aynı yılda bu taslak Senato'ya sunulmasına karşın özel hukuk tüzel kişilerine ve gerçek kişilere bilgi edinme hakkı çerçevesinde yükümlülükler yüklediği gerekçesiyle Senato tarafından Temsilciler Meclisi'ne iade edilmiş, ilgili taslak Temsilciler Meclisi'nde kadük olmuştur (Interpress News Agency, 2017; Bertoni, 2012: s. 17-18; Michener, 2015: s. 92; Michener, 2010: s. 183). 2010 yılında benzer bir taslak Senato tarafından hazırlanmış fakat yine yürürlüğe girememiştir (Interpress News Agency, 2017). 2004 yılındaki taslağı Arjantin Yolsuzlukla Mücadele bürosu hazırlamıştır. Taslağın hazırlanma sürecinde sivil toplum kuruluşları etkili olmuş, sivil toplumun her kesiminden kişilerle buna yönelik seminerler düzenlenmiştir. Fakat ilk taslak muhalefet partilerinin ret oyları nedeniyle kabul edilememiştir (Baron, 2004: s. 2).

Arjantin Yüksek Mahkemesi⁴, bilgi edinme hakkı kanunu hazırlanması gerektiğini 2014 yılında verdiği bir kararında belirtmiştir. Kararda konunun önemi şu şekilde vurgulamaktadır: “*Anayasa hükümlerine göre bilgiye erişim sağlamak devletin görevlerinden bir tanesidir, Anayasa bilgi edinme hakkının demokratik bir cumhuriyet için vazgeçilmez olduğunu hüküm altına almaktadır. Bilgi edinme hakkını güvence altına almak için Devletin, Makullük İlkesi'ne ve konuyla ilgili uluslararası ilkelere uygun olarak ve kamu otoritelerinin bu hakkı gereği gibi sağlamalarına yönelik detaylı hükümler içeren bir kanun hazırlaması gerekmektedir*” (Perlingeiro vd., 2018: s. 76).

Kanun yürürlüğe girmeden önce Arjantin, Surinam, Venezuela ve Bolivya ile Güney Amerika'da bilgi edinme hakkı kanunu olmayan dört ülke arasında bulunmaktaydı. Kanun'un yasama süreci yaklaşık 12 yıl sürmüştü; Kanun, Kongre'den 14 Eylül 2016 tarihinde 199 kabul ve 16 ret ile kabul edilmiştir (Article 19, 2016). 29

² Arjantin Hukuku'na göre usulüne uygun olarak kabul edilen ve yürürlüğe giren uluslararası antlaşmalar Normlar Hiyerarşisine göre anayasa ile aynı düzeyde kabul edilmektedir (Bellochio, 2016: s. 107; Bellochio, 2016a: s. 40).

³ İlgili Sözleşme hükmününün 1. paragrafına göre; “*Herkes düşünme ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak her türlü bilgiyi sözlü, yazılı, çizili veya kişinin tercihinin göre herhangi bir yoldan araştırma, alma, paylaşma, açıklamayı içerir*” (Inter-American Commission of Human Rights, 2019).

⁴ 90'lı yıllarda bir akademisyen federal polise bilgi edinme hakkı çerçevesinde bir yıl içinde toplamda kaç kişinin tutuklandığına yönelik bir talepte bulunmuştur. Akademisyenin talebi federal polise cevaplanmamıştır. İlgili akademisyen idare mahkemesinde söz konusu zımnî ret işlemine karşı dava açmıştır, mahkemenin davayı kabul etmesine karşın İdare kararı temyiz etmiştir. Yüksek Mahkeme, kararında federal polisin bilgi edinme hakkı kapsamında talep edilen bilgileri sağlaması gerektiğine karar vermiştir. Bahsedilen bu dava bilgi edinme hakkı kapsamında önemlidir, çünkü ilk defa bir mahkeme bilgi edinme hakkının önemini kararında vurgulamıştır. Nitekim mahkemenin kararının verildiği dönemde Arjantin'de devletin faaliyetlerinin gizliliği olağan bir durum olarak karşılanmaktaydı (Abregu, 2000: s. 18).

Eylül 2016 tarihinde ise Arjantin Resmî Gazetesi'nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Open Knowledge Foundation, 2016).

ARJANTİN BİLGİ EDİNME HAKKI KANUNU İNCELEMESİ

Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (ABEHK) 5 bölüme ayrılmakta ve toplamda 40 hükümden oluşmaktadır. Bu başlık altında ilgili hükümler sistematik bir şekilde incelenecektir. Burada öncelikle vurgulanması gereken husus, ABEHK'nın federal bir kanun olmasıdır. Yani ABEHK hem federal devlet hem de federe devletler için bağlayıcıdır.

İlkeler

ABEHK'de Kanun'un uygulanmasında gözetilecek birtakım ilkeler düzenlenmiştir (Global Right to Information Rating, 2016). Bunları kısaca incelemek gerekir. Kamuya Açıklık Varsayımı İlkesine göre devlette bulunan tüm bilgilerin Kanun'da görülen istisnalar dışında kamuya açık olduğu varsayılır. Şeffaflık ve Maksimum Açıklık İlkesi'ne göre kurumlarda ve kamu tüzel kişilerinde bulunan bilgilerin herkesçe erişilebilir olduğu kabul edilir. Bu bilgiler ancak Kanun'da öngörülen hallerde ve demokratik ve cumhuriyet yönetim şeklini benimsemiş bir toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak sınırlandırılabilir. Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nce geliştirilen Maksimum Açıklık İlkesinin, Arjantin'de ad ve içerik olarak birebir kanunlaştırılmasının Mahkeme'nin yorumuyla uyumlu olduğu söylenebilir.

Gayri Resmîlik İlkesine göre bilgiye erişim usulü, bilgi edinme hakkının kullanılmasını kolaylaştırmalıdır. Bu İlke'ye göre idare, resmi gereklere veya usul kurallarına uyulmamış olması sebebiyle bilgi edinme taleplerini reddedemez. Bu İlke'nin bilgi edinme taleplerinin sıkı şekil şartlarına bağlı olunmaksızın esnek bir şekilde yapılmasını sağladığı söylenebilir. Maksimum Erişim İlkesine göre bilgiler en iyi şekilde sınıflandırılarak ve mümkün olan en fazla araçla eksiksiz bir şekilde yayımlanmalıdır. Açıklık İlkesine göre bilgiler, üçüncü şahıslar tarafından yeniden kullanılmasını veya yeniden dağıtılmalarını sağlayan otomatik yollarla ve işlenmelerini kolaylaştıran açık elektronik formatlarda erişilebilir olmalıdır. Kolaylaştırma İlkesi'ne göre Kanun'daki istisnalar haricinde hiçbir kamu otoritesi bir belgenin elinde olup, olmadığını belirtmeyi reddedemez. Son olarak *In Dubio Pro Petitor* İlkesi'ne göre ABEHK hükümlerinin veya bilgi edinme hakkı ile ilgili yönetmelik gibi düzenleyici işlem hükümlerinin yorumunun, başvurucular lehine ve bilgi edinme hakkının geniş bir şekilde kullanılmasını sağlayacak şekilde yapılması gerekir⁵.

Erişim Hakkı

Bilgi edinme hakkının, kanundaki istisnalar haricinde kanun kapsamındaki ilgili kurum veya kamu tüzel kişilerindeki bilgilere erişme, bilgileri araştırma, talep etme, alma, kopyalama, inceleme, tekrar işleme, yeniden kullanma, yeniden yaymayı içerdiği düzenlenmektedir⁶.

Bilgi edinme talebi, ilgili bilgiye hangi kamu kurumu, kamu idaresi veya kamu tüzel kişisi⁷ sahipse veya sahip olduğu düşünülüyorsa ona yapılır, taleple kurumdaki bilgi edinmeyle ilgili sorumlu kişi ilgilenir. Talep, başvurucunun kim olduğunu, bilgiyle ilgili açık bilgileri ve başvurucunun iletişim bilgilerini içermesi kaydıyla yazılı, elektronik yoldan veya her türlü iletişim aracıyla yapılabilir. Başvurucuya gerekli bilgiler sağlanır⁸. İlave olarak, her kurum ve kamu tüzel kişisinde bilgi edinme hakkıyla ilgili bir kamu görevlisi bulunmaktadır. Bu kamu görevlisi başvuruculara başvurunun yapılması konusunda yardımcı olur ve eğer talep edilen bilgiler başka kamu tüzel kişisinde veya bağlı, ilişkili kuruluşlarda bulunuyorsa, başvurucuları ilgili kuruma yönlendirir⁹.

Kanun kapsamına en başta yürütme organı girmektedir. Bu bağlamda kabine, merkezi idare, mahalli idareler, devlet okulları, kamu sağlık kurumları, polis, askeri kuvvetler, güvenlik hizmetleri, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bunlara bağlı, ilgili veya ilişkili kuruluşlar, anayasal statüye sahip düzenleyici ve denetleyici kurumlar Kanun kapsamındadır. Bunların yanı sıra yasama ve yargı organları da Kanun kapsamındadır. Anayasal statüye sahip Yüksek Seçim Kurulu gibi kurumlar da Kanun kapsamına dahildir. İlave olarak Kanun, kamusal işlevler yerine getiren veya önemli ölçüde kamu yatırımı yapılan özel tüzel kişilere (kamuya yararlı dernek vb.) uygulanmaktadır¹⁰. Kanun kapsamındaki bilgi edinme hakkı yükümlülere ülkemizdeki Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yükümlülere ile kıyaslandığında sayı itibariyle çok daha fazladır.

⁵ ABEHK, m. 2.

⁶ ABEHK, m. 2.

⁷ Kanunda bilgi edinme taleplerinin yapılacağı makam, mercileri ifade etmek için “kamu kurumu, kamu idaresi veya kamu tüzel kişisi” ifadeleri kullanılmıştır, tekrardan kaçınmak için makalenin devamında bu ifadeler yerine “ilgili idare” veya “idare” kavramlarının kullanılması tercih edilmiştir.

⁸ ABEHK, m. 9.

⁹ ABEHK, m. 30.

¹⁰ ABEHK, m. 7.

Bilgi, Kanun kapsamındaki kurum veya kamu tüzel kişilerinde üretilen, alınan, aktarılan veya bulunan herhangi bir formatta bulunan belgelerdeki veri olarak tanımlanmıştır. Belge ise türü, kaynağı, üretilme tarihi veya resmi olup, olmaması fark etmeksizin ilgili maddede düzenlenen kurum veya kamu tüzel kişilerinde üretilen, kontrol edilen, bulunan kayıtlar olarak tanımlanmıştır¹¹.

Kanun'a göre herkesin, gerçek veya tüzel kişi veya kamu veya özel hukuk tüzel kişisi olduğu fark etmeksizin bilgi edinme hakkı bulunmaktadır. Bilgi edinme başvurusu için bir menfaat şartı aranmaz¹². Yabancılar için ek şartlar aranmamıştır. Yabancılar için karşılıklılık gibi ek şartlar aranmaması bilgi edinme başvurucuları açısından olumlu bir düzenlemedir. Kamu tüzel kişilerinin gerekli bilgileri elde etmek amacıyla birbirleriyle yazışabileceği göz önüne alınırsa, kamu tüzel kişilerinin bilgi edinme başvurusu yapabilmemesinin pratikte ne tür bir faydasının olabileceği tartışmaya açıktır.

Bilgi ve belgelerin kopyalarının gerekmediği hallerde, bilgi ve belgelere erişimin ücretsiz olduğu düzenlenmektedir. Kopya gerektiren hallerde ise ücretin başvuru tarafından ödeneceği hüküm altına alınmıştır¹³. Eğer talep edilen belgede Kanun'un istisnalarına giren bir kısım var ise, ilgili belgede bu kısmın üstü çizilerek başvurularda temin edilebilir¹⁴. Bu şekilde kısmi erişim de düzenlenmiştir.

Kanun'a göre bilgi, talebin yapıldığı zamandaki haline göre sağlanmalıdır, başvuru ilgililiği işlemek veya sınıflandırmak zorunda değildir. Devlet imkânsız veya olağanüstü çaba gerektiren durumlar haricinde bilgiyi dijital formatta sağlamak zorundadır. Bu konudaki istisnalar Bilgi Edinme Kurulu tarafından belirlenmektedir¹⁵. Başvuruculara hem bilgiye erişmek hem de istenen belgeleri yerinde inceleme hakkı tanınmıştır.

Bilgi edinme başvurusu 15 gün içinde sonuçlandırılır ve başvuru ilgililiği sağlanır. Talep edilen bilgiye ulaşmayı güçleştirecek koşulların ortaya çıkması halinde istisnai olarak süre, 15 gün daha uzatılabilir. Her halde, bilgi sunmakla yükümlü kurum veya kamu tüzel kişisi 15 günlük süre bitmeden önce başvuru ilgililiği neden 15 günlük ek uzatma süresine ihtiyaç duyduğunu bildirmelidir. Başvuru geçerli sebeplere dayanarak uzatma süresinin kısaltılmasını ve bilgi edinme talebinin karşılanmasını isteyebilir¹⁶. İlgili idare, talep edilen bilginin kendisinde bulunmaması halinde 5 gün içinde ilgili kurum veya kamu tüzel kişisine talebi iletir; ilgili bilginin nerede olduğu bilinmiyorsa talep, Bilgi Edinme Kurulu'na aynı süre içinde gönderilir, başvuru ilgililiği bu durum hakkında bilgi verilir¹⁷. Bilgilere erişim süresi ülkemizde olduğu gibi 15 gündür, ancak başvuru ilgililiği bu sürenin uzatılması halinde, geçerli sebep göstererek sürenin kısaltılmasını talep hakkı verilmesi başvuru ilgililiği lehinedir. Nitekim kimi zaman başvuru ilgililiğinin bu bilgilere ulaşmasının ivedi olduğu durumlar olabilir.

İstisnalar

ABEHK'de bilgi edinme hakkının istisnaları oldukça uzun bir şekilde kaleme alınmıştır¹⁸. Bu bilgiler hakkında bilgi edinme başvurusunda bulunulamaz. Kanun'daki istisnalar şu şekilde sıralanmaktadır: (1) Ulusal güvenlik veya dış politikaya ilişkin açıkça gizli, saklı veya sır olarak sınıflandırılmış bilgiler, (2) açıklanması finans veya bankacılık sistemlerinin işleyişine yönelik tehdit oluşturacak bilgiler, (3) açıklanmaları rekabeti olumsuz etkileyebilecek veya ilgili alanlardaki sorumluların menfaatini etkileyebilecek sanayi, ticari, mali, bilimsel, teknik veya teknolojik sırlar, (4) üçüncü kişilerin meşru haklarını veya menfaatlerini etkileyebilecek gizli bir şekilde elde edilmiş bilgiler, (5) yasa dışı kaynaklardan gelen gelirlerin önlenmesi ve araştırılmasıyla ilgili bilgiler, mali kuruluşlarla ilgili düzenleme ve denetleme faaliyetleri yürüten kişilerin bu faaliyetleri sonucunda elde ettikleri bilgiler, (6) ulusal idarede görevlerini yerine getiren hukukçuların sahip olduğu veya elde ettikleri savunma stratejilerini, bir davanın işleyişini, bir suçun araştırma usullerini veya tekniklerini olumsuz etkileyebilecek bilgiler, (7) mesleki sırlarla ilgili bilgiler, (8) anonimleştirilme şartlarını sağlamayan kişisel verilere ilişkin bilgiler, (9) herhangi bir kişinin yaşamını veya güvenliğini tehlikeye sokabilecek bilgiler, (10) diğer kanunlar tarafından veya Arjantin'in taraf olduğu uluslararası anlaşmalar gereği açıklanması yasaklanmış bilgiler, (11) ilgili kişilerce yürütülen idari araştırmalarda açıklanması araştırmanın başarısını engelleyebilecek nitelikte olan gizli bilgiler, (12) halka arz rejimine tabi limited şirketlerle ilgili bilgiler (OECD, 2018: s. 29).

¹¹ ABEHK, m. 3.

¹² ABEHK, m. 4.

¹³ ABEHK, m. 6.

¹⁴ ABEHK, m. 12.

¹⁵ ABEHK, m. 5.

¹⁶ ABEHK, m. 11.

¹⁷ ABEHK, m. 10.

¹⁸ ABEHK, m. 8.

Denetim

Kanun'da ilgili idarenin, talep edilen bilgiye sahip olmaması, bilginin verilmesine yönelik yasal bir yükümlülüğü olmaması veya bilginin istisnalar kapsamında olması halinde gerekçeli olarak bilgi edinme talebini reddedeceği hüküm altına alınmıştır. Kanun'a göre, ret işlemi bu sebeplere dayanmazsa yok hükmündedir ve talep edilen bilgi sağlanmak zorundadır. Ret işlemi ilgili kurum veya kamu tüzel kişisinin en üst düzey yetkilisi tarafından yapılır. İlgili idarenin 15 günlük süre boyunca sessiz kalması veya yanlış, eksik veya çelişkili bilgi vermesi bilgi edinme talebinin reddedilmesi olarak kabul edilir¹⁹. Böylece Kanun'da zımni ret hali de düzenlenmiştir.

Başvuru sahipleri bilgi edinme taleplerinin reddedilmesi üzerine iki imkana sahiptir. Bilgi edinme taleplerinin reddedilmesi üzerine başvuru sahipleri, dilerse ret işlemine karşı dava açabilir ya da Bilgi Edinme Kurulu'na itiraz başvurusu yapabilir (Aberastury vd., 2018: s. 617). Bilgi edinme taleplerinin reddine yönelik işlemlere karşı, Bilgi Edinme Kurulu'na itiraz başvurusu yapılmadan veya bilgi edinme talebi konusunda sessiz kalan ilgili idareye başvurmadan federal idari davalarla ilgilenen ilk derece mahkemelerinde dava açılabileceği düzenlenmiştir²⁰. Arjantin Anayasası'nda bilgi edinme hakkı, temel hak ve hürriyetlerden biridir. Bu sebeple bilgi edinme talebinin reddedilmesi halinde, ret işlemine karşı ivedi yargılama usulüne göre görülen amparo davası açılabilir (Aberastury vd., 2018: s. 617). Bilgi edinme talebinin reddi üzerine Bilgi Edinme Kurulu'na yapılan itiraz başvurusu, dava açmadan önce tüketilmesi zorunlu idari başvuru yolu değildir²¹.

Bilgi edinme talebinin reddi halinde, başvuru ret kararının tebliğ tarihini izleyen 40 gün içinde Bilgi Edinme Kurulu'na veya bilgi edinme talebini reddeden idareye Bilgi Edinme Kurulu'na sunulmak üzere itiraz başvurusunda bulunabilir²². İtiraz başvurusu, başvuru adını, soyadını, adresini ve talep yapılan idarenin adını ve talep tarihini içerecek şekilde yazılı olarak yapılır. İtiraz başvurusunda bilgi edinme başvurusu talep formu ve varsa ilgili idarenin bilgi edinme talebine yönelik kararının eklenmesi gerekir²³.

İtiraz başvurusundan itibaren otuz iş günü içinde Bilgi Edinme Kurulu kararı verir. İtiraz başvurusu itiraz için öngörülen süreden sonra yapılmışsa, aynı konuyla ilgili aynı başvuru tarafından itiraz başvurusu yapılmış ve bu konuda bir karar verilmişse, ilgili kurumun veya kamu tüzel kişisinin ABEHK ile bağlı olmaması halinde, talep edilen bilgi Kanun'da öngörülen istisnalardan bir tanesini oluşturuyorsa veya sağlanan bilgi tam ve yeterliyse Bilgi Edinme Kurulu itiraz talebini reddeder. Diğer durumlarda Bilgi Edinme Kurulu, ABEHK yükümlülüklerine uymayan idareyi uyarır. Kurul'un bu konudaki kararı üç iş günü içinde başvurucuya ve ilgili idareye tebliğ edilir ve Kurul'un resmi internet sitesinde yayımlanır. Bilgi Edinme Kurulu'nun kararı başvuru lehineyse, ABEHK hükümlerini ihlal eden idare, talep edilen bilgiyi Kurul kararının kendisine tebliğinden 10 iş günü içinde başvurucuya sağlamalıdır²⁴. İlgili idarenin Kurul kararlarını yerine getirmesi için süre öngörülmüştür. Fakat bu süre içinde bilgiyi sağlamayan bir idare için herhangi bir yaptırım veya zorlayıcı mekanizma Kanun'da öngörülmemiştir. Bu durumda Kurul kararlarının idareler açısından bağlayıcı olmadığı sonucu çıkarılmaktadır.

Yaptırımlar

Bilgi Edinme Hakkını keyfi bir şekilde engelleyen, bilgileri eksik sağlayan veya ABEHK hükümlerini ihlal eden kamu görevlileri veya kurum veya kamu tüzel kişilerde bilgi edinme sorumlusu olarak çalışan kişilerin idari, ceza sorumlulukları saklı kalmak kaydıyla bu davranışları mevcut yasal düzenlemeler kapsamında ağır bir suç teşkil ettiği düzenlenmiştir²⁵. ABEHK'de bilgi edinme hakkına yönelik suçlar ve cezalar düzenlenmemiş, bu konuları düzenleyen diğer mevzuat hükümlerine atıf yapmakla yetinilmiştir. Bu halde ilgili cezaların yetki paylaşımına uygun olarak federal devlet veya federe devletlerin ceza kanunlarında düzenlendiği sonucu çıkarılabilir.

Bilgi Edinme Kurulu

Bilgi Edinme Kurulu'nun kamu tüzel kişiliğine sahip, faaliyetlerini idari özerkliğe göre yerine getiren ve yürütme organı içinde bulunan bir kurum olduğu hüküm altına alınmıştır. Bilgi Edinme Kurulu'nun Kanun'da öngörülen ilkelere ve usullere uygunluğu sağlayacağı, bilgi edinme hakkının etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını gözeticeği ve şeffaflık önlemlerini geliştireceği vurgulanmıştır²⁶. Arjantin'de ayrı bir kişisel

¹⁹ ABEHK, m. 13.

²⁰ ABEHK, m. 14.

²¹ ABEHK, m. 14.

²² ABEHK, m. 15.

²³ ABEHK, m. 16.

²⁴ ABEHK, m. 17.

²⁵ ABEHK, m. 18.

²⁶ ABEHK, m. 19.

verileri koruma kurumu bulunmamaktadır, Bilgi Edinme Kurulu aynı zamanda kişisel verileri koruma kurumu işlevini yerine getirmektedir.

Bilgi Edinme Kurulu Başkanı'nın görev süresi atanmasından itibaren 5 yıldır, bir dönem daha atanabilir. Başkan, yürütme organı tarafından adayın liyakatini gösterecek bir şekilde kamuya açık, şeffaf bir seçim usulüyle atanır²⁷. Seçim usulü birkaç aşamadan oluşur. Öncelikle yürütme organı bir aday seçer ve adayın adını, soyadını ile özgeçmişini Resmî Gazete'de ve ulusal çaplı günlük gazetelerden 2 tanesinde 3 gün boyunca yayımlar. Aday, Kamu Etiği Kanunu'na göre yeminli beyanını sunar. Federal Kamu Gelir İdaresi, adayın vergi yükümlülükleriyle ilgili bir rapor yayımlar. Düzenlemelere uygun olarak planlanan gözlemleri değerlendirmek için kamuya açık bir toplantı yapılır. Vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları ve üniversiteler adayın Resmî Gazete'de son kez yayımlandığı günden itibaren 15 gün içinde adayla ilgili gözlemlerini yazılı olarak detaylı ve gerekçeli bir şekilde toplantıyı yapacak kuruma bildirirler. Bu 15 günlük sürenin geçmesinin ardından adayla ilgili gözlemlerin yapılması için kamuya açık bir toplantı yapılır, toplantıda Devlet Başkanı, 7 gün sonra adayın atanmasına veya atanmamasına karar verir, adayın atanmamasına karar verirse yeni bir aday önerir ve süreç yeniden başlar²⁸. Bilgi Edinme Kurulu Başkanı'nın atanmasıyla ilgili meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin yanında vatandaşların da görüşlerini belirtebilmesi halkın yönetime katılması açısından güzel bir örnek uygulama teşkil etmektedir. Kurul Başkanı'nı atama yetkisi Devlet Başkanı'nda olsa da Devlet Başkanı bu atama usulü sayesinde kamuoyunun adayla ilgili memnuniyetini veya memnuniyetsizliğini bilme imkanına sahiptir ve kararını buna göre verebilir. Bilgi Edinme Kurulu Başkanı'nın Kurul'un hiyerarşik amiri olduğu düzenlenmiştir²⁹. Bilgi Edinme Kurulu'nun üye sayısına yönelik bir hüküm Kanun'da düzenlenmemiştir, bununla birlikte Bilgi Edinme Kurulu'nun gerekli teknik ve idari personele sahip olacağı hüküm altına alınmıştır³⁰.

Bilgi Edinme Kurulu'nun görev ve yetkileri arasında; Kanun kapsamındaki kurumlara ve kamu tüzel kişilerine yönelik yönetmelik ve tebliğler çıkarmak, bilgi edinme talepleri ve bunlara verilen cevapların yönetilmesi için bir elektronik sistem oluşturmak, bilgi edinme talepleriyle ilgili kamuya yönelik bilgilendirici çalışmalar yapmak ve Kanun hükümlerine aykırı davranışlarda bulunan kişilere idari yaptırımları uygulamak bulunmaktadır. Bilgi Edinme Kurulu'nun görev ve yetkileri arasında bilgi edinme hakkına yönelik itirazları sonuçlandırmak da bulunmaktadır, ancak Kurul'un kararlarının bağlayıcı olup olmadığı konusunda Kanun'da bir cevap yoktur³¹. Yukarıda belirtildiği üzere Kurul'un itiraz üzerine verdiği kararlar, başvuru lehineyse, 10 iş günü içinde ilgili idare tarafından uygulanmalıdır. Fakat Kanun'da Kurul kararlarını bu sürede uygulamayan idare aleyhine herhangi bir yaptırım veya ilgili idarenin bu kararları uygulaması için zorlayıcı bir mekanizma düzenlenmemiştir. Kanun'da bu konuda düzenleme yapılmamış olmasından, Kurul kararlarının idareler için bağlayıcı olmadığı sonucu çıkarılmaktadır.

Aktif Şeffaflık

Kanun, kapsamındaki kurumlara ve kamu tüzel kişilerine belirli aktif şeffaflık yükümlülükleri öngörmektedir. Buna göre Kanun kapsamındaki idareler resmî web siteleri aracılığıyla kamuya açık bilgilerin araştırılmasını ve bunlara erişilmesini kolaylaştırmalıdır. Ayrıca ilgili idareler; bilgi edinme hakkının kullanılması için gerekli bilgileri, başvuruların nereye ve nasıl yapılacağına ilişkin bilgileri, teşkilat, görev ve yetkilerine yönelik bilgileri; memurların, sözleşmeli personellerinin hiyerarşik sıraya göre listelerini, bu kişilerin maaş cetvellerini, her bir alan, plan ve programlarına ayrılmış bütçelerini bunlarda yapılan değişiklikler ve uygulama durumlarını, verilen ruhsatları, imtiyazları ve bunların sahiplerini, kamu ihaleleri, bayındırlık işleri ve mal ve hizmet alımlarının listelerini, iç ve dış denetim veya değerlendirme raporlarını, gerçek kişilere veya kamu veya özel hukuk tüzel kişilerine yapılan fon transferlerini ve benzeri bilgileri dijital yollarla, açık, eksiksiz ve güncel bir şekilde yayımlamalıdır³².

SONUÇ

Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun içeriği itibarıyla ve özellikleri açısından son derece modern bir kanun olduğu söylenebilir. Öncelikle Kanun'un kapsamı bilgi edinme hakkı yükümlülükleri açısından oldukça geniştir. Bu açıdan yasama ve yargı organının yanında, kamusal işlevler yerine getiren özel hukuk tüzel kişileri de Kanun kapsamındadır. Bilgi edinme taleplerinde 15 günlük sürenin uzatılma ihtimali halinde başvuru sahiplerine geçerli bir sebep ileri sürerek bu ek uzatım süresinin kısaltılması imkanının getirilmesi yerinde bir yeniliktir. Bu sayede başvuru sahipleri acil durumlarının olması halinde ek süreyi beklemezsizin gerekli bilgi

²⁷ ABEHK, m. 20.

²⁸ ABEHK, m. 21.

²⁹ ABEHK, m. 22.

³⁰ ABEHK, m. 25.

³¹ ABEHK, m. 24.

³² ABEHK, m. 32.

veya belgeye erişebilirler. Bilgi edinme başvurusuna ilgili kurum veya kamu tüzel kişilerinin olumsuz yanıt vermesi halinde, Bilgi Edinme Kurulu'na yapılacak başvurunun ihtiyari idari başvuru olduğunun Kanun'da hüküm altına alınması da yerindedir. Nitekim bu konuda yapılacak belirsiz veya eksik düzenlemeler, ülkemizde olduğu gibi, tartışmalara mahal verebilirdi ve hak arama hürriyetini sınırlandırabilirdi.

Bilgi Edinme Kurulu başkanının atanma usulüne halk katılımının sağlanması demokratik yönetim prensibiyle bağdaşmaktadır. Bu yolla idare, atama kararını yine kendi olsa da başkan adayıyla ilgili bir kamuoyu denetimi sağlanmaktadır. Bu yolun ne kadar işlevsel olup olmadığı tartışılabilir. Ancak vatandaşlara, sivil toplum kuruluşlarına, meslek kuruluşlarına ve üniversitelere ilgili adayla ilgili görüşlerini sunma imkânı verilmesi, halkın yönetime katılması açısından örnek alınması gereken bir uygulamadır. Bu atama usulüyle vatandaşlara devlet başkanının bu konudaki kararını etkileyebilme ve değiştirme fırsatı verilmektedir. Kanun'da ayrıca Aktif Şeffaflık hükümlerinin düzenlenmesi de demokrasi prensipleri açısından uyumludur. Bu şekilde vatandaşlar, devletin faaliyetlerinin kapalı kapılar ardında yapılmadığını bilir ve bu faaliyetlerden haberdar olur. Şüphesiz Aktif Şeffaflık hükümleri ve kurul başkanının atanma usulü halk nezdinde devlete ve devletin kurumlarına olan güveni artırır. Son olarak, Arjantin Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesiyle, Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nin bilgi edinme hakkı yorumuyla ve bu hakla ilgili Maksimum Açıklık İlkesi gibi kriterleriyle uyum içinde olduğu söylenebilir. Nitekim Maksimum Açıklık İlkesi gibi ilkeler Kanun'da ayrıca düzenlenmiştir. Son olarak, Arjantin Bilgi Edinme Kurulu'nun kararlarının başvuru lehine olduğu durumlarda ilgili idarelere bu kararları uygulamaları için bir süre öngörülmüş olsa da ilgili idarelerin bu kararları uygulamaması halinde ne olacağı Kanun'da düzenlenmemiştir. Yani, kurul kararlarını uygulamayan idareler aleyhine herhangi bir yaptırım veya idarelerin bu kararlara uyması için bir zorlayıcı mekanizma Kanun'da bulunmamaktadır. Kurul kararlarının idareler tarafından uygulanması için Kanun'da bir süre öngörülmesi bilgi edinme hakkını güçlendirici olmakla birlikte Kurul kararlarının bağlayıcı olmaması bu hakkın kullanılması açısından bir eksiklik sayılabilir.

KAYNAKÇA

1. Aberastury, P. & Arruda, A. & Carrasco, B. & Rosnell, V./ Robles, R. (2018). "Procedural and Remedial Aspects of Access to Information". (Ed. Hermann-Josef Blanke, Ricardo Perlingeiro), *The Right of Access to Public Information An International Comparative Legal Survey*, s. 71-130, Springer, Berlin, 2018.
2. Abregu, M. (2000). "Human Rights After The Dictatorship Lessons from Argentina", *NACLA Report on the Americas*, 34(1): 12-18.
3. Article 19 (2016). *Argentina: Access to Information Law is a Welcome Step Forward*, <https://www.article19.org/resources/argentina-access-to-information-law-is-a-welcome-step-forward/>.
4. *Asociacion por las Derechos Civiles (2007). Companies and The Right to Access Public Information*, Banco Mundial, Inter-American Investment Corporation, Argentina.
5. Baron, M. (2003). *The Need To Access to Public Information in Argentina and Latin America*, Document For Commonwealth Human Rights Initiative Organization, India.
6. Baron, M. (2004). "The transparency labyrinth in Argentina", <http://www.freedominfo.org/wp-content/uploads/documents/baroneng.pdf>.
7. Bellochio, L. (2016a). "Access to Public Information in Argentina with Particular Reference to Personal and Institutional Data Protection", *A&C Administrative & Constitutional Law Review*, 16(65):39-51.
8. Bellochio, Lucia, (2016). "Access to public information in Argentina with Particular Reference to Personal and Institutional Data Protection", *International Journal of Digital and Data Law*, 2:107-118.
9. Bertoni, E. A. (2012). "Freedom of Information. Three Harmless Words? The Role of the Media and Access to Information Laws." <https://www.palermo.edu/cele/pdf/ATIandMedia.pdf>.
10. *Constitution of The Argentina Nation (2003)*. <http://www.biblioteca.jus.gov.ar/Argentina-Constitution.pdf>.
11. *Global Right to Information Rating (2016)*. Argentina, <https://www.rti-rating.org/country-detail/?country=Argentina>.
12. *Inter-American Commission of Human Rights (2019)*. Organization of American States, American Convention On Human Rights, <http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic3.American%20Convention.htm>.
13. *Inter-American Commission on Human Rights (2012)*. *The Right to Access to Information in The Americas Inter-American Standards and Comparison of Legal Frameworks*, Organization of American States, Washington DC.
14. *Interpress News Agency (2017)*. Finally, Argentina Has a Law on Access to Public Information, <http://www.ipsnews.net/2017/09/finally-argentina-law-access-public-information/>.
15. Kaya, C. (2004). *İdare Hukukunda Bilgi Edinme Hakkı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

16. Mendel, T. (2008). *Freedom of Information: A Comparative Legal Survey*, Unesco, Paris.
17. Mendel, T. (2009). *The Right to Information in Latin America: A Comparative Legal Survey*, Unesco, Quito.
18. Michener, G. (2015). "Assessing Freedom of Information in Latin America a Decade Later: Illuminating a Transparency Causal Mechanism", *Latin American Politics and Society*, 57(3): 77-99.
19. Michener, R. G. (2010). *Explaining the Emergence of Strong Access to Information Laws in Latin America*", *Doktora Tezi*, The University of Texas, Austin.
20. Neuman, L. & Calland, R. (2007). "Making the Access to Information Law Work The Challenges of Implementation". (Ed. Ann Florini), *The Right to Know*, s. 1-28, Colombia University Press, New York.
21. OECD. (2018). *Review of The Corporate Governance of State-Owned Enterprises: Argentina*, OECD, Paris.
22. Open Knowledge Foundation Blog (2019). *Freedom of Information in Argentina – new law aimed at supporting citizens and civil society in the political process*, [https://blog.okfn.org/2016/11/11/freedom-of-information-in-argentina-new-law-aimed-at-supporting-citizens-and-civil-society-in-the-political-process/#targetText=On September 29%2C 2016%2C](https://blog.okfn.org/2016/11/11/freedom-of-information-in-argentina-new-law-aimed-at-supporting-citizens-and-civil-society-in-the-political-process/#targetText=On%20September%2029%2C%202016%2C).
23. Peled, R. & Rabin, Y. (2011). "The Constitutional Right to Information", *Columbia Human Rights Review*, 42(357):357-401.
24. Perlingeiro, R. & Liani, M. & Diaz, I. (2018). "Principles of the Right of Access to Official Information in Latin America". (Ed. Hermann-Josef Blanke & Ricardo Perlingeiro), *The Right of Access to Public Information An International Comparative Legal Survey*, s. 71-130, Springer, Berlin.
25. Perlingeiro, R. (2015). "The Codification of the Right of Access to Information in Latin America", *Paginas A&B: Arquivos e Bibliotecas*, 3(3):119-128.
26. Simo, J. C. (2013). "Argentina: A Right Without a Law is a Limited Right, Transparency and Accountability: Journalism and Access to Public Information in Latin America and the Caribbean", *A Report of the 2013 Austin Forum on Journalism in the Americas*, s. 10-14, University of Texas, Texas.
27. Summer, H. (2013). "Moving Toward Freedom of Information: The Bedrock of Journalism, Transparency, and Accountability: Journalism and Access to Public Information in Latin America and the Caribbean", *A Report of the 2013 Austin Forum on Journalism in the Americas*, s. 6-9, University of Texas, Texas, 2013.
28. Suomine, K. (2003). "Access to Information in Latin America and The Caribbean", *Comparative Media Law Journal*, 2: 29-60.
29. The Constitution Unit (2019). *Argentina International Focus*, <https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/research/research-archive/foi-archive/international-focus/argentina>.
30. Yıldız, Ü. (2022). *Habeas Data Kavramı ve Arjantin Örneği*. *Kişisel Verileri Koruma Dergisi*, 4 (1): 1-13.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Review ArticleSubject Area
Management and
StrategyVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1896-1899Arrival
07 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64930Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/smryj.64930>

How to Cite This Article
Avcı, A. (2022). "Örgüt İklimi Ve Kamu Kurumlarında Kapsayıcı Liderlik Üzerine Bir İnceleme", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1896-1899

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Örgüt İklimi Ve Kamu Kurumlarında Kapsayıcı Liderlik Üzerine Bir İnceleme

A Review On Organizational Climate And Inclusive Leadership In Public Institutions

Ayla AVCI¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Antalya Akev Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Ve İşletmecilik Bölümü, Antalya, Türkiye

ÖZET

Yönetim biliminde en çok tartışılan konuların başında kamu yönetimi disiplini alanında yapılan çalışmalar ve uygulamalardır. Kamudaki politikalarının belirlenmesi ve uygulama süreçlerinde yaşanan sorunlar akademik literatürde önemli inceleme konusu olmuştur. Kamu yönetimi genel anlamda kamuda izlenecek süreçlerin planlanması, örgütlenmesi, uygulanması, denetlenmesi ve kamu kurumunun sevk ve idare edilmesini kapsayan uzun vadeli bir sistemdir. Kamu kurumlarındaki bürokratik işlemlerin uygulama zorluğu ve işleyiş düzeninin belirli kurallara bağlı olması bu kurumları özel sektörden ayıran en önemli faktörlerdendir. Kamu kurumlarındaki yönetim zorluğu nedeniyle örgüt ikliminde ve çalışanların iş motivasyonunda olumsuz etkiler meydana gelmektedir. Son yıllardaki yapılan çalışmalarda etnik köken sorunları ve kültürel yapının gelişiminde etkili bir liderlik anlayışı olan kamuda kapsayıcı liderliğin önemine dikkat çekmektedir. Bu noktada bu makalede disiplin ve sınırlayıcılık özelliği ile bilinen kamu kurumlarında kapsayıcı liderlik konusu ele alınarak gelecek çalışmalara katkı sağlanması düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örgüt İklimi, Kamu Kurumu, Kapsayıcı Liderlik

ABSTRACT

One of the most discussed topics in management science in he studies and practices in the field of public administration. The determination of public policies and the problems experienced in the implementation processes have been the subject of important examination in the academic literature. In general, public administration is a long term system that covers the planning, organization, implementation, supervision of the processes to be followed in the public sector and the management and administration of the public institution. The difficulty of implementing bureaucratic procedures in public institutions and the fact their functioning is subject to certain rules are the most important factors that distinguish these institutions from the private sector. Due to the management difficulties in public institutions, negative effects occur on the organizational climate and the work motivation of the employees. Studies conducted in recent years draw attention to the importance of inclusive leadership in the public, which is an effective leadership understanding in the development of ethnic origin problems and cultural structure. At this point, in this article, it is thought to contribute to future studies by discussing the issue of inclusive leadership in public institutions, which are known their discipline and limiting feature.

Keywords: Organizational Climate, Public Sector, Inclusive Leadership

GİRİŞ

Tüm dünyada son yıllarda yaşanan sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmeler, kurumların ve şirketlerin de işleyişlerinde önemli değişim dönemlerine geçişlerinde aracı olmuştur. Özel sektörlerdeki şirketlerin uluslararası düzeyde yeni ülkelerde farklı faaliyet alanları ve sektörlerde genişlemesi ile birlikte son yıllarda örgütlerde ön plana çıkan önemli bir sorun olan etnik köken gibi sorunları kısmen azaltılmasında öncülük etmiştir. Büyük uluslararası şirketlerde farklı görüş ve fikirleri ile yenilikçi iş ortamı sağlayan farklı kültür ve etnik kökene sahip çalışanların yer alması ortak sorunların gündemde olmasını sağlamıştır. Kamu kurumlarında örgütsel iklimi olumsuz önde etkileyen kişiler arası etik olmayan davranışlar nedeni ile yöneticilerin tedbir almaları zorunluluk haline gelmiştir. Kamu liderlerinin etik ve ahlaki kurallar çerçevesinde hareket etmeleri modern yönetim anlayışında arzu edilen bir davranıştır.

Kamu kurumunda çalışanların kendilerini psikolojik güvende hissetmelerinde ve performanslarını arttırmada kapsayıcı liderlik anlayışının etkili olduğu bilinmektedir (Baş, 2022). Kamu kurumlarında örgüt ikliminin pozitif eğilimini arttırmada kapsayıcı liderliğin etkilerini belirlemek ve araştırmacılar için yöntemler geliştirmek kamu kurumlarının işleyişinde katkı sağlayacaktır.

ÖRGÜT İKLİMİ VE KAPSAYICI LİDERLİK

Optimal bir örgüt iklimi sağlamak çalışanların beklentileri karşılandığı zaman gerçekleşmektedir (Novac ve Bratanov, 2014:160). Örgüt iklimi toplum yararına olan kamu çıkarlarının kendi çıkarlarından daha önemli olduğunu hatırlatan ve ilham vererek çalışanların korunması gibi değerleri ön plana çıkarmaktadır (Potipiroon ve Wongpreedee, 2020).

Örgüt iklimi çalışanların motivasyonları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Hussainy, 2022:56). Genel olarak liderliğin kamu hizmeti motivasyonunda etkili olduğu beklentisi vardır. Ancak bu etkilerin büyüklüğü farklı liderlik anlayışları ile kamu hizmetleri mekanizmalarında motivasyon etkileri farklılık gösterebilmektedir (Hameduddin ve Engbers, 2022:92). Örgütlerde liderin rolü çalışma ekibinin gelişimini teşvik etmektir. Bu nedenle çalışanın başarısının tanınması örgütsel gelişimde en temel faktördür. Liderlerin tüm ekip çalışanlarını

bireysel farklılıkları ile beraber çalışanların işlerinin düzgün işleyişinde katkı sağlayacağı için kendilerinin de değerli hissetmesini sağlamaktadır (Vallejo ve Munoz, 2020).

Kapsayıcı liderlikte birçok faktör bulunmaktadır bunlar (Ashikali, 2021):

- ✓ **Lider Alçakgönüllülüğü:** Alçakgönüllülük kapsayıcı liderliğin geliştirilmesinde etkili bir faktördür. Bu yapıdaki bir lider, başkalarının fikirlerine de açıktır. Kendi ekip üyelerinin niteliklerini takdir etme özelliğine sahiptir.
- ✓ **Çeşitliliğe Bakış Açısı:** Bu bakış açısı ile liderler, eşit fırsatlar yaratmak, bütünleşmeye ve öğrenmeye odaklanma konularında olumlu etkiye sahiptir.
- ✓ **Örgüt Kültürü:** Örgüt kültürünü çeşitli yönleri ile deneyimleyerek istikrar ve esnekliğe odaklanırlar. Ekip çalışması, katılım ve kişisel gelişim gibi kapsayıcı liderlik özelliği taşımaktadır.

Kapsayıcı liderlik örgütlerdeki farklı karaktere sahip çalışanların yönetilmesini ve bu farklılıklara değer vererek en iyi şekilde değerlendiren liderlik tarzı olarak bilinmektedir (Sürücü ve Maslakçı, 2021). Sağlık, savunma, güvenlik gibi birçok kamu politikası alanında uzmanlık ve birinci sınıf liderlere ihtiyaç vardır. Özellikle belirsizlik zamanlarında kurumun misyonunu sürdürebilecek, etkili plan yapabilen, yaratıcı düşünme kabiliyetine sahip ve hızlı hareket edebilen ve devletle ilgili konularda rehber görevi gören liderler gerekmektedir. Bu nedenle kamu sektöründe liderlik anlayışı konusunda ciddiye taşımaktadır (Ingraham ve Taylor, 2004).

ÖRGÜT İKLİMİ VE KAMU KURUMLARINDA KAPSAYICI LİDERLİK

Kamu yönetimi ile işletme yönetimi arasında yönetsel açıdan ne derece benzerlik ya da farklılık taşıdığı ve bu farklılıkların liderlik süreçlerini nasıl etkilediği konusunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bu başlıklar şunlardır (Orazi, Turrini ve Valotti, 2013).

- ✓ Amaç karmaşıklığı ve belirsizliği
- ✓ Formelleştirme ve bürokratik işlemler
- ✓ İş tatmini
- ✓ Motivasyon
- ✓ Paydaşlara karşı sorumluluk
- ✓ Davranış farklılıkları

Özel sektöre kıyasla kamu sektörünün liderleri paydaşlara karşı daha yüksek düzeyde hesap verilebilirlik ortamı sağlamalıdır. Kamu sektöründe işe alım ve satın alma süreçlerinde yaşanan bürokratik işlemler özel sektöre göre daha yüksek seviyededir. Kamu sektöründe aşırı kısıtlamalar nedeniyle kamu sektörü yöneticileri daha düşük memnuniyet sergileyebilmektedir (Orazi vd, 2013).

Kamu sektörünün doğasında hızlı değişimler nedeniyle kamu görevlilerinin ve yöneticilerin yeteneklerinin sürekli olarak değişime uyarlanması gerekmektedir. Amaca uygun olarak kamu hizmeti liderliği için aşağıda yer alan tablo 1'de 3 başlık altında toplanmıştır. Bunlar; Değer odaklı liderlik, nitelikli ve etkin kamu görevlileri ve duyarlı ve uyarlanabilen kamu istihdam sistemleridir. Kamu kurumlarında kapsayıcılığa dayalı uzun vadeli stratejik ve sistematik bir yönetim şekli benimsenmelidir (OECD, 2019).

Tablo 1: Kamu Hizmeti Liderliği

DEĞER ODAKLI LİDERLİK	NİTELİKLİ, YETENEKLİ VE ETKİN KAMU GÖREVLİLERİ	DUYARLI VE UYARLANABİLEN KAMU İSTİHDAM SİSTEMLERİ
1. Kamu değerleri tanımlanarak bu değerlere dayalı karar vermeyi teşvik edilmelidir.	5. Siyasi vizyonu topluma değer kazandıran hizmetlere dönüştürmek için gerekli olan becerileri ve yetkinliklerin sürekli olarak tanımlanması sağlanmalıdır.	10. Kurumsallığı netleştirerek sorumluluk bilinciyle insanlar yönetilmelidir.
2. Kamu hizmetinde liderlik yeteneği oluşturulmalıdır.	6. İşgücü piyasasında gerekli olan beceri ve yetenekler sahip çalışanları çekmek ve elde tutmak	11. Kanıtlara ve kapsayıcılığa dayalı insan yönetiminde uzun vadede stratejik ve sistematik bir yaklaşım benimsenmelidir.
3. Temsil edilen toplumun çeşitliliğini yansıtan kapsayıcı ve güvenli bir ortam sağlayan kamu hizmeti sağlanmalıdır.	7. Açık ve liyakate dayanan süreçlerde adil ve eşit muamele göstererek işe alım ve terfi işlemleri gerçekleşmelidir.	12. İçte ve dışta iş gücü hareketliliği ve uyarlanabilir becerileri taleple eşleştirmek için gerekli olan koşullar belirlenmiştir.
4. Politika ve hizmet tasarımı oluşturmada uzun vadede bir perspektif sunan proaktif ve yenilikçi bir kamu hizmeti yapısı oluşturulmalıdır.	8. Kamu hizmetlerinde öğrenme kültürünü benimseyerek çalışanlarda gereken beceri ve yetenekler artırılmalıdır.	13. İstihdam süreçlerinde pozisyon işlevlerine uygun şeffaf şart ve koşullar oluşturulmalıdır.
	9. Performans artışı, beceriler ve yetenekler ödüllendirilmelidir.	14. Kamu hizmetlerinin işleyişine ve iyileştirilmesinde çalışanların katkı sağlamalarına fırsat verilmelidir.

Kaynak: Oecd.org, 2019.

Genel anlamda kapsayıcılık farklı geçmiş, yapı ve düşünce yapısına sahip olan bireylerin beraber çalışma ve örgütsel hedeflere ulaşmasına fırsat sağlamak olarak tanımlanmaktadır (Sürücü ve Maslakçı, 2021). Kamu kurumlarında kapsayıcı liderlik ile çalışan performansı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Kamu kurumlarında kapsayıcı liderin farklı nitelikteki çalışma grubunu iyi yönetmesi, çalışanların karar alma süreçlerinde fikirlerini alması ve dolayısıyla çalışanların liderinden destek almaları performans artışında etkili olmaktadır (Baş, 2022).

SONUÇ

Kurumlarda güven göstermeyen liderler olumsuz tutum sergileme eğilimi göstermektedir (Holloway, 2012:15). Kurumlarda farklı yapıdaki çalışanların yer aldığı örgüt ikliminde kapsayıcı bir iklim oluşturmak ve desteklemek için kamu kurumlarında kapsayıcı liderliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Kurumlarda etnik ve kültürel yapının çeşitliliğinin getirdiği olumsuzluklar karşısında kapsayıcı liderler olumlu yönde etkilemektedir. (Ashikali, Groeneveld ve Kuipers, 2021).

Özellikle kamu sektöründe liderlerin kendilerini kurumsal iklimin durumuna göre uyarlaması gerekmektedir. Çalışanların gereksinimlerini dikkate alarak esnek bir çalışma sistemi uygulamalıdır. Kamu liderinin çalışanlarla karşılıklı güvene dayalı açık bir ilişki sürdürmesi kamu kurumunda performansı artışı, kurum itibar ve imajını güçlendirmede yarar sağlayacaktır (Hussainy, 2022:46). Liderlerin çalışanlara performansları karşılığında hak ettikleri ödüller ve başarılarının tanınmasında motive edici farklı esnek yöntemler geliştirilmelidir (Vallejo ve Munoz, 2020).

Kamu kurumlarındaki bürokrasinin azaltılması, iş süreçlerinde hızın artırılması ve farklı etnik ve kültürel yapıya sahip çalışanlara destek sağlanması gerekmektedir. Kamu sektöründe esnek çalışma yöntemlerinin benimsenmesi ve kamu kurumlarını ve kaynaklarını daha verimli hale getirecek iş fikirleri ve yöntemleri geliştirecek kapsayıcı liderlik anlayışıyla hareket etmeleri güven ortamı sağlayarak performans arttırmada etkili olacaktır.

Liderlik geliştirme programı üzerine yapılan çalışmaların kamu sektöründe liderlerin gelişimi hızlandıran ya da yavaşlatan özellikler ve faktörler üzerine odaklanan literatür araştırmalarına önem verilmelidir (Orazi vd, 2013).

KAYNAKÇA

1. Ashikali, T., Groeneveld, S. ve Kuipers, B. (2021). The Role of Inclusive Leadership In Supporting An Inclusive Climate In Diverse Public Sector Teams, *Review of Public Personnel Administration* 41(3), 497-519. Journals.sagepub.com.
2. Ashikali, T. (2021). Inclusive Leadership In The Public Sector, *universiteit leiden news*.
3. Baş, M. (2022). Kamu Çalışanlarının Kapsayıcı Liderlik Algısı Üzerine Bir Araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 343-354.
4. Hameduddin T. ve Engbers, Trent. (2022). Leadership And Public Service Motivation: A Systematic Synthesis, *International Public Management Journal*, 25(1), 86-119. doi.org/10.1080/10967494.2021.1884150
5. Hussainy, S. S. (2022). Organizational Climate: From Literature Review To Agenda Ahead, *International Journal of Engineering Technologies And Management Research*, 9(1), 44-62.
6. Holloway, B. J. (2012). Leadership Behavior And Organizational Climate : An Empirical Study In A Non Profit Organization, *Emerging Leadership Journeys*, 5(1), 9-35.
7. Ingraham, W. P. ve Taylor, G. H. (2004). Leadership In The Public Sector: *Review of Public Personnel Administration*, 24(2), 95-112.
8. Novac, C. ve Bratanov, L. C. (2014). The Impact of The Leadership Style on The Organizational Climate In A Public Entity, *Management Dynamics In The Knowledge Economy*, 2(1), 155-179.
9. OECD. (2019). OECD Recommendation On Public Service Leadership And Capabilitiy, Erişim Tarihi: 15.07.2022. https://www.oecd.org/gov/pem/recommendation-on-public-service-leadership-and-capability.htm?_ga=2.21946876.650457115.1661414061-489216617.1661414061.
10. Orazi, C. D., Turrini, A. ve Valotti, G. (2013). Public Sector Leadership: New Perspectives For Research And Practice, *International Review of Administrative Sciences*, 79(3), 486-504. doi.org/10.1177/0020852313489945.

11. Potipiroon W. ve Wongpreedee. (2020). Ethical Climate And Whistleblowing Intentions: Testing The Mediating Roles of Public Service Motivation And Psychological Safety Among Local Government Employees, *Public Personnel Management*, 1-29, doi: 10.1177/0091026020944547.
12. Sürücü, L. ve Maslakçı, A. (2021). Kapsayıcı Liderlik Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 22(2), 201-215.
13. Vallejo, P. C. ve Munoz, F. J. J. (2020). Quality of Leadership And Organizational Climate In A Sample of Spanish Workers. The Moderation And Mediation Effect of Recognition And Teamwork, *Int J Environ Res Public Health*, 17(1):32. doi: 10.3390/ijerph17010032.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Fine Arts HistoryVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1900-1911Arrival
10 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64962Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64962>**How to Cite This Article**
Kartopu, S.; Güler, R. & Ersöz, S.Ş. (2022). "Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Bulunan 2007 ve 2048 Nolu Halılardaki Kompozisyon ve Motiflerin Değerlendirilmesi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1900-1911

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Bulunan 2007 Ve 2048 Nolu Halılardaki Kompozisyon Ve Motiflerin Değerlendirilmesi ¹

The Evaluation Of The Compositions And Motifs On The Carpet Number 2007 And 2048 Found In Ankara Foundation Works Museum

Seçil KARTOPU¹ Ramazan GÜLER² Sare Şeyma ERSÖZ³

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık Ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Ankara, Türkiye
^{2,3} Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık Ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Ankara, Türkiye

ÖZET

Dünyada var olduğu günden beri insan sosyal ve kültürel bir varlık olarak çevresine ilgi duymuş, bu ilgi neticesinde kültürel birikim sağlamıştır. Kültürel birikimlerimizin içerisinde birçok değerler bulunmaktadır. Bu değerler içerisinde en önemli unsurların başında geleneksel sanatlarımız gelmektedir. Geleneksel Türk Sanatları, Anadolu'nun binlerce yıllık geçmişinde var olan uygarlıkların kültür mirasıyla, içerisinde gelişen öz değerlerin birleştirilmesi sonucu oluşan zengin bir sentezdir. Geleneksel Sanatlarımız içerisinde yer alan halı, bir dokuma türüdür ve dokumalar Türk halkının, doğumundan ölümüne kadar, hayatının bir parçası olmuştur. Halılarımız, geçmişten günümüze Anadolu yaşamını, görsel anlatımındaki zengin ifade gücüyle dile getirme özelliğine sahiptir. Halılardaki görsel anlatımı bu kadar zenginleştiren, içselleştiren ve estetik zarafet katan unsur motiflerdir. Motiflerle duygu, düşünce ve hayata bakış açılarını ince bir estetik anlayış ile görselleştirmişlerdir. İnsanlarımız müthiş bir yaratıcılıkla halıda, kilimde, nakışta işlediği motiflerle; yaşamı, doğumu, ölümsüzlüğü, soyunu, bereketi, bolluğu vb. birçok duyguyu yaşatmıştır. Yaşamsal birçok anlamı içermesinin yanında tarihi bir belge niteliği taşıyan halılarımız günümüzde müzelerde sergilenmekte, kültürel ve sanatsal değerlerinin gün yüzüne çıkarılmasını beklemektedir. Araştırmamızın amacı Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde yer alan 2007 ve 2048 nolu halıların kompozisyon ve motif yönünden değerlendirilmesi, kültürel ve sanatsal değerlerinin belirlenmesidir. Bu bağlamda halılarda yer alan motiflerin bulunduğu yörede kullanım sıklığına, ifadesel özelliklerine ve tipolojik unsurlarına değinilmiştir. Kullanılan motifler başka halı örneklerinde yer alan motiflere karşılaştırılarak ortak ve farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Halı, Motif, Kompozisyon, Sanat.

ABSTRACT

Since the day he existed in the world, man has been interested in his environment as a social and cultural being, and as a result of this interest, he has provided cultural accumulation. There are many values in our cultural accumulations. One of the most important elements among these values is our traditional handicrafts. Traditional Turkish Handicrafts is a rich synthesis formed as a result of combining the cultural heritage of the civilizations that existed in Anatolia's thousands of years of history with the core values that have developed within it. Carpet, which is included in our Traditional Arts, is a type of weaving and weaving has been a part of the life of Turkish people from birth to death. Our carpets have the feature of expressing the Anatolian life from the past to the present with its rich expressive power in its visual expression. The elements that enrich, internalize and add aesthetic elegance to the visual expression on carpets are motifs. With motifs, they visualized their feelings, thoughts and perspectives on life with a fine aesthetic understanding. With the motifs that our people embroider on carpets, rugs and embroidery with great creativity; life, birth, immortality, lineage, fertility, abundance, etc. It evoked many emotions. In addition to containing many vital meanings, our carpets, which are a historical document, are exhibited in museums today, waiting for their cultural and artistic values to be brought to light. The aim of our research is to evaluate the 2007 and 2048 carpets in Ankara Foundation Works Museum in terms of composition and motif, and to determine their cultural and artistic values. In this context, the frequency of use, expressive features and typological elements of the motifs in the carpets are mentioned. The motifs used were compared to the motifs in other carpet samples and their common and different aspects were emphasized.

Keywords: Carpet, Motif, Composition, Art.

GİRİŞ

İnsan var olduğu günden beri sosyal ve kültürel bir varlık olarak çevresi ile bağ kurarak kültürel birikim kazanmış ve bu birikimi zaman içerisinde geliştirmiştir. Bu birikim neticesinde toplumlar içerisinde birçok kültürel değer filizlenmiştir. Toplumların kültürel kimliğini simgeleyen, yaşam biçimi, değer yargıları, gelenek-göreneklere gibi kültürel birikimleri hakkında bilgi veren geleneksel sanatlar geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran en önemli değerlerdendir. Toplumdan topluma bölgeden bölgeye değişen geleneksel sanatların çok yönlü ve çeşitli olması ülkelerin kültürel miras değerlerinin oluşmasını sağlamıştır.

Türk toplumunda doğan ve gelişen kültürel değerlerin yansımalarından biri olan Geleneksel Sanatlar, Türklerin yerleşmiş oldukları Orta Asya ve Anadolu'nun binlerce yıllık tarihi içerisinde barındırdığı uygarlıkların kültürel mirasları ile kendi öz değerlerini harmanlayarak zengin bir mozaik meydana getirmiştir. Ortaya çıkan mozaik içerisinde halı, hat, tezhip, ebru, çini gibi sanatlar yeşermiş ve bu sanatlar Türk kültürünün yaşatılmasına önemli katkı sağlamıştır. Geleneksel Türk Sanatları içerisinde yer alan halı bir dokuma türüdür ve dokumalar Türk halkının, doğumundan ölümüne kadar, hayatının bir parçası olmuştur. Bebeğin kundağının bağı, beşiğini sallayan ip, annelerin yaptığı dokumalardandır. Anadolu kadını çocuğunu,

¹ Bu çalışma 4. Uluslararası Kültür, Sanat ve Edebiyat Kongresi Bakü Azerbaycan'da bildiri olarak sunulmuş, özet metni yayınlanmıştır.

kendi dokuduğu beşikte büyütmüş; yaptığı torba içinde, sırtında taşımıştır. Evinin yaygısını, minderini, yastığını, örtüsünü hep halı ve kilim gibi dokumalardan yapmıştır (Aliyeva, 2012: 17).

Türk estetiğine ait çok özel bir kültür mirası olan halı, yazılı bir tarih niteliğindedir. Geleneksel dokumalarda sözsüz iletişimi sağlayan temel unsur ise motiflerdir (Koyuncu Okca ve Genç, 2015: 238). Halı ve kilimlərimizin yüzeylelerini süsleyen motifler, sadece bir şekilden ibaret olmayıp, kültürümüzün en eski çağlarından başlayarak günümüze kadar yaşatılmış mana yüklü sembolleridir (Balci, 2012: 50). Türk halılarında motifler, anlamlı ve geleneksel bir üslûpla sembolize edilmiştir. Anadolu kadını kendisini, sosyal ya da ekonomik çevresini, sevincini ya da acısını, sembolik değerler vererek motiflerinde biçimlendirmiştir. Halılardaki motifler, onun tasarladığı veya aktarmayı düşündüğü olayın veya nesnenin sembolik karşılığıdır ve Türk halılarına ruhunu veren de bu temel özgünlüğüdür (Genç, 2012:122).

Dokumalardaki motiflerin zengin bir anlama sahip olması son dönemlerde araştırmacıları bu konu üzerinde çalışmaya yönlendirmiştir. Özellikle bir bölgeyi kapsayan ya da görsel içeriklerde yer alan halılar üzerine değerlendirme yapılan çalışmalar yoğunluktadır. Yapılan bu çalışmalarda halılarda bulunan motif ve kompozisyonların anlamları ile çağrışımlarının çözümlendiği görülmüştür. Halı alanındaki zengin motifler ve sembolik içerikler araştırmacının bu yönde hazırlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda araştırma, Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde yer alan 2007 ve 2048 envanter numaralı halılardaki motif ve kompozisyonların çözümlenmesi, değerlendirilmesi şeklinde oluşmuştur. Belirtilen envanter numaralı halıların seçilmesinin sebebi kendilerine has özelliklerinin bulunmasından dolayıdır. 2007 envanter numaralı halının Osman Hamdi Bey'in "Halı Taciri" adlı eserinde yer alan halının benzeri olmasıdır. 2048 envanter numaralı halı ise 01.04.1994 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün deposundan çalınmış, 05.10.2004 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde The Textile Museum'da bulunarak yurda geri getirilmesi (Altaş, 2010:148) açısından önem ihtiva etmesi bu eserin seçilmesine faktör oluşturmuştur.

BULGULAR

Araştırmada örneklem aldığımız ve Ankara Vakıf Eserleri Müzesi teşhirinde yer alan 2007 envanter numaralı ve 2048 envanter numaralı halıların değerlendirmesini yapmak amacıyla yöre, tür, halının geldiği yer, boyut, iplik özellikleri, düğüm türü ve renk özelliklerini belirlemek üzere bilgi formu oluşturulmuş, halılarda bulunan motifler dijital çizimleri yapılarak değerlendirilmiş, sınıflandırılarak çözümlenmiştir.

2007 Envanter Numaralı Halı Çözümlemesi

Resim 1. Doğu Anadolu Halısı 19. yüzyıl, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi, Env. No: E.2007, Ölçüleri: 88x257 cm

Yöresi: Doğu Anadolu

Halının Bulunduğu Yer: Ankara Vakıf Eserleri Müzesi

Halının Geldiği Yer: Kastamonu, Nasrullah Camii

Halının Envanter Numarası: 2007

Halının Yüzyılı: 19. yüzyıl

Cinsi: Halı

Boyut: 88x257 cm

Çözü ve Boydaki Sıra Sayısı: 247x925

Hammaddesi

Çözü İpliği: Yün

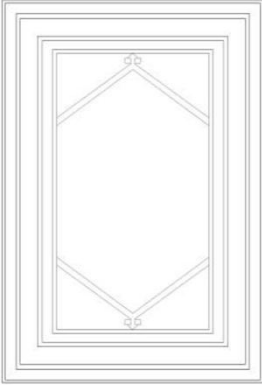
Atkı İpliği: Yün

İlme ipliği: Yün

Düğüm Türü: Türk Düğümü

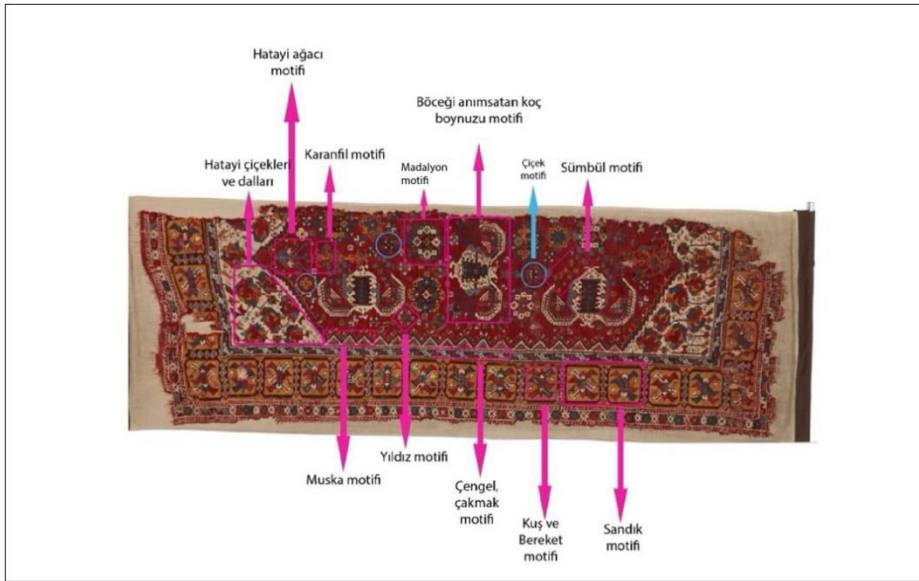
Kullanılan Renkler: Kırmızı, Lacivert, Sarı, Turuncu, Kahverengi, Beyaz, Açık Mavi

Halı, çift mihraplı zemin kompozisyonuna sahiptir ve iki ince bir kalın bordürden oluşmaktadır (Şekil 1). Halının çok fazla yıprandığı ve yarısından fazlasının günümüze ulaşmadığı görülmektedir (Resim 1).

Şekil 1. 2007 Envanter Numaralı Halının Yüze Kompozisyon Planı

Halının çift mihraplı merkez kısmında; koç boynuzu, karanfil, sümbül, hayat ağacı, gül ve yıldız çiçeği motifleri zeminde asimetrik şekilde dağınık halde tezyin edilmiştir. Çift mihrabın her iki yanına muska motifleri bezenmiştir. Yine mihrabın iki ucuna hardal sarısı, lacivert, turuncu, kırmızı, açık mavi renklerde hatayi çiçekleri ve dallar yerleştirilmiştir. Mihrabı çevreleyen ince bordürde çengel, çakmak motifleri; Kalın bordürde sandık ve kuş- bereket motifleri; dış çerçevede yer alan ince bordürde ise yıldız çiçeği motifleri görülmektedir. Renk bakımından halının zemini kırmızı ve beyaz üzerine şekillenmiştir (Resim 2).

Resim 2. Halıdaki Motiflerin Yerleşimi

Halının Motif Çözümlenmeleri

Mihrabın iç kısmında baskın olarak üç adet koç boynuzu motifleri ve uçlarında sümbül motifleri işlenmiştir. Asimetrik yerleşime sahip bu motifler, kırmızı zemin üzerine beyaz, kahverengi ve açık mavi renklerde dokunmuştur (Şekil 2).

Şekil 2. Çift Mihraplı Zemin Motif Örnekleri

Yalnızca sol mihrabın uç kısmına yerleştirilen “Hayat Ağacı” motifi açık mavi ağırlıklı olmak üzere beyaz ve sarı renklindedir (Şekil 3).

Şekil 3. “Hayat Ağacı” Motifi

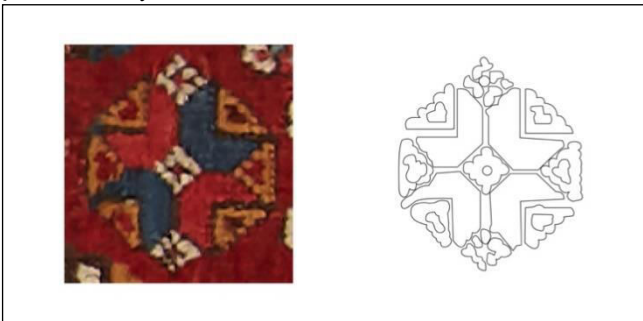
Mihrabın iki yanında bulunan karanfil motifleri mavi sarı renkler ağırlıkta dokunmuştur (Şekil 4). Yine mihrap içindeki zemine asimetrik olarak altı tane “Madalyon” motifi bezenmiştir (Şekil 5). Ayrıca zeminde mavi, kırmızı, sarı ve beyaz renkleri içerisinde barındıran birçok yıldız motifi tezyin edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 4. Karanfil Motifleri

Şekil 5. Madalyon motifi

Şekil 6. Yıldız Motifi

Her iki tarafta mihraplar ile ince bordür arasında kalan kısımlara hatayi motifleri ve dallar hardal sarısı, lacivert, turuncu, kırmızı, açık mavi renkler ağırlıkta dokunmuştur (Şekil 7).

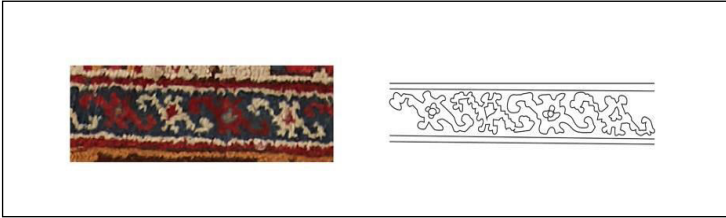
Şekil 7. Hatayi Örnekleri

Mihrabın iki yanında uzunlamasına şerit halinde birbirini takip eden muska motifleri bulunmaktadır. Muska motiflerinin etrafı küçük lale çiçekleri ile çevrelenmiştir (Şekil 8).

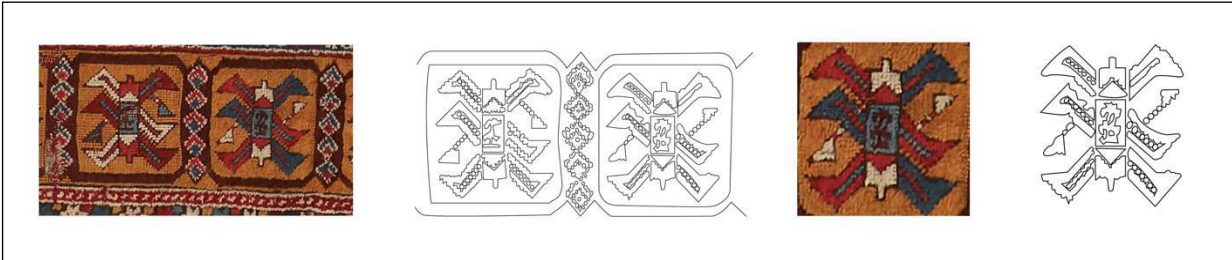
Şekil 8. Muska Motifi

İncelenen halının iç ince bordüründe yer alan çengel-çakmak motifleri Şekil 9’da görüldüğü üzere mavi zemin üzerine kırmızı ve beyaz renklerde dokunmuştur.

Şekil 9. Çengel, Çakmak Motifi

Şekil 10’da gösterildiği gibi kalın bordürde kuş-bereket motifleri sandık motifleri içinde yer almaktadır; motiflerde mavi, kırmızı, sarı ve beyaz renkler hakimdir. Sandık motifleri göz motifleri kullanılarak bağlantı sağlanmıştır.

Şekil 10. Kalın Bordür Kompozisyonu

Halının en dış tarafında yer alan ince bordürde yıldız çiçekleri beyaz, açık ve koyu mavi, kırmızı renklerde sıralanmıştır (Şekil 11).

Şekil 11. Yıldız Çiçeği Bordürü

Zengin kompozisyona sahip olan halı tarihimizde farklı eserler de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Osman Hamdi Bey’in Türbe Ziyaretinde İki Genç Kız ve Halı Tüccarı/Satıcısı eserlerinde yer alan halı tasvirlerinde benzer motiflerin işlendiği görülmektedir (Resim 3 –4).

Resim 3. Osman Hamdi Bey, Türbe Ziyaretinde İki Genç Kız, 1890 (<https://resimbiterken.wordpress.com/2014/10/23/osman-hamdi-beyin-turbe-ziyaretinde-iki-genc-kiz-eseri/>)

Resim 4. Osman Hamdi Bey, Halı Tüccarı/Satıcısı, 1888 (<https://www.absurdizi.com/kaplumbaga-terbiye-eden-ressam-osman-hamdi-bey/>)

2048 Envanter Numaralı Halı Çözümlemesi

Resim 5. Muğla - Milas Pazar Cami Halısı, 18. yüzyıl, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi, Env. No: E.2048, Ölçüleri: 132x185 cm

Yöresi: Milas

Halının Bulunduğu Yer: Ankara Vakıf Eserleri Müzesi

Halının Geldiği Yer: Muğla- Milas Pazar Camii

Halının Envanter Numarası: 2048

Halının Yüzyılı: 18. yüzyıl

Cinsi: Halı

Boyut: 132x185 cm

Çözü ve Boydaki Sıra Sayısı: 371x611

Hammaddesi

Çözü ipliği: Yün

Atkı ipliği: Yün

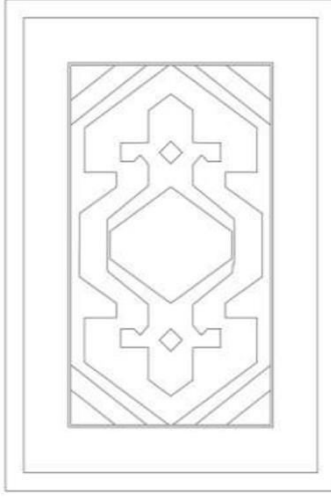

İlme ipliği: Yün

Düğüm Türü: Türk Düğümü

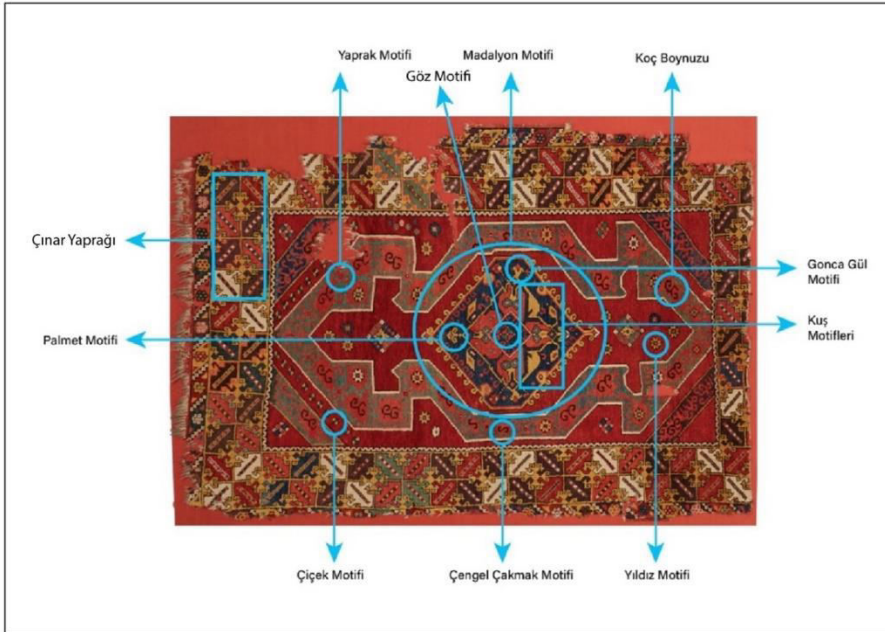
Kullanılan Renkler: Kırmızı, Lacivert, Hardal Sarısı, Beyaz, Açık Yeşil, Siyah, Mor, Koyu Yeşil, Açık Kırmızı, Kahverengi

Halı, Şekil 12’de görüldüğü üzere çift mihraplı bir kompozisyona sahiptir ve bir ince bir kalın bordürden oluşmaktadır. Halının yıpranmış kısımları olduğu Resim 5’te görülmektedir.

Şekil 12. 2007 Envanter Numaralı Halının Yüzey Kompozisyon Planı

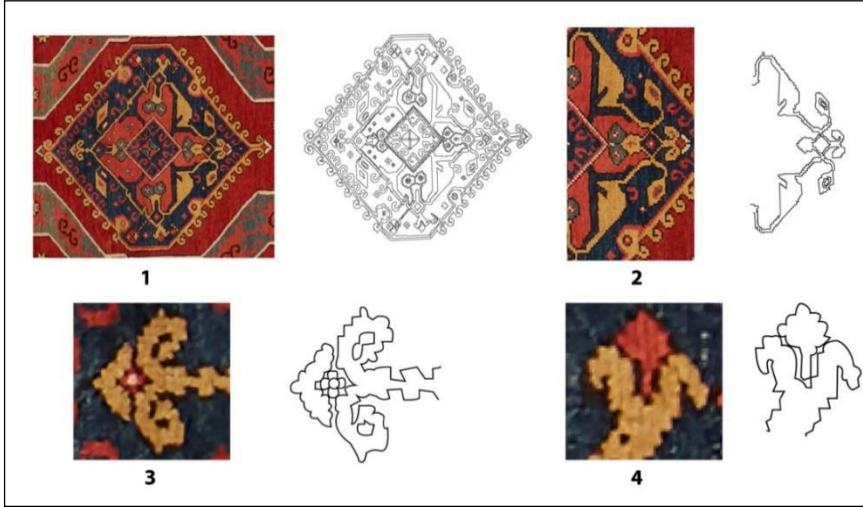
Çift mihrap kısmında açık yeşil zemin üzerine dokunmuş koç boynuzu, çengel/çakmak, gonca gül, palmet, kuş, yaprak ve yıldız motifleri görülmektedir. Ayrıca mihrabın etrafını beyaz su yolu motifi çevrelemektedir. Kalın bordüre, zemini dörde bölünerek oluşturulan sandık motifleri ve kesişme noktalarında yer alan çınar yaprağı motifleri yerleştirilmiştir. İnce bordürde ise çiçek, göz ve muska motifleri bulunmaktadır. Halının zemininde kırmızı renk hâkimdir. Kullanılan diğer renkler; lacivert, hardal sarısı, beyaz, açık yeşil, siyah, mor, koyu yeşil, açık kırmızı, kahverengidir.

Resim 6. Halıdaki Motiflerin Yerleşimi

Halının Motif Çözümlenmeleri

Resim 6’daki halının kompozisyonu incelendiğinde mihrabın içerisinde merkezde iç içe geçmiş üç baklava desenli madalyon motifi, en içteki desenin ortasında göz motifi ve çevresinde çengel motifleri bulunmaktadır. İkinci sıradaki baklava deseninin sağ ucunda stilize olmuş bitkisel motif ve palmet motifi, sol ucunda ise yalnızca palmet motifi, yukarı ve aşağı uçlarda ise gonca gül motifleri yer almaktadır. Madalyonun dış deseninde lacivert zemin üzerine kırmızı çengel motifleri ve sağ ve sol uçlarda palmet motifleri bezenmiştir (Şekil 13).

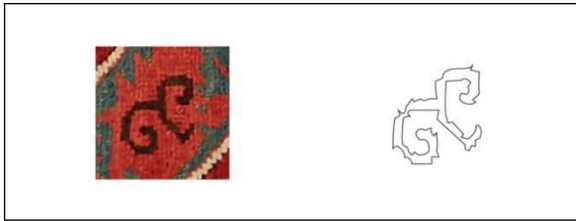

Şekil 13. Madalyon Motifi (1), Stilize olmuş bitkisel motif (2), Palmet Motifi (3), Gonca Gül Motifi (4)

Çift mihrap kuşağına; yeşil zemin üzerine koç boynuzu, çengel-çakmak, yaprak ve yıldız motifleri dokunmuştur (Şekil 14 - 15). Kalın bordür ile çift mihrap kuşağı arasında kalan bölümde ise Şekil 16'daki gibi asimetrik olarak yerleştirilmiş çiçek motifleri bulunmaktadır.

Şekil 14. Yıldız Motifi (1), Yaprak Motifi (2), Çengel /Çakmak Motifi (3).

Şekil 15. Koç Boynuzu Motifi

Şekil 16. Çiçek Motifi

Halının kalın bordüründeki sandık motiflerinin keşime noktalarında, Şekil 17'de görüldüğü üzere birbirini takip eden çınar yaprağı motifleri tezyin edilmiştir.

Şekil 17. Çınar Yaprağı

Şekil 18’de görülen, halının en dış kısmında yer alan ince bordürde; kırmızı zemin üzerine sıralı biçimde çiçek motifleri ve motiflerin arasında birbirine paralel göz motifleri yer almaktadır.

Şekil 18. Dış İnce Bordür Kompozisyonu

TARTIŞMA

Halı ve kilimlerimizdeki motifler ve renkler, kültürümüzün sözsüz iletişim unsurlarından olup dokunduğu tarihsel süreç hakkında önemli bilgiler veren eserlerdir.

Tablo 1: 2007 ve 2048’olu Halılarda Motif ve Renk Kullanımı

	Renkler	Motifler	Kompozisyon
2007 Envanter Nolu Halı	Kırmızı Lacivert Sarı, Turuncu Kahverengi Beyaz Açık Mavi	Koçboynuzu Karanfil Sümbül Hayat Ağacı Gül Yıldız Çiçeği Hatayi Çengel /Çakmak Kuş-Bereket	Çift Mihraplı
2048 Envanter Nolu Halı	Kırmızı Lacivert Hardal Sarısı Beyaz Açık Yeşil Siyah Mor Koyu Yeşil Açık Kırmızı Kahverengi	Koç Boynuzu Çengel/Çakmak Gonca Gül Palmet Stilize olmuş kuş motifi Yaprak Yıldız Çınar yaprağı Göz Muska Sandık	Çift Mihraplı

Tablo 1’deki renk dağılımlarına baktığımızda, 2007 ve 2048 envanter numaralı halılarda yoğun olarak kırmızı, sarı, lacivert, kahverengi ve beyaz renklerin kullanıldığını görüyoruz.

Her motifin ve bu motiflerde kullanılan renklerin kültürlere göre anlamlarının farklılaştığını bilinmektedir. Örneğin Kırmızı/kızıl kullanıldığı yere ve bölgeye göre olumlu ve olumsuz anlamlar taşıyabilmektedir. Kırmızı, birden heyecanlanmayı, çocuksu ve sinirli davranışı, yaşam tutkusunu, coşkuyu, kanı, bayrağı, ateşi, şiddeti, aşkı ve tutkuyu ifade edebilir. Türk kültüründe üzerinde kırmızı renk bulduran kişinin güçlü, kuvvetli ve insanlar üzerinde hakimiyet kurabilen bir kişi olduğuna inanılır. Halı ve kilimlerde kullanılan kırmızı renk, koruma, kollama ve ısıtma gibi anlamları da sembolize etmektedir (Özkartal, 2012:99, Rayman, 2002:13). Ekici (2016:104) Kırmızı/al rengin, ortak Türk kültüründe tanrısal bir ışık ve ısıdan geldiğini, ateşin sıcaklığını, güneş ışığını ve hayat veren “kan”ı çağrıştırdığını belirtirken Ögel (1991:403), bu rengin Türk kültüründe kutsal ve tanrısal olduğunu, hakanlık ve saltanatın rengi olduğunu tespit eder. Kültürümüzdeki olumsuz anlamlarına bakıldığında ise yarattığı güçlü etkiden dolayı kızgınlık, öfke, şiddet, gaddarlık, vahşilik ve savaş gibi (Öztürk, 2015, s. 42) olumsuz duyguları çağrıştırdığını görmekteyiz.

İncelenen halılarda yoğun kullanılan diğer renk olan “beyaz” da kültürümüzde özel bir yeri olan renktir. Batıda saflık temizlik anlamını çağırırsa da bazı Asya toplumlarında yas ve matem rengi anlamını taşıyan “beyaz/ak”, Türk kültüründe temizlik, arılık, yücelik ve ululuk olarak anlamlandırılır. Yaşlılıktır aynı zamanda, adâlet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. Devlet büyüklerinin savaşlarda giydikleri giysiler genellikle

beyazdır (Genç, 2009:1079). Ayrıca beyaz renk kültürümüzde iyiliğin, temizliğin, mutluluğun da (Saraç, 2022: 658) sembolü olmuştur.

2007 ve 2048 envanter numaralı halılarda yoğun olarak kullanılan diğer bir renkte sarıdır. Türk kültüründe olumlu anlamda güneşin, buğdayın altının rengi olarak bilinen sarı renk, diğer yandan kötü ruhların, felaketlerin, kötülüğün ve hastalığın rengi (Ögel, 1991: 479) olarak anlam bulmuştur. Ancak aynı zamanda da dünyanın merkezinin sembol rengidir (Genç, 1997: 31).

Gökyüzü ve denizi çağrıştıran mavinin koyu tonu olan “lacivert” renk her iki halıda da kullanılan ortak bir diğer renktir. Türk kültüründe, sonsuzluk, verimlilik, otoriteyi simgeleyen lacivert rengin aynı zamanda kötülerden koruyucu bir etkiye sahip olduğuna inanılmaktadır. Kahverengi ise kültürümüzde, toprağın rengi olduğundan bereketi temsil eder, aynı zamanda doğumun ve ölümünde rengidir (Bozkurt,2020:724-725).

Alan yazında, halılarda kullanılan motiflerin genellikle beş gurup altında toplandığını görmekteyiz. Bunlar; Geometrik Motifler (Üçgen, Dikdörtgen, Kare, Eşkenar dörtgen, Altıgen, Sekizgen, Yıldız), Bitkisel Motifler (Ağaç motifleri (Selvi, salkım söğüt, palmiye, hayat ağacı), Yaprak motifleri (Asma, çınar, sarmaşık yaprağı vb.) Çiçek motifleri (Lale, karanfil, gül, zambak, hata gülü, top çiçekler, sütun çiçekler, çiçek kordonları gibi), Meyve motifleri (Nar, elma, üzüm, kiraz gibi), Dal motifleri (Düz kıvrımlı, zikzak dallar) ve Sap motifleri (Çiçek, yaprak ve dalları birbirine bağlayan motifler), Hayvan Motifleri (Kuşlar: Kartal, tavus kuşu, güvercin vb.), Diğer hayvanlar (Ejderha, akrep, yılan ve ceylan gibi), Karışık Motifler (Geometrik, bitki ve hayvan motiflerini bir araya getiren motifler), Sembolik Motifler (Tarak, saç bağı, ibrik, kandil, kemer, insan, sütun) (MEB, 2012: 9-11) olarak gruplandırılmaktadır.

Motifler bakımından 2007 ve 2048 envanter numaralı halıları ele aldığımızda; 2007 envanter numaralı halıda, bitkisel motiflerden çiçek motifleri (karanfil, sümbül, gül, yıldız çiçeği, hatayı), ağaç motifleri (hayat ağacı), hayvansal motifler (koç boynuzu, kuş/bereket) ve sembolik motifler (çengel/çakmak) ağırlıklı olarak görülmekteyken 2048 envanter numaralı halıda ise bitkisel motiflerden çiçek motifleri (gonca gül, palmet) ve yaprak motifleri(çınar yaprağı), hayvansal motifler (koç boynuzu), geometrik motifler (yıldız), sembolik motifler (çengel/çakmak, göz, muska) görülmektedir.

Bu bağlamda 2007 envanter numaralı halıda bitkisel motiflerden çiçek motiflerinin ağırlıklı olduğu 2048 envanter numaralı halıda ise sembolik motiflerin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Gül her iki halıda da bulunan bir motiftir. Motiflerde, Hz. Muhammed’in (S.A.V.) sembolü olarak kabul edilir (Kaynar,2018:227). Genel olarak çiçek sembolleri verimlilik, üreme, bereket ve ulaşılmak istenen şeye kavuşma anlamlarıyla özdeşleşmiştir (Zaimoğlu, 2020: 110).

2007 envanter numaralı halıda diğer halıdan farklı olarak “Hayat Ağacı” motifinin dokunduğunu görmekteyiz. Bu motif, Türk kültüründe en çok kullanılan ve en çok değer verilen bitkisel karakterli motiftir. Güç ve iktidarın sembolü olan hayat ağacının bütün inanışların kaynağı olduğuna ve üç alemini birbirine bağladığına inanılır. Bu üç alem; doğum, hayat, ölüm ve ölüm sonrası olabileceği gibi, saldırdığı kökler ile yer altı dünyası, gövdesini doğrulttuğu insanların dünyası ve dallarını saldırdığı gökküre olarak da düşünülmektedir. Genellikle tek tanrılı dinlere inanan toplumlarda dokunmasının yanı sıra kişiyi koruduğuna, yaşamdan sonrasına olan inancı temsil ettiğine inanılmıştır (Balcı, 2021: 42, Gülensoy 1989: 50, MEB, 2012:15, Oyman,2019: 14). Buna karşılık 2048 envanter numaralı halıda dokunan “Muska” motiflerinin de yine korunma amaçlı dokunduğuna ve bu şekilde kem bakışların etkisini azalttığına inanılmaktadır.

Sembolik motiflerden Çengel/çakmak motifi de her iki halıda dokunmuştur. Genellikle nazara karşı koruma sağlaması amacıyla muska motifine benzer bir anlam taşıyan bu motifin ölümsüzlük, sonsuzluk, birlik ve beraberliği de temsil ettiği düşünülmektedir (Atıcı,2022:94-95).

SONUÇ

Bir halının hangi ülkeye, hangi yöreye ait olduğu kullanılan renkler ve dokunan motiflerden anlaşılabilir. Yaşanılan bölgedeki doğal boya kaynakları dokumada kullanılan renklerin tonunu ve parlaklığını etkileyen bir unsurdur. Genellikle kullanılan doğal boyar maddelerin analizinden hangi yöreye ait olduğu hangi bölgede dokunduğu ve yaşam tarzlarının, inanışlarının nasıl olduğu çıkarılabilir. Kullanılan motifler ise tamamen dokuyan kişinin duyguları ve anlatmak istedikleriyle bağlantılıdır. Doğal olarak zamanının yaşanmışlıklarını motifler nesilden nesile aktarmaktadır. Dokuyanın hangi motifi hangi renkle dokuduğu vermek istediği mesajı yansıtmaya ile ilgilidir. Bazı halılarda kullanılan yoğun renk çeşitleri ve motifler dokuyanın anlatmak istediğini estetik bir düzenlemeyle aktarmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda 2007 envanter numaralı halıda motif bakımından bitkisel motiflerden çiçek motiflerinin ağırlıklı olduğu 2048 envanter numaralı halıda ise sembolik motiflerin ağırlıkta olduğu, renk bakımından ise her iki halıda da yoğun olarak kırmızı, sarı, lacivert, kahverengi ve beyaz renklerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

2007 envanter numaralı halıda bitkisel motiflerin yoğun olarak işlenmesi toprağın filizlenmesi, baharın gelişi gibi duyuşsal ve düşünsel paradigmaları ifade etmektedir. 2048 numaralı halıda işlenen sembolik motifler ise insanın doğumundan ölümüne kadar yaşam içerisinde bulunan paradigmaları anlatmaktadır. Geleneksel dokumalarda olduğu gibi çalışmamız kapsamında incelediğimiz halılarda insan yaşamının her anı motiflerin sembolik diliyle ifade edilmiştir. Motiflerin dili irdelenerek içerisinde barındırdığı anlamlar çözümlenmiş ve dokumanın ortaya çıktığı yöre veya toplumun kültürel, sanatsal, sosyal ve ekonomik durumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Aliyeva, M. (2012), Ahıska Türklerinde Halı Kültürü, *Arış Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı/8.
2. Altaş, Naciye. "Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Kaçakçılıkla Mücadele Çalışmaları Yurtdışından Getirilen Vakıf Kültür Varlıkları", *Vakıflar Dergisi*, 33 (2010): 145-158.
3. Atıcı, Ö. (2022). Osmanlı-Türk Resminde Türk Halıları ve Kilimleri. *Güzel Sanatlarda Güncel Araştırmalar*, (Edt. Yazıcı, T ve Tankız, K.D.), Gece Kitaplığı, 1. Basım, Ankara.
4. Balcı, N. (2012), Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler, *Arış Halı, Düz Dokuma, Kumaş, Giyim, Kuşam ve İşleme Sanatları Dergisi*, Sayı/8.
5. Balcı, N. (2021). Türk halı sanatında mitolojik kaynaklı bazı motifler. *Arış Dergisi*, (8), 38-51.
6. Bozkurt, S. (2020). Geleneksel Türk Halı Sanatında Kullanılan Motiflerin Anlamları: Sındırgı-yağcıbedir Halıları Üzerine Göstergebilimsel Bir Analiz. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8 (1) , 697-731 . DOI: 10.19145/e-gifder
7. Ekici, M. (2016). Türk Kültüründe "Al" Renk. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2), 103-107.
8. Genç, M. (2012), Günümüz Halı Tasarımlarında Gelenekten Faydalanma Kriterleri. Halıcılık ve Kilimcilik Programının Sorunları ve Çözüm Önerileri Çalıştayı Bildirileri, T.C. Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Ayvacık Meslek Yüksekokulu, Nisan.
9. Genç, R. (1997). Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi
10. Genç, R. (2009). Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil. *Erdem*, 9(27), 1075-1110.
11. Gülensoy, T. (1989), Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları, TDAV Yay. İstanbul.
12. Kaynar, H. (2018). 19. Yüzyıl Sonrası Dokunan Sivas Halısı Desenlerinde Bitkisel Motifler ve Özellikleri. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13(26), 221-244.
13. Koyuncu Okca, A., Genç, M. (2015), Anadolu Halı ve Kilimlerinde Renk. *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science / Yıl: 2, Sayı: 4, Eylül 2015, s. 235-246.*
14. MEB. (2012). El Sanatları Teknolojisi- Halı Dokuma, Ankara. [http://ismek.ist/files/ismekOrg/file/2013_hbo_program_modulleri/Hal%C4%B1%20Dokuma%20\(El%20Sanatlar%C4%B1\).pdf](http://ismek.ist/files/ismekOrg/file/2013_hbo_program_modulleri/Hal%C4%B1%20Dokuma%20(El%20Sanatlar%C4%B1).pdf)
15. Oyman, N. R. (2019). Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi. *Arış Dergisi*, (14),
16. Ögel, B. (1991). Türk kültür tarihine giriş VI. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
17. Özkartal, M. (2012). Türk Destanlarında Geçen Halı Anlatımları, Halılardaki Hayvan Motifleri ve Renklerinin Dili. *Arış Dergisi*, (8), 92-101.
18. Öztürk, Ş. (2015). Türk kültüründe renk kavramı ve renklerin maddi kültür unsurlarına yansımaları. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
19. Rayman, H. (2002). Nevruz ve Türk kültüründe renkler. *Milli Folklor*, 7(53), 10-15.
20. Saraç, H. (2022). Türk ve Slav İnanışları ile Geleneklerinde Simgesel Değer Olarak "Kırmızı". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 11(2), 657-67
21. Zaimoğlu, Ö. (2020), Geçmişten Günümüze Gördes Halıları, (Ömer Zaimoğlu, Edt.), Kardeşler Matbaası-Gazetecilik, Manisa, ss.93-114

Web Kaynakları

22. <https://www.absurdizi.com/kaplumbaga-terbiye-eden-ressam-osman-hamdi-bey/> (Erişim Tarihi: 3.07.2022)
23. <https://resimbiterken.wordpress.com/2014/10/23/osman-hamdi-beyin-turbe-ziyaretinde-iki-genc-kiz-eseri/> (Erişim Tarihi: 3.07.2022)

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Science EducationVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1912-1928Arrival
11 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 64989Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/smryj.64989>**How to Cite This Article**
Koçak, H. & Kaya, H. (2022). "Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1912-1928

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri

Science Teachers' Opinions On Distance Education

Hümeýra KOÇAK¹ Hasan KAYA² ¹ Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye² Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Kayseri, Türkiye

ÖZET

Covid-19 salgını dünya genelinde başta eğitim olmak üzere yaşamın tüm alanlarında değişikliklere sebep olmuştur. Bu salgın sebebiyle devletin yetkili kurumları okul öncesi kurumlarından yükseköğretim kurumlarına kadar, bütün kademelerde yüz yüze eğitime ara vermek zorunda kalmıştır. Uzaktan eğitim daha önceden sadece yükseköğretim kurumlarında uygulanırken, pandemi döneminde bütün kademelerde uygulanır hale gelmiştir. Uzaktan fen eğitimi sürecinde öğretmen ve öğrencilerin yaşadıkları deneyimleri ve görüşleri tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgu bilimi) kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir ildeki çeşitli ortaokullarda görev yapmakta olan 7 fen bilimleri öğretmeni olarak belirlenmiştir. Örneklemin belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örneklem, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde görüşmeler sonucu elde edilen verilerin içerik analizi yapılarak kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde yüz yüze eğitimi uzaktan eğitime tercih ettiği, öğrencilerin derse katılımının az olduğu, motivasyonlarının düşük olduğu ve derse odaklanmakla ilgili sorun yaşadıkları görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Uzaktan eğitimi, Fen Eğitimi, Öğretmen görüşü, Çevrimiçi eğitim.

ABSTRACT

The Covid-19 epidemic has caused changes in all areas of life, especially in education, around the world. Due to this epidemic, the authorized institutions of the state had to take a break from face-to-face education at all levels, from pre-school institutions to higher education institutions. While distance education was previously applied only in higher education institutions, it has become applicable at all levels during the pandemic period. In this study, which aims to determine the experiences and opinions of teachers and students in the distance science education process, the phenomenology design, which is one of the qualitative research designs, was used. The sample of the study was determined as 7 science teachers working in various secondary schools in a city in the Central Anatolian Region. An easily accessible sample was used to determine the sample, and a semi-structured interview form was used as a data collection tool. In the analysis of the data, the content analysis of the data obtained because of the interviews was made and categories and codes were created. When the findings obtained in the study were examined, it was seen that they preferred face-to-face education to distance education, students had less participation in the lesson, had low motivation and had problems focusing on the lesson.

Keywords: Distance education, Science education, Teacher view, Online education

GİRİŞ

2019 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsü sebebiyle Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi ilan edilmiş ve her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bazı zorunlu tedbirler alınmıştır. Pandemi koşulları, birçok ülkenin eğitim sisteminde olumsuz etkilerin meydana gelmesine ve yakın tarihteki en büyük eğitim kesintisine yol açmıştır (United Nations, 2020). Eğitimin sürekliliğini sağlamak amacıyla dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uzaktan eğitim araçları kullanılarak devam ettirilmiştir (Filiz ve Konukman, 2020). Uzaktan eğitim, eğitim-öğretim faaliyetlerine katılan bireyler arasında fırsat eşitliğini sağlamanın yanında başka amaçları da gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Şakar (1997), uzakta eğitimin amaçlarını “ülkenin genelindeki bireylerin eğitim ve öğretim hizmetlerinden yaşam boyu yararlanmasına imkan vermek, bireysel ve toplumsal hedeflere ulaşmak için katkı sağlamak, eğitimin coğrafi sınırlarını kaldırmak ve böylece eğitim ve öğretim faaliyetlerinin çok geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak, yüz yüze eğitimin ortaya çıkardığı çok yüksek maliyetleri asgari düzeye indirmek ve son olarak tüm bunlara bağlı olarak “eğitimde fırsat eşitliği” oluşturmak” şeklinde ifade etmektedir. Uzaktan eğitim, içinde bulunduğumuz çağda örgün eğitime destek olarak kullanıldığı gibi, kendi başına bir eğitim aracı olarak da kabul edilmektedir. Özellikle günümüzde çok hızlı bir şekilde gelişen bilgisayar teknolojisi ve internet alt yapısı, uzaktan eğitime entegre edilince uzaktan eğitim yüz yüze eğitime hem alternatif hem de destek olarak düşünülmeye başlamıştır. İnternetin ortaya çıkışı, uzaktan eğitimde istenilen kalitenin artmasına destek olmuş ve böylece öğrenci, öğretmen ve eğitim materyali arasında yeterli etkileşim sağlanabilmiştir.

Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecine ilişkin sahip oldukları yeterlik, algı ve görüşleri uzaktan eğitimin verimliliğini etkileyen unsurların başında gelmektedir. (Başar vd., 2019). Öğretmenlerin çevrimiçi ortamlarda kendilerini geliştirmeleri ve motivasyonları çevrimiçi öğrenmeye yönelik öğrencilerin düşüncelerini olumlu yönde etkileyeceği (Machado, 2007) düşünüldüğünde öğrenciler için olduğu gibi öğretmenler için de bu sürece ilişkin sahip oldukları algı ve görüşler uzaktan eğitim faaliyetlerinin seyrini belirlemek ve verimi artırabilmenin bir yolu olduğu değerlendirilmektedir.

İlgili alan yazın incelendiğinde uzaktan eğitim süreçlerine ilişkin COVID-19 pandemi öncesi ve sonrasında farklı alanlarda birçok çalışma yapıldığı görülmektedir (Adıgüzel (2020); Ağır, Gür ve Okçu (2008); Başar vd. (2019); Belcheir ve Cucek (2002); Demir ve Özdaş (2020); Gez ve Yeşiltaş (2021); Gören, Gök, Yalçın, Göregen, ve Çalışkan (2020); Özdoğan ve Berkant (2020); Uyar (2020)). Çalışmaların sonuçları incelendiğinde uzaktan eğitimin birçok alanda etkin bir şekilde kullanımına ve öğrencilerin uzaktan eğitimi bir alternatif olarak gördüğüne yapılan vurgunun yanı sıra uzaktan eğitim süreçlerine ilişkin olumlu ve olumsuz yönlerinin sürekli ifade edilmesi dikkat çekmektedir. Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını Türkiye'yi de etkilemiş ve salgın tedbirleri kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından uzaktan eğitime geçilmiştir. Öğretmen ve öğrenciler bu süreçte eğitim ve öğretim faaliyetlerini uzaktan yürütmüşlerdir. Bu durumda uzaktan eğitim salgın koşullarında bir tercihten çok zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle COVID-19 salgını sonrasında salgına karşı alınan tedbirler kapsamında MEB uzaktan eğitime geçmesiyle bu alanda yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Bu bağlamda fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitimle ilgili görüşleri oldukça önemli görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitim süreçlerine ilişkin görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapmaktır.

Bu amaçla aşağıdaki sorular cevap aranmıştır. Öğretmenlerin;

- ✓ Uzaktan eğitim kavramına ilişkin görüşleri nelerdir?
- ✓ Uzaktan fen eğitiminde derse ilişkin görüşleri nelerdir?
- ✓ Uzaktan fen eğitiminde kullanılan yöntemlere ilişkin görüşleri nelerdir?
- ✓ Uzaktan fen eğitiminin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- ✓ Uzaktan fen eğitiminin yeterliliğine ilişkin görüşleri nelerdir?
- ✓ Uzaktan fen eğitiminde yaşanan olumsuzluklara ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak hazırlanmıştır. Uzaktan fen dersi veren öğretmenlerin görüşlerinin belirlendiği bu çalışma da nitel araştırma yöntemi desenlerinden fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Nitel çalışmalar bir durumu istenen yönde ortaya çıkarmak, olaylar arasında bağlantılar kurmak için kullanılır. Bu tür çalışmalarda incelenen durumun derinlemesine incelenmesi beklenir. Öğretmenlerin uzaktan fen eğitimine ilişkin görüşleri, araştırma sorularına verdikleri cevaplardan açığa çıkan ve tema kategoriler aracılığıyla organize edilmesine olanak sağlayan (Yıldırım ve Şimşek, 2018) içerik analizi ile açıklanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu İç Anadolu Bölgesinde ve bir il merkezindeki kamu ve özel okullarda görev yapan toplam yedi öğretmenden oluşmaktadır. Amaçsal örneklem türlerinden kolay ulaşılabilir örneklem türü kullanılan bu çalışmada; zamandan tasarruf, kullanılabilirlik, kolay ulaşılabilirlik ve elverişli örneklem olması asıl amaçtır (Baltacı, 2018). Bu örneklem türü araştırmacının, katılımcılara maddi ve zaman gibi faktörlerden dolayı daha kolay ulaşmasını sağlayan bir örneklem türüdür (Marshall ve Rossman, 2014). Bu çalışmada çalışma grubu belirlenirken, araştırmaya katılan öğretmenlerin görev yaptıkları okulların sosyo-ekonomik düzeyi bir çeşitlilik olarak kabul edilerek seçilmiştir. Demografik bilgileri Tablo 1'de verilen araştırmaya katılan öğretmenlerin 4'ü devlet okulu, 3'ü özel okulda görev yaparken, 3'ü erkek, 4'ü ise bayan öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenler ÖE1, ÖE2, ÖK3, ÖK4, ÖE5, ÖK6 ve ÖK7 şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı Öğretmen	Cinsiyet	Öğrenim durumu	Kıdem yılı	Okul türü
ÖE1	Erkek	Lisans	10 yıl	Özel okul
ÖE2	Erkek	Lisans	23 yıl	Devlet okulu
ÖK3	Kız	Lisans	12 yıl	Devlet okulu
ÖK4	Kız	Yüksek lisans	15 yıl	Devlet okulu
ÖE5	Erkek	Yüksek lisans	11 yıl	Devlet okulu
ÖK6	Kız	Lisans	10 yıl	Özel okul
ÖK7	Kız	Yüksek lisans	9 yıl	Özel okul

Verilerin Toplanması ve Analizi

Alan yazın taraması yapılarak elde edilen bulgular doğrultusunda yarı-yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formunun içeriği, çalışmanın amacına uygun şekilde hazırlanmıştır. Açık uçlu sorular belirlenen sırayla katılımcılara sorularak, istenilen genişlik ve rahatlıkla

cevap verilmesi sağlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Yarı yapılandırılmış görüşme formu uzman görüşleri alınarak pilot uygulama yapılarak çalışmaya son hali verilmiştir. Uzman görüşleri ve pilot uygulama doğrultusunda görüşme formu tekrar düzenlenmiş ve üç öğretmene uygulanmıştır. Sonuçlar analiz edildiğinde görüşme formunun ölçülmek istenen hedeflere ulaştığı görülmüş ve araştırma sorularının tamamlandığına karar verilmiştir. Araştırmada veri elde etmek için öğretmenlere “Uzaktan fen eğitiminde öğretmen görüşleri” yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Araştırma soruları öğretmenlere gönüllülük esasına bağlı kalınarak uygulanmış, görüşmeler yapılmadan önce randevu alınmış ve müsait oldukları bir zamanda bireysel olarak uygulanmıştır. Görüşmeler pandemi koşullarından dolayı online olarak yapılmış, katılımcıların izni alınarak yazılı kaydedilmiş ve yaklaşık 35 dakika sürmüştür. Görüşmeler yazılı doküman olarak hazırlanmış ve katılımcı teyidi alınmıştır.

Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler içerik analizi yapılarak değerlendirmeler yapılmıştır. İçerik analizi kodlama yapılan kavramlar arası ilişki kurulması, kodlamanın anlamlandırılmasını sağlayan bir tekniktir. Bu analiz sonucu elde edilen veriler, verilerin kodlanması, kategorilerin belirlenmesi, temaların oluşturulması, düzenlenmesi ve bulguların yorumlanması şeklinde analiz edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

İçerik analizi yapılmasındaki amaç, elde edilen verileri anlamlı hale getirmek, anlamlı hale gelen veriler arasındaki ilişkiyi yorumlamaktır. Araştırmada ilk önce görüşmede verilen cevaplar tek tek incelenerek kodlar oluşturulmuştur. Daha sonra kodları kapsayan kategoriler oluşturulmuş, sonra en geniş anlamda temalar ortaya çıkarılmıştır. Alan uzmanının görüşleri doğrultusunda içerik analizi tekrar gözden geçirilerek çalışmanın, geçerlilik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde fen bilimleri öğretmenleri ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucu elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenen bulgular tablo halinde sunulmuştur.

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlere “*Size göre uzaktan eğitim nedir*” sorusu sorulmuştur. Öğretmenlerin verdikleri cevapların içerik analizi yapılarak kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kategori ve kodlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. “Uzaktan Fen Eğitimi” Kavramına İlişkin Kategori, Kod ve Katılımcı Dağılımı

Kategori	Kod	Katılımcı
Uzaktan eğitim	Yüz yüze olmayan	ÖE2,ÖK3,ÖK4,ÖE5
	Zaman ve mekândan bağımsız	ÖE5, ÖK6, ÖK7
	Teknoloji ve internet	ÖE1, ÖE5
	Alternatif eğitim	ÖK3, ÖK7
	Vakit kaybı	ÖE1
	Zahmetli ve eziyetli	ÖK7

Tablo 2’de öğretmenlerin uzaktan fen eğitimi kavramına ilişkin görüşleri içerik analizi ile incelenerek oluşturulan kod ve kategorilere göre öğretmen dağılımı verilmiştir. Uzaktan fen eğitim kavramını araştırmaya katılan yedi öğretmenden dördü (ÖE2, ÖK3, ÖK4, ÖE5) “*yüz yüze olmayan eğitim*” olarak, ikisi (ÖE5, ÖK6) “*zamandan ve mekândan bağımsız olarak yürütülen eğitim*” şeklinde tanımladıkları görülürken, biri (ÖK6) ise “*teknoloji ve internet aracı, alternatif bir eğitim, vakit kaybı ve zahmetli eziyetli bir eğitim*” şeklinde farklı tanımlar yapmışlardır.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “*Uzaktan fen bilimleri dersine ilişkin görüşleri nelerdir*” sorusu sorulmuştur. Elde edilen veriler içerik analizi yapılarak kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kategori ve kodlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmelerin Uzaktan Fen Eğitimine İlişkin Kategori Kod ve Katılımcı Dağılımı

Kategori	Kod	Frekans	Katılımcı
Katıldığı araç	Bilgisayar	7	ÖE1,ÖE2,ÖK3,ÖK4,ÖE5,ÖK6,ÖK7
	Laptop	2	ÖK3,ÖK6
	Telefon	2	ÖK4,ÖE5
Teknolojide Kendini yeterli Bulma	Zamanla öğrendim	3	ÖE5,ÖK4,ÖK6
	Kendime yetecek kadar	2	ÖE1,ÖK3
	Kesinlikle Yeterliyim	1	ÖK7
	Yeterli değilim	1	ÖE2
Kullanılan program	Eba	3	ÖK3,ÖK4,ÖK6
	Zoom	7	ÖE1,ÖE2,ÖK3,
	Whatsap	2	ÖK4,ÖE5,ÖK6,ÖK7,ÖK7,ÖE1

Katılım oranı	Çoğu katılmıyor	4	ÖE2,ÖK3,ÖE5,ÖE1
	Tamamı katılıyor	1	ÖK7
	Büyük kısmı katılıyor	1	ÖE1,ÖK6
	Hiç katılmıyor	1	ÖK4
Hizmet	Aldım	2	ÖE1,ÖK7
İç eğitim	Almadım	5	ÖE2, ÖK3,ÖK4,ÖE5,ÖK6

Tablo 3'te öğretmenlerin *uzaktan fen eğitimine* ilişkin görüşleri içerik analizi ile incelenerek kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler; *katıldığı araç, teknolojide kendini yeterli bulma, kullanılan program, katılım oranı ve hizmet içi eğitim* şeklinde belirlenmiştir. Öğretmenlerin fen bilimleri dersine “*katıldığı araç*” kategorisi incelendiğinde en çok bilgisayarı tercih ettikleri görülmüştür. Bilgisayarın yanı sıra kullandıkları diğer araçlar telefon, tablet ve dizüstü bilgisayar olarak belirtmişlerdir. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Bilgisayarla katılmak daha kolay oldu, telefonla ekran yansıtmakta, video paylaşmakta zorlanıyordum veya bir telefon geliyordu bağlantı kesiliyordu o yüzden bilgisayarı tercih ettim. (ÖE1)

Taşınabilir olması işime yarıyordu, bazen sessiz oda bulmakta zorlanıyordum, eşimde öğretmen aynı zamanda çocuklarda canlı derste oluyorlardı, herkesin aynı anda derse girmesi gerektiğinde kilitleniyorduk. (ÖK3)

Öğretmenlerin verdiği cevaplardan hareketle, uzaktan fen bilimleri derslerini yürütme konusunda “teknolojide kendini yeterli bulma” kategorisi ve bu kategoride yer alan “zamanla öğrendim”, “Kesinlikle yeterliyim”, “kendime yetecek kadar” ve “yeterli değilim” kodları oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Başlarda bir bocalama dönemi oldu, nerden girelim, nasıl yapalım, ses nerden kısılır, öğrenci nasıl onaylanır, zoom programından şifre nasıl alınır gibi bir sürü sorularım vardı, zaman geçtikçe çok iyi seviyede kullanır olduk. (ÖE5)

Uzaktan eğitimle alakalı kısımları hallediyorum, hizmet içi eğitim aldım, farklı uygulamalar ve programlarla ilgili eğitim aldım ama bu konuda ustayım diyemem kendimi idare edecek kadar yapılabiliyorum. (ÖE1)

Teknoloji konusunda kendimi kesinlikle yeterli buluyorum, özel okulda çalıştığımız için doküman hazırlama, çevrimiçi etkinlikler yapma, çocukları internet ortamında ödevlendirme takiplerini yapma gibi birçok aktivite yapıyorduk, veliler zaten sürekli takip halindeydi dolayısıyla teknolojiden uzak olmak gibi bir durumum olamazdı. (ÖK7)

Kendimi yeterli bulmuyorum, çok da ilgimi çekmiyor öğrenme isteğimde pek yok, zoomdan girip çıkmayı biliyorum yapamadığım zamanlar eşimden ya da çocuklarımdan yardım istiyorum bu süreci bu şekilde sıkıntısız atlattım. (ÖK3)

Öğretmenlerin “kullanılan program” kategorisinde verdikleri cevaplardan hareketle “eba”, “zoom” ve “whatsapp uygulaması” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Dersleri zoom uygulaması üzerinden yürüttük ama whatsapp'ta bize çok fayda sağladı. Soru sorma cevaplama kısımlarını hep oradan hallettik, zaman sınırimız yoktu her saat whatsapp'tan ulaşabiliyorlardı. (ÖK7)

Zoomdan bağlandık çok kullanışlı bir uygulamaydı paylaşım yapmak, öğrenciyi yönetmek kolaydı, ebadan o kadar verim alamadık, whatsapp'tan sadece fotoğraf gönderiyorlardı ödevlerinin. (ÖK6)

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “Katılım oranı” kategorisinde verdikleri cevaplar doğrultusunda “çoğu katılmıyor”, “tamamı katılıyor”, “büyük kısmı katılıyor”, “çoğu katılmıyor” kodları oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Şube şube değişiklik gösterse de maksimum 18 kişi, bazı sınıflarda 3-4 kişi katıldı, sebebi sadece maddiyat değildi, evet maddiyattan katılamayan da vardı ama üç dört kardeş olup biri girerken diğeri giremiyordu veya tablet bilgisayarları yok bir telefon var babası işe gidince giremiyordu ama maalesef tek sorun bu değildi imkânı olan öğrencilerde bir süre sonra girmemeye başladı. Yazılı yapmamamız, nota yansımaması, oyunu daha çok tercih etmeleri bazen de yatıp uyumayı seçmeleri derse girmemelerine sebep oluyordu. Özellikle dönem sonuna doğru katılım iyice düştü. (ÖK3)

Özel okulda çalıştığım için çoğunlukla katıldılar, katılmayan öğrenci 1 tane oluyorsa onun velisini hemen arıyordum böylece hastalık sorunu dışında herkesin katılmasını sağladık, hastalık sebebiyle katılamayan öğrencilere ders dışında ekstra online telafi dersleri yaptık, bir kaybımız olmadı. (ÖK7)

İlçede merkeze uzak bir okulda çalıştığım için erişim sağlanamadı, ilk dönem hiç katılmadılar hiç ders yapamadık, ikinci dönem 7-8 kişi ancak katılabildi, telefonu olanın interneti yoktu, internet bağlayanın bağlantı sorunu çıktı, çok sıkıntı yaşadık uzun süre çözüm üretilemedi, bizim açımızdan çok vasat bir süreçti. (ÖK4)

Sınıfın tamamı katılmadı, bazı fırsat eşitsizlikleri, maddi imkânsızlıklar, kardeş sayılarının fazlalığı ve dezavantajlı bölgede öğretmenlik yapmamız sebebiyle sınıfın yarısından azı katılabildi. (ÖE5)

Öğretmenlerin “Hizmet içi eğitim alma” kategorisinde ilişkin bulgular incelendiğinde “hizmet içi eğitim aldım” şeklinde ifade eden öğretmenlerin sayısının, “hizmet içi almadım” şeklinde ifade eden öğretmenlerin sayısından daha fazla olduğu görülmüştür. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Uzaktan eğitim süreci başladığında teknoloji kullanımında kendimi yetersiz hissettiğimi fark ettim, buradaki eksikliği gidermek için hizmet içi eğitim ve bazı programlar ve uygulamalarla ilgili eğitim aldım, çokta faydasını gördüm. (ÖE1)

Bu süreçte bize idareden böyle bir yönlendirme gelmedi, benimde böyle bir arayışım ve talebim olmadı, bu yüzden kendi çabalarımızla bir şeyler yaptık ama bir eğitim almadım. (ÖE1)

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlere “Uzaktan fen eğitiminde kullanılan yöntemlere ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Verilen cevapların içerik analizi yapılarak kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kategori ve kodlar Tablo 4’ de gösterilmiştir.

Tablo 4. Kullanılan Yöntemlere İlişkin Öğretmen Görüşü Kategori, Kod ve Katılımcı Dağılımı

Kategori	Kod	Frekans	Katılımcı
Kullanılan yöntem ve teknik	Düz anlatım	7	ÖE1,ÖE2,ÖK3,ÖK4,ÖE5,ÖK6,ÖK7
	Videolu anlatım	6	ÖE1,ÖE2,ÖK3,ÖK4,ÖK5,ÖK7
	Soru cevap	3	ÖE2,ÖK3,ÖK6
	Tartışma	1	ÖK6
	Beyin fırtınası	1	ÖK6
	Oyun oynama	1	Ök4,ÖK6
Deney ve laboratuvar	Video izletme	4	ÖE1,ÖE2,ÖK3,ÖK7
	Gösterip yaptırma	3	ÖE5,ÖK6,ÖK7
	Ödev verme	4	ÖE1,ÖE2,ÖK3,ÖK4
	Yapılamadı	1	ÖK4
	Ders kitabı	5	ÖE1,ÖE2,ÖK3,ÖK4,ÖE5
Ödevlendirme	Eba üzerinden	1	ÖE5
	Poster hazırlama	3	ÖE1,ÖK6,ÖK7
	Test çözdürme	2	ÖK6,ÖK7
	Sunum hazırlama	2	ÖK6,ÖK7
	Konu anlatma	2	ÖK6,ÖK7
	Eba üzerinden	1	ÖE5
Ödev takibi	Whatsapp üzerinden	7	ÖE1,ÖE2,ÖK3,ÖK4,ÖE5,ÖK6,ÖK7
	Kamera açarak	3	ÖE1,ÖE5,ÖK7
	Oylama yaparak	1	ÖK7
	Soru cevap yaparak	3	ÖE2,ÖK4,ÖK6

Tablo 4’ te görüldüğü gibi, öğretmenlerin uzaktan eğitimde kullandıkları yöntem ve tekniklere ilişkin görüşlerinin içerik analizi sonucunda oluşturulan kategoriler; kullanılan yöntem ve teknik, deney ve laboratuvar, ödevlendirme ve ödev takibi olarak belirlenmiştir. “Kullanılan yöntem ve teknikler” kategorisinde yer alan öğretmen görüşleri incelendiğinde düz anlatım yöntemi, videolu gösterim, soru cevap, tartışma, beyin fırtınası ve oyun oynama yöntemleri öğretmenlerin kullandıkları yöntemler olarak sıralanabilir. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Genelde düz anlatım yöntemi kullanıyordum, yüz yüze olmadığı için çok fazla yöntem kullanamadık, bazen soru cevaplarla destekledim, bazen video açtım ama sınırlı kaldı. (ÖE5)

Birden fazla program açıp farklı kaynaklardan sorular çözdük, daha çok soru çözme fırsatımız oldu, katılım çok olsaydı daha fazla verim alabilirdik, bizde sıkıntı öğrenci sayısının az olmasıydı, katılan öğrencilerle güzel ders işledik. Bir sürü kaynağa ulaştık, yüz yüze de daha sınırlı ulaşım sağlanıyordu. (ÖK3)

Slayt gösterileri ve videolar gösterdim, yanı sıra bende anlattım, ama görsel bir şeyler olması çocukların daha çok ilgisini çekiyordu, bu süreci belgeseller resimli slaytlar sayesinde daha eğlenceli bir hale getirmeye çalıştık. (ÖE1)

Düz anlatım, soru-cevap, beyin fırtınası, problem çözme, oyun oynama yöntemi kim milyoner olmak ister, bireysel çalışma yöntemlerini yeri geldikçe kullandım, materyal olarak kendi hazırladığım materyalleri, internetten fen bilgisi öğretmenlerinin notlarından, ders kitaplarından yararlandım, online testler hazırladım. (ÖK6)

“Deney ve laboratuvar” kategorisinde yer alan öğretmen görüşleri incelendiğinde “video izletme”, “gösterip yaptırma” ve “ödev verme” kodları ön plana çıkmıştır. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Çok fazla tekniklere dâhil olmadık, öğrencilerle göz göze yüz yüze olmadık. Öğretmenin en güzel materyal olduğunu düşünüyorum ama ben kendimi kullanamadım, öğrenci beni dinliyor mu, izliyor mu, arkada oyun mu oynuyor bu yüzden kendimi kullanamadığımı düşünüyorum. Bunun dışında genelde videolar üzerinden ilerledik, ama öğrencilerle yeri geldi şişe ve kumandayla kaldıraç yaptırmaya çalıştım, diğer deneylerde malzemeleri hazırlattırıyordum akşamdan ertesi gün ben gösteriyorum onlarda benle birlikte yapıyordu. (ÖK7)

Deneyleri yapamam da yapılışını gösteriyordum, teknolojiyi çok kullanmam gerekiyordu, bence öğretmen açısından dönüt almak çok zordu anladı mı, anlamadı mı bilemiyordum. (ÖK4)

Deneyler için gerekli olan malzemeleri daha önceden tespit ediyordum, elimde olmayan malzemeleri okulumuzun laboratuvarından getirerek deneyleri görüntülü bir şekilde gerçekleştirdim. Hayvan kalbi bile inceledik, sadece mikroskop gerektiren deneyleri yapamadık. (ÖK7)

Sınırlı sayıda etkinlik yapabildik ama teknolojik imkânları da kullanabildik. Deney yapmadık ama video izletip ödev olarak verdim, (+) (-) verdim, evde yaptıkları deneyleri video çektiler yolladılar, böylece yaparak yaşayarak öğrendikleri için daha kalıcı oldu. (ÖK3)

“Ödevlendirme” kategorisine ilişkin oluşturulan kodlar; “ders kitabı”, “poster hazırlatma”, “sunum hazırlatma”, “konu anlatırma”, “test çözdürme”, “eba üzerinden görevlendirme” şeklinde belirlenmiştir. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Sıklıkla ödevleri ders kitabından yazı yazma, ünite sonu değerlendirme soruları, araştırma kısımları şeklinde veriyordum, kitaplar bütün öğrencilerde olduğu için mazeret kabul etmiyorduk, arada bir poster hazırlattım ama ders kitabı devamlı ödevlendirdiğim bir kaynaktı. (ÖE1)

Ebadan çocuklara sınavlar tanımlıyordum, belirli bir süre seçip sınıf sınıf gönderiyordum, tabi herkes yapmadı bahane bulan öğrenciler çok oldu ama yapanlar için verimli geçti çünkü birçok soru tipi görme fırsatı sağladılar. (ÖE5)

Birçok yöntemle ödevlendirme yaptım diyebilirim. Konunun içeriğine göre ödev şeklim de değişti, çok sözel bir konuya sunum yaptırıp, poster hazırlattım resimli görseller koymalarını istedim, eğer etkinlik istiyorsa mesela basit makineler ünitesinde konu anlatımı daha kısa sorular ön plana çıkıyor, orda daha çok test şeklinde ödevler vermeye çalıştım, yani sadece şu şekilde ödevlendirdim diyemem. (ÖK6)

Ben öğrencinin en çok anlatırken öğrendiğini düşünüyorum, birçok yöntem kullanmama rağmen en çok sunum hazırlatıp konu anlatmalarını istedim. Özel okul olmamız sebebiyle bizde katılım %100 e yakındı, katılım ve ödev performansı baya iyiydi. (ÖK7)

“Ödev takibi” kategorisinde öğretmen görüşleri incelendiğinde en fazla whatsapp üzerinden ödev takibi yapıldığı, bunun yanı sıra ödevleri kamera açarak ve soru cevap şeklinde takip ettiği görülmüştür. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Ödevlendirmeleri her zaman whatsapp üzerinden yaptık, bazen kameraya yaklaştırıp gösterdiler. Ödev düzeni konusunda sıkıntı yaşadığımı düşünmüyorum. Bu konuda veliler çok destek oldular. Özel okulda olmamızın farkı olmuş olabilir. Çünkü onlarda evde çok bunaldılar, öğrenciye yaptırarak bir şey aradılar ödev onlar için kurtarıcı oldu. (ÖK7)

Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “Uzaktan fen eğitiminin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin görüşleri nelerdir?” Sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda içerik analizi yapılarak kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Bu kategori ve kodlar Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Uzaktan Fen Eğitimi Avantaj ve Dezavantajlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri Kategori Kod ve Katılımcı Dağılımı

Kategori	Kod	Frekans	Katılımcı
	Zaman ve mekân açısından faydalı	6	ÖE1,ÖE2,ÖK3, ÖE5,ÖK6,ÖK7
	Kolaylık sağlaması	4	ÖE2,ÖE5,ÖK6, ÖK7

Uzaktan fen eğitiminin Avantajları	Sınırsız doküman	3	ÖK3,ÖK6,ÖK7
	Teknoloji ve yeniliklere açıklık	2	ÖE2,ÖK7
	Aynı anda birçok kişiye ulaşım	4	ÖE1,ÖE5,ÖK6,ÖK7
	Sınıf hâkimiyeti	3	ÖE1,ÖE2,ÖE5
Uzaktan fen eğitiminin dezavantajları	Sosyal ortam sıkıntısı	3	ÖE5, ÖK6,ÖK7
	Derse ilgi ve Motivasyon sorunu	6	ÖE1,ÖE2,ÖK3, ÖK4,ÖK6,ÖK7
	Öğretim yöntemi alternatifi azlığı	3	ÖE2,ÖK3,ÖK4, ÖK6
	Maddi imkânsızlıklar	4	ÖE2,ÖK3,ÖE5
	Anında dönüt eksikliği	3	ÖK6
	Ölme ve değerlendirme eksikliği	3	ÖE2,ÖK3,ÖE5
	Deneyler için uygulama sıkıntısı	4	ÖK3,ÖK4,ÖE5,ÖK6
	Pasif dinleme	2	ÖE1,ÖK3
	Sağlık sorunları	3	ÖK3,ÖK4,ÖE5
		2	ÖE2,ÖK7
	2	ÖE1,ÖK7	

Tablo 5’te görüldüğü gibi uzaktan fen eğitimin avantajları ve dezavantajına ilişkin öğretmen görüşleri içerik analizi yapılarak kategoriler oluşturulmuştur. “Uzaktan eğitimin avantajları” kategorisinden öğretmenlerin verdikleri cevaplar incelendiğinde “zaman ve mekân açısından faydalı”, “aynı anda birçok kişiye ulaşması”, “kolaylık sağlaması”, “sınırsız doküman imkanı sunması”, “teknoloji ve yeniliklere açıklık”, “sınıf hakimiyeti” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Uzaktan eğitime devam edelim deseniz doğru bulmam ama üniversite ve ders dinlemek isteyen öğrenci için faydalı buluyorum, şu an bu görüşmeyi bile zoomdan yapıyoruz, öğrenmek ve öğretmen isteyen için çok faydalı buluyorum. Bir araya gelmek için ulaşım, para ve zaman harcamıyoruz, istediğimiz zaman istediğimiz öğrenciye ulaşabiliyoruz, akşam anlamadığı yerleri tekrar edebiliyoruz. (ÖK1)

Ben kendi açımdan baktığımda bana daha kolay geldi diyebilirim, 2 küçük çocuğum var onları bırakıp okula git gel sıkıntım olmadı, üzerimizde idari bir baskı yoktu, yolda zaman kaybetmedik ve daha masrafsızdı bunları bir kolaylık olarak ifade edebilirim. (ÖE5)

Katılım tam olsaydı çok destekleyici ve güzel bir programdı, ama bizde öğrenci katılım sorunu vardı çok az öğrenci katılıyordu. Daha fazla soru açıyorsun, yeni nesil sorulara daha hızlı ulaşıyorsun, video izletme, oyun oynatma, dersi pekiştirme açısından çok faydalı buluyorum. Ama tabii ki tek başına yeterli diyemem yüz yüze eğitimi destekleyici şekilde güzel bir eğitim şekli. (ÖK3)

Benim teknolojiyle pek aram yoktu, ama bu süreçte mecburen öğrenmek zorunda kaldık, öğrendikçe sevdim diyebilirim. Artık teknoloji çağındayız belki ileride eğitim şeklimiz bu olacak, o yüzden her ihtimale hazırlıklı olmalıyız, bu anlamda kendimi az da olsa geliştirdiğim için mutluyum. (ÖE2)

Ben uzaktan eğitimi taraftarı biri değilim ama hiç eğitim görememe ihtimalinin yanında çok güzel bir fırsat diye düşünebiliriz, 2 yıl çocuklar eğitimden uzak kalacaklardı büyük bir kayıp bizi bekliyordu, tabii mutlaka bu şekilde de ulaşamayan bir sürü öğrenci oldu ama ulaşabildiklerimizi kurtardık diyebiliriz deniz yıldızı hikâyesinde olduğu gibi. (ÖK4)

Bizim sınıflar normalde çok kalabalık, çocukları susturmak çok zaman alıyor, bu sistemde böyle bir sorun yaşamadım, çünkü herkes kendi evinde sınıf kontrolüm daha kolaydı, mikrofonlarını kapatıp istediğim öğrenciye söz hakkı verebildim, ayrıca akran zorbalığı da olmadı. (ÖE5)

Uzaktan fen eğitiminin dezavantajları” kategorisinde öğretmenlerin verdikleri cevaplar incelendiğinde “derse ilgi ve motivasyon sorunu”, “öğretim yöntemi alternatifi azlığı”, “sosyal ortam sıkıntısı”, “maddi imkânsızlıklar”, “anında dönüt eksikliği”, “ölme değerlendirme eksikliği”, “deneyler için uygulama sıkıntısı”, “pasif dinleme” ve sağlık sorunları” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Akran iletişim grup çalışması gibi arkadaşlarıyla birlikte öğrenmeyi çok önemsiyorum, bu zaman diliminde maalesef bundan mahrum kaldık, eğlenerek öğrenmek en güzel öğrenme yöntemi bana göre o yüzden sosyal ortam içinde olmayışımız bizi de öğrencileri de negatif etkiledi diye düşünüyorum. (ÖE5)

Motivasyon açısından çok kopuklardı, katılım azdı, katılanlarda birbiriyle etkileşim kuramadıkları için, sürekli bir ekrana bakmak zorunda kaldıkları için, çocukları sürece katamadığımız için gibi bir çok sebep sayılabilir. Her negatif durum motivasyonlarını etkiledi, belki tv de bir dizileri var akılları orda kaldı, belki aileleri içerde kahvaltı yapıyor kendi dersin başında yine motivasyonları etkilendi diyebilirim. (ÖK4)

Sınırlı sayıda yöntem kullanıp sınırlı sayıda etkinlik yapabildik, derste istasyon, top taşıma, rulman tekniklerini çok kullanırdım, burada genelde video izletme, slayt gösterme gibi sınırlı kaldı, belki bazı

teknikler uygulanabilirdi ama o zaman da dersler 30 dakika, etkinliği başlatıp bitirmek için zaman yetmezdi bu yüzden pek kullanamadık. (ÖK3)

Köy okulu olduğumuz için erişim başlarda hiç sağlanamadı, ilk dönem hiç katılamadılar, ikinci dönemde çok az öğrencimiz vardı, telefonu olanın interneti yoktu interneti olanın telefonu yoktu, bizim okulda fırsat eşitsizliği çok canlı yaşandı çocuklar nerdeyse bu süreçte hiç eğitim alamadılar diyebilirim, bizim gibi sorun yaşayan nice öğrenci vardır. (ÖK4)

Ders anlatıyorduk ama çocuklar anladı mı anlamadı mı, bilemiyorduk. Yüz yüze, göz göze gelmeden, onlara dokunmadan, aynı havayı solumadan tam olarak ders atmosferini yakalayamadık, öğrencilerin dersi dinleyip dinlemediğini bile anlayamıyorduk, mikrofonunu açmayan, kamerasını açmayan, bozuk diyen çok öğrenci vardı bu yüzden dönüt alamadık ve dönüt alamamak öğretmenin isteğini azaltıyordu. (ÖK6)

Başlangıçta iyilerdi okullar açılacak diye düşünüyorduk hem biz öğrenciler, o yüzden not kaygıları vardı, sonradan sınav yapılmadığını not verilmediğini gördükçe iyice koptular, soru sorduğumuzda dersten çıkıp internetim kesildi hocam diyorlardı, hiç yaptırımımız kalmadı bu da tabii ki öğrenciyi de başarıyı da etkiledi. (ÖK3)

Deneyler konusunda biraz başarısızdık, malzeme temini derse hazırlık zaten dersler 30 dakika hiç deney yapmadık, ama videolar izlettik, yeterli oldu mu tabii ki hayır, fen anlamında deneyler önemli bir faktör bu konuda eksiklik oldu denilebilir. (ÖE2)

Öğrenmek ve öğretmek isteyenler için çok faydalı buluyorum ama ortaokul lise gibi enerjisi tavan yapan öğrenciler için eve tıkılıp kalmak saatlerce ekrana bakmak öğrenciler için büyük bir dezavantaja dönüştü, sıkıldılar bunaldılar psikolojileri etkilendi. Bunun yanı sıra sağlık sorunları yaşadık bel boyun ağrıları ortaya çıktı, gözlük kullanmaya başlayan öğrenciler öğretmenler oldu, mesela bütün öğrencilerimin bir obeze dönüştüğünü gördüm, hepsi kilo almış hareketsizlikten. (ÖK7)

Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “Uzaktan fen eğitiminin yeterliliğine ilişkin görüşleri nelerdir?” Sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda içerik analizi yapılarak kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Bu kategori ve kodlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Uzaktan Fen Eğitiminin Yeterliliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri Kategori Kod ve Katılımcı Dağılımı

Kategori	Kod	Frekans	Katılımcı
Anlamli ve Kalıcı öğrenme	Bazı öğrenciler için gerçekleşti	2	ÖK3,ÖK6
	Kesinlikle gerçekleşmedi	5	ÖE1,ÖE2,ÖK4,ÖE5,ÖK7
Ders sürelerinin yeterliliği	Ders süreleri yetersizdi	1	ÖK4,
	Süre sorunu kısmen yaşandı	1	ÖE2,
	Sorun yaşanmadı yeterliydi	5	ÖE1,ÖK3,ÖE5,ÖK6,ÖK7
Yıllık planların yetişmesi	Daha hızlı bitti	2	ÖE1,ÖK7
	Zamanında bitti	3	ÖE2,ÖK3,ÖE5
	Yetişmedi	2	ÖK4,ÖK6
Soru sorup dönüt alma	Her zaman alabildiler	2	ÖE1,ÖK7
	Kısmen alabildiler	4	ÖK3,ÖK4,ÖE5,ÖK6
	Çoğu kez alamadılar	1	ÖE2
Görev ve sorumluluklar	Sorumluluklar arttı ve zorlaştı	1	ÖK6
	Sorumluluklarımız farklılaştı	3	ÖK3,ÖK4,ÖK7
	Daha rahattı	2	ÖE1,ÖE5
	Değişiklik olmadı	1	ÖE2
Öğrenme zorluğu çeken çocuklar	Daha kötüye gittiler	2	ÖE1,ÖK7
	Derse katılamadılar	3	ÖE1,ÖK3,ÖE5
	Tamamen pasiflerdi	3	ÖE2,ÖK4,ÖK6

Tablo 6’da görüldüğü gibi uzaktan eğitimin yeterliliğine ilişkin öğretmen görüşleri içerik analizi yapılarak kategoriler oluşturulmuştur. “Uzaktan fen eğitiminin yeterliliği” ne ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde kategoriler, “anlamli ve kalıcı öğrenme”, “ders sürelerinin yeterliliği”, “yıllık planların yetişmesi”, “soru sorup dönüt alma”, “görev ve sorumluluklar”, “öğrenme zorluğu çeken öğrenciler” olarak belirlenmiştir.

“Anlamli ve kalıcı öğrenme” kategorisinde öğrenci görüşleri doğrultusunda “bazı öğrenciler için gerçekleşti”, “kesinlikle gerçekleşmedi” şeklinde kodları oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Kalıcı öğrenme tamamen boşluk diyemem ama kocaman bir boşluk var. Düzenli derse giren öğrenciler daha iyi ama ara ara girenlerde baya eksiklikler var. Derste devam sıkıntısı olmayan öğrenciler yine de yüz yüze kadar iyi diyemeyiz tabii ki ama tamamen de sıfır diyemeyiz. (ÖK3)

Derslere düzenli devam eden öğrencilerde uzaktan eğitimde çok bir kayıp olmazken, orta ve düşük seviyeli öğrenciler için aynı şeyi söylemek mümkün değil. Derse katılan öğrencide %40 kayıp varsa derse arada katılan öğrencide %80 kayıp var diyebilirim. (ÖK6)

Kalıcı öğrenmeyi şu an kontrol edebiliyorum, süreç içerisinde ben sürekli sınavlar yaptım, canlı sınavlar yaptım. Anında ölçtüüm gelen dönütlerle devam ettik ama biraz özel okul farkı oldu. Fakat kalıcı öğrenme de şu an hazır bulunuşluk testi yaptığımda birçok şeyin olmadığını gördüm. En iyi öğrencide bile büyük kayıp gördük. Her yıl %25 görülen kayıp %40'lara çıktı iyi öğrenciler için bile. (ÖK7)

“Ders sürelerinin yeterliği” kategorisinde öğretmenlerin verdikleri cevaplar incelendiğinde “ders süreleri yetersizdi”, “ders süreleri yeterliydi” ve “süre sorunu kısmen yaşandı” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Süreler yeterli olmadı, konuları anlattık ama yüzeysel kaldı, öğrencilerin bağlanması, yoklama al falan zaten 10dakika geçiyordu, kalan zamanda da ayrıntıya girip yetiştirmek mümkün olmadı. (ÖK4)

Ders süreleri yeterli oldu müfredat yetiştirdi,30 dakika yetti, sınıf ortamı olmadığı için yazma yoktu, soruları ekran üzerinde açtık, bu da vakit kaybını azalttı, hatta erken bitti bile diyebilirim. (ÖK3)

“Yıllık planların yetişmesi” kategorisinde öğretmen görüşleri incelendiğinde “zamanında bitti”, “daha hızlı bitti” ve “yetişmedi” kodları oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Fen müfredatı zaten çok yoğun değil uzaktan eğitimde daha da hızlı bitti, çok fazla etkinlik deneye vakit harcanmadığı için herhalde, yaklaşık 1 ay önce bitti. (ÖE1)

Fen derslerinde bazı şubelerde müfredat çok yoğun, bence müfredat azaltılmalı, böylece öğretmenin zamanında yetiştirme kaygısı olmamalı ve dersini daha çok yaparak yaşayarak bol etkinlikli, öğrenciyi merkeze alarak işleyebilmeli. (ÖK6)

“Soru sorup dönüt alma” kategorisi öğretmen görüşleri doğrultusunda incelendiğinde “her zaman alabildiler”, “çoğu kez alamadılar”, “kısmet alabildiler” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Her zaman buldular, dersler 30 dakikaya düşünce zaman sorunu yaşadık biraz, derse gir çık yoklama al, dersi 20 dakika işleyebildik. Bu anlamda sorun yaşadık ama diğer uygulamalarda iletişim kurabildik, istedikleri zaman mesaj atıp soru sorabildiler. (ÖK1)

Özel hayata saygı çerçevesinde yardımcı olmaya çalıştık, 9'dan sonra mesaj atmayın diye duyuru yaptık, 9'dan sonra gelen mesajlara ertesi gün cevap veriyordum onun dışında tüm soruları cevapladım diyebilirim. (ÖK3)

Çok geç saatlerde yazarlar oluyordu en çok şikâyetçi olduğumuz konu buydu, zaman kavramını bilmiyorlardı, her saat her dakika cevap bekliyorlardı. Uygun saatler belirledik o sırada yazarları cevaplıyordum onun dışında cevap veremedim. (ÖE2)

“Görev ve sorumluluklar” kategorisi öğretmen görüşleri doğrultusunda incelendiğinde “sorumluluklarımız farklılaştı”, “sorumluluklarımız arttı” ve “değişiklik olmadı” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Görev ve sorumluluklarımız arttı ya da azaldı değil de farklılaştı diyebiliriz, okula giderken çok yoruluyordum uzaktan eğitimde de çok başka bir yorgunluğu öğrendim. Sağlık olarak çok yordu. (ÖK7)

Uzaktan eğitimde görev ve sorumluluklarımız daha da arttı. Uzaktan ödev takibi, materyal hazırlama ve bulma açısından sıkıntı yaşadık, çocuklara bunu nasıl anlatırım kaygısı çok yaşadım, bir de hem ev hem okul birlikte yürütmek zorunda kaldık, evde yükümüz iki katına çıktı. (ÖK6)

“Öğrenme zorluğu çeken öğrenciler” kategorisi öğretmen görüşleri doğrultusunda incelendiğinde öğretmenler görüşlerini “derse katılmadılar”, “katıldılar ama tamamen pasiftiler” ve “daha da kötüye gittiler” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Bu öğrenciler için ve aileleri için oldukça zorlu bir süreçti, dersi girmedikleri için değerlendirme yapamıyorum. Ama benim bulunduğum okulda 400-500 yabancı uyruklu öğrenci var bu öğrencilerden sadece 7-8 tanesi katıldı.(ÖK3)

Uzaktan eğitimde tamamen koştular, sürece dâhil olmadılar zaten dikkatlerini çekmek çok zordu, bu süreçte daha da kötüye gittiler. (ÖK7)

Altıncı Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “Uzaktan fen eğitiminde yaşanan olumsuzluklara ilişkin görüşleri nelerdir?” Sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda içerik analizi yapılarak kategori ve kodlar oluşturulmuştur. Bu kategori ve kodlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Uzaktan Fen Eğitimi Sürecinde Yaşanılan Olumsuzluklara İlişkin Öğretmen Görüşleri Kategori Kod ve Katılımcı Dağılımı

Kategori	Kod	Frekans	Katılımcı
Teknolojik Olumsuzluklar	Mikrofon ses sorunu	2	ÖK4,ÖE2
	Bağlantı sorunu	4	ÖK3,ÖK4,ÖE5,ÖK7
	Kamera eksikliği	1	ÖE5
	Ebada yoğunluk	4	ÖE1,ÖK3,ÖK4,ÖE5
Fırsat eşitsizliğiyle ilgili olumsuzluklar	İnternet olmaması	2	ÖK3,ÖK4
	Teknolojik araç yokluğu	2	ÖK3,ÖK4
	Özel okul devlet okul farkı	2	ÖK3,ÖK7
	Maddi imkânsızlıklar	3	ÖK3,ÖK4,ÖE2
Öğrencilerle ilgili olumsuzluklar	Motivasyon sorunu	4	ÖK3,ÖK4,ÖE5,ÖK7
	Devamsızlık sorunu	2	ÖK3,ÖE5
	Oyun bağımlılığı	1	ÖK7
	Ciddiyetsizlik	1	ÖE2
Dersle ilgili Olumsuzluklar	Sınav kaygısı olmaması	3	ÖE2,ÖK3,ÖK4
	Süre sorunu	1	ÖK4
	İletişim kısıtlılığı	1	ÖK7
	Sınıf hâkimiyeti	1	ÖE2
İdare ile yaşanan olumsuzluklar	Sürekli uyarıldık	2	ÖE5,ÖE4
	Yeterince bilgilendirilmedik	1	ÖK7
	Süreçte yalnız bırakıldık	1	ÖK7

Tablo 7’ de görüldüğü gibi uzaktan fen eğitiminde yaşanan olumsuzluklarla ilgili öğretmen görüşleri içerik analizi ile incelenerek oluşturulan kategoriler “teknolojik olumsuzluklar”, “fırsat eşitsizliğiyle ilgili olumsuzluklar”, “öğrencilerle ilgili olumsuzluklar”, “dersle ilgili olumsuzluklar”, “idare ile ilgili olumsuzluklar” şeklinde belirtilmiştir. “Teknolojiyle ilgili olumsuzluklar” kategorisi öğretmen görüşleri doğrultusunda incelendiğinde “bağlantı”, “ebada yoğunluk”, “mikrofon ses sorunu” ve “kamera eksikliği” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Süreç içerisinde birçok yaşlı öğretmen veya benden birkaç yıl büyük öğretmenlere zoom programının nasıl kullanılacağını uzun uzun anlattığımı biliyorum, öğretmenlerin alt yapı yetersizliği ve pedagojik alan bilgisi eksikliği sürece çok büyük yansımaları oldu. Ayrıca ülkece internete ulaşamadığımız zamanlar oldu. Ben şehir merkezine çok yakın oturmama rağmen bu sorunu yaşadysam köyde yaşayan insanlar asla ulaşamamışlardır. (ÖK7)

Çok büyük ve sürekli sorun yaşamadık ama ebada yoğunluk oldu aynı anda ders atandı giremedik, çocuklar girdi biz giremedik. İnternet gitti dersten atıldık. Dersi ertelemek zorunda kaldık, sürekli olmadı ama zaman zaman oldu, bende olmasa bile çocuklarda oldu Eskişehir bağlarında oturuyorlar, internet kablomuz çalındı şeklinde şikâyetle gelen bile oldu. (ÖK3)

“Fırsat eşitsizliği” ile ilgili olumsuzluklar kategorisi öğretmen görüşleri doğrultusunda incelendiğinde “maddi imkânsızlık”, “özel okul- devlet okul farkı”, “internet olmaması” ve “teknolojik araç yokluğu” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmenin görüşleri şu şekildedir:

ÖK4 görüşünü “Köy okulu olduğumuz için öğrencilerinin çoğunun interneti yoktu, interneti olanın mikrofonu yoktu ya da kamerası yoktu, hiç derse girmeyen yüzlerce öğrenci vardır eminim. Bizim okul sadece küçük bir örneklem o bile yeterince anlatıyor fırsat eşitsizliğini. (ÖK4)

Ben özel okulda çalıştığım için bu konuda baya avantajlıydık, öğrencilerim neredeyse %100 derse katıldı, derse girmeyen öğrencilerin ailesini hemen arıyorduk veli iletişimimiz çok iyiydi velilerimiz çok ilgiliydi, evde sürekli sıkılan veli ve öğrenciler için dersler bi kurtuluş sosyalleşme oldu özel okul olmamızın farkını yaşadık. Ama devlet okulunda çalışan arkadaşlarımızla görüştüğümüzde onların ne sıkıntılar yaşadığını da biliyorum onlar için ve öğrencileri için gerçekten zor bir süreçti. (ÖK7)

“Öğrencilerle ilgili yaşanan olumsuzluklar” kategorisi öğretmen görüşleri doğrultusunda incelendiğinde “motivasyon sorunu”, “devamsızlık”, “oyun bağımlılığı” ve “ciddiyetsizlik” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Bizim en büyük sorunumuz 30 kişilik sınıfta sadece 5 kişi bazen 1 kişiyle ders işlemek oldu, sınıf ortamı hiçbir zaman sağlanamadı. Uzaktan eğitim boyunca hiç iletişim kurmadığım öğrenciler oldu. Tablet dağıtıldı ama sefer de internet sorunu oldu bir türlü düzen tutturamadık devamsızlık konusunda. (ÖE5)

Öğrencilerimizin oyun oynama konusunda sınır tanımaz bir bağımlılıkları vardı, ben ders anlatırken aşağıda topluca oyun oynama gibi sıkıntılar yaşadık, tabii o sırada çok anlamıyorsun ama ya bir öğrenci şikâyet ediyor ya da bir öğrencinin sesi açık kalıyor o şekilde anlıyorduk, velilerle iş birliği içinde bu sorunun üstünden gelmeye çalıştık. (ÖK7)

“Dersle ilgili olumsuzluklar” kategorisi öğretmen görüşleri doğrultusunda incelendiğinde “sınav kaygısı olmaması”, “süre sorunu”, “iletişim kısıtlılığı” ve “sınıf hakimiyeti” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Başlarda uzaktan eğitim geçici bir şey her an yüz yüze eğitime geçebiliriz düşüncesindeydik herkes derse odaklıydı, uzaktan eğitim uzadıkça ve yüz yüze eğitime geçilmeyeceği anlaşılınca öğrenciler tamamen koptular, yazılı yapılmayacağı anlaşıldı sınıf mevcudu yarılarına düştü. Yani çocukları en çok sınav güdüliymiş bu süreçte bunu anlamış olduk. (ÖK3)

Her ne kadar biz özel okulduk her şey yolundaymış gibi konuşsam da bir şey eksik kaldı oda iletişim. Ne yaparsak yapalım yüz yüze göz göze olmanın yerini tutmadı, iletişimimiz hep biraz eksik kaldı bu illaki negatif olarak yansıdı.(ÖK7)

“İdareyle yaşanan olumsuzluklar” kategorisi öğretmen görüşleri doğrultusunda incelendiğinde “sıkıntı yaşamadık”, “yalnız bırakıldık” ve “sürekli uyarıldık” şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Bu kategoriye ilişkin öğretmen görüşleri şu şekildedir:

Uzaktan eğitim başladığında hiç bir şey bilmiyorduk, yüzme bilmeden denize atılmış gibi, kendi kendimize çabaladık bir şeyler öğrenmeye çalıştık, ama süreçte idare tarafından çok yalnız bırakıldığımızı düşünüyorum. (ÖK7)

Biz zaten zor şekilde görevimizi yerine getirmeye çalıştık, eksiklerimizde oluyordu mutlaka evet çünkü sürece yabancıydık idare tarafından sürekli uyarıldık, üzerimizde çok baskı hissettik. (ÖK4)

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu çalışmada fen bilimleri derslerinin uzaktan yürütülmesine ilişkin fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri incelenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde verilerin içerik analizi yapılarak kategori ve kodlar oluşturularak yorumlanmıştır.

Öğretmenlerin “Uzaktan eğitimi” kavramına ilişkin; “yüz yüze olmayan eğitim”, “zaman ve mekân sınırı olmayan eğitim”, şeklinde tanımlayarak, gelişmiş teknolojilerle ilişkilendirmişlerdir. Creswell (2003) göre uzaktan eğitim öğretmen ve öğrencinin bir arada bulunmadığı, yüz yüze olmayan genellikle teknolojik aletle yapılan eğitim, Durmuş ve Baş (2017) ise uzaktan fen eğitimi “teknolojinin yardımıyla yürütülen, zaman ve mekan kavramı olmaksızın senkron ve asenkron olarak yapılan eğitim” olarak tanımlaması öğretmenlerin cevaplarını destekler niteliktedir. Uzaktan fen eğitimini “vakit kaybı” olarak tanımlayan ve “zahmetli eziyetli” olarak ifade eden öğretmenlerin ise uzaktan fen eğitimiyle ilgili negatif ifadeler kullandıkları, yüz yüze eğitimin önemine vurgu yaptıkları görülmüştür. Balaman ve Hanbay Tiryaki (2021) çalışmalarında öğretmenler yüz yüze eğitimin boşluğunu, uzaktan eğitimin doldurmayacağını ancak bu süreçte kullanılabilecek en işlevsel yöntemin uzaktan eğitim olduğunu belirtmesi öğretmenlerin tanımlarını destekler şekildedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “Uzaktan fen eğitimi dersi” ne en çok bilgisayarla katıldıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin en çok bilgisayar kullanmalarına; kullanımı kolay olması, ders için paylaşımların daha seri yapılması, ekran büyüklüğünün yeterli olması gösterilebilir. Diğer taraftan cep telefonu ile bağlandığını belirten öğretmenlerde bulunmaktadır. Yolculuk esnasında kullanımı bir avantaj olsa da ders esnasında arama, mesaj ya da bildirim gelmesi, ekranın küçük olması cep telefonu kullanımının dezavantajları olarak görülmektedir.

Öğretmenlerin uzaktan fen eğitimi sürecinde teknoloji kullanımına ilişkin; kendilerine yetecek kadar bildiklerini ve zamanla öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bakioğlu ve Çevik (2020) çalışmasında fen bilgisi öğretmenlerinin bilgisayar kullanma becerilerinin yeterli olmadığını, uzaktan eğitimde hep aynı geleneksel yöntemleri kullandıklarını eğitimin bu şekilde tamamlanamayacağını belirtmiştir. Zorunlu olarak uzaktan eğitime maruz kalan öğretmenlerin süreçte yalnız kaldıklarını, kendi çabalarıyla yol kat etmeye çalıştıkları görülmüştür. Balaman ve Tiryaki (2020) çalışmasında öğretmenlerin web 2.0 gibi destekleyici eğitim teknolojilerini tanımadıkları ve teknolojiyi kullanma konusunda yeterli olmadıkları belirtilmiştir. Baki ve Çelik (2021) araştırmasında ise yüz yüze eğitim ya da uzaktan eğitim fark etmeksizin her iki eğitim şeklinde de teknolojik yeterliğin öğrenme verimliliğini artırdığını göstermektedir. Bu sebeple öğretmenlere teknolojik uygulamaların varlığı ve kullanılmasıyla ilgili hizmet içi eğitim verilmelidir. Güler ve Şahin (2016) yaptıkları

çalışmada fen bilgisi öğretmenlerinin teknoloji kullanımı konusunda eğitim almaları gerektiğini belirtmesi bu sonucu destekler niteliktedir.

Öğretmenlerin uzaktan *fen eğitimde kullandıkları yöntemlere* ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde; en çok video konferans teknolojisi olan Zoom uygulamasını ve Milli eğitimin eğitim platformu olan EBA uygulamasını kullandıkları görülmüştür. Shaikh (2021) çalışmasında öğretmenlerin uzaktan fen eğitiminde en çok EBA uygulamasını kullandığını belirtmiştir. Kavak (2021) çalışmasında ise öğretmenlerin EBA'yı pandemi sürecinde tercih etme sebebi olarak; zengin içerik sunması, öğretmenlerin ödev paylaşımı yapabilmeleri ve canlı ders katılımı ile soru çözüm imkânı sağlanmasını göstermiştir. EBA milli eğitim müfredatına uygun, her sınıf seviyesinde içerikler sunan, bir eğitim platformudur (Aydın, 2019). Bu sonuca benzer şekilde Bakioğlu ve Çevik (2020) çalışmasında fen bilimleri öğretmenlerinin dijital materyalleri kullandıklarını belirtmiştir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin “*öğrencilerin derse katılımı*” ile ilgili olarak; öğrencilerin çoğunlukla derse katılmadığını ifade etmiştir. Yine Bakioğlu ve Çevik (2020) fen bilgisi öğretmenleriyle yaptığı çalışmasında uzaktan eğitimde öğrencinin derse katılımının az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sebepleri olarak ise teknik donanım eksikliği, sınav kaygısı olmaması, internet erişim sorunu ve devam zorunluluğu olmaması gibi sorunlar gösterilmiştir. Karadağ ve Yücel (2020) çalışmasında öğrencilerin %23 ünün uzaktan eğitime hiç katılmadığı belirtilmiştir. Öğrenci katılımının az olması, öğretmen motivasyonunu düşürürken dersin verimliliğini de azalttığı görülmüştür. Öğrenci katılımı okul türü açısından değerlendirildiğinde özel okuldaki öğrenci katılımının daha fazla olduğu görülmüştür. Derse katılmayan öğrencilerin tespit edilip velisinin aranması, maddi imkân olarak daha iyi durumda olmaları, teknik donanım ve bağlantı sorunu daha az yaşamaları katılımın fazla olmasında etkili olmuştur. Derse katılımlarının fazla olması öğrencilerinde uzaktan fen eğitime karşı daha olumlu düşüncelere sahip olmasına sebep olmuştur. Bu sonuca benzer şekilde Kaynar vd. (2020) çalışmasında özel okulda okuyan öğrencilerin uzaktan eğitime, devlet okulunda okuyan öğrencilere göre daha pozitif baktıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin “*Uzaktan fen eğitiminde kullanılan yöntemler*” e ilişkin en çok düz anlatım, video gösterimi ve soru cevap yöntemini kullandıkları belirlenmiştir. Bakioğlu ve Çevik (2020) çalışmasında uzaktan eğitimde öğretmenlerin düz anlatım, soru cevap ve problem çözme yöntemlerini tercih ettiğini belirtmiştir. Bu sürecin uzaktan yürütülmesi gerektiği için düz anlatım ve video gösterimini öğretmenler daha kullanışlı bulmaktadır. Bu yöntemleri kullanmalarının sebebi olarak süre sorunu yaşanmaması ve bu yöntemlerin daha işlevsel olması düşünülebilir. Öğretmenlerin kullandıkları diğer yöntemler ise tartışma, oyun oynama, beyin fırtınası şeklinde sıralanmıştır. Bu yöntemlerin uzaktan eğitimde kullanıma uygun olduğu görülmektedir. Uzaktan eğitimde en sık slayt, deneme gibi dijital dokümanlar, z kitap gibi internet uygulamaları, eğitim bilişim ağı materyal olarak kullanılmaktadır. Diğer ülkelerde yapılan araştırma raporlarıyla bu sonuç paralellik göstermektedir (Basilaia ve Kvakadze, 2020; Burke ve Dempsey, 2020; Mulenga ve Marban, 2020; Roy, 2020).

Öğretmenlerin deney ve laboratuvar gerektiren uygulamaları nasıl gerçekleştirdiklerine ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde; deneyleri en çok ödev olarak verdikleri ve deneylerin videosunu izlettikleri belirlenmiştir. Gösterip yaptırma yöntemini kullanan öğretmenlerin süre sorunu yaşadıkları, malzeme temin etmekte zorlandıkları görülmüş, yeterince verim alamadıkları belirtilmiştir. Video izletme yöntemi kullanılarak, görsel pekiştirecek olarak kalıcı öğrenmeyi sağlamanın amaçlandığı görülmüştür. Keskin ve Kaya (2002) çalışmasında öğrencilerin uzaktan eğitim yüz yüze eğitim kadar yararlı bulmadıkları belirtilmiştir. Öğretmenler uygulama gerektiren konularda yaparak yaşayarak öğrenmeyi kısıtladığı için uzaktan eğitimi yararlı bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Fen bilimleri dersinde yapılan deneyler, yaparak yaşayarak öğrenmeyi en iyi destekleyen yöntemdir. Kaya vd. (2012) çalışmasında deneylerle öğrenen öğrencilerin fen bilimleri derslerini daha iyi kavradıklarını belirtmiştir. Deneyler tüm duyu organlarını sürece dâhil ettiği için kalıcı öğrenmeyi artırmaktadır (Akay, 2013; Arslan, 2007; Azar, 2001). Pınar ve Dönel Akgül (2020) yaptığı çalışmada öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde deney yapmalarının öğrenme üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Uzaktan eğitimde deneylerin yapılamaması göz önüne alındığında online etkinliklerin, teknolojik aygıtlarla daha da geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin *ödevlendirmeye ilişkin* verdikleri cevaplarda; ödevlerin daha çok ders kitabı üzerinden verildiği görülmüştür. Ders kitabının her öğrencide bulunması ve kolay ulaşılabilir olması ödevlendirmede tercih sebebi olmuştur. EBA üzerinden ödevlendirme yapıldığında yeterince verim alınmadığı, öğrencilerin ödevlerden haberdar olmadığı, herhangi bir bildirim gitmediği için daha az tercih edildiği belirtilmiştir. Sunum hazırlama, konu anlatırma, poster hazırlama şeklinde verilen ödevlerde ise öğrenciyi sürece dâhil etme amaçlanmıştır. Hem uzaktan eğitimde hem yüz yüze eğitim de öğrenciye sorumluluk verilmesi ve ödevlerin içeriği önemlidir. Ersoy ve Anagün (2009), çalışmasında fen bilimleri öğretmenlerinin pekiştirme ödevleri dışında ders içeriğini tamamlayıcı ödevlerde vermesi gerektiğini belirtmiştir.

Öğretmenlerin, *ödev takibinin* daha çok whatsapp üzerinden yaptığı görülmüştür. Bu programın tercih edilmesinde anında dönüt alınabilmesi, kullanışlı ve ekonomik olması etkili olduğu belirtilmiştir. Duban ve Şen (2020) de yaptıkları çalışmada ödev takiplerinin mesaj ve whatsapp yoluyla yaptıklarını belirtmiştir. Chang ve Yano (2020), ise çalışmasında whatsapp uygulamasının öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen iletişimini artırdığını, bu şekilde sosyalleşmenin sağlandığını belirtmiştir. Whatsapp programının dışında, kameradan ödevi göstermek, soru cevap yapmak ve EBA üzerinden kontrol sağlamak öğretmenlerin ödev takibinde kullandığı diğer yöntemler olmuştur.

Katılımcılar “*Uzaktan fen eğitiminin avantajları*” ile ilgili olarak; zaman ve mekân sınırı olmamasını, istediği ortamda ve istediği saatlerde ders yapabilmelerini, sınırsız dokümanın yanı sıra aynı anda birçok kişiye ulaşabiliyor olmalarını avantaj olarak gördüklerini, yüz yüze eğitimde dersin akışını bozan, dersle ilgisi olmayan öğrencilerin uzaktan eğitimde dersi engelleyememeleri bir avantaj olarak ifade etmişlerdir. İnternet ortamında daha zengin veri ve dokümanlara kolaylıkla ulaşılması, öğretmenlerin fen eğitiminde uzaktan eğitimi kullanma memnuniyetlerini artırdığı görülmüştür. Çakın ve Külekçi Akyavuz (2020), çalışmasında uzaktan eğitimde öğretmenlerin materyallere ulaşma sorunu yaşadığını belirtmiş, bu durumda eğitimi olumsuz etkilediğini vurgulamıştır. Çakın ve Külekçi'nin çalışması bu sonuçla örtüşmemektedir. Kılınç (2015) yaptığı çalışmada ise uzaktan fen eğitiminin daha çok video, grafik, tablo gibi paylaşım imkânları sunduğunu, örgün eğitimden daha fazla görsel materyal sunduğunu belirterek kalıcı öğrenmenin sağlandığını belirtmiştir. Öğretmenlerin teknolojiyle daha yakından ilgilenmesi gerekmesi kendilerini, kimileri için severek, kimileri için zorunlu olarak geliştirmek zorunda bırakmasıyla, öğretmenlerin teknoloji anlamında yeni birikimler elde ettiği görülmüştür. Benzer şekilde Lenar dd., (2014) çalışmasında öğrenme hızına uygun olması, maliyetin düşük olması, ulaşım sorunu yaşanmaması, bulaş riskinin az olması, zaman ve mekân sınırının olmaması gibi avantajları görüşlerinde bildirmiştir.

Katılımcılar “*Uzaktan fen eğitiminin dezavantajları*” ile ilgili olarak; motivasyon sorunu, anlama güçlüğü, sıkıcılık, ders içi aktif olamama, sosyalleşememe, öğretmenle iletişim kuramama, teknik sorunlar ve sağlık sorunlarını dile getirmişlerdir. Bakioğlu ve Çevik (2020) çalışmalarında fen bilgisi öğretmenleriyle yaptığı çalışmasında uzaktan eğitimde öğrenci motivasyonunun düştüğünü belirtmiştir. Motivasyon düşüklüğünün nedeni olarak öğrencilerde sınav kaygısının oluşmaması nedeniyle ders katılımlarının düşmesi olduğu belirtilmiştir. Çakın ve Külekçi Akyavuz (2020) çalışmasında uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin derse katılma konusunda isteksiz olduklarını, aile yaşam şeklinin derse katılmak için uygun öğrenme ortamlarının olmadığını dile getirmiştir. Öğrencilerin sürekli evde kalmaları arkadaşlarında uzak kalmalarını sosyalleşmelerini olumsuz etkilerken, kendi kendilerini denetleme konusunda kontrolü kaybetmelerine sebep olmuştur. Bütün bu dezavantajlar dikkate alındığında öğrencilerde oto kontrol sorunu ortaya çıkmıştır (Çakın ve Külekçi Akyavuz, 2020).

Öğretmenlerin “*Uzaktan fen eğitiminin yeterliliği*” ne ilişkin, anlamlı ve kalıcı öğrenme kategorisinde verdikleri cevaplar incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğunun anlamlı ve kalıcı öğrenme gerçekleştiremediği dile getirmişlerdir. Süreç içerisinde öğrencilerden yeterince geri dönüt alamayan öğretmenler, öğrencilerin anlayıp anlamadıklarını tam olarak tespit edemediklerini, ölçme değerlendirme konusunda uzaktan eğitimin yetersiz kalmış olmasını, geçerli güvenilir bir ölçüm yapılamamasını ayrıca bütün öğrencilerin katılım sağlayamamasını sebep olarak göstermişlerdir. Uzaktan eğitim bittikten sonra yüz yüze eğitime geçilince ancak geçmiş bilgileri yoklayabildiklerini ifade eden öğretmenler, öğrencilerde büyük bir boşluk olduğunu belirtmiştir. Derse düzenli katılan takip eden öğrencilerde kayıplar daha azken, derse ara ara katılan öğrencilerin yapılan hazır bulunuşluk testlerinde geçmiş konuları hatırlamadıkları görülmüştür. Benzer şekilde Demirkan vd. (2016) yaptıkları çalışmada uzaktan eğitimde derse devam eden öğrencilerin daha kalıcı öğrenme gerçekleştirdikleri ve daha başarılı oldukları görülmüştür.

Öğretmenlerin “*Uzaktan fen eğitiminin yeterliliği*”ne ilişkin; ders sürelerinin yeterli olduğunu yıllık planların zamanında bittiğini belirtmişlerdir. Ders esnasında zaman alıcı çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanılmaması, soru sorma beyin fırtınası gibi karşılıklı etkileşim gerektiren etkinliklerin yapılamaması nedeniyle vakit kaybı yaşanmadığı, ders sürelerinin yeterli olduğu ve konuların zamanında bittiği görülmüştür. Ders süreleriyle ilgili Demir (2014), çalışmasında uzaktan eğitimin hız açısından esnek bir sistem olduğunu ve bireysel öğrenme ortamı sunduğunu belirtmiştir. Zaman sorunu yaşadıklarını ifade eden öğretmenlerin ise derse girip çıkarken bağlanma sorunlarıyla ve yoklama almakla uğraşırken, dersin yarısının gittiğini, 30 dakika olan sürenin yeterli olmadığını, konuları bitirseler bile çok yüzeysel kaldığı ayrıntılı şekilde konu anlatımı yapamadıkları görülmüştür. Benzer şekilde Atubi ve Obro (2020), yaptığı çalışmada ders sürelerinin yetersizliğini bir dezavantaj olarak belirtmiştir.

Öğretmenlerin “*Uzaktan fen eğitiminin yeterliliği*”ne ilişkin, görev ve sorumlulukların farklılaştığını belirten öğretmenler, yorgunluk olarak değerlendirildiğinde uzaktan eğitimde daha az yorulduklarını belirtmişlerdir.

Bu durumu öğretmenler okula gidip gelmek için vakit harcamadıklarını, internet üzerinden hazır materyallerle ders anlatmalarıyla açıklamıştır. Uzaktan eğitimde zorunlu olarak teknoloji kullanımında kendini geliştirmek zorunda kalan öğretmenler, teknolojik okuryazarlık anlamında uzaktan eğitimin olumlu katkı sağladığını belirtmiştir. Mulenga ve Marban (2020) yaptığı çalışmada uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin teknolojik yazılımları ve donanımları kullanmak zorunda kalması bilişim anlamında kendilerini geliştirmesini sağladığını belirtmiştir.

Öğretmenlerin “*Uzaktan fen eğitiminin yeterliliği*”ne ilişkin, gelen sorulara zamanında dönüt vermede sıkıntı yaşadıkları, öğrencilerin zaman kavramını yönetemedikleri için günün her saatinde whatsapp üzerinden mesaj atıp cevap bekledikleri görülmüştür. Bu durumun öğretmenleri zorladığı, soru sorma için belirli saat aralıkları belirleyip öğrencilerin sorularını o zaman diliminde cevapladıkları belirtilmiştir. Öğrenme zorluğu çeken öğrencilerin ise uzaktan eğitim sürecinde eğitimden tamamen koptukları birçoğunun derse katılmadığı, katılan öğrencilerin ise derste sessiz kaldıkları belirtilmiştir.

Öğretmenler “*Uzaktan fen eğitiminde yaşanan olumsuzluklar*” a ilişkin: teknolojik araçlardan kaynaklanan, fırsat eşitsizliği, öğrenciyle ve idareyle ilgili olumsuzluklar olduğunu belirlenmişlerdir. Öğretmenlerin teknolojik araçlarla ilgili olarak yaşadıkları olumsuzlukların başında bağlantı sorunlarının gelmesi, internet alt yapımızın yetersiz olmasıyla ilişkilendirilebilir. Alt yapı ile ilgili olarak öğretmenlerin sınırlı internet erişimine sahip olması, velilerin eşit şartlara sahip olmaması, evde uzaktan eğitim için uygun ortamların sağlanamaması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Zhang vd. (2020) yaptığı çalışmada, evdeki karışık ortamı, öğretmenlerdeki deneyimsizliği ve bilgi boşluğunu alt yapı sorunu olarak tespit etmiştir. Aynı şekilde Arat vd. (2011) alt yapı sorununun uzaktan eğitimde verimi düşürdüğünü belirtmiştir.

Öğretmenler *fırsat eşitsizliğiyle* ilgili olarak; fırsat eşitsizliği öğrenciler açısından en çok derse katılımı etkilediği, teknik ekipmanları olmayan ve temin edemeyen öğrencilerin derse katılmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca yapılan çalışmalarda evinde bilgisayar ve interneti olmayan öğrencilerin yüz yüze eğitime göre başarıları düştüğü görülmüştür (Carrillo ve Flores, 2020; Morgan, 2020). Bu ekipmanlara ulaşmakta ailenin maddi durumunun etkili olduğu görülmektedir. Bennett vd., (2020) yaptıkları çalışmada, öğrenciler arasında imkanlar bakımından farklılıklar olması fırsat eşitsizliğini de beraberinde getirdiği bulgusu bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgulara göre ileride yapılacak olan araştırmalara ışık tutması açısından aşağıdaki öneriler sunulmuştur;

- ✓ Sadece öğretmenlerle yapılmış bu araştırma öğrenciler, yöneticiler ve velilerle de yapılabilir.
- ✓ Sadece bir ilde yapılmış bu çalışma geliştirilerek Türkiye genelinde yapılabilir.
- ✓ Farklı bölgelerde de benzer çalışmalar yapılarak uzaktan eğitimde bölgesel yaşanan farklı sorunlar ortaya konulabilir.
- ✓ Uzaktan fen eğitiminin anlamlı ve kalıcı öğrenmeye olan etkisine yönelik araştırma yapılabilir.
- ✓ Uzaktan fen eğitimi ile ilgili kullanılacak alternatif platformlar geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Adıgüzel, A. (2020). Salgın sürecinde uzaktan eğitim ve öğrenci başarısının değerlendirmeye İlişkin öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 253-271. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.781998>.
2. Ağır, F., Gür, H. ve Okçu, A. (2008). Uzaktan eğitime karşı tutum ölçeği geliştirmeye yönelik geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Education Sciences*, 3(2), 128-139.
3. Akay, C. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin Yapararak-Yaşayarak Öğrenme Temelli TÜBİTAK 4004 Bilim Okulu Projesi Sonrası Bilim Kavramına Yönelik Görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 326-338.
4. Arat, Turgay ve Bakan, Ömer (2011). Uzaktan eğitim ve uygulamaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14(1-2), 363-374.
5. Arslan, M. (2007). Öğretim ilke ve yöntemleri (Aşılıoğlu, B., Başlıca Öğrenme ve Öğretim İlkeleri bölümü), Anı Yayıncılık.
6. Atubi, F. O. ve Obro, S. (2020). Covid-19 pandemic lockdown and the upsurge of online learning: prospects for social studies in Nigeria. *Journal of the Social Sciences*, 48(3), 4001-4011
7. Aydın, A. (2019). *Sınıf yönetimi* (20. bs.). Pegem Akademi.
8. Azar, A. (2001). Üniversite Öğrencilerinin Elektrik Konusundaki Kavram Yanılgılarının Analizi. *Yeni Bin Yılın Başında Türkiye’de Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu*, 345- 350.

9. Bakioğlu, B. ve Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>
10. Baki, G. Ö. ve Çelik, E. (2021). Ortaokul matematik öğretmenlerinin uzaktan eğitimde matematik öğretim deneyimleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 293-320.
11. Balaman, F., ve Hanbay Tiryaki, S. (2021). Corona virüs (covid-19) nedeniyle mecburi yürütölen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 52-84. <https://doi.org/10.15869/itobiad.769798>
12. Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmada Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1). 231-274. <https://doi.org/10.30803/adusobed.411797>
13. Basilaia, G. ve Kvavadze, D. (2020). Transition to online education in schools during SARS-CoV-2 coronavirus (COVID-19) pandemic in Georgia. *Pedagogical Research*, 5(4). <https://doi.org/10.29333/pr/7937>
14. Başar, M., Arslan S., Günsel, E. ve Akpınar, M. (2019). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 3(2), 14-22.
15. Belcheir, M.J. ve Cucek, M. (2002). Faculty perceptions of teaching distance education courses. Research Report. Boise State Üniversitesi.
16. Bennett R., Uink B. ve Cross S. (2020). Beyond the Social: Cumulative implications of COVID-19 for first nations university students in Australia, *Social Sciences and Humanities Open*, 2(1). <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100083>
17. Burke, J.ve Dempsey, M. (2020). COVID-19 Practice in primaryschools in Ireland report. *National University of Ireland Maynooth*, Ireland. <https://www.into.ie/app/uploads/2020/04/COVID-19-Practice-in-Primary-Schools-Report1.pdf>
18. Carrillo, C. ve Flores, M. A., (2020). COVID-19 and teacher education: A literatüre review of online teaching and learning practices. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 466-487. <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1821184>
19. Chang, G. C. ve Yano, S. (2020). How are countries addressing the Covid-19 challenges in education? A snapshot of policy measures. World Education Blog.
20. Creswell, J.W. (2003). Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches. *California: Sage Publications Inc.*
21. Çakın, M. ve Külekçi Akyavuz, E. (2020). The Covid-19 process and its reflection on education: An analysis on teachers' opinions. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186.
22. Demir, F. ve Özdaş, F. (2020). COVID-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 273-292. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.775620>
23. Demirkıran, Ö., Bayra, E. ve Baysan, E. (2016). Uzaktan eğitim öğrencilerinin dersleri takip etme durumlarının dönem sonu başarılarına etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 47-75.
24. Duban, N. ve Şen, F. G. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının Covid-19 pandemi sürecine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 357-376. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.43653>
25. Durmuş, E. ve Baş, K. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 54, 113-125. <https://doi.org/10.9761/JASSS6905>
26. Ersoy, A. ve Anagün, Ş. S. (2009). Sınıf öğretmenlerinin fen ve teknoloji dersi ödev sürecine ilişkin görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 3(1), 58-79.
27. Filiz, B., & Konukman, F. (2020). Teaching strategies for physical education during the COVID-19 pandemic. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 91(9), 48-50. <https://doi.org/10.1080/07303084.2020.1816099>.
28. Gez, A., & Yeşiltaş, E., (2021). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin COVID-19 Salgını Döneminde Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi . International Symposium on Business, Economics & Education (ISBE-2021), Ankara, Türkiye

29. Gören, S, Gök, F , Yalçın, M , Göregen, F , Çalışkan, M . (2020). Küresel Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği. Milli Eğitim Dergisi, Salgın Sürecinde Türkiye’de ve Dünyada Eğitim, 69-94. DOI: 10.37669/milliegitim.787145
30. Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181-192. <https://doi.org/10.2399/yod.20.730688>
31. Kavak, Ü., S. (2021). *Ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri öğrenme çıktılarının uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim bakımından incelenmesi* (Tez No. 679665) [Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
32. Kaya, H. (2012). An Investigation into Upper Elementary Students’ Attitudes towards Science, *European J of Physics Education*, 3(2), 22-33.
33. Kaynar, H., Kurnaz, A., Doğrukök, B. ve Şentürk Barışık, C. (2020). Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(7), 3269-3292. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44486>
34. Keskin, M. & Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2): 59-67
35. Kılınç, M., (2015). *Uzaktan eğitim uygulamalarının etkililiği üzerine bir araştırma (İnönü üniversitesi uzaktan eğitim merkezi ilahiyat lisans tamamlama programı örneği)*. (Tez No. 384746) [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi], Ulusal Tez Merkezi.
36. Lee, S. J., Ward, K. P., Chang, O. D. ve Downing, K. M. (2021). Parenting activities and the transition to home-based education during the COVID-19 pandemic. *Children and Youth Services Review*, 122, 105585. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105585>
37. Lenar, S., Artur, F., Ullubi, S. ve Nailya, B. (2014). Problems and decision in the field o distance education. *Social and Behavioral Sciences*, 131, 111-117. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.088>
38. Machado, C. (2007). “Developing an e-readiness model for higher education institutions: Results of a focus group study”, *British Journal of Educational Technology*, S 38(1), ss. 72- 82.
39. Marshall, C. and Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. Sage publications.
40. Morgan, H. (2020). Best practices for implementing remote learning during a pandemic, the clearing house, *A Journal of Educational Strategies, Issues And Ideas*, 93(3), 135-141. <https://doi.org/10.1080/00098655.2020.1751480>
41. Mulenga, E. M. ve Marban, J. M. (2020). Is Covid-19 the gateway for digital learning in mathematics education? *Contemporary Educational Technology*, 12(2), 1-11. <https://doi.org/10.30935/cedtech/7949>
42. Munasinghe, S., Sperandei, S., Freebairn, L., Conroy, E., Jani, H., Marjanovic, S. ve Page, A. (2020). The impact of physical distancing policies during the COVID-19 pandemic health and well-being among Australian adolescents, *Journal of Adolescent Health*, 67(5), 653-661. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.08.008>
43. Özdoğan, A, Berkant, H. (2020). Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, Salgın Sürecinde Türkiye’de ve Dünyada Eğitim, 1343. DOI: 10.37669/milliegitim.788118
44. Patricia, A. (2020). College students’ use and acceptance of emergency online learning due to COVID-19. *International Journal of Educational Research Open*, 99 (104), 1-33. <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2020.100011>
45. Pınar, M. A. ve Dönel Akgül, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Fen Bilimleri Dersinin Uzaktan Eğitim ile Verilmesine Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10(2), 461-486. <https://doi.org/10.26579/jocress.377>
46. Roy, D. (2020). Trying to home school because of coronavirus? Here are 5 tips to help your child learn. <https://theconversation.com/trying-to-homeschool-because-of-coronavirus-here-are-5-tips-to-help-your-child-learn-133773>.
47. Shaikh, G. (2021). *Uzaktan eğitim sürecinde İngilizce öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi*. (Tez No.675386) [Yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi], Ulusal Tez Merkezi. <https://doi.org/10.53506/egitim.1056035>

48. Şahin, S. (2016). “Computer simulations in science education: Implications for Distance Education”. *Online Submission*, 7(4).
49. Şakar, A. N. (1997). Anadolu Üniversitesi Uzaktan Öğretimde Bilgi Sistemi. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
50. United Nations. (2020). Policy brief: Education during COVID-19 and beyond. https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf adresinden erişilmiştir.
51. Uyar, E. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 1 (12).
52. Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
53. Zhang, W., Wang, Y., Yang, L. ve Wang, C. (2020). Suspending classes without stopping learning: China’s education emergency management policy in the COVID-19 outbreak. *Journal of Risk and financial management*, 13(3), 55. <https://doi.org/10.3390/jrfm13030055>

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
DesignVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1929-1944Arrival
11 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 65067Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/smryj.65067>**How to Cite This Article**
Küçük, M. (2022).
“Tasarım Kanonu
Bağlamında İzometrik
İnfoğrafikler”,
International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(64): 1929-1944Social Mentality And Researcher Thinkers
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Tasarım Kanonu Bağlamında İzometrik İnfoğrafikler

Isometric Infographics In The Context Of The Design Canon

Mine KÜÇÜK¹ ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Kütahya, Türkiye

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde teknoloji bağlamında toplumsal gelişmeler merceğe altına alındığında, görsel tasarımcıların yaratıcı fikirlerini her zaman uygulamaya geçirme fırsatı bulabildiklerini görmek mümkündür. Bu nedenle özellikle görselleştirme alanında sunduğu imkanlarla dijital teknolojilerdeki gelişmeler görsel tasarımcılar için bir istisna değildir. Ancak önceki dönemlere kıyasla günümüz görsel tasarımcısının toplumsal yapı içerisindeki konumu üzerine olumlu gelişmelerin göz ardı edilmemesi önemlidir. 0 ve 1'in, hikâyenin ana karakterleri olduğu üretim paradigması olan günümüz teknolojisinde, bilgiye erişim sınırlarının genişlemesi ve multimedya kavramı, doğru bilginin zaman ve ortam bağlamında hedef kitleye etkili bir şekilde sunulması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaç beraberinde görsel okuyucu bir toplumsal yapının oluşmasını da sağlamaktadır. “Bir resim bin kelimeye bedeldir” özdeyişi bu noktada, sözel iletişimin daha az, görsel iletişimin ise daha çok olduğu ve her geçen gün dijitalleşen ortamımızda, iletişimin durumunu net bir şekilde özetlemektedir. Bu nedenle teknolojik bir yaşam içinde bireylerin yaratıcılık, eleştirel düşünme, başarılı eğitim, empati kurabilme becerisi geliştirebilmeleri vb. bağlamlarda görsel dilde iletişim kurabiliyor olmaları öngörülmektedir. Bireyden beklenen bu niteliklere karşılık görsel alanda üretilen tasarımların da benzer niteliklere hizmet etmesi zorunlu bir beklentidir. Bu sebep-sonuç döngüsü içerisinde özellikle 2000’li yılların başında kullanım alanı yaygınlaşmaya başlayan infografikler, kullanıcıların verileri kolayca algılama ve anlamlandırma pratiğinde görsel temsil olarak etkili sunum ihtiyacına cevap olmaktadır. Bir grup uzman tarafından bir iletişim aracı olması nedeniyle başlangıcı mağara resimlerine dayandırılan infografikler, bağlı oldukları teknolojinin imkanları doğrultusunda çeşitli tekniklerle hedef kitleye bilginin görsel anlatımını gerçekleştirmektedir. Araştırmada, tasarım kanonu bağlamında infografiklerin tarihsel süreci, önemi, sunduğu imkanlar ele alınmış ve aynı tarihlerde kullanım alanı yaygınlaşmaya başlayan izometrik stilin görselleştirme tekniği olarak infografik tasarımlarda kullanılmasıyla, içerik oluşturma amacıyla ortaya çıkan görsel anlatılar incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: İzometrik infografik, Görsel okuyuculuk, Görsel iletişim.

ABSTRACT

When social developments in the context of technology are examined in the historical process, it is possible to see that visual designers have always had the opportunity to put their creative ideas into practice. For this reason, developments in digital technologies, especially in the field of visualization, are not an exception for visual designers. However, it is important not to ignore the positive developments on the position of today's visual designer in the social structure compared to previous periods. In today's technology, which is the production paradigm in which 0 and 1 are the main characters of the story, the expansion of the limits of access to information and the concept of multimedia have brought the need to present the right information to the target audience effectively in the context of time and environment. This need also provides the formation of a visually literate social structure. The proverb “A picture is worth a thousand words” clearly summarizes the state of communication at this point, in our environment where verbal communication is less and visual communication is more. For this reason, it is necessary for individuals to develop creativity, critical thinking, successful education, empathy skills, etc. in a technological life. It is predicted that they will be able to communicate in visual language in contexts. Despite these qualities expected from the individual, it is an obligatory expectation that the designs produced in the visual field also serve similar qualities. In this cause-effect cycle, infographics, which started to be used especially at the beginning of the 2000s, respond to the need for effective presentation as a visual representation in the practice of easily perceiving and making sense of data. Infographics, which were based on cave paintings as a communication tool by a group of experts, realized the visual expression of information to the target audience with various techniques in line with the possibilities of the technology they are connected to. In the research, the historical process, importance and opportunities of infographics in the context of the design canon were discussed and the visual narratives that emerged for the purpose of creating content were examined by using the isometric perspective, which began to be used at the same time, as a visualization technique in infographic designs.

Key words: Isometric infographic, Visual literacy, Visual communication

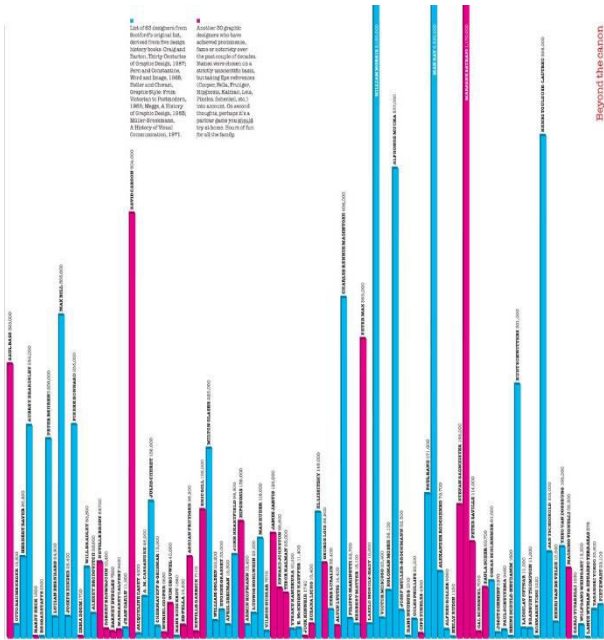
GİRİŞ

Son yarım yüzyılda disiplinlerarası çalışma alanında gerçekleşen olumlu gelişmelere bağlı olarak görsel iletişim, bilişim teknolojilerinin veriye erişim konusunda sağladığı kolaylıklardan dolayı, veri görselleştirme başlığı altında ortaya sunduğu görsellerle konunun güncel ve ilerleyen süreçteki önemine dikkat çekmektedir. Bu nedenle Aristoteles’in “imge olmadan düşünmek imkansızdır” (Benson, 1997) sözünün son dönemdeki görsel karşılığı olarak infografiklerden söz etmek mümkündür. Gerçekleştirilen araştırmalar da, 21. yüzyılda üzerinde düşünülmesi gereken görsel anlatı aracının, dikkat çeken görsel sunumuyla anlama ve hatırlama sürecine yardımcı bir araç olan infografiklerin üzerine ışık tutmaktadır. Smiciklas (2012), infografik kelimesini veri görselleştirme aracı bağlamında ele alarak karmaşık bilgilerin, kullanıcı tarafından kolay anlaşılmasını ve hızlı tüketilmesini sağlayacak görselleştirmeler olarak tanımlamıştır. Smiciklas’ın tanımında yer alan ‘görselleştirme’ kelimesini ayrıntılayarak bir tanımlama gerçekleştiren Krum (2014) ise, infografik “veri görselleştirmelerini, illüstrasyonları, metinleri ve görüntüleri bir araya getiren, hikayesi olan grafik tasarımıdır” şeklinde ifade etmiştir. Smiciklas ve Krum’un gerçekleştirmiş olduğu tanımlamalar aynı kelimeyi aynı bakış açısıyla aktarmış olsa da, ayrıntıların okuyucu kitlesine sunulması tanımlamalar arasındaki farkı

oluşturmaktadır. İnfografik tasarımlarda da önemli olan nokta ayrıntıların hedef kitleye başarılı bir şekilde aktarılmasıdır. Bu süreçte bilgiler Krum'un tanımlamasında yer alan çok modlu görselleştirme araçları ile şekil alırken Dick ve arkadaşları (2005), durumu infografiklerin alana getirdiği yenilik olarak tanımlamışlardır.

Sözü edilen yenilik, her tasarım ürünüde olduğu gibi belli bir kanon çerçevesinde hedef kitlenin hizmetine sunulmaktadır. Literatürde 'ölçü, kural, norm, örnek, kriter' şeklinde yer alan Fransızca kökenli kanon kelimesi, tasarım tarihinde ilk kez 1990'ların başında ABD'li tasarımcı-tarihçi Martha Scotford tarafından, 'Is there a canon of graphic design history? (Grafik tasarım tarihinin bir kanonu var mıdır?)' başlıklı araştırmasıyla dile getirilmiş ve ulaştığı veriler bir infografik (**Görsel 1**) ile görsel tasarıma dönüştürülmüştür. Scotford'un bir grafik tasarımının başarılı sayılma kriterlerini sorguladığı araştırmada kanon kelimesi için otoriter bir liste; bir kriter; bir standart, bir yargı temeli ifadesini kullanmıştır (Scotford,1991). Gerçekleştirilen tanımlamalar bağlamında infografiklerin tasarım kanonunun grafik tasarım ürünlerinde ele aldığımız kanondan bir farkı bulunmamaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta bilginin doğru ve net bir şekilde aktarılmasıdır. Tarihsel süreç içinde incelenen örneklerde belli kanonlar dışında infografiklerde tasarım bağlamında bireysel yaklaşımların gündeme geldiği ve zaman zaman örneklerde gerçek bilginin geri planda bırakıldığını da görmek mümkündür. Kullanılan görselleştirme tekniği de amaç, hedef kitle, mesaj ve en önemlisi teknoloji bağlamında çeşitlilik göstermektedir.

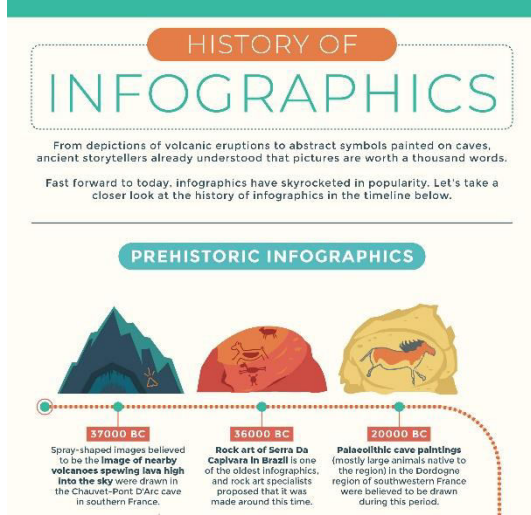
Görsel 1. Martha Scotford tarafından tasarlanan "Beyond the Canon" adlı infografik
Kaynak: <https://www.eyemagazine.com> Erişim tarihi 12.07.2022

Literatürde yer alan araştırmalar incelendiğinde, izometrik tasarım tekniğinin, yapısal olarak var olan fazla detayın olabildiğince minimal bir tasarıma dönüştürülmesine ve tasarımlarda gerçeklik algısının oluşmasına imkan sağladığı görülmüştür. Bu nitelikler, infografiklerin tasarım kanonu ile benzerlik taşıması nedeniyle infografik ve izometrik kelimelerinin bir arada kullanılmasına zemin oluşturmuştur. Araştırmada, infografikler, görselleştirme tekniği olarak kabul gören izometrik stilden yararlanılarak oluşturulan tasarımlar bağlamında ele alınmış ve izometrik tasarım tekniği ile tasarlanan izometrik infografiklerin etkisi incelenmiştir. Tasarım tarihi içerisinde aynı dönemlerde popülerlik kazanan bu iki kelimenin arka bahçesi araştırıldığında bilişim teknolojilerine bağlı olarak dijitalleşmenin önem kazanması karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle izometrik infografiklerin tasarım alanına yeni bir bakış açısı sunmanın ötesinde, hedef kitlenin anlama ve anlamlandırma sürecine olumlu yönde etki eden bir görsel iletişim aracı olma özelliği taşıması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

TASARIM TARİHİ İÇİNDE İNFOGRAFİKLER

Dünya tarihinde bilgi olarak adlandırdığımız kelimenin temeli, ulaştığımız ilk kanıtla resmiyet kazanmıştır. Daha öncesinden de bahsetmek mümkündür ancak kayıtlı tarihin hedef kitleye daha somut veriler sunması nedeniyle, tarihsel sürecin haritalanmasında başarılı bir yönlendirme aracı olmuştur. Bu durum günümüze kadar bilgi arayışı amacıyla Dünya'yı sürekli keşfetmemizle devam etmiştir. Geldiğimiz noktada sahip olduğumuz bilgi arşivine erişim sınırlarının kalkması ve kolaylaşması nedeniyle bilginin organizasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır. İnfografikler bu gereksinimi giderebilecek görsel iletişim araçlarından biridir. Hedef kitleye metinden daha kalıcı bir etki oluşturmanın bir yolu olan infografikler için tarihsel süreç araştırma

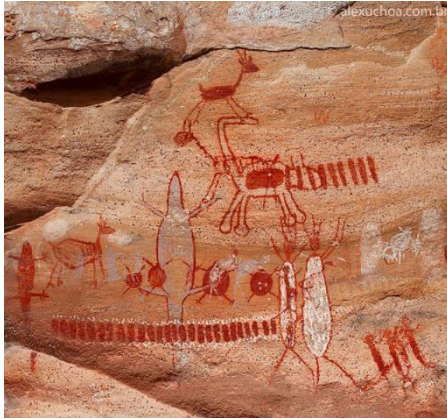
içinde, web tabanlı infografik oluşturma araçlarından biri olan 'Easelly' ile tasarlanan 'history of infographics (infografiklerin tarihi)' adlı infografik üzerinden aktarılmıştır (Görsel 2).

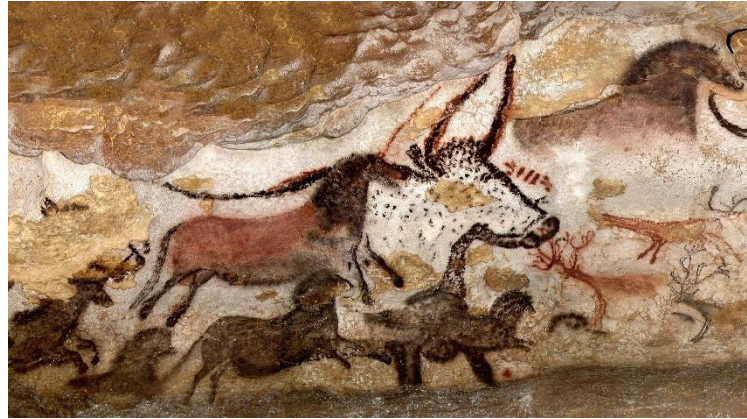
Görsel 2. Easelly ile tasarlanan 'history of infographics' başlıklı infografiğe ait bir parça
Kaynak: <https://www.easel.ly/> Erişim tarihi 14.07.2022

Görsel 3. Fransa'daki Chauvet D'arc mağarasında yer alan görüntüler
Kaynak: <https://arkeofili.com/> Erişim tarihi 14.07.2022

Görsel 2' de yer alan infografik içerisinde tarihsel süreç MÖ. 37000 yıllarına ait olduğu bilinen Güney Fransa'daki Chauvet D'arc mağarasında çizilmiş olan görüntülerle başlamaktadır. Görüntüde, yakın bir bölgede yer alan ve gökyüzüne lav püskürten volkanların tasvir edildiği düşünülmektedir (Görsel 3). Üzerinde durmamız gereken diğer bir kilometre taşı ise, MÖ. 36000 yıllarına dayandırılan Brezilya'daki Serra Da Capivara ulusal parkında yer alan görsellerdir. Bu görsellerin tarihlendirilme aşamasında uzmanlar arasında değişik teoriler söz konusudur. Tarihlendirmede gerçekleşebilecek bir değişiklik Amerika'nın tarihsel sürecini de beraberinde değiştirecektir. Genelde hayvan ve insan figürlerinin yoğun olduğu görsellerde avlanma, doğüstü varlıklar ve dans önde gelen tasvirler arasındadır (Görsel 4).

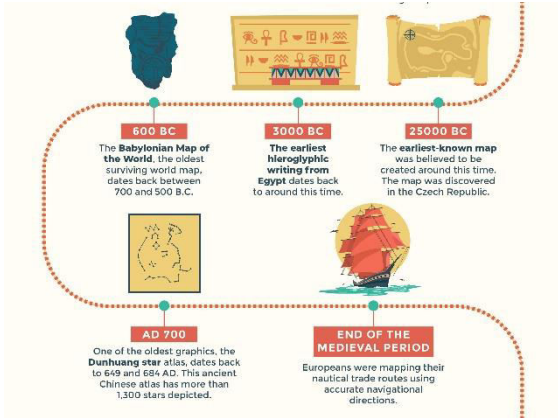
Görsel 4. Brezilya'daki Serra Da Capivara ulusal parkında yer alan duvar resimleri
Kaynak: <https://altamontanha.com/> Erişim tarihi 14.07.2022

Görsel 5. Lascaux mağarasındaki peleolitik döneme ait resimler
Kaynak: <https://www.thoughtco.com/> Erişim tarihi: 14.07.2022

Bilgiyi arayan insanoğlu bu görsellerin kesin çözümlemesini gerçekleştirene kadar yeni bilgilerin oluşması kaçınılmaz bir sonuçtur. Referans olarak ele alınan infografik içerisinde yer alan ve tarihsel süreçte infografik olarak kabul ettiğimiz bir diğer örnek MÖ. 20000'li yıllara dayandırılan UNESCO'nun Dünya mirası listesinde yer alan Lascaux mağarasındaki peleolitik döneme ait resimlerdir. Bu resimler Brezilya'daki örneklerle göre daha detaylı tasvir edilmiştir. Mağara, hayvanlar, insan figürleri ve soyut işaretler olmak üzere üç ana kategoride gruplandırılabilir yaklaşık 2.000 figürü içermektedir. Bazı desenler taşta oyulmuş olsa da, büyük resimlerin çoğu mineral pigmentler kullanılarak duvarlara boyanmıştır (Görsel 5). Bu nedenle uzmanlar tarafından alan, içinde yer alan figürlere göre adlandırılarak bölümlere ayrılmıştır (http). Üzerinde durulan bu üç kayıtlı tarih örneğinin, infografik olarak kabul edilip edilmemesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunun önde gelen nedenlerinden biri, uzmanların infografik tarihini modernizm öncesi ve sonrası olarak ayırmalarıdır. Referans olarak ele aldığımız infografik de benzer yaklaşımla tarihsel süreci haritalandırmıştır. Ancak modernizm öncesinde yer alan listenin kayıtlı tarih olma özelliğinden dolayı infografiklerin ilk

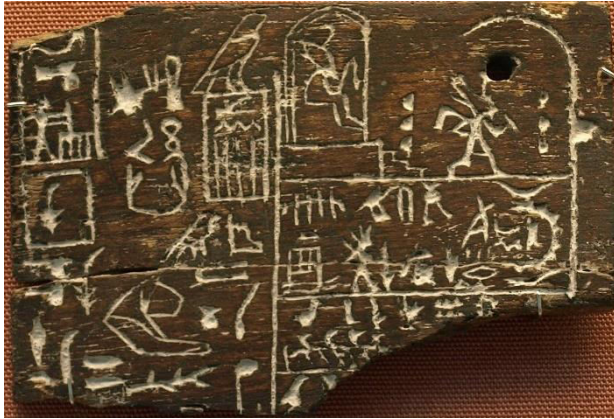
örnekleri olarak kabul edilmesi tarihsel hikaye içinde çeşitliliğin oluşturulması bağlamında önemlidir. İnfografik tarihinin hikayesi Görsel 6'da yer alan MÖ. 25000 yıllarına dayandırılan Dünyanın bilinen en eski haritası ile devam etmektedir (Görsel 7). Harita mamut dişi üzerine gravür tekniğinde aktarılmıştır. Diş, 1962 yılında günümüz Çek Cumhuriyeti'nin Moravya bölgesindeki Pavlov'da bulunmuştur. Diş üzerinde yer alan çizimler bir dağ, nehir, vadiler ve günümüzde kasaba olan alanın etrafındaki patikaları temsil etmektedir (Petricevic, 25.07.2019).

Görsel 6. Easelly ile tasarlanan 'history of infographics' başlıklı infografiğe ait bir parça
Kaynak: <https://www.easel.ly/> Erişim tarihi 14.07.2022

Görsel 7. Mamut dişi üzerine çizilmiş bilinen en eski harita, MÖ. 25000
Kaynak: <https://curiosmos.com/> Erişim tarihi 14.07.2022

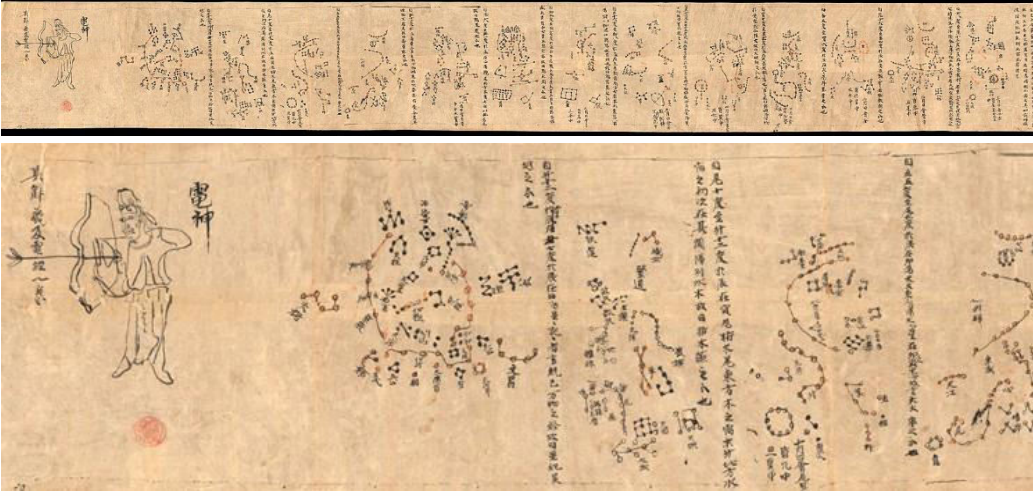
Görsel 8. MÖ.3000 yılına ait hieroglif örneği
Kaynak: <https://media.britishmuseum.org/> Erişim tarihi 14.07.2022

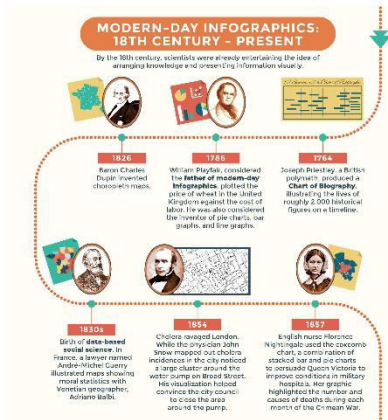
Görsel 9. Babil Dünya haritası
Kaynak: <https://medium.com/> Erişim tarihi 14.07.2022

Tarihsel süreç içerisinde mamut dişi üzerine çizilmiş haritayı, Görsel 6'da yer alan infografiğin, MÖ. 3000 yıllarına denk gelen Mısırlıların yazdığı en eski hieroglif örneğiyle devam ettirdiği görülmektedir. Mısırdaki bilinen en eski taşınabilir ortam olan papirüs, birinci hanedanlık döneminde (MÖ 3000-2890 dolayları) ortaya çıkmıştır. King Den'in bir yetkilisi olan Hemaka Mezarı'nda bulunan boş bir rulo, ilk keşfedilenlerden biridir (Scoville, 02.07.2015). Rulo üzerinde mezar sahibi ve dönemin kralı ile ilgili bilgilere yer verilmesi kayıtlı tarih olma niteliğinden ve üzerinde yer alan hieroglifler aracılığıyla bir bilgilendirme yapmasından dolayı eski dönem infografiklere örnek olarak gösterilmektedir (Görsel 8). Görsel 6'daki infografik içinde tarihsel süreç MÖ. 700-500 yıllarına dayandırılan Babil Dünya haritası ile devam etmektedir. Babil haritası, Mezopotamya'nın Dünya'nın merkezinde yer aldığı bir anlatımla karşımıza çıkmaktadır (Görsel 9). Ortada Babil, Asur ve Elam gösterilmiş, dışa doğru diğer bölgeler konumlandırılmıştır. Tablet üzerine çizilmiş haritada çivi yazısı ile yazılmış metin ile coğrafya hakkında tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Yazılı metnin yanı sıra haritada büyük kahramanlar ve efsanevi canavarlar da tasvir edilmiştir (Kara, 23.03.2021). Babil Dünya haritasından sonra Görsel 6'da yer alan infografik MS. 649-684 yılları arasında kullanılan Dunhuang yıldız haritasını örneklediği görülmektedir (Görsel 10). Parşömen üzerine resmedilen yıldız haritası 12 ayrı bölümden oluşmakta ve 1300'den fazla yıldızın konumu karıtalanmıştır. Harita üzerinde 4 farklı renk kullanılmıştır. Uzmanlara göre bu renk ayrımı, haritanın farklı gökbilimciler tarafından tasarlandığını anlatmaktadır. Harita üzerinde gerçekleştirilen teorilerden biri de siyasi belge olma özelliği taşımasıdır (<http-1>).

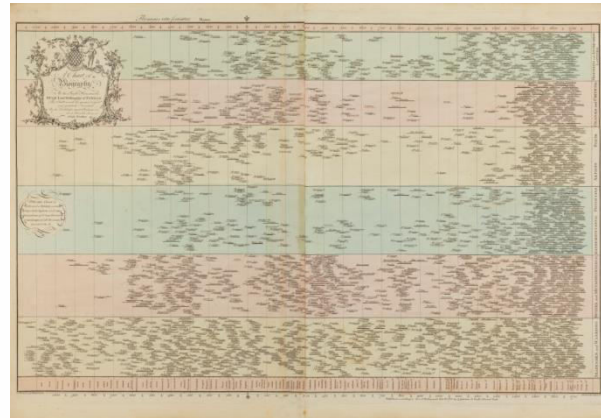
Orta çağ dönemi genel olarak incelendiğinde infografik olarak örneklendirebileceğimiz kayıtlı tarih ürünlerinde haritalar karşımıza çıkmaktadır. Gökyüzü haritası, coğrafi haritalar vb. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri özellikle insanoğlunun bir yerden başka bir yere geçme süreci sırasında edindiği her yeni bilginin kaydedilmesidir. Günümüzde ‘geçmiş dönemlere ait’ şeklinde tanımlayabileceğimiz infografiklerin varlığından söz edebilmemiz önemli bir durumdur. Modern öncesi dönemde ele aldığımız infografikleri tasarım kanonu bağlamında değerlendirdiğimizde, uzmanların infografik tarihinde özellikle modern sonrası dönem üzerinde durma nedenlerini tekrar düşünmek gerekmektedir.

Görsel 10. Dunhuang yıldız haritasının genel görünümü ve detayı
Kaynak: <https://en.wikipedia.org/> Erişim tarihi 14.07.2022

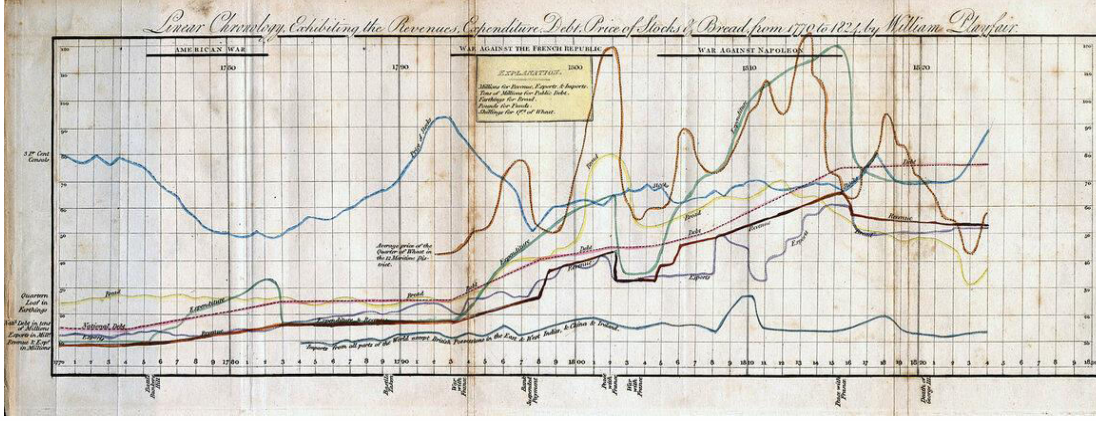

Görsel 11. Easelly ile tasarlanan 'history of infographics' başlıklı infografiğe ait bir parça
Kaynak: <https://www.easel.ly/> Erişim tarihi 14.07.2022

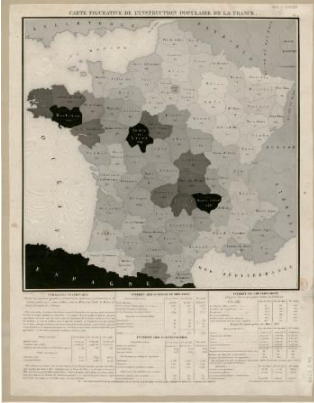
Görsel 12. Joseph Priestley tarafından tasarlanan "A Description of a Chart of Biography (biyografi tablosunun tanımı)" başlıklı infografik.
Kaynak: <https://historyofinformation.com/> Erişim tarihi 16.07.2022

Modern sonrası dönem için Görsel 11 de yer alan infografik, 1764 yılına ait bir biyografi tablosu aktarmıştır. Bu zaman çizelgesi şeklindeki tabloda İngiliz bilim adamı Joseph Priestley tarafından, şöhret tarihindeki en seçkin 2000 şahsiyetin yaşam süreleri gösterilmiştir (Görsel 12). Bu listeye seçilmek için belirtilen kriterler "liyakat" değil "ün"dür. Belirlenen kriter bağlamında tasarım her biri ayrı meslek grubunu ifade eden altı bölümden oluşmaktadır (Arnold, 02.05.2018). Modern sonrası dönem içerisinde ele alabileceğimiz bir diğer kayıtlı tarih ise, 1786 yılına ait William Playfair tarafından tasarlanan çizelgelerdir. İskoç kökenli mühendis Playfair, alana yapmış olduğu sayısız katkı nedeniyle "modern istatistiksel grafiklerin babası" olarak bilinmektedir (Wainer, 2005). Günümüzde karşılaştığımız çizgi grafiği, pasta grafiği veya çubuk grafiğinin mucididir (Görsel 13).

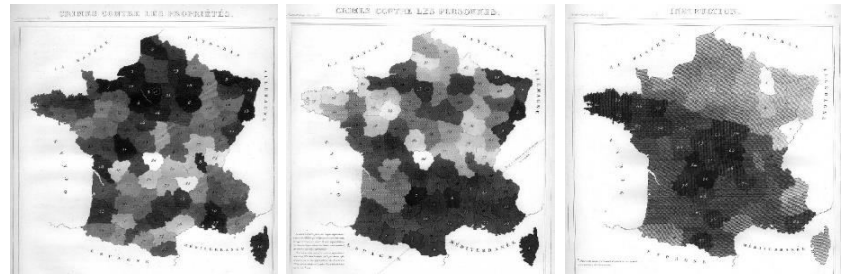

Görsel 13. 1824 tarihli William Playfair imzalı ekmeğin ve hisse senedi fiyatlarının savaşlardan sonra nasıl etkilendiğini gösteren bir çizgi grafiği
Kaynak: <https://www.atlasobscura.com/> Erişim tarihi 16.07.2022

Görsel 11’de yer alan diğer bir kayıtlı tarih örneği ise 1826 tarihli Baron Charles Dupin’in koropletik haritayı tasarlamasıdır (Görsel 14). Matematikçi, mühendis, ekonomist ve Fransız politikacı olan Dupin’in, günümüzde kullanımı son derece popüler olan bu tematik harita stili, coğrafi verileri, nüfus sayımı verileri gibi sayısal verilerin mekânsal birimlere bölünerek hedef kitlenin daha kolay anlayabileceği bir form olmasından dolayı önemlidir. Benzer bir tasarım mantığı içinde tasarlanan 1830’lu yıllarda Andre-Michel Guerry adlı bir avukat ve Adriano Balbi adlı coğrafya alanında uzman kişilerin ahlaki istatistikleri gösteren haritası Görsel 11’de yer alan infografik belirlendiği bir diğer kilometre taşıdır (Görsel 15).

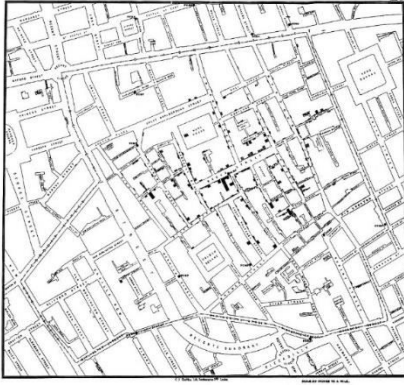

Görsel 14. Dupin tarafından tasarlanan ilk koropletik harita
Kaynak: <https://www.historyofinformation.com/> Erişim tarihi 17.07.2022

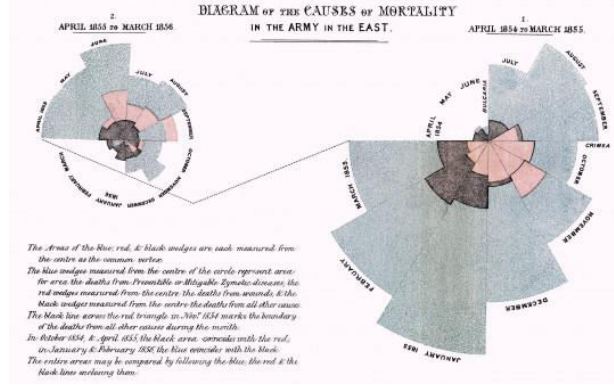

Görsel 15. Andre-Michel Guerry ve Adriano Balbi tarafından tasarlanan 'ékışisel suç, mülkiyet suçu ve talimat' adlı haritalar
Kaynak: <https://en.wikipedia.org/> Erişim tarihi 17.07.2022

İnfografik tarihinde Görsel 11’e göre hikaye John Snow ve kolera haritası ile devam etmektedir (Görsel 16). Tarih çizelgesi içerisinde yerini almasının nedeni, 19. yüzyılda tasarladığı harita ile bir salgını görme şeklini değiştirmiştir. Gerçekleştirmiş olduğu bu yeni bakış açısı günümüz veri gazetecileri için bir model teşkil etmektedir. Haritada siyah işaretli yerler kolera vakalarının yoğun olduğu alanları göstermektedir. Snow, harita üzerinde bu şekilde işaretleme yöntemini kullanarak kolera vakasına sebep olan su pompasına kadar ulaşabilmiştir (Shiode ve diğerleri, (2015). Durumu harita üzerinde yetkililerle paylaşmasından sonra Snow’u örnek olarak benzer yaklaşımla çalışmalarını gerçekleştiren uzmanlar literatürde infografiklerin bir durum çalışmasında kullanılabilir görsel araçlardan biri olduğunu çalışmalarlarıyla göstermişlerdir. Benzer diğer bir kayıtlı tarih örneği ise 1857 yılına ait İngiliz hemşire Glorenc Nightingale’in, Kraliçe Victoria’yı askeri hastanelerin koşullarını iyileştirmeye ikna etmesi amacıyla coxcomb grafiğini kullanmasıdır (Görsel 17). Gül diyagramları veya kutup bölgesi diyagramları olarak bilinen coxcomb çizelgeleri (Flerlage, 18.01.2022), pasta dilim ve çubuk grafiklerin bir arada kullanılmasından oluşmaktadır. Nightingale’in grafiği, Kırım Savaşının her ayında ölümlerin sayısını ve nedenlerini, önlenebilir hastalıkların mavi, yaralanmaların kırmızı ve diğer nedenler için siyah rengi ile anlatmaktadır.

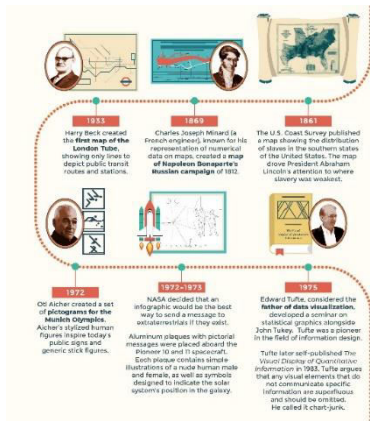

Görsel 16. John Snow tarafından tasarlanan kolera haritası
Kaynak: <https://www.domusweb.it/>
Erişim tarihi 17.07.2022

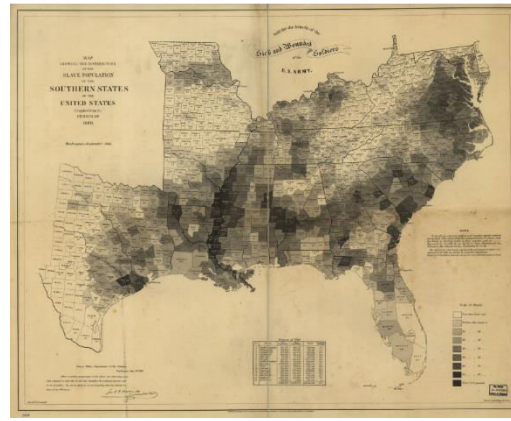

Görsel 17. Florence Nightingale'in tasarlamış olduğu coxcomb haritası
Kaynak: <https://visual.ly/m/coxcomb-chart/> Erişim tarihi 18.07.2022

Modern sonrası dönem için Görsel 18'de yer alan infografik detayı, 1861 yılına ait haritayı ABD güney eyaletlerindeki kölelerin dağılımını gösteren bir anlatımı içeren bir infografikle günümüze taşımıştır. (Görsel 19). Bu haritanın önemi başkan Abraham Lincoln'un dikkatini köleliğin en zayıf olduğu bölgelere çekmeyi başarmasıdır. Harita yaklaşık 4 milyon insan hakkında bilgi vermektedir. Tarih araştırmacısı Susan Schulten'e göre, bu harita federal hükümet kurumu tarafından toplanan istatistiklerden oluşmasından dolayı önemli bir infografik olarak görülmektedir (Mullen, 15.05.2014).

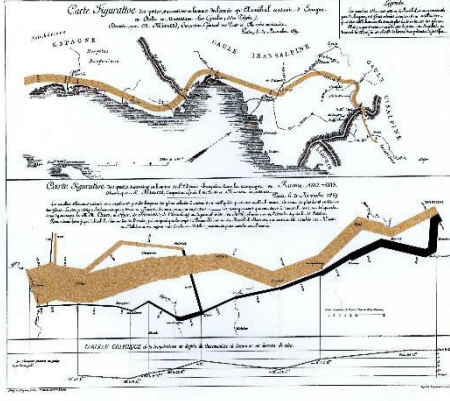
Görsel 18. Easelly ile tasarlanan 'history of infographics' başlıklı infografığe ait bir parça
Kaynak: <https://www.easel.ly/> Erişim tarihi 14.07.2022

Görsel 19. Amerika Birleşik Devletleri'nin güney eyaletlerindeki köle nüfusunun dağılımını gösteren harita.
Kaynak: <https://www.loc.gov/> Erişim tarihi 20.07.2022

İnfografik tarihi listesinde Görsel 18, hikayeye 1869 yılına ait Charles Joseph Minard'ın tasarladığı haritayla devam etmektedir (Görsel 20). Haritanın gerçekleşen olaydan 50 yıl sonra resmedilmesi infografiklerin zamansız tasarımlar olma özelliğini göstermektedir. Minard, coğrafya, zaman, sıcaklık, kalan birlik sayısı, ordunun hareketi ve yönü, olmak üzere 6 tür bilgi göstermiştir. Haritada, altın (dışa doğru) ve siyah (geri dönen) yolların genişlikleri, bir milimetre ile 10.000 adam arasındaki kuvvetin boyutunu temsil eder. Coğrafi özellikler ve büyük savaşlar işaretlenmiş, adlandırılmış ve alt kısımda dönüş yolculuğunda düşen sıcaklıklar gösterilmektedir (Sandberg, 26.05.2013). Görsel 18'de yer alan diğer bir kayıtlı tarih örneği ise 1933 tarihli Harry Beck'in Londra metro haritasıdır (Görsel 21). Philip Meggs, Beck'in haritası için 'modern haritanın prototipi' (Hadlaw, 2011) şeklindeki ifadesiyle haritanın düşünce, tasarım, görsel okunabilirlik açısından başarılı bir iletişim aracı olduğunu belirtmiştir. İnfografik tarihinde Görsel 18'e göre hikaye Otl Aicher ve Münih olimpiyat piktogramları ile devam etmektedir (Görsel 22). Münih olimpiyat piktogramlarını tasarlayan Aicher, piktogram tasarlarken kültür ve meslek farkının dikkate alınması gerektiğini, okunabilir, anlaşılabilir ve en önemlisinin tarafsız olmasının gerekliliği üzerinde durduğu piktogramları 1972 Olimpiyat Oyunları için ticari bir marka haline gelmiştir. Piktogramların başarılı tasarımı modern kültürün sembelleri olarak kabul edilmelerini sağlamıştır (http-2). Aicher'in piktogramlarından sonra gündelik hayatımızda daha da popülerliği artan piktogramlara yönelik farklı bir hikaye de 1972-1973 yıllarında NASA tarafından yazılmıştır (Görsel 23). NASA, eğer varsa dünya dışı varlıklara mesaj göndermenin en iyi yolunun bir infografik olacağına karar vererek, Pioneer 10 ve 11 uzay aracına resimli mesaj içeren alüminyum levhalar yerleştirerek uzaya göndermiştir. Her plaket, çıplak bir insan erkek ve kadın basit çizimlerinin yanı sıra güneş sisteminin

galaksideki konumunu belirtmek için tasarlanmış semboller içermektedir. NASA'nın bu uygulaması piktogramların evrenselliği üzerine başarılı bir deneme olmuştur.

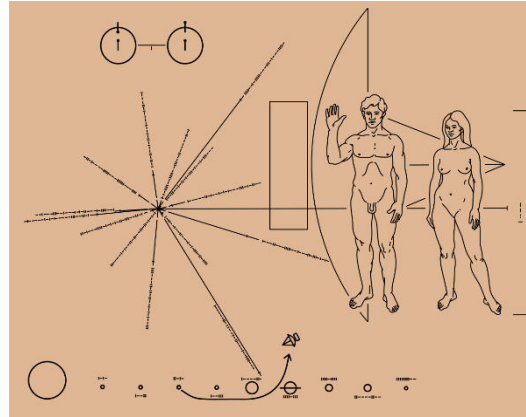
Görsel 20. Charles Joseph Minard tarafından tasarlanan 1812 Rus kampanyasının akış haritası
Kaynak: <https://i.pining.com/> Erişim tarihi 20.07.2022

Görsel 21. Harry Beck tarafından 1933 tarihinde tasarlanan Londra metro hartası
Kaynak: <https://www.openculture.com/> Erişim tarihi 22.07.2022

Görsel 22. Otl Aicher tarafından 1972 olimpiyat oyunları için tasarlanan piktogramlar.
Kaynak: <https://www.easel.ly/> Erişim tarihi 22.07.2022

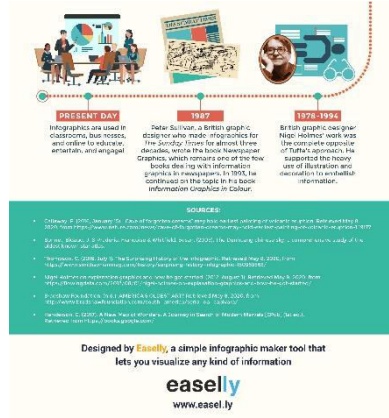

Görsel 23. NASA'nın uzaya gönderdiği piktogramlardan oluşan infografik
Kaynak: <https://en.wikipedia.org/> Erişim tarihi 23.07.2022

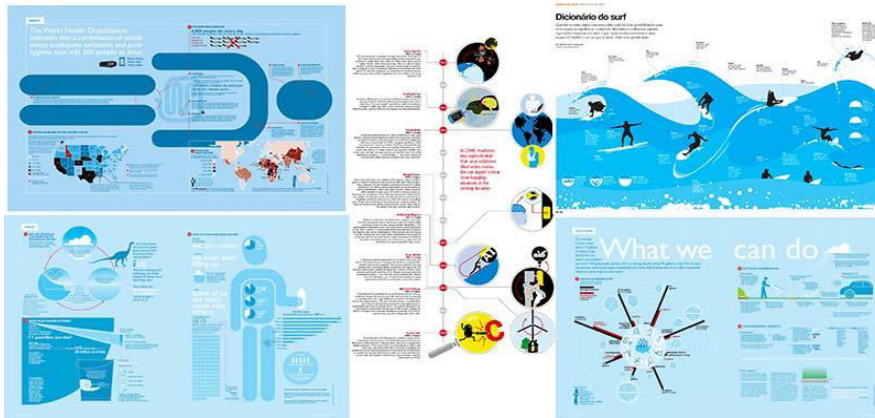
Günümüzde oldukça sık duyduğumuz bir terim Görsel 18'de verilmiş olan infografik içinde konu olmuştur. Veri görselleştirme olarak tanımladığımız terim aslında, araştırma içinde sözü edilen örneklerin bütünü temsil etmektedir. Ancak bu terim Edward Tufte ismi ile kullanıldığı zaman konunun önemi daha da artmaktadır. Tufte, İnsan tüketimi için verilerin nasıl görüntüleneceğine ve bunu yapmanın grafikleri nasıl düzenleyip iyileştirebileceğine dair ayrıntılı analizlerini kitaplar şeklinde yayımlayarak infografik tarihinin yönünü başka bir yöne çevirmeyi başarmıştır (Görsel 24). Ayrıca, bir grafikte iletilen bilgi miktarının toplam görsel öge sayısı ile ilgili bir ölçümü olan veri-mürekkep oranını da geliştirmiştir (Tomboc, 26.05.2020). Infografik tarihinde Görsel 25'e göre hikaye 1978-1994 yılları içinde Nigel Holmes ile devam etmektedir (Görsel 26). Literatürde Holmes'un çalışmaları Tufte'nin çalışmalarından tamamen karşı görüşte izleyicinin karşısına çıktığı düşünülmektedir. Gerçek bilgi bağlamında tasarımlarında 'iyi mizah' olarak tanımladığı bir bakış açısıyla hedef kitleye ulaşmayı amaçlayan bir tasarımcıdır. Holmes ile aynı dönemlerde infografik tasarımlarıyla ön plana çıkmış diğer bir kayıtlı tarih örneği ise Peter Sullivan'dır (Görsel 27). 1970-1980'ler The Sunday Times'ın her departmanında getirdiği yeniliklerle çalışmıştır. Bu süreç içinde Sullivan görsel raporlama uygulamasına ve editöryal grafiklerin zorlayıcı sunumuna öncülük ederek, çalışmalarını daha açıklayıcı, daha az gerçek odaklı bir yaklaşımla ele almıştır (Gadney, 2012).

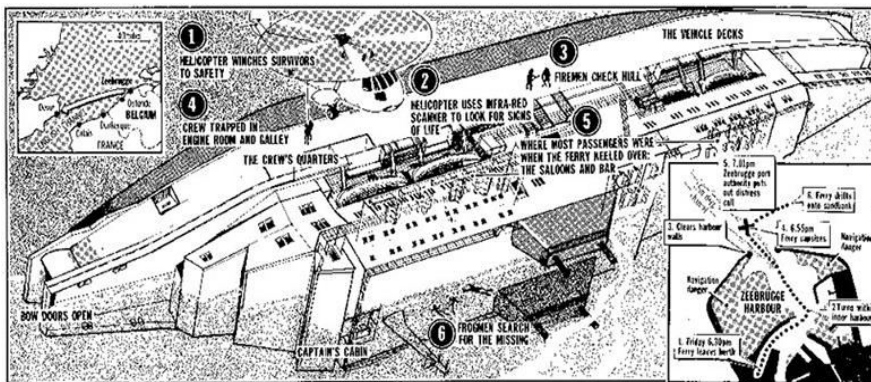
Görsel 24. Ad Reinhardt'ın 1946 tarihli bir karikatürüne dayanan Edward Tufte'nin 1997 tarihli "Şarap Kadehiyle Şeylere Nasıl Bakılır" isimli infografik çalışması
Kaynak: <https://learn.g2.com/> Erişim tarihi 23.07.2022

Görsel 25. Easel.ly ile tasarlanan 'history of infographics' başlıklı infografiğe ait bir parça
Kaynak: <https://www.easel.ly/> Erişim tarihi 14.07.2022

Görsel 26. Nigel Holmes tarafından tasarlanan infografikler
Kaynak: <https://xn--extremeo-j3a.com/> Erişim tarihi 15.07.2022

Görsel 27. Peter Sullivan tarafından tasarlanmış gazete infografiği
Kaynak: <http://kreckermarketing.com/> Erişim tarihi 15.07.2022

Araştırma içinde infografiklerin tarihi kapsamında referans olarak alınmış bir infografikten yola çıkılarak mağara döneminden günümüze kadar olan önemli tasarımlar, önemli dönemler ve nitelikler bağlamında infografik örnekleri sunulmuştur. İnfografik tarihini bu kadar dar bir örnekleme grubuyla ele almak imkansızdır, ancak araştırma içinde ele alınan kayıtlı tarih örneklerinden yola çıkılarak bu alana yönelik birçok veriye ulaşmak mümkündür. Her bir kilometre taşı kendi içinde farklı teknikler, tasarım kanonları, hedef kitle vb. başlıklar altında kendi hikayesini yazmaktadır. Bu geniş yelpaze içinde infografiklerin sunduğu imkanlarda beraberinde çeşitlilik göstermektedir. Günümüze gelindiğinde ise teknoloji ile çok çeşitli ortamlarda kullanılabilir infografikler sundukları imkanlarla tasarımcılar için önemli iletişim araçlarından biri durumundadır.

SUNDUĞU İMKANLAR BAĞLAMINDA İNFOGRAFİKLERİN ÖNEMİ

Yazılı metin, internet teknolojilerinden önce bilginin paylaşılmasına hizmet eden en önemli iletişim türü olma özelliği taşımaktaydı. Günümüzde de hala önemini korumaktadır ancak görsel iletişimin sunduğu avantajlar nedeniyle kullanıcı her geçen gün görsel iletişime biraz daha yönelmektedir. Geniş bir uygulama alanına sahip olan infografikler, istatistik, coğrafya, eğitim, pazarlama, gazetecilik ve birçok alanda iletişimi sağlayan görsel araçlardır. Bir nesne üzerinden infografik tasarlanabileceği gibi, büyük hacimli veri kümesinin organizasyonu, sınıflandırılması ve belli standartlar altında görselleştirilerek de tasarlanabilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde gerçekleştirilen örnekler bağlamında çeşitli isimlerle telaffuz edilmesi karışıklığa neden olsa da ortaya çıkan sonuç, literatürün her birini infografik olarak tanımlamasıdır. İnfografikler, tasarım bünyesinde bilginin görselleştirilmesi sürecinde birçok bileşeni içermektedir. Esnek yapısıyla farklı görsel formlarda sunum imkanı sağlaması ve internetin kullanımının yaygınlaşması nedeniyle günümüz öğrenme yaklaşımında yeni araçlardan biri haline gelmiştir (Schroeder, 2004; Williams, 2002).

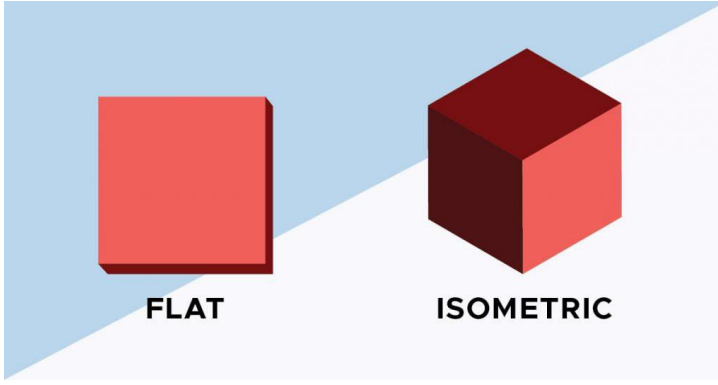
İnfografikler minimum bir tasarım alanında maksimum içerik sunma niteliği taşımaktadır. Sözel ve yazılı sunumlar ile karşılaştırıldığında hızlı bir şekilde hikaye anlatma, ilişkilendirme ve yapıyı ortaya çıkarma aşamasında kullanıcıya kolaylık sağlamaktadır (Dunlop ve Lowenthal, 2016). Gallagher ve arkadaşlarına (2017) göre, konu, amaç, kapsam ve hedef kitle, bilginin sunumunu değiştiren faktörlerdir. Bir tasarımı oluşturan bu ana faktörlere rağmen infografikler, akılda tutma, anlama ve dikkat çekme misyonuna sahiptir. İnfografiklerin karmaşık materyallerin sunumuna dahil edilmesi öğretici bir perspektiften bakıldığında, Dunlop ve Lowenthal'a (2016) göre, bilişsel yükün azalmasına ve motivasyonun olumlu yönde etkilenmesine olanak sağlamaktadır. Endress ve Potter (2014), insanların görüntüleri yalnızca 13 milisaniye içinde sağlam ve neredeyse anlık bir görsel işleme sistemine sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmalar, yüzlerce resmin birkaç saniye görülmesiyle bile hatırlanabileceğini göstermektedir (Zull, 2002). Buradan çıkarılabilecek sonuç, bilişsel açıdan bir mesajın görsel olarak daha uzun ömürlü olduğudur. Medina (2008), bu durumu girdi ne kadar görsel olursa, tanınması ve hatırlanması daha olası olacağı yönünde olumlamıştır.

İnfografiklerin günümüzde endüstriler arasında kullanımı oldukça yaygındır. Başarılı bir pazarlama aracı olarak görülmektedir. Çoklu istatistiklerin görüntülenmesinde kullanıcıya kolaylık sağlamaktadır. Böylece kullanıcının dikkatini çekme aşamasında önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle sosyal medyanın varlığı, infografiklerin önemini her geçen gün biraz daha vurgulamaktadır.

İZOMETRİK İNFOGRAFİKLER

Etkileyici infografiklerin iletişim ortamına uyarlanabilir olması beraberinde birbirinden farklı tekniklerle görselleştirilmelerini gündeme getirmektedir. Tarihsel süreçte bu durum dönemler ve tasarımcılar arasında ele alınmış olsa da günümüzde hedef kitle başta olmak üzere mesaj, amaç, kapsam, tekniği belirleyen faktörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle infografik, bir sunumda sözlü açıklama beraberinde kullanılacaksa görselin izleyici üzerindeki etkisini artırmak amacıyla tasarımın kısa ve öz kurgulanması önemlidir. Basılı ya da dijital yayınlarda kullanılacaksa infografiklerin daha ayrıntılı içerik sunması beklenmektedir. İllüstrasyonlardan oluşan bir infografikte ise Clark ve Mayer (2016), metin ve görüntülerin senkron zamanlarda planlanmasının öneminden bahsetmişlerdir.

Yakın zamanda Dünya genelinde popülerleşen 'kendin yap' düşüncesi, tasarım eğitimi olmayan ve tasarıma ihtiyacı olan insanların kendi tasarımlarını yapmasına ortam hazırlamıştır. Bu fikir özgürleştirici bir ortam oluşturmuş ve hızlı bir şekilde yayılmıştır. Ancak günümüzde web tabanlı veri görselleştirme yazılımlarının sayısal olarak artması, bir tasarımın niteliklerinin yeniden düşünülmesine zemin hazırlamıştır. Buna bağlı olarak geldiğimiz son durumda, tasarımlarda güzellik, estetik gibi niteliklerin arandığı geçmişe dönüş yaşanmaktadır. Aranan nitelikler beraberinde tasarım ilkelerinin de yeniden ele alınmasına neden olmuştur. İnfografikler, bilgi çağının önemli iletişim araçlarından biridir, ancak asırlık tasarım ilkelerine bağlı bir tasarım süreci sonunda hedef kitlenin karşısına çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan etken, bir infografiği oluşturan görselleştirme tekniğinin tasarım kanonudur. Araştırmaya konu olan izometrik stil bu bağlamda infografiğin tasarım kanonuna ek olarak kendi yaklaşımını görseller aracılığıyla hedef kitleye okutabilmektedir. İzometrik stil ile tasarlanan infografikler, 3D'nin derinlik etkisi ve algısı ile daha ilginç ve dikkat çekici hale gelmektedir. (http-3). Bu nedenle birbirini tamamlayan araç ve teknik birlikteliği demek mümkündür. İzometrik stil, üç boyutlu bir objenin iki boyutta görselleştirilmesidir. Bu yöntem, ölçeklenecek üç boyutlu nesnelere oluşturmak için bir veya daha fazla ufuk noktası kullanmaya dayanan geleneksel düz perspektif yönteminden çok farklıdır (Görsel 28) (Ill, 14.07.2020). Yunancada 'eşit ölçü' anlamına gelen izometrik stil, 3D perspektif yanılması yaratmak için iç mekanları, dış mekanları, nesnelere veya logoları yükseklik, genişlik ve derinlik boyutlarında göstermektedir. Bu görüntüleri izleyenler, yüksek bir köşeden nesnelere bakıyormuş duygusuna kapılmaktadır (Thomas, ?).

Görsel 28. Düz ve izometrik çizim arasındaki fark
Kaynak: <https://penji.co/> Erişim tarihi 17.07.2022

İzometrik stil, tasarımcıya sunduğu sunum kolaylığı nedeniyle birçok tasarımcı tarafından değerlendirilen bir teknik durumuna gelmiştir. 3D tasarım süreci beraberinde bir tasarımcıdan yeni bir yazılım öğrenme ve teknik yeterlilikleri gerektirmektedir. Bu nedenle görüntü olarak 3D etki sağlayabilecek, zaman ve teknik açıdan tasarımı daha pratik olan izometrik stille tasarlama yaklaşımının tercih edilme oranı her geçen gün artmaktadır. Ancak bu durum izometrik tasarımların 3D tasarımlarla eşdeğer bir görsel kaliteye sahip olduğu anlamına da gelmemektedir. Bu nedenle bir tasarım sürecinde test ve üretim için hassas 3D çizimler gerektiğinde izometrik stilin bu ihtiyaca doğru bir cevap olmadığı düşünülmektedir.

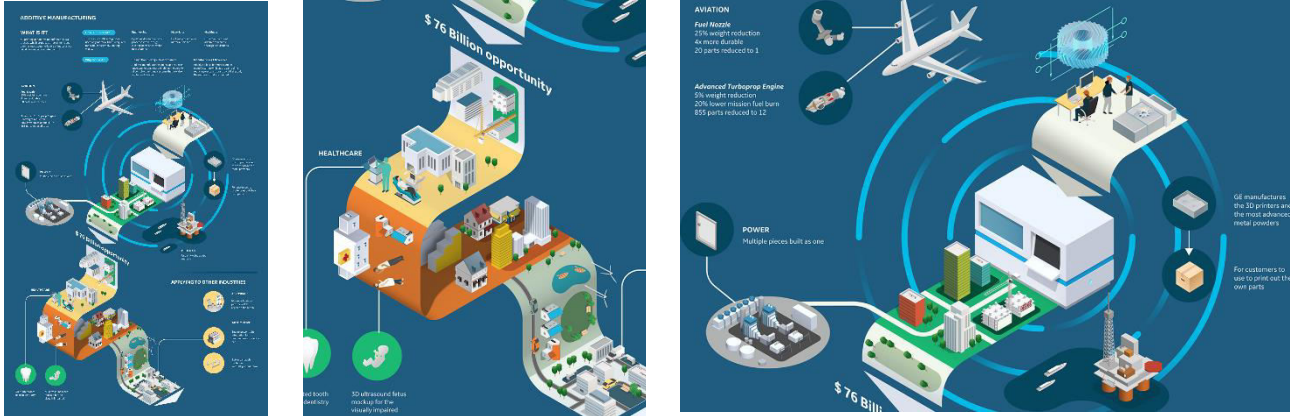
İzometrik perspektif sadece görselleştirme için tasarımcıya sunulan alternatif bir tekniktir (Gindis, 2012). Bir tasarımın izometrik olarak tanımlanabilmesi için yalnızca izometrik ızgarayı takip etmesi gerekmektedir. Dikey çizgiler dikey formda kullanılırken, yatay çizgiler 30 derece eğimli olarak tasarımı şekillendirmektedir. Bu duruma 120 derece kuralı adı verilmektedir. X, Y ve Z eksenleri arasındaki açının toplam 120 derece olması gerekmektedir (http-4). Yakınsak çizgiler yoktur ve en önemli kural ise basitliktir. Bu tasarım kanonuna bağlı kalındığı sürece izometrik stil birçok tasarıma entegre olduğunda tasarıma olumlu katkısı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında izometrik stilin yaygın bir şekilde kullanıldığı infografikler ele alınmıştır.

"Luxembourg 2017", Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü ile işbirliği içinde, Lüksemburg Hükümeti'nin bilgi ve basın servisi için Human Made tarafından geliştirilen, Lüksemburg Büyük Dükalığı hakkında 14 bilgi grafiğinden oluşan bir settir (Görsel 29). Human Made, bu infografiklerin amacını, "coğrafya, çok kültürlü nüfus, büyük dükalık tarihi, dil durumu, ulusal semboller, kültür ve gelenekler, siyaset ve kurumlar, ekonomi, işgücü piyasası, hareketlilik, yaşam kalitesi, dünyada Lüksemburg' başlıklı konulara vurgu yaparak ülkeyi görsel ve eğlenceli bir şekilde sunmak ve tanıtmaktır" şeklinde ifade etmiştir (http-5). Gerçekleştirilen tanıtımın başarılı olması ve rekabette öne çıkması amacıyla hedef kitlenin dikkatini çekmek önemlidir. Bu nedenle kendi içinde çeşitlilik gösteren promosyon tasarımları bu ihtiyaca en iyi cevap verebilecek araçlardan biridir. Promosyon tasarımının amacı, görünürlük oluşturmak için yardımcı olmaktır. Bu nedenle güçlü promosyon tasarımlarını sürecin içine katmak gerçekleştirilecek tanıtımın başarısını olumlu yönde etkileyecektir. Görsel 29'da yer alan izometrik infografiklerin de başarılı olduğunu, tasarımı geliştiren firmanın web sayfasından görmek mümkündür. Benzer bir izometrik infografik tekniği kullanılarak projenin "Luxembourg 2016" serisinin de tasarlandığı görülmektedir.

Görsel 29. Human Made tarafından geliştirilen "Luxembourg 2017" infografikleri
Kaynak: <https://hum.lu/> Erişim tarihi 17.07.2022

Jing Zhang tarafından tasarlanan General Electrics infografığının izometrik stilde tasarlandığı görülmektedir (Görsel 30). Gerçekleştirilen tasarım, kurumun kampanyasını başarılı bir şekilde tanıtmaktadır. Zwang bu tasarımı oluşturma sürecindeki amacını “*En son teknolojilerin geleneksel endüstrileri nasıl dönüştürdüğünü görselleştirmek için endüstri liderleriyle yakın bir şekilde çalışıyorum. Örneğin General Electrics Additive, gelişmiş imalatın dönüştürücü gücünü sağlamak, üretim verimliliğini artırmak ve maliyetleri düşürmek için kuruldu*” sözleriyle ifade etmiştir (http-6). İnfografikler, hikaye anlatımı konusunda başvurulacak araçların başında gelmektedir. Zwang’ın General Electric için gerçekleştirmiş olduğu tasarımda da başarılı sürecin anlatımı izometrik infografik olarak izleyici ile karşılaşmaktadır. İzometrik tasarımın var olan üç kuralına tasarım içinde uyulduğu görülmektedir. İnfografik tasarım kanonu çerçevesinde incelenecek olursa, Krum’un (2014) belirttiği, birlik/uyum, denge, hiyerarşi, ölçek/oran, vurgu, benzerlik/kontrast şeklindeki altı yol gösterici ilkelere bağlı olarak tasarlandığı görülmektedir.

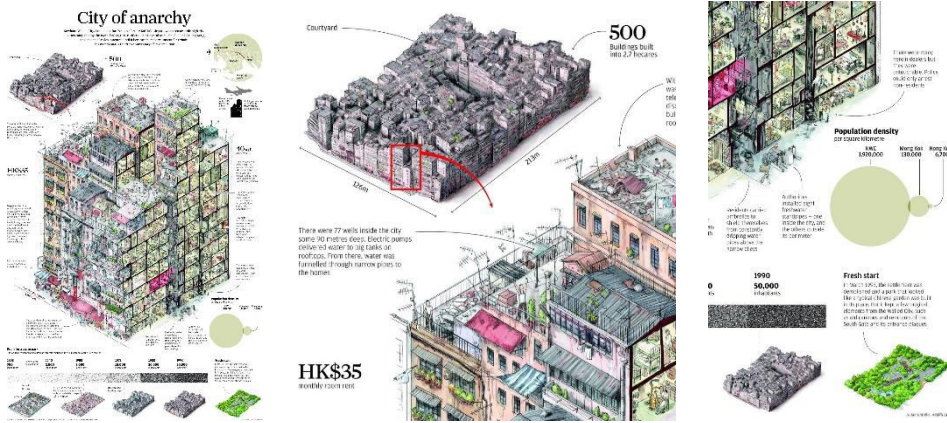
Görsel 30. Jing Zwang tarafından General Electric için tasarlanan infografik
Kaynak: <https://www.behance.net/> Erişim tarihi 18.07.2022

McKinsey & Company tarafından tasarlanan ‘Bankacılık Yeteneğinin Geleceği’ başlıklı infografik kapsamında bankaların yetenek öncelikli kuruluşlar haline gelmesinin 6 yolunu değerlendirdiği görülmektedir (Görsel 31). Bu tasarımda ele alınan ilk iki tasarıma göre infografik şema grafikleri oluşturularak konunun detaylandırılması sağlanmıştır. İzometrik stil, ele alınan 6 yolun katmanlar şeklinde ifade edilmesiyle aktarılmıştır. Her bir katmanda bankacılık sektöründeki çalışanların farklı iş pozisyonları ve durumları görselleştirilmiştir. İzometrik görselin hedef kitleye konuyu tam aktarabilmesi amacıyla tasarım içerisinde metin kümelerine de yer verilmiştir. Bu metin kümelerinin tasarım içerisinde fazla olması, hikayede sayısal verilerin çok olması ve bu verileri açıklayacak metinlere ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktadır.

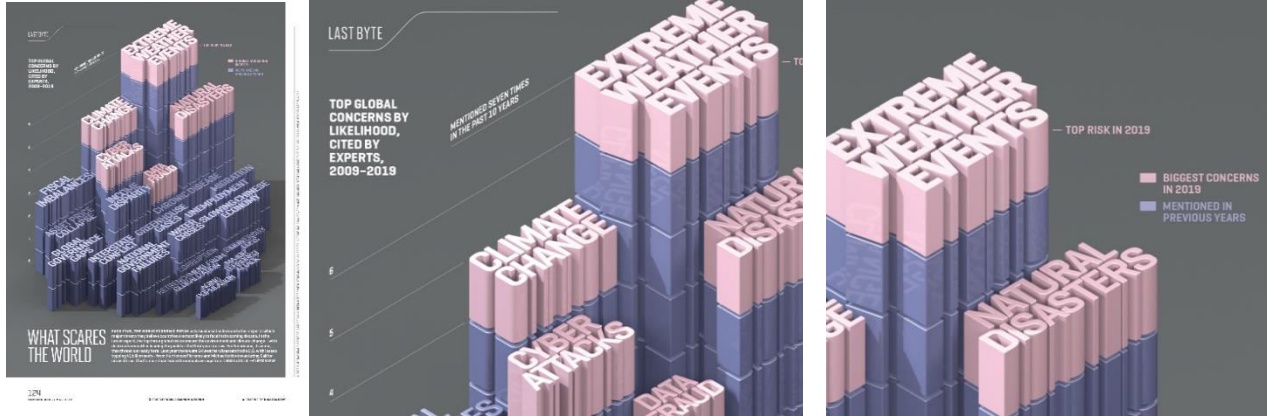

Görsel 31. McKinsey & Company tarafından tasarlanan infografik
Kaynak: <https://www.visualcapitalist.com/> Erişim tarihi 19.07.2022

Adolfo Arranz tarafından tasarlanan 'Anarşi Şehri' adlı infografik, Kowloon Walled City adlı yapının yıkılmasından 20 yıl sonra, yoğun nüfuslu şehir bloğunun içindeki günlük yaşamın karmaşıklığını içerdiği görülmektedir (Görsel 32) (Simmon, 05.02.2018). İllüstrasyon odaklı tasarlanmış infografik içerisinde izometrik perspektif kullanılarak ele alınan yapının çok yönlü olarak görselleştirilmesi tasarıma zenginlik katmıştır. Tasarımın üst sol köşesinde yapının gerçek fotoğrafı bir kanıt gösterme amacıyla kullanılarak konunun gerçekliği sabitlenmiştir. Bunun nedeni tasarımın merkezinde yer alan izometrik illüstrasyonda kullanılan görselleştirme tekniğinin gerçek olmaması ve infografiklerde gerçek fotoğrafın kullanımının tasarımda inandırıcılığı artırmasıdır. Tasarımın en alt kısmında ise artan nüfusun yoğunluğunu gösteren bir zaman çizelgesi görselleştirilmiştir. Bu tasarımda Krum'un bahsettiği tasarım kanonlarından biri olan vurgu, merkezdeki izometrik illüstrasyonla sağlanmıştır. Sayısal verilerin azlığı tasarımın daha illüstrasyon merkezli içerik anlatıcısına dönüşmesine zemin hazırladığı görülmektedir.

Görsel 32. Adolfo Arranz tarafından tasarlanan infografik
Kaynak: <https://www.scmp.com/> Erişim tarihi 19.07.2022

Görsel 33. Nicolas Rapp tarafından tasarlanan infografik
Kaynak: <https://piktochart.com/> Erişim tarihi 19.07.2022

Fortune dergisinin Mart 2019 sayısına kapak tasarımı olan ve Nicolas Rapp tarafından tasarlanan 'Dünyayı Ne Korkutur' başlıklı Görsel 33'de yer alan infografik, her yıl Dünya Ekonomik Forumunun, ülkelerin önümüzdeki on yılda en çok hangi tehditlerle karşı karşıya kalacağına inandıklarını sorusuna verilmiş olan cevaptır. Ortaya çıkan 2018 yılı raporunda en önemli küresel risk çevre, iklim değişikliği ve yıkıcı hava koşulları olmuştur (http-7). İnfografik tasarım kanonu içerisinde kullanılacak görsellerde herhangi bir sınırlama yoktur. Bazen bu bir illüstrasyon olabilirken, bazen de tipografik bir görsel olabilir. Krum'un (2014), infografikler için kullandığı altı kural bağlamında Rapp'in infografik tasarımı hedef kitle tarafında bilgiye kolayca erişimi sağlayan başarılı tasarımlardan biri kabul edilebilir. İzometrik tipografik bir kompozisyon içerisinde oldukça yalın, hiyerarşik sıralama açısından verilere uygun bir tasarımdan söz etmek mümkündür.

Araştırma içerisinde ele alınan izometrik infografik örneklerine ek olarak görsel iletişim alanında daha farklı görsel yorumlamalarla tasarlanmış infografiklere ulaşmak mümkündür. Özellikle son yıllarda izometrik infografikler animasyon olarak tasarlanmakta ve sosyal medyada hedef kitle ile etkileşime daha kolay geçmesi sağlanmaktadır.

SONUÇ

Modern öncesi veya modern sonrası olarak ya da bir bütün olarak kabul edebileceğimiz infografik tarihi bu araştırma kapsamında bir bütün olarak ele alınarak bir anlatım gerçekleştirilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde birçok örnekten bahsetmek mümkündür. Ancak araştırmada web tabanlı infografik tasarımı hizmeti veren Easelly adlı yazılım ile oluşturulan bir infografik tarihi, referans olarak alınarak çalışmanın alanı sınırlandırılmıştır. Bu nedenle okuyucular bu araştırmadan referansla infografik tarihini kendi araştırmaları ile güncelleme imkanına sahiptir.

İnfografikler genel olarak başarılı bir hikaye anlatma aracıdır. Bağlı olduğu metne ve ya verilere dayanarak olabilecek en iyi anlatımı gerçekleştirmek amacıyla tasarımcılar tarafından kullanımı yaygındır. Tasarımcıya sunduğu imkanlarla zengin içerikli infografikler oluşturmak mümkündür. İnfografik tasarım kanonu kapsamında ele alacağımız her bir madde genelde grafik tasarım kanonu ile örtüşmektedir. Bunun nedeni tipografi, illüstrasyon ve şema grafiklerinin birer grafik tasarım elemanı olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Araştırma kapsamında Randy Krum tarafından önerilen 6 kural ele alınmıştır. Ancak gerçekleştirilecek yeni araştırmalarda bu 6 kural konunun içeriği bağlamında yüzeysel bir bakış açısı sunma durumu söz konusudur. Bu nedenle ele alınacak konuya bağlı bir infografik kanonunu dikkate almak önemlidir.

Bir görseli farklı perspektif açısıyla ele alarak çok farklı ve kullanışlı tasarımlar ortaya çıkarmak mümkündür. İnfografikler bunu en iyi başaran araçlardan biridir. Zengin kullanım alanına entegre olabilmek özelliği ile son yıllarda yaygınlaşması kaçınılmaz bir sonuçtur ve ilerleyen süreç içerisinde de yeni sunum teknikleriyle bu önemini koruyacağı öngörülmektedir. Teknolojik imkanlar bir tasarımın şekillenmesinde en önemli etkidir. Kullanılan yazılım, bilgisayar, çizim tableti vb, teknik imkanlar ile tasarımcılar yaratıcı düşünce bağlamında infografik tasarımı günümüzün bilgiye erişim talebi bağlamında şekil almasını sağlamaktadır. Araştırma içerisinde izometrik stilin 3D etkisi yaratma konusunda başarılı bir teknik olduğundan ve bu tekniğin kolay kullanımından bahsedilmiştir. Bu durum geçmiş örnekler için söz konusu olabilir ancak son zamanlarda hedef kitlenin beklentisini karşılamak için komplike izometrik infografiklerin tasarımı bir gereklilik olmuştur. Başarılı bir hikaye anlatma aracı olmasından dolayı özellikle hareketli infografikler, konunun daha etkili bir şekilde hedef kitle ile etkileşimini sağladığı görülmektedir. Bu nedenle gerçekleştirilecek yeni araştırmaların hareketli infografikler konusunu literatüre kazandırması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

KAYNAKÇA

1. Arnold, J. B. (02.05.2018). Joseph Priestley's A Chart of Biography. <https://jrnold.github.io/priestley/articles/priestley.html> Erişim tarihi 14.07.2022
2. Benson, P. J. (1997). Problems in picturing text: A study of visual/verbal problem solving. *Technical Communication Quarterly*, 6(2), 141-160.
3. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). *E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning*. 4th ed., Hoboken, New Jersey: Wiley.
4. Dick, W., Carey, L., & Carey, J. O. (2005). *The systematic design of instruction* (6th ed.). Pearson/Allyn and Bacon.
5. Dunlap, J. C., & Lowenthal, P. R. (2016). Getting graphic about infographics: Design lessons learned from popular infographics. *Journal of Visual Literacy*, 35(1), 42-59. <https://doi.org/10.1080/1051144x.2016.1205832>
6. Endress, A.D., & Potter, M.C. (2014). Large capacity temporary visual memory. *Journal of Experimental Psychology: General*, 143, 548-565. <https://doi.org/10.1037/a0033934>
7. Flerlage, K. (18.01.2022). *Tableau Coxcomb Chart Template*. <https://www.flerlagetwins.com/2021/12/coxcomb.html> Erişim tarihi 18.07.2022
8. Hadlaw, J. (2003). The london underground map: Imagining modern time and space. *Design Issues*, 19(1), 25-35. <https://doi.org/10.1162/074793603762667674>
9. Gadney, M. (2012). Peter Sullivan's newspaper war visuals 1970s & 80s. <https://www.eyemagazine.com/feature/article/training-the-big-guns> Erişim tarihi 15.07.2022
10. Gallagher, E. S., O'Dulain, M., O'Mahony, N., Kehoe, C., McCarthy, F., & Morgan, G. (2017). Instructor-provided summary infographics to support online learning. *Educational Media International*, 54(2), 129-147. <https://doi.org/10.1080/09523987.2017.1362795>
11. Gindis, E. (2012). *In Up and Running with AutoCAD 2012: 2D Drawing and Modeling*, Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-387683-6.00020-0>
12. Ill, J. Y. (14.07.2020). *Why Isometric Illustrations Continue to Boom*. <https://www.ridgemarketing.com/why-isometric-illustrations-continue-to-boom> Erişim tarihi 17.07.2022

13. Kara, B. (23.03.2021). *İlk haritalar: Tarihin en ünlü haritacılık çalışmaları*. <https://ungo.com.tr/2021/03/ilk-haritalar/> Erişim tarihi 14.07.2022.
14. Krum, R. (2014). *Cool infographics: Effective communication with data visualization and design*. Indianapolis, IN: Wiley.
15. Martha, S. (1991). Is there a canon of graphic design history. *AIGA Journal*, vol.9 (2) pp. 37-44
16. Medina, J. (2008). *Brain rules: 12 principles for surviving and thriving at work, home, and school*. Seattle, WA.
17. Mullen, L. (15.05.2014). *These Maps Reveal How Slavery Expanded Across the United States*. <https://www.smithsonianmag.com/history/maps-reveal-slavery-expanded-across-united-states-180951452/> Erişim tarihi 20.07.2022
18. Schroeder, R. (2004). Interactive info graphics in Europe--added value to online mass media: a preliminary survey. *Journalism Studies*, 5(4), 563-570.
19. Petricevic, I. (25.07.2019). *These Are The 6 Most Ancient Maps Ever Found*. <https://curiosmos.com/older-than-writing-here-are-6-of-the-most-ancient-maps-ever-created/> Erişim tarihi 14.07.2022.
20. Sandberg, M. (26.05.2013). DataViz History: Edward Tufte, Charles Minard, Napoleon and The Russian Campaign of 1812. <https://datavizblog.com/2013/05/26/dataviz-history-charles-minards-flow-map-of-napoleons-russian-campaign-of-1812-part-5/> Erişim tarihi 20.07.2022
21. Scoville, P. (02.07.2015). *Egyptian Hieroglyphs*. https://www.worldhistory.org/Egyptian_Hieroglyphs/Erişim tarihi 14.07.2022.
22. Shiode, N., Shiode, S., Rod-Thatcher, E. *et al.* The mortality rates and the space-time patterns of John Snow's cholera epidemic map. *Int J Health Geogr* 14, 21 (2015). <https://doi.org/10.1186/s12942-015-0011-y>
23. Simmon, R. (05.02.2018). *Thumbs Up Viz: Handcrafted*. <https://medium.com/@robsimmon/thumbs-up-viz-handcrafted-b1da422192de> Erişim tarihi 18.07.2022
24. Smiciklas, M. (2012). *The power of infographics. Using pictures to communicate and connect with your audiences*. Pearson Education Inc.
25. Tomboc, K. (26.05.2020). *History of Infographics: Cave Symbols to Interactive Visuals*. <https://learn.g2.com/history-of-infographics> Erişim tarihi 23.07.2022
26. Thomas, J. (?). Isometric art: What is it and how to create it inPh. otoshop <https://www.adobe.com/creativecloud/photography/discover/isometric-art.html> Erişim tarihi 17.07.2022.
27. Wainer H (2005) *Graphic discovery: a trout in the milk and other visual adventures*. Princeton University Press, Princeton
28. Williams, F. M. (2002). *Diversity, thinking styles, and infographics*. http://www.mun.ca/cwse/icwes_infographics.pdf. Erişim tarihi: 19.07.2022.
29. Zull, J. E. (2002). *The art of changing the brain*. Sterling, VA: Stylus.

İnternet Kaynakları

30. http-1: <https://astroblake.com/2020/06/09/the-dunhuang-star-chart/> Erişim tarihi 14.07.2022
31. http-2: <https://www.piktogramm.de/en/#c53> Erişim tarihi 22.07.2022.
32. http-3: <https://blog.presentationload.com/isometric-design-presentation-trend/> 22.07.2022.
33. http-4: <https://blog.presentationload.com/isometric-design-presentation-trend/?nowprocket=1> Erişim tarihi 17.07.2022
34. http-5: <https://www.behance.net/gallery/48762839/LUXEMBOURG-Infographics-2017> Erişim tarihi 17.07.2022
35. http-6: <https://www.behance.net/gallery/58789933/Our-world-with-technology> Erişim tarihi 18.07.2022
36. http-7: <https://nicolasrapp.com/studio/portfolio/what-scars-the-world/> Erişim tarihi 19.07.2022

Görsel Kaynakça

37. Görsel 1: <https://www.eyemagazine.com> Erişim tarihi 12.07.2022
38. Görsel 2: <https://www.easel.ly/blog/the-history-of-infographics/> Erişim tarihi 14.07.2022
39. Görsel 3: <https://arkeofili.com/chauvet-magarasinda-36-000-yillik-volkanik-patlama-betimi-bulundu/> Erişim tarihi 14.07.2022
40. Görsel 4: <https://altamontanha.com/serra-da-capivara/> Erişim tarihi 14.07.2022
41. Görsel 5: <https://www.thoughtco.com/what-is-paleolithic-art-182389> Erişim tarihi: 14.07.2022
42. Görsel 6: <https://www.easel.ly/blog/the-history-of-infographics/> Erişim tarihi 14.07.2022
43. Görsel 7: <https://curiosmos.com/older-than-writing-here-are-6-of-the-most-ancient-maps-ever-created/> Erişim tarihi 14.07.2022

44. Görsel 8: https://media.britishmuseum.org/media/Repository/Documents/2014_10/1_7/3bdf5aaa_d0fe_4318_9d8e_a3b7007a1b7b/mid_00036345_001.jpg Erişim tarihi: 14.07.2022
45. Görsel 9: <https://medium.com/mapping-civilisation/mapping-antiquity-part-2-the-babylonian-world-map-d3866139d1ba> Erişim tarihi 14.07.2022
46. Görsel 10: https://en.wikipedia.org/wiki/Dunhuang_Star_Chart Erişim tarihi 14.07.2022
47. Görsel 11: <https://www.easel.ly/blog/the-history-of-infographics/> Erişim tarihi 14.07.2022
48. Görsel 12: <https://historyofinformation.com/detail.php?entryid=2932> Erişim tarihi 16.07.2022
49. Görsel 13: <https://www.atlasobscura.com/articles/the-scottish-scoundrel-who-changed-how-we-see-data> Erişim tarihi 16.07.2022
50. Görsel 14: <https://www.historyofinformation.com/image.php?id=1397> Erişim tarihi 17.07.2022
51. Görsel 15: https://en.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A9-Michel_Guerry Erişim tarihi 17.07.2022
52. Görsel 16: <https://www.domusweb.it/en/news/2020/05/03/the-outrageous-map-of-the-1854-london-epidemic.html> Erişim tarihi 17.07.2022
53. Görsel 17: <https://visual.ly/m/coxcomb-chart/> Erişim tarihi 18.07.2022
54. Görsel 18: <https://www.easel.ly/blog/the-history-of-infographics/> Erişim tarihi 14.07.2022
55. Görsel 19: <https://www.loc.gov/resource/g3861e.cw0013200/?r=-0.198,-0.005,1.443,0.887,0> Erişim tarihi 20.07.2022
56. Görsel 20: <https://i.pinimg.com/564x/61/5f/07/615f075dd59b7a227449ecdc6ca835b3.jpg> Erişim tarihi 20.07.2022
57. Görsel 21: <https://www.openculture.com/2018/04/the-genius-of-harry-becks-1933-london-tube-map.html> Erişim tarihi 22.07.2022
58. Görsel 22: <https://www.easel.ly/blog/the-history-of-infographics/pictograms-for-olympics-by-otl-aicher/> Erişim tarihi 22.07.2022
59. Görsel 23: https://en.wikipedia.org/wiki/Pioneer_plaque Erişim tarihi 23.07.2022
60. Görsel 24: <https://learn.g2.com/history-of-infographics> Erişim tarihi 23.07.2022
61. Görsel 25: <https://www.easel.ly/blog/the-history-of-infographics/> Erişim tarihi 14.07.2022
62. Görsel 26: <https://xn--extremeo-j3a.com/grandes-del-diseno-grafico/> Erişim tarihi 15.07.2022
63. Görsel 27: <http://kreckermarketing.com/infographics-part-iii/> Erişim tarihi 15.07.2022
64. Görsel 28: <https://penji.co/isometric-design/#:~:text=Isometric%20design%20is%20another%20facet,and%20a%20bird's%20eye%20angle.> Erişim tarihi 17.07.2022
65. Görsel 29: <https://hum.lu/14-fantastic-infographics-about-luxembourg> Erişim tarihi 17.07.2022
66. Görsel 30: <https://www.behance.net/gallery/58789933/Our-world-with-technology> Erişim tarihi 18.07.2022
67. Görsel 31: <https://www.visualcapitalist.com/visualizing-the-future-of-banking-talent/> Erişim tarihi 19.07.2022
68. Görsel 32: https://www.scmp.com/sites/default/files/2013/03/16/scm_news_1.1.nws_backart1_1_0.jpg Erişim tarihi 19.07.2022
69. Görsel 33: <https://piktochart.com/blog/creative-infographics/> Erişim tarihi 19.07.2022

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Fashion DesignVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1945-1953Arrival
17 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 65784Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/smrj.65784>**How to Cite This Article**
Kumaş Şenol, N. & Elmas, A.O. (2022). "Geçmişten Günümüze Moda İllüstrasyonlarının Karşılaştırılması (Erte ve Megan Hess Örnekleri)", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1945-1953

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Geçmişten Günümüze Moda İllüstrasyonlarının Karşılaştırılması (Erte ve Megan Hess Örnekleri)

Comparison of Fashion Illustrations from Past to Present (Examples of Erte and Megan Hess)

Nurdan KUMAŞ ŞENOL¹ Ali Osman ELMAS² ¹⁻² Öğr.Gör., Giresun Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Giresun, Türkiye

ÖZET

Estetik varoluşu ve değişimi benimseyen moda kavramı, özellikle 19.yy'ın sonlarında ortaya çıkan güzellik anlayışıyla şekillenmeye başlamıştır. Bu anlayış yüzyılın önemli sanat akımlarından etkilenecek farklı üslupların giysi tasarımlarında hayat bulmasına olanak sağlamıştır. Moda tasarımcıları farklı üslupları hem giysi tasarımlarında denemiş hem de yenilikçi yaklaşımların oluşmasına fırsat vermişlerdir. İllüstrasyon bir yorumu ifade eden, örneklendiren veya ayrıntılarını ortaya koyan çizim olarak nitelendirilmektedir. Moda illüstrasyonu ise sanatsal ifadelerle yeni bir üslup kazandırılan insan bedenini moda çizimleri ile tanımlamaktadır. Genel hatlarıyla, bir çizimin doğru sunumla değil onun fikri ve güzelliği ile ilgilenmektedir. Kişisel moda illüstrasyonları 19. Yüzyıl Avrupa'sında değişik moda yönelimlerinin meydana gelmesini sağlamış böylece bulunduğu devrin en önemli kitle iletişim aracı olan moda mecmualarında hayat bulmuştur. Gelişimini ve değişimini geçmişten günümüze değin devam ettiren moda illüstrasyonları; özellikle de Romain de Tirtoff (ERTE)'nin tarzı ile harmanlanmış tasarımları, moda illüstrasyonuna bambaşka bir bakış açısı kazandırmıştır. Dönemin modasına yarattığı illüstrasyonlarla farklı bir soluk getiren illüstratörün çalışmaları kimi zaman sahne sanatçılarının giysisi olarak; kimi zaman da dönemin önemli moda dergilerinin kapak çizimi olarak yeniden hayat bulmuştur. Megan Hess ise günümüz moda dünyasında büyük markaları için yarattığı illüstrasyonlarla adından söz ettirmekte ve 21. Yüzyılın en önemli moda illüstratörlerinden biri olarak anılmaktadır. Birbirinden farklı dönemlerde moda illüstrasyonu üzerinde çalışmalar yapan bu iki önemli illüstratörün tasarımları; moda illüstrasyonlarında kullandıkları öğelerin moda tasarımlarına yansımaları; görsel ve estetik açıdan incelenmiştir. Çalışmaya temel oluşturması amacıyla hem Erte'nin, hem de Megan Hess'in moda dergilerine yaptığı kapak tasarımları ve illüstre ettiği moda kitapları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İllüstrasyon, Moda İllüstrasyonu, Moda Tasarım, Erte, Megan Hess

ABSTRACT

The concept of fashion, which embraces aesthetic existence and change, began to take shape with the sense of beauty that emerged especially at the end of the 19th century. These concerns were influenced by the important art movements of the century and enabled different styles to come to life in clothing designs. Fashion designers have tried different styles both in clothing designs and given the opportunity to create innovative approaches. Illustration is defined as a drawing that expresses an interpretation, exemplifies or reveals its details. Fashion illustration, on the other hand, defines the human body, which has gained a new style with artistic expressions, with fashion drawings. In general, he is concerned with the idea and beauty of a drawing, not the correct presentation. Personal fashion illustrations enabled the emergence of different fashion trends in 19th century Europe, so they came to life in fashion magazines, the most important mass media of the era. Fashion illustrations that continue their development and change from the past to the present; In particular, the designs of Romain de Tirtoff (ERTE) blended with his style have brought a completely different perspective to fashion illustration. The work of the illustrator, who brings a different breath to the fashion of the period with the illustrations he created; sometimes it was revived as the cover art of the important fashion magazines of the period. Megan Hess, on the other hand, has made a name for herself with the illustrations she has created for major brands in today's fashion world and is known as one of the most important fashion illustrators of the 21st century. The designs of these two important illustrators who worked on fashion illustration in different periods; reflections of the elements used in fashion illustrations on fashion designs; visually and aesthetically examined. In order to form the basis of the study, the cover designs of both Erte and Hess for fashion magazines and the fashion books he illustrated were examined.

Keywords: Illustration, Fashion Illustration, Fashion Design, Erte, Megan Hess

GİRİŞ

Belirli bir zaman dilimi ya da geçici dönemsel tasarımlar bütünü olarak nitelendirilen moda; ayrıca kendi zamanını kuramsal ve görsel olarak resmeden bir ifade aracı olmuştur. Geçici tasarımlar veya eskimeye yüz tutmuşluk, toplumsal kabul ve moda tasarımcıları tarafından içsel olanın yeniden harmanlanmasının ifade edilmesi bir sunuş biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Estetik varoluşu ve değişimi benimseyen moda, sosyokültürel, tarihsel ve ekonomik bileşenleri ile girift bir yapıya sahip olmuştur. Özellikle 19.yy bitimine doğru giyside reform hareketi ve modaya uygun giyim fikrinin ortaya çıkışı ile moda, gerçek ifadesini oluşturmuştur. (Choi vd. 2017).

Bununla birlikte modada estetik kaygılar artarak 1900'lü yılların başında sanatın moda üzerindeki etkisi belirgin şekilde hissedilmeye başlanmıştır. 19.yy. sanat hareketlerinin moda üzerindeki değişim olgusu ve bu akımların beraberinde gelen yenilikçi tarz ve yaklaşımlar, sanatçıların eserlerinde biçim, renk, doku, ve diğer tasarım öğeleri ile yeniden hayat bulmuştur. Bu değişim ve dönüşüm moda tasarımcılarını etkilemiş farklı üslupların oluşmasını sağlamıştır (Erkan, 2017: 3167).

Araştırmaya kaynak oluşturan “Moda İllüstrasyon” sanat akımını giysi modasında ilk kez kullanan Erte; dönemin tekdüzeliğinden sıkılanlar için gerçeklikten kaçış olarak algılanmıştır. Megan Hess ise günümüz dijital dünyanın getirilerini çalışmalarında kullandığı tekniklerle yansıtmış tasarımcıdır.

İllüstrasyon sanatının modadaki önemli temsilcilerinden olan illüstratör Erte ve Hess’ in eserleri incelendiğinde moda tasarımcıları için bir ilham kaynağına olacağı düşünülmüştür. Bu araştırmada, tasarımcıların önde gelen çalışmaları incelenerek değerlendirilmeler yapılmıştır.

MODA İLLÜSTRASYONU

İllüstrasyon, görsel unsurları sözel unsurlar vasıtasıyla (metin, slogan, başlık gibi) tasvir eden, açıklayan bir kavramdır (Becer, 2015: 210). Moda İllüstrasyonu ise; “ giysi modelinde tamamlayıcı öğelerin kullanımı ile (aksesuar) , modern moda fikrine uygun tasarım öğeleri ile ifadesidir.” (Komşuoğlu vd., ty.:41). Başka bir deyişle “tasarımın çizgi, oran, fon, renk, biçim hareket, doku, bütünlük gibi çeşitli öğelerle sanatsal olarak ifade edilmesidir. Giysi tasarımında amaçlanan ifadeye ulaşmak için her türlü illüstrasyon ve efektlerden-İN kullanılarak (saç tuvaleti, makyaj, aksesuar, ayakkabı, çanta, kemer, giysi vb.) anlatılmak istenenin yüzey üzerinde gösterimidir” (Baş, 2004:16).

Moda illüstrasyonunda, vücut oranları üzerinde çalışarak, gerekli oranda stilize edilerek veya abartılarak model dikkat çekici hale getirilir. Bu tarz çizimlerin kullanıldığı esas yerler moda dergileri ve moda mecmualardır.. Bu görseller modelin özellik ve belirgin hatlarını vurgulamaya yaramakta, bu da tasarımcı için önem arz etmektedir. İllüstrasyon çalışmaları yapacak tasarımcıda, yeteneğin yanında yaratıcı gücün de olması gerekmektedir. Tasarım yapılırken silüet oluşturabilmek için insan anatomisinin çok iyi incelenmesi önemlidir. Düzgün işlenmiş bir anatomik yapı üzerine resmedilen silüetin, moda tasarımında etkili olacağı göz ardı edilmemelidir (Kürşad,2008:122).

“1800’lü yılların sonundan başlayarak gelişen bir alan olan moda tasarımı, geçmiş kaynaklarda giysinin biçimlerini açıklamak için kullanılmıştır (Şahin, 2009, s. 4). 20. Yy.’ ın başında Paul İribe’ nin elbise tasarımlarını illüstre etmesiyle moda illüstrasyonu ilk kez kullanılmıştır. Bu yenilikçi yaklaşımın kullandığı cesur imgeler, kadın güzelliğine sanat hareketlerini etkilemiş böylece yeni bir dönemin başlayacağı müjdelenmiştir (Fogg, 2014: 208).

Moda illüstrasyonda erken dönem örneklerini veren Erte’nin çizimlerinde oluşturulan modeller zarif bir ifade ile resmedilmiştir. Tasarımlarında kumaşın yer çekimini de göz önünde bulundurularak gerçekçi bir biçimde resmedildiği görülmektedir. Çağımız moda illüstrasyonunun önemli temsilcilerinden olan Hess’in illüstrelerinde ise figürler daha çok günümüzün gerektirdiği şekilde modern tasarım gereçleri kullanılarak oluşturulmuştur. Tasarımlarında görsel vuruculuğu canlı ve parlak renklerle değil kendine has üslubu ve klasik bir anlayışla oluşturmuştur.

Erte ve Moda İllüstrasyonları

Tatar kökenli bir Rus göçmeni olan Erte, donanmaya girme döneminin geldiği 1912 yılında, doğduğu Çarlık Rusya’sının şatafatlı kültürünün etkisi ile Paris e kaçarak düşlerle dolu yaşamına başlamıştır. 1913’te Parisli ünlü modacı Paul Poiret ile anlaşma imzalayan Erte, aynı yıl ilk tiyatro çalışması olan “Le Minaret” için kostüm tasarlamaya başlamış ve bu gösteride sahne alan balerin ve dansçı “Mata Hari” için de tiyatro kostümünü çizmiştir.

Erte fikirlerinin müziksel ve edebi şekilde, kostümleri ile birlikte yorumlanmasından farklı zevk almaya başlamış, artistik kariyeri, dışarıdan gelen etkilerden ve savaştan fazla etkilenmemiş, sanat alanında bağımsız olabilmek için dokuz yıl beklemiş ve çizimlerini Monte Carlo kütüphanesine getirtmiştir. 1915 yılında ilk önemli anlaşmasını Harper’s Bazaar dergisiyle imzalamış ve birliktelikleri 1938 yılına kadar sürmüştür (Görsel 1.).

Görsel 1. 1913, "Harper's Bazar" Dergi Kapağı

Erte'nin dergi kapağı tasarlarken tek sınırlaması, koleksiyonlar için dört farklı kapak sunması gerekliliği olmuştur. Bir ilkbahar kapağı, bir sonbahar kapağı, kürk ve kozmetik üzerine ayrı kapak hazırlaması gerekmiştir (Fogg, 2014: 213). Harper's Bazaar dergisi için 240'ın üzerinde kapak tasarlamış olan Erte'nin; Illustrated London News, Cosmopolitan, Ladies 'Home Journal ve Vogue dergileri için de ayrıca çizdiği çok sayıda illüstrasyon mevcuttur.

Blum'e (1976: V) göre illüstratörler, modanın kendi yarattığı tüketici kitlesini hayal gücünden öykünerek resmetmişlerdir. Örneğin Erte'nin çizimleri bu türden olmuştur. Böylece hem dönemin modası hem de kendi fantastik dünyası bu çizimlerde yansıtılmıştır. Yarattığı bu fantastik dünyanın dışavurumcu tasarımcısı olan Erte, 1. Dünya Savaşı'ndan bir yıl sonra Amerika'ya gitmiş, burada sahne çalışmalarını da tasarımları ile birlikte yürütmüştür. Amerikan kültüründen çok etkilenen Erte, sınırsız hayal gücünü de kullanarak sanatın birçok dalında eserler vermiştir.

Erte'nin Amerika'daki önemli başarılarından ilki, 1920'de ölen Fransız dansçı Gaby Deslys için kürk detaylı ve abartılı şapka formundaki giysi tasarımı olmuştur (Görsel 2.).

Görsel 2. Sağdaki Gaby Deslys'nin giydiği kostüm. Soldaki: Gaby Deslys için Erte'nin tasarladığı kostüm.

1924 yılında ise Rusya Devlet Başkanı Lenin'in ölümünün ardından en çok kullandığı renk kombinasyonu siyah ve yeşilden tasarladığı yün elbisede, Rus aristokratlarının, yaka stilinden esinlenmiş boynu kapatan klapalı dik yaka, bedenden çıkan kollar, kumaşla dublelenmiş, üçgen bitişli eteğin yanlarında kullanılan, mini

kumaş baskı düğmeler ve bantlı ayakkabı tasarımı ile Erte, moda dünyasında; moda illüstratörü ve tasarımcı olarak çıkış yakalamıştır (Görsel 3.) (Dereboy,2008: 23). Erte aynı zamanda Broadway’de ünlü Fransız şarkıcı Irene Bordoni için giysi tasarlamıştır. New York’taki yaşamı sırasında sinema için, M-G-M firmasına film kostümleri tasarlamıştır. New York’taki Radio City Müzik Salonu’nda, müzikal ve tiyatro prodüksiyonlarında ve yine aynı kentte bulunan George White’ın ünlü Skandallar Kulübü’ndeki kabare gösterilerinde fırtınasını estiren Erte’nin tasarımlarından birisi de Metropolitan Museum tarafından satın alınmıştır (Zengingönül, 1994: 93).

Görsel 3. 1924, Erte tasarımları.

Erte’nin en özenli tasarımlarından birisi de 1930’daki Berlin’deki Casanova at the Scala gösterisi için yaptığı çalışmadır. Çünkü bu sayede Erte’nin tasarımları özellikle müzik okulları ve müzikal gösterilerdeki kostüm tasarımcılığında büyük bir ilerlemeye önderlik etmiştir. Aynı zamanda bu çalışması Erte’nin kumaş konusunda en cömert olduğu çalışma olarak bilinmektedir (Görsel 4.).

Görsel 4. 1930, Casanova at the Scala kostüm örneği

1933 yılında, Harper’s Bazaar dergisinin yaz kapağı için, tasarladığı desen ve özel moda sayısı için hazırladığı “ Aşk Çiçeği” adını verdiği kapak illüstrasyonu, modacıya istediği başarıyı getirmiştir. O yıllarda moda olan emprime ipeklerde, eşarplarda, Erte imzalı tekstil desenleri görülmeye başlamış, tasarımcı kumaştan edindiği desenlerden faydalanarak halı desenleri de çizmiştir. Saint Petersburg Müzesi’nde görüp hayran olduğu Yunan vazolarındaki desenler Erte’ye esin kaynağı olmuş, İran ve Hint minyatürleri tüm sanat yaşamını etkilemiştir (Dereboy J. 2008 s. 24).

II. Dünya Savaşı sürecinde Erte; Paris, Londra gibi şehirlerin önemli tiyatrolarında çeşitli opera, bale ve müzikallerde tasarımcılık yapmıştır. II. Dünya Savaşı’nın etkisini gösterdiği Avrupa’da Haute-Couture alanında kumaş çeşitliliğinin azalması sebebiyle işleme ve nakışlar kullanılmaya başlamıştır. 1946 yılında

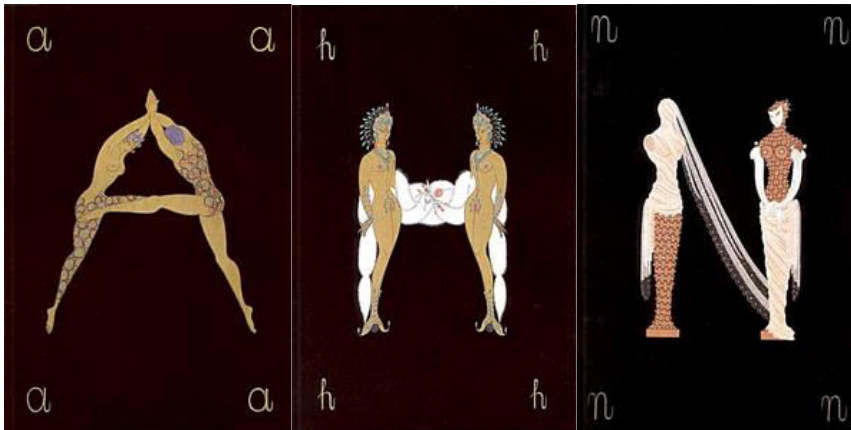
New York'ta gösterilen The Botton of the Sea için tasarladığı meşhur pembe ahtapot kostümü ile dikkatleri üzerinde toplamıştır (Görsel 5).

Görsel 5. 1946, Ahtapot (Octopus) kostümü.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından yaşanan maddi sıkıntılar ve manevi acılar, moda dünyasında Art Deco akımına ve bununla bağlantılı olarak Erte'nin ihtişamlı tasarımlarına olan ilgiyi azaltmıştır. Fakat 1960'lar ile birlikte Erte'nin ihtişamlı sanatı tekrar yükselişe geçmiştir. Öyle ki, kimi biyografistler Erte'nin hayatındaki bu dönemi, ikinci kariyerin başlangıcı olarak nitelemişlerdir. Tasarımcı 1967'de Montreal'de gösterilen Flying Colors için kostüm ve set tasarımı yapmıştır. Aynı yıl Grosvenor Gallery adındaki sanat galerisi, Erte'nin çalışmalarını New York ve Londra'da sergilemeye başlamıştır. Galerilerde sergilenen tüm parçalar New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi tarafından satın alınmıştır (Zengingönül, 1994: 94).

Sanatçı 1970 yılında Fransız hükümeti tarafından, “sanatsal ve kültürel şövalyeliği hak eden” anlamında, Chevalier du Mérite, Artistique et Culturel unvanına layık görülmüştür. (Weber, 2004: 89). 1975 yılında, sanatçının otobiyografi türündeki kitabı “Things I Remember” ı yayınlanmıştır Bu otobiyografide Erte, karakteristik ve eğlenceli ayrıntılar için hayatını dolduran kişi ve olayları anlatmıştır. 1976'da yine Fransız hükümeti tarafından sanat ve edebiyat alanında büyük başarı elde edenlere verilen Officer of Arts and Letters unvanına layık görülmüştür. 1977 yılında ise, New York'taki Ziegfeld Balosu için sergilediği üstün başarısından dolayı Ziegfeld ödülü ile ödüllendirilmiştir. Aynı yıl, Erte'nin insan figürlerinden faydalanarak çizdiği alfabe beğeniye sunduğu yıl olarak dikkat çekmiştir (Wikipedia, 2022: <https://en.wikipedia.org/wiki/Erte>) (Görsel 6.).

Görsel 6. Erté'nin İnsan Figürlerinden Yararlanarak Oluşturduğu Harf Örnekleri

1982 yılında Art Deco tarzının en tanınmış imajı olan “Symphony in Black” (Siyahlı Semfoni)'yi tasarlayan Erte'nin bu imajı sayısız derecede çoğaltılmıştır (Görsel 7.). Yine aynı yıl Fransız hükümeti Erte'ye “Paris Kenti Büyük Vermeil Madalyası” anlamına gelen Médaille de Vermeil de la Ville de Paris ödülünü layık görmüştür (Art Deco Style,2011).

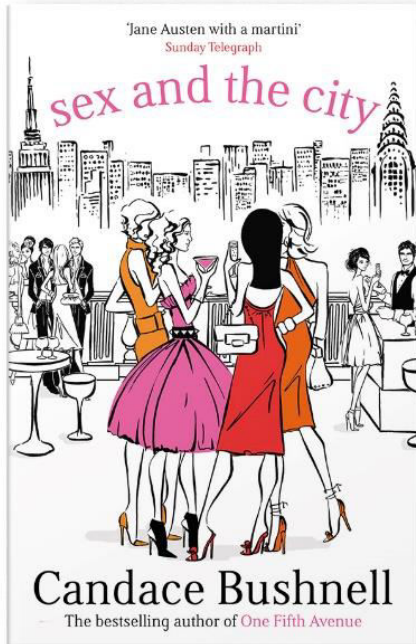

Görsel 7. 1982, Siyahlı Senfoni

Erte 1990 yılında New York Radio City Music Hall'da sahne alan Easter Show için kostüm ve dekor tasarlamıştır. 21 Nisan 1990 yılında Paris'te hayatını kaybeden Erte'nin 50 yeni heykel ve serigrafi eserinin yer aldığı "Erte, The Last Works" (Erte, Son Çalışmalar) isimli kitap aynı yıl piyasaya sürülmüştür. Ayrıca kitapta tasarımcının tüm grafik çalışmaları ve bronz heykellerinin olduğu 176 adet renkli illüstrasyonda kullanılmıştır.

Megan Hess ve Moda İllüstrasyonları

Avustralyalı bir moda illüstratörü olan Megan Hess; "Kaderim Çizmektir" diyerek ilk kariyerini dünyanın önde gelen reklam ajansları ile çalışarak başlatmıştır. 2006 yılında New York Times'ın bir numaralı satan kitabı 'Sex and The City'nin kapağını resimleyerek büyük çıkışını yapmıştır (Hess,2021) (Görsel 8.).

Görsel 8. 2006, "Sex and City" kitap kapağı

Dünya'da oldukça ses getiren Candace Bushnell'in kitabının yayınlanmasından sonra, Hess dünya sahnesine fırlamış ve New York Times, İtalyan Vogue ve Vanity Fair Magazine için portreler çizmeye başlamıştır (Hess,2022) (Görsel 9.).

Görsel 9. “Vogue” Dergi Kapağı

Aynı yıllarda Louis Vuitton spor ayakkabı serisi için bir animasyon tasarlamıştır (Görsel 10.). 2017'de Dior'un Londra'daki moda defilesinin canlı eskizini yapmak için davet edilmesi onun büyük moda evleriyle işbirliği yapmasına imkân sunmuştur.

Görsel 10. Megan Hess x Louis Vuitton

Prestijli mağazalar için imza niteliğinde bir görünüm yaratmak için New York'taki Bergdorf Goodman tarafından kullanılan Hess'in çalışmaları büyük yankı uyandırmış ve aynı yıl ikonik İngiliz mağazası için ısmarlama bir çanta koleksiyonu oluşturmak üzere Harrods of London tarafından görevlendirilmiştir. Amerika'nın First Lady'si Michelle Obama için de bir dizi portre oluşturmuş ayrıca Gwyneth Paltrow, Cate Blanchett ve Nicole Kidman için portreler çizmiştir (Neo, 2016).

Megan'ın ikonik stili, Fendi, Prada, Cartier, Dior ve Salvatore Ferragamo için küresel kampanyalarda da kullanılmıştır (Görsel 11). Megan, Milano Moda Haftası'nda Fendi, 2019 Cannes Film Festivali'nde Viktor & Rolf ve Christian Dior Couture ve Chopard dahil olmak üzere dünya çapında ısmarlama moda şovları için canlı resimler yapmıştır. *Fashion House*, *The Dress* ve *Coco Chanel, New York, Paris, Claris: The Chicest Mouse in Paris* ve *Iconic* dahil olmak üzere en çok satan 16 kitap yazmış ve resimlemiştir. Kitaplarında; Christian Dior, Coco Chanel, Pierre Balmain, Jeanne Lanvin ve daha fazlası dahil olmak üzere 10 etkili Fransız moda tasarımcısını öne çıkaran Hess, her tasarımcının başarıya yükselişinin kısa bir tarihini vermiş ve Fransız modasını bu kadar özel ve unutulmaz kılan şeylere değinmiştir. Kitapda, Louis Vuitton logo baskılı topluluklar, Dior' dan dramatik önlükler ve Balmain'in Olivier Rousteing'inden çivili işler gibi tanınabilir moda da dair yorumlarını sayfalarca sunmuştur. (Hroorakvit, 2018)

Görsel 11. Megan Hess x Chanel

İllüstrasyon çalışmaları için; özel bir Montblanc kalem ve mürekkebi ile elle çizdiğini belirten Hess, ardından çalışmalarını ya siyah beyaz bıraktığını ya da guaj, suluboya ve dijital ile renklendirdiğini açıklamıştır. Ayrıca özel müşterileri için yapacağı tasarımları için de önce hayal kurduğunu ve çizeceğim şey hakkında ilham almak için iyi bir başlangıç zamanına ihtiyacı olduğunu bildirmiştir (Maguire, 2021).

SONUÇ

20. yüzyılda meydana gelen birçok gelişme sanat ve moda etkileşiminde güçlü bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktası yüzyılı aşkın süredir moda tasarımı için diğer sanatsal çalışmalarla estetik alanında güçlü bir parça haline gelmiştir. Estetikle harmanlanan bu yapı illüstratör ve tasarımcı Erte'nin, abartılı teatrallik ve moda fantezileri içeren çalışmalarında yeniden hayat bulmuştur. Dünyayı dolaşarak çeşitli kültürleri ve insanları tanıyacak kadar iç içe yaşayan Erte, yarattığı desen çalışmaları ile sokakta sıradan yaşayan insanların gerçeğine ihtiyaç duymamış ve 20. yüzyılın tüm acılarına ve savaşlarına karşın romantik olmaktan ısrar eden bir sanatçı olmuştur.

Kendine has tarzıyla modern moda stilini geleneksel yaratı ile icra eden Megan Hess düşünce tarzını ve tekniğini kişileştirerek kendi üslubunu oluşturmuş bir illüstratördür. 21. Yüzyılın çağdaş çizgilerinden oluşturduğu tasarımları kimi zaman moda dergilerinde kimi zaman da özel müşterileri için hazırladığı giysi parçalarında sunmuştur. Alanında oldukça önemli bir yerde olan Hess; özgün anlatım gücü ile tıpkı Erte gibi gösterişli bir sanat anlayışını benimsemiştir.

Hem geçmiş hem de günümüz illüstratörlerinin en önemli temsilcilerinin çalışmalarının incelendiği araştırmanın sonucunda, her iki tasarımcının da kendine has çizim tekniklerinin olduğu, yaşadıkları dönemin olumsuz etkilerini çalışmalarına yansıtmadıkları ve hayal dünyaları ile moda illüstrasyonunun gelişmesine katkı sağladıkları belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

1. Baş, N. (2004), Moda illüstrasyonu-Stilistik, Ya-Pa Yayın Pazarlama San.ve Tic.A.Ş., İstanbul.
2. Becer, E. (2015). İletişim ve grafik tasarım. Ankara: Dost Kitabevi.
3. Choi K, H. & Lewis V., D. (2017) . An inclusive system for fashion criticism, International Journal of Fashion Design, Technology and Education.
4. Dereboy , J.(2008). "Moda & 100 Yılın Moda Tasarımcıları" Özel Güzel Sanatlar Stilistik-Moda Ltd.Şti., s. 22-24.
5. Erkan, D. (2017). Günümüz Moda Tasarımlarında Gustav Klimt Etkileri. İdil Dergisi. Sayı:39. s:3167.
6. Fogg, M. (2014). Modanın tüm öyküsü. (E. Gözgülü, Çev.) Hayalperest Yayınları, s.208.

7. Hroorakvit,M. (2018). Megan Hess: Encounter With a Very Inspiring Illustrator. Do it in PARİS. <https://www-doitinparis-com.translate.google/en/megan-hess-fashion-illustrator->
8. Komşuoğlu, Ş., İmer, A., Seçkinöz, vd.(1986), Orta Dereceli Kız Teknik Öğretim Okulları-Resim II-Moda Resmi Ve Giyim Tarihi, Devlet Yayınları.
9. Kürşad, D. (2008). Moda İllüstrasyonu ve Türkiye’de Moda İllüstrasyonu Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Ün. Güzel Sanatlar Ens. Yüksek Lisans tezi. S.122.
10. Maguire, S. (2021). Megan Hess. <https://maggiesemple.com/megan-hess/Sproles>, G. B. (1981) “Analyzing Fashion Life Cycles: Principles and Perspectives”, *Journal of Marketing*, Autumn, s. 4.
11. Şahin, Y. (2009). Mücahipzade Celal’in Moda İllüstrasyonları 20.Yüzyıl Başlarında Türkiye’de Moda Çizimleri Üzerine, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi
12. Weber, E. (2004). “Art Deco” JP Press, s. 89.
13. Zengingönül, N. (1995) ”Çağdaş Moda Akımları” Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Lisans Tamamlama Yayını, Ankara, S 93-94.

İnternet Kaynakçası

14. Art Deco Style (2011). <http://artdecostyle.ca/art-deco-style-blog/art-deco-artist-erte>
15. Hroorakvit,M. (2018). Megan Hess: Encounter With a Very Inspiring Illustrator. Do it in PARİS. <https://www-doitinparis-com.translate.google/en/megan-hess-fashion-illustrator->
16. Maguire, S. (2021). Megan Hess. <https://maggiesemple.com/megan-hess/>
17. Neo, G. (2016). Fashion Fridays -Megan Hess.
18. <https://illustratorslounge-com.translate.google/fashion/fashion-fridays-megan-hess/>
19. Görsel 1. <https://tr.pinterest.com/pin/553028029217460706/?lp=true>
20. Görsel 2. <https://tr.pinterest.com/pin/793970609280039669/?lp=true>
21. Görsel 3. <https://hprints.com/en/item/47719/?u=2,19>
22. Görsel 4 <https://www.etsy.com/search?q=casanova%20at%20the%20scala>
23. Görsel 5. <https://www.etsy.com/listing/87203734/octopus-costume-by-erte-theatrical>
24. Görsel 6. <http://www.erte.com/alpha/i.html>
25. Görsel 7. <https://www.artbrokerage.com/Erte-Romain-de-Tirtoff/Symphony-in-Black-1980-40051>
26. Görsel 8. <https://meganhess.com/clients/sex-and-the-city/>
27. Görsel 9. <https://tr.pinterest.com/pin/746682813194896155/>
28. Görsel 10. <https://weheartit.com/entry/225767092>
29. Görsel 11. <https://tr.pinterest.com/pin/460493130643519990/>

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Educational ResearchVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1954-1962Arrival
14 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 65501Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/smrj.65501>**How to Cite This Article**
Yıldırım, Y. (2022).
“Uzaktan Eğitim Etkileşimlerinde Web 2.0 Araçlarının Kullanılması: 2020-2022 Sistemik Alanyazın Taraması”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1954-1962Social Mentality And Researcher Thinkers
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Uzaktan Eğitim Etkileşimlerinde Web 2.0 Araçlarının Kullanılması: 2020-2022 Sistemik Alanyazın Taraması¹

Using Web 2.0 Tools In Distance Education Interactions: 2007-2021 Systematic Field Search

Yenal YILDIRIM¹ ¹ Uşak Üniversitesi, Uşak, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma uzaktan eğitim etkileşimlerinde web 2.0 araçlarının kullanılmasını konu edinen çalışmaların alanyazın incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla, Scopus veri tabanında 2020-2022 yılları arasında “uzaktan eğitim”, “etkileşim” ve “web 2.0 araçları” anahtar kelimeleri kullanılarak yayınlar taranmış, yayın türüne, bilim alanına, yayınlanan ülkeye göre dağılımları incelenmiştir. Ayrıca VOSViewer bibliometrik ağ analizi ile konuyla ilgili en çok kullanılan anahtar kelimeler belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, uzaktan eğitim etkileşimlerinde web 2.0 araçlarının kullanılmasını konu edinen 99 yayın olduğu belirlenmiştir. Bu yayınların; yayın türüne göre; en fazla makale türünde (%47.5), ikinci olarak konferans bildirisi türünde (%46.5) olduğu belirlenmiştir. Bilimsel alanlara göre; en çok bilgisayar bilimleri alanında (%29), ikinci olarak sosyal bilimler alanında (%23.3) yayımlandığı belirlenmiştir. Yayınların ülkelere göre dağılımına bakıldığında; en fazla yayının Rusya’da (12), ikinci olarak Brezilya (11) ve ABD’de (11) yayımlandığı belirlenmiştir. Türkiye uzaktan eğitim konusunda 8 yayın ile ilk 4 ülke içine girmiştir. VOSViewer bibliometrik ağ analizi ile en çok kullanılan 28 anahtar kelime belirlenmiştir. En çok tekrarlanan ilk üç kelime; öğrenme sistemleri, eğitim hesaplamaları ve mühendislik eğitimi olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, sonuçlar bölümünde literatür ışığında tartışılmıştır. Geliştirilen öneriler kapsamında; belirlenen benzer çalışmaların meta analiz ya da meta sentez gibi daha ileri araştırma yöntemleriyle genişletilmesi ve aynı çalışmanın farklı alanlarda da tekrarlanarak sonuçların karşılaştırılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Web 2.0 araçları, Etkileşim, Eğitim.

ABSTRACT

This study aims to examine the literature of studies on the use of web 2.0 tools in distance education interactions. For this purpose, publications using the keywords "distance education", "interaction" and "web 2.0 tools" were searched in the Scopus database between the years 2020-2022, and their distribution by publication type, field of science, and published country was examined. The most used keywords were determined. As a result of the analysis, it was determined that there are 99 publications on the use of web 2.0 tools in distance education interactions. These publications; according to the type of publication; it was determined that it was mostly in the article type (47.5%), and secondly in the conference paper type (46.5%). According to scientific fields; It was determined that it was published mostly in the field of computer science (29%), and secondly in the field of social sciences (23.3%). Looking at the distribution of publications by country; it was determined that the highest number of publications were published in Russia (12), followed by Brazil (11) and the USA (11). Turkey has entered the first 4 countries with 8 publications on distance education. The 28 most used keywords were determined by VOSViewer bibliometric network analysis. The findings are discussed in the light of the literature in the results section. Within the scope of the suggestions developed; It has been suggested to expand the similar studies identified with more advanced research methods such as meta-analysis or meta-synthesis and to compare the results by repeating the same study in different fields.

Keywords: Distance Education, Web 2.0 Tools, Interaction, Education.

GİRİŞ

Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de çeşitli dönemlerde hayatımızı olumsuz etkileyen deprem, sel, yangın gibi afetler yaşanmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre afet; çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). 1999 Gölcük ve Düzce depremi, 2011 Van depremi, son yıllarda ilk aklımıza gelen afetlerden bazıları. Ancak takvimler 2019’u gösterdiğinde afetlerin ardı arkası kesilmedi. Avustralya’da başlayan orman yangınları tam 6 ay sürdü. Sonrasında öyle bir felaket yayıldı ki, sadece ülkemizi değil tüm dünyayı her alanda olumsuz etkiledi. İlk olarak Çin’in Wuhan kentinde 2019 yılının Aralık ayında görülen ve tüm dünyayı sarıp sarmalayan Covid-19 virüsü 11 Mart 2020 yılında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından “pandemi” olarak ilan edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu, 2021). Pandemi, “bir hastalığın bir kıta veya birkaç ülke üzerinde aynı anda yaygın şekilde görülmesi” (TDK, 2021) olarak tanımlanır. Deprem, sel gibi afetler günlük hayatımızı daha kısa süreli olarak etkilese de pandemi döneminde hayatımız daha uzun süreli etkilendi ve etkilenmeye de devam etmektedir.

Pandeminin hayatımızı en olumsuz etkilediği alanlardan biri de eğitimidir. Bazı ülkeler uzun süreli sokağa çıkma yasağı uygularken ülkemizde de kısıtlı sokağa çıkma yasağı uygulandı. Bu nedenle de uzun bir süre eğitime devam edilemedi. Acil bir çözüm yolu bulunmalıydı ve bu gereklilikten dolayı uzaktan eğitime geçiş zorunlu hale geldi.

¹ Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında gerçekleştirdiği “Uzaktan Eğitim Etkileşimlerinde Web 2.0 Araçlarının Kullanılması: 2020-2022 Sistemik Alanyazın Taraması” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

Uzaktan eğitim zaman ve mekân esnekliği sağlayan, öğreten ve öğrenenleri teknolojik alt yapıyla bir araya getiren, senkron (eş zamanlı) veya asenkron (eş zamanlı olmayan) olarak yürütülen tüm öğretim faaliyetleridir. 1700'lü Yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) mektupla başlayan uzaktan eğitim teknolojinin ilerlemesiyle önce radyo-tv üzerinden sonrasında ise bilgisayar ve internet üzerinden de yapılmaya başlanmıştır. Ülkemizde ise uzaktan eğitim ilk olarak 1956 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde kullanılmaya başlanmış, 1981 yılında yürürlüğe giren yükseköğretim yasası ile Anadolu Üniversite Açıköğretim Fakültesi kurulmuştur.

Pandemi sebebiyle zorunlu hale gelen uzaktan eğitim modeli karşısında ilk adım Mili Eğitim Bakanlığı'ndan geldi ve TRT-MEB işbirliği ile EBA TV kuruldu. EBA TV üzerinden eğitimler verilirken beraberinde birçok tartışmayı getirdi. Birçok firma da evden çalışma ya da esnek çalışma gibi alternatifler oluşturdu. Bu süreçte ilk ve en çok duyduğumuz kavram Zoom oldu. Herkes Zoom üzerinden eğitim ya da toplantı yapmaya başladı. Fakat birçok kişinin bu yeni iletişim aracı olan Zoom'un kullanımını tam olarak bilmemesi önemli bir sorundur. Öğretmenler öğrenenleri ekran başında tutamıyor, öğrenenler kamerayı kapatıp sadece derste var gözükmek için katılıyorlardı. Eksik olan uzaktan eğitimin nasıl etkileşimli hale getirebileceğiydi. İşte burada devreye web 2.0 araçları girdi. Web 2.0 kavramı ilk olarak 2004 yılında "O'Reilly Media" tarafından kullanılmıştır. Genel olarak toplumsal iletişim siteleri, 2. nesil internet hizmetleri, iletişim araçları gibi internet kullanıcıları tarafından yarattığı ve paylaştığı sistemleri tanımlar (McLoughlin ve Lee, 2007).

Uzaktan Eğitim Kavramı

Eğitim kurumlarında sürekli artan öğrenci sayısı, üniversitelerde yeterli öğretim üyesinin bulunmaması ya da hayat boyu öğrenme altında bireylerin kendilerini geliştirmek istemesi, işletmelerde hizmetiçi eğitimlerde personele daha hızlı ve ekonomik yollarla ulaşma, kişilerin farklı mekanlarda ve zamanlarda eğitim almak istemesi, gibi birçok nedenle farklı eğitim modelleri keşfedilmiştir. İnternetin ve teknolojinin gelişimi ile birlikte uzaktan eğitim, online eğitim, Web'den öğrenme, e-öğrenme, uzaktan öğrenme, gibi pek çok farklı terimle ifade edilmiştir (Karakaya ve Aksoy, 2005).

Uzaktan eğitim; sınıf içi etkinliklerin ve geleneksel eğitim yöntemlerinin sınırlı kalması nedeniyle ya da yüzyüze olanakların olmadığı durumlarda, eğitim paydaşlarının çevrimiçi ortamlarda etkileşimini, belirli bir merkezden, belirli bir plan dahilinde hazırlanmış öğretim üniteleri ve çeşitli ortamlar yoluyla sağlayan bir yöntemdir (Alkan, 1987). Uzaktan eğitim; öğrenme-öğretme süreçlerinde, kaynak ve alıcıların ya da öğretmen ve öğrencilerin, büyük oranda farklı ve uzak ortamlarda bulunduğu halde etkileşimde olmasını sağlayan, katılımcıların yaş, amaç, yer, zaman ve yönetim gibi konularda bağımsızlık, bireysellik ve esneklik fırsatı tanıyan, yazılı, işitsel ve görsel tüm materyalleri sürece entegre edebilen farklı zenginleştirilmiş yöntemlerin kullanıldığı, planlı ve sistematik bir eğitim teknolojisi uygulamasıdır (Uşun, 2006).

Uzaktan Eğitimin Özellikleri

Avrupa Uzaktan Öğretim Üniversiteler Birliği (EADTU: European Association of Distance Teaching Universities), Avrupa'da çevrim içi eğitim programları düzenleyen kurumların programlarını inceleyerek uzaktan eğitim için dört öncelikli özelliği erişilebilirlik, esneklik, etkileşim, bireyselleştirme olarak belirlemiş ve sağlıklı bir eğitimin gerçekleşebilmesi için bunların geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (EADTU, 2013):

Eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin sağlanabilmesi için eğitim ortamının ve tüm sürecin erişilebilir olması gerekir. Aynı zamanda uzaktan eğitimin, katılımcılara zaman, mekân ve öğrenme hızı gibi konularda esneklik sağlaması eğitimin sağlıklı bir şekilde hedeflerine ulaşabilmesi için önemlidir. Etkileşimin hem tek hem de çift yönlü olarak tasarlanması, bireysel tercihlere göre öğrenme-öğretme etkinliklerinin şekillenebilmesi, ölçülebilir olması gerçekleştirilmesi gerekir. Gelişen eğitim teknolojileri sayesinde uzaktan eğitimin de çeşitliliği artmakta ve yeni özellikler gelişmektedir. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Özer, Gür ve Küçükcan, 2010; Sherry, 1996):

- ✓ Eğitim paydaşları (öğretmen-öğrenci; öğreten-öğrenen) ayrı ortamlardadır.
- ✓ Her birey için özelleştirilebilir.
- ✓ Öğrenenin zekâsına ve öğrenme yeteneklerine göre esnektir.
- ✓ Farklı ve tümleşik öğretim ortamları oluşturma olanağı vardır.
- ✓ Kişiselleştirilmiş yeni ve zengin seçenekler sunar.
- ✓ Çevrim içi eğitimde geribildirim daha süresi kısadır.
- ✓ Başka eğitim modellerine göre daha ucuzdur. Maliyet avantajı sağlar.
- ✓ Geleneksel eğitim dışındaki öğrencilere de uygundur.
- ✓ Eğitim küresel düzeye yükseltilebilir ve yaygınlaştırılması kolaydır.
- ✓ Katılımcılara hareket olanağı sağlar.

Web 2.0 Araçları

Web 2.0 kavramı ilk olarak 2004 yılında, O'Reilly ve MediaLive International tarafından kullanılmıştır. Web 2.0 kavramı, birinci nesil tek yönlü yayın anlayışı yerine ikinci nesil etkileşimli, kullanıcıların da sisteme metin, resim, video gibi içerikleri yükleyebilme ve paylaşma olanağı yakaladığı, geliştirme yapabildiği, yorum yazıp etkileşime geçebildiği bir sistemdir. Kapsamında wiki, blog, folksonomileri (tagging) gibi toplumsal iletişim siteleri vardır. İnternet kullanıcılarının ortak kullandığı ve paylaştığı bir sistemdir. En geniş tanımıyla, web 2.0, kullanıcılarına içerik geliştirme, birbirleriyle iş birliği yapma, bilgi ve fikir alışverişi olanağı sağlayan, ikinci kuşak web platformudur (McLoughlin ve Lee, 2007).

Web 2.0 araçları, eğitimde de oldukça etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Öğrenirken iletişim kurmasına ve işbirliği yapmasına olanak tanınması, eğitim ortamlarının niteliğini arttırmaktadır. Örneğin, Wikiler aracılığıyla bireyler sayfa oluşturma, içerik ekleme, silme veya düzenleme yoluyla kendini ifade edebilir. Wiki'ler, öğretmenlerin öğrencilerin öğrenme ilerlemesini izlemelerine ve öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Bireyler, içeriklerini oluşturmak ve başkalarıyla paylaşmak için blogları kullanabilir. Eğitim ortamlarındaki bloglar, öğretmenler arasında bir bilgi kaynağı ve yazma becerilerini ve işbirlikçi öğrenmeyi geliştirmek için bir araç dahil olmak üzere farklı amaçlar için kullanılabilir. İnternet erişimi olan bilgisayarlar gibi basit kayıt cihazlarına sahip herhangi bir kişi kayıt oluşturabilir ve bunları farklı çevrimiçi platformlarda yayınlatabilir (Şahin Topalcengiz ve Yıldırım, 2020). Sınıflarda podcast'ler programları, etkinlikleri tanıtılabilir, okul haberlerini paylaşılabilir ve alanları ve sınıfları kaydedebilir. Facebook, Twitter ve Instagram dahil olmak üzere sosyal ağ siteleri, kullanıcılara profillerini oluşturmaları, başkalarıyla bağlantı kurmaları ve arkadaşlarıyla fikirlerini paylaşmaları için bir platform sağlar. Sosyal ağlar, informal öğrenme amaçları, kültürler arası dil öğrenimi için kullanılmaktadır. Bu araçlar ayrıca poster, sunum veya video oluşturmak için de kullanılır; beyin fırtınası yapmak ve değerlendirmek. Web 2.0 araçları, bireylerin üst düzey düşünme becerilerini ve problem çözme becerilerini kullanmalarını sağlar (Korucu ve Yücel, 2015). Web 2.0 araçları, erişim engellerini ortadan kaldırarak ve öğrencilerin başarısını artırarak kullanıcıların birlikte çalışmasına ve iletişim kurmasına olanak tanır (Şahin Topalcengiz ve Yıldırım, 2020).

Uzaktan Eğitim ve Web 2.0 Araçlarının Etkileri Üzerine Alanyazın Taramaları

Dünya çapında ortaya çıkan pandemi nedeniyle Türkiye'de 16 Mart 2020 tarihinde örgün eğitime ara verilmiştir. Bu tarihten sonra geçilen uzaktan eğitim sisteminde bir ay boyunca dersler alan öğrencilerle yapılan araştırmada, öğrencilerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri incelenmiş ve erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek psikolojik dayanıklılık gösterdiği belirlenmiştir. Pandemi sürecinin öğrencilerde yalnızlık hissi ve gelecekle ilgili endişe yaratarak psikolojik dayanıklılığını azalttığı belirlenmiştir (Çetin ve Anuk 2020).

Altuntaş vd. (2020), yüksek öğretim okullarında yürüttükleri araştırmaları sonucunda, uygulanan uzaktan eğitimin pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin sosyal ilişkilerine negatif yönde etki etmesine rağmen, teknik becerilerine pozitif yönde etki ettiğini bu nedenle, öğrencilerin uzaktan eğitimi yararlı buldukları belirlenmiştir.

Karakuş ve Er (2021), Türkiye'nin 7 farklı bölgesinde yer alan 9 üniversitenin lisans bölümlerinde okuyan Türkçe öğretmen adayları ile yürüttükleri araştırmalarında, yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri alınmıştır. Öğretmen adaylarının pandemi döneminde aldıkları uzaktan eğitim sürecinde kullanılan bazı web 2.0 araçlarını bildikleri ve bazılarını kullandıkları, bazılarını ise bilmedikleri ve hiç kullanmadıkları belirlenmiştir. En çok bilindiği ifade edilen Web 2.0 araçları arasında "Zoom, Google Dokümanlar, Google Formlar, Google Classroom, Google Hangout, Duolingo, Blogger, Edmodo, Prezi, Kahoot" bulunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, Web 2.0 araçlarının öğretmen adayları tarafından pek bilinmediğini ortaya koymuştur.

Şahin Topalcengiz ve Yıldırım (2020), araştırmalarında, nitel araştırma yöntemini kullanarak, öğretmenlerin sınıf içi web 2.0 uygulamalarıyla ilgili görüşlerini almıştır. Devlet okullarında görev yapan 12 öğretmenle yapılan çalışmada, Web 2.0 araçlarıyla sınıflarda uygulama yapılmıştır. Çalışmanın ardından eğitime katılan öğretmenlerin web 2.0 araçlarının farklı özelliklerini tanıdıkları, bu araçları öğrencilerin uzaktan öğrenme deneyimlerini geliştirme, yeni fırsatlar yaratma, katılımı, etkileşimi ve iş birliğini sağlama, değerlendirme amaçlarıyla kullandıkları belirlenmiştir. Öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik görüşleri sadece eğitim fırsatları sağlamanın yanı sıra profesyonel bir öğrenme topluluğuna katılmalarına izin verdiği için de pozitif yönde olduğunu belirlenmiştir. Uzaktan eğitimin, uzak yerlere seyahat etmesi gereken öğretmenler için de ekonomik bir seçenek olduğu ancak internet bağlantısı sorunları, motivasyon ve güven eksikliği ve yüz yüze etkileşimin gücünün yakalanamaması gibi olumsuz yönlerinin de olduğu ifade edilmiştir.

Balaman ve Hanbay Tiryaki (2021), araştırmalarında pandemi sürecinde zorunlu olarak yürütölen uzaktan eğitimle ilgili olarak özellikle Zoom, EBA ve EBA TV ile ilgili öğretmen görüşlerini almıştır. Uzaktan eğitimin öğrenme ve eğitime olan etkisini ortaya çıkarmayı amaçladıkları çalışmalarında, devlet okullarında görev yapan öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda, öğretmenler bakanlığın sunduğu olanakları yeterli gördüklerini, eğitim sisteminin sürece hazırlıklı olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. Ayrıca öğretmenler, uzaktan eğitimi yüz yüze eğitim kadar etkili bulmadıklarını, hizmet içi eğitime, yerli ve güvenli canlı ders yazılımına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Ölçme ve değerlendirmenin uzaktan eğitimde zor olduğunu, öğrencilerin fırsat eşitliğine sahip olmadığını, teknik altyapının büyük sorun olduğunu, öğrencilerin derse devam etmedikleri vurgulanmıştır. Uzaktan eğitim eksiklerinin tamamlanarak, yüz yüze eğitim ile harmanlandığında eğitimin niteliğinin arttırılabileceği önerilmiştir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi ve verilerin toplama süreçlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Öğrenci katılımı, öğrenme ortamlarının önemli bir bileşeni ve öğrencinin kalıcılığının ve başarısının önemli bir yordayıcısı olarak kabul edilir. Öğrencilerin ilgisini çekmek hem yüz yüze hem de uzaktan eğitim ortamlarında zorlu bir iştir. Uzaktan eğitimde öğrenciler diğer öğrencilerden ve öğretim elemanından fiziksel olarak ayrı oldukları için öğrencilerin katılımını sağlamak daha zor hale gelmektedir (Bolliger ve Halupa, 2018). Halihazırda, öğrenci katılımını etkileyen faktörlere ve öğrencilerin evrimii öğrenme/uzaktan eğitime katılımını sağlamaya yönelik stratejilere odaklanan çalışmalar artmaktadır (Martin ve Bolliger, 2018). Bu araştırmanın amacı, uzaktan eğitimde, etkileşim amaçlı web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin 2020-2022 yılları arasında yapılan çalışmaları analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

- ✓ Yayınların yayın türüne göre dağılımları nasıldır?
- ✓ Yayınların bilim alanına göre dağılımları nasıldır?
- ✓ Yayınların ölkelere göre dağılımları nasıldır?
- ✓ Yayınların anahtar kelime analizi nasıldır?

1830'lu Yıllarda Amerika'da mektupla başlayan uzaktan eğitim ölkemizde ilk kez 1956 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Son olarak 1981 yılında çıkartılan yasa ile Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakóltesi kurulmuştur. Mektupla başlayan uzaktan eğitim çeşitli aşamalardan geçerek son yüzyılın vazgeçilmezi olan teknolojinin gelişimi ile paralel olarak tek taraflı iletişim aracı olan web 1.0 yerine içeriklerin hazırlanıp değiştirilebildiği web 2.0 kullanılmaya başlanmıştır. Son yıllarda bütün dünyada olduğu gibi ölkemizde de çeşitli kısıtlamalar olmuş ve uzaktan eğitim özellikle bu dönemde ön plana çıkmıştır. Bu dönemde çeşitli platformlar üzerinden eğitimler yapılmış ancak çoğu zaman yüz yüze eğitimdeki gibi katılım ve etkileşim sağlanamamıştır. Öđretenlerin öğrenenleri ekran başında tutamaması, anlatılan konuların etkileyici olmaması, öğretenlerin bu konuda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması ve gerekli alt yapının hazır olmaması gibi sebeplerden dolayı uzaktan eğitimde gerekli başarı sağlanamamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan çeşitli web 2.0 araçları sayesinde öğretenler öncelikle öğrenenlerin derse katılımı sağlamış, sonrasında derslerin etkileşimli geçmesini sağlamıştır. Hazırlanan eğlendirici içerikler sayesinde öğrenenler keyifle derse katılmaya ve daha iyi öğrenmeye başlamışlardır. Özellikle oyun ve oyunlaştırma destekli uygulamalar bu konuda öğretenlerin en güçlü öğretim araçları olmuştur.

Çalışma; 2020-2022 yılları arasında Scopus veri tabanında yayınlanan, uzaktan eğitim etkileşim konusunu ele alan yayınlar ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma sistematik bir alanyazın taramasıdır. Sistematik alanyazın taramaları betimsel tarama modeli altındadır. Sistematik alanyazın taraması, belirli bir konuda farklı çalışmaların ortaya çıkardığı farklı sonuçları değerlendirmek ve sentezleyerek yeni çıkarımların yapılabilmesini sağlayan bir yöntemdir (arkungöz ve Ediz, 2009). Sistematik alan yazın taramasında araştırma sorusu tanımlanarak, bu soru çerçevesinde incelemeye dahil edilecek araştırmaların ölçütleri belirlenir (Sözler, 2018). Bu araştırmada ölçütler aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- ✓ 2020-2022 yılları arasında yayınlanmış olması.
- ✓ Scopus veri tabanının yayınlanmış olması.
- ✓ Uzaktan eğitim etkileşimlerinde web 2.0 araçlarının kullanılmasını konu edinmiş olması.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Bu araştırmada “uzaktan eğitim”, “etkileşim” ve “web 2.0 araçları” anahtar kelimeleri kullanılarak Scopus veri tabanında konuyla ilgili olarak 2020-2022 tarihleri arasında yapılan araştırmalar araştırma sorusu çerçevesinde belirlenen ölçütler doğrultusunda taranmıştır. Yapılan sistematik alanyazın taraması sonucunda 99 yayına ulaşılmıştır. Scopus veri tabanında yapılan sorgulamanın kodu aşağıdadır:

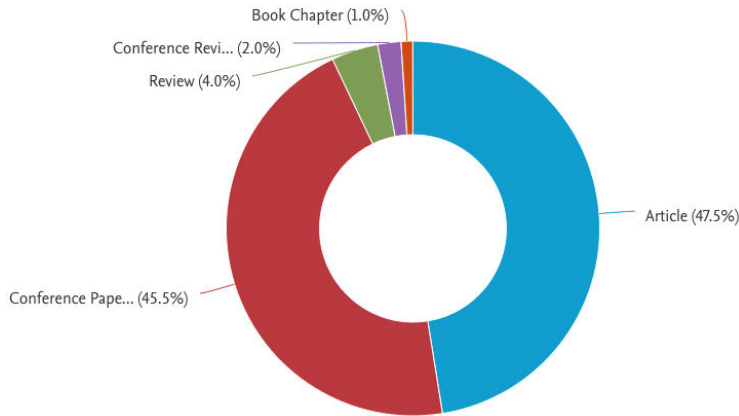
“(TITLE-ABS-KEY ("distance education") AND TITLE-ABS-KEY ("interaction") AND TITLE-ABS-KEY (tool)) AND PUBYEAR > 2019 AND PUBYEAR < 2023 AND PUBYEAR > 2019 AND PUBYEAR < 2023” Verilerin analizinde VOSviewer Bibliometric analiz aracı kullanılmıştır. Böylece her bir yayın için tekrarlanan yapılar ortaya konmuştur.

BULGULAR

Yapılan alanyazın taramasından elde edilen yayınların analizinden elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur.

Yayın Türüne Göre Dağılıma İlişkin Bulgular

Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen 99 yayının türüne göre dağılımları Şekil 3.1’de sunulmuştur.

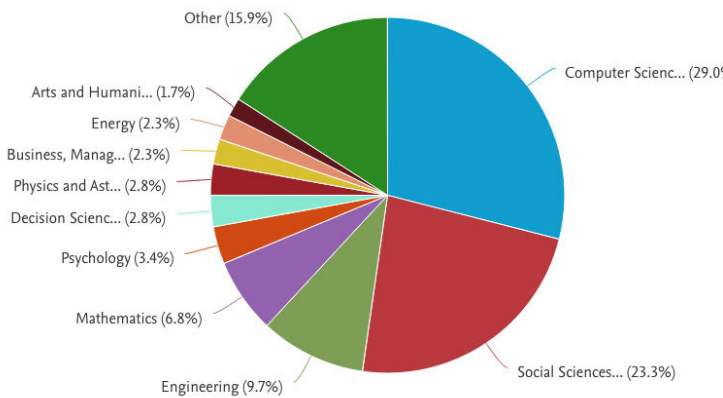

Şekil 1. Yayın türüne göre dağılım grafiği.

Ulaşılan yayınların yayın yılına göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların en fazla makale türünden yayınlandığı görülmektedir. Yayın türüne göre dağılımlar şöyledir: makale (article; %47.5), konferans bildirisi (conference paper; %46.5), inceleme makaleler (review; %4), konferans inceleme (conference review; %2) ve kitap bölümü (book chapter; %1) olarak belirlenmiştir.

Bilim Alanı Dağılımına İlişkin Bulgular

Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen 99 yayının bilim alanına göre dağılımları Şekil 3.2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Bilim alanına göre dağılım grafiği.

Ulaşılan yayınların bilim alanına göre dağılımı incelendiğinde, bilgisayar bilimlerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bilim alanına göre dağılımlar şöyledir: bilgisayar bilimleri (computer science; %29), sosyal bilimler (social science; %23.3), mühendislik (engineering; %9.7), matematik (mathematics; %6.8), psikoloji (psychology; %3.4), karar bilimi (decision science; %2.8), fizik ve astronomi (physics and astronomy; %2.8),

computer interaction), “sanal eğitim” (virtual education), “bilgi ve iletişim” (information and communication), “bilgisayar destekli öğretim” (computer aided instruction), “yoğun açık çevrimiçi kurs” (massive open online course), “işbirliği araçları” (collaborative tools), “profesyonel açılar” (professional aspects), “teknoloji” (technology), “içerik analizi” (content analysis), “oyun tabanlı öğrenme” (game-based learning), “motivasyon” (motivation), “bilgisayar programlama” (computer programming), “etkileşim” (interaction), “hemşirelik” (nursing), öğrenme yönetimi sistemi (learning management system), “öğrenim yönetim sistemi” (Lms) , “işbirlikli öğrenme” (collaborative learning), veri madenciliği (data mining), çevrimiçi eğitim (online education), “sosyal ağlar-çevrimiçi” (social networking-online), “yapay zeka” (artificial intelligence), “eğitim süreçleri (educational process), öğrenci etkileşimi (student engagement), “eğitim teknolojileri” (educational technology) anahtar kelimelerinin öne çıktığı görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde dönem projesi araştırması kapsamında yapılan çalışmaların sonuçları ve bu sonuçlara dayalı olarak geliştirilen öneriler sunulmuştur.

Sonuç

Uzaktan eğitim pandeminin başlamasıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de zorunlu hale gelmiştir. Çok kısa bir sürede Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hayata geçirilen EBA TV projesi ilk ve orta öğretimde faaliyet gösterirken gerek teknolojik altyapının yetersiz olması gerekse etkileşimsiz olması sebebiyle çok fazla etkili olamamıştır. Üniversitelerden bazıları bu dönemde etkileşimli ve canlı dersler için Zoom ve Google Meet gibi uygulamaları kullanırken kimi üniversiteler de kendi yazılımını gerçekleştirip, platformları üzerinden eğitimlerini devam ettirmişlerdir.

Bu çalışma uzaktan eğitim etkileşimlerinde web 2.0 araçlarının kullanılmasını konu edinen çalışmaların alanyazın incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla, Scopus veri tabanında 2020-2022 yılları arasında “uzaktan eğitim”, “etkileşim” ve “web 2.0 araçları” anahtar kelimelerini kullanan yayınlar taranarak, yayın türüne, bilim alanına, yayınlanan ülkeye göre dağılımları incelenmiş ve VOSViewer bibliometrik ağ analizi ile konuyla ilgili en çok kullanılan anahtar kelimeler belirlenmiştir.

Yapılan analizler sonucunda, uzaktan eğitim etkileşimlerinde web 2.0 araçlarının kullanılmasını konu edinen 99 yayın olduğu belirlenmiştir. Bu yayınların yayın türüne göre; en fazla makale türünde (%47.5), ikinci olarak konferans bildirisi türünde (%46.5) olduğu belirlenmiştir. Ayrıca inceleme makalesi, konferans inceleme ve kitap bölümü türlerinde de yayın olduğu belirlenmiştir.

Yayınların bilimsel alanlara göre dağılımı incelendiğinde; en çok bilgisayar bilimleri alanında (%29), ikinci olarak sosyal bilimler alanında (%23.3) yapıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, mühendislik (%9.7), matematik (%6.8), psikoloji (%3.4), karar bilimi (%2.8), fizik ve astronomi (%2.8), işletme yönetimi (%2.3), enerji (%2.3), sanat ve insan (%1.7) ve diğer bilimler (%15.9) alanlarında da yayınlar olduğu belirlenmiştir.

Ülke dağılımına göre en fazla yayının Rusya’da (12), ikinci olarak Brezilya (11) ve ABD’de (11) yayınlandığı belirlenmiştir. Türkiye uzaktan eğitim konusunda 8 yayın ile ilk 4 ülke içine girmiştir. Bu konuda yayın yapan ülkeler arasında ayrıca İspanya, İtalya, Peru, Portekiz, Çin, Almanya, Yunanistan, Meksika ve Ukrayna bulunmaktadır.

VOSViewer bibliometrik ağ analizinde ise, yayınların anahtar kelimeleri analiz edilmiştir. 879 anahtar kelimedenden en az 3 kez tekrarlanan anahtar kelimeler analize dahil edilmiştir. Böylece 54 anahtar kelime ağ analizine tabi tutulmuştur. Bu analizin sonucunda en çok kullanılan 28 anahtar kelime belirlenmiştir. En çok kullanılan ilk 3 kelime içinde öğrenme sistemleri, eğitim hesaplamaları ve mühendislik eğitimi yer almaktadır. Bu kavramlar bibliometrik ağda merkezilik, toplam bağlantısı ve birlikte oluşum açısından araştırma trendine yön vermişlerdir.

Öneriler

Araştırma sonuçları gön önüne alınarak geliştirilen öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- ✓ Bu çalışma yalnızca Türkiye tabanlı olarak gerçekleştirilerek elde edilen sonuçlar yurtiçi ve yurtdışı bağlamında karşılaştırılabilir.
- ✓ Bu çalışma, meta analiz-meta sentez gibi araştırma yöntemleriyle genişletilerek, yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar ve öneriler değerlendirilerek genişletilebilir.
- ✓ Uzaktan eğitimde etkileşim için kullanılan web 2.0 araçlarına yönelik çalışmalar, her alanda ayrı ayrı yürütülebilir.

KAYNAKÇA

1. Alkan, C. (1987). “Öğrenme-öğretme süreçleri ilkeler”. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 20(1), 209-229.
2. Altuntaş, E.Y., Başaran, M., Özeke, B., & Yılmaz, H. (2020). “Covid-19 Pandemisi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejilerine ve Öğrenme Deneyimlerine İlişkin Algı Düzeyleri” Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi, 3(2), 8-23.
3. Balaman, F., & Hanbay Tiryaki, S. (2021). “Corona Virüs (Covid-19) Nedeniyle Mecburi Yürütülen Uzaktan Eğitim Hakkında Öğretmen Görüşleri” Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches, 10(1), 52-84.
4. Bolliger, D. U., & Halupa, C. (2018). “Online student perceptions of engagement, transactional distance, and outcomes” Distance Education, 1-18, 299-316.
5. Çarkungöz, E., & Ediz, B. (2009). “Meta Analizi”. Uludağ Üniversitesi Journal of Faculty of Vetenerian Medicine, 33-37.
6. Çelen, F. K., & Seferoğlu, S. S.(2016). “Hizmet-içi Eğitim Etkinlikleri Kapsamında Çevrim-İçi Ortamların Kullanılması: Gözlemler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Değerlendirmeler”. Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(1), 1-13.
7. Çetin, C., & Özlem, A. N. U. K. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık: Bir kamu üniversitesi öğrencileri örnelemi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5), 170-189.
8. Çokyaman, M., & Menderes, Ü. N. A. L. (2020). Öğrenci ve öğretmenlerin covid-19 salgını dönemindeki uzaktan eğitim algısı: bir metafor analizi. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18 (Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1684-1715.
9. Demir, E. (2014). “Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (39), 1.
10. Gündüzalp, C. (2021). “Web 2.0 Araçları İle Zenginleştirilmiş Çevrimiçi Öğrenmenin Öğrencilerin Üst Bilişsel Ve Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 10(3), 1158-1177.
11. Horzum, M. B. (2010). “Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarından haberdarlığı, kullanım sıklıkları ve amaçlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi”. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 7(1), 603-634.
12. Karakaya, M. & Aksoy H. H. (2005). Uzaktan Eğitim Yüksek Lisans Çalışması. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
13. Karakuş, N., & Züleyha, E. R. (2021). “Türkçe öğretmeni adaylarının WEB 2.0 araçlarının kullanımıyla ilgili görüşleri”. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 177-197.
14. Korucu, A. T., & Yücel, A. (2015). “Information technologies teachers’ ideas about dynamic web technologies use in education”. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 5(2), 126-152.
15. Martin, F. & Bolliger, D.U. (2018). “Engagement matters: Student perceptions on the importance of engagement strategies in the online learning environment”. Online Learning 22(1), 205-222.
16. McLoughlin, C., & Lee, M. (2007). “Social software and participatory learning: Pedagogical choices with technology affordances in the Web 2.0 era. In ICT: Providing choices for learners and learning”. Proceedings ascilite Singapore 2007 (pp. 664-675). Centre for Educational Development, Nanyang Techn.
17. Özer, M., Gür, B. S., & KüçükCan, T. (2011). “Kalite Güvencesi: Türkiye Yükseköğretimi için Stratejik Tercihler”. Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1(2), 1.
18. Sherry, L. (1996). “Issues in Distance Learning”, International, Journal of Educational Telecommunications, 1(4), 337-365.
19. Sözler, S. (2018). “Açık ve uzaktan İngilizce eğitimi modellerinin yapısı: bir sistematik alanyazın taraması 1990 -2017”. AUAd, 4(4), 43-57.
20. Sahin-Topalcengiz, E. & Yildirim, B. (2020). “Teachers' Opinions about Distance Web 2.0 Tools Training and Teachers' In-Class Web 2.0 Practices”. Journal of Turkish Science Education, 17 (4), 561-577.

21. Türkmen, H., Pedersen, J. E. & McCarty, R. (2007). “Exploring Turkish pre-service science education teachers’ understanding of educational technology and use”. *Research in Comparative and International Education*, 2(2), 16.
22. Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Nobel Yayınları.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Research Article

Subject Area

Theology

Vol: 8 Issue: 64

Year: 2022 September

Pp: 1963-1973

Arrival

14 July 2022

Published

25 OCTOBER 2022

Article ID 64615

Doi Number

http://dx.doi.org/10.292

28/smryj.64615

How to Cite This

Article

Karal, E. & Atak, H.

أثر دراسة دلالية “

المقام في حذف الحرف وذكره في

International Social Mentality and

Researcher Thinkers

Journal, (Issn:2630-

631X) 8(64): 1963-

1973

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

International License.

أثر المقام في حذف الحرف وذكره في القرآن الكريم دراسة دلالية

Effect Of The Maqam In Deleting The Letter And Mentioning It In The Qur'an, A Semantic Study

Ahmad albaraka¹ Mahmod Al-atrash²¹ Master's student at Al-Madinah International University² Professor at sirnak University -Faculty of Theology in Turkey

ملخص

جاء هذا البحث ليعالج قضية مهمة وهي حذف الحرف وذكره في القرآن الكريم من زاوية لم تقدر بالبحث فيما يعلم الباحث، وهي علاقة الحذف والذكر بالظروف المحيطة بطرفي الكلام ألا وهما المتكلم والمخاطب، وتتمحور فكرة البحث حول وضع الخطاب الإلهي _ بوصفه عربياً _ في سياقاته الداخلية التي أفرزته بصورته التي جاء عليها؛ في محاولة للاقترب من روح الوحي، ورسم معالم على طريق الفهم الصحيح للخطاب القرآني، وبلوغ الأثر الذي كان يتركه في صدور أهله لنزوله، ويتناول البحث في هذه الدراسة أنواع الشخصوس، والأبطال في القصة القرآنية، ويحاول أن يفهم الأداء القرآني من خلال إدراك ماهية الصراع بين أبطال القصة القرآنية؛ وذلك بتتبع الظروف النفسية والاجتماعية والبيئية والتاريخية والدينية، وغيرها من العوامل التي تؤثر في اللغة إيجاباً وسلباً.

مشكلة البحث:

1. عدم وجود دراسة مستقلة تدرس ظاهرة (حذف الحرف وذكره في القرآن الكريم) انطلاقاً من السياق الخارجي (المقام)؛ فأغفلت أكثر الدراسات أهمية البيئة المحيطة بالحدث الكلامي.

2. تفرق المادة في بطون كتب التفسير، وفي تضاعيف الدراسات الدلالية في القرآن.

3. عدم وجود ضابط معين في توجيه الظاهرة محل الدرس، فأكثر الدارسين يجنحون إلى تفسيرها من خلال الخلط بين السياق الخارجي، والسياق الداخلي (اللغوي)

أهداف البحث:

1.ظهار جانب من جوانب الإعجاز في كتاب الله، في أهم مظهر من مظاهره

2. جمع ما تفرق في بطون الكتب من هذه المسائل؛ لتيسير الرجوع إليها من قبل الباحثين

3. إبراز سبق المسلمين في ميدان الدراسات اللغوية، وتبنيهم لهذه الظاهرة (المقام) ميكراً؛ وتختلف الدراسات الغربية عن ذلك إلى سبعينيات القرن العشرين بظهور التداولية⁽¹⁾، كاتجاه في الدراسات اللسانية، ويوجب هذا البحث عن جملة من الأسئلة تتناول إمكانية إحصاء، وضبط السياقات التي وردت فيها ظاهرة الحذف والذكر في القرآن الكريم، ونجاعة المقام (السياق الداخلي) في تفسير الظاهرة اللغوية، وقد نهج الباحث في دراسة الظاهرة المنهج الاستقرائي التحليلي؛ من خلال تتبع الظاهرة في القرآن وجمع أمثلتها، ثم تحليل الأمثلة ومقارنتها مع الأمثلة الغربية منها لفتاً؛ لبيان وجه الإعجاز في استخدام الجمل المتقاربة مع حذف شيء منها تارة، وذكره أخرى، (وماتوفيقي إلا بالله عليه توكلت وإليه أنيب)⁽²⁾.

الكلمات المفتاحية: الحرف، الحذف، الذكر، المقام (السياق الداخلي)، المتكلم، المخاطب، التداولية، القصة.

ABSTRACT

This research deals with an important issue; which is the deletion of the letter and its mention in the Holy Qur'an and the relation of deletion and mention with the surrounding circumstances of both the speaker and listener, the parts of speech. The idea of this research focuses on how the divine speech, since it is Arabic, is put in its external contexts which gave it its current form. That is to get closer to the deep meaning of the revelation as well as clarifying the correct understanding of the Qur'anic speech and reaching to that impact which was left in the hearts of people when it was revealed and This study also deals with the kinds of characters and heroes in the Qur'anic story and tries to clarify the Qur'anic performance through the understanding of the struggle between the heroes of the Qur'anic story by tracing the psychological, social, environmental, historical and religious effects and other factors which affect language positively or negatively.

Research Dilemma: The absence of an independent study that deals with the deletion and mention of the letter in

the Holy Qur'an based on the external context(makam); For this, most studies ignored the surrounding environment of the speech, The difference of materials from an interpretation book to another as well as the many semantic studies of the Qur'an, There is no specific control of directing phenomenon under study. Most scholars tend to nterpret it through internal and external linguistic context.

Research Objectives: Demonstrating an important aspect of the Qur'anic miracles in its best appearance, Gathering the problems that was missed between books in order to make it easy for scholars when needed,. Highlighting the role of Muslims in the linguistic studies field and making them alert to this phenomenon (makam) earlier. Whereas the West studies were late until the seventies of the twentieth century; when pragmatics started to appear as linguistic studies and This research answers a number of questions, dealing with the possibility of counting and controlling the contexts in which the phenomenon of deletion and mention appeared, as well as the effectiveness of the internal text(makam) in interpreting the linguistic phenomenon. The researcher used an analytical inductive method through tracing it an collecting its examples in the Qur'an. These examples have been analyzed and compared to closer examples verbally to clarify the miraculous aspect of using convergent sentences with deleting something of it at a time or mentioning it at other times. "And my success is not but through Allah. Upon Him I have relied, and to Him I return"

Key words: letter, deletion, mention, makam (internal text), speaker, listener, pragmatics, story.

1) George Udny Yule.pragmatics . (2010م). 1431هـ، الرباط، (الدار العربية ناشرون .

2) سورة هود، الآية: 88.

الحمد لله الذي أنزل الكتاب تبياناً لكل شيء، وهدى ورحمةً وبشرى للمسلمين، وأودع فيه أسرار حكيمته، ومنهاج شريعته وجعل اللسان العربي أوعية أسرارهِ. فكان من عظيم فضله على هذه الأمة أن جعلها وارثة كتابه، وحاملة لواء تبليغه وأدائه، فانبرى لهذه المهمة علماء ربايون يعرفون من معين بيانه وبلاغته ما يجلي أوجه إعجازه،؛ فاجتمع من ذلك ثروة هائلة، وجهود جبارة، ومازال القرآن يعطي على قدر الجهد فيه، لا يخلق، ولا يبلى، ولا ينضب؛ وكيف لا وهو ذلك البيان العظيم الذي قرع أسماع العرب وقلوبهم، وهم أمراء البيان وسادة الكلام في صحرائهم، وتشربته _ على كفرهم وعنادهم _ نفوسهم؛ استلذاً به، وخضوعاً لسلطان بلاغته؛ الأمر الذي يثير تساؤلات حول ماهية الأداء القرآني، حتى يكون له هذا الأثر العميق في نفوس أجلاف البوادي؛ فرقق طبعهم، وهذب شعنتهم، وجعل منهم خلقاً آخر.

المطلب الأول: مفهوم الحرف

أولاً- الحرف لغةً: تدور مادة (حرف) في قواميس اللغة على ثلاثة أصول منها ما هو على الحقيقة ومنها ما هو على جهة المجاز ولعل أبرز هذه المعاني هو: الطرف والحد والشفير والوجه فحد السيف وجهه، ومنه مجازاً في قوله تعالى: ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَبْغِدُ اللَّهُ عَلَىٰ حَرْفٍ ۗ لَّأَنَّهُمْ يُعْبِدُونَ اللَّهَ عَلَىٰ وَجْهِ وَاحِدٍ وَهُوَ السَّرَّاءُ، النَّاقَةُ تَسْمَىٰ حَرْفًا لِضَمْرِهَا كَالسَّيْفِ، أَوْ لِعَظْمِ خَلْفِهَا كَحَرْفِ الْجَبَلِ، وَقَدْ يَطْلُقُونَ عَلَىٰ الْوَجْهِ مِنَ الْأَدَاءِ الْقُرْآنِيِّ حَرْفًا كَمَا فِي قَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَقْرَأَنِي جِبْرِيلُ عَلَىٰ حَرْفٍ، فَلَمْ أَزَلْ أُسْتَرْيِدُهُ حَتَّىٰ انْتَهَىٰ إِلَىٰ سَبْعَةِ أَحْرَافٍ" (4)، وكذلك يراد بها الميل ولانحراف، فحرف الشيء يحرفه أي مال به عن وجهه، ومنه قوله تعالى في سورة النساء: ﴿ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَزْبًا مِّنَ الْكُفْرِ عَن مَّوَاضِعِهِ ۗ ﴾ (5)، أي يغيرونه (5).

ثانياً - الحرف اصطلاحاً: تعريف الحرف لا يتأتى إلا بتناول نوعيه - كما هو مقرر عند النحاة واللغويين - كلاً على حدة ألا وهما:

- أ. حرف المبنى: وهو أبعاض الكلمات التي تتألف منها كالمسكين والألف واللام في قولنا: سأل، وتشمل جميع حروف الهجاء التسعة والعشرين.
- ب. حرف المعنى: "هو كلمة تدل على معنى في غيرها" (6).

والمقصود بحروف المعاني " الحروف التي وضعت لمعان كان حقها أن يدل عليها بالأفعال، ولكن جيء بها نيابة عنها ومفيدة معناها من الإيجاز والاختصار " (7).

ثالثاً - علاقة المعنى اللغوي بالمعنى الاصطلاحي:

ما يظهر للباحث أن ثمة صلة وثيقة بين المعنى الاصطلاحي والمعنى اللغوي فلقد تعددت آراء العلماء في علة تسمية الحرف بتلك التسمية لكن جميعها مستمد من المعاني اللغوية التي تندرج تحت مادة (حرف) في معاجم اللغة، ولعل أقربها إلى الصواب هو أن الحرف سمّي بذلك لأنه طرف في الكلام أي فضلة فكما أن الحرف في اللغة هو الطرف من كل شيء أي جانبه فكذلك الحرف في الاصطلاح هو طرف في الكلام من حيث كونه ليس بعقدة (8).

رابعاً - مكانة الحرف في الدراسات القرآنية

لا يخفى على الباحث العلاقة الوثيقة بين اللغة والقرآن الكريم، وخصوصاً مباحث علم المعاني الذي ولد لخدمة القرآن، ولقد فطن العلماء من الصحابة - رضي الله عنهم - مبكراً لهذه الظاهرة، فأومئوا إلى أهميتها فاتحين الباب على مصراعيه لمن بعدهم لكشف المزيد من أسرارها، فقد روي عن عطاء بن يسار وعن ابن عباس قولهما: "الحمد لله الذي قال: ﴿ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهَوْتُمْ ﴾ (9) ، ولم يقل: في صلاتهم " (10)؛ لذلك نص العلماء على حاجة المفسر لمعرفة جملة من الأدوات التي اصطلح عليها باسم حروف المعاني، وجعلوها في جملة المهمات؛ لما يترتب على استعمالها من اختلاف الفهم والاستنباط لدى العلماء حتى وجدنا بعضهم يبويب في كتب أصول الفقه والتفسير أبواباً تنبه إلى أهمية الحروف وخطرها للفقهاء والأصوليين والمفسرين، كما فعل القاضي أبو يعلى في كتاب العدة حيث أفرد باباً في "حروف تتعلق بها أحكام الفقه، ويتنازع في موجباتها المتناظران" (11).

(3) سورة الحج، الآية، 11.

(4) حديث صحيح، رواه البخاري برقم: 3219، ومسلم برقم: 819.

(5) انظر الزبيدي، محمد مرتضى الحسيني، تاج العروس، (مطبعة الكويت، 198) مادة "حرف" 23/ 128، وانظر ابن فارس أحمد. مقاييس اللغة، (مطبعة دار الفكر، 1399هـ-1979م)، مادة: "حرف"، 2/43.

(6) المرادي الحسن بن قاسم، الجنى الداني في حروف المعاني، تحقيق د. فخر الدين قباوة و أ. محمد نديم فاضل، ط1 (بيروت: دار الكتب العلمية، 1992). ص 20.

(7) الدسوقي، حاشية الدسوقي على معنى اللبيب عن كتب الأعراب، وضع حواشيه: عبد السلام محمد أمين، ط1، (دار الكتب العلمية، بيروت، 2000 م)، ج2، ص522.

(8) انظر: المرادي، مصدر سابق، (الصفحة 24، 25).

(9) سورة الماعون، الآية 5.

(10) السيوطي، عبد الرحمن بن أبي بكر جلال الدين، الدر المنثور في التفسير بالمأثور، دار الفكر - بيروت ص 8643.

(11) ابن الفراء، أبو يعلى، محمد بن الحسين بن محمد بن خلف، العدة في أصول الفقه، تحقيق د. أحمد بن علي سير المباركي، ط2 (1410 هـ. 1990م) ص 1194.

تدور مادة حذف في قواميس اللغة على عدة معانٍ وإنَّ أهمها ما سنورده فيما يلي:

أ. القطع والأخذ والإسقاط: وهي متقاربة فتقول: حذف الشيء إذا أسقطه ومن شعره أو ذنب الدابة إذا أخذ منه وقطع من طرفه وربما جعلوا منه مجازاً إلقاء السلام على جهة العجلة والتخفيف فيقولون: حذف السلام حذفاً إذا خففه ولم يطل فيه، وقولهم: امرأة حذفة بضم الحاء أي قصيرة والحذف بفتحها هو ضرب من الغنم الصغير الأسود، وهو الضرب والرمي والقذف فيقال: حذفه بالعصا أي قذفه وضربه ورماه بها ويقال: هم بين حاذف وقاذف، ولعل منه مجازاً قولهم حذفه بجائزة أي وصله بها وحذف في مشيته وهو ضرب من السير يحرك فيه الماشي جنبه وعجزته⁽¹²⁾.

ثانياً - الحذف في الاصطلاح:

جاء في معجم الكليات للكفوي تعريف الحذف بأنه: "ما ترك ذكره في اللفظ والنية"⁽¹³⁾، وليته قال: هو ترك الذكر في اللفظ والنية فإنَّ هذا الذي ذهب إليه الكفوي أصدق في الانطباق على المحذوف منه على ظاهرة الحذف، ولعل أقرب هذه التعريفات إلى ما نحن بسبيله هو تعريف الرماني رحمه الله في معرض حديثه عن الإيجاز حيث قال: "فالحذف إسقاط كلمة للاجتماع عنها بدلالة غيرها من الحال أو فحوى الكلام"⁽¹⁴⁾.

ثالثاً: مكانة الحذف وموضعه من علم البلاغة

تمتد ظاهرة الحذف لتشمل جوانب اللغة جميعها من نحو وصرف وصوتيات؛ ومرد ذلك لعناية العرب الفاتحة بالإيجاز كمظهر من مظاهر العبقرية في التعبير والأداء العالي؛ بحيث جعلوا قيمة المرء تكمن في القدرة على الكلام بأوجز صورة وأخصر عبارة، وجمع المعاني الكبيرة في اللفظ القليل مما يقتضيه ميزان البلاغة في سياقاته المختلفة فهذا نوع من التأليف شريف لا يكاد يلجأ إلا فرسان البلاغة ومن ضرب فيها بالقدر المعلى، وذلك لعلو منزلته، وبعد مناله، والدليل على ذلك أنه أقل أنواع التأليف استعمالاً بين أرباب هذه الصناعة⁽¹⁵⁾.

ولا غرو في أن هذه الظاهرة قد لفتت انتباه علماء البلاغة وجعلوها سمة الإعجاز العليا "هو باب دقيق المسلك لطيف المأخذ، عجيب الأمر شبيه بالسحر؛ فإنك ترى به ترك الذكر أفصح من الذكر، والصمت عن الإفادة أزيد للإفادة، وتجذك أنطق ما تكون إذا لم تنطق، وأتم ما تكون بياناً إذا لم تبين"⁽¹⁶⁾.

المطلب الثالث: مفهوم الذكر

أولاً: الذكر لغةً: تتمحور مادة دَكَر بكسر الدال وسكون الكاف وهي مصدر من الفعل دَكَرَ حول عدة معانٍ يمكن ترتيبها على الشكل التالي:

1. الحفظ وعدم النسيان: من قولنا ذكرت الشيء فلم أنسه، واستذكرته وتذكرته ومازلت محتفظاً به في ذاكرتي ومنه قوله تعالى: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٦٠﴾﴾⁽¹⁷⁾، أي احفظوه وتدبروه كي لا تنسوا ما فيه⁽¹⁸⁾.
2. ما يجري على اللسان ويظهره الإنسان: من قول كثناء على الله وصلاة وتسبيح، وتعرض بخطبة، وغيبة وما أشبهها وذلك كقوله تعالى: ﴿وَإِذَا رَكَتَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَخِدُّونَكَ إِلَّا هُرُؤًا أَهْدَا أَلْيَیْ يَدْكُرُ ۗ أَلْهَتَكُمْ هُمْ كَقُرُونِ ﴿١٩﴾﴾.
3. الصيت والشرف: فيقولون: هو رجل له ذكر ومنه قوله تعالى: ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٢٠﴾﴾⁽²⁰⁾، أي منزلتك وشرفك بين العالمين.
4. القرآن الكريم: وذلك نحو قوله تبارك وتعالى: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٠١﴾﴾⁽²¹⁾، أي القرآن فهو تذكير للناس⁽²²⁾.

ثانياً: الذكر في الاصطلاح: ما وقف عليه الباحث في هذا الباب تعريفان:

(12) انظر الزبيدي محمد مرتضى الحسيني، تاج العروس، تحقيق: د. عبد الفتاح الحلو، ط1، (مطبعة حكومة الكويت، 1406هـ. 1986م)، مادة "حرف" 121، 122، 231، وانظر الفيروز آبادي محمد بن يعقوب، القاموس المحيط، مكتب تحقيق التراث في دار الرسالة بإشراف الدكتور نعيم العرقسوسي، ط8 دار الرسالة بيروت لبنان، مادة "حذف" ص 1711.

الكفوي، أبو البقاء أيوب بن موسى الحسيني، الكليات، تحقيق: د. عدنان درويش ومحمد المصري، ط2 (دار الرسالة، بيروت 1419هـ. 1998م) صفحة 384 مادة (حذف). (13)
ت 384هـ، النكت في إعجاز القرآن، مطبوع ضمن ثلاث رسائل في الإعجاز، سلسلة ذخائر العرب 16: تحقيق: محمد خلف الله أحمد، و د. محمد سلام زغلول، ط3 (دار المعارف المصرية، (14) الرماني علي بن عيسى، 1976م) صفحة 76، الرسالة الثانية

(15) الجزري، ضياء الدين ابن الأثير، الجامع الكبير في صناعة المنظوم من الكلام والمنثور، تحقيق: د. مصطفى جواد و د. جميل سعيد (مطبعة المجمع العلمي العراقي، 1956. 1375هـ) صفحة 122.
(16) الجرجاني عبد القاهر، دلائل الإعجاز، تحقيق: د. محمود شاكر، ط3 (مطبعة المدني القاهرة. دار المدني بجدة، 1992. 1413هـ) الصفحة 146.

سورة البقرة، الآية 63 (17)

انظر: ابن منظور، جمال الدين محمد بن مكرم، لسان العرب، مذيّل بجواشي البيازجي وجماعة من اللغويين ط3 (بيروت: دار صادر 1414هـ) ج 4 ص 308. 311. وانظر: الزمخشري، أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد جار الله، أساس البلاغة، تحقيق: محمد باسل عيون السود، ط1 (دار الكتب العلمية، بيروت، 1419هـ. 1998م) ج 1 صفحة 314. 315.

الأنبيا، الآية 36. (19) سورة

سورة الشرح، الآية 4. (20)

سورة الحجر، الآية 9. (21)

(22) ينظر: ابن منظور / مصدر سابق، ص 311.

1. تعريف للدكتور أحمد درويش مؤذن حيث عرّف مفهوم الذكر فقال: "هو ذكر الكلمة مع جواز حذفها لوجود قرينة دالة عليها وذلك لتثبيت المعنى، وتوطيد له في النفس" (23).
2. أو هو كما عرفه الدكتور أحمد بدوي: "ما تقوم عليه القرينة، وهو الأصل في الكلام لما يضيفه من تثبيت للمعنى وتوطيد له في النفس، ويكون في ذكره فضلاً عن ذلك معان لا تستفاد إذا حذف" (24)، ولعل الجمع بين المفهومين أفضل فنقول: الذكر هو: ترك الحذف، أو عكسه لقرينة مانعة من الحذف، أو لغرض بلاغي يستدعيه السياق، وهذا هو روح علم البلاغة ومداره.

ثالثاً. موقع الحذف والذكر في الدرس الدلالي: مما لا شك فيه أن نشوء هذا العلم الذي يعنى بالنصوص القرآنية المتقاربة لفظاً كان في أحضان القرآن الكريم؛ فقد عني المفسرون بتوجيه الآيات التي تتقارب فيما بينها إلى درجة التشابه، إلا إنها تفرق في كلمة أو جملة، أو جمل متعددة للكشف عن مكونات الإيجاز فيها، والتي _ وإن خالها المبتدئ واحدة من حيث الدلالة _ تلقي بظلال معنوية لا تستعلن إلا لمن أجال النظر فيها، وأكثر الترداد على أساليبها.

وعند النظر في كتب البلاغة يبدو للناظر أن البلاغيين يتناولون هذين المفهومين في أثناء دراستهم لمبحث أحوال اللفظ في التعبير عن المعنى، وتقسيهم ذلك إلى الإيجاز والمساواة والإطناب، وإن هذا الدراسة لتمتد لتشمل كل ضروب اللفظ مع المعنى، فإن قل اللفظ عن المعنى فهو الإيجاز، وإن جاء الكلام على قدر المعنى فهو المساواة، وإن زاد اللفظ على المعنى فهو الإطناب، وبناءً على ذلك يمكن أن نرد الحذف إلى قسم الإيجاز؛ إذ هو إسقاط بعض اللفظ لصالح المعنى؛ مما يتمشى مع حقيقة الإيجاز التي هي أداء المعاني الكثيرة بأوجز لفظ، وأقل قدر من المفردات ممكن، ويمتد الذكر ليستوعب المساواة والإطناب معاً؛ إذ هو زيادة لفظية يمكن الاستغناء عنها عند غياب الداعي، وتستجلب لأداء معانٍ جديدة تقتضيها سياقات جديدة هي البلاغة في مكانها، وبها يتميز البيان العالي الذي يعطي كل مقام حقه؛ بناءً على القاعدة المشهورة التي هي حجر الزحى في الدراسات الدلالية ألا وهي قولهم: لكل مقام مقال (25).

المطلب الرابع: نظرية المقام وأهميتها في الدراسات القرآنية والبلاغية

أولاً- المقام في اللغة: اسم مكان أو زمان على وزن مفعول: ويقصد به موضع القدمين، ومكان الإقامة والجلوس، ولعل منه قوله تعالى: ﴿وَأَحْذَرُوا مِن مَّقَامٍ يُرْهَعُونَ مَضَلُّوا بِهِ﴾ (26)، أي موضع قدمه عليه السلام، ومن الثاني قوله تعالى: ﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ﴾ (27)، أي مكان الإقامة، والمقصود هو الجنة، وبمعنى المنزلة: ولعلها من المجاز ومنه المقام المحمود وهي منزلة لا تنبغي إلا للنبى محمد صلى الله عليه وسلم، ونحو ذلك قيل في تفسير قوله تعالى: ﴿وَمَا مِثْلًا إِلَّا لَهُمْ مَقَامٌ مَّمْلُوءٌ﴾ (28)، أي منزلة في العبادة (29)، والمقامة: الجماعة من الناس (30)، وقد تطلق على نوع أدبي يقوم على السجع والصنعة البديعية، وتتطوي على طرفة ونكتة (31).

ثانياً: المقام في اصطلاح البلاغيين:

إنّ الحال أو المقام الذي تعلق به سرّ البلاغة، كما عرّفه التفتازاني فهو: "الأمر الداعي إلى التكلّم على وجه مخصوص" (32)، أي أن يراعي المتكلم قبل توجيه كلامه بعض الملابس المحيطة بالحدث الكلامي، ولعلّ هذه النظرية خير ما يفسر ظاهرة الحذف والذكر التي نحن بسبيلها؛ إذ هي ضرب من الأداء يخضع لقوانين البلاغة التي تدين لنظرية المقام أو الحال في تفسيرها؛ فلكلّ مقام مقاله الذي يناسبه، ولا يجوز أن يأتي إلا على ما يلائمه (33).

ثالثاً. العلاقة بين المعنى اللغوي والتعريف الاصطلاحي:

يتبين للباحث مما سبق من التعريفات لعلم البلاغة، ونظرية المقام أو الحال _ كما كان يحلو للبلاغيين أن يعبروا أحياناً _ أن المعنى اللغوي، ونظيره الاصطلاحي متقاربان، وأن معنى الثاني مأخوذ من الأول على جهة المجاز؛ فجعل البلاغيون السبب الداعي إلى طريقة معينة من الكلام كالمكان الذي يحلّ فيه الكلام على خصوصية معينة تقتضيه.

رابعاً. مرادفات مصطلح المقام وعلاقته بها:

أولاً - الحال: أو ما يعبر عنه بسباق الحال، وهذا المصطلح من ألصق الكلمات بالمقام قديماً حتى لا يكاد يفرق بينهما أحد وهو إحدى الصيغ المجازية التي تطلق على المقام وتتوب عنه.

(23) مؤذن، أحمد درويش، وجماعة من المؤلفين، مطبعة صون جاغ للنشر الأكاديمي تركيا، من روائع الأساليب البلاغية في القرآن الكريم، الصفحة 177.

(24) بدوي أحمد، من بلاغة القرآن، (دار نهضة مصر - سنة 1978م)، ص 118.

(25) القزويني، محمد بن عبد الرحمن بن عمر، أبو المعالي، الإيضاح في علوم البلاغة، تحقيق: محمد عبد المنعم خفاجي، ط3، (دار الجبل، بيروت)، ج 3 من ص 169 - 171.

(26) سورة البقرة، الآية 125.

(27) سورة الدخان، الآية 51.

(28) سورة الصافات، الآية 164.

(29) ابن منظور، جمال الدين محمد بن مكرم، لسان العرب، مذيّل بحواشي اليازجي وجماعة من اللغويين ط3 (بيروت: دار صادر 1414هـ) ج 4 ص 308 - 311.

(30) ابن عباد، إسماعيل، صاحب، المحيط في اللغة، ت: الشيخ محمد حسن آل ياسين، ط1، (دار عالم الكتب، بيروت، 1413 هـ - 1994 م) ج 6 ص 57 مادة (قوم).

مجمع اللغة العربية في القاهرة، المعجم الوسيط، ط 4، (طبعة دار الشروق الدولية 1425هـ - 2004 م) ص 768 مادة (قوم).

(31) التفتازاني، المصدر السابق، ص 25.

(32) المصدر نفسه ص 25.

(33) المصدر نفسه ص 25.

ثانياً . النظم: ورائد نظرية النظم هو عبد القاهر الجرجاني؛ حيث عرّف النظم بقوله: "هو توحي معاني النحو فيما بين الكلم على حسب الأغراض التي يصاغ لها الكلام" (34).

ثالثاً . السياق الخارجي: (external context)، وقد يطلق عليه سياق الموقف، وهو أحد أنواع السياق التي تؤكد عليها النظرية الدلالية الحديثة، ورائدها الإنكليزي فيرث، وتشمل كل ما هو خارج عن اللغة من ظروف تحيط بالأداء اللغوي وتؤثر فيه، بما في ذلك العادات وأنماط السلوك والتقاليد والأديان، والفلسفات والتاريخ ما يمكن أن يعبر عنه بمصطلح الثقافة (35)، وبهذا المفهوم تكون النظرية الدلالية المعاصرة في السياق لتفسير الظاهرة الكلامية، امتداداً للنظرية العربية المعبر عنها بالمقام، مع تطوير بعض تقنياتها لتشمل المعارف والثقافات، والمجتمع وفلسفاته عموماً.

خامساً . عناصر المقام ووظيفتها في تكوين الحدث الكلامي

أولاً . المتكلم: كمرسل للرسالة أو الملقى للفعل الكلامي وهو الطرف الأول في عملية التواصل.

ثانياً . المخاطب: المتلقي أو المرسل إليه برسالة والمستهدف في عملية التخاطب والتواصل الكلامي وهو الطرف الثاني ومرآة المقدرة على تصريف القول والتأثير في البلاغة.

ثالثاً . الظروف الخارجية: وهي الملابس والشروط الخارجية عن اللغة أو ما اصطلاحنا عليه بسياق الحال أو المقام أو السياق الخارجي الذي تجري فيه الأحداث الكلامية شفوية أو كتابية على صورة معينة تناسب ما يحيط بالحدث الكلامي منها (36).

المطلب الخامس: المتكلمون في القرآن والمقامات المؤثرة فيهم عند أداء الكلام.

أولاً . أقسام المتكلمين في القرآن: القرآن حوارية فريدة بين الخالق والمخلوق، وقد أسند الله سبحانه الكلام إلى بعض خلقه، فيكون المتكلم تارة هو الله جل جلاله، وتارة أحد خلقه من المؤمنين، أو الكافرين، أو يكون المتكلم أحد الملائكة المكرمين، أو الجن والشياطين، ويقال أن ينسب الله تعالى الكلام إلى الجمادات كالنار، والعجاوات من البهائم والوحش والطيور كالهدهد.

ثانياً . السياقات المقامية المؤثرة في المتكلم عند أداء الكلام:

1. المتكلم في مقامي الإمهال والعقوبة:

قال تعالى في سورة الأنعام: ﴿ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّبِعُوا فِي مَا آتَاكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ سَرِيعَ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَكَلِمٌ رَجِيمٌ ﴾ (37) ، وقال تعالى في سورة الأعراف: ﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيُبَيِّنَ عَلَيْهِنَّ إِلَى يَوْمِ الْعِلْمَةِ مَنْ يُسُوِّهُنَّ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَكَلِمٌ رَجِيمٌ ﴾ (38) ، حيث تشابهت الآيتان في الجزء الأخير منهما ، ولكن اختلفتا بزيادة اللام المزلقة على آية الأعراف في قوله: ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ﴾ ، وخلق آية الأنعام منها في قوله: ﴿ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ﴾ ، ففي آية الأنعام تظهر جملة من العوامل التي تشكل طبيعة الخطاب ، ومحيطه خالياً من توكيد السرعة في العقوبة، ففي هذه السورة يظهر حلم الله بالكافرين؛ وهذا ما تقتضيه ضرورة الحجاج الذي تصطبغ به سورة الأنعام ، فقد كان المتكلم يحيل ما يستعجل به الكافرون عناداً وكفراً إلى يوم القيامة كما في قوله تعالى: ﴿ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ﴾ (39).

ولا يتنافى وصف العذاب بالسرعة، وكونه في يوم القيامة؛ لأن كل ما سيأتي قريب، ولعل ما يبعث على الاطمئنان إلى هذا القول هو ما سبق الآية من قوله تعالى: ﴿ قُلْ أَنْظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴾ (40)، فظاهر أن الآية تبين منهجه تعالى في التعامل مع هؤلاء الكفرة، وإن خير ما يعضد هذا المذهب، ويجلبه خير تجلية هو قوله تعالى: ﴿ ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴾ (41)، ولارباب أن المرجع لا يكون إلا في يوم القيامة (42).

أما آية الأعراف فقد جاءت سرعة العقوبة فيها مؤكدة باللام ؛ لأن المقام ههنا مقام تهديد لليهود بإيقاع العقوبة في الدنيا ؛ فقد ورد الخطاب بهذه الصورة بعد ذكر قصة اليهود الذين اعتدوا في السبت، وما نزل بهم من عذاب؛ والآيات صريحة في أن المقصود بالعقوبة ههنا هو العقوبة العاجلة في الدنيا، فقد سبقته هذه

(34) الجرجاني، عبد القاهر بن عبد الرحمن بن محمد، دلائل الإعجاز، تحقيق: محمود شاكر، د. ط3، (مطبعة المدني بالقاهرة، 1413هـ. 1992 م) ص 81.

(35) حسن، تمام، اللغة العربية معناها ومبناها، د. ط2، (الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1979 م) ص 351.

(36) انظر، العمري محمد، نظرية الأدب في القرن العشرين، د. ط، (أفريقيا الشرق، المغرب، ط2، 2014م)، ص 122.

وينظر: بن خوية، رابع، التظاهرات التداولية في البلاغة العربية، مجلة الدراسات الثقافية واللغوية والفنية، الصادرة عن المركز الديمقراطي العربي، برلين: العدد الثالث. ديسمبر، 2018 - وينظر: قباوة، فخر الدين، التحليل

النحوي أصوله وأدلتها، ط1 (الشركة المصرية العالمية للنشر. لوندجان، 2002م)، ص 56، 59، 61.

سورة الأنعام، الآية 165.

سورة الأعراف، الآية 167.

سورة الأعراف، الآية 57.

سورة الأعراف، الآية 158.

سورة الأعراف الآية 164.

انظر: أبو السعود، محمد بن محمد بن مصطفى، إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم، (دار إحياء التراث العربي. بيروت) الصفحة 208 31. وينظر: ابن عطية أبو محمد، عبد الحق بن غالب بن عبد

الرحمن الاندلسي المحاربي، المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، تحقيق: عبد السلام عبد الشافي محمد، ط1 (دار الكتب العلمية. بيروت، 1422م)، الصفحة 370 21.

الآية بقوله تعالى: ﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِمُ أَجْمَعِينَ الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَدَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴾ (43)، وقوله تعالى: ﴿ وَطَعَنُوهُمْ فِي الْأَرْضِ آمَمًا ﴾ (44)، وهاتان الآيتان يذكران أصنافاً من العذاب الذي نزل حقاً ببني إسرائيل، وهذا الأمر ناسب زيادة التوكيد في هذه الآية لزيادة التعجيل في العقوبة؛ نظراً لشدة إفسادهم، وتفرقهم شيعاً زجراً لهم، وترهيباً للكافرين من بعدهم (45).

وبهذا صار الفرق جلياً بين الآيتين فقد كانت آية الأنتعام أقل تأكيداً؛ إذ خلت من اللام المؤكدة، بينما اشتملت آية الأعراف على اللام بالإضافة إلى التأكيد بإن المشبهة بالفعل؛ لأن الأولى في مقام الإمهال، فالمشمول بالخطاب هو النبي صلى الله عليه وسلم وأمته؛ وليسوا جميعاً ممن قد استحق العذاب، فاقضى ذلك نوعاً من التوكيد أخف من ذلك في سورة الأعراف التي عرف جرم المذكورين فيها؛ مما ناسب زيادة التأكيد نظراً لفظاعة الجرم، حيث توعدهم بالعقاب السريع لأنه عقاب عاجل بالذلة والصغار، وأداء الجزية، وما نزل بهم من المسخ، وما سينزل بهم إلى قيام الساعة في الدنيا قبل الآخرة قوله: ﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَوْرٌ رَجِيمٌ ﴾ (46).

2. المتكلم في مقامات اليقين والشك والإنكار:

قال تعالى في الأعراف: ﴿ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴾ (47)، وفي الشعراء: ﴿ قَالُوا لَا صَبْرَ لَنَا إِلَّا لِيَ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴾ (48)، وفي الزخرف: ﴿ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴾ (49)، ولا يخفى ما بين هذه الآيات من تشابه لفظي، بيد أن الفارق بينها هو اللام المزحلقة في آية الزخرف، وعند استقرار الظروف المحيطة بالخصيصة التي أسند القرآن هذا الحوار إليها، يتبين أن الآيتين في الأعراف والشعراء تتكلم عن قصّة السحرة، وما قالوه بعد أن آمنوا لما سمعوا تهديد فرعون في قوله تعالى: ﴿ لَا فَطَمَنَّ أَيْدِيكَ وَأَرْجُلُكَ مِنْ خَلْفِ ذُرِّ الْأَصْبَاتِ أَجْمَعِينَ ﴾ (50)، وما خالط قلوبهم من بشاشة الإيمان، وما ذاقوه من برد اليقين؛ ما جعلهم لا يحفلون بقول فرعون حتى كأنه لم يكن، بينما في آية الزخرف جرى الكلام على لسان المؤمنين تأثراً بجو العناد والمكابرة، والتشكيك والتكذيب الذي يسود بداية السورة، كما في قوله تعالى: ﴿ أَفَتَضَرَّبُ عَنْكُمْ الذِّكْرُ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُشْرِفِينَ ﴾ (51)، فكان تركيز المتكلم على المنافحة عن عقيدة البعث والحساب؛ لذلك ناسب أن يؤتى بذكر الانقلاب إلى الله مؤكداً باللام لاقتضاء المقام ذلك، وليس هذا الداعي موجوداً في الآيتين الأخريين لاختلاف المقام وتباين الظروف (52).

وقال تعالى في آل عمران: ﴿ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾ (53)، والآية في سياق الكلام عن التقارب في خلق آدم وخلق عيسى عليهما السلام، فكلاهما يثير العجب من حيث النشأة؛ فالأول خلق بغير أب ولا أم، والثاني خلق بأب ولا أم له، وليس المراد بالتشبيه تمام المماثلة وإنما في الغرابة والعجب وإن كان الأمر في آدم عليه السلام أعجب والغرابة أظهر، والغرض من ذلك هو تكييف المشككين؛ فمن اعترف بخلق آدم من عدم هان عليه تصور الخلق بغير أب؛ ولما كان ذلك مما لا يرتاب فيه، وكان تصوره أيسر، جاء النهي خالياً من نون التوكيد (54)، أما في الآيات الواردة في سورة البقرة ويونس والأنتعام، فقد جاء النهي مؤكداً بالتون الثقيلة، حيث يقول تعالى في البقرة: ﴿ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾ (55)، وجاء في قوله تعالى في سورة الأنتعام: ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنْزَلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾ (56)، وكذلك في سورة يونس قوله تعالى: ﴿ فَإِنْ كُنْتَ فِي شكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَمَّا جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾ (57)، وقد نظم الإمام السخاوي ذلك بقوله:

"فلا تكن بآل عمران انفردي بغيرها فلا تكونن ورد

(43) سورة الأعراف. الآية (156).

(44) سورة الأعراف. الآية (168).

(45) انظر: ابن عادل، أبو حفص سراج الدين عمر بن علي الحنبلي الدمشقي النعماني، (ت775هـ)، اللباب في علوم الكتاب، ت: الشيخ عادل أحمد عبد الموجود، والشيخ علي محمد معوض، ط1 (دار الكتب العلمية). بيروت، 1419هـ. 1998م) صفحة 540: 81.

(46) الزركشي، محمد بن بهادر بن عبد الله، البرهان في علوم القرآن، ت: محمد أبو الفضل إبراهيم، (دار المعرفة. بيروت، 1391 هـ) ص 65 4. - وانظر: الجبوري، رياض يونس، الصفات الإلهية المضافة في القرآن الكريم معجم ودراسة دلالية، (دار الكتب العلمية. بيروت، 1971م) ص 191 - وانظر: الغرناطي، أحمد بن إبراهيم بن الزبير التقي العاصمي، ملاك التأويل القاطع بذوي الإلحاد والتعطيل في توجيه المتشابه اللفظ من أي التنزيل، تحقيق: سعيد الفلاح، ط1 (دار الغرب الإسلامي بيروت، 1403هـ. 1983م)، الصفحة 485. 486.

(47) سورة الأعراف، الآية 125.

(48) سورة الشعراء، الآية 50.

(49) سورة الزخرف، الآية 14.

(50) سورة الأعراف، الآية 124.

(51) سورة الزخرف، الآية 5.

(52) انظر: ملاك التأويل، الغرناطي الصفحة 890. 891. وانظر: صدق خان، فتح البيان في مقاصد القرآن، الصفحة: 12333.

(53) سورة آل عمران، الآية 60.

(54) الشوكاني، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله، فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير، ط2 (دار الكلم الطيب وابن كثير. بيروت، دمشق، 1419 هـ. 1998م)، الصفحة: 1397.

(55) سورة البقرة، الآية 147.

(56) سورة الأنتعام، الآية 114.

(57) سورة يونس، الآية 94.

وبالنظر إلى قصة الآيات يظهر أن آية البقرة تتكلم عن قضية تغيير القبلة، وما رافقها من تشكيك وإرجاف ولغط اقتضى حسم الجدل بالأمر الصارم المؤكد؛ تأكيداً لوجوب اتباع الحق، ونبذ ما يلقيه المنافقون والسفهاء المغرضون من الشبه، ولا يتصور ذلك من النبي صلى الله عليه وسلم، وإنما هذا خطاب تعريض وتنبيه لما يمكن أن يؤول إليه أمر الأمة من الانسياق وراء المرجفين.

أما الكلام في الأنعام ويونس فيدور في جو من التشكيك، والتكذيب من قبل المنافقين وأهل الكتاب؛ وهذا الجو قد يلقي بظلاله على قلوب المؤمنين؛ فجاء النهي على جهة التهيج والتنبيه والتعريض بمن يركن إلى المجرمين، وقد صور القرآن شدة عناد هؤلاء المجرمين في الآيات السابقة لآية الأنعام بقوله تعالى: ﴿وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَكِيَّةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْقِنَ وَحَثَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ فُلَأَ مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿59﴾ ، وكذلك الحال في سورة يونس فقد جاء بعدها قوله تعالى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿60﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿61﴾ ، فأمام هذا الكم الهائل من العناد والمكابرة والتشكيك رغم الآيات البينات؛ كان لابد من تنبيه الأمة وقد سلف القول بأن هذا خطاب تعريض وتهيج لا خطاب اتهام (61).

المطلب السادس: المخاطبون في القرآن وأثر الظروف المحيطة بهم في حذف الحرف وذكره.

أولاً. أقسام المخاطبون في القرآن: نجد القرآن يوجه الخطاب لجميع مخلوقاته التي نسب لها كلاماً؛ فتارة المخاطب هو الله تعالى، وتارة أحد الخلق من مؤمن وكافر، من ملك أو جن أو شيطان، أو جماد أو بهيمة كقوله (يا نار)، (يا أيها النمل) وهكذا.

ثانياً. أثر السياقات المقامية المحيطة بالمخاطب عند أداء الكلام.

1. المخاطب في سياق التأديب والاستهزاء:

أولاً: مقام التأديب والتعلم: تعرض البيان الإلهي لنوعين من السؤال بنوعين من الخطاب متقاربين من ناحية الجواب، أو بالأدق بنوعين من الأمر بالجواب بناءً على نية السائل، وما ينطوي عليه صدره فيظهر على لسانه، ففي قوله تعالى: ﴿وَمَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَدَىٰ ﴿62﴾ ، ورد السؤال عن مجموعة من الصحابة بغرض التعلم، لما رابهم من أمر الكفار في شؤون النساء زمن المحيض، بغرض سلوك أقوم السبل؛ لذلك جاء الأمر بالجواب على طبيعته (قل) خالياً من الفاء العاقبة تلطفاً بالسائلين، فخطبهم بهدوء وروية، وهذا يطرد في سائر الأسئلة التي سألها المؤمنون تعلماً، كالسؤال عن الأهلة واليتامى والخمر والميسر. ثانياً: في مقام الاستهزاء وسوء الأدب: في كثير من الأوقات يتعرض النبي صلى الله عليه وسلم للأسئلة على سبيل المعاجزة أو الاستهزاء، كما فعل كفار مكة عندما سألوا عن مصير الجبال يوم القيامة تهكماً وتنقصاً من قدرة الله؛ تبعاً لعقولهم الضعيفة، وأوهامهم القاصرة كما في قوله تعالى: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿63﴾ ، فجاء الأمر بالجواب مقروناً بالفاء العاقبة التي تقيد المسارعة إلى إلزام السائل، وتبكيك المعاند، ولجم المستهزئين (64).

2. سعة ومحدودية المخاطبين، وأثر ذلك في حذف الحرف الكريم وذكره:

أولاً: الإشارة بميم الجمع وبدونها: لاشك أن اسم الإشارة - كما هو معروف في اللغة - يجمع ويتنوع ويفرد تبعاً لعدد المشار إليهم، وفيما يلي من أمثلة قرآنية يستخدم اسم الإشارة في آيات تتكلم عن الطلاق بطرق متعددة بالرغم من اتحاد القضية، ففي قوله تعالى: ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَصُوا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿65﴾ ، جاء اسم الإشارة مفرداً خالياً من ميم الجمع، بينما في الآية الثانية جاء اسم الإشارة مقروناً بها في قوله تعالى: ﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿66﴾ ، فالشارح إليه في الأولى واحد وهو النبي

السخاوي، علي بن عبد الصمد، المنظومة السخاوية، أولاد الشيخ للتراث، الأبيات . 111، 112. وانظر: مصطفى، محمد أبي الخير، اللؤلؤ لؤم المنتظم وغاية الحفظ شرح على المنظومة السخاوية في متشابهات (58) الآيات القرآنية، ط2 (دار الصحابة . طنطا، 1425 هـ، 2004م) الصفحة 20 . 21.

(59) سورة الأنعام، الآية 111.

(60) سورة يونس، الآيات 96 . 97.

انظر: أبو السعود، محمد بن محمد بن مصطفى، إرشاد العقل السليم، الصفحة: 177، 178، 3 وانظر المصدر نفسه، الصفحات: 174، 175. وينظر: أبو حيان، محمد بن يوسف بن علي بن يوسف الاندلسي، (61) البحر المحيط في التفسير، تحقيق: صدقي محمد جميل، دار الفكر . بيروت، 1420 هـ، الصفحة: 4628، والصفحة: 105 6. وينظر: الشريبي، جابر، متشابهات القرآن الفرق بين فلا تكتن من المتمترين 1 فلا تكونن من المتمترين، <https://www.youtube.com/watch?v=ctbY6ft4eV8>.

(62) سورة البقرة الآية 222.

(63) سورة طه، الآية 105.

انظر: أبو السعود، إرشاد العقل السليم، دار التراث العربي . بيروت، ص642. - وانظر: ابن عاشور، التحرير والتنوير، الدار التونسية. تونس، ص1984. 16306.

(64) سورة البقرة الآية 232.

(66) سورة الطلاق، الآية 2.

صلى الله عليه وسلم⁽⁶⁷⁾، أما في الثانية فهي "إشارة إلى جميع ما مرَّ من إيقاع الطلاق على وجه الشئنة، وإخساء العدة، والكفِّ عن الإخراج والخروج، وإقامة الشهادة للرجعة أو المفارقة ليُكونَ أشدَّ ملاءمةً لقوله عزَّ وجلَّ: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾. (68).

ثانياً: الخطاب بالمعرفة والنكرة: ويظهر ذلك في قوله تعالى: ﴿فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ عُنُقًا فَبَعَدًا لِقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ (69)، فقد وردت فيها كلمة القوم معرفة بال؛ وذلك إشارة إلى قوم بعينهم وهم قوم هود، أما لما استخدم صيغة النكرة فالمقصود هم الأقوام الآخرين، وهم كثيرون غير معينين لذلك قال تعالى بعدها: ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا كُلًّا مَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّذَكِّرًا فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ آحَادِيثًا فَبَعَدًا لِقَوْمِ لَّا يُؤْمِنُونَ﴾ (70)، فهم أقوام كثيرون بدليل الآية التي قبلها: ﴿ثُمَّ آتَيْنَاهُم مِّنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا ءَاخِرِينَ﴾ (71)، وتلك القرون المقصودة بالدعاء والإبعاد قوم صالح ولوط وشعيب وسواهم⁽⁷²⁾.

ثالثاً: انعكاس الزيادة العددية على المبنى زيادة ونقصاً: وذلك يظهر من خلال حذف التاء وذكرها بين (تتوفاهم) و(توفاهم) في قوله تعالى من سورة النحل: ﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّوهُمْ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ فَأَلْقَوْا السَّلَٰةَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (73)، وقوله تعالى في سورة النساء: ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّوهُمْ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَهَاجِرُوا فِيهَا قَالُوا لَيْكَ مَاؤُهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ (74)، فكانت الزيادة في (تتوفاهم) دليلاً وانعكاساً للزيادة العددية للذين توفتهم الملائكة وهم الظالمون لأنفسهم على إطلاقهم، ولا شك في أنهم أكثر عدداً من الظالمين لأنفسهم من المستضعفين في الأرض المخاطبين في الآية الثانية، وبذلك ينجلي وجه البيان في الزيادة والنقصان⁽⁷⁵⁾.

3. المخاطب في سياق الأمن والخوف:

أولاً: زيادة البيان في معرض الخوف: ولعل غالب أمثلة هذا المطلب تدور بين سورتي النمل والقصص، ولكل منهما جو عام، والجو العام لسورة القصص هو الخوف الذي رافق سيدنا موسى عليه السلام من قبل ولادته، وجو سورة النمل هو الأمن والقوة والتمكين؛ هذا الأمر ألقى بظلاله على طبيعة الخطاب فزرى في قوله تعالى في القصص: ﴿وَأَن آتَىٰ عَصَاكَ فَلَئِمَّا رَاَهَا تَهَرَّتْ وَكَنَّتْ كَانَتْ جَانًّا وَلَمَّا مَدِيرًا وَلَمَّا يُعْوَبُ بِمُوسَىٰ أَقْبَلَ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ﴾ (76)، حيث يشبع جو الخوف، نرى أنه زيدت أن التفسيرية إشارة إلى جو القلق والفرح الذي يقتضي أن لا يعي الإنسان إلا بمزيد بيان وتفسير، ويؤيد هذا ما جاء في الأعراف من قوله تعالى: ﴿* وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَن آتَىٰ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ﴾ (77)، إذ يشبع فيها الجو ذاته، وما سبق آية القصص من نداء موسى نداء مسبقاً بأن المفسرة؛ وهذا ما يفسر خلو آية النمل من أن التفسيرية في قوله تعالى: ﴿* وَأَلَىٰ عَصَاكَ فَلَئِمَّا رَاَهَا تَهَرَّتْ وَكَنَّتْ كَانَتْ جَانًّا وَلَمَّا مَدِيرًا وَلَمَّا يُعْوَبُ بِمُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَىٰ الْمُرْسَلِينَ﴾ (78)، حيث جاءه الأمر مباشرة دون تفسير، ونودي بدون أن المفسرة؛ ولعل مرد ذلك إلى الجو العام الذي يشبع فيه الأمن والقوة بحيث يعي الإنسان الخطاب دون مزيد بيان⁽⁷⁹⁾.

ثانياً: علاقة سرعة وبطء إيقاع الأحداث بجو السورة: يقتضي الجو الذي يسوده الخوف نوعاً من الإيقاع يكون سريعاً؛ وذلك للدلالة على سرعة انقضاء جولة الباطل هذا من جهة، ومن جهة أخرى ليعيش السامع التوتر ذاته، فيستعيد الأحداث بمشاعر أبطالها، وبأجواء الرعب التي تلفها، كما هو الأمر في سورة طه في قوله تعالى: ﴿إِذْ رَا نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِبَيِّنَاتٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى﴾ (80)، هذا المعنى مستفاد من الجمل القصيرة التي توحي بذلك، ومن زيادة الفاء العاقبة التي تقتضي عدم المهلة، وسرعة إيقاع الأحداث، أما في أجواء الأمن والقوة فنجد الإيقاع بطيئاً؛ يحكي حال أبطال المشهد عند النجاة من الأخطار، كما هو الأمر في سورة القصص، فقد كان الإيقاع سريعاً، فلما وصل إلى قوله تعالى (نجوت من القوم الظالمين) أمسى الإيقاع بطيئاً؛ فكثر استخدام الفعل دون الفاء العاقبة في الفعل، كما في قوله تعالى من سورة القصص: ﴿* فَلَمَّا فَصَّىٰ مُوسَىٰ الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ ءَأَسَ مِنْ جَانِبِ الظُّورِ نَارًا

(67) انظر: ابن عطية، المحرر الوجيز، تحقيق: عبد السلام عبد الشافي محمد، ط1، (الكتب العلمية، بيروت، 1422هـ)، ص 4144.

(68) الألويسي، روح المعاني، ط1 (دار الكتب العلمية، بيروت، 1415هـ)، ص 9235.

(69) سورة المؤمنون، الآية 41.

(70) سورة المؤمنون، الآية 44.

(71) سورة المؤمنون، الآية 42.

(72) انظر: ابن جماعة، كشف المعاني، ص 267. وانظر: الكرمانلي، محمود بن حمزة بن نصر، أبو القاسم برهان الدين، (أسرار التكرار) البرهان في توجيه متشابه القرآن لما فيه من الحجة والبيان، ت: عبد القادر أحمد عطا، د ط، (دار الفضيلة - القاهرة)، ص 148. وانظر: الزمخشري، الكشاف، ط3، (دار الكتاب العربي، بيروت، 1407 هـ)، ص 3188.

(73) سورة النحل، الآية 28.

(74) سورة النساء، الآية 97.

(75) انظر: ابن جماعة، كشف المعاني، ص 267. وانظر: الكرمانلي، محمود بن حمزة بن نصر، أبو القاسم برهان الدين، (أسرار التكرار) البرهان في توجيه متشابه القرآن لما فيه من الحجة والبيان، ت: عبد القادر أحمد عطا، د ط، (دار الفضيلة - القاهرة)، ص 148. وانظر: الزمخشري، الكشاف، ط3، (دار الكتاب العربي، بيروت، 1407 هـ)، ص 3188.

(76) سورة القصص، الآية 31.

(77) سورة الأعراف، الآية 117.

(78) سورة النمل، الآية 10.

(79) انظر: مطني، محمد الدليمي، سورة القصص دراسة تحليلية، صفحة: 431.

(80) سورة طه، الآية 10.

قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثِرُوا إِنِّي نَاكِرٌ لِمَنْهَا يَخْتَرُ أَوْ جَدَوْعٍ مِّنَ النَّارِ لَمَّا كُمُ تَصَطَّلُونَ ﴿٨١﴾ ، وبذلك ينجلي وجه الإعجاز في استخدام الفاء العاقبة وعمه ، وتتضح علاقة كل ذلك بالمقام (82) .

4. المخاطب في سياق الخوف (اليأس) والرجاء :

ومن الأمثلة التي ينجلي بها هذا الملمح الدقيق قوله تعالى في سورة البقرة : ﴿ إِنَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَعْفُوْ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨٣﴾ ، بزيادة الفاء العاقبة - على أشهر الأقوال في توجيه إعرابها - على الفعل يعفر (84) ، في حين خلا الفعل ذاته في آية آل عمران من الفاء ، وذلك في قوله تعالى: ﴿ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٥﴾ ، وعند استقراء السياقين يظهر أن آية البقرة قيلت في سياق خوف وقلق ، حين أوشك الشعور باليأس أن يتسرب إلى القلوب؛ لما نزل من التهديد بالحساب على مكونات النفوس ، وخبايا الضمائر ، مما شق على المسلمين ، وضاقت به نفوسهم ، وراجعوا به نبيهم صلى الله عليه وسلم في القصة المشهورة في سبب نزول الآية : " لما نزلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم : (لله ما في السموات وما في الأرض وإن تبدوا ما في أنفسكم أو تخفوه يحاسبكم به الله فيغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء والله على كل شيء قدير) اشتد ذلك على أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأتوا رسول الله صلى الله عليه وسلم ، ثم جثوا على الركب ، وقالوا : يا رسول الله ، كلنا من الأعمال ما نطيق : الصلاة والصيام والجهاد والصدقة ، وقد أنزل الله عليك هذه الآية ولا نطيقها . فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أتريدون أن تقولوا كما قال أهل الكتابين من قبلكم : سمعنا وعصينا؟ بل قولوا : سمعنا وأطعنا ، غفرانك ربنا وإليك المصير . فلما أقر بها القوم وذلت بها ألسنتهم ، أنزل الله في أثرها : آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نَفِرُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ نَسَخَهَا اللَّهُ فَأَنْزَلَ : لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَهْطَأْنَا إِلَى آخِرِهَا " . (86)

وعليه كان مناسباً في هذه الظروف أن يؤتى بالفاء العاقبة التي تعيد السرعة وعدم المهلة تعجيباً للبشرى ، وترغيباً في المسارعة إلى طلب المغفرة ، وإشارة إلى سعة مغفرته ورحمته (87) ، أما في آية آل عمران فالسياق فيه رجاء وأمن وبشرى للمؤمنين ، ورضى عن عباده المجاهدين من أهل بدر ، وقد سبقت الآية ببشائر وثاء يطيب به خاطر المؤمنين ، ويسكن به فؤادهم ، ويجعلهم في رجاء لعفو الله ، ومن ذلك قوله تعالى : ﴿ وَمَا جَعَلَ اللَّهُ إِلَّا بُشْرًا لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٨٨﴾ ؛ مما لا يستدعي ذلك النوع من الخطاب الوارد في آية البقرة؛ فجاء الإخبار بالمغفرة بدون الفاء العاقبة، حيث لا خوف من مؤاخذه ولا انشغال بالعقوبة على خواطر النفوس .

الخاتمة: وبناء على ما سبق من الأمثلة التي تعطي صورة واضحة عن مضمون قضية المقام ، وعناصرها في أداء الحدث الكلامي، كمظهر من مظاهر عبقرية اللغة الناشئة من عبقرية العقلية العربية في التعبير ، ولا يخفى الدور الرئيس الذي لعبه القرآن الكريم في تنمية الذائقة، والارتقاء باللسان العربي فكانت هذه النظريات التي فطر عليها العرب بلبان الأمهات، وكانوا يدركونها في بواديه، نشأت هذه النظريات وأبصرت النور كعلم ورسالة لإنسانية خدمة لرسالة النور والهدى للعالم، وإن تتبع مضان هذه الظاهرة في الذكر الحكيم يشهد بذلك ، وقد توصل الباحث إلى جملة من النتائج والتوصيات يضعها بين يدي الدارسين:

أهم النتائج:

1. الدور المحوري للمقام (السياق الداخلي) في مجيء الكلام على صورته في الذكر الحكيم .
2. عدم اكتمال الصورة في توجيه الظواهر الكلامية بالاعتماد على السياق اللغوي فحسب بل يلزم الغوص في البيئة التي أنتجت .
3. أن لكل مقام مقال وينطبق ذلك على الظاهرة محل الدرس ؛ إذ لا يخرج الشكل اللغوي عن المقصد الذي سبق لاجله الكلام ، وهي ظاهرة جديرة بالاهتمام .
4. أن الحذف في موضعه والذكر في موضعه هو سر الإعجاز لا يستقيم المعنى إلا بوضع الشيء موضعه .
5. سبق الدراسات الإسلامية للدراسات اللغوية المعاصرة في قضية المقام فطفولة الدراسات الدلالية العربية الإسلامية هي كهولة الدراسات الغربية اللغوية المعاصرة في نهاية القرن العشرين ومطلع القرن الحادي والعشرين ويظهر ذلك في حقل التداولية المعاصرة .
6. من غير الوارد أن يقول المتكلم قولاً في مقام الغضب مثلاً فيه لين جانبي، وفي مقام الرضى قولاً غليظاً ونفي هذا عن القرآن أولى .

(81) سورة القصص، الآية 29 .

انظر : السامرائي، فاضل، لمسات بيانية في نصوص من التنزيل، ط3، (دار عمار . عمان الأردن، 2003م، 1423هـ) من صفحة 91 - 113 . وانظر : السمين الحلبي، الدر المصون، ت: أحمد الخراط، دار القلم . دمشق، ص5416 .

(82) سورة البقرة ، 284 .

انظر : السمين الحلبي، الدر المصون، ص : 21687 .

سورة آل عمران، الآية 129 .

الألوسي، روح المعاني، ص2162 .

انظر ابن جماعة، بدر الدين، كشف المعاني في المتشابهة من المثاني، تحقيق: د. عبد الجواد خلف، ط1 (دار الوفاء . المنصورة، 1990م، 1410هـ) صفحة: 123 .

(88) سورة آل عمران، الآية 126 .

1. ابن الفراء، أبو يعلى، محمد بن الحسين بن محمد بن خلف، العدة في أصول الفقه، تحقيق د. أحمد بن علي سير المباركي، ط2 (1410 هـ . 1990م) ص 1194.
2. ابن جماعة، كشف المعاني، تحقيق: د. عبد الجواد خلف، ط1(دار الوفاء . المنصورة، 1990م، 1410هـ) ص267.
3. ابن عادل، أبو حفص سراج الدين عمر بن علي الحنبلي الدمشقي النعماني، (ت775هـ)، اللباب في علوم الكتاب، ت: الشيخ عادل أحمد عبد الموجود، والشيخ علي محمد معوض، ط1(دار الكتب العلمية . بيروت، 1419 هـ . 1998م) صفحة: 540.
4. ابن عباد، إسماعيل، صاحب، المحيط في اللغة، ت: الشيخ محمد حسن آل ياسين، ط1، (دار عالم الكتب، بيروت، 1413 هـ . 1994 م) ج 6 ص 57 مادة (قوم).
5. ابن عطية أبو محمد، عبد الحق بن غالب بن عبد الرحمن الاندلسي المحاربي، المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، تحقيق: عبد السلام عبد الشافي محمد، ط1 (دار الكتب العلمية . بيروت، 1422م)، الصفحة 370 2\.
6. ابن منظور، جمال الدين محمد بن مكرم، لسان العرب، مذيّل بحواشي اليازجي وجماعة من اللغويين ط3 (بيروت: دار صادر 1414هـ) ج 4 ص308 . 311.
7. أبو السعود، محمد بن محمد بن مصطفى، إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم، (دار إحياء التراث العربي . بيروت) الصفحة 208 3\.
8. أبو حيان، محمد بن يوسف بن علي بن يوسف الاندلسي، البحر المحيط في التفسير، تحقيق: صدقي محمد جميل، دار الفكر . بيروت، 1420 هـ، الصفحة: 4\628، والصفحة: 105 6\.
9. الآلوسي، روح المعاني، ط1(دار الكتب العلمية . بيروت، 1415هـ)، ص9\235.
10. بدوي أحمد، من بلاغة القرآن، (دار نهضة مصر - سنة 1978م)، ص 118.
11. بن خوية، رابع، التظاهرات التداولية في البلاغة العربية، مجلة الدراسات الثقافية واللغوية والفنية، الصادرة عن المركز الديمقراطي العربي، برلين: العدد الثالث . ديسمبر، 2018.
12. الجبوري، رياض يونس، الصفات الإلهية المضافة في القرآن الكريم معجم ودراسة دلالية، (دار الكتب العلمية . بيروت، 1971م) ص 191.
13. الجرجاني عبد القاهر، دلائل الإعجاز، تحقيق: د. محمود شاكر، ط3(مطبعة المدني القاهرة . دار المدني بجدة، 1992. 1413هـ) الصفحة 146.
14. الجزري، ضياء الدين ابن الأثير، الجامع الكبير في صناعة المنظوم من الكلام والمنثور، تحقيق: د. مصطفى جواد و د. جميل سعيد (مطبعة المجمع العلمي العراقي، 1956 . 1375هـ) صفحة 122.
15. جورج يول، (George Uday Yule)، (pragmatics)، ترجمة: د. قصي العتاي، ط1(الدار العربية ناشرون . الرباط، 1431هـ، 2010م) صفحة: 19.
16. حسن، تمام، اللغة العربية معناها ومبناها، د. ط2، (الهيئة المصرية العامة للكتاب، 1979 م) ص351.
17. الدسوقي، حاشية الدسوقي على معنى اللبيب عن كتب الأعراب، وضع حواشيه: عبد السلام محمد أمين، ط1، (دار الكتب العلمية، بيروت، 2000 م)، ج2، ص522.
18. الرماني علي بن عيسى، ت 384هـ، النكت في إعجاز القرآن، مطبوع ضمن ثلاث رسائل في الإعجاز، سلسلة ذخائر العرب 16: تحقيق: محمد خلف الله أحمد، و د. محمد سلام زغلول، ط3 (دار المعارف المصرية، 1976م) صفحة 76، الرسالة الثانية.
19. الزبيدي، محمد مرتضى الحسيني، تاج العروس، (مطبعة الكويت . 198) مادة "حرف " 23/ 128، وانظر ابن فارس أحمد .
20. الزركشي، محمد بن بهادر بن عبد الله، البرهان في علوم القرآن، ت: محمد أبو الفضل إبراهيم، (دار المعرفة . بيروت، 1391 هـ) ص 65 4\.
21. الزمخشري، أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد جار الله، أساس البلاغة، تحقيق: محمد باسل عيون السود، ط1(دار الكتب العلمية، بيروت، 1419هـ . 1998م) ج 1 صفحة 314 . 315.
22. السامرائي، فاضل صالح، لمسات بيانية في نصوص من التنزيل، ص893، محاضرات مفرغة، الموسوعة القرآنية . <https://quranpedia.net/ar/book/1502/1/2>

23. السامرائي، فاضل، لمسات بيانية في نصوص من التنزيل، ط3، (دار عمار . عمان الأردن، 2003م، 1423هـ) من صفحة 91 - 113.
24. السخاوي، علي بن عبد الصمد، المنظومة السخاوية، أولاد الشيخ للتراث، الأبيات . 111، 112.
25. السمين الحلبي، الدر المصون، ت: أحمد الخراط، دار القلم . دمشق، ص5416.
26. السيوطي، عبد الرحمن بن أبي بكر جلال الدين، الدر المنثور في التفسير بالمأثور، دار الفكر . بيروت ص 81643.
27. الشوكاني، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله، فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير، ط2 (دار الكلم الطيب وابن كثير . بيروت، دمشق، 1419 هـ . 1998م)، الصفحة: 1397.
28. صحيح البخاري برقم: 3219.
29. صديق خان، فتح البيان في مقاصد القرآن، الصفحة: 12333.
30. العمري محمد، نظرية الأدب في القرن العشرين، د. ط، (أفريقيا الشرق، المغرب، ط2، 2014م)، ص122.
31. الغزناطي، أحمد بن إبراهيم بن الزبير الثقفي العاصمي، ملاك التأويل القاطع بذوي الإلحاد والتعطيل في توجيهه المتشابه اللفظ من آي التنزيل، تحقيق: سعيد الفلاح، ط1 (دار الغرب الإسلامي بيروت، 1403هـ . 1983م)، الصفحة 485 . 486.
32. الفيروز آبادي محمد بن يعقوب، القاموس المحيط، مكتب تحقيق التراث في دار الرسالة بإشراف الدكتور نعيم العرقسوسي، ط8 دار الرسالة بيروت لبنان، مادة " حذف " ص 1711.
33. قباوة، فخر الدين، التحليل النحوي أصوله وأدلتها، ط1 (الشركة المصرية العالمية للنشر . لونجمان، 2002م)، ص 56، 59، 61.
34. القرآن الكريم.
35. القزويني، محمد بن عبد الرحمن بن عمر، أبو المعالي، الإيضاح في علوم البلاغة، تحقيق: محمد عبد المنعم خفاجي، ط3، (دار الجبل . بيروت)، ج 3 من ص 169 . 171.
36. قناة الشيخ: الشريبي، جابر، متشابهات القرآن الفرق بين فلاتكن من الممترين ا فلا تكونن من الممترين، <https://www.youtube.com/watch?v=ctbY6ft4eV8>
37. الكرمانى، محمود بن حمزة بن نصر، أبو القاسم برهان الدين، (أسرار التكرار) البرهان في توجيه متشابه القرآن لما فيه من الحجة والبيان، ت: عبد القادر أحمد عطا، د ط، (دار الفضيلة - القاهرة)، ص 148.
38. الكفوي، أبو البقاء أيوب بن موسى الحسيني، الكليات، تحقيق: د. عدنان درويش ومحمد المصري، ط2 (دار الرسالة، بيروت 1419 هـ . 1998م) صفحة 384 مادة (حذف).
39. المرادي الحسن بن قاسم، الجنى الداني في حروف المعاني، تحقيق د. فخر الدين قباوة و أ. محمد نديم فاضل، ط1 (بيروت: دار الكتب العلمية، 1413. 1992) ص 20.
40. مصطفى، محمد أبي الخير، اللؤم لؤم المنتظم وغاية الحفاظ شرح على المنظومة السخاوي في متشابهات الآيات القرآنية، ط2 (دار الصحابة . طنطا، 1425 هـ، 2004م) الصفحة 20.
41. مطني، محمد الدليمي، سورة القصص دراسة تحليلية، صفحة: 431.
42. مقاييس اللغة، (مطبعة دار الفكر، 1399هـ - 1979م)، مادة: "حرف"، 2/43.
43. مؤذن، أحمد درويش، وجماعة من المؤلفين، مطبعة صون جاغ للنشر الأكاديمي تركيا، من روائع الأساليب البلاغية في القرآن الكريم، الصفحة 177.

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research ArticleSubject Area
Textile and Fashion
DesignVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1974-1980Arrival
03 August 2022
Published
25 October 2022
Article ID 65501Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/8/smryj.65501>**How to Cite This Article**
Gümüş, İ.S. (2022).
“Yeni Medya,
Etkileşimli Tasarım Ve
Simülasyon Evreni:
Hipergerçeklik”,
International Social
Mentality and
Researcher Thinkers
Journal, (Issn:2630-
631X) 8(64): 1974-1980Social Mentality And Researcher Thinkers
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Yeni Medya, Etkileşimli Tasarım Ve Simülasyon Evreni: Hipergerçeklik

New Media, Interactive Design And Simulation Universe: Hyperreality

İnci Selin GÜMÜŞ¹ ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Sanat Ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Ve Moda Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Çoklu ortam özelliğine sahip yeni medya, internet aracılığıyla yapılan iletişim olanaklarını ifade etmekte olup geleneksel medyanın gösterdiği monolog yapıyı ortadan kaldırarak sürekli ve kesintisiz bir iletişime olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda herkese ulaşma imkânı sağlayan bir araç olarak yeni medyanın önemli ve alternatif bir medya aracına dönüştüğü görülmektedir. Söz konusu önem yeni medyanın demokrasinin yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvveti olarak konumlanmasına neden olmuş bulunmaktadır. Siyasal, ekonomik ve toplumsal hayata katılım yollarını çeşitlendiren bir kavram olarak yeni medya, bireylerin toplum hayatının her bir alanına kolaylıkla girmelerini sağlayacak önemli dijital olanaklar sağlayan bir araç olarak dikkat çekmektedir. Bu araç önemli ve yeni bir kamusal alan yaratmakta olup iletişim açısından yeni ortamlar yaratmaktadır. İnternet, sosyal medya ve çeşitli sosyal ağlar gibi yeni medya ortamları hem sosyal ilişki biçimlerini hem de bu ilişkilerin niteliğini değiştirmekte ve bu bağlamda da toplumsal hayatı yeniden şekillendiren önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu araçlar dijital ağlar yoluyla toplumu bir ağ toplumuna dönüştürmekte ve bu ağlar ile önemli toplumsal dönüşümleri sağlamaktadır. Yeni medya ile dijital teknolojiye dayalı bir toplum oluştuğundan, toplumsallaşmanın araçları da değişmekte dijital bir toplum oluşmakta, bireylerin ve toplumun düşünce biçimleri değişmektedir. Yeni medya ortamlarıyla ortaya çıkan yeni toplumsallaşma biçiminin hızlı bilgi paylaşımı ve karşılıklı etkileşim açısından önemli imkanlar sağladığı ancak yüz yüze iletişim, dokunma ve hissetme kültürüne dayalı ilişki kurma biçimleri açısından eksik ve başarısız bir toplumsallaşmaya neden olduğu ve toplumsal olarak önemli sorunlar yarattığı göze çarpmaktadır. Yeni medya toplumsallaşmasının doğurduğu en önemli sorun olarak yabancılaşmış bir toplum yapısı dikkat çekmekte olup sosyalleşme alanında toplumsallaşmaktan daha çok yalnızlaşan ve bireyselleşen bir toplumun varlığı dikkat çekmektedir. Baudrillard'a göre üretim düzeninin yerini tüketim düzeninin almasıyla simülasyon evrenine girilmiştir. Simülasyon evreninde her şey simülakra dönüşmüş böylece insanlar gerçeklik ilkesinin mevcut olduğu zamanlardaki toplumsal hedeflerden koparak, hayallerini, ütopyalarını kaybetmiş, (simülasyonun bir parçası olarak kendilerinin ötesine geçerek, görünümüne, başka bir deyişle simülakra dönüşmüşlerdir. Hayallerin ve toplumsal ideallerin sonlandığı, herkesin yalnızlaştığı, bireysel değerlerin hâkim olduğu bir evrende hapsolan insanlar, maddi olarak kayıp yaşamamak için günlük yaşamlarında var oluşlarını ya da kimlik sahibi olmayı yine sistemin istediği şekilde başka bir deyişle tüketim temelinde devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Sistemin oluşturduğu değer ve ahlak sistemi temelinde kod üzerinden işlemselleşen insan kısaca simülasyon evreninde sistemin devamlılığını sağlayan bir göstergeye dönüşmüştür. Baudrillard'a göre kitle iletişim araçlarının tek görevi simülasyon üretmektir. Mevcut gerçekliği yok ederek yerine kendi gerçeklerini koyarak aslında iletişim sürecini gerçeğin yerini alan bir modele dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: yeni medya, etkileşimli tasarım, simülasyon, simülakr, hipergerçeklik

ABSTRACT

New media with multimedia features express the communication possibilities made through the internet and provide a discontinuous and uninterrupted communication by eliminating the monologue structure shown by the traditional media. In this context, it is seen that the new media, as a tool that provides the opportunity to reach everyone, has turned into an important and alternative media tool. This importance has caused the new media to be positioned as the fourth force of democracy after the legislature, executive and judiciary. As a concept that diversifies the ways of participation in political, economic and social life, new media draws attention as a tool that provides important digital opportunities that will enable individuals to easily enter every aspect of social life. This tool creates an important and new public space and creates new environments for communication. New media environments such as the internet, social media and various social networks change both the forms and quality of social relations, and in this context, they stand out as important tools that reshape social life. These tools transform society into a network society through networks and provide important social transformations with these networks. As a society based on digital technology is formed with new media, the tools of socialization are also changing, a digital society is formed, and the way of thinking of individuals and society is changing. New media environments such as social media and various social networks change both the forms and quality of social relations, and in this context, they stand out as important tools that reshape social life. These tools transform society into a network society through networks and provide important social transformations with these networks. As a society based on digital technology is formed with new media, the tools of socialization are also changing, a digital society is formed, and the way of thinking of individuals and society is changing. New media environments such as social media and various social networks change both the forms and quality of social relations, and in this context, they stand out as important tools that reshape social life. These tools transform society into a network society through networks and provide important social transformations with these networks. As a society based on digital technology is formed with new media, the tools of socialization are also changing, a digital society is formed, and the way of thinking of individuals and society is changing. It is striking that the new form of socialization that emerged with the new media environments provides important opportunities in terms of rapid information sharing and mutual interaction, but it causes an incomplete and unsuccessful socialization in terms of face-to-face communication, forms of relationship based on touch and feeling culture, and creates socially important problems. An alienated social structure draws attention as the most important problem caused by the new media socialization, and the existence of a society that is more isolated and individualized than socialization in the field of socialization draws attention. According to Baudrillard, the simulation universe was entered when the consumption order replaced the production order. In the simulation universe, everything has turned into a simulacrum, so that people have lost their dreams and utopias by breaking away from the social goals of the times when the reality principle was present, and they themselves have gone beyond themselves as a part of the simulation and turned into a view, in other words, a simulacrum. People trapped in a universe where dreams and social ideals are over, where everyone is alone and where individual values are dominant, had to not experience financial loss and continue their existence or identity in

their daily lives as desired by the system, in other words, on the basis of consumption. they have transformed into appearance, in other words, simulacra. People trapped in a universe where dreams and social ideals are over, where everyone is alone and where individual values are dominant, had to not experience financial loss and continue their existence or identity in their daily lives as desired by the system, in other words, on the basis of consumption. they have transformed into appearance, in other words, simulacra. People trapped in a universe where dreams and social ideals are over, where everyone is alone and where individual values are dominant, had to not experience financial loss and continue their existence or identity in their daily lives as desired by the system, in other words, on the basis of consumption. On the basis of the value and moral system created by the system, the human, who has become operational through the code, has briefly turned into an indicator that ensures the continuity of the system in the simulation universe. According to Baudrillard, the only task of mass media is to produce simulations. By destroying the existing reality and replacing it with its own realities, it has actually transformed the communication process into a model that replaces reality.

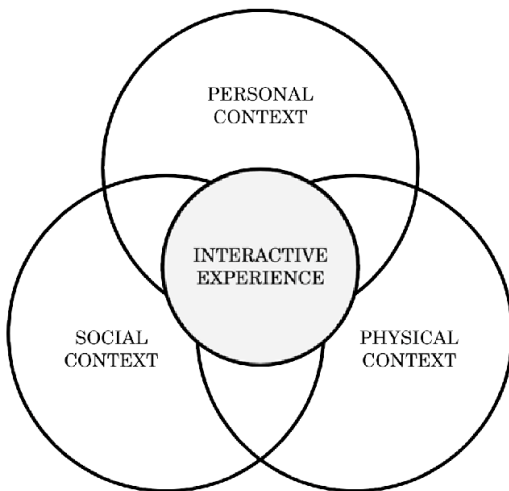
Keywords: new media, interactive design, simulation, simulacrum, hyperreality

ETKİLEŞİMLİ TASARIM KAVRAMI

Etkileşim tasarımı oldukça geniş bir alanı temsil eder. Bir kullanıcı ile bir ürün arasındaki etkileşim genellikle duyu algısı, hareket, ses, mekân ve daha birçok öğeyi içerebilir. Ve bu öğelerin etkileşim tasarımı çerçevesinde değerlendirilebilmesi için, kullanılan materyallerin her birinin özel olarak tasarlanmasına ihtiyaç duyulabilir. Teknoloji ve insan-bilgisayar etkileşimi olanakları yıllar içinde geliştikçe, ancak bir bilim kurgu filminde görülebilen kullanıcı arayüzlerin tasarlanması olanaklı hale gelmiştir. Tasarım, günümüzde giyilebilir, elde taşınabilir, tüm şekil ve boyutlara ayarlanabilir, mekâna entegre edilebilir bir halde, sınırsız bir deneyimin parçası olabilmektedir. Modern dünya çoklu dokunmatik teknolojilerin varlığında bireyleri fiziksel olarak çevreleyen bir tasarım anlayışına olanak tanır. Özellikle son yıllarda, komut tabanlı dil ve grafik kullanıcı arayüzlerinin, doğal ve gerçeklik tabanlı etkileşimli kullanıcı arayüzlere evrildiği görülmektedir (Jacob, 2008, s. 201-210). Bilişsel etkileşim ile desteklenen, artırılmış gerçeklik gibi etkili vizyonlar, geleneksel arayüz kavramının ötesine geçmekte, insan-bilgisayar etkileşiminin daha bütüncül bir anlayış ile gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Cornock ve Edmonds (1973, s.11-16), etkileşimli sanat ve tasarım için, sistem odaklı bir çerçeve önererek izleyiciyi katılımcı olarak yeniden adlandırır. İzleyicileri meşgul eden ve hikâyenin bir parçası olmaya teşvik eden etkileşimli ortamlara aktif olarak katılan kişi, fiziksel, duygusal, estetik ve sosyal anlamları formüle ederek alanı kişiselleştirilebilir bir hale dönüştürür. İnsan ve inşa edilmiş ortam arasındaki bu etkileşim çözümlenmeleri ile katılımcılara, görselliğin yanı sıra işitsel, dokunsal, tatsal ve kokusal olarak mikroçipler ve sensörler şeklinde bütünleşmiş veya gömülü hesaplama teknolojisi kullanılarak ulaşılabilmektedir. Jest ve ses kontrolleri, hologram projeksiyonları, artırılmış ve sanal gerçeklik uygulamaları gibi büyük ölçekli görsel-işitsel sistemler; bilgileri iletmek, hikayeler anlatmak kullanılan araçlardır ve mekânları dönüştürerek kullanıcıları bir anda duygu yüklü bir deneyim içine sürükleyebilmektedir (Dourish, 2004, s. 35-36).

ETKİLEŞİMLİ DENEYİM VE BAĞLAMLAR

Müze araştırmacıları Falk ve Dierking (1992, s.5), deneyimi bir ziyaretçinin bakış açısıyla kavramsallaştırarak, müze ve bilim merkezlerinde gerçekleşen deneyimlerin ortak yönlerini ve benzersiz karmaşıklıklarını, müzeler arasındaki ve ziyaretçiler arasındaki benzerlik ve farklılıkları anlamaya yönelik bir çerçeve yaratarak; üst üste binen üç bağlamın kesişimini içeren bir etkileşimden meydana gelen “Etkileşimli Deneyim Modeli”ni tasarlamıştır (Görsel1).

Görsel 1. Etkileşimli Deneyim Modeli

Kaynak: museumexperiencedesign.wordpress.com

Bu üç bağlam; kişisel, sosyal ve fiziksel bağlamdır ve ziyaretçinin bütün deneyimsel sürecini açıklamaya yardımcı şekilde olumlu bir etkileşimli müze deneyimi tasarlama konusunda müze araştırmacılarına rehberlik eder. Etkileşimli Deneyim Modeli, birey ile fiziksel ve sosyo-kültürel çevresi arasında devam eden sürekli bir diyalog olarak görülebilir. Bu çerçeve, bu bağlam odaklı diyalogu, bir bireyin zaman içinde meydana gelen kişisel, sosyo-kültürel ve fiziksel bağlamlar arasında sahip olduğu etkileşimlerin yan ürünü olarak sunar (Falk, Dierking, s.90-95, 1992). Ziyaretçinin deneyimi, kişisel, sosyal ve fiziksel bağlamlar arasında sürekli değişen bir etkileşim olarak düşünülebilir. Falk ve Dierking “Etkileşimli Deneyim Modeli”ni, ziyaretçilerin sosyal, fiziksel, entelektüel ve duygusal açıdan yaşayacağı zengin deneyimlerinin, toplam deneyimlerine etkilerini anlamak için bir perspektif sağlamak amacıyla kullanır.

✓ Kişisel Bağlam

Kişinin önceki bilgilerini, deneyimlerini, tutumlarını, motivasyonlarını; ilgi alanlarını ve psikolojik yapılarını içeren bağlamdır (Falk, Dierking, 1992, s.174). Yeni bilgi önceki deneyim ve bilginin temeli yoluyla yaratılır. Kişisel bağlam açısından bakıldığında, ziyaretçilerin seçim ve kontrol sahibi olmalarını ve ilginç olarak gördüklerini seçebilmelerini sağlamak, nihayetinde öğrenme yeteneklerini optimize edecektir. Falk’a göre, her müze ziyaretçisinin kişisel içeriği benzersizdir; müzenin içeriği ve tasarımı hakkında farklı derecelerde tecrübe ve bilgi birikimini gerektiren çeşitli deneyimler ve bilgiler içermektedir.

✓ Sosyal Bağlam

Bireyin katıldığı deneyimler sırasında diğer ziyaretçiler ve müze personeli ile karşılaşılanları; özetle ortam içerisinde karşılaşılan diğer bireylerle yaşanan etkileşimleri içeren bağlamdır (Falk, Dierking, 1992, s.174). Müzelere ziyaretler sosyal bağlamda gerçekleşmektedir. Çoğu kişi müze ziyareti sırasında kaçınılmaz olarak diğer ziyaretçiler ve müze personeli ile iletişim kurar. Her ziyaretçinin bakış açısı, sosyal bağlamdan şiddetle etkilenir

✓ Fiziksel Bağlam

Binanın mimarisini ve ‘hissini’ ve içinde bulunan nesnelere ve eserleri içeren bağlamdır. Ziyaretçilerin müzelerde genellikle özgürce girmeyi seçtikleri fiziksel ortamlardır. Ziyaretçilerin nasıl davrandığı, neleri gözlemlediği ve neleri hatırladıkları fiziksel bağlamdan ne derece etkilendiklerinin bir sonucudur (Falk, Dierking, 1992, s.174). Psikolojik olarak ele alındığında ise deneyim; algı, eylem, motivasyon ve bilişin ayrılmaz, anlamlı bir bütün haline entegrasyonundan ortaya çıkar. Bu tekil kavramlar arasındaki yakın ilişki; gözleme, atfetme ve kategorize etme gibi bilişsel süreçlerin, duyguların deneyimi için önemini vurgulamaktadır. Ve çoğu eylem teorisi, eylemler, düşünceler ve duygular arasında yakın ilişkiler kurar.

SİMÜLASYON EVRENİ

Simülasyon gerçeğin bir kökenden yoksun olarak modeller aracılığıyla üretilmesidir (Baudrillard, 2016, s.13-14). Gönderenler sisteminin sonlandığı gerçek ve hayal arasında ayrımın yapılmadığı simülasyon evreninde işlemsel görünüm gerçeğin yerini almıştır. Baudrillard gerçeklik ile simülasyon arasındaki farkı “gizlemek” ile “simüle etmek” terimleri arasındaki anlam farkı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. “Gizlemek” bir varlığın yadsınmasını ifade ederken “simüle etmek” yokluğun yadsınmasını ifade etmektedir. Birincisinde sahip olduğunuz bir şeyi yokmuş ya da sahip değilmişsiniz gibi yaparsınız ve bu durum gerçekliğe zarar vermez, ikincisinde olmayan ya da sahip olmadığımız bir şeyi varmış ya da sahipmişsiniz gibi yaparsınız. Simülasyon, gerçeğin tüm verilerine sahip olan ama gerçek olmayan şeydir (Baudrillard, 2016, s.16). Bir şeyin sahtesi ya da hayal edilmesi gerçeklik ilkesine zarar vermez çünkü referans alınan gerçek olandır ve gerçek olan ile sahtesi ayırt edilebilmektedir. Simülasyon ise gerçek ve sahtesi ya da gerçek olmayan arasındaki farkları silerek yerine ikizini koymaktadır. Bu durum göstergelerin üzerinden gerçekleştirilmektedir. Simülasyon evreninde göstergenin işlevi gerçekliği ortadan kaldırmak ve bu ortadan kaldırma durumunu da perdelemektir (Baudrillard, 2019, s.18).

Baudrillard simülasyon öncesi göstergenin geçirmiş olduğu süreçleri dört döneme ayırır. Birincisinde gösterge derin bir gerçekliği yansıtmaktadır ve herhangi bir çarpıtma ya da bozma söz konusu olmadığı için Baudrillard bu durumu olumlu olarak nitelermektedir. İkincisinde gösterge derin bir gerçekliği değiştirmekte ya da gizlemektedir. Gösterge her ne kadar gerçekliği bozsa da gerçeklikten kopuş söz konusu değildir. Ancak üçüncüsünde gösterge derin bir gerçekliğin yokluğunu gizlemektedir. Burada gerçeğin yerini alma söz konusudur. Dördüncüsünde ise gösterge gerçekliğin hiçbir çeşidiyle ilgisi kalmamıştır, kendi kendinin saf simülakıdır, sonuç olarak gösterge artık görünümün değil simülasyon düzeninin bir parçasıdır. Baudrillard’a göre, bir şeyleri gizleyen göstergeler aşamasından, gösterilecek bir şey kalmadığını gizleyen göstergeler aşamasına geçiş bir dönüm noktasıdır (Baudrillard, 2016, s. 20).

SİMÜLAKRLAR DÜZENİ

Simülakr düzeni sanayileşmeyi ifade eden kitlesel üretimdir. Gerçeğin üretimini ve ona hâkim olmayı amaçlar. Gelişen tekniğin sonucu olarak anında ve seri üretim, göstergenin özgünlüğünü ve taklit edilmesini başka bir şekilde ifade etmek gerekirse asıl ile sahtesi arasındaki farkı ortadan kaldırmasıyla anlam kazanmaktadır. Baudrillard birinci ve ikinci basamak simülakrlar arasındaki farkı otomat ve robot örneklerini vererek açıklamıştır. Otomat insana benzemektedir ve insanın kopyası konumundadır. Asıl olan ile onun kopyası ya da benzeyeni arasındaki farklar otomat ile insan arasında ayırım yapılmasını sağlar. Ancak robot insanın eş değerlisidir. İnsan ile robot arasında işlemselliğin sonucunda ayırım yapılamaz. Gerçek ve sahte birbirine karışmış yok olmuştur. Birinci simülakr evresinde simülakr ve gerçek arasında farklılık belirginken ikinci evre de simülakr gerçeği emmiş ve yutmuştur (Baudrillard, 2016, s. 95). Her şeyin işlemselleştiği bu simülasyon döneminde temsil ilişkisi sonlanmış ve yerini zaten yeniden üretilmiş şeye bırakmıştır. Her şey önceden belirlenmiş kodun temelinde gerçekleşmektedir. Sistem gönderenler sistemini yok ederek, kod temelinde göstergeler üzerinden kendini yeniden üretmektedir. Testlerle ve önceden belirlenmiş soru ve yanıtlarla moda, reklam ya da medyanın ürettiği mesajların anlam süreçleri kısaltılmakta ve süreç her zaman başladığı noktadan tekrar başlayarak kendini tekrar etmektedir. Tüm içerikler önce etkisizleştirilmekte sonra yeniden dolaşıma sokulmakta ve sistem kendini tekrar ederek yenilemektedir. Biçim kendini muhafaza ederken içerikler işlemsel hale gelmiştir.

HİPERGERÇEKLIK KAVRAMI

1970'lerin sonunda kapitalizmin kendi içinde yaptığı bir devrimle çift kutuplu dünyanın sona ermesi ve tek bir sistemin mevcut kalmasıyla rasyonalite temelinde üretim düzenini ifade eden ekonomi politik sona ermiş ve irrasyonel tüketim düzenini ifade eden gösterge ekonomi politığe geçilmiştir ancak bugün teknolojinin gelişmesine bağlı olarak kitle iletişim araçlarıyla simülasyon evreninde sanki her şey eskisi gibi devam etmektedir. Bu bağlamda Baudrillard'a göre simülasyon evreninde insanlar farkında olmadan hayallerini, ideallerini ya da ütopyalarını kaybederek aslında gerçeklik ilkesini kaybetmişlerdir. Gerçeklik hiperleşmiştir.

Baudrillard'ın hipergerçek olarak tanımladığı durum simülasyon evreninde yer alan her şeyin göndereninden daha gerçek olarak algılanmasıdır. Başka bir deyişle; kurgu ve yapaylığın toplumun düzenlenmesinde etkinleşmesidir. Simülasyon toplumunda "gerçek" eşdeğerli bir yeniden üretimi sağlanabilen şeye dönüşmüştür (Baudrillard, 2016, s.131). O zaman gerçekliğin kusursuzlaşması ya da saflaşması söz konusudur ki; Baudrillard hipergerçekliği gerçekliğin en üst düzeyi olarak tanımlayarak günümüzün gerçekliği olarak tarif etmektedir. Gerçeklik, simülasyon evreninde kod ve hipergerçeklik tarafından yutulmaktadır böylece gerçeklik ilkesi de ortadan kalkmaktadır (Baudrillard, 2016, s.3). Gerçeklik ilkesinin sonlandığı ya da boşalttığı alan hipergerçeklik tarafından doldurulmaktadır. Anlamsızlığın hüküm sürdüğü ve her şeyin simülakra dönüştüğü simülasyon evreninde Baudrillard'a göre toplumsalın özne ve nesne üzerinden açıklanamaz oluşu ve her şeyin işlemselliğe uğraması ya da gerçeğin daha gerçek bir duruma doğru dönüşmesiyle "bütünsel gerçeklik" ortaya çıkmıştır. Baudrillard "bütünsel gerçekliğin" gerçeğin anlamlandırma sorunsalını yarattığını savunmaktadır çünkü aşırı gerçeklik hayal etmeyi, ütopyayı öldürmektedir başka bir deyişle diyalektiği ortadan kaldırarak anlamı sonlandırmaktadır.

Etkileşimli Tasarım Ve Hipergerçeklik: Üç Boyutlu Sanal Gerçeklik Örneklemesi

Üç boyutlu sanal dünyalar "kullanıcıların üç boyutlu simüle edilmiş ortamda hareket ettiği ve etkileşimde bulunduğu ağ tabanlı masaüstü sanal gerçeklik" olarak tanımlanmaktadır (Dickey, 2005, s.439). Kapp ve O'Driscoll'a göre, "kullanıcıların avaturları ile birbiriyle iletişim kurduğu kaplıran (ing. immersed) üç boyutlu sanal ortam" olarak tanımlanmıştır (Kapp & O'Driscoll, 2010, s.55). Üç boyutlu teknolojilerin esas amacı canlandırmadır. Canlandırma kavramı, hareketsiz nesnelere hareket duygusu kazandırma işlevi olarak tanımlanabilir. Teknik olarak üç boyut, X, Y ve Z düzlemlerinin bir araya gelmesinden oluşur. İki boyutlu animasyonlarda sadece X ve Y düzlemleri bulunmaktayken, üç boyutlu tasarımlarda yatay ve dikey düzleme ek olarak Z derinlik düzlemi bulunmaktadır. Üç boyutluluk, gerçek yaşamda insan gözünün görebildiği görüntülerin üç boyutlu sanal dünyalar içerisinde gerçeğe yakın görüntüler oluşturulmasıyla elde edilmektedir (Balaban, 2007, s.17). Sanal gerçeklik için gerekli olan materyallerde yazılımların yanı sıra bunları destekleyen donanımların da bulunması gerekmektedir. Film ve oyun sektöründe, cisimlerin ya da hayal dünyasında üretilen olguların üç boyutlu olarak bilgisayarda modellenmesi, modellenen cisimlere çeşitli animasyonlar kazandırarak hareketli hale getirilmesi, oluşturulan grafiklerin düzenlenmesi, çeşitli efektler kazandırılması, vb. tüm işlemler tamamen bilgisayar grafiklerine endekslenmiştir. Üç boyutlu teknolojiler günümüzde animasyonlu filmlerde, animasyonlu reklamlarda ve sosyal medya sanal dünya oyunlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Üç boyutlu (3B) teknolojilere sayısal oyunlarda, World of Warcraft gibi Devasa Çok Oyunculu Çevrimiçi Rol Yapma Oyunları ve Second Life, There, Smeet ve Sims Online gibi üç boyutlu sosyal medya sanal dünya oyunları örnek gösterilebilir. Üç boyutlu teknoloji ve tasarımların kullanımı, bu oyunlarda kullanıcıların üç boyutlu avatarlarıyla temsil edilmesi, üç boyutlu etkileşim ortamı kullanılması gibi özellikleri üç boyutlu ortam tecrübesi yaşama olanağıyla mümkün kılmaktadır. Bu oyunlarda kullanıcılar kendilerini avatar adı verilen üç boyutlu sanal karakterlerle temsil etmektedirler. Yeni medya iletişim ortamlarında bireyler kendilerini ve duygularını metinle ifade ederken, sosyal medya sanal dünya oyunlarında ise üç boyutlu mekânlarda üç boyutlu avatarlar aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Bilişim teknolojilerinin gelişimiyle sosyal medyada iletişimin, sosyal paylaşımların ve sanal sosyal aktivitelerin üçüncü boyutta aktarılması mümkün kılınmıştır. Üç boyutlu teknolojiler aracılığıyla sosyal medya sanal dünya oyunlarında avatar kıyafetlerinden, sanal sosyal aktivitelerin gerçekleştiği mekânların mimarisine, sanal odalardaki mobilyalara kadar her türlü sanal ürün ve hizmeti üç boyutlu ortamda tasarlamak olanaklıdır. Sanal dünyaların tasarımcıları, bir yandan evrenin gerçekçi taklitlerini üretebilmek, diğer yandan da gerçek dünyada mümkün olmayan deneyimler yaratabilme yönünde yaratıcılıklarını kullanmaktadırlar.

Üç boyutlu teknolojiler “Sanal Gerçeklik” kavramını da beraberinde getirmiştir. Sanal gerçeklik üç boyutlu, gerçek zamanlı modelleme, konum izleme ve yüksek kalitede görsel/işitsel teknikler aracılığıyla oluşturulan bilgisayar ortamındaki gerçeklik benzetimidir. Sanal gerçeklik, simülasyon oyunlarında klavye ve fare kullanımının yanında bu aygıtları hiç kullanmadan el ve kol hareketleriyle ya da sesle komutların gerçekleştirilmesine izin vermektedir. Sosyal medya sanal dünya oyunlarında ise üç boyutlu sanal gerçeklikte nesnelere ve avatarların çok daha gerçekçi görülmeleri yönünde uygulamaların olduğu görülmektedir. Yeni iletişim teknolojileriyle kontrol sisteminin üreticiden tüketiciye geçmesi, zamanın ve mekânın sınırsızlaşarak özgürleşmesi ve kitlesizleştirme çabalarıyla oyun tasarımları hipergerçek bir yapıyı da beraberinde getirmektedir. Hipergerçeklik, gerçek ile gerçek olmayanın “mış gibi ve/veya gibiler dünyasının” birbirine karıştığı, her şeyin imgeden geçtiği bir evren konumundadır (Baudrillard, 2008, s.150). Post yapısalcılık sonrası temsilcilerinden olan Deluze, Derida ve Foucault gibi eleştirmenler, gerçeğin parçalanmış, farklılaşmış ve çoğullaşmışlığının sanal mekânlara taşınarak, gerçekliğin nesnel tanımına ulaşmadaki yetisini büsbütün kaybettiğini öne sürmektedirler (Callinicos, 2001, s.17).

Sosyal medya sanal dünya oyunlarında mekân tasarımı hipergerçek bir boyut kazanmaktadır. Bu oyunlarda bir mekânı mesken olarak edinirken gerçek kullanımsal işlevlerine sembolik değerler de eklenmektedir. Bu oyunlarda sanal bir mekânda bulunan koltuk, evlerine gelen ziyaretçileri oturabilsin diye satın alınmasının yanında gelen ziyaretçilere evlerinin ne kadar güzel olduğunu gösterme yönünde sembolik bir değere de ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Oyun odalarında ne gibi bir sosyal davranış gösterileceği gerçek hayattakine benzer semboller kullanılarak gerçek yaşamın sanal yaşama adaptasyonunu kolaylaştırma yönünde bir araç konumuna yerleşmektedir. Bilinen gerçek yaşam sembolleri üç boyutlu oyunların sanal tasarımlarına taşınarak gerçekliğin kopyasına hizmet edilmektedir. Oyunda kullanılan üç boyutlu sanal bir koltuğun sanal gerçekliğe vurgu yapması koltuk nesnesinin oturulacak bir nesne olmaktan çok ortamın sembolik anlamını kurgulamaktadır. Üç boyutlu sanal dünya oyunları gerçek olmayacak ancak gerçekliğin kurgusunu daha gerçekçi yapacak bir evren yaratmaktadır. Bu bağlamda bu oyunlar bir çeşit sayısal yaşam hipergerçekliğidir. Gün geçtikçe sanalın ötesine geçen bu oyunlar, sınırları aşarak gerçek yaşama daha fazla etki etmektedirler. Sanal dünya gerçek olanı, gerçek olan da sanal dünyayı şekillendirmektedir. Bu oyunlar kullanıcılara oyun standartlarının dışında ikinci bir yaşam sunmaktadır. Sunulan bu ikinci yaşamlar üç boyutluluk etkisiyle gerçek yaşamın sanal uzama bir yansıması konumuna yerleşmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gerçek yaşamda arzulanan yaşam tarzlarının sanal ortamda yaşama imkânını bulma faktöründe, tüm araştırma tekniklerinden elde edilen sonuçlara göre, kullanıcıların sanal üst düzey sosyal yaşam, sanal orta düzey sosyal yaşam ve sanal geleneksel yaşam tarzı oluşumları bulunmaktadır. Bu oluşumlar kullanıcıların sanal ürün ve hizmet tüketimlerine harcadıkları gerçek maddi değerler, sahip oldukları sanal ürün ve hizmetler, oluşturdukları meslekler ve eğitim düzeyleri göz önünde bulundurularak biçimlenmiştir. Sanal yaşam tarzı oluşumları tüketilen sanal ürün ve sanal hizmetlerin gerçek maddi değerle tüketilmesiyle sağlanabilmektedir. Sosyal medya sanal dünya oyunlarında bir yaşam simülasyonu oluşturulmaktadır. Kullanıcı oyunda avatarını oluştururken, aktivitelere katılırken ve yeni kendini oluştururken bir nevi kendi olmak istediği gerçekliğini model almaktadır.

Sanal mekânların sağladığı imkânlar, sosyalleşme olgusunda gerçekliğe bakış açısını dönüştürmüş ve gerçeğin sahtesinin gerçekmiş gibi algılanmasına neden olmuştur (Baudrillard, 2008, s.22). Bu durum, sanal ve kurgusal olan mekânlara bağlılığın artmasına neden olmaktadır. Sanal dünyaların yarattığı imgelem yalnızca hayal kurmaktan ibaret değildir. Sosyal medya sanal dünya oyunlarında gerçekleştirilen eş zamanlı iletişim,

etkileşim, sanal-gerçek tüketim, kimlik oluşturma, günlük yaşamı sanallığa taşıyacak sosyal aktivitelerde bulunma eylemlerinin zaman mekândan bağımlılığından uzak bir şekilde serbest zamanların değerlendirilmesi yönünde gerçek yaşamın sanal uzama taşındığı bir evrende yaşanması amaçlanmıştır. Baudrillard simülasyon evreninde herkesin ulaşabileceği, istediği bir kimliğe sahip olmanın koşullarının verildiğini ve bu durumun tüketim düzeyiyle belirlendiğini ifade etmektedir. Tüketim toplumunda kendinize uygun gördüğünüz bir kimliği oluşturabilir ve kullanıp tüketerek yerine başka bir kimlik edinebilirsiniz. Ancak sistemde insan kendini oluştururken her ne kadar özgür hissetse de aslında farklılıkların önceden belirlendiği bir statü değiştirme oyunu oynanmaktadır (Baudrillard, 2020, s.204). Bireyin kendini özel hissettiren ve kimliğini diğer kimliklere göre özelleştiren farklılıklar önceden belirlenmiş amaçlı nesnelere dir.

Birey kendini farklı hissettikçe sistemin istediği şekilde yaşamını sürdürmektedir ancak bu farklılıklar doğal olarak kendiliğinden değil de yapay olarak planlı bir şekilde modellerle gerçekleştirildiği için Baudrillard bu durumu simülatif bir durum olarak ele alır çünkü bu durum farklılıkların üretiminin tekeli yoğunlaşmasını da beraberinde getirmektedir (Baudrillard, 2017, s.103-104). Tekelci yoğunlaşma insanlar arasındaki gerçek farklılıkları ortadan kaldırarak kişileri dönüştürür ve türdeşliğe götürür. Bu bağlamda insanların kendi aralarındaki ilişkilerde üretilmektedir. Gerçeklik ilkesinin geçerli olduğu zamanlarda nesne henüz göstergeye dönüşmemişken ve kullanım değeriyle ele alınırken, simülasyon evreninde nesnenin göstergeye dönüşmesi ve böylece tüketim düzeninde yer alması insanların kendi aralarındaki ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Belirsiz kod bolluğu yaşamın tüm alanlarını düzenleyerek toplumsal değeri oluştururken, toplumsal değiş tokuş mantığı göstergelerin egemenliği altına girmiştir. Göstergenin sahip olduğu anlamı belirleyen iki kişinin arasındaki karşılıklı ilişki değil, göstergenin diğer göstergeler ile olan arasındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlayan ilişki biçimidir (Baudrillard, 2009, s.59). Bu bağlamda göstergelerin arasındaki hiyerarşi, onlara sahip olan insanların aralarındaki hiyerarşiyi belirlemektedir. Ayrımlayıcı göstergelere özgü hiyerarşik yapı kabul edildiğinde, göstergeler toplumu denetimi altına almış olmaktadır. Bu durum toplumda geçerli olan mantığın belirlediği kodların sonucudur denilebilir. O zaman tüketim düzeni düzenleyici ve zorlayıcıdır. İnsanlar sistem içinde verilen rollerin gerektirdiklerine göre düzenlenmiş davranışlar temelinde mevcut yapının parçaları olarak dönüşmüşlerdir. Geleneksel yaşamda doğuşu ile kimlik kazanan insan, artık anonimleşmiş toplumsal ilişkiler içinde tüketim temelinde kimlik edinmektedir. Böylece sistem önce bireyi sonra toplumu kendiyile uyumlu hale getirerek onları simülakra çevirmektedir. Tüketim düzeninde insan göstergelyi değil göstergeyle kurduğu kişisel ilişkiyi tüketmektedir ve bu durum sistemce değerler üzerinden belirlenerek algısal bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Ancak tükettikçe kendi kabuğuna çekilen insan yalnızlığa doğru gömülmekte ve bu durumun farkına bile varamamaktadır (Baudrillard, 2020, s.263). Sonuç olarak; sistem değerler üzerinden kendiyile uyumlu simülakrlar üretmektedir. İnsan da işlemselliğin sonucunda, tıpkı simülasyon evrenindeki diğer göstergeler gibi kendisinin ötesine geçerek hiperleşmektedir ve bütünsel gerçekliğe katılmaktadır. İnsanlar üretim düzeninden tüketim düzenine geçerek aslında gerçeklik ilkesini arkalarında bırakarak simülasyon evreninin bir parçası olmuşlardır.

KAYNAKÇA

1. Balaban, Y. (2007). Üç Boyutlu Bilgisayar Grafiklerinin Sinema Filmleri İçinde Kullanımı: “Mumya” “Küçük Kardeşim” “Matrix” İncelemesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
2. Baudrillard, J. (2006). Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu. (Çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
3. Baudrillard, J. (2009). *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında bir Eleştiri*. (Çev. O. Adanır, Bilgin). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
4. Baudrillard, J. (2015). *İlahi Sol*. (Çev. O. Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
5. Baudrillard, J. (2016). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*. (Çev. O. Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
6. Baudrillard, J. (2016) *Simülakrlar ve Simülasyon*. (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğubatu Yayınları.
7. Baudrillard, J. (2017). *Tüketim Toplumu*. (Çev. N. Tural, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
8. Baudrillard, J. (2017). *Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*. (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğubatu Yayınları.
9. Baudrillard, J. (2018). *İmkansız Takas*. (Çev. A. Sönmezay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
10. Baudrillard, J. (2019). *Kusursuz Cinayet*. (Çev. N. Sevil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
11. Baudrillard, J. (2019). *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği*. (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

12. Baudrillard, J. (2019). *Neden Her Şey Hala Yok Olup Gitmedi? Analojik İmgeden Sayısal İmgeye*. (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
13. Baudrillard, J. (2020). *Nesneler Sistemi*. (Çev. O. Adanır, A. Favaro). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
14. Callinicos, A. (2001). *Postmodernizme Hayır*. (Çev. Sebnem Pala). Ankara: Ayraç Yayınları.
15. Cornock, Stroud, Ernest Edmonds. 1973. *The Creative Process Where The Artist Is Amplified or Superseded by the Computer*.
16. Dickey, M. D. (2005). *Three-Dimensional Virtual Worlds and Distance Learning: Two Case Studies of Active Worlds as a Medium for Distance Education*. *British Journal of Educational Technology*.
17. Dourish, Paul. 2004. *Where the Action is: The Foundations of Embodied Interaction*. London: MIT Press.
18. Falk, John H., Lynn Dierking. 1992. *Redefining the Museum Experience: The Interactive Experience Model: Visitor Studies*.
19. Kapp, K. & O'Driscoll, T. (2010). *Learning in 3D*. San Francisco, CA: Pfeiffer.
20. Jacob, Robert J. K., Audrey Girouard, Leanne M. Hirshfield, Michael S. Horn, Orit Shaer, Erin Treacy Solovey, Jamie Zigelbaum. 2008. *Reality-Based Interaction: A Framework for Post-WIMP Interfaces*.
21. Görsel 1. Kaynakça URL: <https://museumexperiencedesign.wordpress.com/2014/05/19/the-interactive-experience-model/>